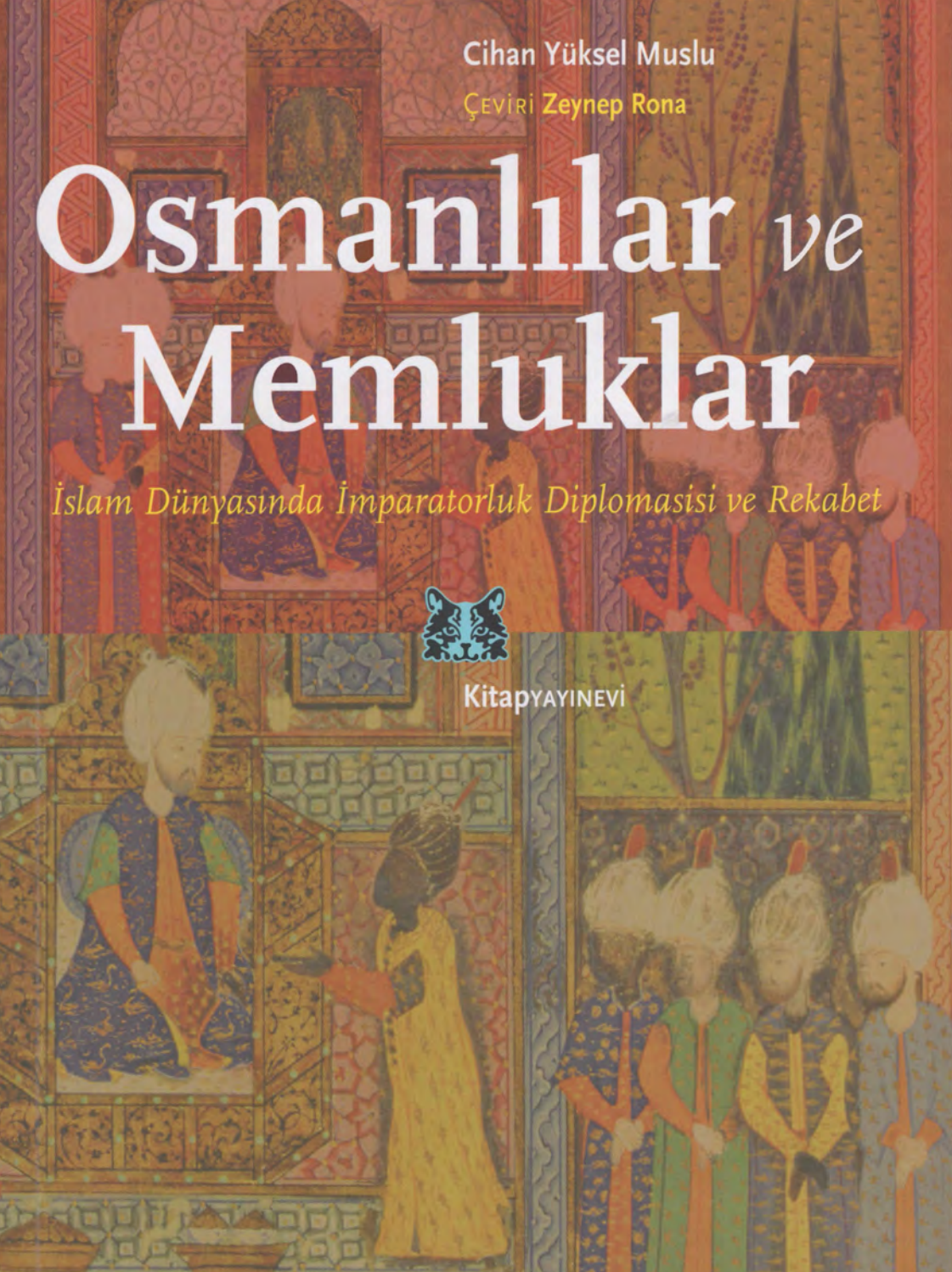
Cihan Yüksel Muslu

Çeviri Zeynep Rona

Osmanlılar ve Memluklar

İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet

Kitap Yayınevi

KİTAP YAYINEVİ – 320
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 100

OSMANLILAR VE MEMLUKLAR; İSLAM DÜNYASINDA İMPARATORLUK DİPLOMASİSİ VE REKABET / CİHAN YÜKSEL MUSLU

ÖZGÜN ADI
THE OTTOMANS AND THE MAMLUKS; IMPERIAL DIPLOMACY AND WARFARE IN THE ISLAMIC WORLD

© 2014, CİHAN YÜKSEL MUSLU
© 2016, KİTAP YAYINEVİ LTD.

I.B. TAURIS & CO, LONDRA
İLE YAPILAN ANLAŞMAYA DAYANARAK YAYINLANMIŞTIR
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HİÇBİR YÖNTEMLE ÇOĞALTILAMAZ

ÇEVİRİ
ZEYNEP RONA

DÜZELTİ
FEVZİ GÖLOĞLU

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

KAPAK TASARIMI
DİLEK ÇETİNKAYA

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK SAN. VE TİC. A.Ş.
KÂĞITHANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12055
T: (0212) 294 10 00 F: (0212) 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2016, İSTANBUL

ISBN 978-605-105-156-7

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂĞIT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/1-A
34408 KÂĞITHANE İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 12348
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

Osmanlılar *ve* Memluklar

İslam Dünyasında İmparatorluk Diplomasisi ve Rekabet

Cihan Yüksel Muslu

Çeviri
Zeynep Rona

Kitapyayınevi

Benimle birlikte ikinci doktoralarını bitiren
sevgili annem Semahat (Şenaltan) Yüksel'e ve
babam İbrahim Aydın Yüksel'e

İçindekiler

Türkçe Baskıya Birkaç Söz ve Açıklamalar 7
Teşekkür 11

Giriş 15

1. Diplomasinin Araçları 44

2. Algıların Dönüşümü (1350-1402 Dolayları) 98

3. Unvanlardan Jeopolitik Olaylara: Müzakereler Çağı (1413-1451) 124

4. Yeniden Canlanan İmparatorluk Tutkusu (1453-1481) 150

5. Tutsaklık Anlatılarından Barış Anlaşmasına:
Yeni Bir İmaj Yaratma Çağı (1481-1491) 178

6. Hem Rekabet, Hem İttifak:
İmparatorluk Diplomasisinin İncelikleri (1491-1512) 203

Sonuç: 1512 ve Sonrası 226

Ek I: Tipik Bir Mektup Anatomisi 240
Ek II: Unvanlar 241
Ek III: Diplomatik Görevler ve Elçiler 244

Seçilmiş Kaynakça 296
Dizin 320

Türkçe Baskıya Birkaç Söz ve Açıklamalar

Osmanlı-Memluk ilişkileriyle ilgilenmeye başladıktan kısa bir süre sonra dikkatimi bir şey çekti. Görebildiğim kadarıyla, modern çalışmalarda bu konuya birbiriyle çelişen iki görüş hâkimdi. Aynı dini paylaştıklarından dolayı, İslam devletlerinin ilişkilerinin tekdüze ve dolayısıyla çalışılmaya değer olmadığına inanan bir yaklaşımla, Osmanlılarla Memlukların ilişkilerinin çalışılmaya değer olmasının ana ve hatta tek sebebinin bu iki Sünni Müslüman devlet arasındaki çatışma ve savaş olduğunu düşünen yaklaşım bu sahanın iki demirbaşı gibiydi.

Bu oldukça yerleşmiş görüşlere karşın, Osmanlı ve Memluk birinci el kaynaklarını okumaya başladığımda bundan farklı bir resim ortaya çıkıyordu. Her şeyden önce, her iki coğrafyada üretilen belgelerin inceden inceye hissettirdiği ilk şey, bu iki yöre arasındaki insan trafiğinin yoğunluğuydu. Hacılardan tüccarlara, ilim yolundaki öğrencilerden şeyhlerinden seyahat emri almış dervişlere kadar geniş ve renkli bir topluluk bu canlı iletişimin parçalarıydılar. Bu yoğunluğu sayısal olarak tespit etmek henüz pek mümkün olmasa da, bu hacimde ve çeşitlilikte bir trafiğin yönetici sınıfların politikalarını ve karar verme mekanizmalarını bir şekilde etkilemiş olması gerekiyordu. Nitekim, 1360'lardan 1517'ye kadar iki başkent arasında mekik dokuyan elçi heyetlerinin de bu topluluğun bir parçası olduğu hemen göze çarpmaktaydı. Bu süre içinde uzlaşmaların da, anlaşmazlıkların da hemen hemen tamamı diplomatik müzakerelerle çözümlenmişti. Bu görüşmeler zincirine bakıldığında da, Osmanlıların Memluk idaresine verdiği önem hem mektupların dilinde, hem de elçi ve hediye seçimlerinde kendini hemen gösteriyordu. Memluk idaresinin Osmanlıları önemsemesi ise zamanla, kısmen de bu diplomatik ziyaretlerin etkisiyle ortaya çıkmıştı. Uzun sureli ilişkilerinin büyük kısmı boyunca Memlukların daha üstün bir politik güç olduğu gerçekliğinin, özellikle 1517'den sonra yazılan kaynaklarda görülmesi gitgide zorlaşıyordu. Böyle zengin ve değişken bir iletişimi ne İslam devletlerinin arasındaki ilişkilerin tekdüze olduğu gibi bir iddia, ne de Osmanlı-Memluk ilişkilerini sadece çatışma ve savaşla kurgulayan bir söylem açıklayabilir.

Okurları, bu fikirleri daha ayrıntılı bir şekilde ispatlamaya ve işlemeye çalıştığım bölümlerle başbaşa bırakmadan önce, araştırma dünyamızın cilvelerinden olan bazı imla tercihlerini açıklamam lazım. Zeynep Rona'nın ve Çağatay Anadol'un da tecrübeleri ışığında, özel isimlerde ve terminolojide şapkalar ve benzeri imla işaretlerini eğer sözcüğün okunuşuna veya anlamına (örneğin Dar mı, Dâr mı; Nasır mı, Nâsır mı) etkisi varsa kullanmaya çalıştım. Ama okura zorluk çıkarmamak için ayn (ع) ve hemze (ء) harflerini göstermekten de kaçındım. Diplomatik yazışmalarda Memluklar ve Osmanlıların statüleri ifade etmek için büyük bir özenle kullandıkları unvanların ve elkabın (lakabın çoğulu; devletlü, fahametlü, devletlü utufetlü, devletlü inayetlü gibi saygı sözleri) ilk geçtikleri yerde parantez içinde hem yaklaşık Türkçe tercümelerini verdim, hem de okurun en rahat okuyabileceğini düşündüğüm şekilde Arapça orijinallerini seslendirdim. Aynı unvanların tekrarı halinde, modern Türkçeye en yakın hallerini vermekle yetindim. Arapçadaki (harf-i tarif veya artikel olarak da bilinen) "el" takısını da modern Türkçe okunuşu yansıtacak şekilde (örneğin Dâr el-Harb yerine Dârü'l-Harb) vermeye çalıştım. Memluk emirlerinin isimlerindeki bey/bay ekleri Türkçedeki bey tabirinin karşılığı olsa da, Memluk tarihi uzmanları bunları çoğunlukla beraber yazdığından, oluşmuş terminolojiyi takip açısından birleşik yazılmalarına dikkat ettim ama bunu yaparken Türkçedeki ünlü uyumunu takip etmeye çalıştım (örn. Devletbey, Kesebey, Yarsbay, Barsbay gibi). Sadece sonradan Osmanlıların Mısır valisi olan Hayr Bey'in ismini ayrı yazdım. Türkçemizde son Memluk sultanı için yerleşmiş kalıbı takip edip (Kansu el-Gavri yerine) Kansu Gavri dedim, ama Kansu ismindeki kişilerin sıklığından dolayı karışıklık olmasın diye birkaç kere Kansu Gavri el-Eşrefî olarak kullandım. Bütün bu kararları tutarlı bir şekilde uygulamaya çalıştım, ama eminim arada gözümden kaçmış şeyler vardır.

Ek I'de bir diplomatik yazışmanın yaklaşık yapısını vermeye çalıştım. Ek IIA'da unvanların genel ve çok basitleştirilmiş hiyerarşik düzenlerini verdim. Ek II'de kaynaklar ve mektuplarda Osmanlılar için Memluk divanının kullandığı unvanın zaman içinde nasıl yükseldiğini göstermeye çalıştım. Bu sanırım çalışmamın en zorlu ve hatta belki de sıkıcı, ama aynı zamanda en özgün kısmı oldu. Giden gelen heyetlerin ve her iki devleti de etkileyen

önemli olayların bir listesini oluşturan Ek III ise umarım araştırmacılara yardımcı olur. Gerek metin içinde, gerekse dipnotlarda bazı terminolojiler veya sözcükler için açıklamalar koydum (örn. Rükn). Bu tarz yardımcı bilgileri daha çok Memluk tarihine, inşa (resmi yazışmalarda kullanılan edebi tür) ve diplomatika (resmi yazışma) alanlarına dair sözcükler için verdim.

Çeviri sürecinde İngilizce metnin çok küçük bir kısmını değiştirdim. Bazı modern çalışmaları da ekledim. Uzman olmayan okur için yeni dipnotlarla bazı açıklamalar koydum. İngilizce metindeki bazı hataları yakalayıp düzeltme fırsatım da oldu. Ama çalışmanın yapısıyla ya da yazılışıyla ilgili büyük bir değişiklik yapmadım. Son söz olarak, okurlarıma esas uzmanlık alanımın Osmanlı çalışmaları olduğunu hatırlatmak isterim. Memluk sahasındaki eksikliklerimin ve yanlışlıklarımın hoş görüleceğini ümit ediyorum. Aldığım bütün yardımlara rağmen, bu kitapta korkarım ki sadece benim sorumlu tutulabileceğim yanlışlar da bulunabilecek. Bu kitabı okumaya vakit ayıran okurlarımın affına ve hoşgörüsüne sığınıyorum.

Teşekkür

Bu kitabı yazarken geçirdiğim uzun macerada borçlandığım sayısız kuruma ve insana tek tek teşekkür etmek isterim. Ama bir tarih öğrencisi olarak hafızanın ne kadar güvenilmez olduğunu da iyi biliyorum. Zamanla unutmuş olabileceğim dostlardan ve meslektaşlarımdan da şimdiden özür dilerim.

Bu konu üzerinde 2003-2004 yılında bir doktora öğrencisi olarak çalışmaya başladığımda, elimden tutan sayısız kişi oldu. Türkiye'de öncelikle Topkapı Sarayı Arşivi ve Kütüphanesi çalışanlarına sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim. Arşiv Müdürü Ülkü Altındağ, Kütüphane Müdürü Gülendam Nakiboğlu ve her iki birim çalışanlarının bu kitapta çok emeği vardır. Süleymaniye Kütüphanesinin okuma odası çalışanları ellerinden gelen hiçbir yardımı esirgemediler. O zamanki müdürleri Necati Bey'in bütün araştırmacılara ilgi ve desteğiyle kütüphanenin aksaksız işlemesi için sarfettiği inanılmaz emek benim için her zaman uymaya çalışacağım bir örnek olacaktır. Ele aldığım konunun dönemi nedeniyle Başbakanlık Arşivinde çok az zaman geçirmekle beraber, bu zamanın verimli geçmesini sağlayan arşiv çalışanlarına tüm samimiyetimle teşekkür ederim. O zamanki İslam Araştırmaları Genel Merkezi Müdürü Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu da Mısır'da geçireceğim süre için benden desteğini esirgememiştir. Sayesinde Eymen Fuad Seyyid'le tanıştım ve Kahire'deki Fransız Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinden faydalanma fırsatını buldum. Kahire'de Darü'l-Kutub çalışanlarının da çok yardımını gördüm. Gene Ekmeleddin Bey vasıtasıyla tanıştığım Zeynep Hanım (Kahire Üniversitesi) ve Aynü'l-Şems Üniversitesi fakülte mensupları da Kahire'de beni hiç yalnız bırakmadılar. Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi en sevdiğim çalışma mekânlarından biri oldu. Türk Petrol Vakfı ve o zamanki müdürleri muhterem Uğur Derman çalışmamı başından itibaren hem maddi, hem manevi olarak samimiyetle desteklediler. Uğur Bey'in hiç eksilmeyen desteğini unutamam. Yusuf Küçükdağ'ın bir dipnot için verdiği yardımı da burada kayda geçmek isterim. Bütün doktora öğrenciliğim boyunca neredeyse benzersiz kütüphanelerinden ve kaynaklarından her an faydalandığım Harvard Üniversitesine şükran borçluyum.

Özellikle bana son doktora yazma yılımda verdikleri burs, tezime yoğunlaşmamı sağladı. Her araştırmacının rüyası olan Widener Kütüphanesi ve okuma odası çalışanları kalbimde özel bir yer tutarlar.

Ama tabii ki bu araştırmanın başından itibaren tarih anlayışı, derin persektifi ve bilgisiyle beni yetiştirmeye çalışan sevgili hocam Cemal Kafadar'a şükranımı ifade etmek için sözcük bulamıyorum. Her özgüven bunalımı anında yanımdaydı ve her sendelemeden sonra ayağa kalkmam için bana destek oldu. Bu konunun önemine baştan itibaren inandı. Bu güne kadarki sayısız sohbetlerimiz artık ancak yılda bir kereye inse de hâlâ sürüyor ve hocam hâlâ bana vakit ayırıyor. Aynı şekilde, sevgili Gülru Necipoğlu Kafadar'ın tespitleri de daima ufkumu açtı. Doktora aşamasında özellikle Roy Mottahedeh'in (Harvard), Michael Winter'in (Tel Aviv) ve Hakan Karateke'nin (şimdi Chicago) yorumları da bana yol gösterdi.

Daha sonra tezin bir kitap haline gelmesinde ise özellikle Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezinden (ANAMED) aldığım cömert bursun (2009-2010) ve sundukları araştırma imkânlarının çok önemli rolü oldu. Mezun olduğum bu kurumun böyle uluslararası bir araştırma merkezi açması benim için her zaman ayrı bir gurur kaynağı olmuştur. O zamanki Araştırma Merkezi Müdürü Scott Redford beni daima yüreklendirdi, bana her konuda yardımcı oldu ve desteğini hiç esirgemedi. Sevgili kütüphanecimiz Duygu Paçalı'nın da yardımlarını unutamam. Burs süresince birlikte vakit geçirme imkânı bulduğum diğer araştırmacı arkadaşlarım ve meslektaşlarım sayesinde her sohbet, her öğle yemeği ve her çay molası bir keyif haline geldi. Bütün merkez çalışanları gösterdikleri sıcakkanlılık, çay ve yemek ikramlarıyla bana ve aileme İstanbul'da inanılmaz bir yıl yaşattılar. Hem ANAMED personelinin, hem de burs yoldaşlarımın kızım Dilara Muslu'ya gösterdikleri ilgi anılarımızda özel bir yer tutacak. Bu burstan, Dallas, Texas Üniversitesindeki görev süremin daha ikinci yılında istifade etmemi sağlayan o zamanki dekanım Dennis Kratz ve yardımcı dekanım Michael Wilson daha sonra, bir dönem daha izin alıp kitabın son rötuşlarını tamamlamamı da anlayışla karşıladılar. Texas Üniversitesindeki sevgili dostlarım bana bu yazma sürecinde sonsuz bir sabır gösterdiler. Mc Dermott Kütüphanesinin kütüphanelerarası alışveriş

birimi çalışanlarının ise isteklerim yüzümden herhalde başvurmadıkları kütüphane kalmamıştır.

Tezi kitaba çevirmeye çalışırken, sevgili Jane Hathaway'den hiç eksilmeyen bir destek gördüm. Onun tavsiyesi ve desteği olmadan bu proje büyük ihtimalle çok zor biterdi. Kendi yoğun takvimine rağmen, her zaman yazdıklarımı okumaya fırsat buldu. Özellikle Frederic Bauden, Doris Behrens-Abouseif, Ann Broadbridge, Malika Dekkiche, Leslie Pierce, Amy Singer ve Derin Terzioğlu bu kitabın farklı yazım aşamalarında değişik bölümlerini okuyarak bana vakitlerini cömertçe ayırdılar.

I.B. Tauris, özellikle Tomasz Hoskins bu projeye ilk duyduğu andan itibaren ilgi gösterdi ve kitabın bitmesini sabırla bekledi. Allison Walker yayın aşamasında son editoryal düzeltmeleri yaptı. Dallas'da ise yerel editörüm Sharon Duncan yazdıklarımı okunabilir hale getirmeye çalıştı. I.B.Tauris'in adı açıklanmayan okuyucusunun yaptığı yorumlar ve tavsiyelerden çok yararlandım, onun katkısını özellikle anmak isterim.

Daha sonra kitabın ana dilim Türkçeye çevirilmesini Zeynep Rona'ya, Türkiye'de yayınlanmasını ise Kitap Yayınevi Editörü Çağatay Anadol'a borçluyum. Zeynep'in insanı sakinleştiren sesi ve tavrıyla çevirinin üzerinden geçmesi ve sabırla benimle uğraşması beni her zaman rahatlattı. Her ikisine de ellerine sağlık demek boynumun borcudur.

Sevgili ailem ve yakın arkadaşlarım senelerden beri bu projeyi dinlemekten yorulmadılar veya yoruldular da hiç belli etmediler. Sevgili eşim Volkan Muslu her zaman tünelin sonundaki ışığı hatırlatarak yola devam etmemi sağladı. Araştırmalarım sırasında kullanmam gereken fotograf makinesinden, bilgisayarıma kadar her teknik ayrıntıyla ilgilendi. Hem araştırma, hem de kitap yazma aşamasında yapmam gereken uzun ve sık seyahatlara sabırla katlandı. Çalışmanın tez yazma safhasında dünyaya gelen ve şimdi on yaşında olan kızım Dilara Muslu sadece hayatıma yeni bir anlam katmadı, aynı zamanda bana bu projeyi onun geleceği için de bitirmemin şart olduğunu hissettirdi. Kitabın İngilizce yayınından çok kısa bir süre önce, hayatımıza sevgili oğlum Emre Muslu da katıldı. Onun dünyaya gelişiyle artık bu sayfaya bir nokta koymam gerektiğini idrak ettim. Geniş ailemin sevgili üyeleri ise, ki bu ifade 2013'te kaybettiğim biricik anneannem Hasibe

Şenaltan'dan, halamdan, teyzelerimden, enişte lerimden ve tabii ki her birini kardeş bildiğim kuzenlerimden, İstanbul Fatih'te beraber büyüdüğüm güzel apartmanımızdaki komşularımıza ve çocukluk çevreme kadar herkesi içerir, dualarıyla ve sevgileriyle beni korudular kolladılar.

Ağabeyim Emir Salim Yüksel, biricik eşi Selin Akan Yüksel ve canımın içi, ciğerimin köşesi yeğenlerim Zeynep ve Yasemin Yüksel de çalışmalarıma duydukları ilgiyle bana her zaman destek oldular. Ama eğer sevgili Annem Semahat Şenaltan Yüksel ve Babam İbrahim Aydın Yüksel'in tükenmez destekleri, anlayışları ve fedakârlıkları olmasaydı ne doktoraya başlamak, ne de doktora tezini bir kitaba çevirmek mümkün olurdu. Kariyerimde ilerliyebilmem için yaptıkları fedakârlıklar bana anne-baba olmanın ne demek olduğunu gösterdi. Onlara borcumu ödemem asla mümkün değil, ama eğer bir yolu varsa o da herhalde ebeveyn olarak onların ayak izlerini takip etmemdir.

Giriş

Osmanlı hükümdarı I. Bayezid (hd. 1389-1402), 1393'te Osmanlı başkenti Bursa'da Memluk Elçisi Emir Hüsâmeddîn Hasan el-Kuckûnî'yi[1] kabul etti. Bursa çok eski bir şehir olduğu ve Osmanlı yönetimi altında epeyce geliştiği halde Memlukların başkenti Kahire'nin yanında oldukça sönük kalıyordu. Bir Memluk kaynağına göre I. Bayezid, Memluk Sultanı Berkuk'un (hd. 1382-9 ve 1390-9) yolladığı armağanları kabul ederken, kendisinin Berkuk'un kölesi, yani "memluk"u olduğunu belirtmişti.[2] Bayezid bu tür abartılı bir ifadeyle sahte bir alçakgönüllülük sergilemiyor, kendisinin daha düşük bir siyasal statüye sahip olduğunu kabullendiğini gösteriyordu. I. Bayezid, Balkanlar'ın yanı sıra, Anadolu'nun hem batısında, hem de doğusunda topraklarını hızla genişletmesine karşın, bir Osmanlı hükümdarı olarak henüz, 1250'lerden beri kadim İslam topraklarına egemen olmuş saygın Memluk sultanının dengi değildi. Bayezid'in selefleri olan Osmanlı idarecileri Bizans İmparatorluğu ile çok sayıdaki yerel Müslüman beyliklerin sınırları arasında sıkışıp kalmış, önce Anadolu Selçuklularının, daha sonra da Moğol İlhanlıların hamiliği altında Kuzeybatı Anadolu'ya ancak yerleşmişlerdi.

Bayezid'den dört kuşak sonra Osmanlı tahtına çıkan II. Bayezid (hd. 1481-1512) bir başka Memluk elçisini, bu kez Bursa'dan sonra Osmanlıların ikinci başkenti olan Edirne yakınlarındaki Çöke Ovası'nda kabul etmişti. Edirne Osmanlı sultanları için, hem şehir olarak, hem de çevresindeki Çöke gibi geniş yeşillik alanlarıyla, 1453'ten beri başkent olan İstanbul'un politik entrikalarından ve veba salgınlarından uzak bir sığınak olmuştu. 1485'te gerçekleşen bu kabul merasimi, 1393'tekinden çok farklıydı, Osmanlı ve Memluk hükümdarları arasındaki güç dengesi artık bütünüyle değişmişti.[3] Memluk Elçisi Emir Canibeg 1484 baharında başlayan Osmanlı-Memluk Savaşının duraksadığı bir tarihte, iki saray arasındaki ilişkileri düzeltmek

1 Adının yazılışı için bkz. Ahmed bin Ali el-Makrîzî, *Dürerü'l-Ukûdi'l-Ferîde fî Terâcimi'l-Ayâni'l-Müfîde*. Ed. Mahmud el-Celîlî, 4 cilt, Beyrut, 2002, 2: 7-8. Kuckûnî ile ilgili satırlar için bu kitapta bkz. Birinci Bölüm, s. 81-82, 115-116.

2 Muhammed bin Abürrahim ibnü'l-Furât. *Târîh İbnü'l-Furât*. ed. Konstantin Zurayk ve Necla İzzeddin. Cilt 8. Beyrut, 1939, 9: 339.

3 Bkz. Beşinci Bölüm, s. 178-180, 184-186, 192-193, 200-201.

amacıyla gönderilmişti.[4] Canibeg saygıyla karşılanmasına ve kaldığı süre boyunca itibar görmesine karşın, görevini başarıyla tamamlamasının pek mümkün olmayacağını hemen anlamıştı.

Osmanlı divanından biri Canibeg'e "Siz (Memluklar), Kâfir oğulları, kimsiniz ki Haremeyn'e[5] hükmedesiniz? O topraklar, sultan oğlu sultan olduğu [için] bizim sultanımıza daha uygundur" demişti.[6] Bayezid'in kendisini ziyaret eden elçiye tek bir kelime bile etmemesi bu sözlerden çok daha fazlasını anlatıyor. Anlaşıldığı üzere, Memluk sultanının hizmetinde olduğunu belirten I. Bayezid'den bu yana çok şey değişmişti. Memluk elçisinin Kahire'ye dönmesinden hemen sonra iki devlet arasındaki çatışma kaldığı yerden devam etti.

Bu iki kısa öykü, daha sonra ayrıntılı olarak tartışıldığında, Osmanlı ve Memluk sarayları arasındaki statükonun ne ölçüde kökten değiştiğini gözler önüne serecektir. Osmanlıların bütün güçlerini önceleri Memlukların yanına, sonra da giderek karşısına yerleştirmeleriyle meydana gelen bu kayma, kendini en çok diplomatik görüşmelerde göstermiştir. Sünni Müslüman Osmanlılar ile Sünni Müslüman Memluklar arasında 1360'lardan 1512'ye değin süren dönem, bu iki devlet arasında neredeyse aralıksız süren görüşmelerin giderek derinleşen bölgesel bir rekabete dönüştüğü ve çatışmaya yönelik bir dilin ve bir dizi davranış biçiminin ortaya çıktığı bir evreye ışık tutmaktadır. Bu kitap da iki güç merkezi arasındaki diplomasi ağını inceleyerek, bu ilişkilerin her devletin imaj yaratma süreçleri ve tarihyazımı içindeki yerini daha iyi anlamaya çalışmayı amaçlamaktadır.

Diplomatik görüşmeler incelendiğinde, Osmanlı hükümdarlarının karar alma ve imaj yaratma süreçlerinin büyük ölçüde Memluklardan etkilendiği görülür. Modern iletişim araçlarının henüz olmadığı bir çağda, diplomatik görevler, düşünülüp taşınılarak planlanmış merasimler, titizlikle düzenlenmiş resmi yazışmalar, dikkatlice seçilmiş armağan-

4 Bu savaşla ilgili güvenilir bir inceleme için bkz. Shai Har-El, *Struggle for Domination in the Middle East: The Ottoman–Mamluk War, 1485-1491*, Leiden, E.J. Brill, 1995.

5 Haremeyn: İslamiyette kutsal addedilen Mekke ve Medine'ye verilen ortak ad. Üç ilahi dinde de kutsal sayılan Kudüs de zaman zaman bu gruba dahil edilmiştir.

6 Yazarın kendi çevirisi. Hüseyin bin Muhammed el-Hüseynî, "Kitâb Nefâisü'l-Mecâlis e's-Sultâniyye fî Hakâ'iki'l-Esrâri'l-Kur'âniyya" *Mecâlisü'l-Sultân el-Gavri* içinde, ed. Abdü'l-vehhab Azzam, Kahire, 1941, s. 133-4.

lar ve aynı özenle hazırlanan elçiler, imparatorluk ideolojilerinin iki politik merkez arasında ifade edilmesinde ve yaygınlaştırılmasında önemli roller oynamıştır.[7] İslam saraylarında diplomatik karşılaşmalar çerçevesinde düzenlenen merasimler ve ritüeller yalnızca olağanüstü bölgesel bir çeşitlilik değil,[8] aynı zamanda, çoğu Batılı ya da Müslüman olmayan devletlerdeki gibi yeknesak formalitelerin ötesinde, kimlik ve egemenlik çatışmalarının çözümlendiği, tartışılıp pazarlıkların yapıldığı ve hem dış, hem de iç çevreler için yeniden biçimlendirildiği önemli birer müzakere alanı işlevi görmüşlerdir.[9] Bu dönemde, yani yerleşik elçiliklerin 18. yüzyıldaki kuruluşlarından çok önce bile, günümüz diplomasisinden farklı olmakla birlikte, karmaşık ve oldukça gelişmiş bir diplomatik kültür vardı.[10] Diplomatik merasimlerde yapılan küçük bir hata, herhalde başkentler arasındaki ilişkileri tamamen bozmuyordu, ama hem Osmanlı, hem de Memluk tarihçilerinin, "saraya özgü aşağılamalardan" ya da diplomatik teamüllerin ve merasimlerdeki uygulamaların göz ardı edildiği durumlardan söz etmeleri, bu toplumların, kendi siyasal kültürleri içinde bu merasimlere ne kadar değer verdiklerini gösteriyordu.[11]

7 Diplomasideki imparatorluk ideolojileri için bkz. Anne F. Broadbridge, *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, s. 6-26. Diplomatik merasimlerin Avrupa bağlamındaki önemi için bkz. Garrett Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, Boston, Houghton Mifflin, 1955; William Roosen, "Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach," *The Journal of Modern History*, 52 (1980): 452-76.

8 İslam saraylarındaki merasimler için bkz. Paula Sanders vd., "Marāsim," *EI²*, 6: 518-34; Paula Sanders vd., "Mawākib," *EI²*, 6: 849-67.

9 Örneğin, Broadbridge, *Kingship*; Paula Sanders, *Ritual, Politics, and the City in Fatimid Cairo*, New York, NY, SUNY, 1994; Dominique Sourdel, "Questions de Cérémonial Abbaside," *Revue des Études Islamiques* (1960): 121-48; Konrad Dilger, *Untersuchungen zur Geschichte des Osmanischen Hofzeremoniells in 15. und 16. Jahrhundert*, Münih, Dr. Rudolf Trofenik, 1967; Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2004; Karl Stowasser, "Manners and Customs at the Mamluk Court," *Muqarnas* 2 (1984): 13-20. Bizans bağlamındaki bir örnek için bkz. Michael McCormick, "Analyzing Imperial Ceremonies," *Jahrbuch der* Österreichischen *Byzantinistik* 35 (1985): 1-20.

10 Batıdaki yerleşik elçiliklerin kurulması üzerine yapılagelen vurgu üzerine yeni bir eleştiri için bkz. John Watkins, "Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe," *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38 (2008): 4-5.

11 "Courtly insults" terimi için bkz. Sanjay Subrahmanyam, *Courtly Encounters: Translating Courtliness and Violence in Early Modern Eurasia*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2012, s. 34-102. Bir çeviri önerisi de "kibarca yapılmış aşağılamalar"dır.

Her iki Sünni Müslüman devletin de aralarındaki bu diplomatik iletişimi bu kadar önemsemesi, Müslüman hükümdarların tarih boyunca, Müslüman olmayan diğer hükümdarlarla sürekli çatışma içinde olmalarını zorunlu kılacak biçimde cihad imgesine saplanıp kaldıklarını öne süren bir genel kanıyı da sorgulamamıza yol açmaktadır.[12] Özellikle uzman olmayanlar arasında süregelen bu algı, dönemin kaynaklarında cihad ve gaza (önceleri daha çok "yağmalama amaçlı yapılan sefer" anlamında[13]) tabirlerinin sıklıkla ima edilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu kavramların Müslüman halk üzerinde yarattığı güçlü etkinin farkında olan Müslüman hükümdarlar, yönetimlerini ve egemenliklerini meşrulaştırabilmek için bunlara diplomatik yazışmalarında sık sık yer vermişlerdir.[14] Ancak, Müslüman devletlerin Müslüman olmayan güçlerle ilişkileri, yalnızca ideolojik ve dinsel farklılıklara dayanan bir mücadele değildi.[15] Aslında farklı inançtakiler arasındaki ilişkileri bu tür fazlasıyla basitleştirilmiş bir yaklaşımla ele almak, Müslüman devletler arasındaki ilişkilerin de değişmediği ya da bu devletler kendilerini

12 Ortaçağ ve erken modern Avrupa güçlerinin kurduğu diplomatik ilişkilerde dinin, asal payda olduğu üzerine yapılan benzer bir vurgu için bkz. Mattingly, *Renaissance Diplomacy*, s. 16. Bu vurgu konusundaki yeni bir eleştiri için bkz. Watkins, "Toward a New Diplomatic History," s. 2-3.

13 Gaza terimi çoğu kez yanıltıcı ve kesin bir şekilde kutsal savaş olarak çevrilmektedir. Bu kavramın çeşitli tarihi bağlamlarda geçirdiği anlam değişikliği için bkz. Cemal Kafadar, "Gaza," *DİA* 13 (1996): 427-429; T.M. Johnstone, "Ghazw," *EI²*, 2: 1055-6.

14 Johnstone, "Ghazw;" Emile Tyan, "Djihād," *EI²*, 2: 538-40. Osmanlılar ve Memluklar bağlamında gaza ve cihad kavramları arasındaki küçük farklılıkları ele alan karşılaştırmalı öncü bir inceleme için bkz. Albrecht Fuess, "Ottoman Ghazwah and Mamluk Jihād: Two Arms on the Same Body?," *Everything is on the Move: The "Mamluk Empire" as a Node in (Trans-) Regional Networks*, ed. Stefan Conermann (yakında çıkacak). Ayrıca bkz. Cemal Kafadar, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley CA, University of California Press, 1995, s. 79-80; Linda Darling, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context," *SI* 91 (2000): 133-63; Colin Imber, "The Ottoman Dynastic Myth," *Turcica* 19 (1987): 7-29. Bu özel retoriğin, farklı tarihsel bağlamlardaki gelişimiyle ilgili bkz. Stephen Humphreys, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East in the Thirteenth Century," *MSR* 2 (1998): 1-19; Carole Hillenbrand, *The Crusades: Islamic Perspectives*, New York, NY, Routledge, 1999; Kafadar, *Between Two Worlds*; Roy Parviz Mottahedeh ve Ridwan al-Sayyid, "The Idea of Jihād in Islam Before the Crusades," *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. Angeliki E. Laiou ve Roy Parviz Mottahedeh, Washington, WA, Dumbarton Oaks, 2001, s. 23-9.

15 Örneğin, Humphreys, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East;" Georg Christ, *Trading Conflicst: Venetian Merchants and Mamluk Officials in Late Medieval Alexandria*, Leiden, E.J. Brill, 2012, s. 113-19; Maria Pia Pedani, *"Osmanlı Padişahının Adına:"* İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e *Gönderilen Osmanlılar*, çev. Elis Yıldırım, Ankara, TTK, 2011; P.M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers*, Leiden, E.J. Brill, 1995.

"kâfirler"le mücadele etmeye vermişken, kendi aralarındaki görüşmeleri yalnızca formaliteleri yerine getirmek için yaptıklarını düşündürten eş ölçüde yanlış bir inanca yol açmaktadır. Hem Osmanlı, hem de Memluk yönetici sınıfları Sünni İslam mezhebine bağlı olduklarından, aralarındaki geniş çaplı ve çok katmanlı ilişkiler, Müslümanların kendi aralarındaki ilişkilerin ne kadar karmaşık olabileceğini ortaya koyar. Sünni Osmanlılar için, ideolojik ve jeopolitik açıdan düşmanları Katolik Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı imajlarını biçimlendirmeleri oldukça kolaydı. Daha sonra Şah İsmail (hd. 1501-24) önderliğinde İran'da gelişmekte olan Şii Safevilere, yani İslam dünyası içindeki farklı mezheplere karşı bir retorik dil geliştirmek de o kadar zor değildi.[16] Ancak bu iki örnekten farklı olarak, Sünni Osmanlılar ile Sünni Memluklar arasındaki diplomatik alışveriş, yalnızca iletişimi sürekli kılmak için değil, zaman zaman diğerinden daha üstün olduğunu gösterebilmek amacıyla da çeşitli imgelerin ve temaların daha yaratıcı bir biçimde bir araya getirilerek sunulmasını zorunlu kılıyordu. Bu kitapta gösterilmeye çalışılacağı gibi, bu durumla karşı karşıya kalan Osmanlılarla Memluklar arasındaki etkileşim, en azından 1512'ye değin, 14. yüzyıldaki canlılığını ve değişkenliğini sergilemeye devam etti. Bu iki İslam devleti arasındaki ilişkilerin, politik güçler arasındaki çoğu ilişki gibi barışçıl ve verimli işbirliğinden, zorlu savaşlara ve stratejik ittifaklara uzanan bir yelpaze içinde sürdüğünü tahmin edebiliriz. Osmanlı-Memluk ilişkileri, Osmanlı-Habsburg, Osmanlı-Safevi ya da Memluk-Haçlı ilişkileri kadar karmaşıktı ve aynı ölçüde büyük bir rekabet ve yarışma duygusuyla yüklüydü. Tarihin her evresinde, siyasal önderler, dinsel inançları ne olursa olsun kendi yönetimlerini korumak ve diğer hükümdarlardan üstün olmak isteğindeydiler.

Memluklar, Osmanlılar ve Dünya

Osmanlılar, 1300'lerden 1512'ye kadarki süre içinde küçük bir Anadolu beyliğinden, bir dünya gücüne dönüşmüş ve saygıdeğer Memluklara

16 Adel Allouche, *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1983.

meydan okumaya başlamıştı. Bilinen en erken Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkileri 14. yüzyılın ikinci yarısına uzanır. Saygın Memluk yönetiminin gözünde bir yer edinmeye çalışan Osmanlılarla içerde ve dışarda kendilerine ideolojik, siyasal ve tarihsel referansların bileşiminden oluşan karmaşık, ama etkili bir imaj yaratmış olan Memluklar arasındaki ilk ilişkileri, bu iki gücün o tarihlerde denk olmadığını bilerek değerlendirmek gerekir.[17]

1171-1250 arasında egemen olan saygın Eyyubi Devleti'nin yerine geçen ilk Memluk sultanları, köle (memluk) askerlerdi.[18] İlk Eyyubi sultanı Salaheddin Eyyubi, Halep ve Musul'da, Büyük Selçuklulara tabi olarak hüküm süren Zengi hanedanının hizmetinde çalışan bir Sünni Kürt ailesinden gelmekteydi; 1193'te öldüğünde kendisinden sonra gelenlere büyük bir miras bırakmıştı. 10. yüzyıldan beri Mısır'da hüküm süren Şii Fatımi varlığını 1179'da sona erdirmiş, 1187'de de Kudüs'ü Haçlılardan geri almıştı. Salaheddin Eyyubi'nin özellikle İslamın koruyucusu olarak ünlenmesinin nedeni, I. Haçlı Seferinden (1095-9) sonra Doğu Akdeniz kıyılarında ve Kuzey Suriye'de kurulan Haçlı krallığına karşı elde ettiği zaferlerden kaynaklanır. Salaheddin'in ölümünden sonra başa geçen hükümdarlar ordularını memluklardan oluşturmaya başlamışlardı. Sultan Salih Eyyub'un 1240'ta ölümünün ardından yaşanan uzun süreli siyasal karışıklıklar sırasında memluk kökenli kumandan Aybek et-Türkmânî (hd. 1250-7), Eyyubilerin tahta geçen çocuk yaştaki yeni sultanının dul annesiyle evlenince ilk Memluk sultanı oldu. Aybek'in egemenliğini meşrulaştırabilme girişimi sayılan bu evlilik, yeni sultanın kendisini destekleyen hamileriyle iyi ilişkiler kurmasına yardımcı oldu.[19] Her ne kadar Aybek'in hükümdarlığı iç

17 Memluk sultanlarının imajı ve egemenliği için bkz. P.M. Holt, "The Position and Power of the Mamluk Sultan," *BSOAS* 38 (1975): 237-49; Holt, "Some Observations on the 'Abbāsid Caliphate of Cairo," *BSOAS* 47 (1984): 501-7; Holt, "The Structure of Government in the Mamluk Sultanate," *The Eastern Mediterranean Lands in the Period of the Crusades*, ed. Holt, Warminster, 1977, s. 44-61; Ulrich Haarmann, "Der Arabische Osten im späten Mittelalter 1250–1517," *Geschicte der Arabischen Welt*, ed. Ulrich Haarmann, Münih, 1992, s. 228-31; Broadbridge, *Kingship*, s. 12-16.

18 Claude Cahen, "Ayyūbids," *EI²*, 1: 797–808; Michael Chamberlain, "The Crusader Era and the Ayyūbid Dynasty," *Cambridge History of Egypt*, ed. Carl F. Petry, cilt 1, Cambridge, Cambridge University Press, 1998, s. 211-42; Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus*, New York, NY, SUNY, 1977.

19 Haarmann, "Der Arabische Osten," s. 220.

çatışmalara ve karışıklıklara sahne olmuş olsa da, kendisinin sıradan bir köle olarak başlayıp zaman içinde güç sahibi olması memluk yoldaşlarına örnek oluşturmuştu.

Aybek'in başta olduğu dönemden, en azından 1390'lara, ya da Memluk saltanatının Bahri olarak bilinen döneminin sonuna kadar, belli bir hanedan veraset usulü oluşturulmaya çalışılmıştı. Aslında Memluk kademelerinde hanedan veraset usulünün, siyasal önderlik ilkesi olarak kabul edilip edilmemesi bir sorun yaratmıyordu.[20] Memluk yönetimi giderek hanedanlık dürtüsünden ürkmeye başlamış, ama hiçbir zaman bütünüyle bu ülküden vaz geçmemişti. Sonraki Burci (Çerkes) yönetiminde "saltanatın nesebi olmaz" deyişi epey yaygınlaşmıştı.[21] Bundan sonra tahta kimin çıkacağına karar verilirken memluklar arasındaki güçlü bir grubun desteklediği ya da son sultanla hoşdâşlık (*huşdâşiyye*: iki memluk arasındaki bir çeşit kardeşlik bağı) ya da hamilik bağları (*üstâziyye*: sultanla memluk arasındaki bir çeşit saygı bağı) olanlar oybirliğiyle ya da kısmi seçim yöntemiyle başa geçirilirdi.[22] Arada bir de yeni sultanın bir önceki sultanın çocuk yaştaki oğlunun yerine geçtiği olurdu. Aslında bu kişi, daha sultan hayattayken, oğluna "atabey" (*Atabek*: Memluk devletinde sultandan sonra gelen yüksek rütbeli asker)[23] olarak atanan bir büyük emir olabilirdi.

Bu sistemle tahta çıkan Memluk sultanları her ne kadar, 1517'deki Osmanlı fethine kadar Mısır ve Suriye topraklarını denetim altında tutmuş olsalar da, Müslüman olmayan kölelerden geldikleri için hem içerden, hem de dışardan gelecek eleştirilere karşı bir parça savunmasızdılar.[24] Memluk sultanları, başlangıçtaki bu mütevazı konumlarının farkındaydılar ve bunun yarattığı hassasiyetle, zaman içinde şanlı Eyyubi hükümdarlarına göndermede bulunan çok katmanlı bir imaj yarattılar.[25] Örneğin erken dönem Memluk

20 Ulrich Haarmann, "Regicide and the 'Law of the Turks,'" *Intellectual Studies on Islam: Essays in honor of Martin B.* Dickson, Salt Lake City, 1990, s. 130; P.M. Holt, "Succession in the Early Mamluk Sultanate," *Deutschen Orientalistentag* 16 (1985): 146, 148.

21 Haarmann, "Regicide," s. 130.

22 Henning Sievert, *Der Herrscherwechsel im Mamlukensultanat*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 2003.

23 Carl Petry, ed., *CHE*, s. 523.

24 Ayrıca bkz. Amalia Levanoni, "The Mamluk Conception of the Sultanate," *IJMES* 26 (1994): 373-92.

25 Haarmann, "Der Arabische Osten," s. 228; Albrecht Fuess, "Mamluk Politics," *Ubi sumus? Quo vademus? Mamluk Studies – State of the Art*, ed. Stephan Conermann, Bonn, Bonn University Press, 2013, s. 99-102.

sultanları seleflerine saygı göstergesi olarak tahta çıktıkları zaman Eyyubi hamileri Salih Eyyub'un mezarını ziyaret etmeyi adet edinmişlerdi.[26]

Memluklar, Eyyubilerin izinden giderek, kendilerini İslamın savunucusu olarak tanıtmaya başlamışlardı.[27] Hatta kıyı şeridinde hâlâ var olan Haçlılara ek olarak bir de Moğol istilalarıyla karşı karşıya kalınca, bu güçleri buralardan çıkartma görevini üstlendiler. Moğollar, Cengiz Han'ın 1224'te ölümünden sonra defalarca Memluk ve Anadolu Selçuklu topraklarına saldırmış ve yavaş yavaş Anadolu ve Suriye siyasetine karışmaya başlamıştı. Moğolların ilerlemesini ilk engelleyenler, 1260'taki Ayn Calut Savaşıyla Memluklar oldu.

Memlukların Moğollara karşı zafer kazanması Anadolu'daki kimi siyasal grupların, peş peşe gelen Moğol saldırılarına karşı Memluklardan yardım istemelerine yol açmıştı. İran'daki Büyük Selçuklulardan ayrılan Anadolu Selçukluları 13. yüzyılın başlarından itibaren, Anadolu'nun büyük bölümünü başkentleri Konya'dan yönetmekteydiler. Moğolların 1248'de Anadolu Selçuklularını büyük bir yenilgiye uğrattığı Kösedağ Savaşı, bölgede bir siyasal bölünme süreci başlatmış ve eskiden Anadolu Selçuklularının egemenlik alanında olan yerlerde, Osmanlılar da dahil olmak üzere çeşitli beyliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştı. Anadolu Selçuklu hükümdarından beyliklerin başındaki beylere kadar bazı önderler, 1260'lardan itibaren Memluk Sultanı Baybars'a (hk. 1260-77), bölgedeki Moğol denetimine son vermesi için defalarca mektup yazmışlardı.[28] Baybars uzun süredir beklenen sefere 1277'de çıkmış, Moğol ordusunu Elbistan yakınlarında yenilgiye uğratmış ve bir dizi simgesel anlamla yüklü eylem ve merasimle bölgeyi Memluk topraklarına katmıştır.[29]

26 Linda Northrup, "The Baḥrī Mamlūk Sultanate," *CHE*, s. 249, 255; Northrup, *From Slave to Sultan: The Career of al-Mans. ūr Qalāwūn and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678-689 A.H./1279-1290 A.D.)*, Stuttgart, F.Steiner, 1998, s. 85-6, 118-21; Nasser O. Rabbat, *The Citadel of Cairo: A New Interpretation of Royal Mamlūk Architecture*, Leiden, E.J. Brill, 1995, s. 136.

27 Örneğin, Emmanuel Sivan, *L'Islam et la Croisade: Idéologie et Propagande dans les Re´actions Musulmanes aux Croisades*, Paris, 1968, s. 165-89; Holt, "Position and Power," s. 246-7.

28 Reuven Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks: The Mamluk-Īlkhānid War, 1260-1281*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 157-78; Holt, *The Age of the Crusades*, s. 96, 173-4; Peter Thorau, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, çev. P.M. Holt, Londra, Longman, 1992, s. 135-40.

29 Al-'Umari [el-Ömerî], *Al-'Umarī's Bericht* über *Anatolien in seinem Werke: Masālik al-Abs. ār fi Mamā-*

Baybars, Anadolu'dan hemen geri çekilmesine ve Kahire'ye döndükten kısa bir süre sonra da ölmesine karşın bölgede Memluk etkisini yerleştirebilmeyi başarmıştı.[30] Anadolu'da geçtiği yol üzerindeki şehirler Memluk denetimi altında kalmış ve zamanla Memlukların etki alanı ile Osmanlılar arasındaki sınırı belirlemiştir. Bu bölge batıda Kilikya ovasından (bugünkü Çukurova), kuzeyde Toros Dağları'na ve Baybars'ın 1277 seferinde tahta çıktığı Kayseri'ye kadar uzanan geniş bir alanı ve Kayseri'nin güney ve güneydoğusunda, Baybars'ın Moğolları yendiği ovanın yakınlarındaki Elbistan, Malatya, Darende, Besni, Kahta, Gerger ve Afşin gibi merkezleri kapsıyordu. Dağlık bir arazide yer alan bu şehirler çoğunlukla birbirlerine, hem denetlenmesi, hem de geçilmesi zor olan Derbend Geçidi (Kayseri'yi Elbistan'a bağlayan geçit) ve Kilikya Kapıları (bugün Gülek Boğazı) gibi geçitler ve boğazlarla bağlanıyordu. Bölge bu sarp geçitler ve dağlar sayesinde Anadolu ile Suriye bölgesi arasında doğal bir sınır işlevi görüyor, aynı zamanda da Memlukların kuzey sınırının bir bölümünü oluşturuyordu. Memluklar bu sahayı denetim altında tutabilmek için burada yaşayan yarı göçebe Türkmenleri kendilerine bağlıyor, önderlerini de Memluk valisi olarak atıyordu.

Baybars'ın seferi, kısa sürmesine karşın, bölgede öylesine kalıcı izler bırakmıştı ki, iki yüzyıl sonra Osmanlı tarihçisi Neşri, hem seferi, hem de Memluklar ile Karamanoğulları arasında kurulan hamilik bağlarını bütün ayrıntılarıyla yazabilmişti.[31] Baybars'ın Kahire'ye dönmesinden kısa bir süre sonra, Karamanoğulları yalnızca Anadolu'daki en güçlü beyliklerden biri olmakla kalmamış, Osmanlılarla aralarındaki çetin rekabetten ötürü sonraki Osmanlı-Memluk ilişkilerinde de önemli bir rol oynamışlardır.

lik al-Ams. ār: al-'Umari's Bericht über Anatolien, ed. Franz Taeschner, Leipzig, 1929, s. 12-13; Muhammed bin Ali ibn Şeddâd. *Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir*. Ed. Ahmed Hutayt, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1983, s. 175-7.

30 Har-El, *Struggle*, s. 27-54; Barbara Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1964, s. 34-66.

31 Neşri, *Kitâb-ı Cihân-nümâ: Neşrî Tarihi*, ed. Faik Reşit Unat ve Mehmet A. Köymen, Ankara, TTK, 1949, s. 41-3, 51; Neşri, *Ğihânnümâ: Die altosmanische Chronik des Mevlānā Mehemmed Neşrī*, ed. Theodor Menzel ve Franz Taeschner, Leipzig, Otto Harrosowitz, 1951, 1: 15; Neşri, *Cihânnümâ*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Çamlıca, 2008, s. 28. Anadolu'da (bir olasılıkla Konya'da) 15. yüzyılda yaşayanların Memluklara gösterdikleri ilgi için ayrıca bkz. Osman Turan, ed., *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara, TTK, 1954, s. 12-27.

Karamanoğlu beyleri Memluklarla ilişkilerini sonraları da korumuş, hatta Anadolu'daki çeşitli şehirleri yönetebilmek için onlardan atanma taleplerinde bulunmuşlardır.[32]

Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları gibi yarı göçebe beyliklerden bazıları coğrafi açıdan Memlukların kuzey sınırına Karamanoğulları'ndan daha yakındılar ve sonraki bölümlerde kanıtlanacağı gibi Osmanlı-Memluk ilişkileri bağlamında çok önemli roller oynamışlardı.[33] 13. yüzyılın sonlarından itibaren zaman zaman sınırlar değişse de Dulkadıroğulları genel olarak Malatya ve Kayseri de dahil olmak üzere, Elbistan'dan Antep'e kadar uzanan bölgeyi denetim altında tutabilmişlerdi. Memluk hamilerinin çıkarlarını koruyabilmek adına zaman zaman da Karamanoğullarıyla çatışmalara girebiliyorlardı.[34] Dulkadıroğulları, Memluklarla, sonra da Osmanlılarla ilişkilerinin büyük bölümünde sürekli olarak daha fazla özerklik peşinde koşmuşlardı. Hemen hemen bütün Dulkadıroğulları beyleri yeni bir Memluk sultanı tahta geçtiği zaman, onun onayını almak için Kahire'ye gidiyor, ama çoğu kez aynı beyler ilk fırsat bulduklarında da Memluk yönetimine itaati reddediyorlardı.[35] Ramazanoğulları ise Kilikya ovasında, Adana çevresine yerleşmişti; Dulkadıroğulları topraklarının az batısındaydılar, zaman zaman hem sınırları örtüşüyor, hem de çıkarları çatışıyordu.[36]

Memluklar Anadolu'daki varlıklarını güçlendirirken, bir yandan da Haçlı krallıklarına ve yerel Ermeni güçlerine karşı peş peşe zaferler kazanarak seslerini daha fazla duyurmaya çalışıyorlardı.[37] Kazandıkları bu askeri başarılar, önderlerinin birer savaşçı sultan (*Heerkönig*) olarak tanınmasına yol açmıştı.[38] 1291'de Haçlılar bölgeden çıkartıldıktan ve Cengiz Han'ın ardıllarının İran ve Orta Asya'yla ilgilenmek üzere geri çekilmelerinden

32 Al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 24-5.

33 Dulkadıroğulları için bkz. Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara, TTK, 1989; Margaret Venzke, "The Case of a Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," *JESHO* (2000): 399-474. Ramazanoğulları için bkz. Faruk Sümer, "Ramazan-oğulları," *İA*, 9: 612–20. Ayrıca bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 153-6.

34 Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 131-132.

35 Venzke, "Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," s. 339.

36 Faruk Sümer, "Ramazan-oğulları."

37 Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*; Angus Donald Stewart, *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307*, Leiden: E.J. Brill, 2001.

38 Holt, "Position and Power," s. 246-7.

sonra Memluklar, Kıbrıs ve Rodos'ta kalan son Haçlılarla giriştikleri birkaç çatışma dışında Müslüman olmayan güçlerle nadiren savaşır olmuşlardı.[39] Memluklar ayrıca Timurlularla ve Cengiz Han'ın İslam dinini kabul eden diğer ardıllarıyla hem diplomatik, hem de askeri çatışmalar nedeniyle zaman zaman karşı karşıya gelebiliyorlardı. [40]

Memluk sultanları sık sık İslamın koruyucuları olduklarını ima ediyor, ayrıca Haremeyn'in de onların koruması altında olduğunu vurgulayarak, imajlarını, yukarıda değinilen bütün kavramlarla birleştirerek oluşturdukları bu temel üzerine oturtuyorlardı. Kendilerine *Hâdimü'l-Harameyni'ş-Şerifeyn* (İki Kutsal Kentin Hizmetkârı) diyorlar ve hac yollarının güvenliğini sağlamanın yanı sıra, her yıl "*kisve*"nin (Kâbe'nin siyah örtüsü) hazırlanıp yerine konması, yıllık hac kervanının[41] düzenlenmesi ve kervanın başını çeken çok süslü, ama içi boş mahmelin (tahtırevan) Kahire'den yola çıkışı konusunda özel haklar talep ediyorlardı.[42] Memluk hükümdarları, İslamın beş şartından biri olan hac konusunda önemli işlevlere sahipti. Müslümanlar için simgesel değer taşıyan bu dinsel görevler, bunları yapmaktan sorumlu olan hükümdarı onurlandırmaktaydı. Dolayısıyla da bazen Timurlular ve Osmanlılar gibi başka Müslüman devletler, bu onuru paylaşmak, hatta ele geçirmek için Memluk yönetimiyle yarışa girişiyorlardı.[43]

39 Peter W. Edbury, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, s. 161-8; Albrecht Fuess, *Verbranntes Ufer: Auswirkungen mamlukischer Seepolitik auf Beirut und die syro-palästinensiche Küste (1250-1517)*, Leiden, E.J. Brill, 2001, s. 24-51, 74-80; Mohamed Ouerfelli, "Les Relations entre le Royaume de Chypre et le Sultanat Mamelouk au XVe Siècle," *Le Moyen Âge CX* (2004): 327-44; Hassanein Rabie, "Mamlūk Campaigns against Rhodes," *The Islamic World: From Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, ed. C.E. Bosworth vd., Princeton, 1989, s. 281-6; M. Mustafa Ziada, "The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century: Part I," *Bulletin of the Faculty of Arts of the University of Egypt* 1 (1933): 99-110; Ziada, "The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century: Part II," *Bulletin of the Faculty of Arts of the University of Egypt* 2 (1934): 37-58.

40 Broadbridge, *Kingship*.

41 Hac kervanı: Her yıl hac zamanında sembolik anlam taşıyan mahmelin (tahtırevanın) önderliğinde Kahire'den yola çıkan ve hacılara ek olarak Haremeyn'de dağıtılmak üzere hediye, eşya ve zekâtları Mekke'ye götüren kervan.

42 Bu unvan ve ilk kez Eyyubiler tarafından kullanıldığı varsayımı üzerine bkz. Bernard Lewis, "Khādim al-Ḥaramayn," *EI²*, 4: 899-900. Holt, "The Structure of Government," 44-6; Holt, "Some Observations;" Holt, "Position and Power," s. 243-4. 'Mahmil' için bkz. J. Jomier, "Maḥmal" *EI²*, 6: 44-6. Memlukların 'mahmel' üzerindeki tekeli ve Memluk tahtırevanının önceliği üzerine bkz. Jacques Jomier, *Le Maḥmal et la Caravane Égyptienne des Pèlerins de la Mecque*, Kahire, 1953, s. 3, 10, 31, 27-34.

43 Broadbridge, *Kingship*, s. 16; Jomier, *Le Maḥmal*, s. 50; Malika Dekkiche, "Le Caire: Carrefour des Ambassades," 2 cilt (Doktora tezi, Liège Üniversitesi, 2010-11), 1: 74-82, 82-94 (Memluk Sultanı Baybars

Moğolların 1258'de Bağdat'ı talan etmesinden sonra, Abbasi Halifeliği'nin Kahire'ye taşınması, bu konularda henüz fazla deneyimi olmayan Memluk yönetimine ayrı bir saygınlık kazandırmıştı.[44] Halifenin, otoritesinin 9. yüzyıldan beri yavaş yavaş azalmakta olmasına ve Kahire'de siyasal gücü olmamasına karşın, Memluk dünyasında ve geri kalan İslam dünyasının büyük bir kısmında hâlâ önemli bir yeri vardı. Halifeler bir Memluk hükümdarını onayladıklarında, o sultana sembolik de olsa bir meşruiyet ya da geçerlilik kazandırıyorlardı.[45] Ayrıca bazı Memluk sultanları, Abbasi halifelerinin Bağdat'ta kullandıkları bazı mimari formları benimseyerek, Abbasi mirasıyla bağlarını daha da vurgulamaya çalışmışlardı.[46] 1250'den 1517'ye değin süren uzun Memluk sultanlığı sırasında kumandanlar iki kez Abbasi halifesinin, saltanat için geçerli bir seçenek olduğunu bile düşünmüşlerdi.[47] Bazı diplomatik yazışmalarda ve görüşmelerde, Memluk sultanları, halifeye yakınlıklarının bir üstünlük göstergesi ve Allah'ın lütfunun bir belirtisi olduğunu bile ileri sürüp bu durumdan uluslararası ilişkiler ortamında yararlanmaya çalışmışlardı.[48]

Halifenin Kahire'deki varlığı Memluk sultanlarına, Hint'in batısındaki bazı uzak Müslüman devletlerin gözünde bile özel bir statü kazandırıyordu.[49] Delhi sultanları (örn. Tuğluklar) ile 14. yüzyıl ortalarında Dekkan bölgesinde egemen olan Bahmanî sultanları gibi bazı

ile Timurlu Sultanı Şahruh arasındaki olaylar için). Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın 1469-1477 arasında mahmel örtüsü yollama girişimi için bkz. John E. Woods, *The Aqquyunlu Clan, Confederation, Empire* (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı), Salt Lake City, UT, The University of Utah Press, 1999, s. 107-8.

44 Holt, "Some Observations;" Holt, "Position and Power."

45 Haarmann, "Der Arabische Osten," s. 229-30. Abbasi halifelerinin en azından 11. ve 12. yüzyıllarda da süren önemi üzerine bkz. Eric Hanne, *Putting the Caliph in His Place: Power, Authority, and the Late Abbasid Caliphate*, Madison, NJ, Farleigh Disckinson University Press, 2007, s. 207-10. Baybars'ın Moğol elçileri önünde Abbasi halifesine bağlılık yemini için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 52-4. Her ne kadar Holt, Abbasi halifelerinin başlarda Memluk yönetimini onaylamasının önemine inansa da, bu önemin uluslararası ortamda sürdüğüne ilişkin fazla bir şey söylememiştir. Bkz. Holt, "Structure," s. 45; Holt,"Some Observations."

46 Nasser Rabbat, "Mamluk Throne Halls: 'Qubba' or 'Iwān'," "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993): 209.

47 Broadbridge, *Kingship*, s. 150.

48 Bu yola başvuran çeşitli Memluk sultanları için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 42, 45, 47-8, 85, 183.

49 Sanjay Subrahmanyam, *The Career and Legend of Vasco da Gama*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 97-9; Haroon Khan Sherwani, *The Bahmanis of the Deccan*, Yeni Delhi, 1985, s. 62-3. Osmanlı Sultanı I. Bayezid'in halifeden onay alması üzerine bkz. s. 79 ve ayrıca Broadbridge, *Kingship*, s. 175.

hükümdarlar için, Memluk sultanları ve Abbasi halifesiyle iletişim içinde olmaları, siyasal açıdan tanınmalarına, dolayısıyla da yönetimlerini güçlendirmeye katkıda bulunuyordu.[50] Bazı Müslüman hükümdarların Abbasi halifesinden aldıkları mektuplara ve unvanlara[51] verdikleri değer, halifenin otoritesinin hâlâ Sünni Müslüman dünyası tarafından kabul edildiğini göstermekteydi.[52] Bu unvanlar hükümdarın uluslararası ortamdaki konumunu belirlerken, bir halifenin, sultana teşrîf[53] yollaması, onun hükümdarlığını pekiştirici bir unsurdu.[54] Ancak bazı Müslüman hükümdarlar, Memluk sultanlarının benimsediği "halifeliğin hamisi" rolünü de açıktan açığa sorguluyorlardı.[55]

Memluk sultanları mezâlim mahkemelerini de imajlarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul ediyorlardı.[56] *Dârü'l-adl* olarak da bilinen bu oturumlar "sivil yetkililerin doğrudan adalet dağıtma sorumluluk-

50 Subrahmanyam, *Vasco da Gama*, s. 94-112; Mohammad Habib ve Khaliq Ahmad Nizami, *A Comprehensive History of India*, cilt 5, Yeni Delhi, 1970, s. 492-93, 537-38, 557, 589; Sherwani, *The Bahmanis of Deccan*, s. 62-3, 228-9; H.K. Sherwani, "Bahmanīs," *EI²*, 1: 923-6.

51 Unvan: Kişilerin özel isimlerine ek olarak kullanılan ve değişik bölümlerden oluşabilen isim ve sıfat grupları. Bireylerin toplumdaki ve politik düzendeki yerlerine göre dizayn edilen bu hitaplar, zaman zaman başarılarına da atıf yapan çeşitli kombinasyonları da içerebilirdi. Bu çalışmanın konusu olan devirde, diplomatik gelenekte çok önemli yer tutarlardı ve hiyerarşik olarak organize edilmişlerdi. Osmanlı diplomatikasında elkab terimi özellikle mektubun gönderildiği kişi için kullanılan unvanlara verilen isimdi.

52 Örneğin, Broadbridge, *Kingship*, s. 149-50; Doris Behrens-Abouseif, "The Citadel of Cairo: Stage for Mamluk Ceremonial," *Annales Islamologiques* 24 (1988): 32.

53 Teşrîf: Önceleri daha çok Abbasi halifesi tarafından ve zaman içinde Memluk sultanları tarafından da hükümdarlara,kumandanlara, valilere ve başka bazı yüksek seviye devlet görevlilerine teşekkür ve takdir için gönderilen bir çeşit hilat. Hilat için bakınız, Birinci Bölüm dipnot 126.

54 Bkz. Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa fî Sinâati'l-İnşâ*. Ed. Muhammed Hüseyin Şemseddin, 14 cilt, Beyrut, 1987, 3: 294. Teşrîf üzerine yapılan yeni bir araştırma için bkz. Finbarr Flood, *Objects of Translation: Material Culture and Medieval "Hindu-Muslim" Encounter*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2009, s. 75-7. Teşrîf'in giderek değişen anlamı için bkz. Werner Diem, *Ehrendes Kleid und Ehrendes Wort: Studien zu Taśrīf in Mamlūkischer and Vormamlūkischer Zeit*, Würzburg, Ergon Verlag, 2002. Ayrıca bkz. Mehmet Şeker ve Filiz Karaca, "Hil'at," *DİA*, 18 (1998): 22-27.

55 Broadbridge, *Kingship*, s. 150.

56 Jørgen S. Nielsen, *Secular Justice in an Islamic State: Maẓālim under the Bah.rī Mamlūks, 662/1264–789/1387*, Leiden, 1985; Albrecht Fuess, "Ẓulm by Maẓālim? The Political Implications of the Use of Maẓālim Jurisdiction by the Mamluk Sultan," *MSR* 13 (2009): 121-47; Fuess, "Between dihlīz and dār al-'adl: Forms of Outdoor and Indoor Royal Representation at the Mamluk Court in Egypt," *Court Cultures in Muslim World: Seventh to Nineteenth Centuries*, ed. Albrecht Fuess ve Jan-Peter Hartung, Londra, Routledge, 2011, s. 156-60; Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 35-42; Nasser O.Rabbat, "The Ideological Significance of the Dār al-Adl in the Medieval Islamic Orient," *IJMES* 27 (1995): 3-28; Holt, "Structure," s. 50-1.

larını düzenleyen yapılar"dı.[57] Bu oturumlar sırasında Memluk sultanı halkın şikâyetlerini dinler ve çoğu kez kadıların da yardımıyla bunları çözmeye çalışırdı. Büyük olasılıkla İslam dünyasının başka yerlerinde de eski örnekleri vardı, ama sistem çoğunlukla, Halep ve Musul'un Zengi hükümdarı ve Salaheddin Eyyubi'nin hamisi Nureddin Zengi'yle (ö. 1174) ilişkilendirilmektedir. O tarihten beri önce Eyyubiler, sonra da Mısır ve Suriye'ye egemen olan Memluklarca uygulanmıştır.[58] Egemenlik iddiaları eleştiriye açık olan Memluk sultanları için bu kurum özellikle, hükümdarlarıyla herhangi bir etnik ya da dil bağı olmayan bir halka karşı kendilerini adil birer Müslüman hükümdar olarak sunma fırsatı veriyordu. Bu sayede, bu oturumlar zorunlu olmamakla birlikte, Memluk sultanlarının çok özenle biçimlendirdikleri imajlarının önemli bir parçası haline gelmişti.[59]

Memluk sultanları, en ünlü medreselerin bulunduğu bir imparatorluk başkenti olan Kahire'yi de Eyyubilerden miras almış, bu kurumlara gerek mimari, gerek mali açıdan yaptıkları hamilik sayesinde İslam dünyasındaki itibarlarını arttırmışlardı.[60] Hayır kurumları dindar ve cömert bir hükümdar imajını pekiştirirken, medreseler de sayısız öğrenciyi ve bilgini Memluk topraklarına çekiyordu. Bu ünlü âlimlerin yalnızca varlıkları bile, Memluk sultanlarının, yönetimlerini daha da meşrulaştırabilecek dinsel bir ideoloji biçimlendirmelerine yardımcı oluyordu.[61] Çoğu Memluk sultanı, bazıları Mısır ve Suriye topraklarının yerlisi bile olmayan mutasavvıflarla da yakın ilişki içinde olmaya ve onları korumaları altına almaya çaba gös-

57 Celal Yeniçeri, "Mezâlim," *DİA* 29 (1004): 515-518; Jørgen S. Nielsen, "Maẓ ālim," *EI²*, 7: 933.

58 P.M. Holt, *The Age of the Crusades: the Near East from the Eleventh Century to 1517*, Londra, Longman, 1986, s. 73, 144-5.

59 Doris Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks: A History of Architecture and its Culture*, Londra, I.B.Tauris, 2007, s. 27. Rabbat, bu kurumun öneminin azaldığını savunmaktadır, bkz. Rabbat, "The Ideological Significance," s. 18.

60 Mimari hamilikle ilgili bkz. Stephen Humphreys, "The Expressive Intent of the Mamluk Architecture of Cairo," *SI* 35 (1972): 69-119; Rabbat, "Ideological Significance." Bilginlere ve eğitim kurumlarına yaptıkları hamilik için bkz. Jonathan Berkey, *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo*, Princeton, Princeton University Press, 1992, s. 128-60. İmparatorluk hayır kurumları ve dini hamilik için bkz. Adam Sabra, *Poverty and Charity in Medieval Islam*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s. 69-100, s. 52-8, 138; Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 9-13.

61 Berkey, *Transmission*, s. 128-60.

teriyorlardı.[62] Buna ek olarak Kahire, simgesel anlamlarla yüklü dinsel ve dinsel olmayan geçit merasimlerine, şenliklere ve gösterilere sahne olan bir şehirdi, Memluk sultanları da zaman zaman bu etkinliklerde boy gösterir ve halka cömert ikramlarda bulunurlardı.[63]

Bu iki devlet arasındaki her diplomatik karşılaşmada Osmanlılar, Memluk sultanının hem bu güçlü ve çok yönlü imajı, hem de Anadolu'da iyice pekiştirdiği varlığıyla yarışmak durumunda kalıyordu. Osmanlılar, Anadolu Selçuklularına bağlı çok sayıdaki sınır beyliklerinden biri olarak Kuzeybatı Anadolu'da ilk kez 13. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmışlardı. Eskiden Selçuklulara bağlı yaşayanların çoğu, Doğu Anadolu ve İran'ın bazı bölgelerinde egemen olan İlhanlı Moğollarının yönetimi altındaydılar. Ancak yıllık vergilerini ödedikleri sürece, Osmanlılar gibi batı ve kuzeybatıda yaşayanlar, coğrafi açıdan İlhanlıların siyasal denetim merkezlerinden uzakta oldukları için görece daha bağımsızdılar. Yarı göçebe yaşayan ve Türkçe konuşan Osmanlıların Anadolu'daki komşuları Kütahya çevresinde yaşayan Germiyanoğulları ve Baybars'ın 1277 seferinden sonra Memluk egemenliğini tanıyan Karamanoğulları gibi kendilerinden daha üstün Müslüman beyliklerdi.[64] Dolayısıyla Osmanlılar dikkatlerini, görece korunmasız olan Bizans topraklarına çevirdiler. 1326'da eski Bizans şehri Bursa'yı başkent yaptılar, sonra Çanakkale Boğazı'nı geçerek Balkanlar'a yöneldiler. Balkanlar'a duydukları ilgi kendini, başkentlerini Bursa'dan, Balkanlar'ın kapısı niteliğindeki Edirne'ye taşıdıkları zaman da göstermişti.[65]

62 Carl Petry, *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1981, s. 139-40, 269-72; Leonor Fernandes, *The Evolution of a Sufi Institution in Mamluk Egypt: The Khanqah*, Berlin, 1988; Barbara Flemming, "Šerīf, Sultan Ġavrī, und die 'Perser'," *Islam* 45 (1969): 81-93 (özellikle 84); Helena Hallenberg, "The Sultan Who Loved Sufis," *MSR* 4 (2000): 147-66.

63 Jomier, *Le Maḥmal*, s. 35-42; Boaz Shoshan, *Popular Culture in Medieval Cairo*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993, s. 70-6; Behrens- Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 25-33.

64 Germiyanoğulları için bkz. Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları*, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1974; Irene Mélikoff, "Germiyān-oghullari," *EI²*, 2: 989-90. Karamanoğulları için, Faruk Sümer, "Ḳaramān-oghullari," *EI²*, 4: 619-25; Şehabettin Tekindağ, "Karamanlılar," *İA*, 6: 316-30.

65 Başkentin taşınması konusu için bkz. Halil İnalcık, "Bursa," *DİA*, 6: 446. Güç merkezini Bursa'dan Edirne'ye taşımaları kuşkusuz aşamalı bir süreçti ve ancak II. Murad döneminde (hd. 1421-51) sonuçlanmıştı. 1402'den 1420'lere değin Bursa ve Edirne siyasal bağlam çerçevesinde değişimli kullanılıyordu, ama Edirne giderek önem kazandı. 1432'da Bertrandon de la Broquière Osmanlı topraklarını ziyaret ettiğinde Edirne başkent olmuştu. Edirne'yi I. Murad'ın başkent yaptığı savı için bkz. Laonikos Chalkokondyles, *A Translation and Commentary of the "Demonstrations of Histories,"* çev. ve ed. Nicolaos Nicoloudis, Atina, 1996, s. 125.

Osmanlıların ele geçirdiği Balkan toprakları daha önce hiç İslam yönetimi altında olmadıklarından bu fetihler Osmanlıların İslam dünyasındaki artan öneminin bir göstergesi oldu. Osmanlılar bu imajlarını 1453'te, Bizans'ın imparatorluk başkenti Konstantinopolis'i fethederek taçlandırdılar. Bu çok önemli zafer, Osmanlıların hem Balkanlar'da, hem de Anadolu'da topraklarını genişleterek güçlenmelerine imkân tanıdı; böylelikle bu iki bölge arasındaki bağlantı güvence altına alınmış, ayrıca Akdeniz havzası ile Karadeniz bölgesini birbirine bağlayan boğazların denetimi de bütünüyle ellerine geçmişti. Şehir, 7. yüzyılda Emevi yönetimininden beri birçok Müslüman hükümdarın hedefi olduğundan, fethedilebilmesi herhangi bir jeopolitik kazanımın ötesinde simgesel ideolojik anlamlar da taşımaktaydı. Bazı anlatılara göre Bizans'ın yüzyıllardan beri başkenti olan bu şehrin bir Müslüman hükümdar tarafından fethedileceği önceden Hazreti Muhammed tarafından müjdelenmişti.[66] Coğrafi genişleme süreciyle birlikte Osmanlılar da, Memlukların ünlenmesine kısmen katkıda bulunan "gaza" ve "cihad" kavramlarını giderek daha fazla vurgular oldular. Her iki terim de Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkilerinde birbiriyle yer değiştirerek kullanılmakla birlikte, yapılan son çalışmalar Osmanlıların giderek "gaza" sözcüğünü kullanmakta daha ısrarlı olduklarını, Memluklarınsa imajlarının bir parçası olarak daima "cihad"ı vurguladıklarını ortaya koymaktadır.[67]

Osmanlı ve Memluk yönetimleri arasındaki önemli bir fark, Osmanlıların hanedan veraset usulüne bağlı kaldıkları ve topraklarını bir önceki hükümdarın çocukları arasında paylaştırmamış olmalarıdır. Ancak erkek çocuklar arasında saltanat veraseti hemen hemen her zaman şiddetli çatışmalara neden olmuştu. Aralarından biri başkentte otoritesini kurduktan sonra sıklıkla hak iddia eden diğer kardeşlerini öldürtmüştü.[68] Saltanatın babadan oğula geçmesi, Osmanlı sultanlarının, zamanla hükümdarlarının soyluluğuyla da övünmelerine yol açtı.

66 Dinsel dürtüler ve şehre yapılan ilk Müslüman saldırıları için bkz. J.H. Mordtmann, "Ḳusṭanṭīniyya," *EI²*, 5: 532.

67 Fuess, "Ottoman Ghazwah and Mamluk Jihād." Osmanlıların kullandığı gazi (gaza yapanlar ya da gazaya katılanlar) terimi için bkz. Irene Mélikoff, "Ghāzī," *EI²*, 2: 1043–5; Abdülkadir Özcan, "Gazi," *DİA* 13 (1996): 443-445.

68 Halil İnalcık, "Osmanlılar'da saltanat veraseti usulü ve Türk hâkimiyet telâkkisiyle ilgisi," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 14 (1956): 69-94.

Osmanlı-Memluk ilişkilerinin ilk zamanlardaki yönünü büyük ölçüde bu tarihsel geçmiş ve siyasal altyapı belirlemekteydi. Hem Osmanlıların topraklarının gitgide genişlemesi, hem de bölgede 15. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Akkoyunlular ile Safeviler gibi güçlü siyasal rakiplerin jeopolitik koşulları hayli değişken ve kısa süreli hale getirmesi de bu ilişkiyi Ortadoğu ve Akdeniz bölgesindeki siyasetin merkezine oturttu.

Osmanlılar, Memlukların etki alanlarına 14. yüzyılda müdahale etmeye başlamış, bundan sonra da ardı ardına ilerleme ve geri çekilme evreleri yaşamışlardı. Bununla birlikte, Osmanlıların yavaş yavaş Memluk sınırında bölgesel ihlallerde bulunması, yalnızca iki devletin hükümdarlarını giderek daha yoğun ve rekabetçi bir ilişkiye sokmakla kalmamış, aynı zamanda iki imparatorluğun sınırları arasında yaşayan Karamanoğulları, Dulkadıroğulları, Ramazanoğulları ve diğer beylikleri istikrarsızlaştırarak onları Memluk ve Osmanlı başkentleri arasındaki ilişkileri yakından izlemeye zorlamıştı. Osmanlılar 15. yüzyılın sonlarında Karamanoğullarına boyun eğdirmiş, ama Dulkadıroğulları ve Ramazanoğulları, sonradan I. Selim (hd. 1512-20) tarafından Osmanlı topraklarına katılıncaya kadar, şeklen Memluk yönetimine bağlı kalmışlardır. Her iki beylik de sık sık taraf değiştirmekle birlikte Osmanlılarla Memluklar arasında, özellikle de Osmanlılar bu bölgeye doğru genişlediklerinde bir tampon bölge işlevi görmüştür.

Akkoyunluların, önce Diyarbakır, sonra da Tebriz'de güçlenmesi sonucu 15. yüzyılda hem Osmanlılar, hem de Memluklar ciddi sorunlar yaşadılar.[69] 14. yüzyılda bir aşiret konfederasyonundan doğan Akkoyunlular, 1502'ye değin varlıklarını korudular. Uzun Hasan'ın (hd. 1457-78) yönetimi altındaki Akkoyunlu Devleti 1467'den sonra yavaş yavaş Doğu Anadolu, Irak ve İran'da hüküm süren güçlü Karakoyunlu topraklarını ele geçirdi. Karakoyunlu konfederasyonu, 14. yüzyılın başlarından beri önce Memlukların, sonra da Timurluların en güçlü rakipleri arasında yer aldı.[70] Uzun Hasan, Karakoyunluları ortadan kaldırdıktan sonra 1469'da Timurlu Sultanı Ebu Said'i yendi.[71] Bölgedeki güçlü Osmanlı

69 Woods, *Aqquyunlu*.

70 Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, Ankara, TTK, 1967; Faruk Sümer, "Ḳarā-ḳoyunlu," *EI²*, 4: 584.

71 Woods, *Aqquyunlu*, s. 98-9; Matthew Melvin-Koushki, "The Delicate Art of Aggression: Uzun Hasan's Fathnama to Qaytbay of 1469," *Iranian Studies* 44 (2011): 193-214.

ve Memluk varlığını dengeleyeceğini uman, başta Venedik Cumhuriyeti olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri bu yeni devletin ortaya çıkmasını önceleri iyi karşıladılar.[72]

Osmanlılara ya da Memluklara (ya da ikisine) karşı bir ittifak kurma çabası içine giren çeşitli Avrupa devletlerine, her ikisinin de topraklarına girmek için fırsat kollayan Uzun Hasan da katıldı. Müslüman bir sultanın, başka Avrupa devletleriyle işbirliği yapmaya niyetlenmesi, siyasal ve ekonomik çıkarlar söz konusu olduğunda dinsel ortaklıkların ya da bağların ne kadar önemsizleşebileceğini göstermektedir. Hasan'ın kararlılığı, Akkoyunluları topraklarına bir tehdit olarak gören Osmanlı ve Memluk sultanlarını rahatsız ediyordu. Coğrafi sınırlarına karşı oluşturdukları tehlikeye ek olarak, Uzun Hasan ve ondan sonra başa geçen oğlu Sultan Yakub (hd. 1478-90), bu iki devleti birbirine düşürmede son derece usta olduklarından, Akkoyunlular yalnızca varlıklarıyla bile Osmanlı-Memluk ilişkilerini daha karmaşık hale getirebiliyorlardı.[73]

Etkileyici bir kişiliği olan Şah İsmail'in (hd. 1501-24) önderliğindeki Şii Safeviler, 16. yüzyılın başlarında Akkoyunlu Devleti'nin yerini aldıklarında, hem Akkoyunluların jeopolitik ve siyasal konumunun büyük ölçüde mirasçıları olmuş, hem de İstanbul ile Kahire arasındaki ilişkileri altüst etmişti. Uzun Hasan'ın izinden giden Şah İsmail, Osmanlıları, Memlukları ya da ikisini birden yok edebilmek için çeşitli Avrupa saraylarıyla düzenli olarak yazışıyordu.[74] Safeviler'in Şii olması, Sünniliğin başat olduğu Osmanlı ve Memluk topraklarındaki ideolojik dinamikleri de değiştirdi. Osmanlı ve Memluk toprakları, Safevi topraklarına komşu oldukları için onların ideolojik propagandalarına ve topraklarını genişletme siyasetlerine karşı kendilerini savunmasız hissediyorlardı. Fatımilerin

72 Allouche, *Origins and Development*, s. 10-11, 13-15; John Wansbrough, "A Mamluk Letter of 877/1473," *BSOAS* 24 (1961): 200–13; Anthony Bryer, "Lodovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-61," *Bedi Kartlisa, Revue de Kartvélologie* 19-20 (1965): 179–98; Caterino Zeno, "Travels in Persia," *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, ed. ve çev. Charles Gray, Londra, The Hakluyt Society, 1873, s. 12-13; Jean Adorno, *Itinéraire d'Anselme Adorno en Terre Sainte (1470-71)*, çev. ve ed. Jacques Heers ve Georgette de Groer, Paris, 1978, s. 3, 15.

73 Woods, *Aqquyunlu*, s. 115-16. Yakub'un Memluklarla ilişkisi için bkz. J. Woods, "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38 (1979): 1-9.

74 Allouche, Origins and Development, s. 91.

1179'da Kuzey Afrika'daki asıl topraklarına geri çekilmelerinden sonra yüzyıllardır bu bölgede hiçbir Şii yönetimi ya da hanedanı hüküm sürmemişti. Dolayısıyla ortaya çıkan bu yeni ve güçlü Şii varlığı İslam dünyasında önemli tepkilere neden oldu. Safevi yöneticileri, Sünniler de dahil başka inançlardan olanlara karşı katı, zaman zaman da tahammülsüz bir tavır takınıyordu. Sonuçta Sünni Müslüman komşularını endişelendiren yalnızca İsmail'in hırsları ve topraklarını genişletme siyaseti değil, saldırgan ideolojik duruşuydu.[75]

Bütün bu önemli, ama görece bölgesel gelişmelere ek olarak 15. yüzyılın ikinci yarısı (Memluk Elçisi Emir Canibeg'in, II. Bayezid'i ziyaret ettiği dönem), 1492'de İber Yarımadası'ndaki Hıristiyan *Reconquista*'sından (Yeniden Fetihten), 1498'de Vasco da Gama'nın gemiyle Ümit Burnu'nu dolaşmasına kadar çok büyük siyasal ve toplumsal değişimlerin başlangıcına sahne oldu. Bu dünya olaylarının çoğunun Osmanlılar ve Memluklar için önemli sonuçlar doğurması, ya da kısmen bu devletlerin Akdeniz ve Kızıldeniz'deki varlıklarının yarattığı dürtüyle ortaya çıkmış bulunması, bu iki önde gelen Sünni Müslüman devletin dünya politikasının adeta merkezinde olduklarını kanıtlar. Akdeniz'in batı kıyılarında Aragon-Kastilya Kralı V. Fernando (hd. 1479-1516) ile Kastilya Kraliçesi I. Isabel'in (hd. 1474-1504) politikalarının, *Reconquista*'dan önce ve sonra neden olduğu nüfus hareketleri, hem Osmanlı, hem de Memluk toplumları için önemli sonuçlar yarattı. 8. yüzyılın başlarındaki ilk Müslüman saldırılarından itibaren İber Yarımadası'nda kendini gösteren Müslüman varlığı farklı Müslüman hanedanlıklar altında 1492'ye kadar sürmüştü. *Reconquista* sırasında yalnızca Gırnata Emirliği'ne (burası Müslüman Nasriler'in elinde kalan son topraklardı) son verilmemiş, bölgedeki Yahudilerle Müslümanların çoğu da ülkeden kovulmuşlardı.[76] Ancak bu girişim yarımadadaki bütün Yahudi ve Müslümanların varlığını sona erdirememiş, kalanların bir kısmı yavaş yavaş özümsenirken, bir bölümü de, en azından 17. yüzyıla kadar ülke dışına atılmaya devam etmiştir.[77] Yahudilerle Müslümanların Fernando

75 A.g.e., s. 65.
76 Hugh Kennedy, *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*, Londra, Pearson, 1996.
77 L.P. Harvey, *Muslims in Spain, 1500 to 1614*, Chicago, IL, Chicago University Press, 2005; Andrew Hess, "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain," *The American Historical*

ile Isabel döneminde ülke dışına çıkarılması tekil bir olay değildi; Portekiz Kralı I. Dom Manuel de (hd. 1495-1521) 1496'da İspanyol Habsburg hanedanının baskısıyla benzer bir kararname çıkartmıştı.[78] Ülkelerinden kovulan Yahudi ve Müslüman halk dalga dalga Osmanlı ve Memluk topraklarına gelmiş, bir bölümü de Kuzey Afrika'ya sığınmışlardı. Bu nüfus hareketi yalnızca Osmanlı ve Memluk toplumlarının yapısını değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda her iki devletin politikalarını da etkiledi. Üstelik Tunuslu Hafsiler ve Gırnatalı Nasriler *Reconquista*'ya karşı hem Osmanlılar, hem de Memluklardan yardım istemişlerdi.[79]

15. yüzyıldaki coğrafi keşifler de kısmen, Memlukların Hint Okyanusu'na ulaşmak için bilinen tek yolu tekellerinde bulundurmaları ve Osmanlıların giderek Karadeniz ile Batı Anadolu kıyılarının denetimini ele geçirmeleri nedeniyle hız kazanmıştı.[80] Memluk ve Osmanlı toprakları çok önemli bir coğrafi konumdaydılar ve Akdeniz'in diğer bölümlerine, Karadeniz'e ve Hint Okyanusu'na ulaşan ticaret sistemlerindeki transit yolların kavşağında yer alıyorlardı. 1498'e kadar Hint Okyanusu'ndaki kazançlı ticaret ağına bağlanan bilinen tek yol Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz'deki limanlardan geçmekteydi ve bunlar Memluk denetimi altındaydı. Hint Yarımadası'ndaki devletlerin çoğunun daha doğudaki ülkelerle de ticari bağları vardı ve bunlar Batıyla yaptıkları alışverişe büyük değer veriyorlardı. Memluk egemenliği altındaki Cidde, Kızıldeniz'de Mekke'ye en yakın liman olarak, Hint ve Güneydoğu Asya'dan

Review 74 (1968): 1-25.

78 Subrahmanyam, *Vasco da Gama*, s. 248.

79 Hafsiler ve Nasriler için bkz. Beşinci Bölüm, s. 194.

80 Mısır'ın dünyayla ticari bağları için örneğin bkz. Francisco Javier Apellániz Ruiz de Galarreta, *Pouvoir et Finance en Méditerranee pré-moderne: le deuxième État mamelouk et le commerce des épices (1382-1517)*, Barselona, CSIC, 2009; Eliahu Ashtor, *The Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1983; Damien Coulon, *Barcelone et le grand commerce d'orient au moyen âge: un siècle de relations avec l'Egypte et la Syrie-Palestine, ca. 1330-ca. 1430*, Madrid, 2004; Steven Humphreys, "Egypt in the World System of the Later Middle Ages," *CHE*, s. 445-62; Subhi Labib, *Handelsgeschichte Ägyptens im Spätmittelalter, 1171-1517*, Vierteljahrschift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Beihefte 46, Wiesbaden, F. Steiner, 1965. Anadolu ile Mısır arasındaki ticari ilişkiler için örneğin bkz. Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 26, 37, 79, 82, 102, 141; Kate Fleet, "The Turkish Economy, 1071-1453," *Cambridge History of Turkey*, ed. Kate Fleet, cilt 1, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 228-9; Halil İnalcık, "Bursa and the Commerce of the Levant," *JESHO* 3 (1960): 131-47; Halil İnalcık, "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticarat Tarihine Dair Vesikalar," *Belleten* 24 (1960): 45-102; E.A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Mentesche and Aydın 1300–1415*, Venedik, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini, 1983.

gelen gemilerin Arabistan Yarımadası'na, Mısır'a ve Suriye'ye ulaşmalarına olanak tanıyordu.[81] Aynı şekilde Akdeniz ve Karadeniz'deki limanları sayesinde Anadolu, Suriye ve Mısır'a (dolayısıyla da Hint Okyanusu'na) bir karayolu bağlantısı sağlıyor, böylece İran ticaret bölgesi ile İpek Yolu'nun geri kalan bölümlerine bağlanıyordu.

Memluk ve Osmanlı toprakları arasındaki ticaret ilişkisinin uzun bir geçmişi vardı; ikisi arasında dolaysız yerel mal alışverişinden başka, diğer ülkelere gidecek malların transit geçişleri bu topraklardan sağlanıyordu. Osmanlıların Anadolu'daki varlıklarından önce Memluk Sultanı Mansur Seyfeddin Kalâvun (hd. 1279-90), iki ülke arasındaki ticaret akışını garantiye almak amacıyla Bizans imparatoruyla anlaşmalar imzalamıştı.[82] Arabistan ve Hindistan'dan ithal edilen baharatlarla üstün nitelikli dokumalar genellikle Mısır üzerinden Anadolu'ya ulaşıyor, kürkler ve Memlukların orduya asker alma yöntemlerini sürdürebilmeleri için gerekli olan kölelerse Karadeniz ticaret ağı içinde yer alan Osmanlı toprakları üzerinden geliyordu.[83] Sakız Adası'nda üretilen kokulu damla sakızı mastik, Anadolu üzerinden Mısır ve Suriye'ye ulaşıyordu.[84] Anadolu, Mısır ve Suriye'den düzenli olarak şeker, Mısır bezi[85] ve boya, Mısır ve Suriye de Anadolu'dan kereste,[86] tiftik,[87] madenler,[88] şap (alüminyum sulfat)[89] ve bir olasılıkla da tahıl[90] alırdı. 15. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlılara ait en az iki şehir, Bursa ve Antalya, Osmanlılarla Memluklar arasındaki dolaysız ve transit ticaret açısından özellikle geliş-

81 Richard T. Mortel, "Aspects of Mamlūk Relations with Jedda during the Fifteenth Century: The Case of Timrāz al-Mu'ayyadī," *Journal of Islamic Studies* 6 (1995): 1-13; John Meloy, *Imperial Power and Maritime Power: Mecca and Cairo in the later Middle Ages*, Chicago, 2010, özellikle s. 250-4.

82 P.M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalawun with Christian Rulers*, Leiden, E.J. Brill, 1995.

83 Memluk ve Avrupalı tüccarlar için Hindistan'dan gelen baharat (özellikle de biber) ticaretinin önemi için bkz. Apellániz Ruiz de Galarreta, *Pouvoir et Finance*. Osmanlılar ile Memluklar arasındaki köle ticareti için bkz. Fleet, *European and Islamic Trade*, s. 37, 41 ve 141.

84 Fleet, *European and Islamic Trade*, s. 26.

85 A.g.e., s. 102; Fleet, "The Turkish Economy," s. 249.

86 İnalcık, "Bursa and the Commerce," s. 147; Fleet, *European and Islamic Trade*, s. 79, 131-2.

87 Fleet, "The Turkish Economy," s. 249, 251.

88 A.g.e., s. 241, 251.

89 A.g.e., s. 251.

90 A.g.e., Fleet, *European and Islamic Trade*, s. 71.

miş merkezlerdi. Memluklara ait İskenderiye'de de Osmanlı tüccarların kalabileceği bir *fondaco* (han) bulunduğu bilinmektedir.[91]

Bu ticaret düzeni yüzyıllar boyunca, özellikle de savaşlar sırasında inişli çıkışlı bir eğri gösterse de, hiçbir zaman tamamen yok olmamıştı.[92] Osmanlılarla Memluklar arasındaki ekonomik etkinliklerin sürekliliğine karşın, günümüze ulaşan diplomatik belgelerde, sonraki bölümlerin de doğrulayacağı gibi tüccarlara ve ticarete dair yazılanlar genellikle muğlaktır. Bu kayıtlar bir ticaret ağının varlığına işaret eder, ancak ticari işlemlerin hacmini hesaplamamıza olanak tanımaz. Ayrıca, bu belgelerde, elçilerle ziyaret ettikleri yöneticilerin karşılıklı ticari çıkarlarla gezgin tacirlerin refahı hakkında ne sıklıkta görüştüklerine dair bir bilgiye de rastlanmamıştır. Gene de bu durum, bizi, bu iki devlet arasında güçlü ekonomik ilişkilerin varlığını ve söz konusu ticari işlemlerin daha geniş bir dünya ekonomisi kapsamında merkezi bir konuma sahip olup olmadığını sorgulamaya yöneltmemelidir.

Bu yoğun ticari trafiğin ana unsurları olan gerek yerli ve yabancı, gerek Müslüman ve Müslüman olmayan tüccarlar arasındaki çeşitli dini ve etnik bağlantılar, Osmanlı ve Memluk topraklarındaki zengin mozaiği gözler önüne seriyordu.[93] İskenderiye ve Kahire gibi önemli şehir merkezlerinde birçok Avrupa ülkesinin, uluslararası çeşitlilikteki bir tüccar topluluğuna hizmet eden konsolosluklarının ve hanlarının bulunması, yabancı tüccarların Memluk topraklarında yaptıkları büyük yatırımların bir kanıtıdır. Aragon Krallığı'nın koruması altındaki Katalan tüccarlar, en azından 1430'lara ya da krallığın, Memluk yönetimine karşı politikalarını değiştirmesine kadar, Memluk topraklarında hatırı sayılır bir varlık gösteriyorlardı.[94] Venedik Cumhuriyeti 15. yüzyılın ortalarından sonra Doğu Akdeniz ticaretinde önem-

91 İnalcık, "Bursa and the Commerce;" İnalcık, "Bursa: Vesikalar;" Claude Cahen, *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rūm: Eleventh to Fourteenth Century*, çev. P.M. Holt, New York, NY, Longman, 2001, s. 91-6. İskenderiye'deki han için bkz. Bernhard von Breydenbach, *Bernhard von Breydenbach: Peregrinatio in Terram Sanctam*, ed. Isolde Mozer, Berlin, 2010, s. 157; Olivia Remie Constable, *Housing the Stranger in the Mediterranean World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 273.

92 İnalcık, "Bursa and the Commerce;" İnalcık, "Bursa: Vesikalar."

93 Örneğin Yahudi tüccarların rolü için bkz. Halil İnalcık, "Jews in the Ottoman Economy and Finances, 1450-1500," *The Islamic World from Classical to Modern Times*, s. 513-50. Ceneviz tüccarlarının rolü için bkz. Fleet, *European and Islamic Trade*, s. 37.

94 Coulon, *Barcelone et le grand commerce d'orient.*

li bir payı olduğunu iddia etse de, Memluk şehirlerinde etkileyici bir kozmopolitiklik hüküm sürmekteydi: Venedik elçisi 1489'da Kahire'ye geldiğinde karamsar bir tonla, "neredeyse aynı sıralarda Floransa'dan, Cenova'dan ve Roma'dan gelen elçilerin de orada bulunduğunu" söylüyordu.[95] Benzer biçimde Osmanlı topraklarında da Avrupalı tüccarlar, özellikle de İtalyanlar, Müslüman ve yerel gayrimüslim tüccarların yanı sıra güçlü bir varlık göstermeye başlamışlardı.[96] Ancak, Karadeniz'de, Akdeniz'de ve Kızıldeniz'de işlerini görebilmek için Osmanlı ve Memluk sultanlarının alicenaplığına muhtaç olan yabancı tüccarların, her zaman bu toprakların sahiplerine karşı uzlaşmacı bir tavır benimsedikleri de söylenemez. Örneğin, ticari çıkarları Osmanlı ve Memluklarla iç içe olmasına karşın Venedikliler, 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlılarla, en azından iki kez, kendilerine pahalıya mal olan deniz savaşlarına girişmişlerdi.[97]

Bu ekonomik ağ, 1498'de Ümit Burnu dolaşıldığında tehlikeye girmişti. Portekiz sarayının keşiflere on yıllarca para yatırmasından sonra Vasco da Gama'nın bulduğu bu yeni yol, Portekiz Kralı Dom Manuel'in Venedik ve Memluk ekonomilerini çökertmeyi hedefleyen politikasının ayaklarından biriydi.[98] Dom Manuel, Memlukları arkadan vuracak olası yeni bir Hıristiyan müttefik bulabilmek umuduyla gözlerini Hindistan'a çevirdi.[99] Memlukları etkisiz kılarak hem ekonomik üstünlük elde edecek, hem de Kudüs'e erişebilecekti, ama Manuel ne Hindistan'da aradığı müttefiği bulabildi, ne de Portekiz deniz gücü Kızıldeniz ticaretini bütünüyle ele geçirebildi. Her ne kadar Portekizliler, Cidde ve Aden'e saldırarak bu pazarı denetimleri altına almaya çalıştılarsa da, II. Bayezid, Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin (hd. 1501-16) talebi üzerine Osmanlı donanmasını yardıma yollayınca bunu başa-

95 Giovanni Curatola, "Venetian merchants and travellers in Alexandria," *Alexandria, Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst ve Michael Silk, Aldershot, Hampshire, Ashgate, 2004, s. 191. Venedik ile Memluklar arasındaki ilişkilere genel bir bakış için bkz. Deborah Howard, "Venice and the Mamluks," *Venice and the Islamic World*, ed. Stefano Carboni, New York, NY, Metropolitan Museum of Art, 2007, s. 72-90.

96 Karadeniz bölgesinde baskın Ceneviz varlığı için bkz. Fleet, "The Turkish Economy," s. 252.

97 Portekiz coğrafi keşiflerinin, Venediklilerin Akdeniz'deki çıkarlarına ters düşmesine karşın onlarla ittifak kurma girişimleri için bkz. Subrahmanyam, *Vasco da Gama*, s. 184-9.

98 Osmanlı ve Memlukların Dom Manuel'in politikasındaki önemi için bkz. Subrahmanyam, *Vasco da Gama*, s. 245–57.

99 A.g.e., s. 47-58.

ramadılar.[100] II. Bayezid daha 1506 ya da 1507'de, Portekiz akınlarını engelleyebilmek için Memluklara yardım yollamaya başlamış, ama Portekizliler yine de Hint Okyanusu kıyılarında bazı üsler edinerek, hem etki alanlarını genişletmiş, hem de ticari dolaşımı güvence altına almıştı.

Osmanlı ve Memluk toprakları, dünyanın diğer güçleriyle mevcut sıkı ticari bağlarının ötesinde hem Hıristiyanlar, hem de Yahudiler için büyük bir dinsel önem taşıyordu. Osmanlılar, sınırları içinde erken Hıristiyan dönemden kalan hac merkezlerine sahipken, Memluklar da, her iki inancın da beşiği olan Kudüs'ü denetimleri altında tutuyorlardı. Sonuçta Müslüman hacıların yanı sıra, Yahudi ve Hıristiyan hacılar da sürekli bu toprakları ziyaret etmekteydiler. Ayrıca bu topraklar, eski Yunan ve Bizans anıtlarını inceleyen Hıristiyan İtalyan tüccar ve seyyah Ciriaco d'Ancona (d. ykş. 1301, ö. 1457 öncesi) gibi kişileri de kendine çekmekteydi.[101] Aslında buna benzer "antika meraklılarının hac ziyaretleri"nin[102] sayısı, dinsel nedenlerle yapılan ziyaretler ve iş seyahatleriyle karşılaştırıldığında oldukça azdı, ancak yapılmış olmaları bile, Helenistik, Roma ya da Bizans mirası üzerinde payları olduğu iddiasını taşıyan dönemin toplumları için bu toprakların taşıdığı büyük önemi gösterir.

Osmanlı ve Memluk topraklarındaki durum ya da iki ülke arasındaki ilişkiler, hem uluslararası, hem de ticaret ve seyahat olanaklarıyla ilgilenen diğer bölgeler için büyük önem taşımaktaydı, çünkü bu ülkelerdeki herhangi bir siyasal istikrarsızlık, Balkanlar'ı, Anadolu, İran, Suriye bölgesi ve Mısır'a bağlayan karayolunun kapatılması anlamına gelecekti.[103] Ayrıca bu tür değişiklikler, hangisinin denetimi altında olursa olsun Doğu Akdeniz limanlarını da tehdit etmekte ya da Anadolu'yu İpek Yolu'nun geri

100 Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, Albany, SUNY, 1994, s. 111-16, 114-18.

101 Cyriac of Ancona, *Later Travels*, ed. ve çev. Edward W. Bodnar ve Clive Foss, Cambridge, Massachusetts, The I Tatti Renaissance Library, 2003; Eve Borsook, "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98)," *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 36 (1973): 145-97; Anne Wolff, "Merchants, pilgrims, and naturalists: Alexandria through European eyes from the fourteenth to the sixteenth century," *Alexandria, Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst ve Michael Silk, Aldershot, Ashgate, 2004, s. 200-1.

102 Terim için bkz. Borsook, "Travels," s. 146.

103 Allouche, *Origins and Development*, s. 20-9; Edbury, *Kingdom of Cyprus*, s. 168.

kalan kısmına bağlayan İran ticaret yolunu engellemekteydi.[104] Herhangi bir kargaşa, manevi dünyalarının kalbine varabilmek için seyahat eden Hıristiyan, Yahudi, hatta Müslüman hacıları da son derece rahatsız ediyordu. Ayrıca baharat ve Doğudan gelen başka ürünlere durmadan artan talebi karşılamaya çalışan Avrupalı işadamlarının işlerini de sekteye uğratıyordu. Osmanlılar ya da Memluklarla herhangi bir çatışma, yabancı tüccarlara uygulanan gümrük vergilerini artırıyor, işlerini geçici olarak durduruyor ya da seyahat tezkerelerinin iptal edilmesine neden oluyordu.[105] Memluklar ve Osmanlılar, Akdeniz ve Hint Okyanusu'nda daha ileri hedefler peşinde koşan bütün devletlerin uluslararası politikalarında merkezi bir konuma sahip olduğundan, ikisi arasındaki herhangi bir olası değişiklik, diğer devletler tarafından yakından izlenmekteydi.

Çalışmanın Bölümleri

Osmanlılarla Memluklar arasındaki çok katmanlı ilişkiler, ancak bu karmaşık tarihsel, siyasal ve ekonomik bağlamda anlaşılabilir. Osmanlı ve Memluk hükümdarları, 14. yüzyıl ortalarında kurdukları ilk ilişkilerden itibaren, diplomatik görüşmeler aracılığıyla imajlarını sürekli olarak yeniden gözden geçiriyor ve yeniden tanımlıyorlardı. Gönderilen diplomatik heyetlerin amacı, bir elçinin yazışmalarla ya da sözlü olarak dile getirdiği açık mesajlardan çok daha öteydi. Mektupların düzenlenmesi, unvanlar ve imgeler, temsilcilerin seçimi, elçilerin davranışları, onlara nasıl davranıldığı ve armağanların seçimi asıl mesaj kadar önemliydi. Osmanlılarla Memlukların aşina oldukları ve karşılaştıkları zaman kullandıkları bu araçlar gözden geçirildiğinde, bu iletişim sisteminin nasıl işlediği ve hükümdarların imaj yaratma süreçlerine yaptıkları katkılar netleşecektir. Birinci Bölümde, Osmanlıların resmi merasimlerde ve diplomatik teamüllerde önceleri Memlukları taklit ettikleri, ama giderek bir zamanlar üstün ya da daha ünlü olan Memluk modelini aştıkları özetlenmiştir.

104 Allouche, *Origins and Development*, s. 20-9.

105 Örneğin Memlukların Avrupalı, özellikle de Venedikli tüccarlara karşı kötü davranışları için bkz. Curatola, "Venetian merchants and travelers," s. 191; Wansbrough, "A Mamluk Letter of 877/1473." Memluk giriş izni belgeleri için bkz. John Wansbrough, "The Safe-Conduct in Muslim Chancery Practice," *BSOAS* 34 (1971): 20-35.

İkinci Bölümde görüleceği gibi, Osmanlı ve Memluk ilişkilerinin, başından 1402'ye kadar, olağanüstü bir canlılık ve karmaşıklık sergilediği anlaşılır. En erken tarihli Osmanlı ve Memluk metinleri, Osmanlıların yalnızca Memlukların üstünlüğünü tanıdıklarını göstermekle kalmaz, Memlukların da giderek Osmanlıları fark ettiklerini ortaya koyar. Osmanlı elçilerinin, neredeyse Balkanlar ve Anadolu'daki her askeri zaferden sonra düzenli olarak Memluk başkentine resmi ziyaretlerde bulunmaları, erken tarihli Osmanlı yazışmalarının saygılı tonu ve Memluk hükümdarlarına sunulan etkileyici armağanlar, Memluk sarayının, daha genç mevkidaşları için ne kadar hayati bir simgesel ve bölgesel önem taşıdığını kanıtlar. Memluklar daha üstün bir konumda olmakla beraber, Anadolu'daki kuzey sınırı boyunca güçlenmekte olan Osmanlı varlığıyla ilgilenmiyormuş gibi yapıyor, ama bir yandan da onu dikkatle izliyorlardı. Ancak Osmanlılar, 1399'da Memlukların kuzey sınırına saldırınca, Memluk hükümdarları, Osmanlıların olası saldırgan politikası karşısında açıktan açığa endişe duymaya başlamışlardı. Bu ilişkilerin ilk evresi, Osmanlıların Memluk sarayında bıraktığı izlenim açısından olduğu kadar, Osmanlı-Memluk diplomatik söyleminin gelişme sürecinde de kritik bir dönemdi.

Üçüncü Bölüm, 1384-1404 arasındaki önemli Timurlu saldırılarının ve Ankara Savaşının (1402) ardından her iki devletin de karşılaştığı yeni iç ve dış sorunlara değinir. Bu ciddi endişelerin baskısı altında ve bunlardan bazılarının her ikisinin de imajını uluslararası arenada sorgulamasına, hatta zedelemesine karşın, Osmanlılar da, Memluklar da birbirleriyle diplomatik görüşmelerini sürdürmüşlerdi. Osmanlılar, I. Mehmed'in (hd. 1413-21) ve II. Murad'ın (hd. 1421-44 ve 1446-51) hükümdarlıkları sırasında, düzenli olarak yolladıkları diplomatik heyetler aracılığıyla Memluk sultanlarına saygılarını sunmaya devam etmiş, aynı zamanda Memluk sarayı tarafından daha fazla tanınma talebinde bulunmuşlardı. Hizmetlerinde en zengin İslam divan kâtipliği bulunan ve büyük ölçüde hükümdarlık dönemleri I. Mehmed ve II. Murad'la örtüşen Memluk sultanları Ferec Bin Berkuk (hd. 1399-1405 ve 1405-12), Şeyh el-Mahmûdî (hd. 1412-21), Barsbay (hd. 1422-38) ve Çakmak (hd. 1438-53), Osmanlı topraklarından gelen her haberi değerlendirerek

Osmanlı algılarını düzelttiler ve buna Osmanlıların unvanlarını gittikçe yükselterek karşılık verdiler.

Dördüncü Bölümde İstanbul'un 1453'teki fethinin ve genç Osmanlı Sultanı II. Mehmed'in (hd. 1444-6 ve 1451-81) iddialı politikasının, Osmanlı-Memluk ilişkilerinde nasıl yeni bir dönem açtığı ele alınacaktır. Kendisini ağırlıklı olarak diplomatik görüşmelerle ifade eden Mehmed, Memluk sarayından farklı bir tanınma talebinde bulunmuştu. Başlıca mevkidaşlarından Sultan İnal (hd. 1453-61), Hoşkadem (hd. 1461-7) ve Kayıtbay (hd. 1468-96), Mehmed'e karşılık verirken ayrı ayrı üsluplar kullanmış olsalar da, onun beklentilerine bütünüyle boyun eğmemişlerdi. Bu evrede her iki devlet de, karşı tarafın sarayına diplomatik yazışmalarla, yolladıkları armağanlarla ve merasimlerle ilettikleri bir dizi rekabetçi imge söylemi icad etmişti. Osmanlıların dünyanın hemen her tarafında üstünlüklerini iddia ettikleri bir dönemde, Osmanlılarla Memluklar birbirlerinin egemenlik hakkını sorguluyor, bir yandan da İslam dünyasının tek hâkimi olma konusunda birbirlerine meydan okuyorlardı. Dini söylemler bir zamanlar birleştirici bir unsur işlevi görürken, 15. yüzyılın ikinci yarısında ortak dinsel inançları bile, ya aralarındaki rekabeti bir ifade aracına dönüştürme ya da üstünlük iddialarını güçlendirme fırsatı olarak görülmüştü. Osmanlıların da, Memlukların da çok iyi bildikleri bu imgeleri rekabetçi bir yaklaşımla yeniden biçimlendirebilmeleri, bunların bu ortamda ne denli esnetilebildiğini kanıtlar. Ayrıca aynı dini, hatta mezhebi paylaşmanın bile, rekabeti engellemediğini gayet açık bir biçimde ortaya koyar.

Beşinci Bölümde, bu yüklü diplomatik atmosferin fiziksel dışavurumu olarak, iki imparatorluk ordusunun 1485'ten 1491'e değin süren uzun savaşta birbirini nasıl tükettikleri anlatılmaktadır.[106] Genellikle savaşların, iletişimi bütünüyle sona erdirdiği düşünülse de, Osmanlı Sultanı II. Bayezid ile Memluk Sultanı Kayıtbay arasındaki bu savaş, aralarındaki iletişimi sürdürebilecekleri yeni ve yaratıcı olanaklar ortaya çıkartmış, ayrıca birbirleriyle ilgili algılarını düzeltmek gibi karmaşık bir sürece katkıda bulunmuştur.[107]

106 Har-El, *Struggle*. Şehabettin Tekindağ'ın eski, ama yararlı makalelerinin listesi için bkz. Kaynakça.
107 Uluslararası ilişkilerde savaş konusunda benimsenen farklı yaklaşımlar için bkz. Christer Jönsson ve Martin Hall, *Essence of Diplomacy*, Houndmills, Palgrave Macmillan, 2005, s. 16-17.

Altıncı Bölüm Osmanlı-Memluk ilişkilerinin, 1491'den II. Bayezid'in 1512'deki ölümüne kadar geçen 30 yılını ele almaktadır. Karşılıklı iddialaşmalar ve meydan okumalarla geçen bu süre içinde, 1507'de Portekiz donanması Arabistan Yarımadası ve Kızıldeniz'e yaklaştığı sırada, Kansu Gavri'nin yardım istediği kişi gene II. Bayezid olmuştu. Diplomatik görüşmelerin giderek daha hareketli hale gelmesine ve iki devleti de yoran, ama sonuçlanmayan bir savaş yaşanmasına karşın, Osmanlı ve Memluk sultanları, ortak siyasal ve ekonomik çıkarları tehdit edildiğinde, düşmana karşı hâlâ birlik olabiliyorlardı. Kansu Gavri'nin bu talebi, II. Bayezid'e yeni ufuklar açmış, o da bu fırsatı değerlendirerek bol kazançlı Hint ticaret sistemine dahil olmanın ilk adımını atmıştı. 1512'den sonraki on yıllar içinde Hint Okyanusu, Osmanlılarla Portekizler arasında, Kansu'nun yardım isteğinden kaynaklanan önemli bir güç mücadelesine tanık olacaktı.[108]

Bu ilişkilerin çok katmanlı evrelerini ele alan bu araştırma, başlangıcından 1512'ye kadarki süreyle sınırlandırılmış ve Memluk topraklarının Osmanlılar tarafından fethedildiği 1517'den önceki beş yılın kapsam dışı bırakılması uygun görülmüştür. Bunun temelde pratik bir nedeni vardı, eğer bu beş yıl da çalışmaya dahil edilseydi, kuşkusuz ikinci bir cilt daha ortaya çıkacaktı. Ayrıca bu yılları dışarıda bırakarak, kitabın, Osmanlı-Memluk araştırmalarında süregelen yaygın eğilime bir seçenek sunduğuna inanıyorum. Bugüne kadar yapılmış olan çoğu bilimsel araştırma, iki imparatorluk arasındaki kritik çatışma anlarını, özellikle de askeri seferleri vurgulamışlardır.[109] Bu tutum, hem bu iki devletin birbirleri söz konusu olduğunda savaştan ve rekabetten başka hiçbir amacı olmadığı hissini uyandırmakta, hem de sanki Osmanlıların Memlukları yenmesi kaçınılmazmış algısını yaratmaktadır. Oysa iletişim ve müzakere, en az savaş ve rekabet kadar, bu iki Sünni imparatorluğun ilişkilerinin bel kemiği olmuştur. Ayrıca, çağımızdan bakıldığında mutlakmış gibi gözüken Osmanlı

108 Giancarlo Casale, *The Ottoman Age of Exploration*, Oxford, Oxford University Press, 2010.
109 Har-El, *Struggle*; Muhammad Harb, "I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyās'da Mevcut Haberlerin Selimnamelerle Mukayesesi: XVI. Asır Osmanlı-Memluklu Kaynakları Hakkında Bir Tetkik" (yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1980); Mütevelli, Ahmed Fuad, *El-Fethü'l-Osmani li'ş-Şam ve Mısr*, Kahire, 1976; Şehabettin Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi," *Belleten* 31 (1967): 345-75; Şehabettin Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı Memluklü Münasebetleri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi* 30 (1976): 73-99.

zaferi üzerine odaklanmak, ne Memlukların uzun süreli ilişkilerinin büyük bir bölümünde ideolojik ve siyasal açıdan Osmanlılardan üstün oldukları gerçeğinin hakkını teslim eder, ne de aralarındaki iletişimin esnekliğini ve yaratıcı yönlerini gün ışığına çıkarır. Osmanlılar, Şii Safevilerin ortaya çıkmasına kadar, İslam dünyası içindeki imajlarını, Timurluları da içine alan bir dizi farklı etmene ve siyasal aktöre bir tepki olarak şekillendirmekle beraber, Memlukların güçlü varlığının asla göz ardı edilmemesi gereken gölgesinde biçimlendirmişlerdir. Bu etkinin izleri, 1517 sonrası ya da Osmanlı fethinden sonra üretilen birinci el kaynaklarda hızla yok olmuştur. Hem bu iki gücün iletişiminin zenginliğini, hem de Osmanlıların kendilerini dünyaya sunuş şekillerindeki güçlü Memluk etkisini görebilmenin bir yolu, dikkatlerimizi, hem Osmanlıların, hem de Memlukların hiçbir koşulda vazgeçmeden sürdürdükleri diplomatik görüşmelere çevirmektir.

Birinci Bölüm

DİPLOMASİNİN ARAÇLARI

> Bayezid, Rumeli'nin içlerine kadar uzanmaya başlamıştı. Gayrimüslimlere karşı cihadının çok iyi bilinmesi ona büyük ün kazandırmıştı. Melikü'z-Zahir (Berkuk) kendisine mektuplar yazmış, armağanların yanı sıra, komutanlarını da (elçi olarak) art arda yollamıştı. Başhekimi İbn Sagir'i de ayrıca göndermişti. Osmanlılara mektup ve armağan yollamayan hükümdar kalmadığından, Mısır hükümdarı Melikü'z-Zahir kendi yıkımından korkuyordu. Ben (yazar) İbn Haldun'dan[1] duydum ki, O (Berkuk), "Timur'dan korkmuyorum, çünkü beni ona karşı herkes korur. Daha çok İbn Osman'dan (Osmanlılar) korkuyorum" demiş. O (Berkuk) defalarca "Mısır hükümdarı için İbn Osman'dan başka korku yoktur" dedi [.][2]

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere diplomatik görüşmeler, her zamanki heyet ziyaretleri olmayıp daha çok yollayan tarafın, alan tarafın egemenliğini ve siyasal otoritesini tanıdığını ve kabul ettiğini gösterme işlevine sahipti. Memluk Sultanı Berkuk, Osmanlı sarayına temsilcilerini yollayarak, Osmanlıların uluslararası arenada yavaş yavaş daha güçlü bir konuma geldiğini kabul etmiş oluyordu.

Ancak, İbn Bahadır'dan yapılan bu alıntı, söz konusu elçi ziyaretlerinin farklı bileşenlerinin bu tür bir diplomatik tanıma sürecine ne kadar katkıda bulunduğunu tam olarak ortaya koymaz. Her ziyaretin kuşkusuz, tartışılması ya da müzakere edilmesi gereken konular bağlamında belirli ve ivedi bir işlevi vardı, ancak çoğu kez, yazışmalar, armağanlar,

1 El-Makrîzî, *Dürerü'l-'Uḳūdi'lFerîde fi terâcimi'l-a'yâni'l-müfide*'de bu sözlerin bazılarını, Berkuk'un güvendiği insanlardan biri olan ve 1392'de Bursa'ya elçi olarak gönderilen Emir Hüsâmeddîn Hasan el-Kuckûnî'den duyduğunu belirtir. Ancak 15. yüzyılda yaşamış Memluklu âlim İbn Hacer, bu sözlerin ünlü âlim İbn Haldun'a (ö. 1406) ait olduğunu öne sürer. Hem el-Makrîzî'nin, hem de İbn Hacer'in çalışmalarını kaynak olarak kullanan İbn Bahadır, bu durumda İbn Hacer'in sözlerine itibar etmiştir. Bkz. el-Makrîzî, *Dürer*, 1: 445, 2: 8; İbn Hacer el-Askalânî. *İnbâü'l-Gumr bi-ebnâi'l-umr*, ed. Hasan Habeşî, 4 cilt, Kahire, 1969-98, 1: 491-2. Emir el-Kuckûnî ile İbn Sagir'in adlarını seslendirirken, Mahmud Celili'nin el-Makrîzî'nin *Dürer*'inde kullandığı seslendirmeyi temel aldım.

2 Yazarın çevirisi. İbn Bahadır, *Vekâ'i-i Türkmen*, TKSK III. Ahmed 3057, 23b-25b. Noktalama işaretleri ve parentez içindekiler yazarın müdahelesidir.

elçiler ve huzura kabul edilme merasimleri aracılığıyla dolaylı, ama bir o kadar da önemli mesajlar aktarılmaktaydı.[3] 15. yüzyılın Memluk tarihçisi İbn Tağrıberdi (ö. 1470), en azından Memluklarca yaygın olarak bilinen bu unsurları eski bir atasözüyle açıklamıştı: "Bir hükümdarın gücü ve büyüklüğü üç şeyden anlaşılır: Mektubu, elçisi ve [yolladığı] armağanı."[4] O tarihlerde benzer duyarlılıkları yansıtan Osmanlı metinleri henüz yoktu, ama Osmanlıların da benzer ilkelere sahip olduklarını düşünmek gayet akla yakındır.

Sünni Müslüman dünyasının ve Doğu Akdeniz'in önde gelen devletlerinden biri olan Memluklar ile Bizans İmparatorluğu sınırlarında küçük, ama büyümekte olan bir beylik olarak Osmanlılar, giriştikleri ilk diplomatik ilişkilerde, kendi imparatorluk ideolojilerini yayabilmek ve tartışabilmek amacıyla elçilerden, armağanlardan, mektuplardan ve merasimlerden yararlanmışlardı. Diplomatik heyete eşlik eden her birey ya da nesne, diplomasinin sözlü olmayan iletişim araçları olarak olumlu karşılanmakta ya da iyi ağırlanmaktaydı ve bu unsurlar çoğu kez gerçek mesajı tamamlıyor ya da mesajın karşı taraf üzerindeki etkisini güçlendiriyordu.[5]

Ancak, Osmanlı ve Memluk saraylarındaki uygulamalara daha yakından bakacak olursak, Memlukların yerleşmiş saray teşrifatıyla Osmanlıların ele aldığımız dönemde henüz gelişmekte olan kuralları arasında çarpıcı bir eşitsizlik olduğunu görürüz. Memluklar, Eyyubi başkenti Kahire'yi ele geçirdiklerinde, kendilerinden önceki Eyyubi yöneticilerinden bir dizi yerleşik, gelenekselleşmiş kuralı da miras almıştı.[6] Eyyubilerin inşa ettiği kale-saraydaki merasim alanlarının mimarisi, Büyük Selçuklu geleneklerinden derin izler taşımaktaydı.[7] Buna ek olarak, erken Memlukların merasimlerinde muhtemel Moğol etkileri kadar, çeşitli Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerin geleneklerine göndermede bulunan başka

3 Diplomatik elçiliklerin simgesel önemi için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 16-26.

4 Ibn Taghribirdi, *History of Egypt: 1382-1469*, çev. W. Popper, Berkeley, CA, University of California Press, 1958, 18: 11. Bundan böyle, Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper.

5 Diplomaside sözlü olmayan iletişim için bkz. Jönsson ve Hall, *Essence of Diplomacy*, s. 84-8.

6 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 29.

7 Gülru Necipoğlu, "An Outline of Shifting Paradigms in the Palatial Architecture of the Pre-Modern Islamic World," "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993): 12-14.

kaynaklar da bulunmaktaydı.[8] Memluk sultanları ve onların danışmanları, bu köklü yapıyı, yalnızca değişen siyasal koşullara ve gereksinimlere uydurabilecek kadar değiştirmişlerdir.[9]

Bu dönem boyunca Memluklar Kahire'yi başkent olarak korurken, Osmanlılar üç defa başkent (Bursa, Edirne ve sonuçta İstanbul) değiştirmişlerdi. Bu da oturmuş Memluk kurumları ile henüz kurulmakta olan Osmanlı kurumları arasındaki farklılığı yansıtmaktaydı. Osmanlılar her başkent değiştirdiklerinde, saray teşrifatını ve merasimlerini daha incelikli hale getirmiş ve çoğu kez diğer İslam saraylarını taklit ederek ve ele geçirdikleri toprakların gelenek ve göreneklerini özümseyerek, yavaş yavaş Memluk kurumlarına denk düşebilecek benzer merasimler yaratmışlardır.[10] Osmanlı görenekleri ve kurumları, Memluk uygulamalarıyla ortak bazı özellikler taşımakla birlikte, Timurlardan da güçlü bir biçimde esinlenmişti.[11] Osmanlı merasimleri ve imparatorluk ideolojisi, Topkapı Sarayı inşaatının 1468'den sonraki ikinci evresi boyunca biçimlendirilmiş,[12] ama bu süreç 1512'ye gelindiğinde henüz tamamlanmamıştı. Ancak gene de, bu tarihte artık Osmanlıların, İslam, Bizans, hatta Orta Asya göçebe geleneklerinden izler taşıyan, kendine özgü belirgin kuralları ve göreneklerinin oluşmuş olduğunu söyleyebiliriz.[13] Hem Osmanlı ve Memluk merasimlerinin yavaş yavaş farklılaşmasını izleyebilmemiz, hem de, sonraki bölümlerde ele alınacak olan diplomatik görüşmeleri yorumlayabilmemiz için bu iki devletin karşılıklı yürüttükleri diplomatik ilişkiler dağarcığına bir göz atmamız gerek. Bu kısa genel değerlendirmede tipik bir diplomatik görev, başından sonuna, yani elçinin seçiminden, eve dönüşüne kadarki süre boyunca adım adım izlenecektir.

8 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 29-30.

9 A.g.e., s. 26-30.

10 Diğer İslam saraylarının Osmanlı merasimleri ve örgütsel yapısı üzerindeki olası etkileri için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, TTK, 1988. Mehmed'in Akkoyunlu ve Memluk saraylarındaki teşrifatı soruşturması üzerine bkz. Gülru Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge, MA, MIT Press, 1991, s. 15-16. Ayrıca bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 4-5.

11 Necipoğlu, "Shifting Paradigms," s. 15-19; Necipoğlu, *Topkapı*, s. 248-9.

12 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 19-20, 31, 91-110.

13 A.g.e., s. 248-9; Necipoğlu, "Shifting Paradigms," s. 15-19; Gülru Necipoğlu, "Framing the Gaze in Ottoman, Safavid, Mughal Palaces," "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993): 303-6.

İlk Adım: Elçinin Seçilmesi

> Bir elçinin padişaha iyi hizmet etmesi, söyleyeceği sözlerden sakınmaması, çok seyahat etmiş olması gerekir. Her konuda bilgili, hafız-ı Kur'an, ileri görüşlü, boylu poslu ve yakışıklı olmalıdır. Yaşlı ve bilgin olursa daha iyi olur. Eğer [padişah] bu işe kendi nedimini gönderirse itimadı daha fazla olur. Elçi olarak gönderilen adam cesur, mert, silahşör, ata binmeyi iyi bilen olmalıdır. Savaşçı da olursa çok doğru olur. Şimdi bizim adamlarımızın böyle olduğunu onlara göstermeliyiz. Elçi Seyyid ve Şerif olursa, şeref ve nesep olarak daha çok hürmet edileceğinden ve kendisine kötülük yapılamayacağından, daha iyi olur. Sarhoş, şakacı, kumarbaz, çok konuşan ve kimse tarafından bilinmeyen kişiler elçi olarak gönderilmemelidir. Çok kere padişahlar hediyeler ve zarif eşyalar ile elçi gönderip kendi acz ve yumuşaklıklarını bildirerek sulh istemişler, bunun üzerine elçinin peşinden ordu hazırlayıp, erkekçe at sürerek hasmını mağlup etmişlerdir. Netice olarak denilebilir ki elçi, padişahın akıllı ve iyi huylu olduğunun bir delilidir.[14]

Genç Selçuklu Sultanı Melikşah'ın deneyimli veziri olarak efsanevi bir ün kazanan Nizâmü'l-Mülk yukarıdaki metni, Osmanlılarla Memluklar arasındaki ilk diplomatik ilişkilerden neredeyse 300 yıl önce kaleme almışsa da, diplomatik temsilcilerini seçecek olan her hükümdar için her zaman yararlanılabilecek bir rehberdir. Bu rehbere, nasihatname (hükümdarlar için rehber) edebi türünden bir kitabın içinde yer verilmiş olması, bu deneyimli bilge vezirin niyetini gözler önüne sermektedir: Hükümdarları, temsilcilerini akıllıca seçmeleri konusunda uyarmak. Memluklu âlim ve kâtip el-Kalkaşandî'nin (ö. 1418) ansiklopedik inşa (resmi yazışmalarda kullanılan edebi tür) elkitabında elçilerin nitelikleri üzerine yazdığı kısa bir bölüm, aynı ilkelerin 15. yüzyıl Memluk anlayışı için de geçerli olduğunu gösterir.[15]

14 Nizamülmülk, *Siyasetnâme (Siyeru'l-muluk)*, çev. Nurettin Bayburtligil, İstanbul, Dergah Yayınları, 1987, 141-142.
15 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 6: 344-7.

Hükümdarlar temsilcilerini dikkatle seçerlerdi.[16] Modern iletişim araçlarının var olmadığı bir dönemde Osmanlı ve Memluk hükümdarları, imajlarının aktarılmasından barış görüşmelerine kadar birçok önemli görevde diplomatik temsilcilerine güvenmekteydiler. Temsilciler, saraylar arasındaki iletişimi sürdürüyor, bazıları gizli olan sözlü mesajlar taşıyor ve hükümdarlarının onurlarını koruyorlardı. Bazıları yalnızca haberci görevi görürken, bir bölümü de gizli bilgi toplamakla yükümlüydüler.[17]

Hükümdarlarına bağlılıklarının ötesinde temsilcilerin, ideal olarak dil konusunda yetkin ve sosyal becerilere sahip olmaları istenirdi. Ziyaret ettikleri sarayın dilini bilen temsilcilerin, o sarayda daha başarılı olma ihtimali yüksekti[18] ve Osmanlılar çoğunlukla Avrupa saraylarının dillerini doğru konuşan kişilerden yararlanmaktaydılar.[19] Memluklardaki bürokratik uygulamalar da benzer kaygılar sergiliyordu.[20] Belli bir saraydaki kişilerle önceden ilişki kuran ya da ziyarete gideceği hükümdarın ilgi alanlarını ve yan uğraşlarını bilen, dolayısıyla da yerel kültürü tanıyan temsilciler görevlerini yerine getirmede çok daha başarılı oluyorlardı. Ele aldığımız dönemde henüz meslekten diplomatlar yoktu, ama bu görevi birkaç kez üstlenmiş bazı kişiler yarı-diplomat mertebesine yükseliyorlardı.[21]

Osmanlı kaynakları bu dönemde temsilcilerin nasıl seçildiğine ilişkin çok da kesin olmayan bazı eğilimlerden söz eder.[22] Hükümdarlar tem-

16 Ayrıca bkz. E.Kohlberg vd., "Safīr," *EI²*, 8: 811-5.

17 Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 10, 34.

18 Seylan'dan (?) getirdiği bir mektubu çevirmesi istenen elçi için bkz. El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 8: 78-9.

19 Maria Pia Pedani-Fabris, "Ottoman Diplomats in the West: The Sultan's Ambassadors to the Republic of Venice," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11 (1996): 187-212; Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations: A Study of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and the Ottoman Empire, 1555-1748*, IAD Oriental (Original) Series 32, Delhi, 1989, s. 222.

20 Walther Björkman, *Beiträge zur Geschichte der Staatskanzlei im Islamischen Ägypten*, Hamburg, 1928, s. 45; El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 1: 170.

21 II. Murad döneminde Şükrullah'ın çoklu görevi için bkz. Şükrullah, Behcetü't-Tevârîh, ed. Nihal Atsız, İstanbul, 1947, s. 39. Ayrıca bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 4, 31-2. İbn Acâ'nın sık sık Memluk elçisi olarak atanmasıyla ilgili olarak bkz. Stephan Conermann, "Ibn Ağās (st. 881/1476) 'Ta'rīḫ al-Amīr Yašbak aẓ -Ẓāhirī' – Biographie, Autobiographie, Tagebuch oder Chronik?," *Die Mamlūken: Studien zu ihrer Geschichte und Kultur: Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942-1999)*, ed. Stephan Conermann ve Anja Pistor-Hatam, Hamburg, 2004, s. 133-4. Diğer Memluk yarı-diplomatları için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 47; John Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice in 913/1507," *BSOAS* 26 (1963): 503-30.

22 Bernard Lewis, "Elçi," *EI²*, 2: 694; Mehmed İpşirli, "Elçi," *DİA*, 11: 3-15.

silcileri seçerken, imparatorluk mesajına ve imajına katkıda bulunacağı için, adayın mesleki geçmişlerini ve toplumsal konumlarını incelerdi.[23] Osmanlılar, belli bir anda, özel bir izlenim yaratabilmek için elçilerinin Memluk sarayına uygun olmasına çok dikkat ediyorlar; genellikle ünlü bir komutan askeri başarıları duyuruyor, dine olan bağlılıklarını da İslam din bilginleri vurguluyorlardı.[24] ğer bir görev miras ya da barış anlaşması görüşmesi gibi hukuksal sorunlarla ilişkiliyse, o zaman da kadılar gönderiliyordu.[25] 1512'ye gelindiğinde Osmanlı hükümdarları, özellikle de II. Bayezid, Kahire'ye yollayacağı diplomatik heyetteki temsilcileri giderek daha çok devşirmelerden seçmeye başlamıştı.[26]

Osmanlıların sonunda temsilci olarak devşirmeleri yeğlemesi, Memluk sarayındaki temsilci seçim düzeninin bir yansımasıydı. Memluklar, Bahri döneminde (1250-1390), henüz Osmanlılarla diplomatik ilişkilere girişmeden önce, birden fazla elçi yollama eğilimindeydiler, bunlardan biri çoğu kez askerler, diğeri de âlimler arasından seçilirdi.[27] Memluk sultanları daha sonraları diğer Müslüman ülkelere elçi olarak çoğunlukla mutasavvıfları ve âlimleri yollarken, Osmanlı sarayına "memluklar"ı yolluyorlardı.[28] Bu seçim bir olasılıkla pratik kaygılardan kaynaklanıyordu; hem Osmanlı yönetimi, hem de Memluk emirleri, farklı lehçelerde olsa da Türkçe konuşuyor dolayısıyla etkin bir iletişim kurabiliyorlardı. Memluk sultanlarının diplomatik görevler için artan oranlarda memluklara güvenmesi, Memluk yönetiminin giderek daha fazla askeri kadrolara yaslanması sürecinin bir yansıması olabilir, ancak

23 Bir temsilcinin görevi ile toplumsal konumu arasındaki benzer bağ için bkz. Silvio A. Bedini, *The Pope's Elephant, Manchester*, Carcanet Press, 1997, 27; Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 39.

24 Örneğin Azeb Bey'in görevi için bkz. s. 64, 147-148.

25 Örneğin Ali Çelebi'nin görevi için bkz. s. 195-198.

26 1453-1669 arasında Venedik'e yollanan elçilerin konumları da benzer bir izlenimi desteklemektedir. Bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 39. Her ne kadar Osmanlılar sık sık çavuş mertebesindeki kişileri Avrupa saraylarına gönderse de, Memluk sarayına yollanan elçilerde aynı uygulamaya rastlanmaz. Diplomatik görevlerdeki çavuşlar için bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 33-5. II. Bayezid tarafından İtalya'ya gönderilen temsilciler için bkz. Nicolas Vatin, "Itinéraires d'Agents de la Porte en Italie," *Turcica* 19 (1987): 29-51.

27 Dekkiche, "Le Caire," 1: 50; Donald P. Little, "Diplomatic Missions and Gifts Exchanged by Mamluks and Ilkhans," *Beyond the Legacy of Genghiz Khan*, ed. Linda Komaroff, Leiden, E.J. Brill, 2006, s. 34.

28 Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, 10; Dekkiche, "Le Caire," 1: 47-9. Osmanlı-Memluk bağlamında, İbn Acâ ve Nureddin Ali el-Kürdî ve Şeyh Alaaddin el-Hüsnü gibi bazı olağandışı durumlar olabiliyordu. Ayrıntılı isim listesi için bkz. Ek III.

bu savın daha ayrıntılı araştırmalarla irdelenmesi gerekir.[29] 15. yüzyıl boyunca bu uygulama o kadar etkiliydi ki, önceden kadıların yürüttükleri görevlere (örn. muhtesip) zaman zaman memluklar atanmaya başladılar.[30]

Elçi olmak, hükümdarın güvenini gösterdiği için muhtemelen bir onur olarak kabul ediliyordu. Ancak gerçekte bu, karşılığında çok şey beklenen bir mevkiydi ve insanı en yükseğe çıkarabildiği gibi en aşağıya da düşürebilirdi. Elçiler en yüksek onur payeleri almakla ve hem görev sırasında, hem de sonrasında saygı görmekle birlikte, çoğu kez büyük riskler almak durumunda kalıyorlardı. Bir yazışmada karşı tarafa yakıştırılan bir unvan, özel bir mesaj, bir armağan ya da yalnızca elçinin davranış biçimi bile karşı tarafın gazabına neden olabilirdi.[31] İslamın diplomatik uygulamaları çerçevesinde geleneksel olarak elçilere iyi davranılması gerekiyordu, ama bazen bu geleneklere uyulmadığı da olabiliyordu.[32] Yaşamları bağışlansa bile elçiler arada sırada kötü muameleye maruz kalabiliyorlardı.[33] Bir elçinin, hatta hükümdarın aniden ölmesi gibi öngörülemeyen bazı olaylar diplomatik görevleri başarısızlıkla sonuçlandırabiliyordu.[34] Elçiler sayısız olasılıkla mücadele etmek zorunda olduklarından, diplomatik bir göreve atandıklarında her zaman küçük düşürülme, mesleklerini, mal varlıklarını, hatta hayatlarını kaybetme riskiyle karşı karşıyaydılar.

Mektupların Hazırlanması: İçerik, Dış Görünüş, Yorum ve Kâtipler

Bir elçi göreve gitmek üzere hazırlanırken, hükümdar ve danışmanları da mektupları ustaca kaleme alıyor ve karşı tarafın hükümdarı için armağan-

29 Haarmann, "Der arabische Osten," s. 231-3; Holt, *The Age of Crusades*, s. 145-6.

30 Kristen Stilt, *Islamic Law in Action: Authority, Discretion, and Everyday Experiences in Mamluk Egypt*, Oxford, Oxford University Press, 2011, s. 71. Ayrıca bkz. A.A. Duri vd., "Dīwān," *EI²*, 2: 323-37.

31 Timurlulardan bir örnek için bkz. Denis Sinor, "Diplomatic Practices in Medieval Inner Asia," *The Islamic World from Classical to Modern Times*, s. 346.

32 Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, s. 137. Elçilerin diplomatik dokunulmazlığına karşı Moğolların geliştirdiği hassasiyet için bkz. Sinor, "Diplomatic Practices," s. 343-8. Diplomatik dokunulmazlığın evrenselliği için bkz. Linda S. Frey ve Marsha L. Frey, *History of Diplomatic Immunity*, Columbus, OH, Ohio State University Press, 1999.

33 Sinor, "Diplomatic Practices," s. 346-7.

34 Kahire'ye giderken doğal nedenlerle ölen Osmanlı Elçisi Zeyneddin Sefer Şah için bkz. el-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, Sülemaniye Carullah 1591, 612b. 1494'te Gonzagalara giderken yolda soyulan Kasım Çavuş için bkz. Hans Joachim Kissling, *Sultan Bâyezîd II's Beziehungen zu Markgraf Francesco II. von Gonzaga*, Münih, Max Hueber Verlag, 1965, s. 40.

lar seçiyorlardı. Bu durumda iki ayrı mektup düzenleniyordu; ikinci mektup (*kâ'ime*), ilk mesajı yeniden onaylıyor ve / veya yollanan armağanların listesini veriyordu.[35] O dönemde Osmanlı diplomatik yazışmalarının nasıl hazırlandığına ilişkin günümüze ulaşan bilgiler çok sınırlı olduğundan, bu bölümün geri kalan kısmında Memluk uygulamaları üzerine odaklanılacaktır.

Günümüz insanına, yazışmaların biçimsel özellikleri (örn. kâğıdın boyutları ya da karşı tarafa söylenen selamlar) sıradanmış gibi görünse de, bunlar asıl içeriğinden öte anlamlar taşımaktaydı. Bu nitelikler, Memluk inşa gelenekleri doğrultusunda hiyerarşik olarak düzenlenmişti ve karşı tarafın rütbesine ve yollayanın niyetine göre belirlenirdi. Bu düzen aynı zamanda hükümdarların ideolojilerini ve dünya görüşlerini de ortaya koyuyordu; her hükümdarın farklı bir unvanı, dolayısıyla da ortaçağ siyaset dünyasında farklı bir konumu bulunmaktaydı.[36] Halifeler bu siyasal sistemin her zaman en tepesindeydiler ve ona göre saygı görürlerdi; o dönemde, Memluk yönetimi düzenli yazıştıkları diğer Müslüman hükümdarları üç grup altında toplamıştı.[37] En tepedeki grupta, Cengiz Han'ın ardılları olan İlhanlı, Celayirli ve Timurlu hükümdarları bulunmaktaydı. Arkasından Karamanoğulları gibi Anadolu hanedanları gelmekteydi. Daha az öneme sahip olan diğer bazı Anadolu beylikleri de en düşük gruptaydı.[38] Son olarak da Müslüman olmayan devletler ayrı bir grup olarak kendi içlerinde sınıflandırılıyorlardı.[39]

Hükümdarlar bir mektubun kâğıt boyutları, yazı türü ve mürekkep rengi gibi biçimsel niteliklerine, karşı tarafın hangi gruptan olduğuna

35 Dekkiche, "Le Caire," 1: 62; Wansbrough, "A Mamluk Letter of 877/1473," s. 202.

36 Halil İnalcık, "Power Relationship between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as Reflected in Titulature," *Passé Turco-Tatar Présent Sovietique*, ed. Ch. Lemercier-Quelquejay, G. Veinstein, S.E. Wimbush, Louvain-Paris, Editions Peeters, 1986, s. 175–211. Roma imparatorlarının temsiliyetinde imparatorluk unvanlarının önemi için bkz. Janneke de Jong, "The Employment of Epithets in the Struggle for Power: A Case Study," ed. Olivier Hekster, Gerda de Kleijn, Danielle Slootjes, *Crises and the Roman Empire: Proceedings of the Seventh Workshop of the International Network Impact of Empire (Impact of Empire, Volume 7)*, Leiden, E.J. Brill, 2007, s. 311-26.

37 Dekkiche, "Le Caire," 1: 289.

38 A.g.y.

39 Adrian Gully, *The Culture of Letter-Writing in Pre-Modern Islamic Society*, Edinburg, Edinburgh University Press, 2008, s. 179-80. Memluklar ile Müslüman olmayan devletler arasındaki diplomatik ilişkiler için bkz. Holt, *Early Mamluk Diplomacy;* Mohamed Tahar Mansouri, *Recherches sur les Relations entre Byzance et L'Egypte (1259–1453) (d'apres les sources arabes)*, Tunus, 1992; Aziz Suryal Atiya, *Egypt and Aragon: Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330* A. D., Leipzig, 1938; Blochet, "Les Relations Diplomatiques des Hohenstaufen avec les Sultans d'Égypte," *Revue Historique* 80 (1902): 51-64.

bakarak karar verirlerdi.[40] En değerli kâğıt, dolayısıyla da en revaçta olanı en yüksek gruptaki önemli hükümdarlar için kullanılan tam boy Bağdat kâğıdıydı.[41] Ayrıca bu kâğıda sözcüklerin aralıklı, rahat okunacak biçimde, sıkıştırılmadan yazılması, gönderenin zenginliğinin ve üstünlüğünün göstergesiydi. Buna karşın daha az önemli olan ikinci derecedeki hükümdarlara yollanan mektuplar, yarım ya da üçte bir Bağdat kâğıdına,[42] Anadolu beylerine ya da İlhanlı vali ve memurlarına gönderilen mektuplar da en küçük Bağdat kâğıdına yazılırdı.[43] Osmanlılar ile Memluklar arasındaki yazışmalarda kullanılan kâğıt boyutlarına yalnızca üç kaynak değinmekteydi.[44] Kaynaklardan biri net değildir, ama diğer iki kaynak da Memlukların 15. yüzyılın başlarında Osmanlılara yazdıkları mektuplarda üçte bir Bağdat kâğıdı kullandıklarını belirtir.[45]

Bir mektubun içeriği de dış görünüşü kadar önemliydi.[46] Her mektupta, mektupla ilgili giriş protokolü (iftitah) ve bitiş protokolü (ihtitam) niteliğinde birer bölüm (rükn) bulunur, bunlar da kendi içlerinde alt bölümlere ayrılırlardı.[47] Bölümleri birbirine net ve yumuşak geçişlerle bağlayabilmek için önceden tanımlanmış bir dizi geçiş deyişleri ve ifadelerine başvurulmaktaydı.[48] Mektubun giriş protokolünün özel bir önemi vardı, çünkü bu bölüm yalnızca alıcı ile gönderen arasındaki güç ilişkisinin niteliğini ortaya çıkarmakla kalmıyor, yazışmanın konusunun ne olduğuna

40 Mektubun biçimsel nitelikleri için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 292-345. Yazı türü,yazılış biçimi ve hiyerarşik düzenleme için bkz. El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 3: 1-220; Dekkiche, "Le Caire," 1: 318-330. Kâğıt türü için bkz. Iraj Afshar, "Manuscript and Paper Sizes Cited in Persian and Arabic Texts," *Essays in Honour of Salah al-din al-Munajjid, Londra, 2002, s. 659-73; Jonathan Bloom, Paper before Print: The History and Impact of Paper in the Islamic World*, New Haven, CT, Yale University Press, 2001, s. 50-3, 62. Mürekkep ve mürekkebin çeşitli nitelikleri için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 330-3. Memluklar ile Moğollar arasındaki diplomatik ilişkilerde mürekkebin renginin rolü için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 20, 87-8, 92, 113, 135.

41 Kâğıt boyları için bkz. El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 6: 180-6; Dekkiche, "Le Caire," 1: 292-317.

42 Broadbridge, *Kingship*, s. 17.

43 Dekkiche, "Le Caire," 1: 315.

44 Tarih sırasına göre; BNF MS 4440, 50b-51a; Ibn Hijja, *Das Rauschgetränk der Stilkunst oder Qahwat al-Inšā'*, ed. Rudolf Veselý, Beyrut, Klaus Schwarz Verlag, 2005, s. 178, 183.

45 BNF MS 4440, 50b-51a; Ibn Hijja, *Qahwat*, ed. Veselý, s. 183.

46 Mektup içeriğinin niteliği için bkz.Dekkiche, "Le Caire," 1: 345-93.

47 Dekkiche'in araştırmasından alınan örnek bir liste için bkz. Ek I. Bu bölümlerin çözümü için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 345-98; Gully, *Culture of Letter-Writing*, s. 131-65.

48 A.g.y.

ya da mektubun türüne de açıklık kazandırıyordu.[49] Örneğin, eğer mektup bir askeri başarıyı bildiren bir fetihnâme idiyse bu, girişte kullanılan dilden ve selamlama biçiminden açıkça anlaşılmaktaydı.[50] Bu araştırmada, giriş protokolünün temel unsurları olan unvanlar ya da şeref payeleri üzerinde özellikle durulacak, zaman zaman diğer unsurlara da değinilecektir.

Unvanlar, mektubu gönderen ile alıcının birbirlerini nasıl gördüklerinin en temel göstergesiydi.[51] İnşa elkitapları ve mektup koleksiyonlarındaki elkabın ve şeref payelerinin, sayfalar tutan listeleri, kişiye uygun unvanların kullanılmasının yalnızca merasimlerin değişmez bir parçası olduğunu değil, aynı zamanda İslam diplomasi kültürü içinde büyük bir önem taşıdığını da gösterir.[52] Unvanlar, siyasal koşullar değiştikçe yeniden tasarlanarak, ortaya çıkan yeni güç dinamiklerine göre uyarlanıyor, dolayısıyla da gönderenin bakış açısından alıcının değişen konumu değerlendiriliyordu. Örneğin, Memlukların Müslüman olmayan hükümdarlara uygun gördükleri unvanlar genelikle onların Hıristiyan inançlarına göndermede bulunurken, Osmanlılara uygun gördükleri, onların Müslüman olmayanlara karşı verdiği mücadeleye dikkat çekecek türdendi.[53] Öte yandan Osmanlıların Memluk sultanlarına hitap ediş biçimleri özellikle Memlukların İslam dünyasındaki önderliğini vurgulamaktaydı. Bir hükümdarın konumu, kendisine verilen unvanlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu için, alıcıya

49 Girişin genel önemi için bkz. Gully, *Culture of Letter-Writing*, s. 133-6, 166-96.

50 Bu konu üzerindeki bilimsel araştırmalara giriş için bkz. see G.L. Lewis, "Fatḥnāme," *EI²*, 2: 839-40; G.L. Lewis, "The Utility of Ottoman Fethnames," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P.M. Holt, Londra, 1962, s. 192-6; Maria Pia Pedani-Fabris, "Ottoman Fetihnames: The Imperial Letters Announcing a Victory," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 13 (1998): 181-92; M.S Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, 1994, s. 159-60.

51 C.E. Bosworth, "Laḳab," *EI²*, 5: 618-31; Dekkiche, "Le Caire," 1: 359-77, 2: 206-30; Gully, *Culture of Letter-Writing*, s. 166-74. Unvanlar üzerine örnek bir çalışma için bkz. İnalcık, "Power Relationship;" Gottfried Herrmann, "Zur Intitulatio Timuridscher Urkunden," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft Supplement II*, (1972): 498-521. Memluk iç siyasetinde unvan tarışması için bkz. Amalia Levanoni, "The Sultan's Laqab – a Sign of a New Order in Mamluk Factionalism," *Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, ed. Michael Winter ve Amalia Levanoni, Leiden, E.J. Brill, 2004, s. 79-115. Ayrıca bkz. Linda Northrup, *From Slave to Sultan*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1998, s. 174-7. Yazıt ve mimari yapıtlarda bulunan unvanlara yapılan çok sayıdaki gönderme için bkz. Max Van Berchem, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Paris, 1894.

52 Memluklar bağlamında unvanlar için bkz. El-Kalkaşandî, *Subḥü'l-Aşa*, 5: 412-73, 6: 1-174; Dekkiche, "Le Caire," 1: 359-77, 2: 206-30. Osmanlı bağlamı için bkz. Ahmed Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, 2 cilt, İstanbul, 1274-5/1857-9), 1: 1-14. Bundan böyle, Feridun, 1274.

53 Bosworth, "Laḳab."

beklemediği biçimde hitap edilmesi, diplomatik ilişkilerin bozulmasına neden olabiliyordu.[54]

Bazı siyasal güçlerin yıkılması ve yenilerinin ortaya çıkmasıyla, kullanılan unvanların hiyerarşik düzenlemeleri de değişiyordu.[55] Siyasal havaya göre hükümdarın unvanı başka hükümdarlar tarafından düşürülebiliyor ya da yükseltilebiliyordu. Unvanlar kısa süreli siyasal değişimlere bağlı olmamakla birlikte, çoğunun bir ömrü vardı; bazıları değer kazanıp kaybederken, bazıları da bütünüyle terk edilebiliyordu.[56] Bundan sonraki bölümlerde, Memlukların Osmanlı hükümdarları için kullandıkları unvanların, imparatorluğun gelişimine koşut olarak yavaş yavaş, ama düzenli bir biçimde yükselişe geçtiği görülecektir.[57]

Diplomatik yazışmalarda gönderenin imparatorluk ideolojileri, çeşitli bilindik imgeler ve temalar aracılığıyla yansıtılır ve bunlar siyasal bağlama ve görevin amacına göre değişirdi.[58] Geleneksel göndermeler ve alıntılar yaygındı ve mektup yazma konusunda uzman olanlara göre "her mektupta Kuran'dan ya da hadislerden en az bir tumturaklı ifade yer almalıydı."[59] Mektupları kaleme alanlar, istedikleri bir noktaya dikkat çekmek için çoğu kez, Arap, Fars ve İslam edebiyatından önemli kişilerin adlarını, en çok da peygamberin adını anarlardı.[60] Kıdem ve yaş hiyerarşisi de, diplomatik ilişkileri sürdürebilmenin ya da iyileştirmenin araçlarındandı.[61] Bir Müslüman hükümdar bir başka Müslüman hükümdarla olumlu ilişkilerini sürdürmek istiyorsa, ona aynı dinden olduklarını hatırlatmak için "aynı bedenin iki kolu" ifadesini kullanırdı.[62]

Osmanlı-Memluk yazışmalarında bu imgeler zaman içinde değişmiş ve tanıdık temalar, giderek çok değişik yollardan ima edilir olmuştu.

54 Bkz. s. 162-163.
55 Memluk devletinde Bahri yönetiminden Burci yönetimine geçişte siyasal güçlerin hiyerarşik düzenlemesi için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 287-91.
56 Bkz. Ek II.
57 Cihan Yüksel Muslu, "Attempting to Understand the Language of Diplomacy between the Ottomans and the Mamluks," *Archivum Ottomanicum* 30 (2013): 247-69.
58 Örneğin Broadbridge, *Kingship*, s. 17; Melvin-Koushki, "Fathnama," s. 198.
59 Gully, *Culture of Letter-Writing*, s. 141, ayrıca 32, 41, 142.
60 A.g.e., s. 138
61 Bkz. s. 107, 152–153, 162.
62 Bkz. s. 114, 233-234.

Örneğin Osmanlılar, Memluklarla ilk yazışmalarında, benimsedikleri veraset usulü (kardeş katli) politikalarını açıklamak, hatta meşrulaştırmak için çaba göstermişlerdi.[63] Ancak Osmanlı hanedanının gücü pekiştikçe, Memluk sultanlarının imajının en zayıf noktası olduğuna inandıkları yönünü, yani daha yeni Müslüman olmuş köle kökenlerini hedef alabilmek için babadan oğula geçen veraset usulü uygulamalarını gittikçe daha sık şekilde ve gururla vurgulamışlardı. Geçmişte Timur gibi başka hükümdarlar da Memluk yönetimini benzer hamlelerle karalamışlardı.[64] 1370'lerde Orta Asya'da doğan ve 1405'te ölen Türk-Moğol hükümdarı Timur, Cengiz Han mirası üzerinde hak iddia ederek Timurlu hanedanını kurmuştu. Bu tür anlam kaymaları, bu imgelerin ve diplomasi dilinin nasıl esnetilebildiğini kanıtlar; hükümdarlar ve danışmanlar da en fazla etkiyi sağlamak için bunları büyük bir beceriyle kullanmışlardır.

Bu mektupların dış görünüşü ile içeriğinin, yani kâğıt boyutlarından unvanlara, imgelere kadar oluşturduğu zengin karışım, anlamlı ve etkileyici, ama çoğu kez kelimesi kelimesine çevirmesi zor, karmaşık metinlere yol açmıştır. Dolayısıyla bu mektupları daha iyi anlayabilmek için, hem tarihsel bağlamları, hem de ifadelerdeki anlam kaymaları göz önünde bulundurularak daha dikkatli bir okuma gerekir.[65]

Söz konusu metin yorumlamasıyla yakından bağlantılı olan bir şey de bu mektupların korunması ve özgünlüğü konusundaki kaygılardır. Memluklarda inşa elkitapları (*edebü'l-katib*) ve mektup derlemeleri (münşeat), Osmanlılarda olduğundan çok daha fazladır ve her iki tür de ele aldığımız döneme ilişkin resmi yazışmalar için ana kaynak deposudur. Bir mektup derlemesi genellikle idari ve diplomatik yazışmaların farklı örneklerini içerir, bazen ek olarak unvan listelerinin verildiği de görülür. Bir inşa elkitabı, mektup yazma örneklerinin dışında, saray teşrifatından, dönemin hükümdarlarının kıdemlerine kadar çok çeşitli idari ve bürokratik uygulamalardan da söz ettiğinden, dönemin diplomatik teamüllerini de

63 Bkz. s. 129-131, 143.

64 Broadbridge, *Kingship*, s. 194. Uzun Hasan'ın Memluk meşruiyeti konusunda yaptığı benzer saldırı için bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 116; Melvin-Koushki, "Fathnama," s. 196.

65 Örneğin Adel Allouche, "Tegüder's Ultimatum to Qalawun," *IJMES* 22 (1990): 437-46; Melvin-Koushki, "Fathnama."

aydınlatmış olur. Bu kaynakların bilinen en erken Memluk örnekleri 14. yüzyılın başlarına tarihlenir.[66]

Memluklu âlim ve kâtip Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Kalkaşandî'nin (1355-1418), 1412'de tamamladığı 7 ciltlik *Subhü'l-Aşâ fî Sınâati'l-İnşâ* adlı inşa elkitabı, türünün en yetkin örneğidir.[67] El-Kalkaşandî, kısa bir hocalık döneminin ardından Memluk imparatorluk divan kâtibi olmuş, hukuk (fıkıh) ve kâtiplik zanaatı gibi konularda eserler vermiştir.[68] Ancak en çok ansiklopedik çalışması *Subhü'l-Aşâ* ile tanınmıştır. Bu çalışma zengin içeriğiyle, Memluk sarayını düzene sokan idari yapı ile diplomatik teşrifatın kapsamını gözler önüne serer, ayrıca Fatimiler gibi önceki İslam devletlerinin yönetimleri, kuralları ve merasimleriyle ilgili bilgiler verir. El-Kalkaşandî, bu çalışmasında verdiği yazışma örneklerinin yanı sıra, çok çeşitli iç ve dış yazışmaları birbirinden ayıran ayrıntılar, hükümdarlara Memlukların gözünden uygun görülen unvanlar, farklı yazışma ve merasim türlerinde kullanılan kâğıt ve mürekkep türleri gibi çok sayıda farklı konuya da değinmiştir.

Osmanlılarda el-Kalkaşandî benzeri çalışmalara ancak 16. yüzyılda rastlanmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren birkaç dağınık mektup derlemesine rastlanmakla birlikte, bunların hem hacmi, hem de içeriği oldukça mütevazıydı ve çoğunlukla iç yazışmalardan oluşmaktaydı.[69] Günümüze ulaşan en eski ve en önemli mektup derlemesi 1555'te ölen Feridun Bey'e aittir.[70] Ancak Feridun Bey'in çalışması bile bir mektup derlemesinden ve şeref payeleri listesinden öte gitmiyordu. Osmanlı sarayındaki merasimleri ve elçilerin huzura kabul edilmelerini anlatan en erken tarihli kayıt 17. yüzyılın ortalarında

66 En eski inşâ elkitaplarının günümüz baskıları için bkz. Anne Broadbridge, "Diplomatic Conventions in the Mamluk Sultanate," *Annales Islamologiques* 41 (2007): 97-108; al-'Umari, *A Critical Edition of and Study on Ibn Faḍl Allāh's Manual of Secretaryship "Al-Ta'rīf Bi'l-Muṣtalah. Al-Sharīf,"* ed. Samir Al-Droubi, 2 cilt, Al-Karak, 1992, 1: 60-79.

67 C.E. Bosworth, "Al-Ḳalḳashandī," *EI²*, 4: 509; Broadbridge, "Diplomatic Conventions," s. 104-7.

68 Bosworth, "Al-Ḳalḳashandī," s. 509.

69 Şinasi Tekin'in çalışmaları için kaynakçaya bkz. Ayrıca bkz. W. Björkman, "Die Anfänge der türkischen Briefsammlungen," *Orientalia Suecana* 5 (1956): 20-9; W. Björkman, "Eine türkische Briefsammlung aus dem 15. Jahrhundert," *Documenta Islamica Inedita*, Berlin, 1952, s. 189-96; Anonim, *Fatih Devrine Ait Münşeat Mecmuası*, ed. Necdet Lugal ve A.S. Erzi, İstanbul, 1956; H. İlaydın ve A.S. Erzi, "XVI. Asra âid bir Münşeât Mecmuası," *Belleten* 21 (1957): 221-52; A.S. Erzi, "Sarı Abdullah Efendi Münşeâtının Tavsîfi," *Belleten* 14 (1950): 631-47.

70 J.H. Mordtman ve V. Ménage, "Ferīdūn Beg," *EI²*, 2: 881-2.

çıkartılan *Elçi Kanunnamesi*'dir.[71] 18. yüzyılın başlarında tutulmaya başlayan ve resmi saray merasimlerine, protokolüne ve teşrifatına ilişkin yasaları kayıt altına alan "teşrifat defterleri," çoğu kez teşrifattan sorumlu devlet görevlileri tarafından bir başvuru kitabı olarak kullanılmaktaydı.[72]

Dolayısıyla elimizde daha kapsamlı kaynaklar bulunmadığından, Osmanlı tarih kitaplarından, seyahatnamelerden,[73] elçilerin aktardığı hikâyelerden[74] ve Osmanlı sarayında görev yapan çeşitli kişilerin anlattıklarından edindiğimiz sınırlı verilerden yararlanmak durumundayız.[75] 17. yüzyıla ve sonrasına ait kaynaklardan hareketle, Osmanlı sarayındaki bir 15. yüzyıl elçi kabul merasimini kurgulamak, araştırmacılara metodolojik bir risk yaratır. Yanıltıcı bir şekilde iki yüzyıl içinde hiçbir şeyin değişmediğini varsayar. Ayrıca, bir olayın olduktan çok sonra kaydedilmesinin taşıdığı risklerin yanı sıra, bu metinleri yazanlar ve kopya edenlerin de, sırf daha şaşaalı bir anlatı ortaya koyabilmek amacıyla sık sık metinlere müdahale ettikleri bilinmektedir.[76] Erken dönem Osmanlı merasimlerine ilişkin birinci el kaynakların kıtlığından ötürü, bütün eksiklerine karşın, bu geç tarihli kaynaklardan zaman zaman alıntılar yapılmaktadır.[77] Birinci el kay-

71 İçinde *Elçi Kanunnamesi*'nin bulunduğu en eski mevzuat kanunu Tevkii Abdurrahman Paşa'ya ait olup 1676'da kaleme alınmıştır. Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri," *Milli Tetebbular Mecmuası* 3 (1331/1912): 497-544. Bu kanundan önce, merasimler, resmi geçitler ve elçi ziyaretleriyle ilgili bilgiler epey dağınıktı. Bu kanunlar ve benzer metinlerin yakın zamanlarda yapılan ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Hakan Karateke, *Introduction to An Ottoman Protocol Register*, ed. Hakan Karateke, İstanbul, Royal Asiatic Society Books, 2007.

72 Karateke, *Introduction*.

73 Örneğin, Ibn Battuta, *Travels in Asia and Africa, 1325–1354*, çev. ve ed. H.A.R. Gibb, New York, NY, R.M. McBride & Co, 1929.

74 Örneğin, Bertrandon de la Brocquière, *Bertrandon de la Broquière'in Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, İstanbul, Eren, 2000; a.g.y, *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière*, ed. Charles Schefer, 1892; yeni baskı, Frankfurt am Main, 1994; Cyriac of Ancona [Ciriaco d'Ancona], *Later Travels*, çev. ve ed. Edward W. Bodnar ile Clive Foss, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2003.

75 Örneğin, Johannes Schiltberger, *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger: a Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427*, çev. J. Buchan Telfer, 1879; yeni baskı, Elibron Classics, 2005; Johannes Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich und bei den Tataren, 1394–1427*, Stuttgart, Thienemann, 1983.

76 Örneğin, Tursun Bey, *The History of Mehmed the Conqueror*, ed. İnalcık ve Murphey, Minneapolis, MN, Bibliotheca Islamica, 1978, s. 25-6.

77 Örneğin, Esad Efendi, *Teşrifat-ı Kadime*, İstanbul, 1870; Aziz Berker, "Teşrifati Naim Efendi Tarihi," *Tarih Vesikaları* 3 (1949): 69-80, 150-60, 230-40; Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, ed. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, 1973; Zarif Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim," *Tarih Vesikaları* 2 (1941): 135-44; Zarif Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak,"

nakların, özellikle de Osmanlıların yazdıklarının yetersizliği ve zayıflığı, Osmanlı-Memluk yazışmalarını içeren en önemli Osmanlı derlemesi olan ve bu araştırmada temel kaynak olarak kullanılan Feridun Bey münşeatının güvenilirliği konusunda da sıkıntılar doğurmaktadır. Kaynağın özgünlüğü geçmişte sorgulanmış olsa da, ele aldığımız dönem (1389 sonrası) açısından görece güvenilir olduğu anlaşılmaktadır.[78]

Yazışmalar, hükümdarların toplum içindeki imajlarını belirlemede önemli bir rol oynadığı için, onlar da mektuplarını dikkatle hazırlardı. Yabancı hükümdarlardan gelen mektupların çoğu, Memluk sultanına sunulurken sesli okunur, hatta bazıları cuma namazından sonra camilerde halka bile okunurdu.[79] Bu mektuplar hazırlanırken çok sayıda müsvette yapılır, ayrıca hem hükümdarın, hem de idareci ya da danışmanlarının ve divan-ı inşa üyelerinin işbirliği yapması gerekirdi.[80] Memluk yönetiminde, diplomatik yazışmalar düzenlenirken divan-ı inşanın başı olan sır kâtibinin (kâtibü's-sır) kritik bir rolü vardı. Sır kâtibi özel yeteneklerine ve eğitimine dayanarak, resmi yazışmaları düzenleme konusunda kendisinden çoğu kez

Tarih Vesikaları 4 (1941): 245-55, 5 (1941): 344-55; Zarif Orgun, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim," *Tarih Vesikaları* 5 (1942): 407-13; Maria Pia Pedani, "The Sultan and the Venetian Bailo: Ceremonial Diplomatic Protocol in Istanbul," *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, ed. R.Kauz vd., Viyana, 2009, s. 287-99.

78 Feridun Bey'in metnindeki Osmanlı-Memluk yazışmalarına bir yaklaşım için bkz. Yüksel Muslu, "The Language of Diplomacy." Her ne kadar Yınanç, Osman, Orhan ve Murad dönemlerinde yazılan mektupların uydurma olduğunu kanıtlasa da, I. Bayezid'in hükümdarlık döneminden itibaren Osmanlılar ile Memluklar arasındaki yazışmalar görece güvenilirdir. Ayrıca bkz. Mükrimin Halil Yınanç, "Feridun Bey Münşeatı," *TOEM* 77 (1923): 161-8, 78 (1924): 37-46, 79: 95-104, 81: 216-26; Irène Beldiceanu-Steinherr, *Recherches sur les Actes des Règnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monako, 1967; L. Fekete, "Das Fetḥnāme über die Schlacht bei Varna," Byzantinoslavica 15 (1953): 258-70; Kurt Holter, "Studien zu Aḥmed Ferîdûn's Münše'at es-selâṭîn," *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforshung* 14 (1939): 429-51; İlaydın ve Erzi, "XVI. Asra Aid Bir Münşeat Mecmuası;" Hans Georg Majer, "Urkunden Fälschung im Osmanischen Reich," *Living in the Ottoman Ecumenical Community: Essays in Honor of Suraiya Faroqhi*, ed. Suraiya Faroqhi, Vera Constantini ve Markus Koller, Leiden, E.J. Brill, 2008, s. 45-70; Mordtman ve Ménage, "Ferīdūn Beg;" Mordtman, "Feridun Bey," İA, 4: 569-70; Abdülkadir Özcan, "Feridun Ahmed Bey," *DİA*, 12: 396-7; J. Rypka, "Briefwechsel der Hohen Pforte mit den Krimchanen im II. Bande von Ferīdūns Münšeāt," *Festschrift Georg Jacob*, ed. Theodor Menzel, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1932, s. 241-70; Halil Ethem, "Mısır Fethi Mukaddematına Aid Mühim Bir Vesika," TTEM 96 (1328/1909): 31-6; Ali Anooshahr, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam*, Londra, Routledge, 2009, s. 120-3.

79 Örneğin, Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 27-8. Başka devletlerin hükümdarlarına yazıldığı iddia edilen ve halk önünde okunan bazı Memluk mektuplarının, hiçbir zaman yazıldığı hükümdara ulaşmaması üzerine bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 86.

80 Broadbridge, *Kingship*, s. 17; Dekkiche, "Le Caire," 1: 423-34; P.M. Holt, "The Īlkhān Aḥmad's Embassies to Qalāwūn: Two Contemporary Accounts," *BSOAS* 49 (1986): 129.

daha deneyimli ya da bilimsel açıdan daha donanımlı olan inşa kâtibinin (kâtibü'l-inşâ) becerilerinden de yararlanmak durumundaydı.[81] Memluklu tarihçi İbn Tağrıberdi'nin Barsbay'ın bir sır kâtibiyle ilgili yaptığı eleştirel yorum, bazı alimlerin, kâtiplerden bekledikleri standartların ne kadar yüksek olduğunu gösteriyordu.

> Bu kara cahili bunun [kâtibü'l-inşâ] gibi yüksek bir mevkiye tayin etmek Melik Eşref'in [Barsbay] hatalarından biri sayılır, çünkü onun cehaleti yüz karasıydı. Eğer Melik Eşref akıllı ve zeki olsaydı ve uzak bir diyarın hükümdarından zarif ve belagatli bir nesir ile manzumu içeren bir mektup alsaydı ve sır kâtibinin bundan daha üstün ya da en azından buna eşit (Melik Nâsır Muhammed bin Kalâvun ve başka büyük hükümdarların yapmış olduğu gibi) bir cevap yazmasını isteseydi, bu mevkiye tayin ettiği kişinin noksanlarını bilirdi.[82]

Bu kâtipler güzel yazmalarına ek olarak çoğu kez Kuran'ı da ezbere bilirlerdi, çünkü metnin içine Kuran'dan ayetler eklemeleri beklenirdi.[83] Ayrıca resmi yazışmaların inceliklerini iyi bilmeleri ve bunları ustaca kullanmada üstün olmaları gerekirdi. Kısaca, inşa ustası olmalıydılar.

Memluklar ile Osmanlıların edebi kompozisyon ve resmi yazışma pratikleri arasında çok net olmasa da belli bir ilişki söz konusuydu. Birçok araştırmacı haklı olarak Osmanlıların İran geleneğinden etkilendiklerini ileri sürer.[84] Bir geleneğin etkisinin nerede bittiğini ve bir ötekinin nerede başladığını tam olarak belirlemek imkânsız olsa da –özellikle de ağırlıklı olarak hem İran, hem de Arap geleneklerinden kaynaklanan İslam resmi yazışma geleneği gibi bir alanda[85]– henüz gelişme aşamasında olan

81 Sır kâtibi ile inşa kâtibi (kâtibü'l-inşâ) karşılaştırması ve inşa kâtibinin sorumlulukları için bkz. Gully, *Culture of Letter-Writing*, s. 94, 109-11.

82 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 11. Normal parantez içindekiler Popper'in, köşeli parantez içindekiler bu kitabın yazarına aittir.

83 A.g.e., s. 44-5.

84 H.R. Roemer, "Inshā'," *EI²*, 3: 1241-44.

85 Buradaki resmi yazışma ya da "diplomatika" sözcüğü divan bürokrasisinden kaynaklanan herhangi bir şey anlamında kullanılmıştır. Bkz. Colin Mitchell, "Safavid Imperial Tarassul and the Persian Inshā' Tradition," *Studia Iranica* 26 (1997), 178 not 13; W. Björkman vd., "Diplomatic," *EI²*, 1: 301-16.

Osmanlı kültürü üzerinde Memluk inşa kültürünün de etkileri olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.[86] Osmanlılar Memluklara yazdıkları mektuplarda Arapça unvanları Memluk sıralamasına bağlı kalarak yazmışlardı,[87] her ikisinin de yönetici sınıfları Türkçe konuştukları halde, aralarındaki resmi yazışmalarda 16. yüzyıla değin bildiğimiz kadarıyla yalnızca Arapça kullanılmıştı.[88]

Erken dönem Osmanlı kurumlarında Memluklarca eğitilmiş âlim ve yöneticilerin bulunması da Osmanlıların Memluk inşa geleneğinden bir şeyler almış olabileceklerini destekler niteliktedir. Kuran okumada (kıraat) ün kazanan ve inşa sanatında usta olan Şemseddîn ibnü'l-Cezerî (1350-1429) bu âlimlerin erken örneklerinden biridir.[89] İbn'ül-Cezerî, Memluk yönetiminin gözünden düştükten sonra Osmanlı Sultanı I. Bayezid tarafından Bursa'da büyük bir saygıyla karşılanmış ve Bayezid'in 1402'de Timur'a yenilmesine değin mesleğini bu şehirde sürdürmüştür. İbnü'l-Cezerî 'nin Bursa'ya giderken yanında olan oğlu Muhammed İbnü'l-Cezerî (Muhammed el-Asgar olarak da bilinir) sonradan onunla birlikte Timurluların başkenti Semerkand'a da gitmiştir. Muhammed yaşlılık döneminde Osmanlı topraklarına dönmüş ve Osmanlı sarayında, bir olasılıkla başka hükümdarlarla yapılan resmi yazışmalar da dahil olmak üzere belgeleri kaleme almakla görevlendirilmiştir.[90] I. Mehmed kendisini vezir bile yapmaya niyetlenmiş, ama halk arasında bile bilinen afyon düşkünlüğünden dolayı tereddüt etmişti.[91] Muhammed el-Asgar, çok yönlü geçmişiyle, hem Memluk, hem de Timurlu inşa geleneklerinin etkilerini Osmanlı divanına taşımış olmalıdır. Farsça, Türkçe ve Arapça

86 Uygulamalardaki Arap, İran ve Osmanlı karışımındaki çapraz döllenme için bkz. Roemer, "Inshā';" Björkman vd., "Diplomatic." Osmanlı kurumları üzerindeki Memluk etkileri için bkz. Uzunçarşılı, *Medhal.* Uzunçarşılı her ne kadar Memluk divan uygulamaları üzerinde özellikle durmamış olsa da, Osmanlı kurumları üzerinde başkalarının yanı sıra genel bir Memluk etkisi olduğunu da ima eder. Bu da, divan uygulamaları üzerinde de etkili olmuş olabileceklerini düşündürür.

87 Bkz. bundan sonraki bölümler ve Yüksel Muslu, "The Language of Diplomacy."

88 Memluk Valisi Hayr Bey'in 1511'de Osmanlı sultanına yazdığı Türkçe mektup için bkz. T.E.5483. Selim ile Kansu Gavri arasındaki daha geç yazışmalar da Türkçe yapılmıştı, ama bunlar bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Celia Kerslake, "The Correspondence between Selīm I and Ḳānṣūh al-Ġawrī," *Revue de Philologie Orientale* 30 (1980): 219-34.

89 M. Becheneb, "Ibn al-Djazarī," EI ², 3: 753.

90 Taşköprülüzade, *Eş-Şeḳā'iḳu n-nu'mānīye fī 'Ulemā'i d-Devleti l-'Osmānīye*, ed. Ahmed Subhi Furat, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1985, s. 42-3.

91 A.g.y.

konusunda derin bilgileri olan bir başka Memluklu âlim de İbn Arabşah'tır (1389-1450). O da I. Mehmed döneminde, büyük olasılıkla nişancı rütbesine ataṇmış, yani sır kâtipliğine denk bir görevde bulunmuştu. Kendisi Memluklara ait Şam'dan gelmiş, ama Timur 1400-1'de şehri ele geçirince, eğitimine Semerkand'da devam etmiştir. İbn Arabşah, I. Mehmed için bazı edebi çalışmaları Türkçeye çevirmiş, ayrıca yine onun için Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî'ye Arapça mektuplar yazmıştır.[92]

Osmanlı diplomatik yazışmalarını etkilediği düşünülen bilginler arasında en tanınmışı Molla Gürani'dir (ö. 1488). Molla Gürani büyük olasılıkla Farsça konuşulan bir yerden gelmiş, yıllarca Memluk topraklarında eğitim görmüş ve hocalık yapmıştı.[93] Çalışma hayatının bir noktasında bazı Osmanlı âlimleri onu Osmanlı Sultanı II. Murad'a takdim etmiş ve böylece genç şehzade II. Mehmed'in hocalığını üstlenmişti. Yıllar sonra II. Mehmed eski hocasını diplomatik yazışmalarını, özellikle de İstanbul'un fethini Kahire'deki Memluk sultanına duyuran mektubunu kaleme almakla görevlendirmiştir.[94] Molla Gürani'nin metni de, Memluk eğitimli diğer âlimler gibi hizmetinde bulunduğu Osmanlı kurumlarına Memluk üslubundan bazı unsurlar taşımış olmalıdır.

Memluklarla iyi bir iletişim içinde olmaya özen gösteren tek Osmanlı hükümdarı II. Mehmed değildi. 15. yüzyılın sonlarına tarihlenen bir kayıtta, II. Mehmed'in oğlu Bayezid'in de Memluk sarayına yollanacak bir mektuba eşlik etmek üzere bir şiir yazan şairi cömertçe ödüllendirdiği belirtilir.[95] Osmanlılar gösterdikleri bütün özene karşın, 16. yüzyıla gelinceye değin yazışmalarının edebi ve retorik niteliğiyle Memluk hükümdarlarını etkileyememişlerdi. Mehmed'in Sırbistan'daki Osmanlı askeri başarısından sonra 1456'da yolladığı mektup, Memluklu tarihçiler tarafından eleştirilmiş, Arapça yazım ve dil bilgisi kurallarını bilmedikleri öne sürülen kâtiplerin bilgisizliğinin ya da deneyimsizliğinin mektuba olduğu

92 J. Pedersen, "Ibn 'Arabshāh," *EI²*, 3: 711-12. I. Mehmed dönemindeki divan başkanlığı için bkz. İbrahim bin Ömer el-Bikâî, *Invânü'z-zamân bi-Terâcimi'ş-Şüyûh ve'l-Akrân*, ed. Hasan Habeşî, 5 cilt, Kahire, 2001, 1: 243. Memluk geleneklerine göre el-Bikâ'i, İbn-i Arabşah'a nişancı değil, sır kâtibi demektedir.
93 J.R. Walsh, "Gūrānī," *EI²*, 2: 1040-1.
94 Bu mektuplar için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 152-154
95 Anonim, *İnamat Defteri*, 10a.

gibi yansıdığı belirtilmişti.[96] Daha sonra 1511'de II. Bayezid'in Kansu Gavri'ye yolladığı mektupsa bunun tam tersine İbn İyâs tarafından olağanüstü edebi nitelikleriyle övgü kazanmıştır.[97] Bu aslında araştırılması gereken bir konudur. Acaba bu övgü gerçekten Osmanlı divanının gelişmekte olduğunu belirten içtenlikle yapılmış bir değerlendirme midir, yoksa yalnızca değişen çağı ve Osmanlıların yükselen konumunu mu yansıtmaktadır? Daha sonraki yıllarda Memlukların yaklaşmakta olan Portekiz tehdidine karşı Osmanlılardan yardım istemesi belki de bir rastlantı değildi.[98]

Armağanların Hazırlanması

Çağımız araştırmacılarının, son yıllarda armağan verme biçimlerine ilgi duymaya başlaması, bu alışverişin evrenselliğini kanıtlamaktadır ve Osmanlılar da, Memluklar da bunun dışında değildir.[99] Armağan seçimi bir diplomatik görev hazırlığının önemli bir parçasıydı.[100] İslam kültürü, hem Kuran'da buna değinildiğinden, hem de peygamberin hayatıyla yakından ilişkilendirildiğinden bu uygulamaya özellikle çok değer veriyordu.[101] Bu kültürel vurgu, *Kitabü'l-Hedaye* (Hediye Kitabı) olarak bilinen yeni bir

96 İbrahim bin Ömer el-Bikâî, *İzhârü'l-Asr li-Esrâri Ehli'l-Asr: Tarihü'l-Bikâî*, ed. Muhammed Sâlim ibn Şedîd el-Avfî, 3 cilt, Gize, 1992, 1992, 2: 171; Ibn Taghribirdi, *Havâdisü'd-Dühûr fî Meda'l-Eyyâm ve'ş-Şühûr*, ed. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, 2 cilt, Beyrut, 1990, 2: 579.

97 İbn İyâs, *Bedâiu'z-zühûr fî Vekâii'd-dühûr*, Ed. Muhammed Mustafa, 5 cilt, Kahire, 1982, 4: 102.

98 Bu olası değerlendirmeyi Anne Broadbridge'in yorumuna borçluyum.

99 Antropolojik çalışmalara örnek olarak bkz. Maurice Gaudelier, *The Enigma of Gift*, çev. Nora Scott, Chicago, Chicago University Press, 1999; Marcel Mauss, *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*, çev. Ian Cunnison, New York, NY, Norton, 1967; Annette Weiner, *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping-while-giving*, Berkeley, CA, University of California Press, 1992. Avrupa tarihinden örnekler için bkz. Gadi Algazi, Valentin Groebner ve Bernhard Jussen, ed., *Negotiating the Gift: Pre-modern Figurations of Exchange*, Gottinger, Vandenhoeck & Ruprecht, 2003; Natalie Zemon Davis, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison, WI, University of Wisconsin Press, 2000; Valentin Groebner, *Liquid Assets, Dangerous Gifts: Presents and Politics at the end of the Middle Ages*, çev. Pamela E. Selwyn, Philadelphia, PA, University of Philadelphia Press, 2002. İslam bağlamı için bkz. Flood, *Objects of Translation*, s. 26–37; Linda Komaroff, ed., *Gifts of the Sultan: The Arts of Giving at the Islamic Courts*, Los Angeles, CA, Los Angeles County Museum of Art, 2011; Christian Windler, "Tribut und Gabe: Mediterrane Diplomatie als Interkulturelle Kommunikation," *Saeculum* 51 (2000): 24-56.

100 Memlukların diplomatik armağan verme uygulamaları ve protokolü için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 61-5; Broadbridge, *Kingship*, s. 22-3.

101 Li Guo, "Gift-giving," *Encyclopaedia of the Qur'an*, Leiden, E.J. Brill, 2002, 2: 313-14; Ahmad ibn al-Rashid ibn al-Zubayr, *Books of Gifts and Rarities: Kitab al-Hadaya wa al-Tuhaf*, çev. ve ed. Ghada al-Hijjawi al-Qaddumi, Cambridge, MA, Distributed for the Center for Middle Eastern Studies of Harvard University, 1996, s. 1-5.

edebiyat türüne yol açmış ve bu köklü uygulamaya adanan kitaplar üretilmişti. Türün ilk örnekleri büyük olasılıkla 11. yüzyıldan önce bir tarihte ortaya çıkmıştı.[102] Bu örnekler, İslam kültürüyle ilgili günümüze en bol ulaşan anlatılar arasında sayılamasa da (yalnızca yedi elyazması bulunmuştur), bunların yalnızca varlığı bile, başka hiçbir Akdeniz toplumunda benzer bir türe rastlanmadığından, bu uygulamanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.[103]

Armağanlaşmayı betimlerken kullanılan sözcük dağarcığının hacmi ve karmaşıklığı, bu uygulamanın çok farklı yönleri olduğunu gösterir.[104] Özellikle Osmanlı kaynaklarında yaygın kullanılan bazı sözcükler (örn. hediye ya da *pişkeş*) ya Arapça ya da Farsça kökenlidir ve kültürlerarası kullanılır. Öte yandan *hedaye*, *'atiye*, *in'am*, *tuhfe* (nadir şey anlamında), *hiba*,[105] *'aca'ib* (ender ve değişik bir hediye anlamında) ve *muhadat*[106] çoğunlukla Arapça (çoğu Memluklu) kaynaklarda; hediye,[107] don,[108] atiye, *pişkeş* (ya da *peşkeş*),[109] sacu,[110] armağan,[111] tuhfe,[112] yüz kızardan, yüz ağardan,[113] ve belek[114] de en çok Osmanlı bağlamında kullanılmıştır. Bu sözcükler birbirinin yerine kullanılabilirken, alıcı ile verici arasındaki ilişkileri aydınlatan bir hiyerarşik düzene işaret eder. Örneğin Arapça *in'am*, büyük armağan-

102 Anonim, *Kitabü'l-Hedaye ve't-Tuhaf*, ed. Muhammad Hamidullah, Kuveyt, 1379/1959, s. 127-8; Muhammed b. Hâşim el-Hâlidî, , *Kitâbü't-Tuhaf ve'l-Hedâye*, ed. Sami Dehhan, Kahire, 1956; Ibn al-Zubayr, *Books of Gifts and Rarities*, çev. ve ed. al-Qaddumi.

103 Ibn al-Zubayr, *Books of Gifts and Rarities*, çev. ve ed. al-Qaddumi, s. 6. Armağanların çeşitli türleri ve onların hiyerarşisi üzerine bkz. El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 4: 53-7.

104 Abderrahmene El Moudden, Sharifs and Padishahs: Moroccan-Ottoman Relations from the 16th through the 18th Centuries: Contribution to the Study of a Diplomatic Culture (doktora tezi, Princeton Üniversitesi), 1992, s. 126-9.

105 F. Rosenthal vd., "Hiba," *EI²*, 3: 342-50; Y. Linant de Bellefonds, "Hiba," *EI²*, 3: 350-1.

106 El Moudden, "Sharifs and Padishahs," s. 127.

107 Uruç Bey, *Oruç Beğ Tarihi*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Çamlıca, 2007,s. 43.

108 A.g.y.

109 Âşıkpaşazâde, *Die altosmanische Chronik des Āşıkpaşazāde*, ed. F. Giese, Leipzig, Otto Harrasowitz, 1929, s. 52-3; El-Moudden, "Sharifs and Padishahs," 126-9; Maria Pia Pedani, "Sultans and Voivodas in the 16th C. Gifts and Insignia," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2007): 196-7.

110 Bkz. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 52-3; İbn Kemal, *Tevārīḫ-i Āl-i Osmān: VIII. Defter*, ed. Ahmet Uğur, Ankara, TTK, 1997, s. 53.

111 M. Becheneb, "Ibn al-Djazarī," *EI²*, 3: 753.

112 Neşri, ed. Öztürk, s. 207.

113 A.g.e., s. 265.

114 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 175.

ları ya da bir hükümdarın ödüllendirmek ya da uzun süren seferlerde bağlılıklarını garantiye alabilmek için birliklerine ya da askerlerine yaptığı bağışları tanımlar.[115] Farsça *peşkeş*, haraç, hatta düşük rütbeli bir kişinin verdiği rüşvet anlamına gelir.[116] Benzer biçimde Türkçe "yüz kızardan" ve "yüz ağardan" düşük rütbeli verici ile yüksek rütbeli alıcı arasındaki bir değiş tokuşu, "don" ise armağan olarak verilen giysileri tanımlar.[117] Bütün bu çağrışımlar aynı zamanda verilen bu nesnelerin armağan mı olduğu yoksa rüşvet olarak mı verildiği sorusuna yol açar. İslam fıkıh âlimleri arasında uzun tartışmalara neden olan bu soru, aslında Osmanlı-Memluk diplomasisini doğrudan etkilememiştir.[118] Bir diplomatik heyete ait armağanlar da elçilerle aynı dokunulmazlık altındaydı. Ayrıca bu armağanlar çeşitli açılardan ekonomi ve ticaretle sıkı bir ilişki içindeydi, ancak armağanların ideolojik, kültürel ve simgesel önemlerinin çok baskın olması, araştırmacıların genellikle bu bağlantıyı gözden kaçırmasına neden olmuştu.[119] Armağanların kritik zamanlarda bazen gizli mesajlar ilettiği de bilinmektedir.[120]

İslam kültüründe armağanlaşmaya ilişkin sözcük dağarcığının kapsamı ve yapılan genel vurgu, armağanların diplomasideki rolünün, önceden düşünüldüğünden çok daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır.[121] Armağanlar (verilmesi ya da verilmemesi) ve değerleri, taşıdıkları gizli ya da ima ettikleri mesajlar aracılığıyla çoğu kez bir elçinin görevini tamamlıyordu.[122] Memluklar ile İlhanlılar arasında 1301 tarihli bir armağanlaşma

115 C.E. Bosworth, "In'ām," *EI²*, 3: 1200-2.

116 El Moudden, "Sharifs and Padishahs," s. 126-9; Mehmed İpşirli, "Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Bir Eser: Kavanin-i Osmani ve Rabita-i Asitane," *Tarih Enstitüsü Dergisi* 14 (1994): 31.

117 Neşri, ed. Öztürk, s. 265.

118 F. Rosenthal vd., "Hiba;" Y. Linant de Bellefonds, "Hiba;" F. Rosenthal, "Rashwa," *EI²*, 8: 451. Avrupa tarihinde armağan verme ile rüşvet verme arasındaki bulanık sınırlar üzerine yapılan benzer bir tartışma için bkz. Groebner, *Liquid Assets*.

119 Anthony Cutler, "Gifts and Gift Exchange as Aspects of the Byzantine, Arab, and Related Economies," *Dumbarton Oaks Papers* 55 (2001): 248; Arjun Appadurai, *Introduction to The Social Life of Things*, ed. Arjun Appadurai, Cambridge, Cambridge University Press, 1986-, s. 11–13.

120 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 9: 246-50.

121 Cutler, "Gifts and Gift Exchange," s. 247-8. Armağan alıp vermenin Osmanlı sarayındaki önemi için bkz. Theodore Spandounes, *On the Origins of the Ottoman Emperors*, çev. ve ed. Donald M. Nicol, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 129-30; Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 77-9. Osmanlıların armağanlaşmaya verdikleri öneme Avrupa'nın tepkileri için bkz. Julian Raby, "The Serennisima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy," *Venice and the Islamic World*, s. 100-2.

122 Armağanların gizli anlamları için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 22-4, 36, 54, 88, 105-6.

özellikle dikkat çekicidir. Hem İlhanlı hükümdarı Gazan (hd. 1295-1304), hem de genç Memluk Sultanı Nâsır Muhammed (hd. 1293-4, 1299-1309, 1310-41) mektuplarında, muhataplarının barış niyetlerinin içten olup olmadığına, armağanları gördükten sonra karar vereceklerini yazmışlardı.[123]

Gazan ve Nâsır Muhammed arasında geçen bu olayın gösterdiği gibi, dünyanın bu bölgesindeki hükümdarlar, armağanların iletişim gücünün farkındaydılar ve bu nedenle armağan seçimine özellikle dikkat ediyorlardı.[124] 16. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Neşrî'ye ait bir metinde de, Osmanlıların Varna Savaşının (1444) ardından Memluklarla yaptığı bir yazışmada da aynı kaygılar izlenmektedir.

> Çevredeki hükümdarlara gayrimüslim tutsaklarla armağanlar gönderdiler. Mısır sultanına Azeb Bey'i (elçi olarak) gönderdiler, çok miktarda zırhlı (savaş) tutsağı gönderip zırhları sergilediler. Mısır sultanı bu zırhlı kâfirleri görünce "Allah Osmanoğullarını muzaffer etsin" dedi ve o cuma bütün mescitlerde hutbeyi Murad Han adına okuttu, Azeb Bey'e de çok hediyeler verdi.[125]

Hükümdarlara verilen armağanlar daima en özenli ve pahalı olanlardı. En olağan armağanlar giysiler, kürkler, kılıçlar, silahlar, atlar, eyerler, miğferler, çadırlar, gümüş ve altından yapılmış sanatsal nesneler, esirler ve porselenlerdi, bazen para bile yollanmaktaydı. Bazı görevlerde hükümdarlar arasında, dokumalar ya da silahlar ağır basmaktaydı, bazılarındaysa armağan olarak çok değerli sayılan köleler değiş tokuş edilir, hilat[126] ise öncelikli olarak diplomatik temsilcilere sunulurdu.[127] Avlanmak hükümdar-

123 Little, "Diplomatic Missions," s. 33–4.
124 Osmanlı hükümdarı Balkanlar'daki zaferini Dulkadıroğlu Alâüddevle'ye bildirirken, savaş ganimetlerini armağan olarak gönderme girişiminde bulunmuştu, bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 178.
125 Yazarın çevirisi. Neşri, ed. Öztürk, s. 297, 298 not 3698. Bu elçilik için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 147-148; Ek III, s. 262-263.
126 Halifeler, padişahlar ve vezirler tarafından birine iltifat veya mükafat olarak hediye edilen kürklü veya işlemeli, elbise üstüne giyilen bir çeşit dış giysi. Osmanlı bağlamında kaftan adıyla da anılabilir. Cübbe ve hırka da benzer dış giysilerin büyük ihtimalle daha sade modelleridir.
127 Avrupalı konsoloslar, Memluk sultanından bazı özel lütuflar ya da koşullar elde edebilmek için bazen Müslüman esirleri özgür bırakmayı önerirlerdi. Her ne kadar bu değiş tokuş tipik bir armağan değildiyse de, öyle de sayılabilirlerdi. Christ, *Trading Conflicts*, s. 100.

ların ve diğer saray mensuplarının bir ayrıcalığı olduğu için, avcı kuşlar gibi hayvanlar da gözde ve değerli sayılan armağanlardı.[128]

Hükümdarların, iki saray arasındaki bağları pekiştirmek ya da görevin başarısını garantilemek adına, karşı tarafın hükümdarının özel ilgi alanına hitap eden armağanlar seçmeye çalıştıkları da olurdu.[129] Örneğin Osmanlı Sultanı II. Bayezid ile İtalya'daki Mantova Kontları (Gonzaga ailesi üyeleri) arasındaki ilişki, Kont II. Francesco'nun atlara olan tutkusuyla başlamıştı.[130] Ahırlarını genişletmek isteyen kont, Osmanlı topraklarından at satın almak üzere temsilciler yollamaya başlamıştı. Avrupa saraylarıyla dostluklar kurmak isteyen Bayezid, Gonzagalarla iletişimi açık tutmak istediğinden onlara atlar ve binicilik takımları yollamaya başlamıştı. Bayezid'in kardeşi Cem'in Avrupa'da olması, Osmanlı hükümdarını Avrupalı önderlerle daha dikkatli bir siyaset sürdürmeye yöneltiyordu, dolayısıyla Bayezid, bu armağanlara ek olarak Hıristiyan hükümdarlar için büyük simgesel değer taşıyan kutsal rölikler de yolluyordu.[131]

Osmanlılar ve Memluklar diplomatik ilişkilerinde başından itibaren karşılıklı armağanlaşma geleneğini benimsemişlerdi.[132] Memluklar Osmanlılara İskenderiye ya da Halep dokumaları yolluyor, Osmanlılar da karşılığında Bursa ipekleri ve Ankara tiftiği gönderiyordu. Bu gündelik nesnelerin yanı sıra, iki saray da, savaşa ve askeri becerilere duydukları derin ilgiyle, silahları ve atları da değerli ve sık gönderilen armağanlara dönüştürmüşlerdi.[133] Osmanlılar, ganimet olarak elde ettikleri yabancı silahları öncelikle Memluklara yolluyor, böylece bir yandan da kendi askeri başarılarını

128 Thomas Allsen, *The Royal Hunt in Eurasian History*, Philadelphia, PA, UPENN, 2006, s. 58-70, 160-1.
129 Örneğin, Timurlu sarayından, Ming hanedanı imparatorlarına çoğu kez değerli atlar yollanırdı, çünkü Çin atlarının nitelikleri daha düşüktü. Ralph Kauz, "Gift Exchange between Iran, Central Asia, and China under the Ming dynasty, 1368–1644," *Gifts of the Sultan*, s. 116-17.
130 Kissling, *Sultan Bâyezîd II's Beziehungen*, s. 4-7.
131 A.g.e., s. 18; Franz Babinger, *Reliquienschacher am Osmanenhof im XV. Jahrhundert*, Münih, 1956; Halil İnalcık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bāyezīd II on Djem Sultan," *Journal of Turkish Studies* 3 (1979): 215, 216.
132 Osmanlılarla Memluklar arasındaki armağanlaşmaya genel bakış için bkz. Cüneyt Kanat, "Osmanlı ve Memluk Devletleri'nin Birbirlerine Gönderdiği Armağanlar," *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 1999)* Bildirileri, ed. Turan Gökçe, İzmir, 2000, s. 35-52; Elias Muhanna, "The Sultan's New Clothes: Ottoman-Mamluk Gift Exchange in the Fifteenth Century," *Muqarnas* 27 (2010): 189-207.
133 Memluk sultanının II. Mehmed'e yolladığı atla ilgili olarak bkz. Ibn Aja, *Ta'rikh Al-Amir Yashbak al-Zahiri*, ed. Abd al-qadir Ahmad Tulaymat, Kahire, 1974, s. 94.

sergilemiş oluyorlardı.[134] Her ne kadar bazı başka tarihsel bağlamlarda ağır ya da hafif silah göndermek bir düşmanlık göstergesi idiyse de, Osmanlılarla Memluklar arasındaki böyle bir değiş tokuşta, bu nesnelerin iki devlet arasında herhangi bir çatışmaya yol açtığı ya da katkıda bulunduğuna dair bir veri bulunmamaktadır.[135]

Hükümdarlar, karşı tarafın zor edinebileceği bazı nesneleri armağan etmekten de özel bir gurur duyarlardı. Osmanlı hükümdarları, özellikle gümüş zengini Sırbistan ve Bosna'yı ele geçirdikten sonra, en azından kısmen bu başarıyı ima edercesine, Memluk sarayına sık sık gümüş nesneler göndermişti.[136] Osmanlılardan Memluklara gönderilen köleler ya da savaş tutsakları da yaygın armağanlardandı ve özellikle askeri zaferleri duyurmak ya da kutlamak ya da zedelenmiş ilişkileri düzeltmek amacıyla yollanırdı.[137] Bu özel armağanın değeri, yalnızca bir kölenin ekonomik ederinden kaynaklanmıyor, aynı zamanda toplulukların kölelere sahip olabilmek için izledikleri yollar arasındaki büyük farklılıklara da dikkat çekiyordu. Osmanlılar köleleri genellikle gerçekleştirdikleri düzenli seferlerde ve Balkan sınırlarına yaptıkları akınlarda toplarken, Memluklar, askeri sistemlerini üzerine inşa ettikleri köleleri satın almak durumundaydılar.[138] Ülkelerin coğrafi konumları da kısmen böyle bir farkın ortaya çıkmasına neden olabiliyordu; Osmanlılar coğrafi açıdan köle alışveriş yollarına Memluklardan daha yakındı. Bu nedenle köle ya da savaş tutsakları göndermek, Osmanlılar için özellikle başarılarını, zenginliklerini ve siyasal güçlerinin arttığını duyurmanın bir yolu olmuş, ayrıca dönüşmekte olan imajlarında "gaza" ve "cihad"ı vurgulamalarına olanak tanımıştır.[139] Osmanlıların Memluk sultanlarına kürk sunmayı yeğlemeleri de büyük olasılıkla coğrafi konumlarından ve Kuzey Karadeniz kıyıla-

134 Neşri tarihinden alıntı için bkz. s. 64.
135 Düşmanlık göstergesi olarak yollanan armağan silahlar için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 36, 88.
136 Halil İnalcık, "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 58-61. Gümüş kupaların olası simgesel anlamı için bkz. Pedani, "Sultans and Voivoda," s. 197.
137 Kanat, "Armağanlar," s. 48-9.
138 Osmanlıların Memluk sultanına Macar esirleri yolladığına dair rapor için bkz. Felix Fabri, *Voyage en Egypte de Félix Fabri*, 1483, Kahire, 1975, 2: 86a-86 (432-33), 3: 172b (914).
139 Kanat, "Armağanlar," s. 48-9.

rına ve ötesindeki topraklara görece dolaysız uluşabilme olanaklarından kaynaklanmaktaydı.[140]

Buna karşılık Memluklar da Kızıldeniz ile Hint Okyanusu ve çevresindeki ticaret sistemini denetlemeleri nedeniyle kolay elde ettikleri baharat ve değerli Hint ya da Çin dokumalarını Osmanlılara gönderiyordu. Avrupalı gezginlerin Memluk sultanının verdiği çok değerli bir armağan olarak niteledikleri pelesenk (balsam) ağacı, Osmanlı sarayına, çok özel durumlarda olmak üzere birkaç kez yollanmıştı.[141] Memluk sarayının diğer hükümdarlara yolladığı değerli armağanlar arasındaki Çin porselenlerinin Osmanlılara da yollandığına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.[142] Ancak Memlukların birkaç kez Osmanlı sarayına egzotik vahşi hayvanlar –filler,[143] zürafalar,[144] leopar ya da arslanlar,[145] papağanlar[146] ve yaban eşeği ya da katır[147]– yolladıkları bilinir. Gönderenin zenginliğini ve gücünü simgeleyen bu ender hayvanlar, bir ilişkinin iyileştirilmesi ya da sürdürülmesi yolunda olağanüstü cömertlik işaretleri olarak da görülebilirlerdi. Bir hayvanat bahçesini sürdürebilecek imkânlara sadece bir hükümdar sahip olabilirdi.[148] Dolayısıyla egzotik hayvanların armağan edilmesi, hem Memlukların uzak diyarlarla bağları olduğunu, hem de Osmanlılara karşı duydukları saygının artmaya başladığını gösteriyordu. Osmanlı Sultanı II. Murad'ın, Memluk

140 A.g.y.

141 Feridun, 1274, I: 214, s. 238-9. Memlukların "Büyük Türk'e" pelesenk armağanı için bkz. Felix Fabri, *Voyage*, I: 79b (393-5).

142 Julian Raby ve Ünsal Yücel, "Chinese Porcelain at the Ottoman Court," *Chinese Ceramics in the Topkapı Saray Museum: A Complete Catalogue*, ed. Regina Krahl, Londra, Sotheby's, 1986, I: 29-30. Memluk sultanlarının Avrupa saraylarına yolladığı porselenler için bkz. John Wansbrough, "A Mamlūk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence," *Documents from Islamic Chanceries*, ed. S.M. Stern, Columbia, SC, University of South Carolina Press, 1965, s. 40; Howard, "Venice and the Mamluks," *Venice and the Islamic World*, s. 84.

143 Feridun, 1274, I: 208, 214, 238-9; Abdülbasit bin Halil ibn Şahin el-Malatî, *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, ed. Abdüsselam el-Tedmüri, 9 cilt, Beyrut, 2002, 7: 89-90.

144 Uruç, ed. Öztürk, 168 ve İbn İyâs, 3: 315-16 (aynı olayda); İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 89-90.

145 Bihişti, *Die Chronik des Ahmed Sinân Čelebi Genannt Bihišti*, ed. Brigitte Moser, Münih, Dr. Dr.Rudolf Trofenik, 1980, s. 104; İbn İyâs, 3: 315-16.

146 İbn İyâs, 3: 315-16.

147 Feridun, 1274, I: 238-9; İbn İyâs, 3: 315-16. Bu hayvanlardan bazıları zebra da olabilirdi.

148 Avrasya'da bir hükümdar için bir hayvanat bahçesinin simgesel önemi üzerine bkz. Allsen, *The Royal Hunt*, s. 203-4. Benzer bir örnek için bkz. Bedini, *The Pope's Elephant*, s. 45-6, 83. Safevi elçisinin Memluk sultanına getirdiği leoparlar için bkz. Domenico Trevisan, *La Relation de l'Ambassade de Domenico Trevisan auprès du Soudan l'Egypte*, ed. C. Schefer, 1884; yeni baskı, Frankfurt am Main, 1995, s. 200.

hükümdarı Barsbay'dan bir fil istemesi, belki de bu Osmanlı sultanının, yönetiminin daha gösterişli bir saray yaşamına ihtiyacı olduğunu sezmesinden kaynaklanmıştı.[149]

Daha geleneksel armağanların yanı sıra, savaş tutsaklarının, esir alınan hükümdarların ya da düşman komutanların kesilen başları, çelişkili olmasa da akıl karıştırıcı mesajlar taşıyordu. Bu tür armağanlar, alan ile gönderen arasındaki ilişkiye göre boyun eğme ya da tehdit anlamına geliyordu.[150] 1507'de Kansu Gavri'nin komutanlarından biri Memlukların kazandığı zaferi duyurmak amacıyla, simgesel bir armağan olarak ona birkaç Safevi askerinin kesilmiş başını yolladığı zaman Kansu Gavri çok memnun olmuştu. Önceki hükümdar Kayıtbay'sa, 1496'da Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan kendisine, Timurlu Sultanı Ebu Said'in kesik başını yolladığı zaman kızgınlığını saklamamış, hükümdarın başı için İslam kurallarına uygun resmi bir cenaze merasimi düzenlemişti.[151] Kansu Gavri de, Şah İsmail'in Safevi elçisiyle yolladığı Özbek Han'ın kesik başını alınca benzer bir davranış göstermiştir.[152] Gene aynı şekilde I. Selim, Dulkadıroğulları hükümdarının başını Kahire'ye yolladığı zaman, Kansu Gavri de bu "armağanı," Osmanlı elçisinin karşı çıkmasına karşın, Memluk yönetimine karşı bir tehdit olarak yorumlamıştı.[153] Yazışmalarda kullanılan unvanlarda da durum aynıydı ve bu anlam çeşitliliği Osmanlılarla Memluklar arasındaki karşılıklı etkileşime dinamik bir karakter kazandırıyordu. Dahası, armağanlar karşılıklı alınıp verildiği için, bu sürecin her aşamasında taraflar birbirlerini yeniden değerlendirebilme ve karşılıklı algılarını ona göre uyarlama şansına sahip oluyordu.[154]

149 Feridun, 1274, 1: 208. Osmanlı sarayında hayvanların merasimlerde kullanılması üzerine bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 44, 53, 61, 90, 92, 206.

150 Little, "Diplomatic Missions," s. 42.

151 Bu alışveriş ile ilgili yeni bir yorum için bkz. Melvin-Koushki, "Fathnama," s. 193-4 ve özellikle 194 not 3. Yazar bu yorumunda benim tezimi temel almış ve bu görüşü, başka örnekler de desteklemiştir.

152 Melvin-Koushki, "Fathnama," 194 not 3.

153 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 174-175; Sonuç, 227. Ayrıca bkz. Cihan Yüksel Muslu, "Ottoman-Mamluk Relations: Diplomacy and Perceptions" (doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2007, s. 187; Elias Muhanna, "New Clothes," s. 198; İbn İyâs, 4: 462-3, 5: 60-1; Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 50-1; J.H. Mordtmann, "Dhu'l-Ḳadr," *EI*², 2: 239-40.

154 Davis, *The Gift*, s. 5, alıntı Annette Weiner, *Women of Value, Men of Renown: New Perspectives in Trobriand Exchange*, Austin, TX, Texas University Press, 1976: "Değiş tokuş, veren ile alanın, sürekli olarak karşısındakinin ve kendisinin güncel koşullarını yeniden değerlendirebileceği süregiden bir süreçti."

Armağanlaşma sanatında bazı armağanların önemi ve değeri değişken olabilirken, bazılarının belirgin bir itibarı vardı. Örneğin, merasim giysilerine ve aksesuarlara değer veren toplumlarda, armağanlaşmada doğal olarak hilatın özel bir yeri vardı.[155] El-Kalkaşandî'ye göre, hilatlar hiyerarşik bir sıra içinde değerlendirilirdi ve halife tarafından bir hükümdara gönderilen özel hilat, "teşrîf" adıyla anılırdı. Halifeler sonradan siyasal itibarları azaldığında teşrîf adı da sultanların üst düzey yöneticilerine, valilere ya da tabilerine verdiği özel bir hilat için kullanılmaya başladı.[156]

Armağan dilini çok iyi bilen Osmanlı ve Memluk toplumları için hilat, daha prestijli bir verici ile daha düşük rütbeli biri arasındaki hiyerarşik ilişki anlamına da gelebiliyordu.[157] Bir elçiye hilat giydirilmesi çok yaygın ve cömert bir hareketti. Bazı araştırmacıların, ev sahibi hükümdarın hilat giydirdiği bir elçinin ona tabilik yemini etmiş sayılacağını ima etmesi görüşüyse inandırıcı bir yorum olmaktan çok uzaktır.[158] Özellikle Osmanlı merasimlerinde saray görevlileri elçiye, Osmanlı sultanının huzuruna çıkmadan önce hilat giydirirdi; bazı Memluk elçilerinin ülkelerine sırtlarında Osmanlı hilatıyla döndüğü bilinir.[159] Eğer bu hareket taraf değiştirmek gibi bir şey ima etseydi, bir Memluk elçisinin sırtında Osmanlı hilatıyla ülkesine dönmesi pek düşünülemezdi. Bir elçi için armağan en azından bir ödüldü. Eğer ev sahibi hükümdar iletilen mesajdan ya da bir elçinin

155 Genel olarak hilat için bkz. N.A. Stillmann, "Khil'a," *EI²*, 5: 6-7; Diem, *Ehrendes Kleid; Steward Gordon, ed., Robes and Honor: The Medieval World of Investiture*, New York, NY, Palgrave, 2001; Flood, *Object of Translations*, s. 61-87; Monika Springberg-Hinsen, *Die Ḫila: Studien zur Geschichte des geschenkten Gewandes im Islamischen Kulturkreis*, Würzburg, Ergon, 2000. Memluklar bağlamında hilatın kısa yorumu için bkz. Carl F. Petry, "Robing Ceremonials in Late Mamluk Egypt: Hallowed Traditions, Shifting Protocols," *Robes and Honor;* Broadbridge, *Kingship*, s. 22-3.

156 Bkz. Giriş, s. 9-10.

157 Avinoam Shalem, "Performance of the Object," *Gifts of the Sultan*, s. 113; L.A. Mayer, *Mamluk Costume: A Survey*, Cenevre, 1952, s. 56-64; J.M. Rogers, Hülya Tezcan ve Selma Delibaş, *The Topkapı Saray Museum: Costumes, Embroideries, and Other Textiles*, Boston, MA, 1986, s. 37-8. Hilat gibi sancaklar da verici ile alıcı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi belirtiyordu. Bu durum Osmanlı-Memluk ilişkileri bağlamında hiç gündeme gelmemiş olsa da, Memluklar sık sık tabilerine ve valilerine sancak yollamışlardı. Broadbridge, *Kingship*, s. 22.

158 Linda Komaroff, "The Art of the Art of Giving at the Islamic Courts," *Gifts of the Sultan*, s. 14, 28 no. 4. Bir elçinin bir diplomatik göreve atandığı zaman kendi ülkesinin hükümdarı ona 'seyahat hilatı' (*hilatü's-sefer*) verebilirdi, bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 62-3; Diem, *Ehrendes Kleid*, s. 74-5. Osmanlı-Memluk bağlamından örnekle riçin bkz. Tanibey el-Hazinedar'ın 1503'teki ve Hayr Bey'in 1497'deki görevleri, Ek III.

159 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 156; Beşinci Bölüm, s. 186; Altıncı Bölüm, 205, 219.

davranışından hoşnut olmazsa, bu durumu bazen hiç hilat vermeyerek açıkça belli ederdi.[160]

Her ne kadar hilat bir diplomatik temsilci için uygun bir armağan idiyse de, bir hükümdar için genellikle yakışıksız sayılırdı.[161] Bazen hükümdarlar, karşı tarafa küçümseyici ya da utandırıcı bir mesaj yollamak istiyorlarsa bu yönteme başvurabilirlerdi. Timur, I. Bayezid'e hilat yollayarak, kendisinin genç Osmanlı sultanından üstün olduğunu söylemeye çalıştığında, Bayezid de öfkeyle kendi soylu geçmişini ve Timur'dan daha zengin olduğunu belirtmişti.[162] Kuşkusuz Bayezid ile Timur arasındaki ilişki yalnızca hilat yüzünden değil, daha çok, her birinin diplomatik teamüllerinde bu tür dokuma ürünlerine atfedilen kültürel anlamlar ve ikisinin de bölgesel amaçlarının çatışması nedeniyle bozulmuştu. Dikkat çekici olan aynı Osmanlı sultanının, Memluk Sultanı Berkuk'un yolladığı hilatı kabul etmesi ve giymesiydi, ancak bu konuya yalnızca Memluk kaynakları değinmektedir.[163] Memluk Sultanı Barsbay da, Osmanlı Sultanı II. Murad'ın Timurlu Hükümdarı Şahruh'un (ö. 1447) yolladığı hilatı kabul edip giydiğini duyunca aynı şekilde derin bir endişeye kapılmıştı.[164] Barsbay, II. Murad'la Timur'a karşı güçlerini birleştirmeyi umuyor ve bu hareketin Murad'ın Şahruh'a boyun eğdiğinin işareti olmasından korkuyordu. Ancak sonra Baybars bu olayla ilgili yanlış bilgilendirildiğini anlayınca büyük ölçüde rahatlamıştı.[165]

Hilat aynı zamanda yaş hiyerarşisinin öneminin bir göstergesiydi, bu nedenle de aile içinde büyükler ile küçükler arasında sık sık alınıp verilirdi; tıpkı II. Bayezid ile oğlu Korkud arasında olduğu gibi.[166] Benzer biçimde Korkud da Memluk topraklarında bulunduğu dönemde kendisin-

160 Hilat verilmeyen bir Osmanlı elçisi için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 163.
161 Anadolu Selçuklularının benzer bir yorumu için bkz. Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14 (1999): 65-79; Mehmet Ersan, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme II," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15 (2000): 95-104.
162 Anonim, *16. Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, çev. ve ed. Şerif Baştav, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1973, s. 103; Chalkokondyles, *A Translation and Commentary*, s. 235. Timur ile Memluk Sultanı Farac arasındaki benzer bir değiş tokuş için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 195-6.
163 Emir el-Kuckûnî'nin göreviyle ilgili daha kapsamlı bir yorum için bkz. Giriş, s. 15-16; İkinci Bölüm, 114-116.
164 Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 141-142.
165 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 127.
166 Anonim, *Grekçe Osmanlı Tarihi*, s. 187.

den oldukça yaşlı olan Memluk Sultanı Kansu Gavri'den bir hilat almıştı. İki saray arasında bir sürtüşmeye neden olmayan bu olay, bu toplumlarda yalnızca yaş hiyerarşisinin üstünlük ifade ettiğini göstermiyor, aynı zamanda genç şehzadenin beklentileri ne olursa olsun henüz rütbesinin Memluk sultanından düşük olduğunu ima ediyordu.

Kaftanlar ve diğer giysiler, eğer bir hükümdarın kişisel eşyasıysa, anlamları daha da karmaşıklaşıyordu. Hükümdarlar arada sırada kendi giysilerini hizmetindeki kişilere, elçilere ya da başka hükümdarlara verirdi.[167] Bir elçinin, bir hükümdardan kişisel bir eşya alması çoğu kez bir onur sayılırdı, çünkü bu şeylerin hükümdarın ruhunu ya da karizmasını taşıdığına inanılırdı.[168] Bir anlamda bu armağanlar, İslam tasavvuf geleneği ile Hıristiyan ikonografisinde de var olan bir "ruhsal aktarım"ı tamamlıyordu.[169] İslam geleneğinde bir mutasavvıfın müridi, şeyhi veya eski bir ruhani öndere ait olduğu varsayılan bir hırkayı aldığında onurlandırılmış olur ya da daha üst bir mertebeye yükselirdi.[170] Fatımi halifesinin (İsmailiye imamı) müritleri de aynı şekilde ruhsal önderlerinin üstünden çıkarttığı cübbesinin onun manevi varlığını ve hatta lütfunu taşıdığına ve yeni sahibine aktardığına inanılırdı.[171] Peygamberin hırkasının uzun zamandır değerli bir İslam kutsal emaneti sayılması, Müslüman toplumların siyasal ya da dini önderlerin dış giysilerine yükledikleri kültürel değerin büyüklüğünü ortaya koymaktadır.[172]

Çoğu diplomatik armağanlaşmada olduğu gibi, bir hükümdarın kişisel giysisinin birilerine geçmesi, çok sayıda okumaya açıktır ve çelişkili tepkilere neden olmuştur. II. Murad kaftanını Memluk elçisi Tağrıberdi'ye verdiği zaman (bir Osmanlı hükümdarının kendi kaftanını bir Memluk elçisine verdiği bilinen tek olay) bu hareket hem Osmanlı, hem de Memluklar bağla-

167 Sultan Berkuk'un giysilerini düzenli biçimde dağıtması üzerine bkz. Leonardo Frescobaldi, Giorgio Gucci ve Simone Sigole, *Visit to Holy Places of Egypt, Sinai, Palestine, and Syria in 1384*, Kudüs, 1948, s. 172-3.

168 Benzer bulgular için bkz. Allsen, "Robing in the Mongolian Empire," *Robes and Honor*, s. 308-9.

169 Anthony Cutler, "The Emperor's Old Clothes: Actual and Virtual Vesting and the Transmission of Power in Byzantium and Islam," *Byzance et le Monde Extérieur*, ed. M. Balard ve J.-M. Spieser, Paris, Publications de la Sorbonne, 2005; Flood, *Objects of Translation*, s. 77-8.

170 Jamal J. Elias, "The Sufi Robe (Khirqa) as a Vehicle of Spiritual Authority," *Robes and Honor*, s. 275-89; Cutler, "The Emperor's Old Clothes."

171 Paula Sanders, "Robes of Honor in Fatimid Society," *Robes and Honor*, s. 226-7.

172 Flood, *Objects of Translation*, s. 78; Stillmann, "Khil'a."

mında Osmanlı sultanının, Memluk hükümdarından gelen dostane mesaja çok sevindiğinin bir işareti olarak okunmuştu.[173] Ancak başka bir bağlamda bu hareket, verenin, alandan üstün olduğunu gösteren bir araç işlevi de görmüş olabilirdi. Örneğin, Ocak 1479'da, 16 yıllık bir savaş döneminden sonra Osmanlılarla Venedikliler arasında Venedik Cumhuriyeti'ne ağır koşullar dayatan bir barış anlaşması imzalanmıştı. Venedik Elçisi Giovanni Dario bu anlaşmayı imzaladıktan sonra ülkesine Osmanlı Elçisi Lütfü Bey'le birlikte dönmüştü. Osmanlı Sultanı II. Mehmed, elçisiyle birlikte Venedik düküne değerli armağanlar yollamıştı, bunlar arasında kendi kullandığı bir dokuma kuşak da vardı. Lütfü Bey sultanın armağanlarını düke sunarken, dükün bu kuşağı "efendisinin sevgisi adına" takmasını istemişti.[174] Bu üstünlük mesajı, Lütfü Bey ile maiyetindekilerin Venedik'te kaldıkları süre içindeki kendini beğenmiş davranışlarıyla daha da netleşmişti.[175]

Osmanlı ve Memluk hükümdarları arada sırada aldıkları armağanları başka devletlerin hükümdarlarına ya da kendi halklarına dağıtırlardı.[176] Bu davranış, alıcının armağanını kendi "büyüklük göstergesi"ne dönüştürmesine olanak veriyordu.[177] Bir hükümdar, başka bir diplomatik görev dolayısıyla aldığı bir armağanı başka birine verdiği zaman, yani onu yeniden "armağanlaştırdığı"nda, bir yandan cömertliğini göstermiş, diğer yandan da üstü örtülü olarak varlıklı bir hükümdar olduğunu ve herhangi bir şeye gereksinimi olmadığını belirtmiş olurdu.[178] Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî, bir Osmanlı heyetinin armağanlarının satılmasını ve elde edilen gelirin, yaptırdığı külliyenin inşasında harcanmasını emretmişti.[179] Bu cömert bağış, halkın ortak yararına hizmet etmenin ötesinde –her Müslüman hükümdarın imajının en önemli unsuru olarak– dindarlığını da vurguluyordu. Armağanlar başkalarına bağışlandığında ya da toplum

173 Bu görevin daha kapsamlı yorumu için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 137-139.
174 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1992, s. 371. Bu anlaşmayla ilgili yeni bir araştırma için bkz. Diana Gilliland Wright ve Pierre A. Mackay, "When the Serenissima and the Gran Turco Made Love: The Peace Treaty of 1478," *Study Veneziani* 3 (2007): 261-77.
175 Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 371; Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 92.
176 Memluk bağlamında daha erken bir örnek için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 61.
177 Komaroff, "The Art of the Art of Giving," *Gifts of the Sultan*, s. 41.
178 I. Murad'ın armağan dağıtımı sahnesi için bkz. İkinci Bölüm, s. 105.
179 İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 98. Ayrıca bkz. a.g.e., 3: 78, 88.

yararına hizmet ettiğinde, dolaylı da olsa kamusal bir nitelik kazanıyor ve saray duvarlarının ardında gizli kalan diğer diplomatik armağanlar kadar kolay unutulmuyorlardı. Bu armağanlar fiziksel olarak artık var olmasalar da, verme hareketi toplum belleğinin ve hükümdarın kalıcı imajının bir parçası oluyordu.[180] Dolayısıyla bir armağanı yeniden armağanlaştırma uygulaması, bir hükümdara, hem içerde, hem de dışarda nasıl algılandığını ustaca yönetme gibi bir başka olanak daha sunuyordu.

Sonuç olarak, bazı armağanlar ideolojik öneme sahipti. Hem Osmanlı, hem de Memluk hükümdarları Müslüman olduklarından, dinsel simgeler içeren şeyler özellikle anlamlıydı. Kitaplar, özellikle de Kuran nüshaları hükümdarlar arasında sıklıkla değiş tokuş edilen armağanlardı.[181] Osmanlı-Memluk armağanlaşmaları anlatılırken bu konulara çok sık değinilmese de, çoğu kez olumlu bir mesajın ya da ilişkileri düzeltme girişiminin bir işareti oldukları bilinirdi.[182] Hükümdarların siyasal ve ideolojik talepleri uyuşmadığı durumlarda bile, görünüşte dindarlığa hizmet edebilecek bazı armağanlar kullanılabiliyordu. Ayrıca çok çeşitli yorumlara açık olabilen armağanlar, imparatorluk ideolojilerinin alışverişine ya da evrilmesine önemli katkılarda bulunabilirdi.

Elçilerin Gelişi ve Konaklamaları

Erken dönem Osmanlı merasimlerine ilişkin bilgilerin çok az olmasına karşın, bulgular, Osmanlılar ile Memlukların yabancı elçileri kabul ederken benzer bir protokol izlediklerini gösterir.[183] Elçi, mektup ve armağanları teslim aldıktan sonra, maiyetiyle birlikte yabancı ülke sarayına gitmek üzere

180 Julian Raby ve Ünsal Yücel, "Chinese Porcelain at the Ottoman Court," *Chinese Ceramics in the Topkapı Saray Museum: A Complete Catalogue*, ed. Regina Krahl, Londra, Sotheby's, 1986, I: 29-30. Memluk sultanlarının Avrupa saraylarına yolladığı porselenler için bkz. John Wansbrough, "A Mamlūk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence," *Documents from Islamic Chanceries*, ed. S.M. Stern, Columbia, SC, University of South Carolina Press, 1965, s. 40; Howard, "Venice and the Mamluks," *Venice and the Islamic World*, s. 84.

181 Safevilerin Osmanlılara yolladığı elyazmalarla ilgili kısa bir giriş için bkz. Lale Uluç, "Gifted Manuscripts from the Safavids to the Ottomans," *Gifts of the Sultan*, s. 144. İlhanlı hükümdarının Memluk sultanına yolladığı Kuran ciltleri için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 105-6.

182 Bkz. İkinci Bölüm, s. 110-111; Üçüncü Bölüm, 143-1444; Ek III, 246.

183 Önceden alıntı yapılan kaynaklara ek bu merasimlerin genel olarak tanımı için bkz. Dilger, *Osmanischen Hofzeremoniells*, s. 52-62; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1988, s. 268-325.

topraklarından ayrılırdı. Elçi Osmanlı ya da Memluk topraklarına adım atınca, sınırdaki görevliler (bazen elçiyi yollayan tarafın, bazen de karşılayan tarafın) heyetin geldiğini başkente bildirmek ve güvenli geçişinin sağlanmasını istemek üzere bir haberci yollardı.[184] Genellikle karşılayan devletten bir görevli heyete eşlik ederdi.[185] Osmanlı sarayı, diplomatik heyete eşlik etmek üzere sınıra bir mihmandar (Memluklar da protokol görevlisi ya da teşrifatçı) yollardı. Bu uygulamanın tam olarak ne zaman başladığı bilinmemektedir.[186]

Bu erken aşamada bile ev sahibi hükümdarın karşılama yöntemi, gelen elçi ve onu gönderen hükümdar hakkındaki düşüncelerinin açığa çıkması için yeterliydi.[187] Memluk uygulamalarında ev sahibinin yolladığı eşlikçinin rütbesi ve maiyetinin büyüklüğü, ev sahibi hükümdarın, elçiyi yollayan hükümdarı ve sürmekte olan ilişkilerini nasıl algıladığıyla yakından ilgiliydi.[188] Yüksek rütbeli bir emir, saltanat naibi (*nâibü's-saltana*) ya da teşrifatçı başı (*hâcibü'l-hüccâb*), yüksek rütbeli temsilcileri ya da kraliyet konuklarını, mihmandar da daha düşük rütbeli hükümdarların temsilcilerini karşılardı.[189] Memluk sultanları, bir siyasi sığınmacıyı ya da ziyarete gelen bir hükümdarı karşılamak üzere nadiren saraydan çıkarlardı.[190]

Heyet başkente geldikten sonra kalacakları konutlara götürülürdü.[191] Memluk başkentine gelen diplomatik heyetler sultanın sarayına ya da kalenin altında tatbikat meydanına bakan daha küçük saraylardan birine yerleştirilirdi. *Subhü'l-Aşa*'ya göre bu heyeti yollayan hükümdara büyük saygı duyulduğunun göstergesiydi.[192] Aksi halde elçi ve maiyeti bir konuk evine

184 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 4: 60. Bu paragrafın çevirisi için bkz. Holt, *Early Mamluk Diplomacy*, s. 6-7. 1474'te bir Memluk heyetinin gelişi ve Osmanlı başkentine geçişi için bkz. Robert Anhegger, "Mu'âli'nin Hünkârnâmesi," *Tarih Dergisi* 1 (1949): 159. Ayrıca bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 16.

185 Anhegger, "Mu'âli," s. 159.

186 Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 276-7.

187 Broadbridge, *Kingship*, s. 21.

188 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 4: 60. Eşlikçinin, Memluk gelenekleri içinde diplomatik göreve göre değişen rolü ve işlevi için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 20-1.

189 Stowasser, "Manners," s. 15. *Nâibü's-saltana* Memluk askeri sisteminde önceleri sultanın yokluğunda onun görevlerinin çoğunu yerine getirmek gibi çok yüksek bir konuma sahipken zamanla önemi görece azalmış ve bölgesel valiliklere atanan kişilere verilen bir mevki olmuştur. *Hâcibü'l-hüccâb* ise bir çeşit askeri rütbe olup saray teşrifatı ve merasimleriyle ilgilenirdi.

190 A.g.y.

191 Müslüman olmayan Avrupa devletlerinden gelen heyetlerin konaklamasına, Osmanlı-Memluk ilişkileriyle doğrudan ilişkili olmadığı için burada yer verilmemiştir.

192 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 4: 60.

ya da sultan köşkü (*dârü's-sultâniyye*) gibi "rütbesine göre bir yerde" konuk edilirdi.[193] Bazı ziyaretçiler de eski yöneticilerin köşklerinde kalırlardı.[194]

Subhü'l-Aşa ya da başka Memluk tarih kitaplarındaki ayrıntılı tanımlamaların tersine, Osmanlı topraklarında, özellikle de ilk başkentler Bursa ve Edirne'de yabancı temsilcilerin nerelerde konuk edildiklerine ilişkin kaynaklarda çok az bilgi vardır.[195] İstanbul'da, yabancı temsilcilerin konaklaması için 1507 ya da 1511'de inşa edilen Elçi Hanı, yalnızca konaklama gereksinimini karşılamakla kalmamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek saray teşrifatını ve diplomatik teamülleri kurumsallaştırdığını da göstermiştir.[196] II. Bayezid'in sadrazamlarından Hadım Ali Paşa tarafından yaptırılan, ancak günümüze ulaşmayan bu yapı büyük olasılıkla, imparatorluk sarayı ile devletin yönetim merkezine uzanan ana merasim yolu (Divan Yolu) üzerindeydi. Osmanlılar da tıpkı Memluklar gibi, farklı elçileri farklı yerlerde konuk etmekteydiler; 16. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, yani Elçi Hanı'nın yapımından yalnızca 30-40 yıl sonra, bazı elçiler burada değil, hanedan üyelerinin ya da vezirlerin saraylarında ağırlanmaya başlamıştı.[197] Bu seçimin, daha fazla konaklama mekânına gereksinim olduğundan mı, yoksa bazı daha saygın elçilere daha rahat bir konaklama sağlamak için mi yapıldığı çok açık değildir.

Eğer Osmanlı hükümdarı başkent dışındaysa, diplomatik heyetler bazen ordugâhına yönlendirilir, hatta ender durumlarda, askeri sefer sırasında hükümdara eşlik etmesi emredilebilirdi. Bu düzenlemeye Osmanlıların genişleme döneminin başlarında daha sık rastlanmaktaydı.[198] II. Bayezid gibi başka hükümdarların eski başkent Edirne'de uzun kaldıkları ve heyetleri ya sarayda ya da yakınlarında bir yerde kabul ettikleri bilinir.[199]

Hem Memluk, hem de Osmanlı başkentlerinde bazı heyetler, hükümdar başkente dönene ya da huzura kabul edilene kadar ev hapsinde tutulur ya

193 A.g.y.; Stowasser, "Manners," s. 15.
194 Bkz. Ek III, s. 266.
195 Venedik ve Cenova'nın Memluk başkentinde olduğu gibi İstanbul'da da yerleşik konsolosları bulunmaktaydı. Kendi hükümdarları tarafından yollanan elçiler sık sık bu konsolosların konutlarında ağırlamaktaydı. İpşirli, "Kavanin-i Osmani," s. 31.
196 Semavi Eyice, "Elçi Hanı," *DİA*, 11: 15-18.
197 Mübahat Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması," *Türk Kültürü Araştırmaları* 27 (1989): 203-6.
198 Bertrandon de la Brocquière, *Denizaşırı Seyahati*, s. 236.
199 Örneğin bkz. Giriş, s. 15-16 Altıncı Bölüm, 209-210; Ek III, 286, 292.

da kendilerine mihmandar rolündeki görevliler eşlik ederdi. Elçilerin, görevliler tarafından gözetim altında tutulmalarının nedeni, güvenlikleri için olduğu kadar, ülkelerine gizli bilgiler yollamalarını engellemek içindi.[200] Ancak, elçilerin yurtdışında oldukları zaman da kendi hükümdarlarıyla yazıştıklarını bildiğimizden, bu önlemlerin pek de işe yaramadığı görülür.[201] Gözetim altında tutmak, belki de elçilerde bir endişe ve çaresizlik duygusu uyandırmak için yapılan bir psikolojik taktik, ev sahibi hükümdarın imaj oluşturma sürecinin bir parçası olarak yorumlanması gereken bir girişim de olabilirdi. Ev sahibi hükümdarların temel hedefi elçileri etkilemekti ve bir hükümdara çıktığı seferde eşlik edenler de farklı bir güç gösterisine tanık oluyorlardı.

Hem Osmanlı, hem de Memluk uygulamalarında diplomatik temsilcilere nakit ya da benzeri bir harcırah verilirdi.[202] Bu paralar, bir elçiye ve heyetine verilen geleneksel armağanlardan ayrı tutulurdu, ama onlar da benzer bir amaca hizmet ederdi: Bağışlayanın zenginliğini, konukseverliğini ve cömertliğini göstermek. Memluk sarayındaki bu uygulama, Memluk yönetiminin sona ermesine değin sürmüştür.[203] Bazı Osmanlı tarihçiler, bu uygulamanın Osmanlı sarayında 1538'den itibaren görüldüğünü söylese de, büyük olasılıkla çok öncesinde başlamış ve III. Selim'e (hd. 1787-1807) kadar düzenli bir şekilde devam etmişti.[204]

Elçi ziyaretlerinin ilk dönemlerinde görülen bir başka uygulama da, hükümdarın huzuruna kabul edilmeden önce, ev sahibi ülkenin önde gelen yöneticilerine yapılan nezaket ziyaretleriydi.[205] Bu ziyaretler sırasında elçi bu

200 Mübahat Kütükoğlu, "Lütfi Paşa Âsafnâmesi," *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1991, s. 79. İlhanlı ve Timurlu elçilerin Memluk topraklarında konaklamalarıyla ilgili benzer bir yorum için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 21.

201 Karateke, Introduction, s. 19-20.

202 Susan A. Skilliter, "An Ambassador's tayin: Edward Barton's Ration on the Eğri Campaign, 1596," *Turcica* 25 (1993): 153-65; Şerafettin Turan, "1560 Tarihinde Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 12 (1964): 273-94.

203 Memluklardaki uygulama için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 21. Memluk sultanının 1512'de Venedik elçisine verdiği ödenekler için bkz. Trevisan, *La Relation*, s. 181-2. Memluk sultanının 1491'de Osmanlı elçisine verdiği ödenekler için, bkz. T.E.6944.

204 Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, ed. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, TTK, 1987, s. 14-7. 1538 tarihi için bkz. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, s. 276–7. Uzunçarşılı, bu bilgi için Hammer'e göndermede bulunur. 1538'den çok önce Osmanlı sarayından ödenek alan iki farklı Memluk elçisi için bkz. Anhegger, "Mu'âli," s. 155, Başbakanlık Arşivi/İbnü 'l-emin Hariciye 1.

205 Memluk uygulamalarındaki buluntular için bkz. Christ, *Trading Conflicts*, s. 51, 149-50. Memluk elçisinin 1474'te İstanbul'da yaptığı nezaket ziyareti için bkz. Anhegger, "Mu'âli," s. 159.

kişilere yalnızca armağanlar vermekle ve ev sahibi ülkenin önde gelen yöneticileriyle yakın ilişkiler kurmakla kalmaz, aynı zamanda sultan tarafından kabul edildiğinde uygulaması gereken temel görgü ve merasim kuralları hakkında bilgi alırdı. Bu hazırlıklar ve uyarılar bir elçinin, hayatını değilse bile, diplomatik görevini tehlikeye düşürecek önemli bir gaf yapmasının önüne geçmeye yardımcı olurdu. Ayrıca bu tür ilişkiler sayesinde, bir elçinin hükümdara ulaşabilmesi daha kolaylaşırdı.[206] Memluk uygulamaları çerçevesinde, baş tercüman, bir elçinin üst düzey Memluk görevlileriyle ilişki kurmasına ve görevinde başarılı olmasına yardımcı olacak en etkili kişiydi.[207]

Kritik Gün: Huzura Kabul, Saray Teşrifatı ve Kahire'deki Merasim Alanları

Her diplomatik karşılaşmanın en kritik anı ev sahibi hükümdar tarafından elçinin huzura kabul edilmesiydi ve bunun için hem hükümdar, hem de konuğu dikkatle hazırlanırlardı. Elçiler kendi hükümdarlarından ayrıntılı talimatlar alırlarken, ev sahibi hükümdar ve danışmanları da elçi için yapılacak merasimi ya da merasim alayını planlardı.[208] Özellikle ilişkilerinin erken aşamasında iki sarayın gelenekleri her ne kadar büyük ölçüde örtüşse de, Osmanlılar giderek kendi merasim geleneklerini geliştirmişlerdi.

Elçilerin konakladıkları konuttan kabul merasiminin yapılacağı yere kadar merasim alayıyla yürümesi, ona, kendi hükümdarının zenginliklerini ve önemini, ev sahipliği yapan saraya olduğu kadar halka da göstermesi için bir fırsat veriyordu.[209] Memluk imparatorluk başkentinin planı, bu tür gösterişli merasimlere ve seyircilerin katılımına çok uygundu.[210] Özellikle

206 Christ, *Trading Conflicts*, s. 149-50.

207 A.g.y. Ek kanıtlar için bkz. Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice;" Joos van Ghistele, *Le Voyage en Egypte de Joos van Ghistele, 1482–83*, ed. Renée Bauwens-Préaux, Kahire, 1976, s. 138 [16], 140 [22]; Adorno, Itinéraire, s. 209-11. Tercümanların Osmanlı sultanı ile Avrupalı güçler arasındaki ilişkide benzer biçimde oynadığı etkili rol için bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 35-8.

208 Sultan Barsbay elçileri bir Memluk zafer alayı gelene kadar bekletirdi. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 42. Osmanlıdan bir örnek için bkz. İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 169-70.

209 Napoli ve Kıbrıs kralı elçisinin, seyredenleri ve Memluk sarayını etkileyebilmek için merasim alayını ve maiyetini büyütmek istemesiyle ilgili olarak bkz. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 147 [41]. Osmanlı elçisinin Venedik'teki benzer girişimi için bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 46-7; Antonio Fabris, "From Adrianople to Constantinople: Venetian–Ottoman Diplomatic Missions, 1360–1453," *Mediterranean Historical Review* 7 (1992): 171.

210 Şehirdeki ve kaledeki Memluk merasimlerinin kısa bir değerlendirmesi için bkz. Behrens-Abouseif,

fark edilecek kadar kalabalık olan ya da çok değerli armağanlar getiren bazı diplomatik heyetlerin, halkın dikkatini çektiği, bazı anlatıların bunları tekrarlamasından anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda elçiler, gün ağarırken ya da öncesinde Memluk görevlileri tarafından konutlarından alındıklarını ve kaleye kadarki merasim alayında kendilerine eşlik edildiğini anlatılara geçirmişlerdi.[211]Bu merasim alayları ya da alayların bir bölümü kalede yaşayanlar, hatta sultan tarafından da seyredilebiliyordu. En azından Fatimiler döneminde Kahire sokaklarından geçen diplomatik merasim alayının bazen kafesli pencere (Arapça *şubbak*) arkasından sultan tarafından seyredildiği bilinmektedir.[212] Daha sonraları Memluk kalesinde benzer pencereler, hükümdarın varlığını hatırlatmak ya da onu merasimlere dahil etmek için kullanılmıştır.[213]

Memluk yönetimi, Kahire'de kendinden önce egemen olan yönetimlerin mirasını devralmakla birlikte, bunları olduğu gibi kabul etmemiş, bazı müdahalelerde bulunmuştur. Birçok Memluk sultanı temel merasim kurallarını ya kendi zevkine uydurmak için ya da biraz farklı bir imparatorluk imajı ve ideolojisini yaygınlaştırmak için değiştirmişti.[214] Bunlardan Sultan Berkuk, merasimlerde yaptığı olağanüstü yeniliklerle dikkat çekmektedir.[215] Berkuk'un hükümdarlık dönemi, Bahri yönetiminden Burci yönetime geçişi tanımlar; önceki Bahri yönetiminde hanedan veraset usulü uygulanmamıştı, ama yönetim ağırlıklı olarak Sultan Kalâvun ve varislerinin elindeydi ve kale içindeki merasim alanlarının yapımında da onların önemli katkıları olmuştu. Berkuk, Kalâvun'un birçok uygulamasını değiştirmiş,[216] hatta divan toplantıları ya da dârü'l-adl (mezâlim mahkemeleri) oturumlarının günü (aynı zamanda sultanın yabancı elçileri kabul ettiği

Cairo of the Mamluks, s. 25-33.

211 1422'de Memluk Sultanı Barsbay'ın huzuruna çıkan Brancaccini'nin anlattıkları için bkz. Wiet, *Cairo: City of Art and Commerce*, çev. Seymour Feiler, Norman, University of Oklahoma Press, 1964, s. 144-5; Trevisan, *La Relation*, s. 182-3.

212 Doris Behrens-Abouseif, "The Façade of the Aqmar Mosque in the context of Fatimid Ceremonial," *Muqarnas* 9 (1992): 33–5. Bu geleneğin tarihçesi için bkz. a.g.e., s. 34-5; Necipoğlu, "Framing the Gaze," s. 319-20n5 ve n9.

213 Rabbat, *Citadel*, s. 140, 156; Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 71-2, 79.

214 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 66-8.

215 Berkuk'tan sonra merasimlerde kendi değişikliklerini yapan sultanlar için bkz. a.g.e., s. 41, 49, 50, 52, 56-7, 58.

216 A.g.e., 29 vd. Berkuk'un merasimler, yönetim ve yasalarla ilgili yaptığı değişiklikler için bkz. Nielsen, *Secular Justice*, s. 40, 45, 51-2,55, 61, 90; Rabbat, *Citadel*, s. 139, 151, 233, 245, 275, 293-4.

gün) gibi temel geleneklerde de değişiklikler yapmıştı.[217] Berkuk, Nâsır Muhammed'in akşam oturumlarına karşılık elçilerle sabah ya da gün içinde bir araya gelmeyi yeğlemişti.[218]

Berkuk hükümdarlığı sırasında, elçileri huzuruna kabul ettiği mekânları da değiştirmişti. 14. yüzyılın başlarında, Osmanlılarla Memluklar arasındaki ilk diplomatik görüşmeden önce divan, dârü'l-adl oturumları ile elçilerin huzura kabul merasimleri, kalenin Büyük Eyvan'ında (*el-îvânü'l-kebîr*) yapılırdı.[219] Berkuk döneminde bu eyvan daha az kullanılır olmuş, dârü'l-adl oturumları Hipodrom'a kaydırılmış,[220] yüksek rütbeli yabancı ziyaretçiler de burada kabul edilmeye başlanmıştı.[221] Kalenin aşağısındaki Rumeyle Meydanı da giderek, elçi kabulleri de dahil olmak üzere merasim alayları için sıklıkla kullanılan bir alan olmuştu.[222]

Her ne kadar sonraki Memluk sultanları başka yerleri yeğlemiş olsalar da, bu toplantı salonlarının hepsi imparatorluk gücünü ve saygınlığını sergilemeye devam ediyordu.[223] Kabul gününde sultan, salonun en ucunda bir platform üstündeki tahtında (*tahtü'l-mülûk*), çoğu kez "terzi oturuşu" olarak anıldığı üzere bağdaş kurarak oturmuş olurdu.[224] Sağında ve solunda da komutanları ve resmi görevliler dizilirdi.[225] Saray teşrifatına göre nasıl davranacağı önceden bilgilendirilen heyet üyeleri[226] sarayın dış kapılarına ulaştığı zaman, saray görevlileri tarafından atlarından indirilir ve silahlarını

217 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 41.
218 A.g.y. Akşam oturumları için ayrıca bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 39, 43.
219 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 35–45; Rabbat, Citadel, s. 244-63.
220 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 41; Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 27; Linda Darling, "Circle of Justice," *MSR* 10 (2006): 14; Nielsen, *Secular Justice*, s. 51-2, 61.
221 Diğer Memluk sultanlarının yaptıkları mekân değişiklikleri için bkz. Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo;" Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 25-6.
222 Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 63. Bu meydanda kabul edilen bir Osmanlı elçisi için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 98.
223 Rabbat, "Ideological Significance." Diğer salonlar için bkz. Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 40-1; Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 25, 27.
224 Sultanın özel oturuş biçimi için bkz. Jean Thenaud, *Le Voyage d'Outremer*, 1884; yeni baskı, Paris, Frankfurt am Main, 1995, s. 45; Arnold von Harff, *The Pilgrimage of Arnold von Harff*, çev. Malcolm Letts, Londra, Hakluyt Society, 1946, s. 106-7.
225 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 42-5; Rabbat, *Citadel*, s. 253-5. Fatımi sarayındaki oturma düzeninin önemi üzerine bkz. Sanders vd., "Marāsim," s. 519.
226 Stowasser, "Manners," s. 15. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 140 [22].

teslim etmeleri istenirdi.[227] Ardından heyet bir dizi kapı ve içi seyirci dolu salondan geçtikten sonra,[228] saray teşrifatçıları (çoğ. *hüccab*) tarafından karşılanarak kabul salonuna alınır ve heyet içeri girer girmez yeri öper,[229] sonra da sır kâtibi tarafından sultana resmen takdim edilirdi. Huzura kabul merasimi sırasında elçilerin oturması yasaktı. Elçinin mektubunu, saray divitdârı[230] alır,[231] sonra da sultana verirdi. Sultan mektubu açar ve sır kâtibine verir, sır kâtibi de yüksek sesle okurdu.[232] Eğer baş tercüman mesajı çevirdiyse, bunu has nazırı (*nâzırü'l-hâs*) ve kıdemli emir (*emîrü'l-kebîr*) ya da divitdâr ve sır kâtibi sultana uzatırdı.[233] Elçi, armağanlarını da bu sırada sultana sunardı, ama bununla ilgili Memluk sarayındaki özel kurallar hakkında fazla bilgi yoktur. Büyük olasılıkla armağanları merasim salonuna, yastıklar üstünde saray görevlileri taşırlardı.[234]

Kabul merasimi sırasında Memluk sultanı gururlu, sessiz ve erişilmesi zor bir figür görüntüsü verir ya da en azından vermesi beklenirdi.[235]

227 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 42-5. Çoğu sarayda yaygın olan bu uygulama için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 24.

228 Floransalı gezgin Brancacci'nin anlattıklarına dayanan bir örnek için bkz. Wiet, *Cairo: City of Art and Commerce*, s. 144-5. Başka tanımlamalar için bkz. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 148 [42]–149 [46]; Thenaud, *Le Voyage d'Outremer*, s. 44-5; Trevisan, *La Relation*, s. 183.

229 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 42-5. Bazı durumda ziyaretçilerin yeri üç-dört kere öpmesi söylenir ya da beklenirdi. Bkz. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 140 [23]; 148 [43]; 149 [45]; Thenaud, Le Voyage d'Outremer, s. 45. Ziyaretçilerin yeri dörtten fazla öpmeye zorlandıkları bir örnek için bkz. Wiet, *Cairo: City of Art and Commerce*, s. 146-7. Bu uygulamanın değişik bir biçimi için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 37.

230 Ayalon, "Dawādār," *EI*², 2: 172; Haarmann, "Der arabische Osten," s. 231-2. Devâdâr, divitdâr kelimesinin değişmiş hali olup, önceleri sultanın yazışmalarından sorumlu iken zaman içinde yetkisi artmış, saray teşrifatından sultanın vakıflarının idaresine kadar geniş bir sorumluluk yelpazesini üstlenen bir askeri görevli olmuştur.

231 Trevisan, mektubu Mihmandar'a verdiğini, onun da sultana uzattığını iddia eder. Trevisan, *La Relation*, s. 185.

232 Bu kabul merasiminin genel özeti için bkz. Holt, *Early Mamluk Diplomacy*, s. 6-7; Stowasser, "Manners," s. 15-16.

233 Behrens, "Citadel of Cairo," s. 44-5. Bir elçi kabulünde bu kişilerin rolleri için bkz. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 148 [44]-149 [45]. Nâzırü'l-hâs, sultanın arazi ve mallarının yani hasların idaresinden sorumlu kişi; önceleri sivil bürokratlardan atanırken zaman içinde daha çok Memluk emirleri tarafından doldurulan bir mevki olmuştur. *Emîrü'l-kebîr* ise yüksek rütbede ordu kumandanıdır ve zamanla saltanat naibinin kaybettiği sorumlulukları üstlenmiştir.

234 Trevisan'ın anlatılarına göre kendisi ve maiyeti kaleye gelmeden önce dükün armağanları yollanmıştı. Bu armağanlar kabul merasiminin sonuna kadar salonda bulunuyorlardı. Trevisan, *La Relation*, s. 186-8.

235 Behrens-Abouseif, "Citadel," s. 45. Sultan bir keresinde resmi ziyafete katılmamıştı. Bkz. Wiet, *Cairo: City of Art and Commerce*, s. 147.

Bu heybetli imparatorluk imajı, sultanın hareketlerine de yansımaktaydı. Elçinin salondaki varlığından haberdar olduğunu yalnızca başını sallayarak ya da öylece durarak belirtiyordu.[236] Eğer konuğunu onurlandırmak isterse elçiyle konuşurdu,[237] çünkü sultan doğrudan kendisine hitap etmeden elçinin konuşması yasaktı. Çoğu zaman elçiye divitdâr hitap ederdi. Ancak ziyafette oturmasına izin verilen elçi, genellikle saray teşrifatçılarının ya da tercümanın yakınına bir yere oturtulurdu.[238] Bazen ziyafetlere müzik eşlik eder,[239] ender olarak da, 1483'te Napoli'den gelen bir elçinin kabul merasiminde yapıldığı gibi bir falaka sahnesine tanık olunabilirdi.[240]

Bursa ve İstanbul'da Elçi Kabul Merasimleri

Memluk başkentindeki elçi kabul merasimlerinin köklü ve oldukça iyi bilinen yapısının tersine, Osmanlı başkentinin birkaç kez taşınmasından ötürü, ilk başkent Bursa'da yapılan kabul merasiminin genel havasını yeniden kurgulamak oldukça zordur. Bursa 1326'dan itibaren Osmanlı başkenti olmasına karşın, Ankara Savaşından (1402) sonra, Timurlu-Karamanoğlu ortak saldırısıyla en az bir kere yerle bir edilmiş ve büyük olasılıkla merasimlerin yapıldığı mekânlar ya da saraylar büyük oranda zarar görmüştü. Başkent, muhtemelen 15. yüzyılın başlarında Edirne'ye taşındıktan sonra, Bursa'daki merasim alayının yapıldığı binalar ve merasim alanları kısa sürede unutulup gitmişti.

Ancak 1392'de Sultan Berkuk tarafından Bursa'ya gönderilen Memluk Elçisi Emir Hüsâmeddîn el-Kuckûnî'nin anlatılarıyla kanıtlandığı üzere, Osmanlı merasimlerinde belli bir ihtişam ve resmiyet söz konusuydu. El-Kuckûnî'nin anlatılarının günümüze ulaşan bölümlerinde Bayezid'in kendisini kabul etmesiyle ilgili bir bilgi olmadığı gibi, huzura kabul edildiği salona ait de bilgi yoktur. 15. yüzyıl Memluklu tarihçi el-Makrîzî'nin, el-Kuckûnî'den aktardıklarından anlaşıldığı üzere Bayezid'in Bursa'daki resmi konutu çok sayıda ahşap köşk, kasr ya da evden

236 Broadbridge, *Kingship*, s. 22.
237 Memluk sultanının kabul merasimi sırasında elçiyle konuşmasının ender örneklerden biri için bkz. Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 149 [45].
238 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 45.
239 Wiet, *Cairo: City of Art and Commerce*, s. 146.
240 Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 149 [45].

oluşmaktaydı.[241] Ahşabı dışardan satın alan ve kendi iç kalesini taşla inşa eden bir ülke insanı için bu şaşırtıcı bir uygulamaydı ve bir güç ve zenginlik göstergesi olarak yorumlanmış olması da mümkündü.

Hükümdarın, yüksek rütbeli kişilerin, o sırada orada bulunan elçilerin, bir grup askerin ve olasılıkla bir grup müzisyenin ziyafete katılmaya başlaması Bazeyid'in hükümdarlık döneminde başlayan bir gelenekti.[242] Memluk elçisi el-Kuckûnî'nin, Bayezid'in yemekte gümüş ve altın kaplar ve tabaklardan yiyip içtiğini belirtmesi, kendisinin Osmanlı hükümdarıyla bu tür bir ziyafette gerçekten beraber olduğunu düşündürür. El-Kuckûnî'ye eşlik eden hekim İbn Sagir de elçinin söylediklerini doğrular ve Bayezid'in Eflâk'ta Sırplar'a karşı yürüttüğü gazadan dönerken çok sayıda gümüş eşya getirdiğini ekler.[243] İbn Sagir'e göre, onların topraklarında o kadar çok gümüş vardı ki, Osmanlı sultanının sarayında kapı eşikleri bile gümüş kaplamaydı.[244] Gümüşün bu kadar bol olması, gümüşün az bulunduğu topraklardan gelen el-Kuckûnî'nin de, İbn Sagir'in de dikkat çekecek kadar tepkisine neden olmuştu. Memluklardaki bu gümüş kıtlığı, sonunda ülkenin onyıllardır altın ve gümüşe dayalı para politikasında köklü değişikliklere yol açacaktı.[245]

El-Kuckûnî'nin anlatılarından, kendisinin Bayezid'e, saray hamamında da eşlik ettiğini anlıyoruz.[246] Başka hiçbir kaynakta sözü edilmeyen bu olay, henüz tam yerleşmemiş olan Osmanlı saray teşrifatının resmiyetten uzak sadeliğini ve buna ek olarak Bayezid'in Memluk hükümdarına

241 El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Celili, 1: 451: "... evler ahşaptan yapılmıştı." Profesör Gülru Necipoğlu'na bu okuma için teşekkür ederim. Aslında bu cümle (saraydan çok) Bursa'daki genel mimari üslubu tanımlıyor da olabilir.

242 El-Kuckûnî'nin anlattığı Bayezid'in katıldığı bu ziyafet için bkz. El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Celili, 1: 451-2. 15. yüzyılda, I. Bayezid'in sarayındaki bir elçi kabulünün resimsel bir betimi için bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 18.

243 İbn Sagir için bkz. Doris Behrens-Abouseif, *Fath. Allāh and Abū Zakariyya: Physicians under the Mamluks*, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale, 1987, s. 6-7. Behrens-Abouseif, Ibn al-Saghir yazılımını kullanır.

244 El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Celili, 1: 451.

245 Jere L. Bacharach, "Circassian Monetary Policy: Copper," *JESHO* 19 (1976): 268; Bacharach, "Circassian Monetary Policy: Silver," *The Numismatic Chronicle 7th Series*, XI (1971); Labib, "Handelsgeschichte Ägyptens im Spätmittelalter, 1171-1517;" Warren C. Shultz, "The Monetary History of Egypt, 642-1517," *CHE*; Boaz Shoshan, "From Silver to Copper: Monetary Change in Fifteenth Century Egypt," *SI* 56 (1982): 97-116.

246 El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Celili, 1: 451; İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 2: 226.

duyduğu saygıyı da gösteriyor olabilir. Anlaşılan bu olay, Memluk elçisine Osmanlının zenginliğini gözlemleyebileceği bir başka fırsat vermişti. El-Kuckûnî, hamam kurnası ve tasları da dahil olmak üzere hamamda kullanılan eşyanın da gümüş kaplama olduğunu görmüş ve bunu özellikle nakletme ihtiyacı duymuştu.

1402'den sonra Osmanlı başkenti Bursa'dan Edirne'ye,[247] 1453'te de üçüncü ve son kez İstanbul'a taşınmıştı. 1471'den sonra, çift kapılı girişleri ve bahçeleriyle yeni Topkapı Sarayı, devlet ve elçi kabul merasimlerinin yapıldığı ana mekân olmuş, ancak yeni saraydaki elçi kabul merasimleri 1478'e kadar Edirne sarayında yapıldığı biçimde devam etmiştir.[248] Burgundy kontunu temsilen Osmanlı Sultanı II. Murad'ı Edirne'de ziyaret eden Elçi Bertrandon de la Broquière'in anlatısına göre, elçilerin önce sadrazam gibi önemli saray mensuplarını ziyaret etmeleri ve onlara armağanlar vermeleri bekleniyordu. Bu uygulama yabancı elçilerin Memluk topraklarına geldikleri zaman yaptıkları nezaket ziyaretlerini akla getirmektedir.[249] Bu ziyaretlerde sunulan armağanlar tatminkâr bulunursa, Osmanlı hükümdarının huzuruna çıkma süreci hızlanabiliyor ya da görevin başarısı garantiye alınabiliyordu.[250]

Diplomatik heyetler, Osmanlı başkentinde de Memluk geleneğine benzer biçimde, genellikle sultanın divanı topladığı günlerde kabul edilirlerdi.[251] Ayrıca Osmanlılar, yeniçerilere aylıklarının dağıtıldığı ve kalabalıkların saray avlusunu doldurduğu ulufe günlerinde de elçileri kabul etmekten hoşlanırlardı.[252] Üniformalı yeniçeriler ile başka ordu mensuplarının oluşturduğu bu kalabalık, yabancı ziyaretçiler için etkileyici bir manzara olmalıydı.

247 Başkentin taşınması konusunda bkz. Giriş, s. 29 ve dipnot 65.

248 Edirne'deki merasimler için bkz. Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 242-50; Cyriac of Ancona, Later Travels, s. 35-6; Konstantin Mihailovich, *Memoirs of a Janissary*, çev. Benjamin Stolz, Ann Arbor, MI, University of Michigan, 1975, s. 29, 195. İstanbul'da 1478 öncesinde yapılan merasimler için bkz. Doukas, *Decline and Fall of Byzantium*, çev. Henry J. Magoulias, Detroit, MI, Wayne State University Press, 1975, s. 150-1, 158, 161, 169, 186-7; Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, çev. Charles T. Riggs, Princeton, Princeton University Press, 1954, s. 22-3. Ayrıca bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 15-22 (ve kaynakçası).

249 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 242; Spandounes, *On the Origins*, s. 113. Bu uygulamanın Bursa'da da yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir.

250 Spandounes, *On the Origins*, s. 130.

251 Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, s. 123.

252 A.g.y.; İpşirli, "Kavanin-i Osmani," s. 17.

Gene Memluklarda olduğu gibi, elçi ve maiyetindekiler Osmanlı sarayına merasim alayıyla birlikte yürür, heyete çoğu kez düşük rütbeli saray görevlileri eşlik ederdi. Edirne'de merasim alayı Tunca Irmağı üzerindeki köprüden, İstanbul'daysa Divan Yolu'ndan geçerdi. Eğer heyet Pera'da konaklamışsa, tekneyle Sarayburnu'na getirilir, sonra sahil yolunu izleyerek sarayın dış kapısına gelirdi. Merasim alayının bu bölümünde yalnızca elçinin ata binme izni vardı,[253] ama alay sarayın birinci kapısı Bâb-ı Hümayun'a varınca, o da attan inmek zorundaydı. Birinci avluya (Alay Meydanı) girince isteklerini sultana bildirmek için toplanan halkı görmeleri mümkündü.[254] Sonra heyet büyük olasılıkla orta kapı olarak bilinen ikinci kapıdan (Bâbü's-Selam) geçerek, sadrazam ve diğer yüksek rütbeli kişilerle buluşacağı Divanhane'ye ulaşırdı. İstanbul'daki karşılamada en azından bir kere vezirlerin Divanhane'nin önünde elçiyi karşıladığı bilinir.[255]

II. Mehmed, önce Edirne'de, sonra da İstanbul'da hiç değilse 1478'e kadar babası II. Murad'ın merasim uygulamalarını benimsemişti. Her iki sarayda da sultanların yabancı heyetleri kabul ettiği yerler, sultanın, kamusal dünyaya açılan özel dairesiydi. Edirne'de sultanlar, heyetleri sütunlu bir salonda kabul ederken, II. Mehmed İstanbul'daki Topkapı Sarayı revaklarını kullanmıştı.[256] İkinci kapının (1478'den sonra Üçüncü Kapı) önündeki bu revak, sultanın özel avlusuna açılmaktaydı. Her iki salon da sultanın özel dairesine taşla döşeli bir yolla bağlanıyordu. Kabul gününde sultan, birkaç hizmetkârıyla birlikte özel dairesinden çıkar, özel dairesi ile kabul salonu arasında bir yerde kaftanını giyer ve merasimin yapılacağı alana, özel avluyu, orta avluya bağlayan kapıdan girerdi.[257] Genellikle platform üstündeki tahtına bağdaş kurarak otururdu; ancak anlatılarda bazı durumlarda bir halı üstüne oturduğu da belirtilir.[258] Sultan oturduktan sonra, diğer saray mensupları da yanında yerlerini alırlardı.[259]

253 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 242.
254 A.g.e., s. 242–43; Spandounes, *On the Origins*, s. 123.
255 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 83.
256 Edirne'deki sütunlu salon için bkz. a.g.e., s.17. Revak için bkz. a.g.e., s. 18.
257 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 244.
258 Platform üstündeki taht için bkz. a.g.e., s. 244. Halı örneği için bkz. Cyriac of Ancona, *Later Travels*, s. 35.
259 Şehzade Mehmed'in, babası II. Murad'ın Macar diplomatik heyetiyle yaptığı barış görüşmelerinde

Vezir, beraberindeki elçiyle sultanın huzuruna çıkar ve elçi orada eğilerek selam verirdi. Platformun ilk basamağına ulaştığı zaman gene eğilerek ikinci kez selam verir, sultan da ziyaretçinin statüsüne göre ayağa kalkar ve ona yaklaşır ya da öpülmesi için elini uzatırdı (Memluk kaynaklarında bu hareket çok ender olarak geçer).[260] Elçi yerine oturmak üzere yüzü sultana dönük geri geri gider, önce sultan, sonra elçi, ondan sonra da maiyetindekiler ve salondakiler otururdu.[261]

Bundan sonra ev sahibi sarayda, merasimde bulunan hemen herkesin katıldığı bir ziyafet düzenlerdi. Sultana yemeği altın bir tepsiyle sunulurken, diğerlerine rütbelerine göre gümüş ya da bakır tepsilerde servis yapılırdı. Müzisyenler, ziyafet sırasında, hatta bütün merasim boyunca çalabilirlerdi. Bazı kaynaklar II. Murad dönemine gelindiğinde artık sultanın topluluk önünde yemek yemediğini ve yiyeceklerin aceleyle toplandığını belirtirken,[262] bazıları da bu uygulamanın 1444'te, hatta 1455'te bile sürdüğünü belirtir.[263] Sultanın salonu terk etmesi kabul merasiminin sona erdiğini belirtirdi. Sultan gitmek üzere ayağa kalktığında, herkes ayağa kalkar, saray erkânı yüksek sesle sultanın büyüklüğünü ve şanını duyururdu. Bundan sonra sultan oturur ve ikinci kez ayağa kalktığında ikinci bir alkış tufanı başlar ve sultan kendi dairesine çekilirdi.[264]

1478'de Topkapı Sarayı'ndaki ikinci bir inşaat döneminde yapılan mimari değişiklikler, merasimlerin de değişmesine yol açmış ve Osmanlı merasim gelenekleri Memluk uygulamalarından daha da uzaklaşmıştı. Üçüncü bir dış duvar, kapılar ve bahçelerle, yeni sahil köşkleri eklenmişti.[265] Bu değişiklikler, sultanların kendi imajlarını iç ve dış dünyaya sun-

bulunduğuna değinen ender bir kaynak için bkz.Cyriac of Ancona, *Later Travels*, s. 35.

260 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 254. Osmanlı sarayındaki bu kural için bkz. Spandounes, *On the Origins*, s. 123; Doukas, *Decline*, s. 250, 251. İbn Tağrıberdi'ye göre el öpme, Sultan Barsbay döneminde kısa bir süre için yeri öpme yerine geçmişti. Bundan sonra Barsbay, eski uygulamaya geri dönmüş ve uygulama biçimine bazı ekler yapmıştır. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 4–5.

261 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 245-6. Anlatılarda anlatılanların tersine, 16. yüzyıl sonlarındaki kabul merasimlerini betimleyen ya da daha önceki dönemleri canlandıran minyatürlerde çoğu kez elçiler otururken gösterilmemiştir.

262 A.g.e., s. 246.

263 Cyriac of Ancona, *Later Travels*, s. 3–6; Doukas, *Decline*, s. 250.

264 Topkapı Sarayı'nda 1475'ten önce bir tarihte II. Mehmed'in bir kabul merasimini anlatan Promontorio'dan, Necipoğlu, *Topkapı*, s. 18-9.

265 Bu genişleme evresi için bkz. a.g.e., s. 15-22.

dukları diplomatik merasimler dahil, saray yönetimini ve teşrifatını her açıdan etkileyen yeni bir imparatorluk imajının doğmasına yol açmıştı. II. Mehmed'in giderek halkın önüne daha az çıkması sonucu,[266] Osmanlı sultanı, Memluk hükümdarlarından daha farklı, kalabalıklardan uzak, görünmeyen bir imaj edinmişti. II. Mehmed yalnızca iki dini bayramda halkın önüne çıkmış[267] ve eskisine oranla daha kalabalık bir heyet saraydan çıkarken kendisine eşlik etmişti.[268]

II. Mehmed'in fikir babası olduğu bu değişiklikler, diğer ileri gelenlerin de hoşuna gitmişti. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın oğlu Şehzade Uğurlu Mehmed, babasının sarayından kaçmış, kısa bir süre Memluk sarayında kaldıktan sonra, 1474'te İstanbul'a gelmişti. Hem babasının sarayında, hem de Memluk sarayında merasim alayları seyretmiş olan şehzade, kendisini misafir edenlere Osmanlı sarayında gördüğünün hepsinden üstün olduğunu belirtmişti.[269] Şehzade bir konuk ve sığınmacı olarak Osmanlı hükümdarının konukseverliğinin tadını çıkartırken kendini Osmanlı sarayını olumlu değerlendirmek zorunda hissetmiş olabilirdi, ama bu konuşma gene de saray mimarisinin ve teşrifatının bir hükümdarın görünüşü açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar Topkapı Sarayı'ndaki mimari değişiklikler Osmanlı sultanının giderek daha az görünür olduğunu yansıtsa da, bu değişikliklerin bazıları hükümdarı hâlâ dış dünyayla bağlamaya devam ediyordu. Bu açıdan yeni yapı Kahire'deki Memluk sarayıyla benzerlikler göstermekteydi. Örneğin, Topkapı Sarayı'na eklenen üçüncü dış duvarlarda üç kule vardı ve bunların biri Alay Köşkü olarak adlandırılmıştı.[270] Kulenin kafesli penceresi, elçilerin merasim alayının, sarayın birinci kapısına yaklaşırken geçtikleri yolu görmekteydi. Mehmed'in merasim alayını seyretmek için bu köşkü özellikle kullanıp kullanmadığını bilmemekle birlikte, sarayın

266 A.g.e., s. 21.
267 Necipoğlu, "Framing the Gaze," s. 303.
268 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 21.
269 A.g.e., s. 15-16.
270 A.g.e., s. 32-4. Uzunçarşılı bu kule-köşkün ilk kez III. Murad tarafından inşa edildiğini söylese de, Necipoğlu, daha II. Mehmed döneminde bu amaçla kullanılan bir kule olduğunu söyler. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1945, s. 25.

betimlendiği 1596 tarihli bir minyatürde, torunu III. Murad'ın Safevi heyetinin geçişini buradan seyrettiği anlaşılır.[271] Bazıları II. Mehmed döneminde yapılan diğer sahil ve bahçe köşkleri, sultanın şehir ya da deniz manzarasını seyredebileceği biçimde inşa edilmişlerdi.[272]

II. Mehmed'in giderek daha az görünmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en üst düzey yöneticisi olan sadrazamın rolünün ön plana çıktığı yeni bir merasim düzenine yol açmıştı. Elçi ile maiyeti Divan Yolu'nu ve sultanın bir olasılıkla heyetin geçişini izlediği Alay Köşkü'nü geçtikten sonra, Topkapı Sarayı'nın dış duvarlarına ulaşır, birinci kapıdan içeri alınır ve sadrazam ikinci avludaki Divanhane'ye gelene kadar heyet birinci avluda bekletilirdi. Bundan sonra elçi Divahane'ye doğru giderken ya "galebe divanı" olarak anılan bir merasimi ya da rütbesine göre değerli dokumalardan oluşan bir sergiyi izlerdi. Bazen avlunun sol tarafında, sultanın zenginliğini göstermek ve saray hayvanat bahçesini hatırlatmak için yabani hayvanların gezindiği görülürdü.[273] Bazı durumlarda elçi Divanhane'ye gelir ve sadrazamın gelişini burada beklerdi.[274]

Bu yeni merasim biçiminde sultan Divanhane'deki ilk karşılaşmaya katılmaz, ama mekâna bakan kafesli hünkâr penceresinden görüşmeleri izleyebilirdi.[275] Sultanın görülmeyeceği biçimde yerleştirilmiş olan bu pencere Memluk kalesindeki kafesli pencereyi anımsatıyordu. Panoramik bir görüş için yapılmadığı, "var olan, ama görünmeyen" bir sultan imajı yaratmaya yönelik olan bu uygulama, Abbasilerin Bağdat'ta kullandığına benzer bir pencereyi de anımsatmaktadır[276]

16. yüzyıldan önce elçilerin Divanhane'de nasıl oturduklarına dair günümüze herhangi bir bilgi ulaşmamış olsa da, 17. yüzyıl sonlarından bir kaynak, Müslüman bir hükümdarın yolladığı elçinin, nişancıyla aynı sedirde oturduğunu belirtmektedir.[277] Müslüman olmayan hükümdarla-

271 Minyatür için bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 36.
272 A.g.e., s. 218-42. Bazı sultanların diplomatik heyetler için bu sahil köşklerinde yaptığı özel toplantılar için bkz. a.g.e., s. 238-9.
273 Bu hayvanat bahçesi Topkapı Sarayı'nın dışında olabilirdi. Borsook, "Travels," s. 160.
274 Paragrafın tamamı için bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 61.
275 A.g.e., s. 58-9.
276 Necipoğlu, "Framing the Gaze," s. 303-6. Alıntı için bkz. a.g.e., s. 318.
277 Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri," s. 513.

rın yolladıkları elçilerse, Divanhane kapısına yakın, sadrazamın karşısına yerleştirilen bir iskemle üstüne oturtulurdu.[278] Hem Müslüman, hem de Müslüman olmayan devletlerin elçilerini şereflendiren bu sistem, aynı zamanda ikisini birbirinden de ayırmaktaydı.

II. Mehmed diplomatik kabul merasimlerinin ardından yapılan ziyafete katılmayı bırakarak, sultanın rolünü ve imajını da değiştirmişti.[279] Bu değişikliklerle Osmanlı uygulamaları Memluklarınkinden iyice farklılaşmaya ve Osmanlı hükümdarının mahrem imajı giderek daha fazla öne çıkmaya başlamıştı. Bu yeni durumda elçiler sadrazamın masasına oturtulurken, maiyetindekiler divanın diğer ileri gelenlerinin masalarına dağıtılmaktaydı.[280] Ziyafetten sonra kısa bir dinlenme süresinin ardından, saray ağaları elçiye Divanhane'nin yanındaki Hazine'nin kapısında hilat giydirir ve sultanı görmek üzere üçüncü kapıdaki Arz Odası'na gidilirdi.[281]

1478'den sonra Osmanlılar, yabancı elçilerin kabul merasimi için, Divanhane'nin bitişiğine yeni bir Arz Odası yapmışlardı. II. Mehmed'in yeniden yapılandırma girişimlerinin bir parçası olan bu yeni mekân, üçüncü avlunun girişindeydi ve sultanın özel dünyasıyla kamusal alanı birbirine bağlamaktaydı. Bu çadır benzeri köşkün, Memlukların büyük eyvanına benzer bir işlevi vardı, ama mimari açıdan Memluk kalesindeki sütunlu uzun salondan çok farklıydı. Bir kabul merasiminde elçi, Arz Odası'na sadrazam ve diğer ileri gelenlerden sonra girerdi. Elçiye, kollarına girmiş iki saray görevlisi, büyük olasılıkla saray ağası eşlik ederdi.[282] Elçi Arz Odası'na girdikten sonra eğilerek ya sultanın elini ya da yeri öpmesi beklenirdi.[283] Bu noktada herkes ayakta dururken elçinin oturmasına izin verilebilirdi.

17. yüzyıla tarihlenen bir elkitabına göre, yabancı elçinin mektubunu Osmanlı sultanına sunma biçimi Memluk uygulamasından biraz farklıydı. Elçi mektubu kendisine en yakın oturan divan üyesine (bu çoğunlukla en düşük rütbeli vezir olurdu) verir, o da yanındaki kişiye geçirirdi. Böylece

278 A.g.y.
279 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 61. Bu değişimin önceki işaretleri için bkz. Birinci Bölüm, s. 53-4.
280 A.g.y.
281 Arz Odası'ndaki merasim için bkz. a.g.e., s. 96-110.
282 A.g.e., s. 96-7. Bu uygulamanın tarihsel geçmişi için bkz. Sanders vd., "Marāsim," s. 522, 524.
283 Spandounes, *On the Origins*, s. 129.

mektup, en düşük rütbeli vezirden yüksek rütbeliye geçirilerek sadrazama ulaşırdı. Bundan sonra sadrazam mektubu tahtta, sultanın yanında duran yastığın üstüne bırakırdı. Bu olay sırasında mektubun yüksek sesle okunduğuna dair bir veri bulunmamaktadır.[284]

Memluk kaynaklarında armağanların dağıtımıyla ilgili yalnızca birkaç ayrıntı verilirken, Osmanlı kaynakları bu merasimin zaman içinde nasıl giderek daha incelik kazandığını gösterir. Arz Odası yapılmadan önce armağanları hizmetkârlar yastıkların üstüne yerleştirerek sultana götürürlerdi.[285] Elçi kabul merasimleri Arz Odası'ndan yapılmaya başladıktan sonra armağanlar Arz Odası'nın penceresinin önünden geçirilir ve artık içeri getirilmezdi.[286]

Elçiden, armağanları vermeden önce ya da verdikten sonra konuşması istenebilirdi. Aksi halde Osmanlı teamüllerine göre hükümdarın önünde sessiz kalması beklenirdi. Osmanlı hükümdarlarının I. Süleyman dönemine (hd. 1520-66) kadar, kimi zaman da duruma göre doğrudan elçilere hitap ettikleri, sadrazamın da aynı şeyi yapabildiği bilinir.[287] Gereksinime göre bazen konuşmalara bir tercüman da yardımcı olurdu. Bütün bunlardan sonra elçinin kabul salonundan çıkmasına izin verilirdi. 17. yüzyıl Osmanlı elkitaplarına göre elçi, ağalar tarafından sarayın dış avlusuna yönlendirilir ve çoğu kez burada daha başka armağanlar alırdı.[288]

Elçiler sultanla ikinci bir görüşmeye ender olarak çağrılırdı. Eğer elçi kabul merasiminde bir yanıt ve kendi getirdiği armağanların karşılığı olarak hükümdarına götürülmek üzere armağanlar alamamışsa, yanıtı konutunda beklerdi. Diplomatik görüşmeler genellikle tek bir oturumda biter ya da ev sahibi saray yöneticileri ile diplomatik temsilciler arasında bir dizi görüşme yapılırdı. Elçi çoğu kez üstlendiği görevi müzakere etmek ya da sultanın yanıtını ve hükümdarına götüreceği armağanları almak üzere saraya ya da

284 Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri," s. 514.
285 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 245. Bertrandon de la Broquière'in anlatımıyla Karamanoğlu sarayı ve merasimi için bkz. a.g.e., s. 185-7. Bertrandon de la Broquière'e göre Karamanoğlu hükümdarı armağanları 1430'larda da böyle kabul ediyordu.
286 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 96-7.
287 A.g.e., s. 98; Dilger, *Osmanischen Hofzeremoniells*, s. 56; Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 5.
288 Orgun, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim," s. 408.

yüksek rütbeli bir devlet görevlisinin konağına tekrar çağrılırdı.[289] Eğer saray mensuplarıyla toplanmak üzere saraya çağrılmışsa elçinin, sultanı divana başkanlık ederken ya da halkın şikâyetlerini dinlerken uzaktan izleme fırsatı olurdu.[290] Bunun gibi önceden prova edilmeyen olaylar bile elçiyi etkileyebilmek amacıyla saray tarafından son derece ustaca planlanırdı.

Kabul Merasiminden Sonra: Memluklarda ve Osmanlılarda Merasim Alayı

Yabancı elçiler bundan sonra düğünler, sünnet şenlikleri, askeri talimler, askerlerin seferlerden zaferle dönmesi, başka diplomatik heyetlerin gelişi ve dinsel bayramlar gibi özel günlerde yapılan merasim alaylarına davet edilirler ya da "rastlantı sonucu" bunlara tanıklık ederlerdi. Bu olaylarda gösteriyi yapanlarla seyredenler arasındaki sınırlar iyice bulanıklaşıyordu. Kendi hükümdarının imajını göstermek ve sahnelemek için gönderilen elçiler, aslında ev sahibi yönetimin seyircisine dönüşüyordu. Elçiler, ev sahibi hükümdarın gücünü, karşı tarafın hükümdarına gösterebilmesi için ender bir fırsattı, dolayısıyla da bu tür kutlamalar ev sahibi ve danışmanları tarafından önceden dikkatle planlanırlardı.

Memluk yönetiminin ününden ötürü Kahire, bu tür çok çeşitli merasimlere ve kutlamalara ev sahipliği yapan önemli bir yerdi, bunların bazılarına daha da incelik kazandırılıyor ve sultanlar tarafından diplomasi dağarcığına ekleniyordu.[291] Bu kutlamaların çoğunluğu, genellikle yalnızca saray mensuplarının ve diplomatik heyetlerin katıldıkları elçi kabul merasimlerinin tersine, halka açıktı ve çoğuna Memluk sultanı da katılırdı.[292] Şehirde yapılan merasim alayları ve yıllık *mikyasü'n-Nil*[293] açılışından sultanın düzenlediği av partilerine

289 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 247-8; Spandounes, *On the Origins*, s. 123. Spandounes sonradan yapılan bu ziyaretlere değinmez, ama ilişkilerin paşalar tarafından yürütüldüğünü belirtir.

290 Bertrandon de la Broquière, *Denizaşırı Seyahat*, s. 248-9.

291 Örneğin Berkuk, peygamberin doğduğu günü (mevlid) her yıl kutlamaya başlamıştı, Seyyidet Nefise'nin doğum günü kutlamalarını da ilk başlatan Kayıtbay'dı. Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 30, 56.

292 A.g.e., s. 28-31.

293 *Mikyasü'n-Nil*, Mısır'ın yaşam kaynağı olan Nil Irmağı'nın su seviyesini ölçen alete verilen addır. Nil'in önemi yüzünden bu alete de büyük özen gösterilmiştir. Yılda bir kere bir kutlama yapılarak yağmur mevsiminden önce ve çoğunlukla Memluk sultanlarının eşliğinde törenle açılırdı. y.n.

kadar kentsel ölçekteki bütün kutlamalar yüksek rütbeli yabancıları kuşkusuz etkileyecek düzeydeydi.[294] Yıllık hac kervanı ve mahmelin (tahtırevan) yola çıkışı da, Kahire şehir yaşamını renklendiren olaylardı. Boş tahtırevan ve beraberindekilerin Kahire sokaklarından geçmesi, Memluk sultanının Haremeyn'in koruyucusu olarak başlıca simgesel rolünü bir kez daha pekiştirmiş oluyordu.[295] Hem Osmanlı, hem de Memluk kaynakları, Osmanlı elçilerinin, diğer yabancı Müslüman yüksek görevlilerle birlikte bu merasimleri defalarca izlediklerini anlatılara geçmiştir.[296]

İleri gelen yabancılar bunların dışında, çok sayıda sivil (genellikle askeri) olayda da hazır bulunmuşlardır. Elçilere bazen Memluk birliklerinin talimleri ve *fürusiyye* adı verilen binicilik ve kılıç kullanımı konusundaki başarılarını sergileyen oyunlar da izlettirilirdi. Bu beceri gösterileri Memlukların askeri bir yönetim olarak imajlarına katkıda bulunmuştur. Askeri birlikler ve zafer alayları şehir sokaklarından geçmekte, sultanlar ve danışmanları da böylece iç ve dış dünyayı birlikte etkileme fırsatı bulmaktaydı.[297] Bir Osmanlı mahkûmunun 1485'te yazdığı mektup, bu tür olayların arkasında çok dikkatli planlamalar olduğunu kanıtlamaktadır.[298] 15. yüzyılda kaleme alınan bu ender tutsak öyküsünde, Memlukların kazandıkları bir askeri başarıdan sonra, mahkûmun da zorla yürütüldüğü bu zafer alayıyla ilgili yapılması gereken hazırlıklar konusunda komutanların, şehir yetkililerini nasıl bilgilendirdikleri ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Zafer alayının yapılacağı gün bütün işyerleri ve dükkânlar kapatılmıştı. İlkönce düşman askerlerin mızraklara geçirilmiş kesik başları kalabalığı "selamlamış," ardından mektubu yazanla diğer tutsaklar, büyük olasılıkla zincirlenmiş olarak ve sırtlarında bir-iki pılı pırtıyla, Memluk birlikleri ve atlılar tarafından şehir sokaklarında dolaştırılmıştı. Her ne kadar mektubu yazan kişi bu aşağılamayı seyreden herhangi bir yüksek rütbeli yabancı

294 Sultanın 1470-71'deki Nilometre açılışına katılışı için bkz. Adorne, *Itinéraire d'Anselme Adorno*, s. 205-7.
295 Elçilerin başka tarihsel bağlamlarda karşılaştıkları ek merasimler için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 24, 111-12.
296 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 157; Beşinci Bölüm, 196-197.
297 Zafer alaylarının başka tarihsel dönemlerdeki önemi için bkz. Michael McCormick, *Eternal Victory: Triumphal Leadership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, s. 189-231; Mary Beard, *The Roman Triumph*, Cambridge, MA, Belknap, 2007.
298 T.E.3739.

olup olmadığını belirtmemişse de, çok sayıda Memluklu tarih kitabında, Kahire'yi ziyaret eden elçilerin benzer olayları seyretmek üzere davet edildiklerinden söz edilmektedir.[299] Başka zafer alayları arasında, Kıbrıs Kralı Janus'un 1426'da esir alınmasından sonra, Memluk birlikleri eşliğinde geçişi iyi bilinen ve sık sık anılan bir örnektir. Tantanalı merasimlerin ve ziyafetlerin öne çıktığı eski gelenekleri yeniden canlandırmasıyla tanınan Sultan Barsbay, Kral Janus'un teşhir edildiği bu merasim alayı kaleye ulaşana kadar ileri gelen yabancılardan oluşan büyük bir grubu bekletmişti.[300] Daha sonraki bir tarihte Dulkadıroğlu Şehsuvar Bey'in zincirlenmiş olarak Kahire sokaklarında teşhir edildiği merasim alayı da, Memlukların toplumsal belleğinde kalıcı bir iz bırakmıştır.[301]

Zamanla Memluk tarihçileri, Memluk kutlamalarının ve resmi merasim alaylarının seyrekleşmesinden ve eskisi kadar etkileyici olmamasından dem vurmaya, hatta hayıflanmaya başlamışlardı.[302] Örneğin Bahri yönetiminin başlarında Memluk sultanları, daha güçlü bir Moğol etkisi altında olduklarında bazı kabul merasimlerini çadırlarda yapmaktaydı.[303] Kabul merasimleri kaleye taşındığı zaman bu gelenek yavaş yavaş ortadan kalkmış, merasimlerde güçlü bir Eyyubi ve bazı Abbasi etkileri görülmeye başlamıştı. Bu değişikliğe, sultanın güvenliği konusunda artan kaygılar neden olmakla birlikte, yönetim biçiminin giderek daha yerleşik hale gelmesinin de etkisi vardı.[304] Osmanlı sultanlarının giderek halk arasında daha az görünmesinin tam aksine, Memluk sultanlarının bazı olaylarda halk arasında görünmesi beklenmekteydi.[305] Örneğin Memluk sultanlarının, özellikle Batılı ziyaretçilerin dikkatini çeken sarıklara ve dış giysilere önem vermesi belki de Memluk sultanlarının halk arasına çıktık-

299 Sonraki bölümlere ve Eklere bkz.
300 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 42.
301 Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 50.
302 A.g.e., s. 69.
303 Fuess, "Between dihlīz and dār al-'adl." Dihlīz konusunda genel bilgi için bkz. Peter Alford Andrews, *Felt Tents and Pavilions: The Nomadic Tradition and its Interaction with Princely Tentage*, Londra, Melisende, 1991, 2: 825-6, 829.
304 Fuess, "Between dihlīz and dār al-'adl," 150-3.
305 Memluk sultanlarının şehirde görünmesiyle ilgili olarak bkz. Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 28-32 ve Joos van Ghistele, *Le Voyage*, s. 146 [38]; Memluk sultanlarının inşaatlarda bizzat görünmesi ve inşaatları denetlemesi üzerine bkz. a.g.e., s. 31-3.

larında daha etkileyici bir iz bırakma gereksiniminden kaynaklanıyordu.[306] Memluk sultanları yabancı elçiler şehrin bazı mahallelerine giderken ya da halka açık merasimlere katılırken çeşitli kereler onlara eşlik etmişti.[307] II. Mehmed'den önce bile Osmanlı sarayını ziyaret eden hiçbir elçi sultan tarafından böyle bir jestle onurlandırılmamıştı.

Memluk kaynaklarında anlatılan bu tür sayısız olaya karşın, Osmanlı kaynakları ne zafer alaylarından ve halka açık merasimlerden, ne de dinsel anma günlerinin sayısından söz eder.[308] Her ne kadar tahta yeni bir hükümdar çıktığı zaman bir cülus merasimi yapılsa da, kaynaklarda ileri gelen yabancıların bu merasime katıldıklarına ilişkin bir bilgi yoktur. Ancak hanedan ve sünnet düğünlerini anlatan birkaç kaynakta diplomatik temsilcilerin de bulundukları belirtilmektedir.[309] Kaynaklarda bu tür şenliklerin yapıldığına dair bilgilere ancak 16. yüzyılın ortalarından itibaren daha sık rastlanır olmuştur. Kent ölçeğindeki bu şenliklere artan ilgi sonucu, "surname" (şenlik kitabı) olarak bilinen ve hem bu şenliklere, hem de bunların yapılmasını sağlayan sultanlara adanan yeni bir yazın türü ortaya çıkmıştır.[310]

Ancak Osmanlılarda siyasal erki elinde tutanların, her yıl sınır boylarına yapılan akınlardan ve ordu seferleriyle ilgili sık sık gelen haberlerden ortak kimliği pekiştiren kentsel etkinlikler, kutlamalar ve güç gösterileri şeklinde yararlanmamış olmaları düşünülemezdi.[311] Nitekim Bizanslı tarihçi

306 Memlukların vurguladıkları özellikler için bkz. Albrecht Fuess, "Sultans with Horns: About the Political Significance of Headgear in the Mamluk Empire," *MSR* 12 (2008): 71–94.

307 Sultan İnal zamanında bir Osmanlı elçisi için bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. 'Izz al-din, 2: 454. Kayıtbay'ın 1493-4'te Osmanlı elçisiyle beraber yaptığı Kahire turu için bkz. s. 157-8; İbn İyâs, 3: 298.

308 Nurhan Atasoy, "Processions and Protocol in Ottoman İstanbul," *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Ralamn Paintings*, ed. by Karen Adahl, İstanbul, Swedish Research Institute, 2006, s. 168-95; Zeynep Tarım-Ertuğ, "Osmanlılar'da Teşrifat," *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, 1999, s. 428-77.

309 Şehzade Bayezid'in Germiyanoğlu sultanının kızıyla düğününde hazır bulunan Memluk elçisi için bkz. İkinci Bölüm, s. 104-105 ve s. 103'te dipnot 25. Nurhan Atasoy, "Processions and Protocol in Ottoman İstanbul," *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657–1658 and the Ralamn Paintings*, ed. by Karen Adahl, İstanbul: Swedish Research Institute, 2006, s. 168-95; Zeynep Tarım-Ertuğ , "Osmanlılar'da Teşrifat," *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, 1999, s. 428-77. Aynı şekilde Şehzade Mehmed'in (geleceğin II. Mehmed'i) Dulkadıroğlu sultanıyla olan düğününe çok sayıda yüksek rütbeli kişi çağrılmış olmakla beraber, aralarında Memluk elçisinin adına rastlanmaz. Şehzadeler Cem ile Bayezid'in 1455-6'daki sünnet düğünü için bkz. Dördüncü Bölüm.

310 Örneğin Esin Atıl, *Levni and Surname: The Story of an Eighteenth-Century Ottoman Festival*, İstanbul, Koçbank, 1999.

311 Sanders vd., "Mawākib," s. 858.

Doukas'ın tarihindeki kısa bir gönderme bunu ima eder. Doukas, İstanbul'un 29 Mayıs 1453'te Osmanlıların eline geçmesine ağıtlar yakmakla birlikte, II. Mehmed'in 18 Haziran 1453'te şehri terk ettiğini ve birkaç hafta sonra Edirne'ye görkemli bir zafer alayıyla girdiğini belirtir. Osmanlı hükümdarı, eski Osmanlı başkentine "kendisiyle birlikte arabalarla ve at üstünde sayısız soylu kadın ile onların kızlarını" götürmüştür. Doukas, büyük olasılıkla bizzat tanık olduğu bu iyi düzenlenmiş zafer alayını şöyle anlatır:

> Mehmed'in Edirne'ye görkemli zafer girişini bütün soylu kadınlar ve Hıristiyan valiler ve hükümdarlar akın akın gelerek –ve o ne görülecek şeydi– izlediler ve onu "Selam!" diye karşıladılar [...] Şehirle aynı kaderi paylaşmaktan korktukları için, gönülsüzce olsa da armağanlar vererek boyun eğdiler. Tiran kibirli ve gururlu tahtında oturuyor ve şehrin düşüşüyle böbürleniyordu. Hıristiyan hükümdarlar titreyerek ve geleceğin onlar için nelere gebe olduğunu merak ederek öylece duruyorlardı.[312]

Doukas'ın "Hıristiyan hükümdarlar" genel deyişi, İstanbul'un düşüşünden beri büyük olasılıkla Edirne'de II. Mehmed'in dönüşünü bekleyen tabileri durumundaki hükümdarları ve elçileri içeriyordu ve II. Mehmed isteklerini bu gruba daha sonra bildirecekti. Doukas'ın anlatılarına ek olarak 16. yüzyıl Osmanlı bilgini ve tarihçi İbn Kemal de bir zafer alayında (1497) Memluk Elçisi Hayr Bey'in bulunduğunu belirtiyordu. Ama onun anlattığı Topkapı Sarayı kapıları ardındaki bir merasimdi ve bu merasim alayının imparatorluk başkentinin sokaklarından geçip geçmediğini belirtmiyordu.[313] Bu tür olaylara, özellikle de 16. yüzyıl öncesinde yapılanlara göndermede bulunan kaynakların azlığı, belki de yapıldıkları sıklığı da ironik biçimde gösteriyor olabilir. Bir olasılıkla bu kutlamalar ve merasim alayları çok sık yapıldığı için yerel halk tarafından kanıksanmış, dolayısıyla da yerli tarihçiler ve vakanüvisler bunlara yer vermez hale gelmiş, bu bilgiler yalnızca yabancı izleyicilerin yazılarında yer almıştı.[314]

312 Doukas, *Decline*, s. 241-2.

313 Bu merasim alayının ayrıntılı anlatımı için bkz. Altıncı Bölüm, s. 207-208.

314 Osmanlı Sultanı IV. Mehmed'in merasimle başkentten ayrılıp Edirne'ye gelmesi Osmanlı kaynak-

Elçilerin Geri Dönüşü: İletim Aracı Olarak Elçiler

Bu karşılıklı gösteriler ve sunuşlar sona erdikten sonra elçiler ev sahibi hükümdarın izniyle ülkelerine geri dönerlerdi. Heyete genellikle ev sahibi sultanın atadığı bir mihmandar ya da rehber eşlik eder, böylece hem sınıra kadar gözetim altında tutulmuş olurlar, hem de günlük gereksinimleri karşılanmış olurdu.[315] Elçinin ülkesine neyle geri döneceği görevin başarısına bağlıydı, ama en azından sözlü bir yanıtla ve hükümdardan kendi temsilcisini uygun bir mektupla yollayacağı sözünü alarak ev sahibi ülkeyi terk ederdi. Ancak çoğu zaman elinde hem bir mektup, hem de armağanlarla geri dönerdi; bazen kendisine ve maiyetindekilere de ayrı armağanlar verildiği olurdu. Ev sahibi hükümdarın karşı tarafın yolladığı mesajdan özellikle memnun kaldığı bazı durumlarda, hükümdar, kendi elçisini ek bir mektup ve armağanlarla, geri giden heyetle birlikte gönderirdi.

Elçilerin ülkelerine geri dönüşleri belki de bir diplomatik alışverişin ikinci en kritik anıydı, ama çoğunlukla göz ardı edilirdi. Elçiler kendi hükümdarlarını bir başka sarayda temsil ettikten sonra, onları ağırlayan hükümdarın tepkisini aktarmak ve kendilerine nasıl davranıldığını anlatmak durumundaydılar. Görevlerinin bu bölümünde elçiler birer nakil aracı ve masal anlatıcısı işlevi görürdü, ancak belleğine dayanarak anlattıklarının kimi zaman iki saray arasındaki ilişkileri değiştirme olasılığı hep vardı. Ortama ve koşullara bağlı olarak elçiler, getirdikleri mesajın içeriğiyle değil, ama diliyle hafifçe oynayabilirlerdi.[316] Sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi diplomatik temsilcilerin raporları bazen savaş ile barış arasındaki farkı yaratırdı.

Diplomatik görevlerin, karşılıklı kültürel alışveriş üzerindeki etkisi hiç azımsanmamalıdır, ama bu etkiyi kanıtlayan veriler genellikle tarih içinde unutulup gitmiştir. Osmanlı sefaretnamelerinin ortaya çıkması yüzyıllar geçtikten sonra mümkün olmuştur. Elçilerin, hükümdarlarına yazılı ya da sözlü raporlar sunduğu açık bir gerçektir, ama bunlar ender olarak sonraki

larının dikkatini çekmemiş, yalnızca bir yabancı diplomatın yaptığı bir resim aracılığıyla günümüze ulaşmıştır. Bkz. Karin Adahl, ed. *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Ralamn Paintings*, İstanbul, Swedish Research Institute, 2006. Bu olasılığın Bizans bakış açısıyla yorumlanması üzerine bkz. McCormick, "Analyzing Imperial Ceremonies," s. 9.

315 Örneğin, Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 81-2.

316 Buna benzer bir örnek için bkz. Anonim, *Grekçe Osmanlı Tarihi*, s. 101.

yüzyıllara kalır.[317] Tarihçilerin anlattıkları bazı hikâyeler, elçilerin görevleri sırasında gözlemledikleri ve topladıkları şeyleri aktararak, bir tür iletişim kanalı hizmeti gördüklerini de ima eder.[318] Bu hikâyeler ve nesneler Osmanlı-Memluk diplomatik karşılaşmalarına yalnızca kişisel bir boyut kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda her iki toplumun da toplumsal belleğine katkıda bulunmuştur.[319]

Benzer bağlamda bir örnek de, diplomatik temsilcilerin hızlandırdığı canlı toplumsal ve kültürel alışverişle ilgili genel bir izlenim verir. Osmanlı Sultanı II. Murad tarafından Karakoyunlu hükümdarına elçi olarak yollanan şair ve tarihçi Şükrullah, 1449'da Cihan Şah'la (hd. 1439-67) yaptığı bir görüşmede Oğuzlarla ilgili bir tarihe ulaşmıştı. Bu Şükrullah'ın ne ilk, ne de son diplomatik göreviydi,[320] ama, bu görev Osmanlı kültürü ve toplumu üzerindeki en kalıcı etkiyi yarattı. Şükrullah'ın gördüğü elyazması, Osmanlıların ve Karakoyunluların atalarını aynı efsanevi kişiye, Oğuz'a bağlayan bir soyağacını içermekteydi.[321] Şükrullah'ın Osmanlı topraklarına döndükten sonra derlediği tarihinde yer verdiği bu soyağacı, II. Murad ile ardıllarının destekleriyle yeniden yapılandırılmakta olan Osmanlı tarih yazımının resmi bir parçası olmuştu.[322]

Bütün bu heyetler yüzeyde birbirine benziyordu: Her birinde en azından bir elçi, bir mektup ve heyeti ağırlayacak hükümdar için armağanlar bulunurdu. Bu bileşenlerin anlamları hem kısa vadeli kaygılar, hem de uzun vadeli dönüşümlerle biçimleniyordu. Böyle bir yapının sunduğu zengin potansiyel ve çoklu okumalar, çoğu kez hükümdarlar ve toplumlar arasındaki güçlü iletişim yönteminin ne kadar dayanıklı ve esnetilebilir olduğunu kanıtlıyordu. Osmanlılarla Memlukların aynı ideolojik dünyaya ait olmaları, onları içi boş haberleşmelere ve merasimlere zorlamıyordu. Tam tersine, çünkü bu hükümdarlar aynı ideolojileri paylaştıklarından, niyetlerini etkin biçimde karşı tarafa aktarabilmek için birbirlerinden daha yaratıcı ve becerikli olmak zorundaydılar.

317 1495'ten bir Osmanlı örneği için bkz. Nebi Bozkurt ve Kemal Beydilli, "Sefaretname," *DİA*, 36: 290.
318 Anadolu'dan bulunan bir 14. yüzyıl şiir koleksiyonu için İstanbul'a gelen bir İngiliz diplomatik heyet üyesine teşekkür etmeliyiz, bkz. Abdülkerim Özaydın ve Hatice Tören, "Kadı Burhaneddin," *DİA*, 24: 75.
319 Memluk kaynaklarındaki elçi raporlarının örnekleri için bkz. Ibn Aja, ed. Tulaymat; El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Celili, 1: 439-53. Ayrıca bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 37-8.
320 Taşköprülüzade, *Eş-Şeḳā'iku n-Nu'mānīye*, s. 94.
321 Şükrullah, *Behcetü't-Tevârîh*, ed. Nihal Atsız, s. 51.
322 Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 96, 122.

İkinci Bölüm

ALGILARIN DÖNÜŞÜMÜ (1350-1402 DOLAYLARI)

Tarihçiler, Osmanlı-Memluk ilişkilerini ne doğrusal bir yaklaşımla, ne de 1512'ye yaklaştıkça giderek daha düşmanca bir hal aldığı savı gibi kolaycı bir bakış açısıyla açıklayabilirler. İlişkilerinin daha başı diyebileceğimiz 1350-1402 tarihleri arasındaki dönemde bile iki ülke arasındaki diplomatik alışveriş hep karmaşık ve değişken olmuş, ayrıca Osmanlıların gelişmesi ve genişlemesi karşısında her iki gücün konumları arasında meydana gelen dramatik karşıtlık öne çıkmıştı.

Bu dalgalanmalar kısmen iki devletin de değişen iç dinamiklerinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönemde Memluklar, yönetimin başında kimin olacağı konusunda büyük bir dönüşüm geçirmişti. Bir önceki Bahri yönetiminde sultanlar çoğunlukla Kalâvun ailesinden gelirken, Burci yönetimi yeni bir siyasal ideoloji yaratmanın peşine düşmüştü. Memluk başkentindeki bu değişim, Osmanlıların yerel bir güç olmaktan çıktığı ve coğrafi açıdan egemenlik alanlarını genişlettiği bir döneme rast gelmişti. Osmanlılar, Memluklarla ilk ilişkiye geçtikleri dönemde, çevresi Germiyanoğulları ve Karamanoğulları gibi daha etkileyici ve saygın beylikler tarafından sarılan, görece daha düşük konumda, küçük bir beylikti, ama artık yükselişe geçmişlerdi ve 1396'ya gelindiğinde önemli bir Haçlı ordusunu durdurabilecek güce ulaşabilmişlerdi. Başkentleri Bursa'nın yanı sıra, ilerde Balkanlar'a açılmalarını perçinleyecek ve zamanla sonraki başkentleri olacak olan Edirne'yi de baştan aşağıya yenilemişlerdi.[1]

Her iki yönetim de değişirken, diplomatik görüşmeler aracılığıyla edindikleri karşılıklı imajlar da değişmeye başlamıştı. I. Bayezid, Kahire ile Bursa arasındaki ilişkilerine kalıcı izler bırakan ilk Osmanlı hükümdarı olmuştu. Memluk sarayına yolladığı heyetlerin zamanlaması, Osmanlıların Anadolu'daki Memluk politikasını yakından izlediğini, Balkanlar'da elde ettikleri başarıları öne çıkarttıklarını ve "gazi" imajını büyük bir dikkatle

1 Osmanlı başkentinin taşınmasıyla ilgili olarak bkz. Giriş, s. 29 ve dipnot 65.

yerleştirmeye çalıştıklarını gösteriyordu. Bu özel imaj, siyasal meşruiyetlerini kısmen benzer bir hakka, "mücahitliğe" dayandıran Memluklara karşı üstü örtülü bir meydan okumaydı. Aynı zamanda, Osmanlı diplomasisi de, Anadolu'daki diğer Müslüman güçlere karşı giriştikleri siyasal ve askeri manevraları Memluk başkentine açıklamanın ve haklı göstermenin yollarını arıyordu.

Memluklar, Osmanlıların verdiği bu mesajlara karşı edilgen ve durağan bir konum benimsememişlerdi. Bugünden geriye bakıldığında Kahire'de hüküm süren Memluk sultanlarının Anadolu siyasetine çok uzak oldukları ya da onunla ilgilenmiyormuş gibi göründükleri düşünülebilir. Ancak Osmanlılarla giriştikleri diplomatik alışverişler Memlukların aslında bölgeyle yakından ilgilendiklerini, hatta bölgeye siyasal yatırım yaptıklarını göstermekteydi.[2] Osmanlılar sınırlarını genişlettikçe ve bu genişlemeyi diplomatik kanallar aracılığıyla duyurdukça, Memluk sultanları da, daha sık ve dikkatlice oluşturulmuş heyetler göndererek bu yeni siyasal gerçeğe kendilerini alıştırmışlardı. Belki de, bir önceki bölümde İbn Bahadır'dan yapılan alıntıda belirtildiği üzere Memluklar için en rahatsız edici şey,[3] Osmanlıların çok sayıda yabancı heyetin ziyaretiyle uluslararası ortamda kabul görmeleri ve kendilerinin de o ülkelere heyetler yollama konusunda giderek beceri kazanmalarıydı.

Memluk Kaynaklarında Osmanlılara Yapılan En Erken Atıflar

Memluk-Osmanlı ilişkilerinin bu ilk döneminde Memluk sarayındaki Osmanlı algısının nasıl yavaş yavaş değiştiğini görmek için saray kâtiplerinin yazılarına bakmak gerek. Memluk kaynaklarında Osmanlılara yapılan en erken atıflardan biri, Muhammed bin Kalâvun'un üçüncü kez tahta çıktığı dönemde Memluk divanında sır kâtipliğine getirilen ünlü kâtiplerden Şihâbüddin Ahmed İbn-i Fazlullâh el-Ömerî'ye (1301-48) aittir.[4] El-Ömerî Osmanlılara, coğrafya üzerine yazdığı önemli eseri *Mesâlikü'l-ebśâr* ile inşa elkitabı *et-Ta'rîf bi'l-mustalâhi'ş-şerîf*'te, Anadolu'daki siyasal durumu anlatır-

2Erken dönem Memluk sultanları ile valilerinin Suriye'de kalıcı ve tutarlı bir kuzey sınırı oluşturma gayretleri için bkz. Reuven Amitai-Preiss, "Northern Syria between the Mongols and Mamluks: Political Boundary, Military Frontier, and Ethnic Affinities," *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands, 700–1700*, ed. Daniel Power ve Naomi Standen, New York, NY, St. Martin's Press, 1999, s. 128-52.

3 Alıntı için bkz. Birinci Bölüm, s. 43.

4 Abdülaziz al-Alevi, "Ibn Fazlullah el-Ömeri," *DİA*, 19: 483-4.

ken değinmişti. El-Ömerî'nin çalışmaları sonraki Memluk tarihçi ve kâtiplerini önemli ölçüde etkilemişti, dolayısıyla Memlukların başlardaki Osmanlı algısını kurgulayabilmek için onun düşüncelerinden yararlanmak gerekir.

El-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebsâr*'da siyasal çeşitliliğe sahip etkin bir Anadolu'dan söz ederken, Osmanlılara görece az değinmişti. El-Ömerî'nin, biri İslam dinini kabul eden bir Cenovalı, diğeri bir Anadolu yerlisi olan iki kaynağı, bölgeye ilişkin birbirinden biraz farklı bilgiler verseler de Osmanlıları küçük beylikler arasında saymıştır.[5] El-Ömerî, Germiyanoğulları ile Karamanoğullarının, özellikle de 1270'lerde İlhanlı etkisinin azalmasından sonra Anadolu'daki önemli rolü üzerinde durmuştu.[6] Germiyanoğulları bölgenin en güçlüsü olarak tanımlanırken, en ayrıntılı bilgiler Karamanoğullarıyla ilgiliydi. El-Ömerî'ye göre Karamanoğulları, Memluklardan hükümdarları için resmi bir tanıma belgesi istediklerinde, belgenin üstünde unvan olarak, resmen "Anadolu Sultanı" (Sultânü'r-Rûm) yazılmasını talep etmişlerdi.[7] Yazarın Osmanlılara değindiği bölüm ise, bununla tam bir tezat içinde, 15. yüzyılın sonlarında tarih sahnesinden silinen Kavaya (bugün Geyve; Yunanca Kabia)[8] yöneticilerinin hemen arkasından gelmekteydi. El-Ömerî, Osmanlıların, özellikle I. Bayezid'in büyükbabası Orhan (hd. 1326-62) döneminde Hıristiyanları birçok kere yendiğini anlatır.[9] Orhan'ın 25,000 askerden oluşan ordusu, Bursa'yı ele geçirebilmek için Hıristiyanlarla çarpışmıştı.

5 Osmanlılar için bkz. al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 22, s. 41-2. Germiyanoğulları için bkz. a.g.e., s. 22, 34-7. Karamanoğulları için bkz. a.g.e., s. 24-7, 30, 48-9. Germiyanoğullarının erken Osmanlı tarihi içindeki yeri için bkz. Rudi Paul Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, Ann Arbor, MI, University of Michigan Press, 2007, s. 57-80; İsenbike Togan, "Beylikler Devri Anadolu Tarihinde Yöntem Sorunları: Germiyan'dan Örnekler," *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya*, İstanbul, Simurg, 2005, s. 704-20; İsenbike Togan, "Türkler'de Devlet Oluşum Modelleri: Osmanlılarda ve Timurlular'da," *Prof.Dr. İsmail Aka Armağanı*, ed. Nejdet Bilgi, İzmir, 1999, s. 79.

6 Memluklar ve Karamanoğulları arasındaki ilişkiler için bkz. Giriş, s. 23-24, 29.

7 Karamanoğullarına yollanan resmi tanıma belgesi (*menşur*) için bkz. al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 24-7. Germiyanoğullarının statüsü için bkz. al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 34-7. Bu unvanla ilgili olarak bkz. Paul Wittek, "Le Sultan de Rûm," *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 6 (1938): 361-90.

8 Bu yerin tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir. El-Ömerî Kavaya'yı (ya da Kaviye), Samsun ile Sinop arasında, Kastamonu beylerinin topraklarına komşu bir yere konumlandırır. Al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 41. Hem Samir al-Droubi, hem de Lindner burasını Kastamonu'nun batısındaki Sakarya (Sangarius) Vadisi'ndeki Geyve olarak tanımlar. Bkz. al-'Umari, *Al-Ta'rīf*, 1: 125 not 11; Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, s. 46, 63, 106-7. Kazım Dilcimen burasının büyük olasılıkla Karadeniz kıyısındaki Bafra ya da Ünye olduğunu öne sürer. Kazim Dilcimen, *Canik Beyleri*, Samsun, 1940, s. 60-3.

9 Al-'Umari, *Masālik*, ed. Taeschner, s. 22.

El-Ömerî, Osmanlıların erken bir tarihte gazi imgesini edindikleri bir öyküyü, yani ganimet için Bizanslılarla savaşmak üzere Gelibolu'yu geçmesini aktarmaya değer bulmuştu. Öte yandan el-Ömerî, Orhan'ın gerektiğinde bölgedeki diğer güçlerle barış anlaşmaları imzaladığını ve onlara yardım ettiğini belirterek, yerleşmeye çalıştıkları sınır bölgesinin bağdaştırmacı (*syncretic*) doğasını yansıtan bir gözlemini bildirmişti.[10]

Bazı ufak farklılıklar olsa da, el-Ömerî, bir sonraki inşa elkitabında da, önceden bir cümleyle özetlediği Osmanlılar hakkındaki görüşlerini pekiştirmektedir.[11] El-Ömerî, önce Geyve yöneticilerini tanıtmış, sonra da Osmanlı hükümdarının adını (Orhan ibn Osman) vererek,[12] Orhan'ın da onlarla eşit düzeyde olduğunu tekrarlamıştı. İnşâ elkitabını kâtipler için bir başvuru kitabı olarak yazdığından, her hükümdarın Memluk sarayındaki statüsünü belirten unvanları da yanına not etmişti. Osmanlıların unvanlarına ilişkin belirli bir talimat bulunmamasına karşın, Geyve yöneticilerine, sondaki 'y'yi vurgulayarak (şeddeleyerek) *el-Meclis el-Sâmîyy el-Emîrî* (Emirlere Layık Yüksek Meclis) demiş, Osmanlılar için de büyük olasılıkla aynı unvanı kullanmıştır.[13] El-Ömerî'den sonra yaşayan kâtip el-Kalkaşandî'ye göre, en yaygın yedi unvan içinde önem açısından *el-meclis* beşinci sıradadır.[14] Buna ek olarak *el-emîrî* sıfatı da, bağımsız bir hükümdar olma hakkına sahip olan, ama bu konuma gelmesi şart olmayan üst düzey komutan anlamındaki emir statüsünü ifade ediyordu.[15]

Çok sayıda Müslüman Anadolu hükümdarı için uygun unvanı listeleyen bu çalışmada el-Ömerî, Germiyanoğullarına, *Ümerâ el-etrâk*'taki adların listesini verdiği yerde ilk sırada değinmiştir.[16] Memluk sultanlarının Germiyanoğullarına yazdıkları mektuplarda Mardin'in Artuklu hükümdarı için kullandığı *el-Makarr el-Kerîm* (Ulu Merkez) unvanını kullanması

10 A.g.e., s. 42-2.

11 Al-'Umari, *Al-Ta'rîf*, 2: 51-3.

12 A.g.e., 2: 53 not 14-15.

13 Burada vurgulanan 'y', Arapçada tek y ile yazılan *el-meclis el-sâmî*'den daha yüksek bir rütbeyi ifade eder. Bkz. Bosworth, "Lakab."

14 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 5: 465. Unvanların hiyerarşik sıralaması için bkz. Ek II.

15 A.g.e., 5: 422. Bu sıfatın (el-emîrî) Memluk sultanının lakabı olarak kullanılması üzerine bkz. John Wansbrough, "Venice and Florence in the Mamluk Commercial Privileges," *BSOAS* 28 (1965): 497.

16 A.g.y. *Ümerâ el-etrâk*, Anadolu'da, Anadolu Beylikleri olarak da bilinen Türk ve Türkmen topluluklarının idarecilerine verilen genel ad.

şart koşulmuştu, ama dili, Artuklulara yazılan mektuplardan daha basit olmalıydı.[17] El-Ömerî ayrıca Germiyanoğulları için kullanılması gereken *el-Makarr el-Kerîm el-Âlî el-Melîkî* (Meliklere Layık Yüce ve Ulu Merkez) unvanına, hitap edilen hükümdara iyi dilekler içeren kısa bir duanın da eşlik etmesi gerektiğini özellikle vurguluyordu.[18] Bu hitap unvan listesinde üçüncü sıradaydı, onun için de yüksek rütbeli komutanlar için kullanılırdı.

Memlukların, Germiyanoğullarına uygun gördüğü unvanla (*el-Makarr el-Kerîm el-Âlî el-Melîkî*), Osmanlılar için uygun gördüğü (*el-Meclis el-Sâmîyy el-Emîrî*) unvanın farklı olması, Anadolu devletleri arasında ek bir hiyerarşi olabileceğini gösterir.[19] Germiyanoğulları için kullanılan *Melîkî* unvanının anlamı yüzyıllar içinde giderek aşınmış olsa da, Osmanlılar için kullanılan *Emîrî* unvanından daha üstündü.[20] Karamanoğulları için kullanılan unvan, Germiyanoğulları için kullanılandan görece daha basit olsa bile, Osmanlılar için kullanılandan daha üstündü.[21]

El-Ömerî'den yaklaşık 30 yıl sonra çıkan bir inşa elkitabında Memlukların Anadolu devletlerine bakış açısında hafif bir değişme izlenmektedir. Sultan Şaban döneminde (hd. 1363-76) Memluk divanında bulunan Takiyüddin İbn Nâzırü'l-Ceyş (ö. 1384), 1376'da kendi inşa elkitabını yazmıştı.[22] Kendisi her ne kadar el-Ömerî'nin kitabından bolca yararlanmış olsa da, unvanlarda bölgenin değişen siyasal koşullarını yansıtan küçük

17 Al-'Umari, *Al-Ta'rîf*, 1: 52. Artuklular için bkz. Claude Cahen, "Artuqids," *EI²*, 1: 662-7; Fuad Köprülü, "Artuklular," *İA*, 1: 617-18; Coşkun Alptekin, "Artuklular," *DİA*, 3: 415-18. Memluk ve Moğol hükümdarlarının arasına sıkışmış Artuklu konumuyla ilgili tartışma için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 151-6.

18 P. Balog, "Pious Invocations Probably used as Titles of Office or as Honorific Titles in Umayyad and Abbāsid Times," *Studies in Memory of Gaston Wiet*, ed. Myriam Rosen-Ayalon, Kudüs, The Hebrew University of Jerusalem, 1977. Balog bu formüllere dini yakarış (münacat) der.

19 Bu formüle ek olarak el-Ömerî Germiyanoğulları için ikinci bir seçenek vermekteydi. Ama bu seçenek de (*el-Cenâb el-Kerîm el-Emîr*), *el-Meclis el-Samiyy*'den daha yüksekti. Germiyanoğulları için kullanılan ikinci seçenek ile Osmanlılar için kullanılan arasındaki tek benzer unvan emirdi. Al-'Umari, *Al-Ta'rîf*, 2: 52, 53.

20 A. Ayalon, "Malik," *EI²*, 6: 261-2; El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 5: 420, 422; Hasan Al-Basha, *Al-Alqab al-Islamiyya*, İskenderiye, Dar al-Nahda al-Arabiyya, 1978, s. 496-506.

21 El-Ömerî'nin Karamanoğullarına verdiği unvan, Memluk valileri ile Germiyanoğulları arasında bir yerdeydi: *Edâm Allahu Teâla Ni'mete'l-Meclis el-Âlî*... (Yüce Allah yüce meclisin zenginliğini devam ettirsin).... *El-Meclis* unvanı *el-Âli* sıfatıyla birleşince *el-Meclis el-Samiyy*'den daha üstündü. Bkz. al-'Umari, *Al-Ta'rîf*, 1: 55.

22 İbn-i Nâzirü'l-Ceyş, *Kitāb Tatqīf Al-Ta'rīf Bi'l-Muṣtalah. Al-Šarīf*, ed. Rudolf Veselý, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1987. Yazarın yaşamı için bkz. Vesely´, Introduction to *Kitāb Tatqīf Al-Ta'rīf Bi'l-Muṣtalah. Al-Šarīf*; C. E. Bosworth, "Ibn Nāẓir al-Djaysh," *EI²*, 12 (Ek): 395.

değişiklikler yapmıştır. Bu kitapta da Germiyanoğulları hâlâ Anadolu'nun en saygın beyliği olarak görünseler ve aynı unvanla anılsalar da, yazar, yüksek statülerini sorgulamaktadır. İbn Nâzırü'l-Ceyş, Germiyanoğullarının artık Karamanoğullarından çok üstün olmadığına değinir. Osmanlılar için ise *el-Meclis el-Sâmîyy* unvanının hâlâ geçerli olduğunu ve statülerinde bir değişiklik yapılmaması gerektiğini belirtmektedir.[23]

İbn Nâzırü'l-Ceyş, el-Ömerî'ninkinin dışında Osmanlı-Memluk yazışmalarıyla ilgili başka bir kayıt bulunmadığını belirtir.[24] Oysa büyük olasılıkla 1376'ya gelindiğinde iki saray arasında belli bir ilişki kurulmuştu. Aslında iki Memluk yönetiminde de yazılan inşa elkitaplarına Osmanlıların dahil edilmiş olması, Memlukların bu yeni gücün farkına varmaya başladıklarını gösterir. Her ne kadar bu kitaplar tarih sırası ve görevin amacı doğrultusunda çelişkili ayrıntılar aktarsa da, daha sonraki Osmanlı ve Memluk tarih kitapları, iki devlet arasında 1380'lerden önce en az bir kere bir elçi ziyareti olduğunu belirtmektedir. Ancak bu konudaki belirsizliklerin tam olarak giderilmesi için başka kanıtlara gerek vardır.[25]

23 İbn-i Nâzirü'l-Ceyş, *Kitāb Tatqīf*, s. 52.

24 A.g.y.

25 Osmanlı tarihlerine göre Memluklardan ilk heyet, I. Murad'ın iki oğlu, Yakub ve Bayezid'in (sonradan I. Bayezid) sünnet düğünleri için gelmişti. Bu sünnet düğünü 1371'deki Sırpsındığı Savaşından sonra yapılmıştı. Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i Osman*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1991, s. 90-2; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, Süleymaniye Esad Efendi 2103, 688a. Bilim insanları Kahire'ye yollanan ilk Osmanlı elçisi konusunda iki çelişkili kanıya sahiptir. El-Makrîzî'yi kaynak gösteren Björkman, 15 Haziran 1366'da Orhan'ın yolladığı elçi (A'rdkhan Melik al-Rûm Ibn 'Othman), donanmanın, Memlukların Kıbrıs'a yapacağı sefere yardımcı olacağı mesajını iletmişti. Hem el-Aynî, hem de İbn İyâs bunun bir Osmanlı elçisi olduğunu belirtir. Yakın zamanda Har-El, Björkman'ın savını benimseyerek, bu elçinin Kahire'ye yollandığı bilinen ilk Osmanlı elçisi olduğunu kabul eder. El-Makrîzî ve el-Aynî'nin I. Murad'ı, 1350'lerde ölen halefi ve babası Orhan'la karıştırdığını varsayarsak, Har-El'in hükümdarın adını 1366'da hükümdar olan I. Murad'la değiştirmiş olduğunu anlarız. Tekindağ ise el-Kalkaşandî'den alıntı yaparak, farklı bir görüş sunar ve bu Orhan'ın I. Murad'ın babası olan Osmanlı hükümdarı olmadığını ileri sürer. Tekindağ'a göre bu Orhan, Menteşeoğullarının hükümdarıydı. Menteşeoğulları başından beri, Güneybatı Anadolu kıyılarında yaşayan bir deniz gücüydü. Daha da ötesi, 1366'da (Orhan'ın elçisi Kahire'ye gittiği zaman) Menteşeoğulları Beyliği Rodos'a ve Kıbrıs'a karşı bir deniz savaşı içindeydi. Tekindağ'ın savı mantıklıdır, çünkü Osmanlılar, Batı Anadolu'da yaşayan bir başka deniz gücü Karesioğullarının topraklarını ve donanmasını ele geçirmiş olmakla birlikte, 1366'da henüz Memluklara yardım teklif edecek bir deniz gücüne sahip değillerdi. Dolayısıyla büyük olasılıkla Björkman'ın öne sürdüğü gibi 1366'daki diplomatik heyet Osmanlıların Kahire'ye yolladığı ilk heyetti, ama gönderen I. Murad değildi. Ancak Björkman'ın savını yeniden gözden geçirmek Osmanlıların bu tarihlerde Memluklarla diplomatik ilişkileri olmadığı anlamına gelmez. Birinci el kaynaklar için bkz. el-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 548a; İbn İyâs, 2: 33, 38; El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk li-Marifeti'd-Düveli'l-Mülûk*, ed. Said Abdülfettah Aşur, 4 cilt, Kahire, 1970, 3: 121. Bkz. Walther Björkman,"Die Frühesten Turkish-Ägyptischen Beziehungen im 14. Jahrhundert," *Mélanges Fuad Köprülü*, İstanbul, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1953, s. 57-63; Har-El, *Struggle*, s. 66; Te-

Diplomatik Gösteriler ve Şehzade Bayezid'in Düğünü

En erken Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkilerinin tarihiyle ilgili belirsizlikler olmasına karşın, bir Memluk heyetinin, 1381'de Şehzade Bayezid'in düğün şenliklerine katılmak üzere Bursa'ya geldiği bilinmektedir. I. Murad'ın oğlu olan ve sonradan Sultan I. Bayezid adıyla tahta çıkan şehzade, Germiyanoğlu Hükümdarı Süleyman Şah'ın (ö. 1387) kızıyla evlenmişti.[26] Âşıkpaşazâde'nin kayıtlarına göre bu evlilik, Osmanlının genişleme projesi bağlamında bir gün kendi topraklarını da ele geçireceğini anlayan gelinin babası tarafından ayarlanmıştı.[27] Süleyman Şah, kızını Murad'ın oğluyla evlendirerek topraklarını koruyacağını ve tabi olarak Osmanlılara bağlansalar bile, kendi soyundan gelenler tarafından yönetilmeye devam edeceğini umuyordu.

Osmanlı tarihleri başka anlaşmalı evliliklere de kısaca değinmiş olmakla birlikte, başta Âşıkpaşazâde olmak üzere hepsi Şehzade Bayezid'in düğününe çok sayıda ileri gelen yabancının katıldığını belirtir.[28] Elçiler armağanlarını sunduktan sonra "...Mısr sultânının elçisi dahi geldi saçusını çekdi cemi' elçilerin üzerine yer gösterdiler oturdı..."[29] Memluk elçisine bütün elçilerin üzerinde ya da daha kıdemli bir yer gösterilmişti. Diğer elçiler de yerlerini aldıktan sonra Sultan Murad'ın valileri ile komutanlarının armağanlarını sunmaları istenmişti. Âşıkpaşazâde'ye göre elçiler, Murad'ın komutanlarının zenginliğine şaşırmış ve bunu sultanın kendi varlığının bir göstergesi olarak yorumlamışlardı. Kutlamalar sırasında Osmanlı hükümdarı konuklarını ağırlarken hiçbir masraftan kaçınmamıştı.

Sonuçta Osmanlılar, Germiyanoğullarına ait bütün toprakları ele geçirdikleri için, Germiyanoğullarının Osmanlılara yaranmaya çalıştıklarını varsayan Âşıkpaşazâde'nin bu geriye dönük anlatımı tarihçilere ilk bakışta geçerli gelebilir. Ancak bu stratejik ilişkinin Osmanlılara sağlayaca-

kindağ, "Fatih Devrinde," s. 73. Menteşeoğullarından Orhan için bkz. Erdoğan Merçil, "Menteshe-Oghulları," *EI²*, 6: 1018-19; Paul Wittek, *Menteşe Beyliği: 13-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara, TTK, 1986.

26 Varlık, *Germiyan-oğulları*, s. 57-60.

27 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 52–5; Âşıkpaşazâde, *Tevârîḫ-i Âl-i Osmândan Âşıkpaşazâde Ta'rîḫi*, ed. Âli Bey, İstanbul, 1332/1914, s. 57-8; Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, ed. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç, İstanbul, 2003, s. 385-6.

28 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 52–5, Âşıkpaşazâde, ed. Âli Bey, s. 57-8; Âşıkpaşazâde, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, s. 385-6; Hadîdî, ed. Öztürk, s. 93-8; Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 688b; Neşri, ed. Unat ve Köymen, s. 205.

29 Âşıkpaşazâde, ed. Giese edisyonu, s. 53.

ğı (özellikle de 1380'lerde) yararları da görmezden gelemeyiz. Her ne kadar sonraki tarihsel gelişmeler Germiyanoğullarının bir zamanki önemini gölgelemiş olsa da, eskiden Anadolu'da ve Memluk sarayında sahip oldukları saygınlığı, el-Ömerî ile İbn Nâzırü'l-Ceyş'in anlattıkları kanıtlamaya yeter. Şehzade Bayezid'in düğünde hazır bulunan elçilerin, özellikle de Memlukların varlığı, Germiyanoğulları hükümdarlarına duyulan saygının da bir göstergesidir. Osmanlı tarihçileri bu evlilik anlaşmasıyla özellikle ilgilenmişlerdi, çünkü bu evlilik yalnızca Germiyanoğullarına ait toprakların bir bölümünü, gelinin çeyizi olarak garantiye almakla ve Osmanlılarla Anadolu'nun en saygın yönetici hanedanı arasında bir bağ kurmakla kalmamış, aynı zamanda Memlukların, belki de ilk kez Osmanlıların gelişmekte olduğu gerçeğini kabul etmelerini sağlamıştı.[30] Öte yandan Memluk tarihçilerinin bu evlilik konusunda ısrarla sessiz kalmaları, bu iki devletin birbirlerini hâlâ denk görmediğini kanıtlamaktadır.

Düğünün, Osmanlı kayıtlarındaki renkli anlatımları, saray düğünleri ve benzeri kutlamaların hükümdarların imaj yaratma süreci ve diplomasi söylemi içinde ne kadar önemli olduğunu bir kez daha hatırlatmaktadır.[31] Bu tür olaylar, zengin, cömert ve güçlü bir hükümdar görünüşü yarattığı için genellikle hem içerdeki, hem de dışardan gelen izleyicileri hedeflerdi[32] ve Murad da yalnızca imajını pekiştirecek bu fırsatı yakalayarak, başarılı bir geleneği sürdürmüştü. Saray teşrifatını iyi bilen Osmanlı hükümdarı, Memluk sultanından gelen armağanları, Osmanlılara bağımlı önemli bir uçbeyi olan Evranos Bey'e vererek ve ondan gelenleri de Memluk sultanına yollayarak, ne kadar görgülü bir hükümdar olduğunu bir kez daha göstermişti.[33] Murad kendisine sunulan armağanları saklamak yerine dağıtarak, alışılmadık bir cömertlik gösterisi yapmıyordu. Tam tersi, Memluk sultanlarının da bilincinde olduğu bir diplomasi geleneğini sürdürüyordu.[34]

30 Erken Osmanlı tarihinde Germiyanoğullarının önemi için bkz. Lindner, *Explorations in Ottoman Prehistory*, s. 57-80; bkz Togan, "Germiyan'dan Örnekler," s. 704-20.

31 Bkz. Birinci Bölüm, s. 90-95.

32 Başka benzer tarihsel bağlamlardan örnekler için bkz. Memluk Sultanı Baybars'ın oğlunun sünnet (1264) ve evlilik (1276) şenlikleri. Broadbridge, *Kingship*, s. 56, 61

33 Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 688b. Bu ayrıntı yalnızca Müneccimbaşı tarafından aktarılmaktadır. Diğer tarihçiler Evranos Bey'in getirdiği armağanların diğer elçilere dağıtıldığını belirtir.

34 Bu uygulama için bkz. Birinci Bölüm, s. 72-73. Memluklardaki uygulama için bkz. Broadbridge,

Murad'ın Memluk elçisine ayrıcalıklı davranması, hem dönemin diplomatik teşrifat kurallarının içyüzünü, hem de bir hükümdarın kendinden üstün bir başka hükümdarın temsilcisine nasıl davranması gerektiğini göstermekteydi. Memluk elçisine en önemli denilebilecek bir yeri ayırarak ve değerli armağanlar vererek, onun diplomasideki önceliğine açıklık getiriyordu. Osmanlılar elçiye saygılı davranarak, bir diplomatik teşrifat kuralını yerine getirmenin ötesinde, Memlukların artan Osmanlı gücüne karşı duyabilecekleri endişeyi de gidermeyi umut ediyorlardı. Şehzade Bayezid'in düğünüyle başlayan bir dizi diplomatik ve askeri bağlantı, Osmanlıların Anadolu'daki egemenlik alanlarının genişlemesini sağlamıştı. Kutlamalar sırasında Murad, Hamidoğulları Hükümdarı Hüseyin Bey'den (ö. 1391) Güney Anadolu'daki bir kısım toprağın yönetim hakkını satın almıştı. Sultan belki de, Osmanlıların topraklarını genişletiyor olmasından giderek daha fazla endişe duyan Karamanoğullarını sakinleştirebilmek amacıyla, kızlarından Nefise Sultan'ı da Karamanoğlu şehzadesiyle nişanlamıştı.[35] Bazı araştırmacılara göre Osmanlıların bu kazanımı, Osmanlılarla Karamanoğulları arasındaki çatışmanın tohumlarını atmıştı.[36] Murad, bütün bu stratejik planlamalar ve hesaplar ortasında Memluk elçisine gösterdiği olağanüstü konukseverlikle ona, dolayısıyla da hükümdarına Osmanlının bölgedeki genişlemesinin, Memlukların çıkarları için bir tehdit oluşturmayacağına dair bir güvence vermek istiyordu. Her ne kadar Memluk kaynakları, Memluk sarayında bu doğrultuda bir endişe olduğuna dair bir bilgi aktarmasa da, Memluk Sultanı Berkuk, Osmanlıların son zamanlarda Balkanlar'da ve Anadolu'da yayılmaya başladığının farkındaydı. Şehzade Bayezid'in düğünü bir anlamda Murad'a, diğer hükümdarlarla ilişkilerini tazeleme olanağı verirken, tabileri ve valileriyle de bağlarını yeniden güçlendirmesini sağlamıştı.[37]

Şehzade Bayezid'in düğününü izleyen yıllarda Osmanlı tarihleri Memluk heyetlerinin ziyaretlerine değinirken, Memluk kaynakları Osman-

Kingship, s. 61.

35 Bu evliliğin siyasal sonuçları için bkz. İ.H. Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi," *Belleten* 1 (1937): 111-12; İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihine Ait Bazı Yanlışlıkların Tashihi," *Belleten* 31 (1957): 178-81.

36 Lindner, "Anatolia, 1300–1451," *Cambridge History of Turkey*, ed. Kate Fleet, cilt 1, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 114; Sümer, "Ḳaramān-oghullari," *EI²*, 4: 619-25.

37 İnalcık, "Murad I," *DİA*, 31: 160.

lı heyetlerinden neredeyse hiç söz etmemiştir. Bu da iki devlet arasındaki güç dengesinin Memluklu tarihçilerin gözünde hâlâ değişmemiş olduğunu göstermektedir. Murad 1386'da zor, ama başarılı bir Sırbistan seferinden döndükten sonra Karamanoğullarına saldırmayı planlıyordu, çünkü Karamanoğulları, kızı Nefise'yi evlendirdiği Alaaddin Bey (ö. 1397/8) önderliğinde Osmanlı topraklarına saldırmıştı. Sultan Murad bu sefere hazırlanırken, bir elçi, Memluk Sultanı Berkuk'tan bir mesaj getirmişti. Mesajın içeriği ve hitap biçimi o kadar olağandışıydı ki, genellikle bu döneme ait diplomatik alışverişleri pek seyrek anlatan Osmanlı tarihçisi Neşri, bu duruma geniş yer vermişti:

> Murad Han Bursa'ya geldikten sonra Mısır sultanından kıymetli hediyelerle kıdemli bir elçi geldi. Murad Han elçiye çok saygı gösterdi, zengin ziyafet sofraları kurdurttu. Elçinin haberi şuydu: "Sultânü'l-Guzât ve'l-Mücâhidîn (Gazilerin ve Mücahitlerin Sultanı) olan hünkâr hazretlerinin duacısıyım. Beni oğulluğa kabul etsin. Hiçbir şekilde beni oğlu Bayezid'den farklı görmesin. Görünüşte onlardan uzağım, ama manevi bir bağım var. Onlara o derece sevgim ve bağlılığım var ki, elimden gelse, onunla (Murad Han'la) gazaya bile katılırım." diyerek alçakgönüllülük gösterip ona (Murad Han'a veya gazaya katılmaya) duyduğu özlemi bildirdi. Gazi Murad Han da çeşitli nazik muameleler ve alçakgönüllülükler göstererek iştiyak-name gönderdi. Mısır elçisine benzersiz hediyeler verdi. Mısır sultanının gönderdiği armağanların her birine yüzer armağan ile karşılık vererek, elçiyle gönderdi.[38]

Berkuk'un mesajındaki alçakgönüllü tonlamadan ötürü mesaj, ilk bakışta tarihçinin Osmanlı-Memluk ilişkilerine, bütünüyle yanlış olmasa da taraflı baktığını hissettirir. Neşri mesajı kaleme alırken süslemiş bile olsa, Berkuk'un alçakgönüllü yaklaşımı, kendisi ile Murad arasındaki

38 Yazarın çevirisi. Neşri, ed. Menzel and Taeschner, 1: 59, 2: 91; Neşri, ed. Unat ve Köymen, 217-19; Neşri, ed. Öztürk, 100-1. İştiyak-name, birine karşı duyulan hasreti anlatmak için yazılan bir mektup cinsi olsa da bu bağlamda ilişkilerin iyi gitmesini sağlayacak dostane mesajlar veren bir mektup olarak görülmeli.

yaş farkından da kaynaklanmış olabilir. Bu olay olduğu zaman Berkuk Murad'dan gençti ve yalnızca dört yıldır Memluk tahtındaydı. Kıdemlilik imgesinin mertebesini, yaş ve deneyime göre belirlemek, İslami diplomatik uygulamalarda, özellikle de belagat amacıyla sık sık öne çıkar, hatta bazen tarafların gerçek siyasal statüsü ve gücünü devre dışı bırakılabilirdi.

Berkuk'un Murad'a hitap biçimi, Murad'ın bir hükümdar olarak uzun yaşamına ve içişlerindeki başarılarına duyduğu saygının dolaylı bir ifadesi de olabilirdi. Genç Memluk sultanı, Kalâvun'un soyundan gelen sultanların uzun yıllar süren egemenliklerinin ardından tahta henüz çıkmıştı. Her ne kadar sonradan, Burci yönetiminin ilk sultanı olarak Memluk tarihinde önemli bir konuma getirilecekse de, bu mesajı yolladığı dönemde yönetimi daha oturmamış ve istikrar kazanmamıştı. Murad ise bunun tam tersine, hanedan mücadelerinden ve iç huzursuzluklardan payını almış, ama gene de 1362'den beri tahtta kalmayı başarabilmişti.

Berkuk'un Murad'a hitap ederken kullandığı unvan da sonraki Osmanlı tarihçilerin dikkatini çekmiş, Neşri'nin 17. yüzyıldaki halefi olan Müneccimbaşı, onun anlatısını, yalnızca bir unvan tartışmasına indirgemişti. Müneccimbaşının bildirdiğine göre, bir Memluk elçisi, *Sultanü'l-guzât ve'l-mücâhidîn* olarak hitap edilen Murad'a zengin armağanlar ve bir mektup getirmiş, Osmanlı sultanı, Balkanlar'da Müslüman olmayan ülkelere karşı kazandığı zaferlerden ötürü bu unvanla anılmıştı.[39] Müneccimbaşı, dönemin diplomatik teamüllerine göre unvanın konumunu açıklamanın ötesinde, özellikle buna odaklandığı için mektubun üstü örtülü olarak Memluk sultanının, Murad'ın davranışlarını onaylandığı mesajını taşıdığını ima etmekteydi. Bir Müslüman hükümdar başka bir Müslüman hükümdarla savaştığı zaman "mücahit" olarak anılamayacağından, Murad Karamanoğullarının üzerine gitmeden önce, kendinden genç, ama daha ünlü olan Berkuk'un onayını istemiş olabilirdi. Bu alışveriş, Murad'ın, bir yandan Karaman seferini meşrulaştırmak, bir yandan da Memluk başkentini yatıştırmak isteğinden de kaynaklanmış olabilir. Ayrıca Berkuk'un yanıtı, Memlukların Karamanoğullarına karşı politikalarını değiştirdiğinin de ipucunu veriyor olabilir.[40]

39 Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, 689a.

40 Broadbridge, *Kingship*, s. 172-3. Broadbridge, bu heyetlerin her iki hükümdarın da, 1384'te Irak'ta ve Doğu Anadolu'da büyük hasar yaratan Timur'la ilgili endişelerini paylaşmak için yaptıkları ziyaretler

İlk Bilinen Osmanlı Elçisi: Yazıcı Salih

İzleyen beş yıl içinde her iki başkent de Karamanoğulları ve Anadolu'daki diğer siyasal sorunlarla uğraştıklarından, Osmanlılarla Memluklar belli belirsiz de olsa diplomatik ilişkilerini sürdürdüler. Hem Memluk, hem de Osmanlı kaynakları en azından bir Osmanlı heyetinin 1388'de Memluk topraklarını ziyaret ettiğinden söz ederler. Bu heyete Osmanlı Devleti'nin hizmetinde kâtip olarak çalışan Yazıcı Salih başkanlık etmekteydi.[41] Bu heyetin amacının ne olduğu bilinmemekle birlikte, zamanlaması bazı ipuçları vermektedir. Bir görüşe göre elçi, Murad'ın 1387'de Konya Savaşında Karamanoğullarına karşı kazandığı zaferi duyurmak üzere yollanmıştı.[42] Eğer durum böyle idiyse o zaman bu, Osmanlıların Anadolu'da bir başka Müslüman hükümdarı yendiklerini bildirmek için Memluklara yolladıkları ilk elçiydi. Elçi ayrıca Memlukları birkaç Osmanlı şehzadesinin yakında yapılacak sünnet düğününe davet etmiş, hatta belki de Timur'un bölgedeki saldırganlığını gündeme getirmişti.[43]

Mesleğinden ötürü Yazıcı, yani kâtip adını alan Salih, kayıtlara geçen ilk Osmanlı elçisi olarak özel bir ilgiyi hak etmektedir. Osmanlı bürokratik kurumlarının 14. yüzyıldaki mütevazılığına karşın, Salih'in divan kâtibi olarak görev yaptığı düşünülebilir. Eğitiminin ne olduğuna ilişkin hiçbir bilgi yoktur, ama Arapça ve Farsça konusunda usta olmasından her iki dilde de eğitimli olduğu bellidir.[44] Sonradan oğulları Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcan gibi o da eğitimi sırasında Mısır'da bulunmuş olabilir. Memluk topraklarındaki medreseler, 14. yüzyıl Müslüman dünyasının en önemli eğitim kurumlarıydı.

olabileceğini ima etmektedir. Bu heyet ziyaretiyle ilgili ayrıntılar için bkz. Ek III, s. 245. Memlukların politikasının Karamanoğullarına karşı değişmiş olabileceği ve bu değişimin Berkuk'un Murad'a verdiği yanıtta kendini gösterdiği görüşünü Prof. Jane Hathaway'e borçluyum.

41 Neşri, ed. Menzel ve Taeschner, 1: 65, 2: 101; a.g.e., ed. Unat ve Köymen, s. 239; a.g.e., ed. Öztürk, s. 109. Neşri, "Yazıcıoğlu"nun o yıl Mısır'dan geldiğini söyler. Bu ad Yazıcı Salih'in iki oğlu (Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcan) için kullanılmıştır. Ancak Neşri burada büyük olasılıkla baba Yazıcı Salih'ten söz etmekteydi, çünkü 1388 iki kardeşin elçi olabilmeleri için çok erken bir tarihti. İki kardeşten büyüğü Yazıcıoğlu Mehmed 1451'de, Ahmed Bîcan ise daha sonra 1466'da ölmüştür.

42 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1914-24, 1: 195, 3: 307-9. Yazar bu bilgiyi nereden aldığını belirtmemiştir.

43 Bkz. Neşri, ed. Öztürk, s. 109. Timur'la ilgili varsayım için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 172-3.

44 Hatice Aynur, " Yazidji S`ālīh. b. Suleymān," *EI*², 12: 834-5; Björkman, "Die Frühesten Turkish-Ägyptischen Beziehungen;" Âmil Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan," *DİA*, 2: 49-51; Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, ed. Çelebioğlu; Âmil Çelebioğlu ve Kemal Eraslan, "Yazıcı-oğlu," *İA*, 13: 365-8; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1914-24, 1: 195, 3: 307-9.

Murad'ın Yazıcı Salih'i Berkuk'un sarayına elçi olarak yollamasında Arapça bilmesinin yanı sıra, edebiyat çalışmalarında Türkçeyi kullanmasının rolü de olmuş olabilir. Aslında Sultan Berkuk, Arapçadan çok Türkçeyi yeğliyordu[45] ve boş zamanlarında kendisine Türkçe metinler okunmasından çok hoşlanıyordu. Berkuk'un Türkçeye merakı yaptığı hamiliklerden de anlaşılmaktadır; oğlu Ferec'e öğretmen olarak Osmanlı topraklarından Türkçe konuşan bir alimi, Şeyh Bedreddin'i (1358-1416) seçmişti.[46]

Yazıcı Salih'in Berkuk sarayındaki görevi aslında Memluk sultanının özel ilgileri bağlamında yeniden incelenmelidir. Elçi, *Şemsiyye* adıyla Türkçe bir astroloji kitabı yazmış ve bu kitap 14. yüzyıl Anadolu edebiyatının en çok okunan kitaplarından biri olmuştu.[47] Her ne kadar *Şemsiyye*, Salih görevden döndükten çok sonra 1408'de tamamlanmış olsa da, yazar büyük olasılıkla bunun öncesinde edebiyata düşkünlüğünü açığa vurmuş ya da Türkçe başka metinler de yazmıştı.[48] Astroloji Memluk sarayında en sevilen eğlencelerden biriydi, dolayısıyla Memluk sultanının ilgi duyduğu konularla Yazıcı Salih'in edebiyat çalışmaları örtüşmüş olabilir. Türk dilinin Osmanlı-Memluk çokkültürlü etkileşiminde önemi vurgulanmakla birlikte, oynadığı rol büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu tür bir değiş tokuş, acaba elçilerin kendileri de birer armağan mıydı sorusunu akla getirmektedir. Bir hükümdarın, karşı tarafın ilgi alanlarını paylaşan ve onlara saygı duyan bir elçiyi seçmesi, çoğu kez görevin başarıyla sonuçlanmasını garantiye almak gibi bir şeydi.

Berkuk ile Murad her zaman birbirlerine kibar ve cömert davranmışlardı, ancak aralarındaki bu görece dostane ilişkiler son kez kendini 1389'da Murad'ın Kosova'da savaşırken Müslüman olmayan Balkan güçleri tarafından öldürülmesinde göstermişti. Berkuk, büyük olasılıkla yeni Osmanlı

45 Şehabettin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1961, s. 115-16.
46 Berkuk'un cömertliğinden yararlanan diğer Türkçe konuşan şairler, yazarlar, âlimler ve mutasavvıflar için bkz. Mustafa Erkan, "Darîr," *DİA*, 8: 498-9; Gottfried Hagen, "Some Considerations about the Terğüme-i Ḍarir ve Taqdimetü ẓ-Ẓahīr Based on Manuscripts in German Libraries," *Journal of Turkish Studies* 26 (2002): 323-37. Yapılan araştırmalara göre Memluk Türkçesinden Oğuz Türkçesine dönüşte Darîr'in önemli bir etkisi olmuştu.
47 Âmil Çelebioğlu, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi," *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1976): 171-218.
48 Yazıcı Salih'in diğer çalışmaları için bkz. a.g.e.; Çelebioğlu, "Ahmed Bîcan."

Sultanı Bayezid'e taziyelerini gönderirken beraberinde Murad'ın türbesine konmak üzere bir altın kakma şamdan, bir gümüş kakma kap ve birkaç ciltlik bir Kuran yollamıştı.[49] Bu, Berkuk'un I. Murad'a yolladığı son selamıydı.

Yeni Bir Hükümdar, Bursa'da Yeni Bir İmaj

1402'de Bayezid Ankara Savaşında Timur'un eline düştükten sonra, iki hükümdar arasında geçtiği söylenen ateşli konuşma bir Bizanslı tarihçi tarafından kayıt altına alınmıştı:

> [Timur Bayezid'e şöyle demişti:] "sen sanki bir çocukla uğraşır gibi benim üzerime şahinciler, zağarcılar ve köpeklerle saldırdın." Söylendiğine göre Bayezid'in 6000 köpeğine ek olarak 7000 şahincisi ve zağarcısı vardı. Bayezid Timur'un bu alaycı sözlerini duyunca ona şöyle bir yanıt verdi: "Han, sen bir Tatarsın. Sen aç gözlüsün; sen el koyar; sen bir hırsız gibi yaşarsın ve sen şahinlerin ve köpeklerin değerini bilmezsin. Ama ben Murad'ın oğlu, Orhan'ın soyundan, sultanların oğlu [olarak], avcılar, doğanlar ve av köpekleri bulundurmalıyım." Bu yanıt Timur'u çileden çıkartmış; tutsağının zincire vurulmasını emretmişti.[50]

Bayezid'in Timur'a verdiği rivayet edilen yanıt büyük amaçları olan Osmanlı sultanının kendi sarayında ve merasim uygulamalarında çok sayıda değişiklik yaptığını ortaya koymaktaydı. Bazısı eleştirel bir yaklaşımla olmak üzere çok sayıda yazar, Bayezid'in sarayını büyüttüğünü,[51] sık sık av partileri yaptığını[52] ve kendi zevki için olduğu kadar elçi kabul merasimleri

49 Ahmed Tevhid, "İlk Altı Padişahımızın˜ Bursa'da Kâ'in Türbeleri: Ḫüdâvendigâr Sulṭân Murad Ḫân'ın˜ Türbesi," *TOEM* 13-18 (1328): 1048-1049; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i: Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri*, İstanbul, 1966, 292-3; İ.H. Uzunçarşılı, "Murad I," *İA*, 8: 595; Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1962, cilt 1, s. 168. Bu konulardaki en ayrıntılı bilgiler için Ahmed Tevhid'in, Berkuk'un Kuran'daki bağış yazıtının da bulunduğu makalesine bakınız.

50 Anonim, *Byzantium, Europe, and the Early Ottoman Sultans, 1373–1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Seventeenth Century*, çev. ve ed. Marios Philippides, New Rochelle, New York, NY, Caratzas, 1990, s. 31-2. Aynı öykünün biraz farklı anlatımı için bkz. Chalkokondyles, *A Translation and Commentary*, s. 325.

51 Anonim, *Grekçe Osmanlı Tarihi*, s. 105.

52 Manuel Palaeologus, *The Letters of Manuel II Palaeologus*, çev. ve ed. George T. Dennis, Washington, D.C., WA, Dumbarton Oaks, 1977, s. 50-1.

gibi devletle ilgili özel olaylarda sık sık müzisyenlerin çalmasını istediğini belirtirler.[53] Bir hükümdarın bu tür değişiklikler yapması, çoğu kez onun egemenlik haklarını ve imparatorluk ideolojisini yeniden biçimlendirme girişimleri olarak değerlendirilir. Bayezid'in babasından farklı amaçları olduğu açıktı.

Memluk Sultanı Berkuk, Osmanlı sarayındaki bu yeniliklerin etkisini kuşkusuz hissetmişti.[54] Bu olayların görgü tanığı olan el-Kalkaşandî, Bayezid ile Berkuk'un sürekli yazıştığını belirtir. Her ne kadar yazar inşa elkitabını 1412'de, Bayezid'in ölümünden 10 yıl sonra bitirmiş olsa da, kendisinin Bayezid dönemi üzerine odaklandığı bilinir. El-Kalkaşandî Anadolu'daki siyasal durumu anlatırken ilkönce el-Ömerî'nin *et-Ta'rîf*'teki tanımını özetlemiş,[55] ama el-Ömerî'den beri koşulların değiştiğini belirtmişti. Germiyanoğulları çoktandır siyaset sahnesinden çekilmiş, Osmanlılar Anadolu'nun yeni efendileri olmuştu. Anadolu'daki giyim-kuşamdan söz ettiği bir bölümde, Berkuk döneminde Kahire'yi ziyaret eden Osmanlı elçilerinin giysilerini incelemişti. El-Ömerî ise daha erken tarihli risalesinde Germiyanoğullarının giyim kuşamına odaklanmıştı.[56]

El-Kalkaşandî de, bakış açısındaki bu değişime karşın, el-Ömerî gibi, Osmanlıların geniş İslam dünyası içinde hâlâ ikincil güçler arasında yer aldığını düşünüyordu. Osmanlıların Anadolu'da yükselişte olduğunu kabul etse ve el-Ömerî'nin onlara uygun gördüğü unvanları sorgulasa bile, onlara bir ekleme yapmamıştı.[57] El-Kalkaşandî'nin hiyerarşisi içinde Osmanlılar hâlâ, Memlukların *el-Makâm el-Eşref* (En Şerefli Makam) olarak andığı Hint hükümdarlarından sonra geliyorlardı,[58] bu makam, en üstte,

53 A.g.y.

54 Berkuk'un bunları hissettiğine ilişkin ip uçları için bkz. Birinci Bölüm, s. 43'te İbn Bahadır'dan yapılan alıntı.

55 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 5: 348-9.

56 A.g.e., 5: 350. El-Kalkaşandî'nin Osmanlılarla ilgili daha ayrıntılı yorumları için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 124-125. El-Ömerî 'nin Germiyanoğullarının giysileriyle ilgili söyledikleri için bkz. al-'Umari, Masalik, ed. Taeschner, s. 34-7.

57 A.g.e., 8: 15–16.

58 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 6: 122–3. El-Kalkaşandî'nin Hint hükümdarları tanımıyla kimleri kastettiği çok açık değildir. Bu tanıma girebilecek en az üç devlet bulunmaktaydı: Delhi Sultanlığı, Malva Sultanlığı ve Bahmani Sultanlığı. Her üç sultanlığın da hükümdarı Memluk sultanıyla mektuplaşmaktaydı. Delhi Sultanlığı'yla yapılan iki yazışma için bkz. BNF MS 4440. Ne yazık ki bu mektupların günümüze ulaşan parçalarında unvanlar bulunmamaktadır. Aynı elyazmasında Memluk Sultanı Kayıt-

yalnızca halifeler için kullanılan *el-Cânib el-Kerîm*'in (Ulu Taraf) yalnızca bir altındaydı.[59] Ayrıca el-Kalkaşandî, Osmanlıları, Hint hükümdarlarının bir altında olan ve *el-Makâm el-Âlî* (Yüce Makam) olarak anılan Timurlu hükümdarlarıyla bile eşit tutmuyordu.[60] Ancak el-Kalkaşandî de, kendinden öncekiler gibi Osmanlıların sınırlarındaki Müslüman olmayan ülkelerde giriştikleri cihadda oynadıkları rolün önemini kabul ediyordu. Hem el-Ömerî, hem de el-Kalkaşandî için cihad, diplomatik arenada yükselmekte olan Osmanlıları tanımlayan bir kimlikti.

Erken Diplomatik Yazışmalar

Yazılı kaynaklar Osmanlı-Memluk ilişkilerinin odak noktası olarak Anadolu siyasetini gösterse de, Feridun Bey'in 16. yüzyıl derlemesinde bulunan günümüze ulaşmış en erken yazışmaların[61] korsanlık ve ticaret konularını da gündeme getirdiği dikkat çeker. Eylül 1391 tarihli bir mektupta Memluk Sultanı Berkuk, Osmanlı elçisinin geldiğini öğrendikten sonra Cenevizlere bir mektup yollayarak, Müslüman tutsaklarla mallarını serbest bırakmalarını (*'emere*: 'emir vermek' fiilini kullanarak) talep etmişti. Ancak tarihçiler henüz Memlukların, Müslüman tutsaklar adına, bazen yaptıkları gibi müdahale etmiş olabilecekleri bir olay saptamış değiller. Bundan yalnızca birkaç yıl önce bir Ceneviz elçisi, aralarında önde gelen Memluklu tüccarlar da olmak üzere Müslüman tutsakları Berkuk'a teslim etmişti.[62] Bayezid, Memluk sultanının bu girişimi için kendisine teşekkür etmiş, ayrıca Berkuk'tan, Memluk topraklarında ticaret yaparken yasalara uymadıkları için tutsak alınan iki Osmanlı tüccarını da bağışlamasını rica

bay ile Malva sultanı arasındaki yazışmayı içeren iki mektup daha vardır ve bunlarda Malva sultanına, *el- makâm el-eşref* unvanının biraz altında olan *el-makâm el-âlî* olarak hitap edilmiştir. Bu iki mektubun değerlendirilmesi için bkz. Ahmad Darrag, "Risâletân beyn Sultan Melva ve'l-Eşref Kaytbay," *Mecelle Mahadi'l-Mahtûtati'l-Arabiyye* 4 (1958): 97–123. BNF MS 4440'taki mektupların ışığında Burci Memluk diplomatik ilişkilerinin genel değerlendirmesi için bkz. Frédérick Bauden, "Les Relations Diplomatiques entre les Sultans Mamlouks Circassiens et les autres Pouvoirs du Dār al-Islām," *Annales Islamologiques* 41 (2007): 1-31.

59 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 6: 126. Çeviri için bkz. Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice," s. 524 (Arapça metin) ve 530; Wansbrough, "Safe-Conduct," s. 22 (Arapça metin) ve 23. Alternatif bir İngilizce çeviri için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 139..

60 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 6: 122–3.

61 Feridun, 1274, 1: 116-17, s. 117-18.

62 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 38, 50.

etmişti.[63] Bu tüccarların hamileri Osmanlı ordusu ve yönetiminin önde gelen üyelerindendi.

Bu mektuplar Osmanlılar ile Memluklar arasındaki ticaretin önemine dikkat çekmenin ötesinde, İslamın resmi yazışma ve inşa geleneklerinin eski ve bilinen imgesi olan din bütünlüğüne de değiniyordu. Mektuplar, Müslüman olmayanların elinde bulunan Müslüman tüccarların serbest bırakılmasıyla ilgili olduğundan, hükümdarların paylaştığı ortak inançtan söz etmek uygundu: Her iki hükümdar da birbirlerine büyük bir rahatlıkla, topraklarının bir bedenden çıkan iki kol gibi olduğunu hatırlatmışlardı. Başka Osmanlı-Memluk yazışmalarında da, siyasal bağlam bu söylemi gerektirdiğinde benzer göndermeler öne çıkabiliyordu.

Mektuplarda kullanılan unvanlar, tam olarak değilse bile, ana hatlarıyla büyük ölçüde el-Ömerî ve İbn Nâzırü'l-Ceyş'inkilerle uyuşmaktadır.[64] Berkuk Bayezid'e *el-Cenâb el-Münîf* (Büyük Cenap) diye hitap ederken, Osmanlı sultanı yanıtında, Memluk kaynaklarında da rastlanan *el-Ebvâb el-Şerîfe* (Şerefli Kapılar) ifadesini kullanmıştır.[65] El-Ömerî ile İbn Nâzırü'l-Ceyş'in Osmanlılara tam hitabı *el-Cenâb al-Münîf* değil, *el-Meclis el-Sâmîyy*'dir ve bu *el-Cenâb el-Münîf*'ten bir basamak aşağıdadır. Bu hafif yükseliş İbn Nâzırü'l-Ceyş'ten sonra Osmanlıların statüsündeki bir değişikliği mi, yoksa bu elkitapları ile unvanların gerçek kullanımı arasındaki olası bir tutarsızlığı mı yansıtır bilinmez. Bunun dışında Memluk inşa elkitapları ile Osmanlı münşeatları arasındaki benzerlik umut vericidir ve her iki metnin de güvenilirliğini gösterir.

Osmanlı Sarayı Hakkındaki En Erken Elçi Raporu

Bundan sonraki Osmanlı-Memluk diplomatik görüşmesi her iki devletin tarihinde de önemli bir yer tutar. 1392'de Memlukların Karak Valisi Emir el-Kuckûnî'nin başkanlığındaki bir Memluk heyeti, Anadolu sorunlarını görüşmek üzere Bursa'ya gelmişti. Elçinin hedefi, Bayezid'i Karamanoğullarına ve toprakları Memlukların etki alanına dahil olan Sivas'ın

63 Feridun, 1274, r. 118.

64 Her iki mektubun da giriş bölümlerindeki unvanlar ya yanıltıcıdır ya yanlış kopya edilmiştir ya da aşırı müdahale edilmiştir. Memluk sultanlarına ait olması gereken hitap biçimleri Osmanlı sarayına yollanan mektupta çıkmış ya da tersi olmuştur. Ancak mektupların geri kalan bölümleri işe yaramaktadır.

65 Çeviri için bkz. Wansbrough, "A Mamluk Letter of 877/1473," s. 211.

yöneticisi Kadı Burhaneddin'e saldırmaktan vaz geçirmekti.[66] Baybars'tan beri hiçbir Memluk hükümdarı bölgeye birlik yollamamış ya da bir askeri sefer düzenlememiş olsa da, bu görev, bir kez daha Memluk sultanlığının Anadolu'nun içişleriyle ne kadar yakından ilgilendiğini gösterir.

Emir el-Kuckûnî'nin ziyareti tipik bir diplomatik görev gibi görünse de, Berkuk'un elçi seçimi, Osmanlı Sultanı Bayezid'in, Memlukların Osmanlı algısını değiştirmekteki başarısının ilk işaretlerinden biridir. Elçi, son yıllarda Berkuk'un en güvenilir yakınlarından biri olmuştu. Berkuk, 1382'de tahta çıktıktan sonra iç çatışmalar nedeniyle 1389'da tahttan indirilmiş ve Karak Valisi Emir el-Kuckûnî'ye emanet edilmişti. El-Kuckûnî, Berkuk'un ziyaretçi ve yiyecek kabul etmesine izin vermekle kalmamış, kendisi de onu ziyaret etmişti. Bir yıl sonra da Berkuk'un tahtı yeniden ele geçirmek üzere kaçmasına yardım etti. Berkuk eski dostunu unutmamış, el-Kuckûnî'ye ek ikta bahşederek, onu daha yüksek bir emirliğe terfi ettirmekle birlikte Karak valiliği görevinin de devam etmesini sağlamıştı. İkisi el-Kuckûnî'nin 1398'deki ölümüne kadar yakınlıklarını korumuşlardı.[67] Söylendiğine göre Berkuk bu diplomatik görevi, aynı zamanda iyi konuşmasıyla da tanınan sırdaşına teslim etmişti.

Bu diplomatik ziyareti belgeleyen Memluk kaynakları bütün görüşmelerin, simgesel anlamlarla yüklü diplomatik hareketler ve armağan değiş tokuşuyla açıklandığını ve desteklendiğini belirtir. Berkuk el-Kuckûnî'yle aralarında bir hilatın da bulunduğu etkileyici armağanlar göndermiş, Bayezid de buna karşılık Memluk heyetine büyük saygı göstermişti. Kitabın başında da değinildiği gibi armağanları memnuniyetle kabul etmiş ve en azından Berkuk'a saygısını göstermek için, ama belki de Memluk hamiliğini kabul ettiğinin işareti olarak hilatı giymişti.[68] Bir başka Memluk kaynağına göre de son olarak Bayezid, giriş bölümünde belirtildiği üzere el-Kuckûnî'ye Berkuk'un kölesi olduğunu söylemiştir.[69] Bayezid'in boyun eğmesi, Berkuk'un Karamanoğulları ve Kadı Burhaned-

66 Yınanç bu sonuca katılmaz ve Memluk Sultanı Berkuk'un aslında Bayezid'i Kadı Burhaneddin'e saldırmaya ikna etmeye çalıştığını ileri sürer. Halil Yınanç, "Bayezid I," *İA*, 2: 374.

67 Berkuk ile el-Kuckûnî arasındaki dostluk için bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 13: 64-7, 122, 123, 14: 100.

68 Özellikle bu değiş tokuş için bkz. Diem, *Ehrendes Kleid*, s. 49-50.

69 Ibn Qadi Shuhba, *Tarikh Ibn Qadi Shuhba*, 1: 471, 476; İbnü'l-Furât, Târîh, 9: 339, 347.

din adına işe müdahale etmesine karşı gelmeyeceği ve kendisinin daha düşük konumunu kabul ettiğini ima ediyordu.[70]

Memluklarla yapılan bu görüşme Osmanlıların yararına olmuştu. Bayezid halifeden, dolayısıyla da Memluk sultanından kendisini Anadolu sultanı olarak tanıdığına dair bir resmi belge istemişti. Bayezid muhtemelen bu belge karşılığında Karamanoğullarına ve Kadı Burhaneddine saldırmayacağına söz vermişti. Memluklu tarihçiler sonradan Bayezid ile bu iki beylik arasında barış sağlandığını bildirmişlerdir.[71] Bayezid, Memluklar tarafından Anadolu sultanı olarak anılmanın bir ayrıcalık olduğuna inanmaktaydı ve bu yeni unvan Osmanlılara Anadolu'daki rakiplerine karşı belli bir üstünlük duygusu verebilirdi.[72] Kısa bir süre sonra el-Kuckûnî, beraberinde Osmanlı elçisi ve armağanlarla Memluk topraklarına geri dönmüş, görev başarıyla tamamlanmıştı.

Osmanlı-Memluk ilişkilerinde ilk kez Memluklu tarihçilerin kısa yorumları, el-Kuckûnî ve İbn Sagir'in renkli anlatılarıyla doğrulanmış oluyordu.[73] Bunlar Osmanlı sarayındaki davranışlar, ritüeller ve diplomatik merasimlerle ilgili en erken tarihli elçi raporlarıdır, ama bir önemi de bize yönetimdeki hanedanın, toplumun ve ekonominin geçmişine ilişkin bilgiler aktarmasıdır.[74] El-Kuckûnî'ye (ve İbn Sagir'e) göre Bayezid her gün, ayakta duran kullarını görebilecek biçimde yüksek tahtında oturur, şikâyeti ve derdi olanları dinlerdi. Bir hükümdarın bir çeşit mahkemeye başkanlık etmesi bir olasılıkla el-Kuckûnî'nin dikkatini çekmiş ve bu durumu Kahi-

70 El-Kuckûnî'nin önceki bölümlerde değinilen elçiliğine ilişkin bkz. Giriş, s. 15; Birinci Bölüm, 81-83.

71 Harb, "I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi," s. 4; Har-El, Struggle, s. 66-7; Tekindağ, *Berkuk Devrinde*, s. 102-3. Bu göreve değinen birinci el kaynaklar için bkz. Ek III, s. 197-9.

72 P. Wittek, "Le Sultan de Rûm."

73 El-Kuckûnî ve İbn Sagir'in anlattıklarının analizlerinden seçmeler için bkz. Giriş, s. 15; Birinci Bölüm, 81-83.

74 Bu olaylar en az üç Memluklu yazar tarafından aktarılmıştır. Bunlardan ilki İbn Hacer'in kaynağı olarak gösterdiği el-Makrîzî, ikincisi İbn Hacer, üçüncüsü de kendisini İbn Hacer ile el-Aynî'nin öğrencisi olarak tanımlayan İbn Bahadır'dır. Son iki yazar (İbn Hacer ve İbn Bahadır) bu bölümleri anlatırken, el-Makrîzî'nin çalışmasındaki olayları önemli ölçüde kısaltmış ve değiştirmiştir. Benim aktardıklarımsa doğrudan el-Makrîzî'ye dayanmaktadır. El-Kuckûnî ve İbn Sagir, el-Makrîzî'ye olayları doğrudan aktardıkları için el-Makrîzî'ninkiler son derece ayrıntılıdır. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 453, 1: 491-92; 2: 225-8, 2: 255; el-Makrîzî, *Dürer*, 1: 451-3. İbn Hacer'in doğrudan el-Makrîzî'ye yaptığı gönderme için bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 2: 226.

re'deki mezâlim ya da dârü'l-adl[75] oturumlarına benzetmişti.

Yeni Konular, Yeni Gösteriler: Timur, Sığınmacılar ve Niğbolu Savaşı

1394'ten Timur'un Ankara Savaşında Bayezid'i yenmesine kadar geçen süre içinde Timur'un bölgeye yaptığı saldırılar nedeniyle, Kahire ile Bursa arasında bir dizi diplomatik görüşme yapılmıştır. Memluk tarihlerinin belirttiği üzere, bu dönemde Anadolu'daki diğer yüksek rütbeli kişiler de alelacele Kahire'ye gidip gelmeye başlamışlardı. Bu heyetlerin karşılıklı olarak aynı zamanlarda gidip gelmeleri Memluk başkentinin bölgede Timur'a karşı bir birlik oluşturma çabası içinde olduğunu düşündürür. Günümüze pek az bilgi ulaşmasına karşın, bu dönemde Bayezid'in konuyu görüşmek üzere Kahire'ye en az üç heyet yolladığı bilinir.[76] Bu heyetlere karşı Memluklar da Emir Tulu'yu elçi olarak Osmanlılara yollamışlardı.[77]

Emir Tulu'nun birinci amacı bir ittifak olasılığını görüşmek olsa da, ülkesine dönerken ünlü Memluk âlimi Şemseddin ibnü'l-Cezerî'den de haberler getirmişti. Şemseddin ibnü'l-Cezerî, Memluk yönetiminin gözünden düştükten sonra Bursa'ya gitmiş ve burada Osmanlıların büyük saygısını görmüştü.[78] Emir Tulu, âlimin Bursa'da kaldığı evin zenginliğini ve aldığı yüksek maaşı anlattığı zaman Memluk sultanı, bu ünlü kişinin yeni bir hami bulmuş olmasından rahatsız olmuş olabilir. Memluk sultanlarının egemenliklerini meşrulaştırması kısmen topraklarında bu tür âlimlerin bulunmasına dayanmaktaydı, oysa Osmanlı hükümdarları Memluklu alimlere ya da devlet görevlilerine yeni çalışma alanları açarak, Memluk hükümdarlarının imajlarlarının temel direklerinden biriyle çatışıyordu.[79]

İzleyen yıllarda Osmanlı sarayı siyasal sığınmacılar için de güvenli bir bölge haline gelmişti. Timurlu saldırılarından kaçan bölgedeki iki hükümdar, Karakoyunlulardan Kara Yusuf (ö. 1420) ile Bağdatlı Ahmed Celayir (ö. 1410) ilkönce Memluk sarayına sığınma talebinde bulunmuştu. Aslında Celayirli hükümdarı daha önce, 1394'te Memluklara sığınmış ve

75 Bu uygulama için bkz. Giriş, s. 27. Bayezid ve mezâlim için bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, ed Habeşî, 2: 227.
76 Bkz. Ek III, 244-248.
77 El-Makrîzî, *Dürer*, 1: 444.
78 Şemseddin ibnü'l-Cezerî için bkz. Birinci Bölüm, s. 59.
79 Memluk askeri sınıfı ile âlimler arasındaki önemli iletişim ağı için bkz. Berkey, *Transmission of Knowledge*.

Berkuk tarafından iyi karşılanmıştı.[80] Ancak Ahmed ikinci defa başvurduğunda yanında Kara Yusuf'u da getirmişti, ama onlar Memluk topraklarına ayak bastıklarında ülke, babası Berkuk'un ölümünden sonra başa geçen Sultan Ferec'in tahta çıkmasından bu yana sürmekte olan iç karışıklıklarla uğraşmaktaydı. Genç ve deneyimsiz Memluk sultanı bir yandan iç karışıklıklar, bir yandan da Timur tehdidiyle başetmek zorunda olduğundan Ahmed ile Kara Yusuf'un sığınma isteklerini reddetti.[81] Bu olay Memluk tarihi boyunca, Dulkadıroğulları ve Karamanoğulları gibi kimi yerel beylere yardım eden ve onları koruyan sultanların alışılmadık bir şekilde bu eğilimlerinden uzaklaştıklarını gösteriyordu.[82] Bundan sonra Kara Yusuf ve Ahmed, Osmanlı sultanına başvurmuş ve 1399-1400 arasında yaklaşık sekiz ay kadar Osmanlı sarayında konuk olmuşlardı. Osmanlılar sığınmacıları ve göçmenleri koruma altına alarak, Memluklar için endişe kaynağı olurken, siyaset arenasına bir adım daha atma fırsatını yakalamıştı.

Emir Tulu Osmanlı topraklarındaki görevinden dönerken Niğbolu zaferinin haberini de beraberinde getirmişti.[83] Eylül 1396'da meydana gelen Niğbolu Savaşı, Osmanlıların Batı Avrupa ve Balkan devletlerinin ortak oluşturdukları bir Haçlı Seferiyle ilk karşılaşmasıydı.[84] Bayezid, Emir Tulu ülkesine döndükten sonra zaferi Berkuk'a resmen duyurmak için bir Osmanlı heyeti yollamıştı. Kalabalık bir heyet ve armağan olarak çok sayıda köleyle birlikte gelen elçi, savaştan sekiz ay sonra, 8 Haziran 1397'de Kahire'de huzura kabul edilmişti. Memluklu tarihçiler, Bayezid ve danışmanlarının bu zaferi kısmen Memluk sarayının gözünde yükselmek için kullandıkları düşüncesiyle bu diplomatik buluşma üzerinde özellikle durmuştu. Bu etkileyici heyet Bayezid'in Berkuk'a saygılarını iletiyor gibi görünüyordu, ama bir yandan da daha önceki Memluk kaynaklarında su

80 Broadbridge, *Kingship*, s. 180-1; J.M. Smith Jr., "DJalāyir," *EI²*, 2: 401. Celayir hükümdarı Ahmed'le ilgili pek bilinmeyen ayrıntılı yaşamöyküsü için bkz. el-Makrîzî, *Dürer*, 1: 228-43.

81 Broadbridge, *Kingship*, s. 188-9; Sümer, *Kara Koyunlular*, s. 60-3. Ahmed ile Kara Yusuf'un 1405'te Memluk topraklarına sığınma girişimiyle ilgili olarak bkz. Broadbridge, s. 196-7; Sümer, s. 63-8.

82 Broadbridge, *Kingship*, s. 188.

83 İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 456.

84 Aziz Suryal Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, Londra, 1934; Aziz Suryal Atiya, "Nīkbūlī," *EI²*, 8: 35-36; Şehabettin Tekindağ, "Niğbolu," *İA*, 9: 247-53. Özellikle savaş sırasında Osmanlıların eline düşen esirler için bkz. Atiya, *The Crusade of Nicopolis*, s. 95-7.

yüzüne çıkmaya başlamış olan bir temayı, Osmanlıların mücahit imajını bir kez daha perçinliyordu.[85]

Bayezid'in bu diplomatik girişimleri önemli kazançlar sağlamıştı. Berkuk, geldikleri andan, ayrıldıkları ana kadar Osmanlı temsilcilerini büyük bir saygıyla ağırladı. Osmanlı zaferinin sevincini kutlamak üzere ziyafetler ve şenlikler düzenlenmesini emretti. Elçi beraberinde çok sayıda savaş ganimeti, çeşitli av kuşları ve dokumalar[86] getirmekle birlikte, kaynaklar özellikle getirilen kölelerin üzerinde duruyordu.[87] Önemli olan yalnızca kölelerin sayısının değil, sahip oldukları yüksek statülerinin ve Berkuk'a sunuluş biçiminin de, seyirciler arasında büyük heyecan yaratmış olmasıydı.[88] Örneğin birkaç yüksek rütbeli savaş tutsağı sırtlarında tam takım zırhlarıyla Memluk sultanının huzuruna getirilmişti.

Osmanlılarla Memluklar arasındaki her armağan değiş tokuşunda köleler (hele bir defada bu kadar çok) bulunmazdı. Bayezid'in bu seferki armağan seçimi siyasal bağlamda birçok mesaj iletmekteydi. Açık mesaj, Osmanlıların Memluklara saygı duyduğu ve dostluklarına değer verdiği yönündeydi. Ancak bu armağan, üstü zekice örtülü bir başka mesaj iletiyordu, çünkü Memlukların büyük bedeller ödedikleri köleler bakımından Osmanlıların büyük bir kaynak zenginliği içinde olduğunu gösteriyordu.[89]

Memluk Sultanı Berkuk her ne kadar Osmanlıların kazandığı bu zaferin "sevincini" kutlamak için ziyafetler ve şenlikler yapılmasını emretmiş olsa da, bir yandan da endişe duyuyor olabilirdi. İslamın korunması ve Müslüman olmayanlara karşı savaşmak, Memluk sultanlarının imajının temel direkleriydi, çünkü onlar Haçlıları, Ermeni prenslerini ve Cengiz'in ordusunu yenerek Eyyubilerin varisleri olarak gücü

85 Örnek olarak, el-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 614a-b; İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 465- 466; Ibn Qadi Shuhba, *Tarikh Ibn Qāḍī Šuhba*, 1: 607, 15.

86 El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 615b.

87 Kölelerin kesin sayısı bilinmemektedir. İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 464-6; Emmanuel Piloti, *Traite´ d'Emmanuel Piloti sur la Passage en Terre Sainte*, ed. Hermann Dopp, Louvain, 1958, s. 229; Johannes Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich*, s. 50.

88 Piloti, *Traite´*, s. 229.

89 Alıcının elinde bulunmayan şeyleri yollama uygulaması için bkz. Birinci Bölüm, s. 65-68.

ellerinde tutma hakkına sahip olduklarını kanıtlamışlardı.[90] Bayezid'in Balkanlar'da elde ettiği askeri başarı neredeyse Memluk sultanının dinsel nüfuz alanını ayaklar altına alıyordu. Berkuk'un, en yakın dostu Emir el-Kuckûnî'ye Bayezid'le ilgili söyledikleri bu durumun farkında olduğunu ve bu yeni tehditle ilgili kaygıları olduğunu gösteriyordu.[91]

Osmanlılardan Bir Güç Gösterisi: Memlukların Kuzey Suriye Sınırına Müdahale

Bayezid'in Niğbolu Savaşından sonra yolladığı elçi, Memlukların Osmanlıları yeniden değerlendirmesine yol açan son olay değildi. 1399-1400'de Bayezid, en az 1277'den beri zaman zaman Memluk egemenliği altına giren Malatya ile çevresindeki şehirlere saldırmıştı. Berkuk'un ölümünden sonra Bayezid ilkönce Kahire'ye bir elçi yollayarak Malatya ile çevresindeki kaleleri istemişti. Beklenen olumsuz yanıt geldikten sonra Bayezid, Elbistan'ı, Malatya'yı ve Darende'yi güç kullanarak ele geçirdi.[92] Egemenliği altındaki toprakları hem Doğuya, hem de Batıya doğru genişletme amacında olan Bayezid, dirayetli sultan Berkuk'un ölümünden sonra bütün Memluk topraklarında başlayan kargaşadan yararlanmaktaydı. Aldığı kararlar, Osmanlıların Memluk üstünlüğü hakkındaki görüşlerinin değiştiğini gösteriyordu; Bayezid'in topraklarını genişletme hedefi, iki ülke arasına nifak tohumları ekmişti.

Bayezid'in manevraları Osmanlıları ilk defa Dulkadıroğullarıyla doğrudan karşı karşıya getirmişti.[93] Malatya, Memluk sultanı tarafından atanmış bir vali tarafından yönetilmekteydi ve Sultan Ferec'in, bu tür kritik zamanlarda tabilerini koruyabilmekten aciz olması yönetimi için utanç verici olmalıydı. Malatya'nın kaybedilmesi büyük olasılıkla bir Memluk sultanının kendisine bağlı olanları koruyamadığı ilk örneklerden biriydi.[94] Bayezid'in saldırısının ardından Dulkadıroğullarının başına eskiden Kahi-

90 Holt, "Position and Power," s. 246. Savunma savaşı olarak cihad tanımı için bkz. Fuess, "Ottoman Ghazwah and Mamluk Jihād."

91 Bkz. Birinci Bölüm, s. 43 ve dipnot 1.

92 Johannes Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich*, s. 74-5. Bayezid'in Memluk topraklarında yaşayanlara karşı benimsediği politikayla ilgili iki çelişkili görüş için bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman: IV.Defter*, ed. Koji Imazawa, Ankara, TTK, 2000, s. 365-9; İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 2: 255.

93 Venzke, "Dulkadir-Mamluk Iqṭā'," s. 420.

94 Broadbridge, *Kingship*, s. 188.

re'den kovulan Nâsîrüddin Mehmed Bey getirilmişti. Nâsîrüddin Mehmed Bey (hd. 1399-1442), bölgedeki değişen dinamiklere karşın neredeyse yarım yüzyıl yönetimde kaldı. Kendisi her ne kadar Memluk üstünlüğünü tanımaya ve Dulkadıroğullarının onların koruması altında olduğunu kabul etmeye devam ettiyse de, Bayezid'in ardıllarıyla da düzenli ilişkilerini sürdürdü. Bölgedeki bütün olası adaylara karşın kızlarından birini Memluk Sultanı Çakmak'la, bir diğerini de Osmanlı Sultanı I. Mehmed'le evlendirdi.[95]

Timur'un hırsı, Dulkadıroğullarındaki karışıklığa neden olan Osmanlı saldırısını, kısa bir süre sonra gölgede bırakmıştı. Anadolu ve Suriye içlerine ilerlemesi ve Bayezid'le giriştiği düşmanca yazışmalar, Osmanlı sultanını Memluklarla ilişkisini düzeltmeye zorlamıştı. Aralarındaki ilişkileri düzeltmek ve Timur'a karşı destek almak amacıyla Kahire'ye en az iki elçi gönderilmişti. Heyetlerden birine Amasya'nın eski yöneticisi olduğu sanılan Emir Ahmed başkanlık ediyordu.[96] Emir Ahmed beraberinde armağan olarak 10 köle, 10 at, gümüş eşyalar ve Memluk komutanları için başka armağanlar getirmişti;[97] hepsinin çok değerli olması bu armağanların bir barış teklifi olduğunu ima etmekteydi.

Bayezid'in Memluk topraklarına saldırısının üzerinden henüz kısa bir zaman geçmiş olmasına karşın, Memluk divanının ittifak ihtimalini müzakere etmesi bile Ferec'in hocası Şeyh Bedreddin'in, genç sultanın Osmanlılar konusundaki düşüncelerini etkilemeye başlamış olabileceğini düşündürmektedir. Bir zamanlar Osmanlı sınır şehri olan Edirne'de doğan ve 1383'ten sonraki bir tarihte Berkuk tarafından oğluna hoca olarak seçilen Bedreddin'in bir etkisi varsa bile bu, konuyu Memluk divanında gündeme getirmekten öteye gitmemiş olmalıydı. Divan, Ferec'e babasının ölümünden sonra çıkan karışıklıklar sırasında Bayezid'in Memluk topraklarına saldırdığını hatırlatmış ve Bayezid'e nasıl güvenebileceğini genç sultana sormuştu.[98] Ferec sonunda divanın tavsiyesini dinlemiş ve Osmanlı sultanı, Timur'la anlaşmazlığını yalnız başına çözmek zorunda bırakılmıştı. Memlukların Osmanlılara karşı tavrı, el-Ömerî'den bu yana tamamen değişmişti.

95 Venzke, "Dulkadir-Mamluk Iqṭā'," s. 467.
96 Yınanç, "Bayezid I," s. 382.
97 İbn İyâs, 2: 633.
98 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 14: 33-4.

Hem Memluk, hem de Osmanlı topraklarında güçlü ilişkileri olan bazı kişiler de Bayezid'in Memluklara karşı sergilediği saldırgan siyasetten hoşlanmıyorlardı. Örneğin yazar Ahmedî (ö. 1413), şiir biçiminde yazdığı *İskendername*'sinde Bayezid'i eleştirmişti. Sonraki dönemlerde Osmanlı tarih yazımını etkileyen nasihatname türündeki bu eserini Ahmedî, Bayezid'in Timur'a yenilmesinden sonra ve Osmanlı Devleti'nin ayakta kalıp kalmayacağı kuşkulu olduğu bir dönemde yazmıştı. Aslında Ahmedî bu metni Germiyanoğulları beyine sunmak üzere kaleme almıştı, ama 1402'den sonra Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman'a sundu.[99] Ahmedî'nin bu davranışı metnin eleştirel tonunu daha anlamlı kılıyordu. Belki de yazar geleceğin olası Osmanlı sultanına babasının yaptığı yanlışları yapmaması için bir uyarıda bulunmak istemişti.[100]

Bayezid, başka yazarlar tarafından sorgulanan çok sayıda tartışmalı politika üretmiş olsa da,[101] Ahmedî, Berkuk yönetimi sırasında öğrencilik yaptığı Memluk topraklarına zarar vereceğini düşündüğü politikaları özellikle onaylamıyordu.[102] Ahmedî, Süleyman'ın koruması altına girmeyi umud ediyordu ama Bayezid'e hâlâ Bey, Berkuk'a da Sultan demeye devam ediyordu. Bilinçli olarak seçtiği bu unvanlar Ahmedî'nin Berkuk'un statüsünün daha yüksek olduğu konusunda hiçbir kuşkusu olmadığını gösteriyordu. *İskendername*'de, Bayezid'in Malatya'ya saldırmasını onaylamadığını açıkça şöyle belirtiyordu:

> Yaratıcının – Aziz ve şanı yüce olsun! – emriyle Mısır Sultanının ölüm saati geldi,
>
> Bunu duyan o [Bayezid] gözlerini Suriye'ye dikti. "Mısır benimdir!" dedi.

99 Ahmedi, *İskender-nāme: İnceleme, Tıpkıbasım*, ed. İsmail Ünver, Ankara, TTK, 1983; Ahmedi, *Tevārīḫ-i Mülūk-i Āl-i Osmān Ġazv-i Īşān Bā Küffār*, ed. Kemal Sılay, Cambridge, MA, Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2004.

100 Bu yapıtın tamamlanma tarihi için bkz. Pal Fodor, "Ahmedī's Dāsitān as a Source of Early Ottoman History," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria* 38 (1984): 43.

101 Örneğin, Anonim, *Anonim Osmanlı Kroniği*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 35-9.

102 Örneğin, Anonim, *Anonim Osmanlı Kroniği*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, s. 35-9.

"O [Mısır hükümdarı] öldü. Ben de öleceğim. Onun gibi öleceğim, Ben de öleceğim" demedi.

.....

Bunu fırsat bilerek o [Bayezid] yola düştü. Ordusuyla Mildeni'ye [Malatya] geldi.

Bir süre kuşattıktan sonra, fethetti. Sonra dizginlerini başkentine döndürdü.

Geldi ve kışı geçirmek için erzak tedarikini yaptı (ve sonra) yazın Suriye'nin fethi için geri dönecek.

Bütün bu yaptıkları onun önlemleriydi. O bunun önceden takdir olduğunu bilemezdi.[103]

Ahmedî bu sözleriyle Osmanlı-Timurlu çatışmasının, en kritik noktada Osmanlı-Memluk ilişkilerini kesintiye uğrattığını anlatmaya çalışıyordu. Ahmedî'nin dizelerinde ima ettiği gibi, eğer Bayezid tahtta daha uzun kalsaydı acaba Memluk topraklarına saldırır mıydı? Tarihteki diğer spekülatif sorular gibi bu da yanıtsız kalmaya mahkûmdur. Görünen o ki, Ahmedî'nin sezindirdiği "önceden takdir," Osmanlılar için bir felaket oldu. 1402'de Ankara Savaşında mağlup edilen ve Timur tarafından ele geçirilen Bayezid tutsak olarak öldü. Bundan sonra Osmanlı toprakları karışıklıklara sahne oldu ve neredeyse izleyen 11 yıl boyunca Bayezid'in hayatta kalan oğulları arasında kıyasıya bir iktidar mücadelesi yaşandı. Bu arada Memlukların eyalet başkenti Şam, Timur birlikleri tarafından yerle bir edildi, genç Memluk Sultanı Ferec, kıl payı Bayezid'in kaderinden kurtulup Timur'a boyun eğdi. Timur'un başarılı saldırıları Memluk sultanının imajını ve Müslümanların ve İslamın Sultanı, Haremeyn'in Koruyucusu ve Müslüman Topraklarının Yenilmez Savunucusu olarak siyasal meşruiyetini paramparça etmişti.[104] Timur sonrası günlerde hem Osmanlılar, hem de Memluklar kırılan gururlarını onarmanın ve siyasal meşruiyetlerine yeni imajlar yaratmanın ve bunları yaymanın yeni yollarını (ikisi de kendi tarzında) aramaya başladılar.

103 Bütün tarihçiler bu seferin yanlış olduğu kanısında değildir. Örneğin, Anonim, Tevārīḫ Āl-i Osmān: F. Giese Neşri, ed. Nihat Azamat, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992, s. 37.
104 Broadbridge, *Kingship*, s. 198-200.

Üçüncü Bölüm

UNVANLARDAN JEOPOLİTİK OLAYLARA: MÜZAKERELER ÇAĞI (1413-1451)

Timurlu istilalarının ardından hem Osmanlılar, hem de Memluklar eski topraklarını ve ünlerini yeniden kazanmaya başladılar. Osmanlı sultanları I. Mehmed ve II. Murad gözlerini Balkanlar'a çevirirken, Memluklu muadilleri Şeyh el-Mahmûdî, Barsbay ve Çakmak, Kıbrıs ve Rodos'ta kalan Haçlılara yönelmişlerdi.[1] Her ikisi de imajlarını yenilerken, cihat ve gazayı temel ilkeleri olarak öne çıkarmaktaydılar,[2] ama bu vurgu aslında göründüğü gibi değildi. Her ikisi de diplomatik yazışmalarında "kâfirler"den söz ederken, aynı anda bölgedeki diğer Müslüman devletler üzerinde bir üstünlük kurmak için can atıyorlardı.

Yeniden yapılanma ve toparlanma döneminde bile Osmanlılar ve Memlukların sık sık birbirlerine elçiler aracılığıyla dikkatle hazırlanmış mektuplar ve etkileyici armağanlar yollamaya devam etmeleri, karşılıklı ilişkilerine verdikleri önemi gösterir. Bu dönem genellikle iki devlet arasındaki ilişkiler bağlamında sakin bir dönem olarak nitelenmekle birlikte, önemli değişikliklere de sahne olmuştur. Memluk sarayından gelen mektuplarda Osmanlılara değer görülen unvanlar yaklaşık bu 40 yıl içinde, hiç olmadığı kadar yükseltilmiş; Osmanlıların Balkanlar ve Anadolu'da etki alanlarını genişletmeleri eş zamanlı olarak açıkça söylenmiş ve kabul edilmiş, ayrıca hayırseverlik, Osmanlı hükümdarları imajının bir parçası olarak öne çıkmıştı. İçerde ve dışardaki bütün belirsizlikler içinde her iki tarafın da diplomatik dilinde yavaş, ama kesin bir kayma meydana gelmiştir.

Osmanlı Fetret Devri

Memluk kaynaklarındaki unvan kullanımları, Timurlu saldırısının Osmanlı topraklarında yarattığı karmaşanın boyutlarını gözler önüne serer. El-Kalkaşandî'nin, 1412'de, daha Osmanlı Devleti'nin iç karışıklıklarının

1 Barsbay yönetimi için bkz. Ahmad Darrag, *L'Égypte sous le Règne de Barsbay*, Şam, Institut Français de Damas, 1961.

2 Barsbay ile Şahruh arasındaki yazışmalarda her ikisinin de ideolojik üstünlüğe artan oranlarda göndermede bulunmasıyla ilgili olarak bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 73-4.

sona ermediği bir tarihte tamamladığı *Subhü'l-Aşâ* Osmanlılardan söz ederken öncelikli olarak Bayezid dönemine odaklanmıştı. Kendisi sultanın ölümünden sonra on yıl daha yaşamasına karşın, Bayezid sonrası dönemi kısa bir-iki cümleyle geçiştirmiştir. El-Kalkaşandî çalışmasında Osmanlıların yükselişine ağırlık vermiş, ama çeşitli hükümdarlara verilen unvanları listelediği bölümde, Osmanlılar için daha önce el-Ömerî'nin kullandığı unvanda (*El-Meclis el-Sâmîyy*) bir düzeltme yapmamıştır. Ayrıca bir Osmanlı, hatta başka bir Anadolu hükümdarı ile bir Memluk hükümdarı arasında karşılıklı kullanılan başka unvanları da çalışmasına katmamıştır. Ancak daha sonraki bir bölümde, Memluk Şam valisinin Osmanlı Sultanı I. Bayezid'e hitap ettiği unvanların listesinin kopyasını çalışmaya eklemiştir.[3] Bu mektup bir selamla başlamakta ardından da daha saygın *el-Makarr el-Kerîm* unvanı kullanılmaktadır. Anlaşılan el-Kalkaşandî, Osmanlı ve Memluk hükümdarlarının arasındaki ilişkiyi bu karışıklık döneminde nasıl tarif edeceğinden pek emin değildi. Dolayısıyla kendini emniyete almak için sadace bir Memluk valisinin, bir Osmanlı sultanı için kullanması beklenen unvanlara yer vermişti. El-Kalkaşandî'nin Bayezid sonrası döneme ilişkin yaptığı yorumların kısalığı, Osmanlı yönetimindeki bu karışıklık döneminde Memluk âlimlerinin Osmanlılara karşı duydukları algı belirsizliğini yansıtır.

1402 İle 1451 Arasında Değişen Unvanlara Genel Bir Bakış

Konu üzerine Memluk kaynaklarının görece sessiz kalmasına karşın, Osmanlı hükümdarları bu dönemde de Kahire ile ilişkilerini sürdürmüştü. Aslında tarihsiz olan, ama 1405-08 arasında yazıldığı tahmin edilen bir Memluk mektubunun, I. Bayezid'in büyük oğlu Süleyman'dan gelen bir mektuba yanıt olduğu bilinmektedir. Süleyman (hd. 1402-11) Edirne'de saltanatını ilan ettikten sonra, Bayezid'in oğulları arasında büyük olasılıkla Memluk sultanı tarafından tanınmayı ilk isteyen şehzadeydi. Memlukların genç sultana verdiği yanıt, el-Kalkaşandî'nin, el-Ömerî ile İbn Nâzırü'l-Ceyş'in Osmanlılar için kullandıkları eski unvanları sorgulamakta hata etmediğini gösteriyordu.[4] Memluk Sultanı Ferec, Süleyman'ı

3 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 8: 224-6, 232.

4 BNF MS 4440, 50b-51a. Bu elyazmasını derleyen kişi bu mektubu ya Björkmann'a göre Ferec'in ikinci hükümdarlık döneminde Memluk Divan-ı inşasının başkanı olan Şemseddin el-Ömerî'nin yazı-

şöyle selamlamıştı: *Dâuf Allahu Teâla Nimete'l-Cenâb el-Âlî el-Emîrî* (Allah Emirlere Layık Cenabı Alilerinin Zenginliğini Artırsın). Bu unvan, yalnızca önceki *el-Meclis el-Sâmîyy el-Emîrî*'den daha yüksek olmakla kalmayıp Bayezid ile Berkuk'un daha erken tarihli bir yazışmasında kullanılan *el-Cenâb el-Kerîm*'e de denk düşmekteydi.[5] Ferec mektubunda Süleyman'a, babaları zamanında hayli sık olan yazışmaları yeniden başlattığı için teşekkür ediyordu. Süleyman'ın kardeşleriyle çatışmasına bir-iki kez belli belirsizce değinmesinin dışında, mektupta Osmanlıdaki siyasal olaylar hakkında önemli bir bilgi yoktu. Mektubun sonunda Ferec, Süleyman'dan gelen cömert armağanların listesini vermiş ve teşekkür etmişti: "Anlatılamayacak kadar güzel" Rum köleler; samur, sincap ve tilki kürkleri; halılar, gümüş kap-kacak. Süleyman yolladığı bu etkileyici armağanlarla, Memluk sultanını, babasının topraklarını kardeşlerinin değil, kendisinin denetim altına almış olduğuna inandırmaya çalışıyordu.[6] Memluk yazarlarının Süleyman'ı, I. Bayezid'in ardılı olarak görmelerinin bir nedeni de büyük olasılıkla bu mektup ve armağanlardı.[7]

Memluk kaynaklarına göre, Memluk resmi görevlileri, Süleyman'ın ardılları I. Mehmed ile II. Murad'a *el-Cenâb el-Âlî el-Emîrî* (Emirlere Layık Cenabı Ali) olarak hitap etmişlerdi. Bu unvan statü açısından Süleyman'ınkiyle aynı düzeyde olup önceden kullanılan *el-Meclis el-Sâmîyy*'den daha üstündü. Memluk kâtipleri de beklendiği üzere, daha düşük statüdeki Osmanlı hükümdarlarının Memluk sultanlarına saygıyla *el-Makâm el-Münîf* (Büyük Makam) olarak hitap ettiklerini gururla kayda geçirmişlerdi.[8]

larından kopya etmiş ya da mektup Şemseddin Ömerî tarafından derlenmişti. Eğer mektup Şemseddin el-Ömerî tarafından derlenmişse, büyük olasılıkla 808/1405-811/1409 arasında bir tarihte yollanmış olmalıdır. Bkz. Björkmann, *Staatskanzlei*, s. 70. Ancak Şemseddin el-Ömerî, Bernadette Martel-Thoumian'ın Burci yönetimiyle ilgili olarak hazırladığı sır kâtipleri listesinde bulunmamaktadır. Bkz. Bernadette Martel-Thoumian, *Les Civils et l'Administration dans L'E´tat Militaire Mamlūk (IXe/XVe Sie`cle)*, Şam, Institut Francais de Damas, 1991, s. 455-8.

5 Feridun, 1274, I: 117.

6 BNF MS 4440, 50b-51a.

7 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 14: 215.

8 Ibn Hijja, *Qahwat*, ed. Veselý, 179; BNF MS 4440, 42b-44a. Bu yazar ve çalışmayla ilgili ayrıntılar için bkz. Rudolf Veselý, "Eine Stillkunstschrift oder eine Urkundensammlung? Das Qahwat al-inšā' des Abū Bakr Ibn Ḥidjdja al-Ḥamawī," *Threefold Wisdom: Islam, the Arab World, and Africa*, ed. Hulec ve Mendel, Prag, 1993, s. 237-47.

Ancak Osmanlı bürokratı Feridun Bey'in münşeatındakiler, Memluk kaynaklarıyla biraz çelişkilidir. Feridun, Osmanlı hükümdarlarının, Memluk sultanlarına *el-Cenâb el-Âlî* unvanıyla hitap etmeye başladıklarını, buna karşın Memluk sultanlarının Osmanlı hükümdarlarına daha düşük statüdeki *el-Cenâb* yerine *el-Makarr* (Merkez) unvanını verdiklerini belirtir. Bunun dışındaki diğer unvanlar Memlukların kullandıkları unvanlarla dikkat çekecek benzerlikler gösterir.

Memluk ve Osmanlı kaynakları arasındaki bu çelişkiler II. Murad'ın egemenlik süresi içinde bilinmeyen bir noktada yok olmuştur. Memluklara ait anonim bir münşeata göre Memluk Sultanı Barsbay, Murad'a ilk kez 1433'te *el-Makarr el-Kerîm* (Ulu Merkez) diye hitap etmiştir.[9] Bu doğrultuda, Memluk Sultanı Barsbay yönetimi sırasında divan-ı inşanın başkanlığını yapan es-Sehmâvî (ö. 1464) de Osmanlı hükümdarları (ve 1438'de ölen Karakoyunlu hükümdarı İskender bin Kara Yusuf) için 1436 tarihli inşa elkitabında şu unvanları sıralamıştı: *El-Makarr el-Kerîm el-Âlî, el-Kebîrî, el-Âlemî, el-Âdilî, el-Mücâhidî, el-Müeyyedî, el-Gavsî, el-Gıyâsî, el-Zaîmî (...) İzz el-İslâm ve'l-Müslimîn, Seyyidü'l-Ümerâ fi'l-âlemîn, Mukaddemü'l-asâkir, Mümehhidü'l-düvel, Müşeyyidü'l-memâlik, Zaîmü'l-cüyûşü'l-muvahhidîn, Avnü'l-ümme, Gıyâsü'l-mille, Zahîrü'l-mülûk ve's-selâtîn, Adud emîrü'l-müminîn.*[10] Es-Sehmâvî'nin belirttiğine göre, el-Ömerî ve İbn Nâzırü'l-Ceyş'in çalışmalarında adı geçen Anadolu beyliklerinin birçoğu artık ya Osmanlı egemenliği altına girmiş ya da Osmanlı üstünlüğünü kabul etmişti.[11] Timurlu istilalarının ardından süregiden belirsizliklere karşın, Memluk kaynaklarının, unvanları yükseltilen Osmanlıların diplomatik statüsündeki yavaş yükselişi kabul ediyor olmaları, bu iki güç arasındaki diplomatik

9 BNF MS 4440, 45b-47b. Elyazmasında bu mektup yanlışlıkla Murad'dan Barsbay'a olarak adlandırılmıştır.

10 Şemseddin Muhammed es-Sehmâvî, *El-Sagrü'l-Bâsim fi Sinâati'l-Kâtib ve'l-Kâtim*, ed. Eşref Muhammed Enes ve Hüseyin Nassar, Kahire, 2009, 1: 518–19. II. Murad için kullanılan bir başka benzer unvan ve selamlama için bkz. El-Sehmâvî, *El-Sagrü'l-*Bâsim 2: 784. Türkçe çeviri: Ulu, Yüce, En Yüce, Dünyaca bilinen, Âdil, Mücahid (Allah adına çarpışan), (Allah tarafından) Desteklenen, imdada yetişen, yardımcı, lider Merkez (....) İslamiyetin ve Müslümanların Kudreti, Dünyadaki Emirlerin Önde geleni, Askerlerin kumandanı, Devletleri düzelten, Memleketleri yüceltip sağlamlaştıran, Tevhide İnananların Orduların Komutanı, Ümmetin Desteği, Dinin Yardımcısı, Meliklerin ve sultanların yardımcısı, Emirü'l-müminin (Halifenin) sağ kolu.

11 A.g.e., 2: 784.

buluşmaların dinamizminin sürdüğünü göstermektedir. Ancak Osmanlılar hâlâ, es-Sehmâvî'nin inşa elkitabında *el-Makâm* olarak hitap edilen Timurluların seviyesine yükselememişti.[12]

Daha önceden Memluk metinleri ile Feridun Bey'in münşeatı arasında görülen tutarsızlıklar bir olasılıkla Osmanlı yetkililerin yaptığı bazı düzeltmelerden kaynaklanıyordu. Ancak bu bürokratların hamilerine bağlılığının da bir sınırı vardı. Kendi hükümdarlarının unvanını *el-Cenâb*'dan *el-Makarr*'a değiştirebilirlerdi, ama Osmanlı ve Memluk hükümdarları arasındaki güç dinamiğini hiçbir zaman tersine çevirmezlerdi. Hem Memluklu kâtip İbnü'l-Hicce, hem de Osmanlı meslektaşı Feridun Bey, Osmanlı sultanları Mehmed ile Murad'ın Memluk hükümdarlarına saygıyla *Sultanü'l-İslam ve'l-Müslimîn*, *Melikü'l-Mülûk fi'l-Âlem* (Dünya Meliklerinin Meliki), *Hâmî Sükkânü'l-Haremeynü'ş-Şerifeyn* (Haremeyn Sakinlerinin Hamisi), *Sultanü'l-Haremeyn* ve *Hafız-ı Bilad'u-llah* (Allah'ın Topraklarının Koruyucusu) diye hitap ettiğini söylerler.[13] Bu unvanlar Memlukların Müslüman dünyasındaki merkezi konumunun göstergeleri olsa da, hem Osmanlı, hem de Memluk kaynakları, Memluk sultanları Ferec, Şeyh el-Mahmûdî, Barsbay ve Çakmak'ın hiçbir zaman Osmanlı hükümdarlarına sultan diye hitap etmediklerini belirtirler. Mehmed ile Murad çeşitli kereler emir olarak anılmışlardır.[14] *Zahîrü'l-mülûk ve's-selâtîn* (Meliklerin ve Sultanların Yardımcısı) gibi bazı unvanlar sultan sözcüğünü içermekle birlikte, Osmanlı hükümdarları sultan olarak tanımlanmamışlardır.[15] Bu eksikliğe karşın gazi olarak Osmanlı imajı her iki tarafın mektuplarında da, *Nusretü'l (ya da Nasîrü'l)-Guzat ve'l-Mücâhidîn* (Gazilerin ve Mücahitlerin Muzafferi veya Yardımcısı) gibi unvanlar aracılığıyla sürekli vurgulanmıştır.[16] Memluk hükümdarlarının "sultan" başlığı (ve sultani ya da mevlevi gibi türevleri) üzerindeki tartışmasız tekellerinin tersine Osmanlı hükümdarları için sürekli emir unvanının kullanılması, gereğinde kendi hanilerinin statülerini geriye dönük olarak uyarlayabilen Osmanlı kâtiplerinin bile, bu tür uygulamalardaki sınırların farkında olduklarını gösteriyordu.

12 Timurlu ve İlhanlı unvanları için bkz. El-Sehmâvî, *El-Sagrü'l-Bâsim*, 1: 516-17.
13 Feridun, 1274, 1: 164-5.
14 A.g.e., 1: 197, s. 202-3, 207.
15 Feridun, 1274, 1: 207, 212.
16 A.g.e., 1: 207.

Kardeş Katlinden Girnata'ya

1415'teki bir yazışma, Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî ile ondan altı ay sonra ölen Osmanlı Sultanı I. Mehmed arasında yoğun bir mektuplaşma süreci başlatmıştı. Hükümdarlık dönemleri neredeyse bütünüyle çakışan bu iki hükümdarın ortak çok şeyi vardı. Timurlu istilalarının ardından her iki hükümdar da iç çatışmaları bastırmaya, siyaset merkezinde yetkilerini pekiştirmeye ve özellikle kaybettikleri topraklar üzerinde yeniden egemenlik kurmaya çalışıyorlardı. Dolayısıyla yazışmaları Anadolu sorunları üzerinde yoğunlaşmakla birlikte,[17] Osmanlıların Balkanlar'a yaptığı seferlere de değiniyordu.[18] Mehmed hem Balkanlar'da, hem de Anadolu'da savaşırken, Şeyh el-Mahmûdî Kuzey Suriye ile Güney Anadolu'ya üç sefer düzenlemişti.[19] Bu iki hükümdar arasındaki yedi mektuptan günümüze ulaşan altısı ya Anadolu'yla ilgiliydi ya da içlerinden birinden bölgeye yaptığı bir sefer öncesi ya da sonrasında yazılmıştı.[20] Bu mektuplarda her iki hükümdar da en başta bölgede kendilerine karşı yapılan herhangi bir "ayaklanmayı" ya da "itaatsizliği" sona erdirmenin önemini vurguluyorlardı; özellikle Memluklar, çevrelerindeki Anadolu topraklarının her zaman kendilerine ait olduğunu ve zaten kendilerine ait olan yerleri yeniden ele geçirdiklerini iddia ediyorlardı.[21]

Bölgedeki jeopolitik sorunların yanı sıra, Mehmed ile Şeyh el-Mahmûdî arasındaki yazışmalar Osmanlı hanedanının veraset usulü gibi hassas konuları da ortaya çıkarıyordu. Mehmed 1415'te yazdığı ilk mektupta yalnızca Bizanslılarla olan son askeri çatışmasından değil, Osmanlı tahtı için kardeşleriyle giriştiği taht mücadelelerinden de söz etmişti.[22] Mehmed

17 Ibn Hijja, *Qahwa*, ed. Veselý, s. 178-83, 287–90. Mektupların ayrıntısı için bkz. Rudolf Vesel, "Ein Kapitel aus den osmanischen-mamlukischen Beziehungen Meh.emmed Çelebi und al-Mu'ayyad Shaykh," *Armağan: Festschrift für Andreas Tietze*, Prag, Enigma, 1994, s. 241-69.

18 Ibn Hijja, *Qahwa*, ed. Veselý, s. 183-7, 287-90; Feridun, 1274, 1: 164-5.

19 I. Mehmed için bkz. İnalcık, "Mehmed I," *DİA*, 28: 391-4. Şeyh el-Mahmûdî'in hükümdarlık dönemi için bkz. P.M. Holt, "al-Mu'ayyad Shaykh," *EI²*, 7: 271-2; Kâzım Yaşar Kopraman, *Mısır Memlükleri Tarihi: Sultan Al-Malik Al-Mu'ayyad Şeyh Al-Mahmûdî Devri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

20 Mektupların tam listesi için bkz. Ek III.

21 Örneğin Şeyh el-Mahmûdî'in Karamanoğulları topraklarına yaptığı seferin ardından Mehmed'e yolladığı zafernâme için bkz. Ibn Hijja, *Qahwa*, ed. Veselý, s. 287-90.

22 Feridun, 1274, 1: 145. Bu ve bundan sonraki mektuptaki unvanlar ya karışmıştır ya da Feridun ya da sonradan kopya edenler tarafından düzeltilmiştir.

bu mektubunda Osmanlının kardeş katli uygulamasına bağlılığını, cihat ve gaza gibi daha önemli konulara yoğunlaşabilmesinin bir yolu gibi sunarak meşrulaştırmaya çalışmış olabilir. Şeyh el-Mahmûdî'nin, Mehmed'in veraset mücadelesiyle ilgili anlattıklarına bir tepki göstermemesi aslında şaşırtıcıydı.[23] Memluk sultanı verdiği yanıtta yalnızca Mehmed'in Bizanslılara karşı kazandığı zaferden mutluluk duyduğunu belirtiyordu.

Osmanlılar, veraset usullerinin olağandışı niteliğinin farkındaydılar. Nitekim daha sonraki bir yazışmanın zamanlaması, taht kavgalarıyla uluslararası alandaki egemenlik iddialarının yakından bağlantılı olduğunu gösteriyordu. Mehmed'den sonra II. Murad'ın Haziran 1421'de tahta çıkmasından neredeyse iki yıl, Memluk Sultanı Barsbay'ın da Nisan 1422'de sultan olmasından henüz bir yıl geçtiğinden iki başkent de kendi içinde saltanat kavgalarını yaşıyordu. Bu nedenle her iki hükümdar da alışılmış bir diplomatik uygulama olduğu halde ortalık durulmadan birbirlerine iyi dileklerini yollamak istememişlerdi. Murad da tıpkı babası Mehmed gibi, Memluk sarayına ilk temsilcisini, kendi ailesinden iki rakibini saf dışı ettikten sonra ve Anadolu'ya büyük bir sefere çıkmadan önce yollamıştı.[24] Rakiplerinin ortadan kalkması Osmanlı sultanının yetkilerini sınayan sorunları bütünüyle sona erdirmemişti, ama Murad ancak onları ortadan kaldırdıktan sonra hükümdarlığını Memluk sultanına bildirecek kadar kendini güvende hissetmiş olmalı.

Memluk sultanları kanlı veraset mücadelerine aşina olmakla birlikte, bunun hanedan bağlamında uygulanmasına pek alışık değillerdi.[25] El-Makrîzî, I. Bayezid'in kardeşini öldürerek başa geçişini anlatırken, şaşkınlığını ve durumu onaylamadığını gizleyememiştir.[26] Aynı tarihçi Murad'ın 1423'te tahta çıkışını ve sonrasında Kahire'ye yolladığı diplomatik temsilcisini de hayret edilecek kadar ayrıntılı anlatmıştı.[27] Heyet, dikkatleri Osmanlı hane-

23 A.g.e., 1: 145–6.

24 Osmanlı elçisi için bkz. İbn Bahadır, 46b; el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 656. İki şehzadenin saf dışı edilmesiyle ilgili olarak bkz. İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 165-6.

25 Sultanların ve sultan adaylarının idam edilmesiyle ilişkili olarak bkz. Haarmann, "Regicide and the 'Law of the Turks.'" Burci dönemindeki ender bir kardeş katli örneği için bkz. Sievert, *Der Herrscherwechsel*, s. 28.

26 El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Jalili, 1: 442-3.

27 El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 625-6, 634.

danı veraset usulünden başka bir yere çekebilmek amacıyla yeni hükümdardan etkileyici armağanlar getirmiş ve karşılığında Barsbay tarafından aynı cömertlikte ağırlanmıştı.[28] El-Makrîzî'nin yazıları, yazarın Osmanlılar konusunu şaşılacak kadar iyi bildiğini ortaya koyarken, Osmanlıların kardeş katli uygulamasının Memluk toplumunda büyük ilgi çektiğini de göstermektedir.

Her birinin yaşadığı veraset mücadelesine ek olarak, Mehmed ve Şeyh el-Mahmûdî'nin bir başka ortak konusu da, özellikle 1421'e değin, Karamanoğulları Beyliği'nin yürüttüğü saldırgan politikaydı. Mehmed'in Bizanslılara karşı kazandığı başarıyı ve tahta çıkışını bildiren mektubu, Memluk sultanının Anadolu konusundaki geleneksel rolünün de kesin olarak kabul edildiğini gösteriyordu.[29] Mektup, her ne kadar Karamanoğullarına açıkça değinmese de, Mehmed'in Karaman topraklarına yürümesinden önce ordugâhını kurduğu İnegöl'de yazılmış ve İnegöl kadısına teslim edilmişti.[30] Elçi, ister Memluk sultanını Osmanlı hanedanı veraset usulünün meşruluğuna inandırmak için, isterse de Osmanlıların Karamanoğullarına saldırısının uyandıracağı endişeyi bastırmak için gönderilmiş olsun, büyük olasılıkla görevini başarıyla tamamlamış, yanında Memluk elçisi ve armağanlarla geriye dönerek ziyaretin olumlu geçtiğinin işaretini vermişti.[31]

Bu elçi ziyareti sırasında teati edilen armağanlara yakından bakarsak, Osmanlı ve Memluk armağanlarının ekonomik değerleri arasında açık bir fark olduğu görülür. Osmanlı armağanları öncelikli olarak Anadolu ve Avrupa'dan gelen çeşitli dokumalardan oluşurken, Memluk armağanları daha zengin bir çeşitlilik gösteriyordu ve aralarında iki at, iki altın ve gümüşle tezyin edilmiş eyer, Hindistan'dan ve İskenderiye'den gelen mallar bulunmaktaydı. Memluk armağanlarının çeşitli coğrafyalardan geliyor olması, iki hükümdarın ulaşabildiği kaynaklar arasındaki farka dikkat çekiyordu.

Konumları arasındaki farka karşın, Şeyh el-Mahmûdî'nin Mehmed'e yolladığı son mektup, Osmanlıların Anadolu'yla ilgilenmelerini kabul etmiş olduğunu kanıtlıyordu. Bu hak aslında Bayezid'e verilmiş, ama o Ankara

28 El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 625-6, 634.
29 İbn Bahadır, 46b; *el-Makrîzî, Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 656.
30 Feridun, 1274, 1: 145.
31 Konuyu uygun bağlama oturtabilmek için bkz. İnalcık, "Mehmed I," *DİA*, 28: 391-2. Farklı bir bağlam içinse bkz. Ek III, s. 250-251.

Savaşından sonra bu hakkı kaybetmişti. Şeyh el-Mahmûdî'nin 1419'da Karamanoğullarına karşı giriştiği son sefere en büyük oğlu İbrahim komuta etmiş, Karamanoğulları hükümdarının kardeşi Ali Bey ile Dulkadıroğulları Hükümdarı Nâsırüddin Mehmed Bey'in birlikleri de yardım etmişti. Karamanoğullarını bozguna uğratan Memluk ordusu geriye Şehzade Mustafa'nın kesik başıyla dönmüştü.[32] Şehzadenin babası, Karamanoğulları hükümdarı Mehmed Bey de esir alınarak, zincire vurulmuş ve 6 Ocak 1420'de Kahire'ye getirilmişti.[33] Bütün olay Osmanlı sarayına yollanan bir mektupta (fetihnâme) gururla anlatılmaktaydı.[34] Yılın geri kalan bölümünü hasta olarak geçiren Şeyh el-Mahmûdî 3 Ocak 1421'de, altı ay sonra da Mehmed ölmüştü.

Şeyh el-Mahmûdî'nin tahta geçtiğinde henüz reşit olmayan oğlu ve ardılı Ahmed'in Osmanlı başkentine yazdığı mektup Mehmed'in ölümünden sonra yerine ulaşmıştı.[35] Mektup Osmanlıların Balkanlar'daki zaferini kutluyor, ayrıca Ahmed'in bir hayalini dile getiriyordu: Eğer mümkün olsaydı Müslümanları İspanya krallarının baskısından kurtarabilmek için Gırnata'ya yürürdü. Bunu yalnız yapmayacağı için, Memluk sarayının "dostu" Kral Janos adında bir kralın desteğiyle gerçekleştirebileceğini söylüyordu. Bu kral büyük olasılıkla, İber Yarımadası'nda Müslüman hükümdarlarla anlaşma ve haraç politikasını sürdüren Kastilya Kralı II. Juan'dı. Eğer bu metin doğruysa, bu geçiş döneminde Osmanlı ve Memluk saraylarının ilgilenmeleri gereken konuların ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Belki de yeni sultan, Osmanlıların Balkanlar'da giderek genişleyen denetim alanlarını dengeleyebilmek için kendisi de başka bir İslam sınırında bir ilişkiler ağı oluşturmaya çalışmaktaydı.

Zafernâmeler ve Müzakereler Çağı

Günümüze ulaşan Osmanlı-Memluk yazışmalarından on sekizi 1421-1451 arasında (Şeyh el-Mahmûdî ve Mehmed'in ölümlerinden sonra) yazılmıştı. Bunlardan on biri ya zafernâme ya da bir zaferin ardından yol-

32 Tarihsel bağlam için bkz. Faruk Sümer, "Ḳaramān-oghullari," *EI²*; Tekindağ , "Karamanlılar," s. 324; Kopraman, *Sultan Al-Malik Al-Mu'ayyad Şeyh Al-Mahmûdî Devri*, s. 177-8, 188-9.

33 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 14: 62-75.

34 Ibn Hijja, *Qahwa*, ed. Veselý, s. 287-90.

35 Feridun, 1274, 1: 165-6.

lanan kutlama mesajlarını içeriyordu.[36] Tahmin edildiği gibi bu metinlerde cihat ve gaza imgelerine ya da kendilerine karşı çıkan bazı toplulukların bastırılmasına atıf yapılıyordu; Kahire ile Edirne arasındaki diplomasi diline egemen olan buydu.

Osmanlılar, Balkanlar'a yaptıkları bir dizi seferle imaj yaratma oyununun başını çekmekteydiler. Bugüne değin elimize geçen zafernâmeler şunlardır: Stratejik bir kale olan Güvercinlik'in (Tuna kıyısında bir Sırp despotunun denetimi altındaki Kolombaç) ele geçirilmesi ve aynı zamanda 1427'de Arnavutlar'a karşı kazanılan zafer; ertesi yıl aynı kalenin Macaristan Kralı Sigismund'dan (ö. 1437) geri alınması; yıllarca süren kuşatmadan sonra 1430'da çok ünlü ve önemli olan Selanik'in fethi; 1438'de Smederova'nın (Semendire) düşüşü; 1444'te, Edirne'deki siyasal bir kriz sırasında gerçekleşen Varna Savaşı. Hem Osmanlı, hem de Memluk tarihçileri daha başka diplomatik görüşmeler de olduğunu belirtmelerine karşın, bunlarla ilgili hiçbir yazışmaya ulaşılamamıştır. Her iki tarafın tarihçileri Osmanlı heyetlerinin geliş ve gidişleri kadar, merasim alaylarında gururla sergilenen köleleri ve sanat eserlerini bıkıp usanmadan anlatmışlardır. Bu zafer haberlerinin yayılması Osmanlı hükümdarları için o kadar önemliydi ki, bazı mektuplarda bu haberlerin kutsal Mekke ve Medine'de de duyurulması için adeta yalvarıyorlardı.[37] Memluk yönetiminin peş peşe gelen bu zafernâmelerin ardından Osmanlı sultanının unvanını *el-Cenâb el-Âli*'den *el-Makarr el-Kerîm*'e yükseltmesi hiç de şaşırtıcı değildir.[38]

Memlukların, peş peşe gelen bu zafernâmelere gösterdikleri tepkiler arasında çok sayıda kutlama ziyafeti, Osmanlı elçilerinin getirdiği armağanlara karşılık olarak verilen eşdeğerdeki armağanlar ve Memluk sultanlarının sözlü kutlama mesajları bulunmaktaydı. Çoğu Memluk sultanı dikkatle bu teşrifat kurallarına uyarken ve karşı tarafın hükümdarına İslamın sınır boylarında başka başarı dileklerinde bulunurken, Barsbay ve Çakmak, II. Murad'ın konumunu sadece pasif bir şekilde kutlamayı reddetmişlerdi.

36 Bu mektupların tam listesi için bkz. Ek III.

37 Murad'ın haberi Mekke ve Medine şeriflerine duyurulmasını özellikle istemesiyle ilgili bkz. Feridun, 1274, 1: 196.

38 Bu terfi için bkz. Yüksel Muslu, "The Language of Diplomacy."

Barsbay gözlerini, kendilerini Doğu Akdeniz'de Haçlıların varisleri konumuna getiren Kıbrıs'a çevirmişti. Bu hedef onun Osmanlılara ayak uydurmasını da sağlayabilirdi.[39] Barsbay'ın yaptığı üç saldırı da başarılı olmuş, ama Kıbrıs Kralı Janus (hd. 1398-1432), Temmuz 1426'daki son ve dördüncü saldırıda ele geçirilebilmiş ve diğer değerli köleler ve savaş ganimetleriyle birlikte Kahire'ye getirilmişti. Bunun, Memluk askeri seferleri arasında özel bir yeri vardır. Harekât, hem karada, hem de denizde yapılmış, dolayısıyla Memlukların her iki alandaki gücünü kanıtlamıştı, ama belki daha da önemlisi, ele geçirilen hükümdarın Kudüs ve Haçlı krallarının varislerinden biri olmasıydı. Bu seferin sonunda Kıbrıs Memluklara vergi ödeyen bir tabi ülke olmuştu.

Memluk ordusu kazandığı zaferin gururuyla, Kral Janus da dahil olmak üzere savaş tutsaklarını Kahire sokaklarında gezdirirken, Barsbay da halka askeri başarısını duyuruyor ve gazi imajını tazeliyordu. Kendisini, eski merasimleri ve Memluk yönetiminin eski görkemini yeniden inşa etmeye ve canlandırmaya adamış bir hükümdar olarak Barsbay, o sıralarda Kahire'de bulunan bütün yabancı elçileri merasim alayına davet etmişti.[40] Bütün seyirciler merasim alayının gelişini beklemeye zorlanmış[41] ve geçit sırasında zincire vurulan Kral Janus'un getirilip sultanın önünde yeri öpmeye zorlanmasını seyretmek durumunda bırakılmıştı. Ardından Memluk sultanının cömertliğinin ve zenginliğinin bir göstergesi olarak diğer savaş ganimetleri ya Memluk komutanları arasında paylaştırılmış ya

39 Bu seferler için bkz. Albrecht Fuess, *Verbranntes Ufer: Auswirkungen mamlukischer Seepolitik auf Beirut und die syro-palästinensiche Küste (1250-1517)*, Leiden, E.J. Brill, 2001, s. 24-51, 74-80; Albrecht Fuess, "Rotting Ships and Razed Harbors: The Naval Policy of the Mamluks," *MSR* 5 (2001): 49–60; Louis Cheikho, "Un Dernier Echo des Croisades," *Melanges de la Faculte Orientale* 1 (1909): 303-75; Darrag, *L'Égypte sous le Règne de Barsbay*, s. 239-69; Ziada, "The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century: Part I" and "The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century: Part II"; M.M. Ziada ve John La Monte, "Bedr ed din Al-'Aini's Account of the Conquest of Cyprus 1424-26," *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves* 7 (1939): 241-64; Ouerfelli, "Les Relations entre le Royaume de Chypre et le Sultanat Mamelouk."

40 Behrens, "Citadel of Cairo," s. 41, 49, 51, 52.

41 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 42; El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 787a, 789a; İbn Bahadır, 48b, 49a; M.M. Ziada, "The Mamluk Conquest of Cyprus: Part I," s. 104; Ziyada, "The Fall of the Mamluks 1516–1517," *Majallat Kulliyat al-Adab* 6 (1942): 4; M. Mustafa Ziyada, "Nihayat Salatin Al-Mamalik," *Egyptian Historical Review* 4 (1951): 200. Bu çalışmada kullanılan el-Aynî'nin elyazması, yalnızca Osmanlı elçisinin gelişi ve getirdikleri armağanlardan söz eder, ama Osmanlı heyetinin katıldığı merasim hakkında hiçbir şey söylemez.

da çarşıda satılmıştı. Merasim alayını izleyen heyetler arasında Hafsî sultanının, Timurlu hükümdar Şahruh'un, Bedevi aşiretleri önderlerinin, Dulkadıroğullarının ve Osmanlı Sultanı II. Murad'ın elçileri bulunmaktaydı.

Baybars'ın zaferini ilan etmesi aynı zamanda diplomatik ilişkilerde gönderen ile alan arasındaki rollerin ne kadar değişken olduğunu gösteriyordu. Kahire'deki yabancı temsilciler kendi hükümdarlarının adını yaymak amacıyla yollanmış olmalarına karşın, Memluk zaferlerine de tanık oluyorlardı. Muhtemelen Barsbay, halka açık bu olaya ek olarak, önde gelen elçilerinden Tağrıberdi el-Hicâzî el-Hasekî el-Eşrefî'yi zaferini ikinci kez duyurmak üzere Osmanlı sarayına yollamış olmalıdır.[42]

Balkanlar'a ve Kıbrıs'a yaptıkları askeri seferler hem Osmanlıların, hem de Memlukların imajlarını pekiştirmelerine katkıda bulunmuştu, ama bunların ikisi de bütünüyle dinsel ideolojik bir gerekçeyle yapılmamıştı. Geçmişte Moğollara ve Haçlılara karşı yaptıkları seferler Memluk sultanlarına mücahit imajını kazanma olanağı sunarken,[43] Memlukların Kıbrıs'a saldırması jeopolitik kaygıların da devreye girdiğini gösterir. Memluk denetimi altında olan Doğu Akdeniz kıyıları belirli aralıklarla, aralarında Kıbrıs'ı üs olarak kullanan korsanlar da olmak üzere, çeşitli grupların saldırılarına uğramaktaydı. Bu saldırganlar Anadolu ve Memluk limanları arasında gidip gelen gemilerin yolunu kesiyor, Müslüman tüccarların mallarına el koyuyor ve Memluk toprakları ile Anadolu arasındaki ticareti aksatıyordu. Memluk sultanları bu tehditler karşısında, dönemin siyasal koşullarına göre farklı politikalar uyguluyorlardı. Sultan Ferec iki küçük filo karşısında önemsiz iki başarı kazanırken, kendisinden sonra başa gelen Şeyh el-Mahmûdî, önce adaya saldırmayı düşünmüş, ama sonradan adayı, korsanlara kapatacağına söz veren Kıbrıs kralıyla barış anlaşması imzalamıştı.[44] Şeyh el-Mahmûdî'in Kıbrıs'a saldırmak yerine anlaşmayı yeğlemesi, karar verme sürecinde ideolojik kaygıların bütünüyle etkisinde olmadığını gösteriyordu. Son olarak da Barsbay ve ardılı Çakmak da, kısmen kıyılarını korumak için, kısmen de Kıbrıs hükümdarı ile Timurlular arasında olası bir ittifakı engel-

42 Bkz. Ek III, s. 256.

43 Reuven Amitai-Preiss, "Mamluk Perceptions of the Mongol-Frankish Rapproachment," *Mediterranean Historical Review* 7 (1992): 50-65; Steward, The Armenian Kingdom and The Mamluks, s. 43, 187.

44 Kopraman, *Al-Muayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri*, s. 199-204.

leyebilmek amacıyla, Kıbrıs ve Rodos'a (aynı sırada) defalarca saldırmışlardı. Böyle bir ittifak kuşkusuz Memluk topraklarının hem doğuda, hem de batıda karşıt güçlerle çevrili olmasına yol açabilirdi.

Barsbay'ın 1433-4'te II. Murad'a, Müslüman Akkoyunlulara karşı kazandığı "zafer"i duyurmak üzere bir elçi yollaması, hükümdarların her askeri olayı, önemli bir zafer olmasa bile, başarılı askeri komutanlar oldukları imajını yaratmak için de kullandıkları düşüncesini pekiştiriyordu.[45] Memluk sultanı bu seferi bir cihat olarak değil, asi Akkoyunlu hükümdarına boyun eğdirmek için yapılmış gibi sunmuştu. 15. yüzyıl uluslararası siyasetinde, günümüzde de olduğu gibi, kendini sunuş ve algılama biçimi, gerçeklerden daha önemliydi ve Barsbay, Murad'ı Macarlar karşısında bir başka zafer daha kazandığı için kutladıktan sonra, kendi seferini kesin bir zafer olarak sunmuştu. Oysa gerçekte Barsbay'ın seferi tam olarak başarıya ulaşmamıştı. Barsbay, uzun ve yorucu bir kuşatmanın ardından Akkoyunlu hükümdarı Osman'a yalnızca sözde boyun eğdirmiş, sayıca büyük kayıplar veren kırgın bir orduyla, elle tutulur bir toprak kazanımı da olmadan geri çekilmişti.[46] Kendi zaferlerini duyuran ülkelerin elçilerini ağırlamakta olan Memluk sultanı, her şeye karşın, bu kutlamalara kendi elçilik heyetiyle karşılık vermişti. Barsbay mektubunun sonunda II. Murad'a yedi yıl önceki Kıbrıs'ın "kutsal fethi"ni (*el-fethü'l-kudsî*) hatırlatıyordu.[47] Barsbay'ın mektubu, Osmanlıların geçmiş on yıllar boyunca etki alanının coğrafi açıdan genişlediğini ve şimdi Akkoyunluları da içine aldığını da doğrulamaktaydı.[48]

Kardeşlik ve Dayanışma

Osmanlılar ile Memluklar arasındaki iletişim her zaman kardeşlik ve dayanışmayı çağrıştıran bir dille biçimlendirilmiş olsa da, iki ülke arasında olası bir ittifak resmi olarak ilk kez 1427'de elçiler aracılığıyla tartışmaya açılmıştı. Geçmişte Bayezid, Timur'a karşı bir ittifak oluşturma girişiminde bulunmuş, ama Osmanlıların Memluk topraklarına yaptığı yeni bir saldırı

45 BNF MS 4440, 45b-47b. Bu mektup yanlışlıkla Murad'dan Barsbay'a olarak adlandırılmıştır.
46 Gaston Wiet, "Barsbāy," *EI²*, 1: 1053; bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 52.
47 BNF MS 4440, 47a.
48 Murad ile Barsbay arasındaki en az iki yazışma daha Akkoyunlularla ilgiliydi. Bkz. BNF MS 4440, 42b-44a (tarihsiz, Temmuz 1429-Nisan 1430 arasına tarihlenmektedir); Feridun, 1274, 1: 200-201 (tarihsiz, 1438'e tarihlenmektedir). Bu konular için bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 67-71.

nedeniyle sultanın bu girişimi olumlu karşılanmamıştı.[49] Kıbrıs seferinden sonra 1427'de Barsbay hâlâ kıyılarında korsanlarla mücadele ederken, Batılı bir ordunun Osmanlı topraklarına doğru ilerlemekte olduğuyla ilgili gizli bir rapor aldı. Bunu hem karada, hem de denizde yapılacak bir ittifak fırsatı olarak gören Barsbay, II. Murad'a bir elçi yollayarak, iki hükümdarın, yaklaşmakta olan bu tehdide karşı dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmeyi önerdi.[50]

Barsbay'ın Osmanlılara yolladığı ve büyük olasılıkla Kıbrıs seferinde elde ettiği zaferi de duyurmakla görevlendirdiği elçi Tağrıberdi el-Eşrefî, Memluk sultanının önerisiyle Murad'a ulaştığında, Osmanlılar zaten Macarlar ve Sırplardan oluşan müttefik ordusunu yenmiş ve 1427 yazı ile 1428 kışı arasında sınırdaki Güvercinlik Kalesi'ni ele geçirmişti. Bu zaferden sonra bile II. Murad, Barsbay'ın önerisine o kadar sevinmişti ki, elçiye kendisinin altın işlemeli bir kaftanı ile başlıklarından birini vermiş, Barsbay'a da değerli armağanlar yollamıştı.[51] Barsbay'ın dostluk önerisinin ardından herhangi bir gerçek lojistik destek gelmediyse de, bu en azından iki tarafın karşılıklı olumlu ilişkiler geliştirmesine katkıda bulundu.

1429'da Tağrıberdi'nin geri dönüşünden kısa bir süre sonra Osmanlı Elçisi Hoca Cemâleddin, Güvercinlik'in fethedildiğine dair resmi haberi Kahire'ye ulaştırdı.[52] Barsbay, Murad'ın Tağrıberdi'ye gösterdiği saygıya uygun bir karşılık vermek amacıyla, Osmanlı elçisi için bir imparatorluk merasim alayı ve büyük kutlamalar yapılmasını emretti. Memluk kaynaklarına göre elçiye kalenin eteklerinde Memluk yöneticilerinin, fıkıh âlimlerinin ve halkın katıldığı görkemli bir kabul merasimi düzenlenmişti.[53] Elçi, II. Murad'dan Osmanlıların başarılı seferini anlatan

49 Bkz. İkinci Bölüm, s. 121.

50 El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 793b.

51 Bu davranışın önemiyle ilgili olarak bkz. s. 71-72. Murad'ın Tağrıberdi'ye verdiği mektup için bkz. Feridun, 1274, 1: 195-7. Murad'ın elçiye verdiği armağanlar için bkz. Muhanna, "New Clothes," s. 191. Başlık armağan etmenin anlamı için bkz. Pedani, "Sultans and Voivodas," s. 198.

52 Bu elçinin getirdiği mektup için bkz. Feridun, 1274, 1: 197-8. Bu mektup yanlışlıkla Memluklardan Osmanlı sarayına olarak adlandırılmıştır.

53 İbn Bahadır, 52b; İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 402; Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 55; el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 776-7. Nasıriyye Meydanı olarak anılan bu yer bir olasılıkla kalenin eteklerindeki Rumeyle Meydanı'ydı ve Sultan Kalâvun el-Nâsır tarafından yenilenmişti. Modern çalışmalarda hipodrom olarak da geçer, zaman zaman büyük merasim alayları ve başka etkinliklerde de kullanılmıştır. Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 63.

bir mektup ile Barsbay'ın önerisine teşekkür olarak değerli armağanlar getirmişti.[54]

Bir varsayıma göre de, II. Murad, Barsbay'a bu değerli armağanları, Osmanlı elçisinin, Kıbrıs seferinden sonra Memluk sarayında tanık olduğu görkemli merasime karşılık olarak yollamıştı.[55] Osmanlı armağanları arasında Avrupalı (Rûm) kökenli 50 köle, 15 güvercin ve çeşitli av kuşları, çok sayıda samur, sincap, vaşak ve tilki kürkü ve mahmel için 20 parça Avrupa ipeği. Osmanlı hükümdarı bir grup değerli Avrupalı köle yollayarak, bir olasılıkla Memlukların Kıbrıs seferi sırasında edindikleri çok sayıda köleye karşılık vermek istemişti. Anlaşılan mahmel için yollanan ipek dokumalar Kahire'de olumsuz bir duygu uyandırmamıştı, bu da armağanların yollanan mesaja göre farklı yorumlanabileceğinin bir başka kanıtıydı.[56] Murad'dan gelen bu özel armağan, Barsbay ile Şahruh arasında *kisve* nedeniyle yaşanan gerilim (1424-35) bağlamında yorumlanmalıdır.[57] Kisve yerine mahmel için dokuma yollamakla Murad, Barsbay'a ayrıcalıklı bir saygı duyduğunu ve Şahruh'un küstahlığına karşı Memluk sultanından yana olduğunu göstermek istemiş olabilir.

Murad'ın 1429-30'da Barsbay'a yolladığı bir mektup da bu kardeşlik ve dayanışma havası ışığında değerlendirilebilir. Murad 1428'de yoğun bir çatışma döneminin ardından Balkan devletleriyle bir ateşkes anlaşması imzalamış ve bunu bir mektupla Barsbay'a bildirmişti.[58] II. Murad, Macar kralının barış taleplerine başta ilgi duymadığını belirtmişti. Bu noktada mektubun elimizdeki metni, erken İslam tarihine atıfta bulunarak, Osmanlı ordusunu muhacirlere benzetmiştir. Hazreti Muhammed'in emriyle Medine'ye hicret ettikleri için muhacir olarak adlandırılan ilk Müslümanların daha sonra Müslüman olmayan Mekkelilere karşı savaşmak için ilk İslam ordusunun nüvesi-

54 İbn Bahadır, 52b. İbn Bahadır ve diğer Memluk tarihçileri mektubun ya da bu ziyaretin içeriği hakkında bir bilgi vermemekle birlikte, armağanların türleri ve yollandığı tarih, bu elçinin Güvercinlik fethi için gönderilmiş olduğunu düşündürür.

55 Ziada, "The Fall of the Mamlūks 1516-1517," s. 2; Ziada, "Nihâyetü's-Selâtini'l-Memâlik," s 200.

56 Mahmel yapımı için dokuma göndermekle ilgili bkz. Giriş, s. 25.

57 1424-1435 arasında meydana gelen bu olayların ayrıntıları için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 82-94.

58 Feridun, 1274, 1: 203-6. Bu iki mektup da tarihsizdir. Bu özel heyetin gelişiyle ilgili olarak bkz. el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 823. İnalcık'a göre bu anlaşma 1428-9'da imzalanmıştır. İnalcık, "Murad II," *İA*, 8: 603.

ni oluşturmaları gibi, Murad da gayrimüslimlere savaş açmanın muhacirlerin izinden gitmek olduğuna inanıyordu. Ancak II. Murad uzun savaşlar her iki ülkenin halkını da tükettiği ve ticaret yollarını kestiği için üç yıllık bir ateşkes imzalamaya karar vermişti. II. Murad'ın Memluk hükümdarına yolladığı mektubun tonu mütevazı, hatta özür diler gibiydi; sanki Osmanlı sultanı, Barsbay'a mektupta hitap ettiği gibi İslam sultanının gözünde bu ateşkesi meşrulaştırma zorunluluğunu hissetmişti. Barsbay'ın bu mektuba verdiği yanıt onaylayıcı bir tondadır. Barsbay, II. Murad'a peygamberin de Mekke halkıyla bir ateşkes imzaladığını hatırlatarak, Müslüman olmayanlarla bir ateşkes imzalamayı anlayışla karşıladığını belirtir, ayrıca bu anlaşma koşullarının Müslümanların yararına olacağını ekler. Mektubun sonunda sultan, II. Murad'ın bu konuyu kendisiyle paylaşmasına sevindiğini ifade eder.

Bu metinlerde sık sık kendi İslami tarihsel miraslarına, peygamberin hadislerine, hatta bir konuya açıklık getirebilmek için Kuran'daki ayetlere göndermeler olurdu, ama Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkilerinde siyasal bir karar alınırken bunu dini bir zemine oturtma geleneği yaygın değildi. II. Murad'ın ateşkes anlaşmasını imzalamasını, saygı duyulan erken İslam tarihinin ortak belleği üzerinden açıklamaya çalışması aslında, Balkanlar'daki son olaylardan duyduğu derin memnuniyetsizliğin bir işaretiydi. II. Murad'ın mektubu, onun aynı ideolojik ortamdan gelen bir başka Müslüman hükümdara yalnızca durumu açıklama ve meşrulaştırma isteğinden değil, aynı zamanda, *Sahibü'l-Ucât* (Uçların ya da Rumeli Serhad Boylarının Sahibi) ya da *Nusretü'l-Guzat ve'l-Mücâhidîn* (Gazilerin ve Mücahidlerin Muzafferi) olarak anıldığı bir yerde, adını temize çıkartmak istemesinden kaynaklanıyor olabilirdi.[59] Buna karşılık Barsbay, hükümdar dostunu, her ikisinin ortak mirasından verdiği bir örnekle mantıklı bir yaklaşımla rahatlatmaya çalışmıştı.

Dikkate Alınmayan Sığınmacılar

1402'den 1451'e değin epey uzunca bir dönem, gerilim yaratması çok muhtemel iki ayrı durum ortaya çıkmasına karşın, kaynaklar, bu iki

59 İlki için bkz. el-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 759b; ikincisi için, Feridun, 1274, I: 207. El-Aynî bu unvanı I. Mehmed'den beri kullanmaktaydı.

devlet arasındaki diplomatik ilişkilerde bir gerginlik ya da askeri bir harekât kaydetmemişlerdir. Bunlardan yalnızca Memluk kaynaklarında belirtilen ilk durum Osmanlı hanedanından iki kardeşi, Süleyman ve Sara'yı (Hundi?) ilgilendirmektedir.[60] Babaları Orhan (Süleyman'ın oğlu), amcası I. Mehmed tarafından, daha Süleyman ve Sara doğmadan önce kör edilip hapse atılmıştı, dolayısıyla ikisi de kısmi bir tutsaklık durumunda dünyaya gelmişlerdi. 1429'da ya da 1432'de Orhan öldüğünde, adı Doğan olduğu sanılan hizmetkârı iki kardeşi alarak kaçmış ve Memluk topraklarına sığınmıştı. 1433'te Akkoyunlulara karşı giriştiği seferden "zafer"le dönen Barsbay da onları kabul etmişti.[61] Memluk sarayında iyi ağırlanmakla birlikte, 1437'de yurtlarına geri dönmek istediklerinde Memluk yetkilileri onları kınamıştı.

İki kardeşin ya da Doğan'ın neden geri dönmek istedikleri çok net değildir, bu noktada Memluk kaynakları birbirlerinden farklı bilgiler aktarır. Birinde Osmanlı Sultanı II. Murad'ın Barsbay'dan akrabalarını geri göndermesini istediğini söyler. Barsbay, kısmen iki kardeşin hayatlarının tehlikede olabileceğini düşünerek bunu reddedince, II. Murad bu kez onları geri getirmesi için Doğan'ı ikna etmeye çalışmıştı. Hep birlikte İskenderiye'de bir gemide yakalanan grup Kahire'ye getirilmiş ve Doğan idam edilmişti. Gruptakiler ağır biçimde cezalandırılırken, şehzade küçük bir cezayla kurtulmuş ve hemen Memluk kışlasına getirilmişti. Sara sonunda Barsbay'la evlenmiş, onun ölümünden sonra da Çakmak'ın eşi olmuştur. Çocukları ergenliğe erişmeden ölmüş, daha sonra da Çakmak onu boşamıştı.[62]

Memluk sultanının bu iki Osmanlı hanedan üyesini ağırladığı sıralarda Osmanlı Sultanı II. Murad da Barsbay'ın siyaset sahnesindeki en büyük rakibi Canibeg es-Sûfî'yi koruması altına almıştı. Barsbay tahta geçer geçmez Canibeg'i hapse atmış, ama o kaçarak Osmanlı topraklarına

60 İbn Tağrıberdi'ye göre Şehzade. Bkz. Ibn Tagrhribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 22: 127. İbn Bahadır, 70b–71, 88b. Sara adını İbn Bahadır kullanmıştır. El-Aynî ise öykünün kısaltılmış biçimini vermektedir; şehzadeye değinilmiş, ama kız kardeşinden söz edilmemiştir. El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 814a. Uzunçarşılı, İbn Tağrıberdi ile İbn İlyas'ın çok daha geç tarihli kayıtlarından yararlanmıştır. Uzunçarşılı, "Memluk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler," *Belleten* 17 (1953): 519-35; Gaston Wiet, "Deux Princes Ottomans à la Cour d'Égypte," *Bulletin de l'Institue d'Égypte* 20 (1938): 137-50.

61 Akkoyunlu seferi için bkz. Üçüncü Bölüm.

62 Sara'nın ölümüyle ilgili bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 22: 127. İkisinin de ölümü ve öykünün bir başka yorumu için bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 559, 560–1.

sığınmıştı.[63] Bu iki olayın aynı tarihlere denk gelmesi, bu kişilerin gelecekleri hakkında karar vermek üzere görüşmeler yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Bu olayların olası bir çatışmayı tetiklememiş ve II. Murad ile Barsbay arasındaki ilişkileri zedelememiş olması aslında şaşırtıcıdır. Her iki hükümdar da başka siyasal cephelere yatırım yapmıştı, ayrıca ikisi de Timurlu hükümdarı Şahruh'a karşı büyük bir güvensizlik duyuyordu. Dindarlığı ve siyasal hırslarıyla bilinen Şahruh'un 1424'te bir elçiyle Barsbay'a *kisve* yollamasıyla Memluklarla Timurlular arasında büyük bir kriz patlak vermişti.[64] Bu olay her ne kadar diplomatik bir jest olarak sunulsa da, aslında doğrudan bir meydan okumaydı, çünkü Memluk sultanları için her yıl kisvenin yerine konması kıskançlıkla korumaya çalıştıkları bir ayrıcalıktı. Şahruh bu "armağan"la, Memluk sultanlarının haklarını ihlal ediyor ve İslam dünyasında liderliğe oynuyordu. Bu diplomatik ihlalden sonra Şahruh ile Barsbay arasındaki ilişkiler hep gergin kaldı.

Şahruh'un hırsları, Anadolu devletleriyle bundan sonraki diplomatik ilişkilerinde de kendini göstermiş, daha önce babası Timur'un yetki alanı içinde olan topraklar üzerinde yeniden hak iddia etmeye başlamıştı. Barsbay, Şahruh'un bu çabasını duyduğu zaman rahatsız olmuştu.

> Safer, 839. Sultan [,] Şahruh ibn Timurleng'in, Anadolu hükümdarı Sultan Murad Bey ibn Osman'a, yukarıda bahsedilen Karamanoğulları Beyi Emir Sârimeddin İbrâhîm ibn Karaman'a ve Kara Yülük ile oğullarına ve Nâsırüddin Bey ibn Dulkadir'e hilatlar yolladığını duyunca, bunların kendi topraklarında [Şahruh'un] saltanat naipleri olduklarını düşündü. Hepsi [Şahruh'un gönderdiği] hilatları giymişti ve hatta İbn Osman [Murad II] da onun [Şahruh'un gönderdiği] hilatı giymiş ve bu sultanı endişelendirmişti, ta ki kendisine Murad'ın bunu resmi olmayan bir toplantıda şaka yollu yaptığı söyleninceye kadar.[65]

63 İbn Bahadır, 89b, 90b–91a; Âşıkpaşazâde, ed. Âli, s. 246.
64 1424-1435 arasındaki olayların ayrıntıları için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 82–94. İbn Bahadır, 57a, 97a–b, 101b.
65 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 127. Köşeli parantezler Cihan Yüksel Mutlu'ya ait.

Bu paragraf yalnızca Şahruh'un hırsının nerelere vardığını göstermekle kalmıyor, ayrıca 15. yüzyıl İslam diplomasisi içinde hilatın, özellikle de hem alıcı, hem de verici hükümdar olduğu zaman sahip olduğu özel önemi ortaya koyuyordu, çünkü hilat, yollayanın alıcıdan daha üstün olduğunu kabul etmek ve onaylamak anlamına geliyordu. Barsbay da haklı olarak, II. Murad'ın Şahruh'un yolladığı hilatı giydiğini duyunca kaygılanmıştı.[66] Şahruh'un karıştığı her iki armağan verme olayı da, bize bu diplomatik uygulamanın yalnızca merasimle ilgili bir zorunluluk olmadığını, aynı zamanda yetki iddiası ya da kabullenişi anlamına geldiğini hatırlatıyordu.

Şahruh'un diplomatik manevralarını olası askeri saldırıların işaretleri olarak yorumlayan Barsbay, aynı yıl II. Murad ile bölgedeki diğer hükümdarlara ittifak önerisinde bulunmuştu.[67] Ancak kaynaklarda Barsbay'ın bundan sonraki yardım çağrıları hakkında başka bir şey yoktur; belki de Şahruh'un denetimindeki topraklardaki iç dinamikler, Timurluların Memluklara daha fazla baskı yapmasını engellemiş ve böyle bir ittifak gereksiz hale gelmişti.[68] 1438'de Barsbay'ın ölümünden sonra bu macera sona erdi, ardından başa geçen Çakmak, yetkilerini sağlama aldıktan sonra Şahruh'a karşı daha dikkatli davrandı.[69]

Değişen Roller

Barsbay'ın ölümüyle başlayan veraset mücadelesi Çakmak'ın Kahire'de yetkisini sağlamlaştırana kadar sürmüştü. Çakmak, Timurlulara karşı dikkatli bir siyaset izlerken, Osmanlıların ününün gizliden gizliye artmakta olduğunu da görüyordu. Tahta geçtikten (10 Eylül 1438) yalnızca iki ay sonra Çakmak, Murad'a bir haberci yolladı ve 28 Ekim 1438 tarihli mektubunda önce Barsbay'ın ölüm haberini verdi.[70] Yeni Memluk sultanı tahta çıkışı sırasında olanları olağanüstü ayrıntılı olarak ve özellikle kendisini oybirliğiyle destekleyen halifenin, önde gelen âlimlerin ve din adamlarının

66 Bu hareketin analizi için bkz. Birinci Bölüm, s. 70.
67 İbn Bahadır, 84b.
68 Bu yıllarda Şahruh'un karşılaştığı sorunlar için bkz. Beatrice Manz,"Shāh Rukh b. Tīmūr," *EI²*, 9: 197–8.
69 Dekkiche, "Le Caire," 1: 91–2 (özellikle n.269). Ancak daha sonra 1444'te aynı sorun bu hükümdarlar arasında gene gerilime neden olmuştu. Bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 96-7.
70 Feridun, 1274, 1: 207-8.

rollerini vurgulayarak anlattı. Çakmak, ordu komutanlarının ve yüksek yöneticilerin sözde oylamasıyla, başlangıçta naipliğini yaptığı Barsbay'ın genç ve deneyimsiz oğlunun yerine nasıl geçtiğini anlatıyordu. Çakmak, bu oldubittide ve oylamada kendi rolünü minimize ederken, aynı zamanda peygamberin şu ünlü sözlerine gönderme yaparak hükümdar olarak meşruiyetini öne sürüyordu: "Benim ümmetim hata üzerinde birleşmez."[71] Mektuptaki pek alışık olmadığımız bir paragrafta yeni sultan, II. Murad'a, Barsbay'dan istemiş olduğu ve sultanın ölmeden önce yollayamadığı fili de gönderdiğini bildiriyordu.[72] Mektupta II. Murad'a, 1433'ten itibaren Osmanlı hükümdarları için gelenekselleşen *el-Makarr el-Kerîm* unvanıyla hitap edilmişti.

Çakmak'ın II. Murad'a yazdığı mektupta, savunmada olduğu hissini veren ayrıntılı açıklamaları dikkat çekicidir. Sonuçta bir zamanlar Memluk sultanları tarafından tanınmayı bekleyen ve tartışmalara neden olan veraset usullerini açıklama çabası içinde olan Osmanlı hükümdarları –önce Süleyman, sonra Mehmed– değil miydi? Memluk hükümdarlarının Osmanlılara bakışındaki bu değişim, 1402-51 arasındaki görece sakin dönemde bile, Osmanlılarla Memlukların daha incelikli statüler üzerine görüşmelere devam ettiklerini ima eder. II. Murad, Çakmak'a yolladığı gecikmiş yanıtında kendisini sözde kutladıktan sonra Semendire'nin fethini duyurmuştu. II. Murad mektubunda kısaca ve genel olarak olsa da, Çakmak'ın elçisiyle yolladığı değerli armağanlara da değinmekteydi.

Çakmak'ın, II. Murad'ın zaferini kutlayan yanıtı, hem Osmanlı, hem de Memluk kaynaklarında geçer. Armağan listesi mektubun yalnızca Osmanlı kopyası aracılığıyla elimize ulaştığından kesinliğini denetleme olanağı olmasa da, listedeki nesnelerin değeri açısından ele alınmasında yarar vardır. Çok sayıda değerli, ama alışılmış nesnelerin –kılıçlardan ender dokumalara kadar– yanı sıra,[73] en dikkat çekici armağan listenin başına, her iki ülkenin ideolojik ve dinsel dünyalarında taşıdığı simgesel öneme uygun bir yere konulmuştu; bu, "Halife Osman'ın elinden çıkma bir Kuran"dı. Müslüman ülkeler arasında Kuran değiş tokuşu alışıldık bir uygulamaydı, ancak

71 A.g.e., I: 207.
72 A.g.e., I: 208.
73 A.g.e., I: 214.

bu Kuran'ın bir özelliği vardı, çünkü Kuran'ın son haline kavuşturulmasında Halife Osman önemli bir rol oynamıştı. Abbasi merasimlerinde Halife Osman'ın Kuran'ının simgesel bir işlevi vardı: eğer halife birini huzuruna kabul etmeye karar vermişse, bu nüsha, peygamber döneminden intikal eden merasimlere ait diğer eşyalarla birlikte o kişinin önüne konulurdu.[74] Memluklar kuşkusuz Abbasi merasimlerinde kullanılan Osman'ın Kuran'ını değil, ama onun yazdığı bir Kuran'ın kopyasını yollamışlardı. Bu armağanın simgesel önemi, Memlukların Osmanlı sarayına duydukları saygıyı gösteriyordu. Ayrıca bu armağan listesinin günümüze kadar gelebilmiş olmasından da Osmanlıların, Memlukların bu saygısını paylaştıklarını anlıyoruz.[75]

Edirne ile Kahire arasındaki bu yazışmalar iki yıllık bir süreyi gözler önüne sererken, Memluk-Timurlu ilişkilerinde de yeni bir evre başlamıştı. Çakmak, Şahruh'a Şubat-Mart 1439 tarihli bir mektup yollayarak, tahta çıktığını haber vermişti, ama bu mektubun içeriği II. Murad'a yolladığından çok farklıydı.[76] Çakmak her zamanki gibi Şahruh'a yüksek rütbeliler için kullanılan ve Memluk sultanlarının unvanına denk gelen *el-Makâm el-Şerîf* (Şerefli Makam) unvanıyla hitap etmişti. Ancak günümüze ulaşan kopyada Çakmak'ın, Barsbay'ın ölümünü duyurduğu ve daha fazla ayrıntı vermediği anlaşılmaktadır. Ancak Çakmak, II. Murad'a daha düşük bir unvanla (*el-Makarr el-Kerîm el-Emîrî*) (Emirlere Layık Ulu Merkez) hitap etmesine karşın onu, Şahruh'a iletmediği bazı açıklamalarla onurlandırmıştı.

Yedi ay sonra Kasım 1439'da Çakmak, Şahruh'tan beklenmedik bir mesaj getiren bir heyeti kabul etmişti. Elçiye göre Şahruh, Çakmak'ın tahta çıktığını duymuş, ama "bu olayın doğrulanmasını istemiş"ti.[77] Şahruh'un Çakmak'ın mektubunu aldığı ve içeriğinden tatmin mi olmadığı, yoksa mektubu hiç mi almadığı konusunda kaynaklar net değildir. Her iki durumda da gereksiz gerilimden kaçınmak amacıyla Çakmak elçiyi hilat ve

74 Hilal al-Sabi, *Rusum Dar al-Khilafah*, s. 73; Hilal al-Sabi, *Rusum Dar al-Khilafah: The Etiquette, Protocol and Diplomacy of the Abbasid Caliphate in Baghdad*, ed. Mikhail Awad, Bağdat, Al-Aini Press, 1964, s. 90-1.

75 Feridun Bey'in münşeatında Osmanlılarla Memluklar arasında 1517'ye değin süren yazışmalardan 37 tanesi vardır. Bunlardan yalnızca üçünde (bu mektup dahil olmak üzere) Memlukların Osmanlılara yolladıkları armağanların listesi bulunmaktadır. Bkz. Feridun, 1274, I: 145; I: 212-14; 235-8.

76 BNF MS 4440, 44a–45a.

77 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 78.

çeşitli armağanlarla onurlandırmış, ayrıca Şahruh'a yeni bir mektup yazılmasını emretmişti.

Bundan sonraki Timurlu elçisi Eylül 1440'ta Kahire'ye geldiğinde Çakmak Timurlularla arasındaki herhangi bir yanlış anlamayı gidermeye hazırdı. Bu kez Kahire ev sahipliği konusunda iyi hazırlanmış ve Çakmak'ın oğlu heyeti karşılamaya yollanmıştı. Halk şehrin, heyet onuruna süslenmesini ve merasim alayını şaşkınlık içinde izlemişti. Şahruh'un temsilcileri değerli taşlar, develer, ipekliler ve diğer dokumalar ve kürklerle misk getirmiş ve şehirde kaldıkları süredeki harcamaları için kendilerine cömert bir ödenek verilmişti. Ayrıca Timurlu elçiye ülkesine dönerken bir de hilat armağan edilmişti. İbn Tağrıberdi'ye göre bu hilat gerek nitelik, gerek zenginlik açısından bundan önceki elçilere verilenlerden çok daha üstündü. Elçinin Herat'a götürdüğü armağanlar da aynı derecede etkileyiciydi.[78] Memluk sarayının bu cömert ve son derece uygun davranışı sultan ve danışmanlarının Şahruh'u gücendirmek istemediklerini göstermekteydi.

Diplomasinin Dolaylı Söylemleri: Ticaret, Hac Kervanı ve Fetvalar

Diplomatik ilişkilerin irdelenmesi, taraflar arasındaki imaj ve algılama süreçlerinin evriminin izlenmesinde bir kolaylık yaratabilse de, bu tür bir irdeleme Osmanlı-Memluk ilişkilerinin karmaşıklığını yansıtmakta yetersiz kalır. Bu ilişkinin en önemli, ama en az üzerinde durulan yönü aralarındaki kapsamlı ticari ilişkiler ağıdır. Hem Osmanlı, hem de Memluk hükümdarları yazışmalarında sık sık bu ilişki ağının iyileşmesi dileklerinde bulunmuşlar,[79] hatta bazı ender durumlarda bu çerçevede özel isteklerini dile getirmişlerdi.[80] Örneğin Ağustos 1436 tarihli bir mektupta II. Murad, Memlukların denetimi altındaki Trablusşam'da ölen bir Osmanlı tüccarının (Hacı Ömer b. Halil) kızına kalan mirasını alabilmek için Memluk sultanının yardımını rica etmişti. Tüccarın kızının evli olduğu Osmanlı kadısı Hüsameddin'in hem II. Murad'ın temsilcisi, hem de ölen tüccarın vekili olması, bu toplumlar arasındaki ilişkiler ağının ne kadar karmaşık olabileceğini göstermektedir.

78 A.g.e., 19: 81–2.
79 Örnek olarak, Ibn al-Hijja, *Qahwa*, ed. Veselý, s. 178-183; Feridun, 1274, 1: 164-5.
80 Feridun, 1274, 1: 206, 207-8.

Hükümdarlar karşılıklı diplomatik heyetler göndermenin ötesinde dolaylı iletişim de kurabiliyorlardı. Her yıl hac kervanının Kahire'den yola çıkması bütün Müslüman hükümdarlar için çok önemli bir olaydı ve çoğu büyük bir sadakatle zekâtlarını ve armağanlarını bu kervanla Mekke ve Medine'ye yolluyordu. Osmanlı hükümdarları geçmişte de zekât yolluyorlardı ama kaynaklara göre, kutsal Mekke ve Medine'ye, orada yaşayanlara ve peygamberin ailesine destek olmak için Haremeyn Vakıfları olarak anılan dini vakıfları ilk kez I. Mehmed ile II. Murad kurmuşlardı.[81] Bu bağışlar elçilerin getirdiği armağanlarla aynı işleve sahip değildi, ama Memluk sultanlarına, halka ve İslam dünyasına çeşitli mesajlar iletirdi.[82] Bu armağanlar ve bağışlar hükümdarların hem içerdeki, hem de Memluk topraklarındaki imajlarını oluştururken, hayırlı, cömert ve dindar kavramlarını imajlarına dahil etmelerine yardımcı olmaktaydı. Bu on yıllar içinde II. Murad'ın Memluklarla yaptığı yazışmalarda kendisi için kullanılan Fakirlerin ve Muhtaçların Koruyucusu unvanı, bir olasılıkla böyle bir cömertlik göstermiş olmasına bağlıydı.[83]

Bu armağanlar, bağlamları ve veriliş biçimlerine bağlı olarak başka Müslüman hükümdarların, Memlukların imparatorluk iddialarına karşı çıkmalarına hatta sorgulamalarına vesile olabiliyordu. Örneğin Timurlu hükümdar Şahruh, kervan için kisve yollamaya niyetlendiğinde Memluk sultanının öfkesini üzerine çekmişti.[84] Benzer biçimde merasim mahmeli için ipek örtü yollama girişimleri de, her zaman değilse bile bazen Mem-

81 I. Bayezid'in yolladığı zekât için bkz. Ş. Tufan Buzpınar ve Mustafa S. Küçükaşcı, "Haremeyn," *DİA*, 16: 157. I. Mehmed için bkz. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 194; Neşri, ed. Unat ve Köymen, s. 551, 679-81. II. Murad için bkz. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, 194, 210; İ.H. Uzunçarşılı, "Sultan II.Murad'ın Vasiyetnamesi," *Vakıflar Dergisi* 4 (1958): 2, 4; Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları (XVI.–XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul, 2002, s. 101. Ayrıca bkz. Suraiya Faroqhi, *Pilgrims and Sultans: The Hajj under the Ottomans*, Londra I.B. Tauris, 1994, s. 76-7. Bu tartışma Osmanlı topraklarında yaşayan kişilerin (Osmanlı askeri ve yönetici sınıflarının ileri gelenleri) hibe ve bağışlarını içermez.

82 Dinle ilişkili armağanlar üzerine yapılan yeni bir araştırma için bkz. Sheila Blair, "On Giving to Shrines: 'Generosity is a Quality of the People of Paradise'," *Gifts of the Sultan*, s. 51-75.

83 Feridun, 1274, 1: 207: *Melceü'l-fukara ve'l-mesâkin.*

84 Dekkiche, "Le Caire," 1: 74-82. Şahruh ve Memluk sultanları arasından 1424-1435 arasında geçen olarların ayrıntıları için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 82-94. Moğol hükümdarı Ebû Said ile Memluk Sultanı Nâsır Muhammed arasındaki kisve olayı ile ilgili olarak bkz. Charles Melville, "The Year of Elephant," *Studia Iranica* 21 (1992): 197-207.

luk yetkilileri tarafından meydan okuma biçiminde algılanabiliyordu.[85] Osmanlıların Memlukları bu şekilde gücendirdikleri konusunda bir kayıt bulunmamaktadır.

1444'te Osmanlılarla Memluklar arasında dolaylı, ama etkili bir başka ilişki daha söz konusu olmuştu. II. Murad Balkanlar'da zor bir seferle uğraşırken, Karamanoğullarından İbrahim Bey (ö. 1464) ona karşı bir ittifak oluşturmuş[86] ve doğudaki Osmanlı topraklarına saldırmıştı. Murad, Kahire'ye yolladığı bir mektupta, kendisi de Müslüman olan, ama Osmanlı topraklarında yaşayan Müslümanlara rahatsızlık veren ve Osmanlı hükümdarını cihattan alıkoyan İbrahim Bey'e savaş açmasının din açısından sakıncalı olup olmadığını sormuştu.[87] Bu soruya yanıt arayan kadılar arasında saygın Memluk düşünürleri vardı. Ünlü İbn Hacer (ö. 1449) gibi çeşitli âlimlerin hazırladıkları fetvalardan günümüze ulaşan beşi de Karamanoğullarına karşı savaş açmanın mubah olduğuna karar vermiş, hatta bazıları tartışmayı daha da ileri götürerek, İslam hukukuna göre Karamanoğulları hükümdarının kanını akıtmanın da mubah olduğunu öne sürmüştü.[88]

II. Murad zekice bir yöntemle bu soruyu sorarak, Memluk sultanını gücendirmeden Karamanoğullarına saldırma konusunda onun onayını almıştı. Karamanoğulları on yıllardır Memlukların tabisi olduğundan normal olarak böyle bir saldırı Memluk sarayını kızdırabilirdi. Ama kadılar fetva verdikten sonra Çakmak'ın buna karşı gelmesi zordu. II. Murad beklediği fetvayı aldıktan hemen sonra, Temmuz 1444'te Karamanoğullarına saldırdı.[89] Sonuçta İbrahim Bey Osmanlılarla barış anlaşması imzalayarak, Osmanlı egemenliğini kabul etti. Böylece II. Murad görünüşte saygılı olan bir taktikle Memlukların etki alanına ustaca müdahale etmişti.

85 Uzun Hasan'ın mahmel örtüsü yollama girişimiyle ilgili olarak bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 107-8; Jomier, *Le Maḥmal*, s. 50-3.

86 İnalcık, "Murad II," *İA*, 8: 608.

87 Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından," s. 129. Makaleye eklenen fotoğraflar gerçek belgelerin okunabilir kopyalarıdır. Ne yazık ki Uzunçarşılı Topkapı Sarayı Arşivlerindeki belgelerin numaralarını vermemiştir. Bu belgelerin yeni Türkçe çevirileri için bkz. Boyacıoğlu, "Osmanoğullarının Karamanoğlu İbrahim Bey Aleyhine Aldığı Fetvalar," *Pax Ottomana: Studies in memoriam of Nejat Göyünç*, Ankara, 2001, s. 641-59.

88 Boyacıoğlu, "Osmanoğullarının, s. 647-54.

89 İnalcık, "Murad II," İA, 8: 608.

II. Murad Karamanoğlu topraklarına yaptığı seferden sonra tahtı 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e bırakmış ve II. Mehmed'in bu ilk hükümdarlık dönemi neredeyse iki yıl sürmüştü. II. Murad'ın tahtı bırakmasından dört ay sonra baştaki hükümdarın henüz çocuk olmasından yararlanan bir haçlı ordusu Osmanlılara saldırmıştı. Murad'ın komutası altındaki Osmanlı ordusu 10 Kasım 1444'te Haçlılarla Varna'da karşı karşıya geldi. II. Mehmed bu kısa dönem hükümdarlığı süresince Kahire'ye en az iki diplomatik heyet göndermişti. Bunların ilki babasının kazandığı askeri başarıyı duyurmaktaydı. II. Mehmed bu görev için Varna Savaşına komutan olarak katılan Azeb Bey'i seçmişti.[90] Azeb Bey ve heyeti beraberindeki savaş tutsaklarıyla birlikte 31 Ocak 1445'te Kahire'ye geldi.[91] Memluk tarihçilerinin yazdıklarından anlaşıldığı üzere, yönetim değilse bile halk, Edirne'deki rejim değişikliğinden haberdar değildi. II. Murad'ın tahtı oğlu II. Mehmed'e bıraktığı haberini bir sonraki Osmanlı heyeti getirmişti. Genç Osmanlı hükümdarının mektuptaki tonu özellikle saygılı, hatta belki de biraz itaatkârdı.[92]

Memluk kaynaklarında, II. Murad'ın 1447'de yönetimi II. Mehmed'den geri aldığına dair bir kayıt yoktur. Osmanlılarla Haçlılar arasında Ekim 1448'de yapılan kritik Kosova Savaşı'na da değinilmez. Kaynakların belirttiği tek şey Memluk Elçisi Emir Kânim el-Tacir'in 25 Temmuz 1449'da Edirne'ye gitmek üzere Kahire'den ayrıldığıdır. Elçi büyük olasılıkla Osmanlı ordusunun Kosova'da elde ettiği zaferi duyuran Osmanlı elçilerine eşlik etmekteydi.[93]

Kânim'in ayrılmasından iki yıl sonra, II. Murad'ın Mart 1451'de öldüğü haberi Kahire'ye ulaştı.[94] II. Murad, ünlü Memluk yönetimiyle ilişkilerini kuşkusuz büyük dedesi Bayezid'den çok farklı yürütmüştü.

90 Molla Hüsrev'in kaleme aldığı zafername için bkz. BNF MS 4344, 133b–139a. Başka hükümdarlara yollanan diğer kopyaları için bkz. Adnan Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II," *Belleten* 14 (1950): 595-647; Fekete, "Das Fetḥnāme ü ber die Schlacht bei Varna."

91 Bu konudaki göndermelerin tam listesi için bkz. Ek III, s. 262-263. Her ne kadar Neşri Azeb Bey'i II. Murad'ın yolladığını öne sürse de, bu diplomatik görüşmenin yapıldığı tarihte tahtta resmen hâlâ II. Mehmed bulunmaktaydı. Neşri'nin bu görevle ilgili anlattıkları için bkz. Birinci Bölüm, s. 64.

92 A.g.e., 1: 123. Çakmak ile II. Mehmed arasındaki diğer yazışmalar için bkz. Feridun, 1274, 1: 265-6, 266-8. Bu mektuplar içerikleri ve yazılış tarihleri açısından bazı uyuşmazlıklar taşır. Bu karışıklıkla ilgili olarak bkz. Ek III, s. 262-264.

93 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 1: 211.

94 A.g.e., 2: 321.

Kullandığı taktikler, fiziksel saldırganlıktan çok hep diplomatik iletişim ve görüşmelere dayanmıştı. Mektuplardan anlaşıldığı üzere unvan değişimleri ve konuların çeşitlenmesi belki de II. Murad'ın barışçıl diplomasisinden kaynaklanmaktaydı ve bu sayede hem Kahire'de, hem de başka devletlerin gözünde Osmanlı algısını, daha ünlü ve saygın hale getirememiş olmakla birlikte eşitleyebilmeyi başarmıştı. Ölümünün ardından İbn Tağrıberdi'nin kaleme aldığı övgü dolu satırlar bu gerçeği doğrulamaktadır.

> Sultan Murad Bey en olgun çağında öldü. Zekâya, sağduyuya, kararlılığa, cömertliğe, cesarete ve önderlik [niteliklerine] hep birlikte sahip olduğundan, Doğuda ve Batıda çağının en iyi hükümdarıydı. Bütün yaşamını Yüce Allah yolunda çabalayarak geçirdi, pek çok saldırıda bulundu, çok sayıda zafer kazandı, düşmandan ulu kaleleri, hisarları ve şehirleri [aldı] ve [Allah tarafından] terkedilenleri fethetti; ama insanoğlunun arzuladığı zevklere düşkündü; durumu belki de kendisine inancı sorulduğu zaman "onu günahlarla yırtıp [,] bağışlanmak için ettiğim dualarla onarırım" diyen bir dindarın söyledikleri gibiydi; ve o Allah'ın affını ve rahmetini daha çok hak eder, çünkü o saygınlığını ünlü anıtlarla ve İslam'a yaptığı hizmetlerle ve düşmanlarına verdiği mağlubiyetlerle kazandı, onun için, onun İslamın ve Müslümanların suru olduğu söylenir – Allah onu affetsin ve gençliğine karşılık olarak Cennet'i versin, çünkü o mükemmelliğiyle insan soyu için en yüce şerefti – Allah rahmet eylesin.[95]

Bu kısa, ama güçlü satırlar II. Murad'ın doğrudan ve dolaylı diplomatik başarılarını özetler: Balkanlar'daki askeri zaferleri, siyasal otoritesi ve etkisinin yaygınlaşması, hayırsever ve inançlı hamiliği. Ölümünden sonra bile bu son nitelik II. Murad'ın Haremeyn sakinlerine ve peygamberin ailesine adadığı bağış ve vakıfları da dahil ettiği vasiyetnamesiyle daha da vurgulanmıştı.[96]

95 Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 232-3.
96 Uzunçarşılı, "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi," s. 2, 4.

Dördüncü Bölüm

YENİDEN CANLANAN İMPARATORLUK TUTKUSU (1453-1481)

Memluk Sultanı Çakmak, II. Murad'ın ölümünü duyar duymaz hemen Murad'ın oğlu ve varisi II. Mehmed'e başsağlığı dileklerini iletmek üzere Emir Esenbey'in başkanlığında bir diplomatik heyet oluşturmuştu.[1] Esenbey, Aralık 1451'de geri döndüğünde, yanında II. Mehmed'in ikinci kez tahta geçtiğini resmen bildirmek üzere bir Osmanlı elçisi bulunuyordu. Osmanlı heyeti, Mehmed'in, Çakmak'ın vakit kaybetmeden yaptığı bu diplomatik jestten memnun olduğunu belirtmiş ve 23 Aralık 1451'de getirdiği köleleri ve kürkleri Memluk sultanına sunmuştu. Heyet Kahire'de kaldığı sürede Memluklar tarafından cömertçe ağırlanmış, cep harçlığı olarak günde 100 dinar, dönüş için de 3,000 dinar yol parası almışlardı.[2] Önceden Memluk sultanının konumuna boyun eğen genç Sultan Mehmed'in, sonradan iki ülke arasındaki güç dengesini kökten değiştirmeye kalkışacağını o tarihlerde kimse tahmin edemezdi.

Genç Osmanlı hükümdarının Konstantinopolis'i fethedeceğini kimse beklemiyordu ama şehir II. Mehmed'in ordularının iki ay süren kuşatmasının ardından, 29 Mayıs 1453'te düştü. İstanbul'un fethi, Doğu Akdeniz bölgesi ile Ortadoğu'nun jeopolitik durumunu değiştirmesinin yanı sıra, Osmanlı hükümdarının konumunu ve imajını da yeniden biçimlendirmişti. Mehmed, yaklaşık 30 yıl boyunca sadece hemen her yönde bir genişleme politikası uygulamakla kalmamış, kurumlarda ve merasimlerde yaptığı değişikliklerle, sürekli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki yeni rolünü vurgulamıştı.[3] Mehmed, babası gibi kendisini yalnızca Balkanlar'a ve Güneydoğu Avrupa'ya egemen olan bir hükümdar olarak görmekle yetinmiyor, aynı zamanda Rum (Roma) Kayzeri ve İslam dünyasının başı olarak görmek istiyordu.

1 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 325.

2 Ayrıntılar için bkz. Ek III, s. 264-265.

3 Osmanlı kurumlarındaki değişiklikler ve Mehmed dönemindeki kamusal imajı için örneğin bkz. Necipoğlu, *Topkapı*, s. 10-13, 15-22; Raby, "The Serennisima and the Sublime Porte," s. 107; Julian Raby, "A Sultan of Paradox," *Oxford Art Journal* 5 (1982): 3, 7-9.

II. Mehmed'in bölgesel ve ideolojik planları, Anadolu'daki geleneksel Memluk egemenliği için mevcut pek çok tehditten yalnızca biriydi. Timurlu hükümdarı Şahruh'un 1447'deki ölümüyle Timurluların saldırma olasılığı neredeyse ortadan kalkmıştı, ama onun yerine yeni palazlanmaya başlayan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bunun yanı sıra, Mehmed bölgesel ve siyasal haklarını yeniden biçimlendirmiş ve yeni imajını herkese duyurmaya başlamıştı, ancak döneminin Memluk sultanları (İnal, Hoşkadem, Kayıtbay) Osmanlı sultanının isteklerine boyun eğmiyordu. Mehmed'in bu tür girişimlerine Memlukların verdiği tepki sultandan sultana biraz değişse de, genellikle Osmanlıların Memluk üstünlüğünü, Memlukların da Osmanlıların topraklarını genişletmesini kabul etmesine dayanan eski statükoyu koruma olarak açıklanabilir.

Memlukların amaçları ile Osmanlıların beklentileri arasındaki uyumsuzluk nedeniyle iki devletin aralıklı olarak çatışması temelde silahlı mücadeleyle değil, çoğu kez diplomatik görüşmelerle çözülmüştü. Her ne kadar kaynaklar bazı olayların ayrıntılarını farklı aktarsalar da, hem Osmanlı, hem de Memluklu tarihçiler, unvanların hatalı kullanımının ve diplomatik teşrifat kurallarının göz ardı edilmesinin, iki saray arasında ya yeni bir sıkıntılı dönem yarattığı ya da zaten var olan bir gerginliği yansıttığı konusunda ağız birliği ediyorlardı. Her iki tarafın kaynaklarının anlaştığı bir diğer nokta da, diplomatik görüşme ve yazışmalarda yeni imgelerin ortaya atılmasında ve eskilerinin yeni bir anlamla biçimlendirilmesinde eskiye oranla daha cüretkâr davranıldığıydı. Hem Osmanlılar, hem de Memluklar için savaş alanı diplomasi olmuştu.

Osmanlıların İstanbul'u Fethi

Bizans başkenti Konstantinopolis'in fethinden yalnızca beş ay sonra, Celâleddin el-Kâbûnî başkanlığında bir diplomatik heyet, 27 Ekim 1453'te Kahire'ye gelmişti.[4] Heyetin amacı II. Mehmed'in İstanbul'u fethini bildirmek ve Mart 1453'te Memluk tahtına çıkan İnal'a Osmanlı hükümdarının tebriklerini iletmekti.[5] Memluk halkının Osmanlı elçisinin gelişiyle

4 Bu görevle ilgili Memluk kaynaklarının listesi için bkz. Ek III, s. 266-268.
5 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 453.

ilgili duyduğu heyecan, İstanbul'un fethinin tüm İslam dünyası için ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi. Sultan İnal heyetin geçeceği yol üzerindeki bütün şehirlerin süslenmesini emretmiş, grubun Kahire'ye girmesiyle de Memluk başkentinde günlerce süren kutlamalar başlamıştı.[6] Zanaatkârlar ve esnaf dükkânlarını süslemiş ve güneşin doğuşundan batışına kadar kösler (mehter takımlarınd kullanılan büyük davullar) çalınmıştır. Normal olarak yabancı heyet karşılamalarında bunların hiçbiri yapılmazdı.[7]

Heyet Kahire'ye geldikten yalnızca iki gün sonra huzura kabul edilmişti; bu da Memluk yönetiminin konuklarına karşı duydukları saygının bir göstergesiydi. 29 Ekim 1453'te İnal, kalede merasimlerin yapıldığı avluda (*havş*) Celâleddin el-Kâbûnî'yi kabul etmişti.[8] Bizans soylularından oluşan 30 kadar tutsak ile ele geçirilen iki din adamının yanı sıra, elçi, dokuz kafes (belki sepet ya da sandık) samur, dokuz kızıl vaşak, dokuz ermin ve dokuz sincap kürkü ile dokuz bezemeli, dokuz tane de renkli dokuma ve dokuz adet dikdörtgen atlas kumaş getirmişti.[9] İnal daha sonra alışılmadık bir hareketle şehri ve bu merasim dolayısıyla yapılan süslemeleri seyretmek üzere elçiyle birlikte kaleden aşağı inmiştir.[10]

II. Mehmed elçiyle yollayacağı zafer haberine büyük bir özen göstermiş, eski hocası Molla Gürani'den fetihnâmeyi olabildiğince zarif ve etkileyici bir dille yazmasını istemişti. Mehmed zafer haberini mektupta açık bir ifadeyle yazdırırken, bir zamanlar Memluk sultanının hizmetinde olan bu âlimin şimdi kendisinin hizmetkârı olduğunu da sultana üstü örtülü biçimde sezdirmiştir. Ne de olsa âlimleri, düşünürleri ve sanatçıları korumak güçlü bir hükümdarın sorumluluklarından biriydi. Mehmed'in bu mektubu yazarken ortaya koyduğu çaba, Memluk sarayına ne kadar değer verdiğini ve bir hükümdarın imajının dış dünyada yayılmasında diplomatik yazışmaların ne kadar önemli olduğuna inandığını kanıtlamaktadır.

Memluk sarayına sunulan fetihnâmenin iki ayrı kopyası korunmuştur. Bunlardan biri Feridun'un münşeatında, diğeri de hem el-Bikâî'nin

6 El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 379.
7 A.g.e., 1: 421-2.
8 *Havş* için bkz. Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," s. 51-2; Rabbat, *Citadel*, s. 274-7.
9 El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 422.
10 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 454.

tarihinde, hem de anonim bir münşeatta bulunmaktadır.[11] Her iki metin de genel yapısı ve içeriği bakımından birbirine benzese de, ifadeler, imgeler ve tonu açısından birbirinden farklıdır.[12] Feridun'un her zamanki gibi Memluk sultanına *el-Makâm* yerine daha düşük *el-Makarr* elkabını kullanmasının dışında her iki kopya da saygılı ve uygun unvanlara yer vermektedir. Ancak Feridun'un kopyasında Memluk sultanının diğer unvanları iki ek sıfat daha içerir: "Yüce Pederane."[13] Bu birleşim Memluk sultanının yaşça ve deneyimi açısından daha büyük olduğunu saygılı bir üslupla ima eder. İslam toplumlarının yaşlılara gösterdikleri saygı göz önüne alındığında, bu hareket İslami diplomatik gelenekle tamamen uyum içindedir ve 21 yaşındaki Mehmed'in, 72 yaşındaki İnal'a saygısını gösterir.

Memluk sultanının yaşına gösterdiği saygıya rağmen, Feridun'daki kopya aynı zamanda Osmanlı hükümdarının gizliden gizliye daha ünlü bir imaja sahip olma isteğini hissettirir. Bir paragrafta Mehmed, iki hükümdar arasındaki iletişimin yeniden kurulmasının zamanının geldiğini belirtir ve net bir biçimde kendi rolü ve konumunun Memluk sultanından farkını ortaya koyar: "Şimdi, ibâdeti sever kullar için hac merâsimini yeniden canlandırmak zahmetini üzerine almış bir kimse ile baba ve dedelerden –Allah onlara öteki dünyada va'dedilmiş olan nîmetleri lûtfetsin!– miras olduğu üzere, gaza ve cihat ehlini teçhiz etmek meşakkatlerini üzerine alan bir kimse arasında dostluk ve karşılıklı sevgi ile bağlanma zamanı gelmiştir."[14] Mehmed'in yaptığı bu yapay işbölümü, Memluk sultanının başından beri imajları ve hükümdarlık iddialarının özünde olan ve bu doğrultuda Haçlılarla başkalarına karşı savunduğu haklarını ve önceki başarılarını neredeyse

11 İlk kopya için bkz. Feridun, 1274, 1: 235-8; ikincisi için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 425-31 ve BNF MS 4434, 139a-143a.

12 Bir mektubun birden fazla kopyasının bulunduğu başka durumlarda farklılıklar hiç bu örnekte olduğu kadar çok değildir. Osmanlı ve Memluk kaynaklarında aynı mektubun benzer kopyaları için bkz. BNF MS 4440, 202b 205a ve Feridun, 1274, 1: 212-14; El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 431-36 ve Feridun, 1274, 1: 238-9; BNF MS 4440, 78a-80a ve Necati Lugal ve Adnan Erzi, "Fâtih Sultan Mehmed'in Muhtelif Seferlerine Ait Fetih-nâmeleri," *İstanbul Enstitüsü Dergisi* II (1956): 169-73.

13 Bu sıfatlar için bkz. Feridun, 1274, 1: 236: "El-Melikü'l-eltâf e's-Sultanü'l-Eşref el-Ebevî el-Âtıfî....". Memluk diplomatik teamülleri içinde "pederane" (veya "pederi)" veya (*vâliduhu*) ya da "kardeşçe" (veya "kardeşi") (*ahûhu*) gibi sıfatların ve hitapların önemi için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 113-14.

14 Bu mektupların Türkçe çevirileri için bkz. Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevablar," *Tarih Dergisi* 7 (1952): 11-51.

bütünüyle göz ardı ediyordu.[15] Daha da ötesi, Mehmed'in, cihadın ona atalarından miras kaldığını hatırlatması, Osmanlı hükümdarlarının hanedan kökenlerini vurguluyor, bir yandan da Memluk sultanının köle geçmişine dolaylı bir göndermede bulunuyordu. Üstü örtük bu ima, Osmanlı-Memluk diplomatik alışverişlerinde, sonraki ilişkilerde sık sık gündeme gelecek olan yeni bir imgenin belki de başlangıcıydı. Ancak hem bu imgeye, hem de İnal'ın yaşlılığının ima edilmesine el-Bikâî'nin kopyasında rastlanmaz.

Bu iki farklı metni yorumlamanın iki olası yolu vardır, ama bunlar birbiriyle çelişir. Bir heyetle iki ayrı mektup yollamak çok olağandışı değildi ve Feridun'un kopyası ikinci bir kopyanın bulunduğuna işaret ediyordu. Her iki mektup da İnal'a birlikte yollanmış olabilir.[16] Mehmed'in İnal'ın yaşına gösterdiği saygıyı ima eden sıfatların el-Bikâî'nin kopyasında bulunmaması, Mehmed ile danışmanlarının her iki metinde de alttan alıyormuş gibi görünmek istememelerinden kaynaklanmış olabilir. Feridun'un kopyasında hanedanın kökenlerine ve İslam dünyasında edinmek istediği önderlik rolüne yapılan vurgunun bu kopyalarda yer almaması, Osmanlı yönetiminin daha dengeli bir ton arayışı içinde olduğunu hissettirebilir.

El-Bikâ'î'nin kopyasındaki daha saygılı ve daha az dramatik ton bir başka olasılığı gündeme getirir. Belki de bir grup danışman Mehmed'le birlikte mektup taslağını gözden geçirmiş ve Memluk toplumuna daha uygun bir metin düzenlemişlerdir. İki ayrı kopyanın varlığı aslında, mektuba son hali verilmeden önce çeşitli taslaklar hazırlandığını –Osmanlı hükümdarının Memluk sarayında nasıl algılanacağı konusunu enine boyuna düşünüp bu konuya özel bir önem verdiğini açıkça göstermektedir. Büyük olasılıkla Feridun'un daha cesur kopyası Osmanlıların kendilerini nasıl algıladıklarına daha yakındır ve bu nedenle daha çok yerel halkla paylaşılmak üzere saklanmıştır.

Osmanlı elçisinin Kahire'de kaldığı süre içinde İnal konuklarını, düzenli olarak *havş*'ta yapılan merasimlere davet etmişti. Kasım 1453 içinde bir keresinde Celâleddin'e samur kürkle süslü değerli bir hilat giydirmişti.[17]

15 Holt, "Power and Position."

16 Bu iki alternatif açıklamayı Christopher Markiewicz'in (Chicago Üniversitesi) dikkatli gözlemlerine borçluyum.

17 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 455.

Osmanlı elçisi geri dönmeye hazırlanırken İnal, ona refakat etmesi ve mektubunu Mehmed'e götürmesi için Yarşbay el-İnalî el-Eşrefî'yi seçmişti. Yarşbay 22 Aralık 1453'te, Osmanlı elçisinin huzura kabul edilmesinden yalnızca iki ay sonra Kahire'den ayrılmıştı.[18] Getirdiği mektup tebrik tonu taşıyordu ve aralarında altın silahlar, çok çeşitli dokumalar, giysiler ve fil gibi hayvanların da bulunduğu 16 kalemlik bir armağan listesi içeriyordu.[19] Osmanlı elçisi, II. Mehmed'in Mekke şeriflerine iletilmesini istediği armağanların güvenli biçimde yollandığından emin olmak için Yarşbay'ın yola çıkmasından sonra iki gün daha Kahire'de kalmıştı.[20]

İnal'ın iki mektubu da (birini Yarşbay'la, diğerini de iki gün sonra Celâleddin'le yollamıştı) hayranlık yüklü olmasına karşın, Osmanlı hükümdarına karşı belli bir mesafeyi koruyordu. Birinde İnal, II. Mehmed'in, kendisi Memluk tahtına çıktıktan sonra yolladığı tebrik ve iyi dileklerine teşekkür ediyor, ardından da sultanın asil nesebinin hakkını çeşitli ifadelerle teslim ediyordu[21] Bununla birlikte İnal, Mehmed'e alışıldık biçimde, *el-Makarr el-Kerîm* (Feridun'un kopyasında daha üstün olan *el-Makarr el-Şerîf* yazılmış olmasına rağmen) diye hitap etmişti.[22] Sultan unvanı kullanılmamış, ama unvanın geri kalan bölümleri, II. Mehmed'in cihat ve gazadaki sorumluluğunu ve rolünü her zamanki gibi onaylar nitelikteydi. Ayrıca II. Mehmed'in unvanlarına ilginç bir biçimde, *el-Nâsırî* (Muzaffer) unvanı da eklenmişti.[23]

Memluk Elçisi Yarşbay'ın İstanbul'da gördüğü konukseverlik Osmanlı-Memluk ilişkilerinin geleceği ve II. Mehmed'in Kahire'deki imajı açısından eşdeğer öneme sahipti. Yarşbay Osmanlı başkentinde bütün bir kış geçirmiş ve sonunda, 1 Ağustos 1454'te, Mehmed'in teşekkür mektubuyla birlikte Kahire'ye dönmüştü. Yarşbay'ın Osmanlı sarayında yaşadıklarının tek kaydı İbn Tağrıberdi'nin notlarındaki birkaç satırdı.[24] İbn

18 A.g.e., 2: 456.

19 İnal'ın ilk tepkisi için bkz. Feridun, 1274, 1: 238-9; El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 431-6; BNF MS 4440, 157a-160a. Bu mektuplarla ilgili açıklamalar için bkz. Ek III.

20 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 456.

21 BNF MS 4440, 157a-160a; Feridun, 1274, 1: 240-3. Bu mektuplarla ilgili açıklamalar için bkz. Ek III, s. 267-268.

22 BNF MS 4440, 157a-160a; Feridun, 1274, 1: 238-9.

23 BNF MS 4440, 157a.

24 Yarşbay'ın dönüşü ve hilatıyla ilgili bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 494.

Tağrıberdi'ye göre, Yarşbay, hükümdarı İnal'a geri döndüğünde sırtında, Osmanlı sultanının armağan ettiği –büyük olasılıkla Osmanlı modasına uygun– bir hilat vardı. Yarşbay'ın anlattıklarına göre kendisine Mehmed Bey (kuşkusuz Sultan Mehmed değil), olabildiğince cömert bir ev sahipliği yapmış ve saygı göstermişti.

Bunu izleyen birkaç yıl içinde Osmanlı ve Memluk başkentleri arasında diplomatik bir alış-veriş olduğuna ilişkin bir kayıt yoksa da, 1454 ile 1455 arasındaki bir diplomatik olay dolaylı olarak, İnal'ın Osmanlılara karşı olumlu, ama mesafeli tutumunu açığa çıkarmıştı. Karamanoğulları hükümdarı İbrahim Bey'in gönderdiği bir elçi Aralık 1454 ile Ocak 1455 arasındaki bir tarihte Kahire'ye gelmişti. Elçinin görevi hükümdarının, II. Mehmed hakkındaki şikâyetlerini bildirmekti. Mehmed'in tahta çıktığı 1451'de İbrahim Bey Osmanlı topraklarına saldırmış, Mehmed de 1454-5'te Karamanoğullarına karşı iki sefer düzenlemişti. Karamanoğullarının elçisi Memluk sarayında şikâyetleri dile getirdiği zaman İnal, bunları dinlemeye pek yanaşmamıştı.[25]

Bir sonraki Osmanlı heyeti, Mehmed'in Sırbistan'a yaptığı başarılı seferden[26] bir yıl sonra, 24 Nisan 1456'da Kahire'ye geldiğinde, Memluk yönetimi elçinin gelişini saygıyla kutlamıştı.[27] Heyetin başında gene Celâleddin el-Kâbûnî bulunmaktaydı ve huzura üç gün içinde kabul edilmişti. Armağanlar arasında çeşitli savaş ganimetleri vardı: 30 kadar köle, çeşitli kürkler, çeşitli ipekliler ve yün dokumalar. İbn Tağrıberdi, armağanların sultana, hammalların başı üstünde taşınarak sunulmasından hayranlıkla söz ediyordu. Bunun "Maşrık" hükümdarları arasında bir gelenek (büyük olasılıkla Timurlu ve Cengizli gelenekleri) olduğu anlaşılmaktadır.[28] Belki de Memluk tarihçisi, Osmanlı hükümdarının diplomatik teşrifat kurallarını iyi bildiğini ve Memluk sultanına yakışacak biçimde davrandığını belirtmek istemişti.

25 İbn Tağrıberdi'ye göre İnal, elçinin şikâyetlerini dinlememişti, bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 516. Tekindağ, İbn İyâs'a dayanarak, İbrahim Bey'in II. Mehmed'i, Ortodoks tebaasını koruduğu için şikâyet ettiğini belirtir. Ancak benim denetlediğim Memluk kaynaklarında (İbn Tağrıberdi ve İbn İyâs) şikâyetlerin içeriğinin neler olduğu belirtilmemişti. Bkz. Tekindağ , "Fatih Devrinde," s. 75; Tekindağ , "Karamanlılar," s. 326.

26 Bu mektupların çeşitli kopyaları için bkz. Ek III, s. 268. El-Bikâî yanlışlıkla bu heyetin Kefe (1475) ve Trabzon (1461) fetihlerini duyurmaya geldiğini geldiğini belirtmektedir. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 2: 169-74.

27 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 574.

28 A.g.e.; Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8[1]: 256-7.

Bu heyet Balkanlar'da kazanılan önemli bir başarıyı duyurmak için geldiğinden, Mehmed'in mektubunun gaza ve cihad imgelerini vurgulaması şaşırtıcı değildi. Mektup alışıldığı üzere *Sultânü'l-Haremeyn* hitabıyla ve Memluk sultanına uygun diğer saygı ifadeleriyle başlamış,[29] ardından Sırp despotluğunun Osmanlıların eline geçtiğini duyuruyordu. Bu kritik sefer sırasında Osmanlılar, önemli kaleleri (1 Haziran 1455'te Osmanlıların fethettiği Novo Brdo [Novabırda] da dahil olmak üzere) ele geçirmiş ve 1444'te kaybettiklerini de geri almıştı. Mehmed mektubunda ayrıca iki oğlunun, Bayezid (sonradan II. Bayezid) ve Mustafa'nın yakında, 1455-6 içinde Edirne'de yapılacak sünnet düğününü de haber veriyordu.

İnal Memluk heyetinin Celâleddin el-Kâbûnî'ye dönüşünde eşlik etmek üzere hazırlıklara başlamasını emretmişti. Bu arada Osmanlı elçisi de Kahire'de zaman geçiriyor, bir yandan dinleniyor, bir yandan da hac kervanının şehirden ayrılması gibi halka açık etkinlikleri izliyordu. Memluk sultanı bu kez, mihmandar ve Kahire muhtesibi Emir Kanibey'i (ö. 1458) elçi olarak atamıştı.[30] Heyetin Kahire'den ayrılışı, Ancak 25 Haziran 1456 günü, II. Mehmed'in vebadan aniden öldüğü dedikodusu Kahire'ye ulaşınca heyetin şehirden ayrılışı ertelenmişti. Mehmed'in sağlık[31] haberini aldıktan sonra üç gün boyunca Kahire'de davullar çalınmış ve her iki elçi de 9 Temmuz 1456'da Kahire'den ayrılmıştı. Memluk sultanının Mehmed'e mektubu tebrik havası taşımakla beraber, Osmanlı sultanına hâlâ, *el-Makarr el-Kerîm* ve cihat konusunun vurgulandığı ek unvanlarla hitap ediyordu.[32] İnal'ın Osmanlı sultanı ve genç şehzadelerine yolladığı zengin armağanlar arasında kılıçlar, eyerler, dokumalar ve bir de fil vardı.[33]

29 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 575-9; Ibn Taghribirdi, *Havâdis, ed. Popper*, 8[1]: 256-63; BNF MS 4440, 78a-82b; Lugal ve Erzi, "Fâtih Sultan Mehmed'in Muhtelif Seferlerine Ait Fetih-nâmeleri," s. 170-3.

30 İbn İyâs, 2: 349.

31 Heyetin şehirden ayrılışının ertelenmesine ilişkin bir başka açıklama ile Mehmed'in sağlığıyla ilgili dedikodular için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 2: 188–9.

32 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8[1]: 263-9; Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 579-84; BNF MS 4440, 80a-82b.

33 Yollanan eşsiz armağanların listesi için bkz. BNF MS 4440, 82b. Bu liste Memlukların Osmanlı sarayına yolladığı armağanları anlatan (tarih kitapları ve Osmanlı münşeatlarından çok) Memluk münşeatlarında bulunan günümüze ulaşmış tek listedir.

İstanbul'da büyük bir konukseverlik gören Kanibey, Kahire'den ayrıldıktan neredeyse bir yıl sonra geri dönmüştü.[34]

Heyetler Kahire'den ayrıldığı sıralarda İnal, Karamanoğulları Hükümdarı İbrahim Bey'in Kilikya'daki Tarsus, Adana ve Gülek kalelerini Memluk valilerinden aldığını öğrendi.[35] İnal'ın bundan sonraki temel siyasal amacı Karamanoğulları toprakları üzerinde kaybettiği denetimini yeniden kazanmak oldu, ama bunu Osmanlıların dikkatini çekmeden yapmaya çalıştı.[36] Yaklaşan kış nedeniyle gecikmeli olsa da İnal, sonradan sultan olan Hoşkadem komutasındaki birlikleri kuzeye, Karamanoğulları sınırına yolladı. En az bir Osmanlı tarihçisi İnal'ın Osmanlı hükümdarından bu harekât için onay aldığını, hatta birlikleri için lojistik destek istediğini belirtmektedir.[37] Bu olay Kanibey'in görevle Osmanlı sarayında bulunduğu bir döneme rastlamasından ötürü, belki de elçiden konuyu II. Mehmed'e açması istenmişti. Sonuçta Memluk birlikleri Karamanoğullarını başarıyla geri püskürtmüş ve Karamanoğulları topraklarında ciddi bir hasar yaratmıştı.[38]

İnal'ın 1461'deki ölümüne değin Osmanlılarla Memluklar, kısmen II. Mehmed'in diplomatik teşrifat kurallarına bağlı görünmesi sayesinde oldukça istikrarlı ve dengeli bir ilişki sürdürmüşlerdi. Aynı şekilde İnal da Osmanlı sarayıyla ilişkilerini kesmemiş, Osmanlı elçilerine itibar etmiş ve görünüşte olsa bile Osmanlıların askeri başarılarını coşkuyla karşılamıştı. Memluklu yazışmalarında Osmanlıların gazaya bağlılıkları her zaman kabul görmüş, hatta övülmüştür. Ancak İnal, Osmanlı hükümdarına, kendisinden öncekilerin kullandığı unvanla hitap ederek, iki devlet arasındaki güç dengesini korumayı sürdürmüştür.

İnal'ın dış politikasını değerlendirirken, Memluk sultanının her cephede saldırgan bir siyaset izlemediğini hatırlamak gerekir.[39] Her ne

34 İbn İyâs, 2: 340.

35 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 590, 594. İbn Tağrıberdi bu haberin ne zaman Kahire'ye ulaştığını belirtmemiştir.

36 Sultan İnal ile İbrahim Bey arasındaki ilişkiler için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 196-212.

37 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 220; Şehabettin Tekindağ, "Fâtih'le Çağdaş Bir Memlûklu Sultanı: Aynal el-Ecrûd," *Tarih Dergisi* 23 (1969): 40.

38 Karamanoğlu topraklarında yaratılan hasarın Kahire'de eleştirilmesiyle ilgili olarak bkz. Tekindağ, "Fâtih'le Çağdaş," s. 40.

39 Tekindağ, "Fâtih'le Çağdaş;" Tekindağ, "Karamanlılar," s. 326. Tekindağ'ın konuyla ilgili diğer çalışmaları için bkz. Kaynakça.

kadar hem Karamanoğlu İbrahim Bey, hem de Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'la çatışmış olsa da, Akkoyunlularla iyi ilişkilerini sürdürmüştü.[40] İnal belki de ilerleyen yaşı nedeniyle savaşlarla ve siyasal çatışmalarla olgunlaşmış ve çevresindeki güçlerle diplomatik ilişkilerini gerginleştirecek bir karar almamaya özellikle dikkat etmişti.

Diplomatik Teamüller ve Siyasal Rekabet

Kendisine Osmanlılarla Memluklar arasındaki ilişkilerin neden bozulduğu sorulduğunda 15. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde birçok neden sıralamıştı.[41] Verdiği kronoloji bazı yanlışlıklar içermekle birlikte, Âşıkpaşazâde, İnal'ın ölümünden dört ay sonra Kahire'de hükümdarlığını ilan eden Memluk Sultanı Hoşkadem'in, iki İslam devleti arasındaki gerilimi artırdığını düşünüyor, bunun için de özellikle onu suçluyordu. Âşıkpaşazâde'ye göre "...iki tarafdan âdet [alışılmış teşrifat kuralları] terk olundı tarafeynden muhabbet kesilmeğe başladı..."[42] Osmanlı tarihçisine göre Hoşkadem'in, her tarafta kendisine düşman edindiği savı aslında bütünüyle yanlış değildi, çünkü Akkoyunlularla Memluklar arasındaki ilişkiler de aynı yıllarda kötülemeye başlamıştı.[43] Hoşkadem'in, İnal döneminde Karamanoğulları topraklarını yakıp yıkan Memluk birliklerinin başında oluşu onun ileride nasıl bir sultan olacağı konusunda ipuçları vermekteydi.[44]

Hoşkadem'in Kahire'de tahta geçmesi, Osmanlı-Memluk ilişkilerindeki dalgalanmaların artmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamıştı, ama Mehmed'in bölgesel ve ideolojik planları da bu dönemde daha saldırgan bir tavra dönüşmüştü. Bir sonraki onyılda Mehmed dikkatini Anadolu'ya yöneltmiş ve giderek Memlukların etki alanına daha fazla müdahale eder olmuş, bu da iki başkent arasındaki ilişkileri gererek, aralarındaki diplomasi dilini de değiştirmişti.

40 İnal ile Akkoyunlu önderler arasındaki ilişkiler için bkz. Woods, *The Aqquyunlu*, s. 97, 106. İnal'ın Karakoyunlularla arasındaki sorunlar için bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 161-78.

41 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 220. Bu bölüm (s. 220-36) Osmanlı-Memluk ilişkilerine ayrılmıştır ve büyük olasılıkla Osmanlı-Memluk Savaşı (1485-91) sırasında ya da sonrasında başka birisi tarafından eklenmiştir.

42 A.g.e, s. 221.

43 Woods, *Aqquyunlu*, s. 93-100.

44 Tekindağ, "Fâtih'le Çağdaş," s. 40.

Âşıkpaşazâde'nin, iki hükümdar arasındaki bu dalgalanmayı II. Mehmed'in tutumundan çok, Hoşkadem'in diplomatik teşrifat kurallarını görmezden gelmesine bağlaması aslında anlaşılır bir şeydir. 1461 yaz aylarında Mehmed, bizzat kendisi Anadolu'nun Karadeniz kıyılarına bir sefer düzenleyerek İsfendiyaroğullarına boyun eğdirmiş ve 15 Ağustos'ta da Trabzon İmparatorluğu'na son vermişti. Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız beyliklerden biri olan İsfendiyaroğulları (Candaroğulları olarak da bilinir), I. Bayezid tarafından sindirilmiş, ama Ankara Savaşından sonra yeniden bağımsızlığını kazanmıştı. Trabzon İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Mehmed Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki son izlerini de yok etmişti. Mehmed'in bu toprakları ele geçirmesi aslında Anadolu'nun Osmanlı denetimi altında birleşmesi yolunda atılan önemli bir adımdı. Mehmed başkente döndükten sonra kendisini bu başarısından ötürü kutlamaya gelen çok sayıda yabancı heyeti kabul etmiş, ama bunların arasında Memluk elçisinin bulunmadığını hemen fark etmişti. Anlaşıldığı kadarıyla Mehmed, Hoşkadem'in ona iyi dileklerini iletecek bir heyet yollamamış olmasından alınmıştı. O da yeni tahta çıkan Hoşkadem'i kutlamak üzere bir heyet yollamadı.[45] Âşıkpaşazâde, Hoşkadem'in yönetiminin ilk döneminde yaşanan kargaşadan haberdar olmasına rağmen bu olayı yorumlarken Hoşkadem'e yükleniyordu. Ancak Mehmed'i (ve Âşıkpaşazâde'yi) derinden etkileyen bu ilgisizliğe hiçbir Memluk kaynağı değinmemişti.

II. Mehmed'in Hoşkadem'in ilgisizliğine gösterdiği tepki, kökleri İstanbul'un fethine dayanan yeni bir Osmanlı özalgısının sonucuydu. Mehmed'in dur durak bilmeyen fetihlerinin imparatorluk bütçesi üzerinde yarattığı ekonomik baskıya karşın sultan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk resmi altın parasını bastırmıştı.[46] Mehmed'in sikkesindeki isimler ve unvanlar silsilesi, bu yeni tavrı yansıtmaktaydı. Eski Bizans başkentinin yeni hükümdarı olarak Mehmed kendisini dünyaya "Sultanü'l-berreyn ve

45 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 220-1.

46 Şevket Pamuk, "Appendix: Money in the Ottoman Empire, 1326-1914," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 954; Barbara Flemming, "The Reign of Murad II: A Survey (I)," *Anatolica* 20 (1994): 252. Son yapılan araştırmalara göre Osmanlı darphanesi 15. yüzyılın ilk yarısı boyunca Venedik altın dükalarını basmıştı. Her halukârda ilk Osmanlı altını II. Mehmed tarafından bastırılmıştı.

hakanü'l-bahreyn es-sultân ibnü's-sultân Mehmed ibn Murad Hân hallada Allâhu Sultânahu" (İki kıtanın sultanı ve iki denizin hakanı, Murad Han oğlu sultan oğlu Sultan Mehmed, Allah saltanatını daim etsin)[47] ve "Dâribü'n-nadr sâhibü'l- Izz ve'n-nasr fî'l-berr ve'l-bahr Sultân Mehmed i. Murad Hân 'azza nasruhu" (Altın sikke bastıran, Karada ve Denizde Şanın ve Zaferin Efendisi, Murad Han oğlu Sultan Mehmed, Zaferi Daim olsun) şeklinde sunuyordu.[48] Osmanlı hükümdarları için hanedan mirasını vurgulamak yeni bir şey değildi; II. Mehmed'den önce, hem I. Mehmed, hem de II. Murad kendi sikkelerinde hükümdar oğulları olduklarını belirtmişlerdi. II. Mehmed'in sikkesinde kullanılan dil, Osmanlıların "soylu" soyağacını vurgulamaktan öte, imparatorluğun coğrafi sınırlarını ve zenginliğini de sezindiriyordu. Daha da ötesi tuğrasına, ilk kez babası Murad'ın kullandığı "Muzaffer!" sözcüğüne "Daima!" eklenmişti.[49] II. Mehmed kendini dünyaya atalarından epeyce farklı bir biçimde sunuyor ve artık diğer hükümdarların da buna uygun biçimde yanıt vermesini bekliyordu.

Osmanlıların beklentileri ile Memlukların Osmanlıları algılaması arasındaki uyumsuzluğu ve teşrifatın ilişkilerinde oynadığı rolü bir başka diplomatik olayda da görmemiz mümkündür. Bu olaya hem Osmanlı, hem de Memluk kaynaklarının değinmiş olması dikkat çekicidir ve bize iki devletin birbirlerini algılayış biçimlerini karşılaştırma olanağı sunar. II. Mehmed'in, Memluk elçisinin kendisini kutlamaya gelmemesine alınmasından üç yıl sonra 1464'te,[50] Memluk sultanı, Osmanlı hükümdarından özür dilemek amacıyla bir elçi ve zengin armağanlar yollamıştı.[51] Mehmed

47 Halil Ethem, *Meskukat-ı Osmaniyye, Müze-yi Hümayun Meskukat-i Kadime-i Islamiyye* Kataloğu 6 (Konstantiniyya, 1334/1915), 81; İsmail Galib, *Takvim-i Meskukat-ı Osmaniyye* (Konstantiniyye, 1307/1890), 41. Büyük olasılıkla iki katalog da aynı sikkeyi gösteriyordu. Sikke 1470'e tarihlenir.

48 Halil Ethem, *Meskukat-ı Osmaniyye*, s. 80; İsmail Galib, *Takvim-i Meskukat*, s. 40. Bu sikkeler 1478'e tarihlenir.

49 Süha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1980, s. 44-7; 106; 109-17. "Muzaffer"in görüldüğü günümüze ulaşan en eski tuğra 1426 tarihlidir, ama elimizde üstünde bu sözcüğün bulunmadığı 1427 tarihli bir tuğra da bulunmaktadır. Mehmed'in yönetimi sırasında, 1475'ten sonra basılan bütün sikkelerde "Muzaffer Daima!" yazılıdır.

50 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 222-3. Âşıkpaşazâde bu olayı 1459-60'a, İbn Tağrıberdi'yse 1464'e tarihler. İki tarihçinin tarihleri arasındaki bu farka karşın, her ikisi de büyük olasılıkla aynı olaydan söz etmektedirler, çünkü verilen ayrıntılar neredeyse tıpa tıp aynıdır. Genel olarak İbn Tağrıberdi'nin tarihi daha doğru görünmektedir.

51 A.g.e., s. 221-2. Konunun ayrıntıları için bkz. Dördüncü Bölüm dipnot 76 ve Ek III, s. 270.

özrü kabul etmiş ve bu iyi niyet gösterisine bir Osmanlı elçisiyle karşılık vermişti. Mehmed kendisini babasından daha yüksek gördüğü için Memluk sultanına yazdığı mektubuna, alışıldığı üzere "Pederimiz, Haremeyn Sultanı"[52] yerine, "Biraderimiz, Haremeyn Hizmetkârı" diye başlamıştı. Belki de 32 yaşındaki Mehmed bu cesur mesajını açık bir biçimde iletebilmek için, 62 yaşındaki Hoşkadem'e böyle hitap etmiş, diplomatik gelenekler doğrultusunda yaşa itibar etme ilkesini dikkatsizce çiğnemişti. Oysa eskiden kendisinden büyük olan Memluk Sultanı İnal'la yazışmalarında bu teşrifat kuralına saygılı olmuştu.

Âşıkpaşazâde II. Mehmed'in bu saygısızlığını anlatırken, Osmanlı elçisinin Kahire ziyaretinde karşılaştığı aksilikler için yine de Memlukları suçluyordu. Memluk sultanının huzuruna çıkmadan önceki akşam, Memluk komutanları Osmanlı elçisine kötü davranmışlardı. Ertesi sabah sultanın huzuruna davet edilen elçi, bir gece önce gördüğü kötü davranışın etkisiyle yeri öpmemiş ve yeri öpmeye değil, sultanından selam getirmeye geldiğini söylemişti. Memluk sarayının temel ritüellerinden birini yerine getirmeyen ve davranışının nedenini çekinmeden söyleyen elçiye sultanın huzurunda da kötü davranılmıştı. Âşıkpaşazâde'nin kayıtlarında, yalnızca hükümdarına yaraşır biçimde ağırlanmayı bekleyen bir elçinin, hak etmediği bir biçimde aşağılanmış olduğu belirtilir. Elçi İstanbul'a döndükten sonra Memluk sarayındaki olumsuz deneyimini aktarınca, bu Mehmed'in hiç hoşuna gitmemişti.

Memluk tarihçisi İbn Tağrıberdi'nin aynı olayları tamamen farklı biçimde aktarması, olanların, anlatanın ve hitap ettiği kesimin gündemine ve gereksinimlerine göre uyarlandığını ima etmektedir.[53] İbn Tağrıberdi, Hoşkadem'in Osmanlılarla ilişkilerini iyileştirmeye çalıştığına değinmemiş, ama onun yerine kendi öyküsünü Osmanlı heyetinin şehre geldiği 4 Haziran (1464) gününden başlatmıştı. Bu versiyonda Osmanlı heyetinin Kahire'de, Memluklu komutanlar tarafından sıcak karşılandığını ve konutlarına kadar kendilerine eşlik edildiğini anlatır.[54] Memluk kayıtlarına göre olay ertesi gün,

52 A.g.e. Bu olay eğer 1464'te olduysa bu dönemdeki Memluk sultanı, 1461'de tahta çıkan Hoşkadem olmalıydı. İtalikler yazara ait.

53 Aynı olayın daha yeni bir yorumu için bkz. Kristof D'Hulster, "Fixed Rules to Changing Games?," *Cairo: A Crossroad for Embassies*, Leiden, E. J. Brill, 2015.

54 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8²: 471-3, 477; İbn İyâs, 2: 420-1.

huzurda başlamıştı. Elçi Sultan Hoşkadem'in kendisini beklediği noktaya yaklaşınca, mihmandar ve divitdâr gibi komutanlar, Memluk sarayında bütün yabancı elçilerin yapması gerektiği gibi Osmanlı elçisinin yeri öpmesini istemişti. Elçi söylenenleri yapmayınca Memluk sultanı fena halde alınmıştı.

Anlaşılan elçinin yeri öpmemesinden daha ağır bir hakaret Osmanlı sultanının mektubu açılınca yaşanmıştı. Huzurda sır kâtibi tarafından yüksek sesle okunan mektupta Memluk sultanına *el-Makarr el-Kerîm* olarak hitap edilmişti ve İbn Tağrıberdi'ye göre bu alışılmadık bir unvandı. İbn Tağrıberdi'nin unvan konusunu anlatışıyla, Âşıkpaşazâde'ninki birbirini tutmasa da, her ikisi de unvanın teamüllere aykırı olduğunu belirtir. Bundan sonra elçi Mehmed'in armağanlarını sunmuştu: 30 köle, çeşitli hayvan kürkleri ve renkli dokumalar. Memluk sultanı bu armağanları komutanları arasında paylaştırmıştı.

Osmanlı elçisi, Hoşkadem'in memnuniyetsizliğinin farkına varmış olmalıydı ki, hemen Memluk saray teşrifatıyla aşina olmadığını ve huzura çıkmadan önce kimsenin kendisini yönlendirmediğini söylemiş, sonra da Allah'ın bile gecikmiş namazları kabul ettiğini ve kendisinin de sultanın önündeki yeri (gecikmiş olarak da olsa) birden fazla öpeceğini eklemişti. Memluk sultanı, Mehmed'in mektubundaki uygun olmayan unvanları açıklamasını isteyince Osmanlı elçisi metni hazırlayan kâtiplerin Memluk sultanının uygun unvanlarını bilmediklerini öne sürmüştü. Elçi özür dilemesine karşın kaleden hilat giymeden ayrılmıştı; bu da açık biçimde Memluk sultanının memnuniyetsizliğini belirtmekteydi.[55]

Elçinin huzura kabul edilmesinden birkaç gün sonra Memluk sultanının kızgınlığı yatışınca Osmanlı elçisi ilişkileri düzeltebilmek için bir fırsat yakalamış ve geleneksel olarak sultanın ve yöneticilerin katıldığı Ramazan bayramının birinci günü bayram namazına gitmişti.[56] Namazdan sonra elçiye hilat giydirilmiş ve Memluklu komutanlardan daha alçak bir yere oturtulmuştu. Oturduğu yerden merasimi seyreden elçi, her rütbeden komutanların, devlet görevlilerinin ve kadıların sultana yaklaştıkları zaman yeri öptüklerine tanık olunca çok etkilenmişti. Bir özür dilemeden

55 İbn İyâs, 2: 420.
56 Behrens, *Cairo of the Mamluks*, s. 27, 28.

söz etmeyen Âşıkpaşazâde'nin tersine İbn Tağrıberdi'ye göre, bu olayın bir felakete dönüşmesini engelleyen şey, "cahil" elçinin itaatkâr bir tavırla tekrar özür dilemesi olduğunu ima etmekteydi. İbn Tağrıberdi, elçinin sultana yaptığı ilk hakaretin bilgisizlikten ötürü olduğu için bağışlanabileceğini, ama yanlış unvanların neden olduğu ikinci hakaretin kabul edilemeyeceğini eklemekteydi; bu da Memluk toplumunun bu merasimleri ve kuralları ne kadar ciddiye aldığının bir göstergesiydi.[57]

Osmanlı elçisi, bu olaydan sonra Kahire'de kaldığı süre içinde gördüğü muameleden, yaptığı hatalardan ya da mektuptaki unvanlardan ötürü Hoşkadem tarafından bütünüyle bağışlanmadığını anlamıştı. 15 Haziran günü Memluk sultanı elçiye ipek bir *hilatü's-sefer* (seyahat hilatı), beraberindeki heyete de *salariyya*[58] olarak bilinen özel giysiler vererek Memluk topraklarını terk etmelerine izin vermişti. Hoşkadem, heyete eşlik etmesi için Sudun el-Kisrâvî'yi seçmiş olmasına karşın, elçisini yollamaktan vaz geçmiş, onun yerine Memluk sultanının armağanlarını İstanbul'a Osmanlı elçisinin kendisinin götürmesini "emretmiş"ti (*amara*). Bu emri kabul etmekte tereddüt eden elçi, armağanları alışıldığı üzere sonradan bir Memluk elçisinin getirebileceğini söylemişti.[59]

Aynı diplomatik ziyaretin iki farklı yorumunun bulunması, elçilerin devletlerarası ilişkilerdeki rolüne dikkat çekmektedir. Mektuptaki uygun olmayan unvanların bariz bir açıklaması yoktur; Osmanlı divanının Memluk sultanına nasıl hitap edilmesi gerektiğini bilmemesi çok gerçekçi değildir. Mehmed, Osmanlıların daha düşük bir statüde olduklarını sorguladığı, hatta reddettiği için, acaba elçiye huzura kabul edildiğinde yeri öpmemesini mi söylemişti? İbn Tağrıberdi elçinin özür dilemesini ayrıntılı olarak anlattığı için, elçinin bu konuda yalnızca bilgisiz olduğu ya da Osmanlı hükümdarının bir diplomatik olaya, en azından bu kadar ciddi bir bir şeye neden olmak istememiş olması da mümkün görünmektedir. Belki de talihsiz elçi, ziyaretinin bazı ayrıntılarını hafifçe değiştirerek kendisini Mehmed'in gazabından koru-

57 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8²: 472-3.

58 Bu giysi için bkz. Mayer, *Mamluk Costume*, s. 24. Özellikle Burci Memlukları'nda, iç kıyafetlerin üstüne giyilen kısa kollu üstlük.

59 Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8²: 473. Ancak elçinin Memluk sultanının emrini yerine getirmemesi epey cüretkâr bir tavır gibi görünmektedir.

mak istemişti. Elçinin bu olayda Memluklu yöneticileri suçlamasından ötürü, onların da bu diplomatik krizdeki rollerini göz önünde bulundurmak gerekir.

Âşıkpaşazâde kayıtlarında, Osmanlı elçisinin yaşadığı bu olayın, Memlukların vakit kaybetmeden İstanbul'a bir elçi göndermelerine yol açtığını belirtir. Seyyid el-Şerîf Nûreddin Ali el-Kürdî olduğu sanılan ve Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı bir ittifak teklifiyle gelen bu elçiyi Hoşkadem, aynı yılın (1464) Aralık ayında yollamıştı.[60] Karamanoğulları Beyi İbrahim'in Temmuz 1464'te ölmesinden sonra hayattaki altı oğlu arasında baş gösteren veraset mücadelesi, aniden bölgenin siyasal dengesini altüst etmişti. Osmanlılarla Memlukların bu mücadeleye dahil olması zaten beklenmekteydi, ama bazı Karamanoğulları şehzadelerinin kendi topraklarına sığınması sonucu Uzun Hasan da devreye girmiş oldu.[61] Bu gelişme, Uzun Hasan'ın Memluk denetimi altında olan sınır şehri Gerger'de idareyi ele geçirdiğini duyan Hoşkadem'i rahatsız etmişti.[62] Her iki başkentte de diğerine karşı beslenen kızgınlığın giderek artmasına karşın, Hoşkadem, Osmanlı hükümdarından yardım talebinde bulunmaya karar vermişti.[63]

Ne yazık ki Osmanlı sultanı Hoşkadem'in önerisini kabul etmedi. Nûreddin Ali el-Kürdî'ye Hoşkadem'in bir önceki Osmanlı heyetine Kahire'de nasıl davrandığını hatırlattı.[64] Âşıkpaşazâde'ye göre Mehmed yaşadığı düş kırıklığını Memluk elçisine şöyle anlatmıştı:

> Hayf degil midir ki Mısr tahtı gibi tahta ve şehre kanun ve kâide bilmez kişi hükm ide ilçiye tazimler eyitdi ve mübalağa mallar virdi kendi padişahlığına layık atalar eyitdi ilçi gönderdi
>
> [Ne üzücüdür ki Mısır tahtı gibi bir tahtta ve Mısır ülkesi gibi bir ülkede kanunları ve kaideleri (teşrifatı) bilmeyen biri hükm etmekte.] [Mehmed] elçiyi iyi ağırladı [,] ona bol bol mal mülk verdi [,] ve sultanlığına yakışır armağanlar bağışladı [,] elçi gönderdi.[65]

60 İbn İyâs, 2: 427.
61 A.g.e. Uzun Hasan'ın sonradan Karamanoğulları şehzadelerinin Akkoyunlulardan Osmanlı sarayına yollanmasına karşı çıkmasıyla ilgili olarak bkz. a.g.e., 2: 426.
62 Ibid. For the problems concerning Gerger, see Woods, *Aqquyunlu*, s. 106–7.
63 İbn İyâs, 2: 426.
64 A.g.e., 2: 427, 434.
65 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 223.

Bu konuşmayı kayda alan tek tarihçi olarak Âşıkpaşazâde, II. Mehmed'in memnuniyetsizliğini açıkça ortaya koymuştu. Anlaşılan Mehmed, Memluk sultanının kadim İslam topraklarında hüküm sürmesine karşın, bir elçiye nasıl davranılacağını bilmediğini söylemeye çalışıyordu. Mehmed bunun tam tersine kendisini, Memluk sultanının kendi temsilcisini Kahire'de küçük düşürmesine karşın, Memluk elçisine gerektiği gibi cömert ve iyi davranan ideal bir hükümdar olarak görüyordu.

II. Mehmed'in Âşıkpaşazâde'nin kaleminden nakledilen bu ifadeleri, Osmanlı ve Memluk hükümdarlarının yasama alanındaki otoriteleri arasındaki farklılıkları da inceden inceye karşılaştırıyordu. Memluk elçisine verdiği söylenen karşılık, Mehmed'in kanunları ve saray teşrifatını, derleyerek düzenlemeye çalışan ilk Osmanlı hükümdarı olduğunun altını çiziyordu.[66] Her ne kadar Memluklu sultanları, mezâlim mahkemelerinde yargı işlevlerini uygulamış olsalar da, hiçbir zaman bir yasama yetkisine sahip olmamışlardı.[67] Bu durum Osmanlı sultanlarının, en azından II. Mehmed'den itibaren, kanunnameler hazırlayarak benimsedikleri aktif rolün tam tersiydi. Bu kısa bölüm Mehmed'in yasama alanındaki gücünü ortaya koymakta, ayrıca Hoşkadem'in gücünün ve egemenlik iddialarının sınırlarına dikkat çekmekteydi.

Hoşkadem, İstanbul'dan gelecek haberi beklerken bölgedeki yeni gelişmelerle kaygıları daha da artmıştı. Uzun Hasan, Gerger'in anahtarlarını Memluk sultanına geri vermiş, ama "bağlılığı"na karşılık yüksek bir bedel talep etmişti. Aynı sıralarda II. Mehmed'in Karamanoğullarının işlerine karıştığı haberi Kahire'ye ulaşmıştı. Beklendiği üzere Mehmed, Karamanoğulları tahtına, annesi Osmanlı hanedanından gelen akrabası Ahmed Bey'in çıkmasından yanaydı. Hoşkadem, Mehmed'in Ahmed'i desteklemek üzere birliklerini yolladığını duyunca hiç memnun olmamıştı.[68]

Memluk Elçisi Nûreddin Ali el-Kürdî Kahire'ye geri döndükten sonra İstanbul'da kendisine pek de itibar edilmediğini belirtince gerilim daha da artmıştı.[69] II. Mehmed'in daha sonra Akkoyunlulara nasıl davrandığını

66 Örnek olarak bkz. Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt 1, İstanbul, 1990.
67 Holt, "Position and Power," s. 247.
68 İbn İyâs, 2: 429.
69 A.g.e., 2: 427, 434.

göz önüne alırsak, Osmanlı hükümdarının, Memluk sultanının ittifak teklifini kabul etmesi kadar normal bir şey olamazdı. Mehmed'in ittifak önerisini reddetmesi, uluslararası ortamdaki imajı ve itibarı konusundaki duyarlığının bir göstergesidir. Mehmed'in Nûreddin Ali el-Kürdî'yle geri yolladığı mektubunda kullandığı unvan da bu gerilimi doğrulamaktaydı. Osmanlı hükümdarının Memluk sultanına *el-Makâm el-Şerîf* yerine *el-Makarr el-Kerîm* olarak hitap etmesine, bir Memluk kaynağında bulunan bir mektupta ilk kez rastlanıyordu.[70]

Dulkadıroğulları Rekabeti

Dulkadıroğulları, özellikle de veraset krizi döneminde Memluklara karşı Osmanlıların müttefikliğini kazanmıştı. Hoşkadem, Dulkadıroğulları Hükümdarı Süleyman Bey'in (hd. 1442-54) oğlu ve ardılı Melik Arslan'ı devirmeye kalktığında, bu üç devlet arasındaki hassas denge bozulmuştu. Hoşkadem'in bir suikastçısı Melik Arslan'ı, Ekim 1465'te[71] bir cuma namazında öldürünce yerine, Hoşkadem'in desteklediği Şahbudak ile II. Mehmed'in desteklediği Şehsuvar adlarındaki iki kardeşi hükümdarlığa talip olmuştu. Suikastten yalnızca bir ay sonra Hoşkadem Şahbudak'ı ölen kardeşi yerine tahta oturtmuş, aynı sıralarda II. Mehmed de Şehsuvar'ı Bozok ve Artukova ile başka bölgelere vali olarak atamıştı. Mehmed, Ocak-Şubat 1466'da Hoşkadem'e bir haberci yollayarak kendi adayını desteklemesi için onu zorlamıştı.[72]

Osmanlıların dostlarına ne kadar çok siyasal yatırım yaptığını kanıtlayan başka mektuplar da vardır. Dulkadıroğlu kardeşler arasında iki yıl süren iç savaş sırasında II. Mehmed ile Hoşkadem'in diplomatik temsilcileri Kahire ile İstanbul arasında gidip gelmişti; bu ziyaretlerle ilgili Kasım 1466'da İstanbul'da yazılan en az üç metin günümüze ulaşmıştır.[73] Bunlar bir mektubun üç farklı müsveddesi olabileceği gibi üç ayrı mektup olarak da tasarlanmış

70 BNF MS 4440, 76b–78a. Memluk sultanlarının yorumlanan unvanları için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 125-128.

71 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 221; Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 23: 66, 114. Âşıkpaşazâde bu olayı, 1467-68 yerine yanlış olarak 1457-58'e tarihlemiştir. Melik Arslan 1465-66'da öldürülmüş, suikasttan sonra Melik Arslan'ın kılıcı Kahire'ye yollanmıştı. Venzke, "Mamluk-Dulqadir Iqta," s. 424.

72 Anonim, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, s. 40-1.

73 A.g.e., s. 3-5, 66-8. Sadrazam Mahmud Paşa'nın Dulkadıroğullarının içişleriyle yakından ilgilenmesi hakkında bkz. a.g.e., s. 64-5; Stavrides, *The Sultan of Viziers*, s. 342-3.

olabilirler. Metinlerden biri, Dulkadıroğulları ile Karamanoğullarındaki olayların hiç değilse Osmanlı yönetiminin gözünde birbiriyle bağlantılı olduğunu kanıtlamaktadır. Mektupta, İbrahim Bey'in ölümünden sonra Karamanoğlu topraklarında yaşandığı söylenen kargaşadan söz edilmekte ve müdahale etmesi için bir dış gücün (tabii ki Osmanlılar) gerektiği belirtilmektedir. Mehmed, akrabası Ahmed Bey'i, en azından 1463'ten beri desteklemekteydi ve Ahmed'in 1465'te tahta çıkması bölgedeki gerilimi geçici olarak dağıtmıştı, ama Ahmed kısa bir süre sonra koruyucusu ve kuzeni Mehmed'e karşı gelmeye başlayacaktı. Aynı mektupta, zaten Mehmed'in koruması altında olan Dulkadıroğlu Şehsuvar'ın aynı zamanda Memluk sultanından da destek istediği belirtilmektedir. Mehmed, mektubun amacının iki başkent arasındaki bağları kuvvetlendirmek olduğunu vurguladıktan sonra Memluk sultanından Şehsuvar'ı desteklemesini istemişti. Mehmed öbür metindeyse Hoşkadem'den, Şehsuvar'ın tahta çıkmasını olumlu karşılayacağını umduğunu saygılı bir dille tekrarlamıştı. Mehmed'in bu isteğine karşın Hoşkadem ne tavrını değiştirmiş, ne de Şahbudak'ı desteklemekten vaz geçmişti.

İki Osmanlı tarihçisi iki başkent arasındaki diplomasi trafiğinin en yoğun olduğu dönemde, 1466 ya da 1467'de II. Mehmed'in Memluk topraklarına saldırmaya karar verdiğini iddia eder.[74] Bu ani kararın nedeni açıkça belirtilmemişti, ama tarihçilerden biri, Mehmed'in, büyük dedesi I. Bayezid'in Ankara Savaşıyla kaybettiği kaleleri tekrar ele geçirmek istemiş olacağını söylüyordu. Ancak her iki kaynağa göre Mehmed son dakikada fikrini değiştirmiş, onun yerine, Memluklara karşı düzenlenecek sefere katılmayı reddeden Ahmed'e kızdığı için ordusunu Karamanoğullarının üzerine yöneltmişti. Bu Osmanlıların Karamanoğulları topraklarını bütünüyle ortadan kaldırmak üzere gerçekleştireceği bir dizi seferin ilkiydi.

Aynı dönemde yaşayan bir Memluklu tarihçi de Dulkadıroğulları konusunun Hoşkadem ile Mehmed arasındaki ilişkileri gerdiğini belirtmekteydi.[75] İki yıllık iç savaştan sonra Şehsuvar, Osmanlı birliklerinin desteğiyle, Ekim 1467'de kardeşini tahttan indirmeyi başarmıştı. Şehsuvar Dulkadıroğulları toprakları üzerindeki egemenliğini garantiye aldıktan

74 Tursun Bey, *Târîh Ebü'l-Feth*, ed. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977, s. 145-6; İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman: VII. Defter*, ed. Şerafettin Turan, Ankara, TTK, 1991, s. 272.
75 İbn İyâs, 2: 436-7.

sonra kazançlı çıkan Mehmed oldu, kaybeden kardeşi destekleyen Hoşkadem'se yenilmiş görünüyordu. Bu kayıp, bölgedeki Memluk egemenliğine büyük bir darbe indirmişti.

Şahbudak ve Memluk sultanı yenilgiyi kabul etmeye hazır değillerdi. Eylül 1467'de Hoşkadem, Şahbudak'a yardım etmek için büyük bir askeri güç oluşturmuştu. Hoşkadem'in kısa bir süre sonra, Ekim 1467'de beklenmedik biçimde ölmesiyle, Memlukların dikkati Dulkadıroğullarından kendi iç sorunlarına, Kahire'deki taht mücadelelerine kaydı. O tarihlerde kimse Şehsuvar ile Şahbudak arasındaki bu rekabetin, Dulkadıroğulları, Memluklar ve Osmanlılar arasında sürecek olan uzun ve gergin bir mücadelenin ilk etabı olduğunu tahmin edemezdi.

II. Mehmed İçin Yeni Bir Hedef

Osmanlı tarihçisi Âşıkpaşazâde, hem II. Mehmed'in hedeflerinin daha geniş bir alana yayılmaya başladığını gösteren, hem de Osmanlılarla Memluklar arasındaki gerilimi daha çok artıran bir başka olaydan daha söz eder. Anlaşıldığı kadarıyla Mekke'ye giden bir hacı, Osmanlı hükümdarına hac yolu üzerindeki kuyuların onarıma ihtiyacı olduğu şikâyetini iletmişti.[76] Mehmed bu şikâyet üzerine Memluk valilerine onarım için elçileriyle para yollamış, ama diplomatik armağanlar göndermemişti. Bir Memluk tarihçisine göre de, 1461'de Mehmed, Halep'in Memluk valisine bir haberci aracılığıyla bir uyarı yollamış ve Kudüs yolunun güvenliğinin yetersiz olduğunu belirtmişti. Mehmed tehditkâr bir tonla, hac yollarının iyileştirilmemesi durumunda Memluk topraklarını istila edebileceğini söylemişti.[77] Bu anlatının ayrıntıları birbirinden farklı olsa da, ikisi de, Mehmed'in, İslam dünyası içinde kendisine miras kalan rolün çok ötesinde bir rolü hedeflediğini gösterir. Mehmed, bölgedeki siyasal olaylara karışmaktan başka, Memluk sultanının ideolojik etki alanının sınırlarını da ihlal etmeye başlamıştı.[78]

76 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 221-2. Ek III, s. 270. Tekindağ, hacının Molla Gürani olduğuna inanır. Ne Ahmed Ateş, ne de J.R. Walsh bu olasılığa değinmemişlerdir. Bkz. Ateş, "Mollā Gūrānī (1416–1488)," *İA*, 8: 407; R.C. Repp, *The Müfti of İstanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Londra, Ithaca Press, 1986, s. 166-74; Tekindağ, "Fatih Devrinde," s. 77; Walsh, "Gūrānī."

77 El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 3: 364-5.

78 Ayrıca, el-Bikâî, iki ayrı olayda Kıbrıs ve Rodos halkının da Memluk sultanına yalvararak Osmanlıların adalarına saldırmasının önüne geçmesini istediklerini aktarmaktadır. Osmanlılar ise benzer bir ya-

Âşıkpaşazâde'ye göre, Mehmed'in bu cüretkâr girişimini duyan Karamanoğlu İbrahim Bey Memluk sarayına bir elçi yollamış ve bu müdahale Mehmed ile Hoşkadem arasındaki hac yoluyla ilgili çatışmayı daha da tırmandırmıştı.[79]Kahire ile İstanbul arasındaki ilişkileri daha da germeyi uman elçi, hükümdarının, Mehmed'in bu davranışını nasıl yorumladığını Memluk sultanına anlatmış, İbrahim Bey'in, Mehmed'in su kuyularının durumunu bahane ederek, Memluk sultanına para yolladığını, böylece onu küçük düşürmek istediğini öne sürmüştü. Âşıkpaşazâde'ye göre "Memluklar [Karamanoğullarının] bu yalanlarına inanmıştı."

Bu olayda Âşıkpaşazâde Karamanoğullarını suçlamakla birlikte, Mehmed'in yaptığı tartışmalı iki seçime de değiniyordu. Birincisi Mehmed, elçileri Memluk sultanına yollamak yerine doğrudan Memluk valilerine yollayarak zaten köklü diplomatik teamülleri çiğnemişti. İkinci olarak da, hac yollarının bakımı geleneksel olarak Memluk sultanının sorumluluğu altında olduğundan, Mehmed, dolaylı olarak Hoşkadem'in sorumluluğunu yerine getirip getiremeyeceğini sorgulayarak, sultanın otoritesini sarsmıştı. Bu tür müdahaleler, daha önce de Memluk sultanlarıyla diğer Müslüman hükümdarlar arasında sorunlara neden olmuştu.[80] Son olarak da, Mehmed valilere armağan yollamayarak yaptığı hakaretleri daha da ağırlaştırıyordu. Karamanoğullarının müdahalesi olmamış olsa bile, Memluklar Osmanlı sultanının hareketlerini açıkça tehdit olarak görmek için yeterli nedene sahiptiler.

Osmanlı-Memluk ilişkilerindeki bu yeni gelişmeler hemen Mehmed'in diplomatik diline de yansımıştı. İstanbul'u fetheden ve izleyen dönemde coğrafi sınırlarını genişleten Osmanlı sultanı daha iddialı biri olmuştu. Günümüze ulaşan yazışmalarından Mehmed'in soylu kökenlerini giderek daha fazla vurguladığı gibi, cihat konusunda da neredeyse yalnızca kendisini hak sahibi olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca Mehmed, Mem-

nılgı içinde bu adalarla olası bir çatışmada Memluk sultanının kendilerine yardım edeceğini sanıyordu. Bu iddialar birinci elden başka bir kaynak tarafından doğrulanmamaktadır. Ancak Mehmed'in Rodos seferi ışığında bunun doğru olabilmesi mümkündür ve daha ayrıntılı araştırılması gerekir. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 422, 3: 129.

79 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 221-2.

80Suraiya Faroqhi, *Pilgrims and Sultans*, s. 28-9. Örneğin, Barsbay'ın Şahruh'un kisve yollama talebini reddetmesi gibi bkz. Dekkiche, "Le Caire," 1: 82-94.

luk sultanlarının unvanını *el-Makâm*'dan *el-Makarr*'a düşürerek diplomatik statülerinde değişiklik yapmaya girişen ilk Osmanlı sultanıydı. Son olarak da Mehmed, Memluk sultanının –en azından Hoşkadem'in– Mısır ve Suriye'yi yönetmeyi hak etmediğini, çünkü kanun ve kaideler konusunu iyi bilmediğini ima etmişti. Mehmed, iddialarını bu imgeler çerçevesinde yeniden oluştururken, Hoşkadem ölmüş ve yerine Kayıtbay geçmişti. Kayıtbay tahta çıktıktan sonra Mehmed'in, Memluk Sultanlığı'nın geleneksel konumuna karşı meydan okumalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştı.

Kayıtbay ve II. Mehmed

II. Mehmed ile Kayıtbay arasındaki yazışmaların hiçbirine ulaşılamadığından aralarındaki ilişkinin karmaşık yapısını görebilmek için, birbiriyle çelişen Osmanlı ve Memluk kaynaklarına bakmamız gerekir. II. Mehmed'in, Kayıtbay'ı kutlamak için yolladığı heyet, sultanın diplomatik teamülleri sürdürmek ve aralarındaki ilişkiyi düzeltmek niyetinde olduğunu gösteriyordu. İşe bakın ki, Memluk tarihleri bu heyetin gelişini kayda geçirmemiş, ama 1468-9 olaylarını anlatırken Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yolladığı heyetin gelişini kaydetmişti.[81] Oysa 1467'den 1473'e değin hem İstanbul, hem de Kahire Osmanlı ve Memluk elçilerinin sık sık karşılıklı ziyaretlerine tanık olmuştu.[82]

Kayıtbay tahta geçtikten sonra, sürüncemede kalan Dulkadıroğulları sorununu ele almak ve Şehsuvar'a karşı yaptığı başarılı bir seferle meşruiyetini ve egemenliğini kesinleştirmek için bir fırsat bulmuştu. İzleyen beş yıl boyunca (1466-71) neredeyse her sefer mevsiminde Memluk birlikleri Kahire'den yola çıkmıştı. Ancak bunların hiçbiri büyük yankılar getirecek zaferlerle sonuçlanmamıştı. Son olarak Memluk komutanı Yaşbak Min Mehdi 1470-71'de bu durumu tersine çevirmiş[83] ve Şehsuvar kaçarak Zamantı Kalesi'ne (Kayseri'de Pınarbaşı) sığınmıştı. Uzun süren bir kuşatma ve Memluk elçileriyle yapılan yoğun görüşmeler sonunda, Şehsuvar,

81 İbn İyâs, 3: 19; Woods, *Aqquyunlu*, s. 100-8.

82 Bu heyetler için bkz. Ek III, s. 272-274.

83 Emir Yaşbak Min Mehdi'nin 1470-89 arasında yaptığı seferler için bkz. Bernadette Martel Thoumian, "Les Dernières Batailles du Grand Émir Yašbak min Mahdī," *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th–15th Centuries*, ed. Yaacov Lev, Leiden, E.J. Brill, 1997, s. 301-42.

Memluk sultanının canını bağışlaması koşuluyla teslim oldu. Ancak Kayıtbay işi şansa bırakmamak için teslim olan Şehsuvar'ı yalnızca bir ay sonra Ağustos 1472'de Kahire'de astı. Memluk kaynakları, halkın bu başarıdan memnun olduğunu belirtirken, bazı çevreler Şehsuvar'ın idam edilmesini pek onaylamıyordu. Şehsuvar'ın teslim görüşmelerini sürdüren baş temsilci Emir Tamraz el-Şemsî, belirlenen koşullara uyulmadığını duyunca kızgınlığını saklayamamıştı.[84]

Her ne kadar Memluk tarihçileri, bu yoğun günlerde Kahire ile İstanbul arasında sık sık elçilerin gidip geldiklerini belirtseler de, hiçbiri bu heyetlerin görevlerinin ne olduğunu açıklama gereğini duymamıştı.[85] Memluk tarihlerindeki kesin olmayan bilgilerin tersine Âşıkpaşazâde, bu haberleşme trafiğine daha net bir açıklama getirmektedir. Tarihçiye göre Mehmed ve Kayıtbay bir anlaşmaya varmıştı: eğer Mehmed, Şehsuvar'ı desteklemekten vaz geçerse Kayıtbay, Dulkadıroğulları topraklarını Mehmed'e bırakacaktı. Ancak Kayıtbay bu sözünü bozmuş ve Şehsuvar'ı idam edip yerine Şahbudak'ı getirerek gerilimi daha da artırmıştı.[86] Her ne kadar Memluk kaynakları bu olayları belgelememiş olsa da, İbn Acâ, Memluk Elçisi Alaaddin el-Hüsnî'nin İstanbul'dan ayrılmasından hemen sonra Mehmed'in yolladığı temsilcinin Yaşbak'ın ordugâhına geldiğini kayda geçirmişti. Osmanlı elçisi Yaşbak'a, Mehmed'in Memluk seferini onayladığını ve lojistik destek vermek istediğini belirtmişti.[87] Bu mesaj, ayrıntıları bilinmese de, Mehmed ile Kayıtbay arasında böyle bir anlaşmanın olduğunu düşündürür. Şaşırtıcı olan İbn İyâs'ın Temmuz 1472'de, Osmanlı başkentinden Kahire'ye dönen Alaaddin el-Hüsnî'nin bilinmeyen bir nedenle Emir Yaşbak'a kızgın olduğunu not etmesiydi.[88] Belki o da, Emir Yaşbak ile Kayıtbay'ın, Şehsuvar'la anlaşmayı bozmasından ve Mehmed'e karşı Memluk yönetiminin güvenirliğini sarsmasından rahatsız olmuştu.

Mehmed'in Dulkadıroğullarının veraset mücadelesinden kendi istemeden mi dışlandığı, yoksa Şehsuvar'a tabiliğini hatırlatmak amacıyla

84 İbn İyâs, 3: 73-4.
85 Bu heyetler için bkz. Ek III.
86 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 223.
87 İbn Acâ, *Tarih*, ed. Tulaymet, s. 142.
88 İbn İyâs, 3: 75.

kendisinin mi geri çekildiği net değildir.[89] Memlukların Dulkadıroğulları topraklarında yeniden egemen olmaları ile Osmanlıların Karamanoğulları topraklarındaki otoritesini pekiştirmesinin aynı zamana denk gelmesi araştırmaya değer bir konudur. Memluklar, Karamanoğullarını Osmanlılara bırakmayı ve Dulkadıroğulları üzerindeki denetimlerini korumayı seçmişlerdi. Bölgenin geleceği açısından büyük önem taşıyan bu iki olayın örtüşmesinin bir rastlantı olması pek mümkün görünmemektedir.[90]

Memlukların Şehsuvar'ı devre dışı bırakması ve Şahbudak'ı tahta çıkarmaları Osmanlı-Memluk rekabetini sona erdirmemişti. Kısa bir süre sonra Şehsuvar'ın yeğeni Alâüddevle, Osmanlıların desteklediği aday olarak amcasının yerini almış, ama son söz gene, Memluk desteğine sahip olan Şahbudak'ta olmuştu. Mehmed, Alâüddevle'ye 1478-9'da kendi başkentinde hilat giydirerek desteğini açıkça göstermişti, ama yeniden başlayan bu görüşmeler, Mehmed'in 1481'de ölümüyle bir kez daha kesintiye uğramıştı.[91]

Tekrar Diplomatik Teamüller Üzerine

Üstünlük ve güç mücadelelerinin ortasında hükümdarların memnuniyetsizliklerini ifade etmelerinde diplomatik söylemler önemli bir rol oynamaktaydı. Âşıkpaşazâde'ye göre II. Mehmed, Şehsuvar'ın idamından sonra, Kayıtbay'la ilişkilerini düzeltmek amacıyla Kahire'ye, değerli armağanlar taşıyan bir elçi yollamıştı. Ancak bu elçiye iyi davranılmamış ve Kayıtbay İstanbul'a iade-i ziyaret amacıyla bir heyet göndermeye karar verince heyete başkanlık etmesi için kendi muhtesibini seçmişti.[92] Mehmed, Kahire çarşılarını denetlemekle görevli olan Memluk elçisinin sosyal

89 İbn Kemal ikinci bir alternatif açıklamada, Mehmed'in Şehsuvar'ı desteklemekten vazgeçmesinin nedenini belki de bir tabi olmasına karşın bağımsızmışçasına kendi başına karar vermesine kızmasına bağlamaktaydı. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 391-7.

90 Har-El, *Struggle*, s. 81-102. Har-El, II. Mehmed'in hem Memluk seferine, hem de Şehsuvar'ın idamına onay verdiğine inanır. Ben bunun bütünüyle inandırıcı olmadığını düşünüyorum.

91 Alâüddevle'nin Osmanlı topraklarına sığınmasıyla ilgili bkz. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 396-7. II. Mehmed'in Alâüddevle'yi Osmanlı birlikleriyle birlikte geri göndermesi, Alaüddevle ile bu birliklerin nasıl yenildikleri ve Osmanlıların kesik başlarının nasıl Kahire'ye götürüldüğüyle ilgili ayrıntılar için bkz. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 224. Alâüddevle'nin 1470'lerde nerede olduğuna ilişkin ikinci bir sav için bkz. Venzke, "Dulkadir-Mamluk Iqṭā'," s. 427-8.

92 Âşıkpaşazâde bu olayın 1479-80'de olduğunu ileri sürer.

statüsünden hoşnut olmamış, yollanan değerli armağanlar bile bu hoşnutsuzluğunu gidermeye yetmemişti.[93]

Memluk elçisinin sosyal statüsü, Kahire'nin Osmanlıları algılaması ile Osmanlıların kendi özalgıları arasındaki ayrılığı vurgulamaktadır. Mehmed kendisini Âşıkpaşazâde'nin sözleriyle "ulu padişah" olarak görürken, Memluk sultanı bu yüksek statüye uygun bir elçi yollamamıştı. Kayıtbay, Mehmed'in dışişlerine karışmasından rahatsız olmuş ve böyle bir elçi göndererek bunu ifade etmeye çalışmış, ama Osmanlı hükümdarının daha üst düzey bir tanınma beklediğini belki de fark etmemişti.

Osmanlılar ve Memluklar, Akkoyunluların bölge siyasetinde yeniden güçlenerek sahneye çıkması gibi daha ivedi bir sorunla yüzyüze gelince, Dulkadıroğulları-Karamanoğulları çatışmasını geçici bir süre için görmezden gelmişlerdi.[94] Âşıkpaşazâde'nin Kayıtbay ile Mehmed arasındaki ilişkilerin kötülediğini ileri sürmesine karşın, 1472-74 arasında aralarındaki diplomasi trafiğinin azalmadığı görülür. Bütün bu olaylar, tam tersine iki hükümdarın aralarındaki anlaşmazlığı bir yana bırakarak Uzun Hasan'ın genişleme politikasına son vermek amacıyla bir araya geldiklerini düşündürür.[95] Memluklu komutan Yaşbak, 1472'de Uzun Hasan'ın üzerine yürürken, Osmanlı hükümdarını bilgilendirmek üzere eski diplomatlardan İbn Acâ'yı İstanbul'a yollamıştı.[96] Aynı sıralarda Mehmed de Osmanlı birlikleriyle birlikte Doğu cephesine yönelmişti. Nisan 1473'te Emir Yaşbak Uzun Hasan'ı Güneydoğu Anadolu'daki Birecik yakınlarında yenmiş,[97] Memluk sultanı ile Akkoyunlu hükümdarı arasındaki uzun süreli gerilimi sona erdirmişti. Uzun Hasan 1464'ten beri tutumuyla Memluklara hem ideolojik, hem de siyasal açıdan sorun yaratıyordu. Karamanoğullarının işlerine karışmış, mağlup olan Timurlu hükümdar Ebu Said'in kesik başını

93 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 225. Osmanlı sarayına yollandığı bilinen tek ihtisap ağasının, 1456'da Sultan İnal tarafından gönderilen Emir Kanibey olduğunu hatırlamak gerekir. Oysa Âşıkpaşazâde 1470'lerde bir ihtisap ağasının yollandığını belirtir. Ya bu iki olay farklıdır ya da Âşıkpaşazâde bir yanlış yapmıştır. Bu sorunu çözmek için daha fazla kanıt gerekmektedir.

94 Uzun Hasan ile Kayıtbay arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesiyle ilgili olarak bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 107-8; Melvin-Koushki, "Fathnama."

95 İkisi arasındaki bu ittifak için bkz. İbn Acâ, *Tarih*, ed. Tulaymet, s. 146; Bernadette Martel Thoumian, "Les Dernières Batailles," s. 325.

96 Yaşbak ile Osmanlılar arasındaki yazışmalar için bkz. Ek III, s. 274-275.

97 Martel-Thoumian, "Les Dernières Batailles," s. 321-7; Woods, *Aqquyunlu*, s. 116-17.

Memluk sultanına yollayarak dolaylı olarak meydan okumuş ve yazışmalarında dini ve ideolojik iddialara yer vermişti.[98] Bu taktiklerin çoğunun diplomatik iletişim yoluyla ifade edilmesi, diplomasinin imparatorluk ideolojilerinin biçimlendirilmesinde ve ifade edilmesinde ne denli önemli olduğunu bir kez daha kanıtlamaktadır.

Uzun Hasan, Memluklarca yenilmesinden dört ay sonra bölgedeki diğer önemli hükümdarla savaşmak zorunda kalmıştı. Ağustos 1473'te Osmanlı Sultanı Mehmed, Otlukbeli Savaşında üstünlüğü sağlamış, Uzun Hasan'ı kaçmaya mecbur etmiş ve Akkoyunlu hanedanının ve yöneticilerinin önemli üyelerini ele geçirmişti. Mehmed, başarısını Kahire'de sergileyebilmek için, bir diplomatik heyetle birlikte Uzun Hasan'ın en büyük oğlu Zeynel Mirza'nın kesik başını Memluk başkentine göndermişti.[99]

Kayıtbay Osmanlı başarısını duyar duymaz diplomasi kurallarına bağlı kalarak Mehmed'i kutlamak üzere özenle bir diplomatik heyet oluşturmuştu. Bu görev için güvendiği deneyimli bir temsilci, Barsbay el-Eşref'i seçmiş, ancak Barsbay beklenmedik biçimde Halep yakınlarında ölünce yerine önce Emir Elmas'ı atamış, ama sonradan ondan daha üst rütbede olan Yaşbak el-Cemâlî'nin İstanbul'a gidecek heyete başkanlık etmesine karar vermişti. Gelmekte geciken heyet aralarında buğday ile yulaf taşıyan bir deve kervanının da bulunduğu ağır armağanlarla vakit kaybetmeden yola koyulmuş ve 70 gün sonra sınırdaki Kayseri'ye ulaştığında Sadrazam Mahmud Paşa tarafından heyecanla karşılanmıştı. Heyet yola devam ederek İstanbul'a ulaşmış ve Mehmed'in huzuruna kabul edilmişti. Mehmed heyete iyi davranmış ve onlara cömert bir harçlık, bir olasılıkla günlük 300 dinar vermişti.[100]

Haziran 1474'te, muhtemelen Yaşbak sarayın konukseverliğinin tadını çıkarırken, Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın ani ölüm haberi gelmişti. Kayıtbay, Mehmed'le yeni düzelttiği ilişkilerini bozmamak için başsağlığı dilemek üzere hemen ikinci bir heyet oluşturdu. Heyet 3 Haziran 1474'te Kahire'den ayrıldı. Bu ikinci heyetin İstanbul'da gördüğü konukseverlik,

98 Ebu Said'in başı için bkz. Melvin-Koushki, "Fathnama." İdeolojik meydan okumaları için bkz. Woods, *Aqquyunlu*, s. 100-6, 107-8 (mahmel için).
99 İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 366.
100 Anhegger, "Mu'âli," s. 155.

geç dönem Osmanlı protokol kitaplarında anlatılan diplomatik merasimlerin nerdeyse kusursuz bir örneğiydi. Kara yoluyla gelen heyet, Mehmed'in Amasya valisi olan diğer oğlu Şehzade Beyazid'in temsilcileri tarafından karşılanmıştı. Şehzade, Mehmed'in iznini alarak, Üsküdar'a varana kadar 18 gün boyunca heyete eşlik etmişti. Şehir heyeti ağırlamak üzere hazırlanmış ve Memluk elçisi onuruna düzenlenen merasimler üç gün sürmüştü.[101] Elçinin yaslı sultan tarafından huzura kabul edilmesi başarılı geçmiş ve heyet bir ay sonra İstanbul'dan ayrılmıştı.[102] Bundan kısa bir süre sonra Ağustos 1474'te bir Osmanlı heyeti Kahire'ye geldi. İbn İyâs, bu heyetin eski Suriye valisi İnal el-Hakim adına aracılık etmeye geldiğini söylüyordu, ama heyet büyük olasılıkla başsağlığı dilemek için İstanbul'a gelen Memluk heyetine, Mehmed'in teşekkürlerini de getirmiş olmalıydı.[103]

Mehmed ile Kayıtbay arasında kaydedilen son yazışma, 1473-4'te ağabeyi Ahmed'den Karamanoğulları tahtını devralan Kasım Bey'le ilgiliydi. Dulkadıroğulları ile Memluklar arasında yaşananlara benzer biçimde, Osmanlıların 1476'da Karamanoğulları topraklarını ele geçirmelerinden sonra, Karamanoğlu hanedanının kalan üyeleri ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler de istikrarsızlaşmıştı. Kasım Bey, topraklarının büyük bölümünü Osmanlılara terk ettikten sonra ailesi ve yakınlarıyla birlikte Memluk sınırına yakın Toros Dağları'na kaçmış, zaman zaman Osmanlılarla çatışmış, 1476-77'de çevresindeki çember iyice daralınca da Memluk sarayına sığınmıştı. Karamanoğlu beyinin nasıl kaçtığını anlatan Mart-Nisan 1477 tarihli bir mektupta Memluklardan, Kasım Bey'i zincire vurarak Osmanlı sarayına yollamaları rica edilmişti.[104] İki ay sonra bir Osmanlı elçisi Kahire'ye geldi. Kayıtbay elçiyi huzuruna kabul ederek yanıtını vermiş, elçi de hemen İstanbul'a hareket etmişti.[105] Memluk tarihlerinde bu ziyaretle ilgili başka bilgi yoktur, ama sonraki olaylardan Kasım Bey'in hiçbir zaman Osmanlı sultanına teslim edilmediği, onun yerine Akkoyunlu topraklarına gönderildiği bilinmektedir. Bundan sonra kaynaklarda Mehmed'in 1481'de Gebze'deki ordugâhında

101 Bu heyetle ilgili diğer ayrıntılar için bkz. Anhegger, "Mu'âli."
102 Anhegger, "Mu'âli," s. 158-9.
103 İbn İyâs, 3: 98.
104 T.E.5848. Mektup büyük olasılıkla Mehmed tarafından değil, bir Osmanlı valisi ya da başka bir yüksek yönetici tarafından yollanmıştı.
105 İbn İyâs, 3: 130.

ölümüne değin Kayıtbay'la arasında bir iletişim olduğuna dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Mehmed ölümünden hemen önce ordusunu ve donanmasını sefere çağırmış, ama hedefin neresi olduğunu açıklamamıştı.

II. Mehmed'in Son Seferi[106]

Yalnızca iki Osmanlı tarihçisi, Tursun Bey ve onun kayıtlarına dayanan İbn Kemal, II. Mehmed'in son seferinin hedefinin Memluk toprakları olduğunu belirtmişlerdir. Başka hiçbir Osmanlı, hatta Memluk tarihçisi böyle bir iddiada bulunmamıştır.[107] Tursun Bey'in savını değerlendirirken, bu kitabın 1485-91 arasındaki Osmanlı-Memluk Savaşı sırasında, Mehmed'in oğlu ve varisi II. Bayezid'in hamiliği altında yazılmış olduğunu unutmamamız gerekir. Tarihçi, Mehmed'in son seferinin Memluk topraklarına olduğunu yazarak belki de Bayezid'in sonradan Kayıtbay'a savaş açma kararını meşrulaştırmayı hedeflemişti. Her ne kadar Mehmed'in Memluk yönetimiyle ilgili nihai planlarının daha ayrıntılı olarak ele alınması gerekse de, bu bulgular Mehmed'in Nisan 1481'de Suriye'ye sefere çıktığını kesin olarak kanıtlamaz.

Gene de Mehmed, iki saray arasındaki ilişkilere bir hareketlilik kazandırmıştı. Osmanlı hükümdarının imajını değiştirirken, Memluk yönetimi de dahil olmak üzere başkalarının da Osmanlı yönetimiyle ilgili görüşlerini duruma göre ayarlamalarını bekliyordu. Her ne kadar Memluk sultanları Osmanlı hükümdarının beklentilerine bütünüyle teslim olmamış olsalar da, Mehmed, Osmanlı-Memluk ilişkileri üzerinde izlerini bırakabilmişti.

106 Mehmed'in son seferi için bkz. Cihan Yüksel Muslu, "Ottoman–Mamluk Relations and the Complex Image of Bāyezīd II," *Conquête Ottomane de l'Égypte (1517): Arrière-plan, impact, échos*, ed. Benjamin Lellouch ve Nicolas Michel, Leiden, E.J. Brill, 2013, s. 70-2.

107 Angiolello'nun benzer bir iddiası için bkz. Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul, 1990, s. 252.

Beşinci Bölüm

TUTSAKLIK ANLATILARINDAN BARIŞ ANLAŞMASINA: YENİ BİR İMAJ YARATMA ÇAĞI (1481-1491)

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, yeni Osmanlı hükümdarı II. Bayezid (hd. 1481-1512) 1485'te, Memluk Sultanı Kayıtbay'ın iki başkent arasındaki ilişkileri düzeltmek amacıyla yolladığı Memluk Elçisi Canibeg'i ağırlamıştı.[1] Osmanlı ve Memluk birlikleri Kilikya'da (Çukurova) çatışma içindeydiler, ama 1484'ten beri kesin bir sonuç alınamıyordu. İki ülke arasında meydana gelen silahlı çatışmalar genellikle bu ülkeler arasındaki diplomatik ilişkilerin kesintiye uğrayacağının işaretini verse de, bu seferki çatışma, Osmanlılarla Memluklar arasındaki diplomatik iletişim ve alışveriş alanında yeni olanaklar yarattı.

Canibeg'in, Memluk kaynaklarında değinilen sözlü ifadesine göre, huzura kabul merasiminde kimliği bilinmeyen bir Osmanlı söz alarak, Kayıtbay'ın egemenlik hakkını sorguladı ve Bayezid'in, hükümdarlığının, hanedan soyağacı nedeniyle daha meşru olduğunu ileri sürdü.[2] Böyle bir cümlenin savaş zamanında bile söylenmemesi gerekirdi. Mehmed'in, Memluk topraklarında uzun yıllar yaşamış olan yaşlı ve saygıdeğer hocası Molla Gürani, hemen Canibeg'in yardımına koştu ve bunları söyleyen kişiye, "Mısır hükümdarları hakkında konuşma, kendini rezil ediyorsun" dedi. Molla Gürani'nin sözlerinden cesaret alan Canibeg de, Memlukların egemenlik hakkını savunan tumturaklı ve kışkırtıcı bir soruyla yanıt verdi: "Peygamberimiz İbrahim ile Peygamberimiz Muhammed'in babası kimdi?" Bu gergin sözlü atışmaya karşın, Osmanlı sultanı huzura kabul sırasında Memluk elçisini armağanlara boğdu. Ancak Canibeg'in Kahire'ye dönmesinden kısa bir süre sonra iki ülke arasındaki çatışma yeniden başladı.[3]

Bu olay, bundan böyle Memluklarla yapılan diplomatik görüşmeleri yönlendirecek yeni Osmanlı imgelerinin olgunlaştığını ortaya koyuyordu.

1 El-Hüseynî, "Kitâb Nefâisü'l-Mecâlis e's-Sultâniyye," s. 133-4.
2 Bkz. Giriş, s. 15-16.
3 Bu savaş için bkz. Har-El, *Struggle*.

Adı bilinmeyen bu Osmanlı, Canibeg huzurdayken, Bayezid'in hanedan soyağacına ve Müslüman bir ortamda doğmuş olmasına karşın, Kayıtbay'ın köle kökenlerini ve Müslümanlığı görece yeni kabul etmiş olduğunu ima ederek, doğrudan Memluk sultanlarının meşruiyetine saldırmıştı. Osmanlılar, Müslüman olmayan kölelerden değil, kuşaklardır Müslüman olan hükümdarlardan geldikleri için Haremeyn'i yönetme hakkına kendilerinin sahip olduklarına inanıyorlardı.

Memluk sultanının egemenlik alanı, koruması altında olduğu Mekke ve Medine (ve Kudüs) dolaylarını da içeriyordu ve Memluk yönetimi bu rolünü, diğer Müslüman hükümdarlara karşı büyük bir kıskançlıkla korumaya çalışıyordu. İslama yapılan atıflar, Osmanlı-Memluk diplomatik dilinin bir parçasıydı, ama geçmişte, en azından II. Mehmed'in, hac yollarının korunması ve onarımına müdahale girişimlerine (1461) değin, iki Müslüman ülke arasında yalnızca birleştirici bir unsur işlevi görmüştü.[4] Ancak yeni egemenlik haklarının biçimlendirildiği bu evrede, ortak inanç ve onun simgeleri bile, üstünlük iddialarını güçlendirmek için bir fırsattı. Aslında Haremeyn'ın korunması Bayezid ile Memluk Sultanı Kayıtbay ve ardılı Kansu Gavri arasında temel tartışma konusu olmuştu. Bayezid Memlukların bu konumuma sadece saygı göstermek yerine ona sahip olma çabası içindeydi.

Memluk elçisinin, bu iyi hesaplanmış meydan okumaya verdiği yanıt, Memluk yönetiminin, Osmanlının üstünlük iddalarını dengelemek için çeşitli yeni yollar yarattığını göstermekteydi. Canibeg, İslamın en mütevazı kökenli ve en ikonik iki figürüne (Muhammed ve İbrahim Peygamberlere) ve onların büyük başarılarına atıfta bulunarak, dinsel ve ideolojik önderlikte soyağacının önemsiz olduğunu vurgulamıştı. Bu tartışma biçimi, hanedanlara dayalı yönetimlerin zayıflıklarını büyük bir ustalıkla vurguluyor ve Memluk yönetim sisteminin dayandığı varsayılan liyakata dayanan yönetim biçiminin üstünlüğünü ileri sürüyordu.

Canibeg'in bu öyküsü, bu mücadele döneminde yaşanan olaylardan yalnızca biriydi, ama tipik bir örnekti. Bölüm ilerledikçe barış sürecindeki her görevin, her tutsaklık öyküsünün ve her aktörün önceki diplomatik görüşmelerde kullanılan imgeleri güçlendirmek ve yenilerini oluşturmak

4 1460'lardaki bu olayın çeşitli versiyonları için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 169-171.

amacına hizmet etmiş oldukları anlaşılacaktır. Bu koşullarda sürdürülen bu özel mücadele, her iki taraf için de imaj yaratma sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmelidir.[5]

1481'den 1485'e

Bayezid'in kardeşi Şehzade Cem'in Temmuz 1481'de Memluk topraklarına sığınması, yeni Osmanlı hükümdarı ile Kayıtbay arasındaki ilişkileri kesin olarak değiştirdi ve Osmanlıların 1485'te Canibeg'e ters davranmalarıyla neticelendi. Osmanlı Sultanı II. Mehmed'in ölümünden sonra iki oğlu, Bayezid ve Cem, bulundukları şehzade sancakları Amasya ve Konya'dan hanedan veraset yarışına giriştiler. İmparatorluk başkentine ilk ulaşan Bayezid oldu ve ardından iki kardeş bitmek tükenmek bilmeyen bir taht mücadelesine girdi. Cem'in birlikleri İnegöl çevresinde yenilgiye uğradı, yaşanan kargaşanın ardından Cem Halep'e kaçarak, Memluk Sultanı Kayıtbay'dan sığınma talebinde bulundu.

Bir hükümdar, özellikle de Mısır ve Suriye'yi yöneten Memluk sultanı, Haremeyn'in koruyucusu ve İslamın ve Müslümanların sultanı, siyasal bir sığınmacıya kapılarını kapatamazdı. Cem'in isteğini reddetmek Kayıtbay için rezil olmaktı, ama Cem olayı kuşkusuz bir ikilem yaratmıştı: eğer Cem tahtı kardeşinden alırsa Kayıtbay geleceğin Osmanlı hükümdarına yardım fırsatını kaçırmış olmak istemiyordu. Eğer tersi olur da Bayezid tahtta kalırsa, bu sefer de rakibini koruduğu için Osmanlı sultanının gazabından kurtulamazdı.[6]

Osmanlı tarihleri bile Cem'in Memluk topraklarına kabul edilmesi karmaşasıyla ilgili olarak farklı görüşler yansıtıyordu. Hepsi Bayezid'in Memluk yönetimine karşı artan kızgınlığına yer verirken, bunu çelişkili iki nedene bağlıyorlardı. Bir grup Osmanlı hükümdarının, Memluk sultanına Cem'in tarafını tuttuğu için kızdığını söylerken, diğerleri Bayezid'in öfkesinin, kardeşinin bir Osmanlı şehzadesine yakışır biçimde ağırlanmadığı gerçeğinden kaynaklandığını ileri sürüyorlardı.[7] Her iki durumda da

5 Uluslararası ilişkilerde savaşa farklı yaklaşımlar için bk. Jönsson ve Hall, *Essence of Diplomacy*, s. 16-7.

6 Geçmişte Memluk topraklarına sığınan Osmanlı hanedan üyeleri için bkz. Wiet, "Deux Princes Ottomans à la Cour d'Égypte;" Uzunçarşılı, "Memluk Sultanları Yanına İltica Etmiş"; Ayrıca bkz. Üçüncü Bölüm, s. 141-142.

7 Osmanlı kaynaklarındaki farklı yaklaşımlar için bkz. Yüksel Muslu, "Ottoman-Mamluk Relations," s. 61 not 40.

Cem'in Memluk sarayında bulunması iki imparatorluk başkenti arasındaki gerilimi artırıyordu. İzleyen yedi ya da sekiz ay boyunca, büyük olasılıkla Temmuz 1481 ile 1482 baharı arasında Cem, Memluk sultanınca ağırlandı, onuruna ziyafetler, merasim alayları ve halka açık kutlamalar yapıldı. Cem, ayrıca Osmanlı erkek hanedanının hacca giden ilk üyesi oldu. Sonunda kardeşi Bayezid'le yüzleşmek üzere Memluk topraklarından ayrıldı ve 1482'nin bahar aylarında ikinci kez yenilgiye uğradı.[8] Cem yenilgisinin ardından Rodos'a geçti ve Osmanlı tahtı üzerindeki meşru haklarını Balkanlar'da aramayı planladı.

Ancak hepsi de Bayezid'in cömertliğinden yararlanmış olan Rodos Büyük Üstadı, Papa ve Fransa Kralı gibi Avrupalı hükümdarların müdahalesi sonucu Cem planı asla gerçekleşmedi. Cem'in Avrupa saraylarında yaşadığı tutsaklık, yalnızca şanssız şehzadenin ve Memluk yetkililerine emanet ettiği yakın aile mensuplarının durumunu kötüleştirmekle kalmadı, Cem'in Avrupa'da olması, bölgedeki siyasal ve askeri hareket alanını iyice daralttığı için Bayezid'i de sıkıntıya soktu. Bayezid büyük olasılıkla iki arzu arasında sıkışıp kalmıştı: Hem Cem'in tutsak alınmasıyla Osmanlı hanedanının zedelenen onurunu korumak istiyordu, hem de Cem'in serbest kalmasını engelleyerek kendi hükümdarlığını sürdürebilmek. Dört yıllık diplomatik trafiğin ve armağanların (çoğu rölik) ardından şanssız şehzade aniden öldü.[9] Memluk yönetimindeki bazı kişiler Cem'in Memluk topraklarından ayrılmasını hiçbir zaman onaylamamışlardı, Kayıtbay Osmanlı şehzadesini Rodos ve Avrupa'da yakından izlemiş ve güvenli bir biçimde geri dönebilmesi için görüşmeler yapmış, ama başarılı olamamıştı.[10] Cem'in geri dönememesine karşın, Memluk topraklarında bir süre kalmış olması Osmanlı-Memluk ilişkileri üzerinde kalıcı izler bıraktı.

8 Kendisine bu çarpışmada bir Memluk birliğinin eşlik edip etmediği bilinmemektedir. Bu konu üzerine yapılan yeni bir araştırma için bkz. Ralph S. Hattox, "Qaytbay's Diplomatic Dilemma Concerning the Flight of Cem Sultan," *MSR* 6 (2002): 177–90.

9 Nicolas Vatin, *Sultan Djem*, Ankara, TTK, 1997, s. 65-9. Kardeşinin ajanları tarafından zehirlendiği sanılmaktadır.

10 Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant, 1204–1571*, Philadelphia, American Philosophical Society, 1978, 2: 407 not 90; İnalcık, "A Case Study in Renaissance Diplomacy," s. 211-12. Kayıtbay'ın bu görüşmelere müdahale etme girişimleri Bayezid'i kızdırmış olabilir. Memluk sultanının Cem konusunda Bayezid'le yapmış olabileceği görüşmeler için bkz. T.E.5690.

Cem olayıyla neredeyse aynı zamanda yaşanan bir başka olayda da diplomatik teamüller ciddi biçimde ihlal edilmişti. Mehmed yaşamının son yıllarında Bahmani Sultanı Şemseddin Muhammed Şah'ın (hd. 1463-82) bir elçisini ağırlamış, elçi geri giderken, iade-i ziyaret amacıyla kendi elçisi Muhyiddin Çelebi'yi de yollamıştı.[11] Osmanlı elçisi görevini tamamladıktan sonra yanında bir başka Bahmani temsilcisiyle İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmıştı. İki elçi 1481'de Kızıldeniz kıyısında Memluklara bağlı Cidde Limanı'na geldiklerinde, II. Mehmed'in ölüm haberi yayılmaya başlamıştı. İbn İyâs'a göre Cidde valisi elçilere geçiş izni vermemiş, aralarında değerli taşlarla bezenmiş bir hançerin de bulunduğu armağanlara ve mallara el koymuştu.[12] İbn İyâs, Kayıtbay'ın bu komploya karıştığını ve hançeri kendisi için istediğini ima etmekteydi. Osmanlı hükümdarı da benzer bir kuşku duyuyordu. Ancak kısa bir süre sonra Kayıtbay elçilerin serbest bırakılmasını ve beraberindeki armağanların Canibeg başkanlığındaki bir Memluk heyetiyle birlikte geri gönderilmesini emretti. Kayıtbay sonradan kararını değiştirmişti ama, başka bir hükümdara yollanan armağanlara el koymak istemesi her şeyden önce dönemin diplomatik uygulamalarına bütünüyle aykırıydı.

Cem olayından sonra, Dulkadıroğullarından kaynaklanan bir anlaşmazlık da üçüncü bir sorun yarattı.[13] Bayezid, 1482 baharında Cem'i ikinci kez yendikten sonra, yazın geri kalan bölümünü bir zamanlar Cem'in valisi olduğu Karaman eyaleti yakınlarında geçirdi. Bayezid, özellikle Memlukların etki alanına yakın ve kardeşinden daha az sevildiği bir eyalette, kendi yetkisini zorla ya da yatıştırma politikasıyla güçlendirdi.

Bayezid, Anadolu'daki yetkilerini pekiştirebilmek amacıyla, kayınpederi de olan Dulkadıroğulları hükümdarı Alâüddevle'yi ordugâhına "davet etti."[14] Alâüddevle, 1482 baharındaki bu davetle hamisi olan Memluklarla bağlarını keserek Osmanlı sultanına biat etti, Bayezid'in Anadolu yürüyüşü de (veya ceza seferi) böylece sonuçlandı. Bayezid zaten, Memluklarca des-

11 Tursun Bey, ed. Tulum, s. 196; Tursun Bey, ed. İnalcık ve Murphy, s. 65; İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 83-4. Osmanlı elçisinin adı yalnızca Tursun Bey'de geçer.

12 İbn İyâs, 3: 215-17.

13 A.g.e., 3: 202-3; İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 81-5.

14 İbn Kemal bu görüşmeyi Osmanlı Sultanının "daveti" olarak tanımlamıştı. İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 35-7.

teklenen kendi kardeşini yenilgiye uğratmıştı ve ordusuyla Dulkadıroğulları bölgesini tehdit ediyordu.

Akademisyenler ezici bir çoğunlukla 1485 Osmanlı-Memluk Savaşının Alâüddevle'nin saf değiştirmesiyle başladığını öne sürerler.[15] Ancak bu yaklaşım Bayezid'in bir önder olarak yeteneklerini küçümsemek olur ve onu edilgen bir konuma düşürür. Bayezid babasının yönetimi sırasında, Kuzey Memluk sınırına yakın Amasya'da valilik yapmış,[16] o süre içinde yerel siyasal dinamiklere özellikle de Memluk-Dulkadıroğulları ilişkilerine aşina olmuş ve bu tanışıklık Alâüddevle'nin kızı Ayşe Hatun'la evlenince daha da derinleşmişti.[17] Bayezid, daha önce de en az bir kere 1472'de, Memluklar, Dulkadıroğullarının veraset mücadelesine müdahale ettikleri zaman, kayınpederine sığınma hakkı tanımış ve onun yanında yer almıştı.[18] Kuşkusuz Bayezid, kayınpederiyle uzlaştığı takdirde bunun Memluklarla bir çatışmaya yol açabileceğini biliyordu.

Bayezid ile Alâüddevle ittifakından yaklaşık iki yıl sonra, 1484 baharında Dulkadıroğulları ve Osmanlı birlikleri Malatya'ya ulaştı. Birleşik güçler başarılı bir kuşatmadan sonra Memluk topraklarına girerek uzun, yorucu bir savaşı başlattılar. Memluk birlikleri 23 Eylül 1484'te Malatya yakınlarında birleşik güçlere pusu kurup bozguna uğratınca silahlı mücadele geçici olarak durdu. Memluk sultanı 1485'te, hem bu çatışmanın, hem de Bahmani olayında ortaya çıkan diplomatik krizin yarattığı hasarı onarmak amacıyla Bayezid'e Canibeg başkanlığındaki heyeti yolladı. Diplomatik görevler konusunda deneyimli olan ve Memluk sultanının güvenini kazanan Canibeg, bu hassas görevi yüklenerek Bahmani heyetine Osmanlı sarayına kadar eşlik etti.

15 A.g.e., s. 115-16. Har-El kapsamlı çalışmasında Bayezid'in destek güçleri yollamaya gönülsüzce "razı" olduğunu ve Alâüddevle'nin onu ikna etmeyi başarması üzerine yardım ettiğini belirtir. Har-El, *Struggle*, s. 124-5.

16 Bayezid'in Amasya yılları için bkz. Petra Kappert, *Die Osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya in 15. Und 16. Jahrhundert, Leiden*, Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 1976.

17 Venzke, "The Case of a Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," s. 427-8. Yazar, Osmanlılarla Dulkadıroğulları arasında yapılan evlilikler hakkında değerli ve düzeltici öneriler getirir. Şehzade Bayezid'in Amasya'da Dulkadıroğulları sorunuyla karşılaşmasıyla ilgili olarak bkz. Har-El, *Struggle*, s. 94-6; Anonim, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, s. 69-70, 70-1.

18 Alâüddevle'nin hükümdarlık dönemi için, Venzke, "The Case of a Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," s. 427-33. Venzke Alâüddevle dönemindeki bu olaylarla ilgili farklı bir tarih sırası önerir ve Selim'in Alâüddevle'nin torunu olduğu görüşüne katılmaz.

Canibeg'in yukarıda sözü edilen ziyareti ve karşılıklı sarfedilen gergin sözler böyle hassas bir diplomatik ortamda meydana geldi. Osmanlı-Memluk ilişkileri Cem'in Memluk topraklarına sığınmasından ve Bahmani armağanlarına gene bu topraklarda el konulmasından beri sıkıntılıydı. Büyük olasılıkla Bayezid, bu hareketleri Memluk yönetiminin kendisinin Osmanlı tahtı üzerindeki haklarını tanımamasından kaynaklandığı şeklinde yorumluyordu. Buna ek olarak Canibeg'in gelmesinden birkaç ay önce Bayezid zaten, Tunuslu Hafsi hanedanından Sultan Osman'nın (hd. 1435-88), Akkoyunlu Hükümdarı Sultan Yakub'un (Uzun Hasan'ın oğlu; hd. 1478-90), Azerbaycan'dan[19] Şirvani önder Ferruh Yesâr'ın (hd. 1463-1500) ve Macar Kralı Mátyás Corvinus'un (hd. 1458-90) yolladıkları yabancı temsilcileri kabul etmişti.[20] Bu heyetlerin hepsi Bayezid'in tahta çıkışını ve 1484 yazında Kuzey Karadeniz kıyılarındaki Kili (bugün Kilia) ile Akkerman'ı (bugün Bilhorod-Dnistrovskyi) ele geçirerek kazandığı ilk askeri zaferi kutladılar. Bu diplomatik heyet trafiğinde muhtemelen Bayezid de, ünlü âlim ve tarihçi İbn Kemal gibi Memluk heyetinin eksikliğini fark etmişti.[21]

Canibeg'in huzura çıkışının, hem Osmanlı, hem de Memluk kaynaklarında olağanüstü ayrıntılı bir şekilde anlatılması, bu görüşmenin iki taraf açısından da, ama daha çok Osmanlılar için ne kadar önem taşıdığının kanıtıdır. I. Bayezid'in Germiyanoğulları beyinin kızıyla evlendiği zamanki gibi, Canibeg'in huzura kabul merasimi de çok sayıda yabancı elçinin ziyaretiyle aynı zamana rastladı. Sonraki anlatılar diplomatik heyetlerin bu çakışmasının, Bayezid'in uluslararası ortamda tanınmasının pekişmesinde bir dönüm noktası olduğunu vurguladılar.[22] Gelenler arasında arasında Memluk ve Bahmani temsilcileri ile Cengiz Han soyundan gelen Altın Orda hükümdarının elçisine ek olarak Macaristan, Polonya ve Napoli elçileri de bulunmaktaydı. Kral I. Ferdinand'ın (hk. 1458-94)

19 W. Barthold ve C.E. Bosworth, "Shīrwān Shāh," *EI²*, 9: 488-9.

20 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 79-81. Kaynaklar genellikle erken tarihte yapılan bir merasimi, Canibeg'in kabul edildiği daha geç tarihli merasimle karıştırmaktadırlar. Örnek olarak bkz. Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr: Dördüncü Rükn* (tıpkı basım), Ankara, TTK, 2009, 176b.

21 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 84.

22 Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, 176b.

yolladığı Napolililer, kısa süre önce Otranto'yu Osmanlılardan geri almışlardı.[23] Bu elçilerin huzura kabul merasimi 16 Mart 1485 günü başladı ve iki gün sürdü.[24]

Bayezid birinci gün, önce Memluk elçisi Canibeg'i, ardından Memluk heyetine eşlik eden Bahmani elçisini, son olarak da Altın Orda'nın hükümdarı Murtaza Han'ın (hd. 1481-1502) yolladığı heyeti kabul etti. Memluk elçisi sultanın huzuruna çıktığında, Memluklara sempatisi olan Molla Gürani sultanın sağındaki yerini almıştı. Elçiler sultanın elini öptükten sonra Canibeg sultanın sol tarafına, yanına da Bahmani elçisi oturtulmuştu.[25] Elçiler hükümdarlarının mektuplarını sunarken sultanın önünde eğildiler. Her iki heyet de etkileyici armağanlar getirmişti. Bahmani sultanının yolladıkları arasında yük hayvanları üstünde taşınan değerli dokumalar ile tartışma konusu olan hançer, Memluk sarayından gelenlerdeyse bir leopar[26] ve altın sikkelerle halifenin iki mektubu bulunmaktaydı. Altın Orda elçisi de eşdeğer armağanlar sunmuştu, aralarında pahalı kürkler ve balina dişi gibi bazı eşsiz nesneler bulunmaktaydı.[27]

Canibeg'in Osmanlı sultanıyla karşılaşması doğal olarak diplomatik merasim ve simge katmanlarıyla yüklüydü. İki ülke savaş halindeydi, ama Osmanlılar, Memluk temsilcisine büyükelçi önceliği vermişti. Memlukların Osmanlılara leopar armağan etmesi belki de aralarındaki ilişkileri düzeltebilmek içindi. Merasimdeki en dikkat çekici şey büyük olasılıkla Halife II. Mütevekkil'in mektuplarıydı. İbn İyâs'a göre mektuplardan biri, Osmanlı sultanına Anadolu (*Bilâd-ı Rûm*) hükümdarı olarak tanınmasıyla ilgili resmi belgeydi (*taklid*) ve Allah'ın yakında Bayezid'e Müslüman olmayan toprakları da bahşedeceğini haber veriyordu. İkinci mektupta halife Bayezid'in Memluklarla arasındaki çatışmayı sona erdirmesini öğütlüyordu.[28] Ne yazık ki bu

23 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 94-5; Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, s. 103-6. İbn Kemal, Memluk, Bahmani ve Macaristan elçilerini belirtmektedir.

24 Bu merasimlerin tarihlendirilmesi için bkz. Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Kayhan Atik, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001, s. 190. Kabul merasimi güneş tutulması nedeniyle geç başlamıştı. Güneş tutulması için bkz. NASA, "Five Millenium Catalog of Solar Eclipses: 1401 to 1500," http: //eclipse.gsfc.nasa.gov/SEcat5/SE1401–1500.html (erişim tarihi: 8 Mayıs 2013).

25 Oturma düzeni için bkz. Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, s. 105.

26 Bu armağana yapılan tek gönderme için bkz. a.g.e, s. 104.

27 A.g.e., s. 104-5 (241).

28 İbn İyâs, 3: 215.

iki mektuba hiçbir arşivde henüz rastlanılmadığı gibi bunlara değinen bir Osmanlı kaynağı da yoktur.

Canibeg, Osmanlı sultanının huzuruna çıkıp sözü edilen tatsız durum yaşandıktan neredeyse sekiz ay sonra Memluk başkentine sırtında Bayezid'in armağan ettiği değerli bir hilatla döndü.[29] Her ne kadar Osmanlı sarayı elçiyi iyi ağırlayarak diplomatik teşrifat kurallarını uygulamış olsa da, bu ziyaret, iki ülke arasında barışı sağlama hedefine ulaşamadı. Kilikya'da Osmanlı ve Memluk birlikleri arasındaki silahlı çatışma Canibeg'in dönüşünden hemen sonra yeniden başladı.[30]

Savaş: Sözleşmelerin ve İletişimin Sonu mu?

İzleyen altı yıl boyunca taraflardan biri ya da öbürü zaman zaman üstünlüğü ele geçirse de, hiçbiri diğerini kesin olarak yenilgiye uğratamadı. Örneğin, 1485 yazında, Kilikya'nın başarıyla istila edilmesiyle başlayan bir Osmanlı seferi, Memlukların ardı arkası kesilmeyen saldırılarıyla kesintiye uğradı ve Osmanlılar bölgeden geri çekilmek zorunda kaldı.

Sünni Müslüman dünyasının ve Doğu Akdeniz kıyılarının belli başlı iki devleti arasındaki bu savaş, doğal olarak Avrupa devletlerince yakından izlenmekteydi. Osmanlılar Şubat 1486'da Adana'nın dışında önemli bir yenilgi aldıktan sonra, Bayezid, damadı Hersekzade Ahmed Paşa komutasında daha büyük bir ordu yolladı. Ancak Ahmed Paşa, 15 Mart 1486'da Emir Özbek birlikleri tarafından esir alındı.[31] Venedik'in Bayezid'e elçi olarak yolladığı Andrea Gritti bu bozgunu "Osmanlı Hanedanının başına gelen en büyük yenilgi" olarak adlandırdı.[32] Aynı zamanda Anadolu Beylerbeyi olan Osmanlı komutanının esir alınması, Osmanlılar için bir yüz karasıydı.[33] Hersekzade Ahmed Paşa, diğer savaş tutsaklarıyla beraber Kahire'deki zafer alayında "hakaretle"[34] gösterilmek üzere götürüldü, ancak kısa bir süre sonra Kayıtbay adına Bayezid'le barış pazarlığı yapma koşuluyla serbest bırakıldı.

29 A.g.e., 3: 221.
30 A.g.e., 3: 221, 226.
31 A.g.e., 3: 226. İbn İyâs'a göre aslında 15 Mart'tan önceki bir çarpışmada esir alınmış olabilirdi.
32 Har-El, *Struggle*, s. 147.
33 Hersekzade'nin Memluk topraklarındaki tutsaklığı için bkz. Halil Ethem, "Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın Esaretine da'ir Kahire'de bir Kitabe," *TOEM 28 ve 29* (1330/1911): 200-22, 272-94.
34 Âşıkpaşazâde, ed. Âli, 231: "Hakaretle;" Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 228.

Hem Osmanlı, hem de Memluk kaynakları Hersekzade'nin tutsaklığından ve Memluk sultanı adına üstlendiği elçilik görevinden söz etmekle birlikte, bu olayı bütünüyle birbirinden farklı aktarırlar. Memluklu tarihçiler yalnızca Hersekzade'nin serbest bırakıldığına değinip geçerken, bazıları Memluk sultanının kendisine böyle bir görev vermesini uygun bulmamış, bazıları da bu görevin dikkate değer olmadığını ve bundan bir şey çıkmayacağını ileri sürmüştü. Kaynaklar soğuk bir tavırla yalnızca Hersekzade'nin armağanlarla ülkesine döndüğünü ve barış konusunu tartışmayı planladığını belirtir.[35]

Memluk kaynaklarındaki kısa değinmelerin tersine en az bir Osmanlı tarihçisi, Âşıkpaşazâde, Hersekzade'nin tutsaklığını ve Memluk sultanıyla yaptığı söylenen anlaşmayı renkli bir dille anlatmaktadır.[36] Âşıkpaşazâde'nin versiyonunda Hersekzade'nin Memluk sultanının önünde yer öpmeye nasıl zorlandığı da anlatılır. Memluk sarayının teşrifat kurallarına bağlanan bu olay, kuşkusuz Anadolu Beylerbeyi için özellikle onur kırıcı ve uygunsuzdu.

Memluk toplumunda yaşamına bir köle (memluk) olarak başlayan bir sultan olduğu için, Osmanlıların devşirme yoluyla orduya asker alma yöntemi ve Hersekzade Ahmed Paşa'nın mesleki gelişim çizgisi kaçınılmaz biçimde Kayıtbay'ın merakını çekiyordu. Hersek hanedanının bir prensi olan Hersekzade, Enderun'da (saray okulunda) yetiştirilmiş ve eğitilmişti.[37] Hersekzade hızla yükselmiş ve Bayezid'in kızlarından biriyle evlenmişti. Kayıtbay, yaptığı araştırmalar sonucu kendi geçmişi ile Hersekzade'ninki arasında benzerlikler bulmuş ve bunu şu sözlerle ifade etmişti: "....Sultân eydür Başa sen kul kişi ben kul kişi nite geldin iklîmime..." (Paşa, sen bir

35 İbn İyâs, 3: 237.

36 Âşıkpaşazâde, ed. Âli, 233-5; Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 229-31.

37 Hersekzade'nin Osmanlı sistemine dahil olması konusunda farklı görüşler vardı. Bunlardan birine göre genç prens, babası Hersek dükünün bütün mirasına el koyan ağabeyiyle anlaşmazlığından ötürü İstanbul'a gelmiş ve gönüllü olarak Mehmed'in hizmetine girmişti. Bu öykü için bkz. H. Šabanović, "Hersek-zade," *EI²*, 3: 340-2; Heath W. Lowry, *Hersekzāde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career and Pious Endowments*, İstanbul, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 3 (Šabanović'ten hareketle). Hersekzade'nin bir gönüllü değil bir devşirme olduğunu düşünen kaynaklar ve araştırmalar için bkz. Hedda Reindl, *Männer um Bāyezīd: Eine Prosopographische Studie über die Epoche Bāyezīd II (1481–1512)*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1983, s. 129-47. Reindl'in Šabanović'in tezini reddetmesiyle ilgili olarak özellikle bkz. s. 129 not 3. Bir başa tezde de babasının daha hayattayken oğlunu İstanbul'a gönderdiği ileri sürülür.

kul kişisin, ben de bir kul kişiyim, neden benim topraklarıma geldin?)[38] Kayıtbay, tutsağı ile aralarında bir bağ uydurduktan sonra, II. Bayezid'le mücadelesini tartışmaya açmıştı. Âşıkpaşazâde'ye göre Hersekzade bir barış elçisi olmaya gönüllü olduğunu belirtene kadar Memluk sultanı yalnızca barış ve uzlaşma konusunu ima ediyordu.

Âşıkpaşazâde'nin, Hersekzade'yi, bir esir olmasına karşın konuşmayı korkmadan yönlendiren biri olarak tanımlaması, Hersekzade'nin tutsaklık koşulları konusundaki genel kanıyı ciddi biçimde sarsıyordu. Bu tanımlama, Hersekzade'yi, çaresiz bir tutsak olmaktan çıkarmış, kendini esir alan kişiyi kışkırtarak harekete geçmesini sağlayan güçlü bir arabulucuya dönüştürmüştü. Bu ilgi çekici, ama gerçekdışı öykü, Osmanlıların kendilerini nasıl ifade etmek istediklerini göstermektedir: Osmanlı komutanı esir olsa bile hâlâ kaderini kendisi tayin etmekteydi. Osmanlıların özalgısı dikkat çekecek kadar gelişmişti. Daha bir yüzyıl önce Osmanlı tarihçileri, bir Memluk elçisinin Şehzade Bayezid'in (sonradan I. Bayezid) düğününe geldiğini gururla kayıtlara geçirmişti. Sonradan ortaya çıkan edilgen bir Memluk sultanı ve cesur Osmanlı tutsağı öyküsü ile önceki kayıtlar şaşırtıcı bir karşıtlık içindeydi.

Kayıtbay'ın Hersekzade'yi serbest bırakması ve II. Bayezid'e iletmesi için armağanlar vermesi, aslında Memluk sultanının içtenlikle barış istediğini düşündürmektedir. Belki de Kayıtbay bir yıl önce Emir Canibeg İstanbul'dan eli boş döndüğü için, gene bir Memluk elçisi yollamak istememişti. Kayıtbay'ın Osmanlı temsilcisinden yararlanması, yalnızca sahip olduğu diplomatik kültürün esnekliğini değil, aynı zamanda dış ilişkilerdeki gerçekçi, hatta pragmatik yaklaşımını gösterir. Ancak Hersekzade'nin Osmanlı-Memluk ilişkilerinde gerçekten barıştan yana olduğu da kuşkuludur; Kayıtbay'ın ricasıyla bulunduğu barış girişimi somut bir sonuç vermedi.

Osmanlıların tekrar tekrar yenilmesi, kendi jeopolitik zayıflıklarının farkına varmalarına neden oldu. Bu yüzden Osmanlı ordusu, Davud Paşa komutasındaki bir sonraki seferini (1487 baharı) bölgedeki Türkmen ve çoğunlukla yarı göçebe aşiret toplulukları üzerine düzenlemişti. Osmanlılar kendilerini bölgede kabul ettirmek ve bu aşiretler arasındaki yerleşik

38 Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 230.

Memluk otoritesine karşı koymak istiyordu. Bu bir anlamda Osmanlıların taktik bir seferiydi. Bu girişimin büyük olasılıkla başarıya ulaşmadığı sonraki olaylardan anlaşıldı; Dulkadıroğulları hükümdarı Alâüddevle bu seferden hemen sonra 1488 baharında, Osmanlıların haberi olmadan yeniden saf değiştirerek Memlukların tarafına geçti.[39]

Dikkatlice planlanmasına karşın Osmanlı ordusu, 16 Ağustos 1488'de Ağaçayırı'nda gene onur kırıcı bir yenilgi yaşadı. İki gün süren yoğun bir çatışmanın ardından bazı Osmanlı askerleri kaçarken, aralarında deneyimli komutanların da bulunduğu çok sayıda asker çarpışma alanında hayatını kaybetti. İkinci günün sonuna doğru başkomutan Hadım Ali Paşa, komutanlarının çoğunun ölmüş ya da savaş alanından kaçmış olduklarını fark etmiş, kendisi de geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu çarpışmanın en küçük düşürücü yanı, Osmanlı ordugâhının, aralarında Alâüddevle'nin askerlerinin de bulunduğu Türkmen beyliklerinden askerlerce talan edilmesiydi. Bayezid bu yenilgi ile kaçan komutanların haberini alınca, bazılarının idam edilmesini, bazılarının da görevden alınmasını emretti. En sevdiği Hadım Ali Paşa'nın bile rütbesi düşürüldü.[40]

Çatışmanın bu noktasında başka türlü bir savaş dönemi iletişim yöntemine başvurulmuş, barış sürecini görünüşe göre bağımsız olarak destekleyen kişiler devreye girmişti. Bu girişimlerden ilki Osmanlı yönetiminin en üst kademesinden geldi. Bu olayı kaydeden tek tarihçi İbn İyâs'a göre, Davud Paşa, Ağaçayırı Savaşından 10 ay sonra Mayıs 1489'da, Kahire'ye bir haberci yollamıştı.[41] Anlaşıldığı kadarıyla heyet "Eğer Memluk sultanı şimdi bir elçi yollarsa belki barış düşünülebilir" önerisinde bulunuyordu.[42] Memluk orduları Osmanlıları yalnızca 10 ay önce aleni biçimde yenilgiye uğratmıştı, dolayısıyla mesajın küçümseyici ve küstah tonu pek iyi karşılanmamıştı. Elçinin hükümdar tarafından değil de yüksek rütbeli bir komutan tarafından gönderilmiş olması hakaretin dozunu daha da artırmıştı. Barış önerileri iki kez Bayezid tarafından zaten reddedilmiş olan Kayıtbay, bu

39 Alâüddevle ile Bayezid arasında 1488 öncesine ait bir yazışma için bkz. T.E.6385. Alâüddevle'nin bu savaş sırasında Memluk ordugâhına gelmesi konusunda bkz. T.E.12105.

40 Har-El, *Struggle*, s. 191. Mesleğinde sonradan kat ettiği ilerlemeyle ilgili olarak bkz. Reindl, *Männer um Bāyezīd*, s. 154.

41 İbn İyâs, 3: 266.

42 A.g.e.

öneriye olumsuz yanıt verdi. Ordusunun Ağaçayırı'ndaki başarısıyla gurur duyan Kayıtbay, bazı koşullar yerine getirilmeden önce İstanbul'a bir elçi yollamamaya karar verdi. Bu koşullar, Osmanlılar tarafından tutsak alınan bazı Memluklu tüccarların salıverilmesi ve bir önceki yaz Osmanlı birliklerinin yeniden ele geçirdikleri bazı kaleleri geri vermeleriydi. Kayıtbay bu yanıtıyla, Osmanlı elçisinin yanı sıra, birçok dış ülkeyi ve kendi halkını hedef alan bir cesaret gösterisinde bulunuyordu. Osmanlı kaynakları ya Davud Paşa'nın bu girişiminden haberdar olmadıkları için ya da başarısız olduğunu gördüklerinden ötürü, hakkında bir şey söylememeyi yeğleyerek, konuya hiç değinmemişlerdi.[43]

Hem Ağaçayırı'ndaki yenilgi, hem de Alâüddevle'nin "ihaneti," yerel Türkmen aşiretlerin Osmanlı-Memluk rekabeti üzerindeki etkilerini göstermekteydi. Alâüddevle'nin fikir değiştirmesi ve Memluklarla yeniden ittifak kurmasına tepki olarak Osmanlılar da, Alâüddevle hanedanından bir başka adayı, Şahbudak'ı desteklemeye karar vermişlerdi.[44] Önceden Memluklar tarafından desteklenen ve Alâüddevle'nin kuzeni ve rakibi olan Şahbudak, Osmanlıların Balkanlar'da ilerlemesine olanak sağlayan akıncı ailelerin birinden gelen ünlü komutan Mihaloğlu İskender Bey'in yardımıyla Alâüddevle ile Memlukların müttefik birliklerine saldırdı. Ancak yenilgiyle sonuçlanan bu saldırının ardından Mihaloğlu İskender Bey, oğlu ve diğerleri esir alındı ve Alâüddevle tarafından Kahire'ye götürülerek, Haziran-Temmuz 1489'daki görkemli bir zafer alayında Kayıtbay'a sunuldu.[45] İskender Bey'in Kahire'ye getirilmesinden beş ay sonra Şahbudak Memluk başkentine gelerek pişman olduğunu ve bir yıl önce kuzeni Alâüddevle'nin yaptığı gibi Memluk sultanına bağlılığını bir kez daha bildirdi.[46] Şahbudak'ın aniden taraf değiştirmesi, Osmanlı egemenliğinin bu bölgede ne denli kırılgan olduğunu yeniden göstermekteydi.

Bayezid, belki de gururunu koruyabilme çabasıyla bu cesaret kırıcı habere karşı, Kasım-Aralık 1489'da iki torununun sünnetini ve üç kızının

43 Büyük olasılıkla Osmanlı hükümdarının önayak olduğu başka aracıların başka tarihsel bağlamlardaki benzer girişimleri için bkz. Pedani, *Osmanlı Padişahının Adına*, s. 21.

44 Venzke, "Dulkadir-Mamluk Iqṭā," s. 429-33.

45 İbn İyâs, 3: 266.

46 A.g.e., 3: 268; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis-Zamân ve Vefâyâtü'l-Şüyûh ve'l-Akrân*, ed. Ömer Abdüsselam el-Tedmüri, 3 cilt, Beyrut, 1991, 1: 316.

düğününü kutlamak üzere bir şenlik düzenlemeye karar verdi.[47] Bu tür halka açık şenlikler Osmanlı sultanına kendinden emin görünme ve halka önemsiz olarak sunulan son taraf değiştirmeleri umursamadığını gösterme fırsatı veriyordu.[48] Osmanlı başkentindeki bu kutlamalardan altı ay kadar sonra, halka açık masraflı şenliklerin sayısını azaltan Memluk sultanı Kayıtbay[49] da bir sünnet düğünü yapılmasını emretmişti.[50] Şenlik öncelikli olarak kendi oğlu içindi, ama Bayezid'in kardeşi (ve rakibi) Cem'in oğlu da bu merasime dahil edilmişti. Birbiri peşinden gelen bu olaylar, şenliğin Memluklu cömertliğinin bir göstergesi mi, yoksa daha saldırgan bir üstünlüğün ifadesi mi olduğu sorusunu akla getiriyordu. Bu soruyu yanıtlamak kolay değildir, ama hükümdarların bu tür olaylar vesilesiyle karşı karşıya gelmeleri kuşkusuz göründüğünden çok daha karmaşıktır.

Yapılan bu Osmanlı ve Memluk şenlikleri ülkelerin hem özgüvenini, hem de zenginliğini gözler önüne sermesine karşılık, ikisi arasında süregelen askeri çatışma, her iki devletin de kaynaklarını farklı açılardan zorlayan bir yıpratma savaşına dönüşmüştü.[51] Tek bir savaşın maliyeti konusunda pek bir endişesi olmayan Bayezid, aslında kendisini bir dizi hummalı askeri mücadele içinde bulmuştu. Balkanlar'daki ve Güneydoğu Avrupa'daki akınları çoğunlukla başarılı olmakla birlikte, sürekli olarak Memluk cephesinden başkente kötü haber gelmekteydi. Bu durum, 1490 baharında Emir Özbek komutasındaki Memluk birliklerinin Karaman topraklarına girmesiyle doruk noktasına ulaşmıştı. Memluk birlikleri o yılın Ocak ayından Ekim ayına kadar Osmanlı eyaletlerini talan etmiş ve Kever gibi bazı kaleleri yeniden ele geçirmişti.[52] Memluk ordusu Osmanlılara ağır kayıplar verdirmesine rağmen, Kayıtbay savaşı sürdürebilmek için hâlâ kaynak bulma mücadelesi içindeydi.[53]

47 Bu düğün için bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 144-5.

48 Halka açık kutlamaların hükümdarın imajı üzerindeki genel rolü üzerine benzer bir görüş için bkz. Sanders vd., "Mawākib," s. 858.

49 Kayıtbay'ın sıkı ekonomik önlemleri için bkz. İbn İyâs, 3: 330-1.

50 A.g.e., 3: 271.

51 Carl Petry, *Protectors and Praetorians? The Last Mamlūk Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany, SUNY, 1994, s. 18.

52 Bu askeri manevraya ara ara yapılan göndermeler için bkz. İbn İyâs, 3: 269-76.

53 Carl F. Petry, *Twilight of Majesty: The Reigns of Mamlūk Sultans al-Ashraf Qāytbāy and Qāns. ūh al-Ghawrī in Egypt*, Seattle, 1993, s. 99.

Osmanlıların Karaman Eyaleti'ni yerle bir eden Memluk seferi sırasında Kayıtbay, komutanlarından Mamay el-Hasekî'yi barış görüşmeleri için İstanbul'a yollamıştı. Mamay, 4 Temmuz 1490'da Alâüddevle'nin elçisiyle birlikte İstanbul'a vardı. İki elçi karşılarında savaşa hazırlanan kızgın bir Bayezid bulmuşlar ve komutan Özbek'in Kayıtbay'ın izni olmadan hareket ettiğini söylemelerine karşın, Osmanlı sultanının hazırlıklarını engelleyememişlerdi. İstanbul'da Dulkadıroğulları elçisine kötü davranılmış, ama Memluk elçisi, Aralık 1490-Ocak 1491'de[54] serbest bırakılmıştı, çünkü eğer kendisine kötü davranmayı sürdürürlerse, Karaman'daki Memluk birliklerinin yeniden saldırıya geçeceğinden endişe edilmişti. Mamay büyük olasılıkla ev hapsine alınmıştı, beraberindeki heyete, atları da dahil olmak üzere hizmet edilmiş ve yiyecek verilmişti.[55]

Osmanlı tarih kitapları bu günleri ayrıntılarıyla anlatmakla birlikte, birçoğu Mamay'a İstanbul'da, teamüllere aykırı davranıldığından söz etmez. Ancak tarihçilerin olaya yaklaşımı, Memlukların Karamanoğullarına saldırmaları durumunda bile, Memluk elçisinin ev hapsinde tutulmasının meşrulaştırılamayacağı doğrultusundaydı. Geçmişte Bayezid'in babası Mehmed, ilişkilerin en gergin olduğu dönemlerde bile, Memluk elçilerine yakışır biçimde davranarak, adil ve meşru bir yönetime sahip olduğunu kanıtlamayı yeğlemişti.[56] Bayezid'in davranışıysa tam tersine, adil Osmanlı yönetimi imajını zayıflatıyor ve işlerine yaradığı için görmezden geliniyordu.

Bayezid, Memluklara karşı yapacağı sefere bizzat komuta etmeye karar verince, danışmanları arasında muhalif sesler yükselmeye başlamıştı. Osmanlı tarihçilerine göre muhalefetin başını o sıralarda şeyhülislam olan Molla Arab (ö. 1496, bazı kaynaklarda Alaaddin Ali el-Arabî ya da Zeyneddin Ali el-Arabî), çekiyordu, kendisi gönüllü olarak barışa aracılık etmek istiyordu.[57] Molla Arab, Canibeg'in sorunlu huzura kabul merasiminde Memluk sultanından övgüyle söz ettiği belirtilen âlim Molla Gürani'den eğitim almak üzere Bursa'ya gelmişti. Molla Arab eğitimini tamamladık-

54 İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, I: 325.

55 Mamay'ın görevi için bkz. Ek III, s. 281-282.

56 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 165-166.

57 Aynı dönemde Molla Arab (d. 1531) adında bir başkası daha vardı. Bu ikisini karıştırmamak için bkz. John Curry, *The Transformation of Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2010, s. 273-5, 287-8.

tan sonra Osmanlı hukuk sistemi içinde ilerlemeye başlamış ve Bayezid döneminde şeyhülislam olarak hocasının yerini almıştı.[58] Molla Arab bu mertebeye ulaştığında Osmanlılar ile Memluklar üç yıldır savaşmaktaydı. Molla Arab, özellikle barışın sağlanmasını istiyordu ve bir Halepli olarak Memluk topraklarında sahip olduğu kişisel ilişkilerini bu amaca hizmet etmek üzere kullanıyordu.[59]

Temmuz 1490'da, bu gerilimli koşullar altında Osmanlı ordusunun Anadolu'ya geçmeden önceki durağı olan Beşiktaş'ta bir divan toplandı. Neredeyse bütün Osmanlı tarihçileri, Bayezid'in Kilikya seferine devam etmek üzere ertesi gün Üsküdar'a geçmeyi planladığı konusunda hemfikirdi. Molla Arab da dahil olmak üzere, divandaki bazı kişiler Osmanlılarla Memluklar arasında barış görüşmelerinin başlaması doğrultusunda görüş birliğine varmıştı. Molla Arab bir fıkıh ve din âlimi olarak barış savını gaza ideolojisi üzerine temellendirirken, adları belirtilmeyen diğer üyeler bunun tam tersini savunuyorlardı. Molla Arab'a göre iki Müslüman hükümdar, kaynaklarını birbiriyle savaşarak harcamak yerine, İslamın düşmanlarına karşı güçbirliği yapmalıydılar. Kitabını 1511'de tamamlayan Osmanlı tarihçisi Bihişti bu fikri şöyle aktarıyordu: "... bunca müddetdir ki abâ an ced işünüz kâfire cezâ ve gazâdır şimdi müslümânlar ile muâdât ve muhâsama alâmet-i saâdet degildir...." (...bunca zamandır atalarınızdan beri işiniz Müslüman olmayanlara ceza ve gazadır[.] Şimdi Müslümanlarla karşılıklı düşmanlık iyi bir işaret değildir...).[60] Rumeli beyleri olarak anılan Balkanlar'daki akıncı beyleri de savaşa karşı olduklarını belirtiyor ve Memluklara karşı bir seferin zamansız olduğunu ileri sürüyorlardı.[61] Son günlerde içerde büyük hasar yaratan yangınlar, salgın hastalıklar ve doğal afetlerle mücadele etmiş olan Bayezid, belki de halkın moralinin bozuk, kendi

58 Repp, *The Müfti*, s. 128.

59 İdris-i Bitlisi, *Tercüme-i Heşt Behişt li-Sadi*, TKSK Bağdad 196, 198b; Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevarih* (İstanbul, 1279-80/1863-4), 2: 67; Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevarih*, ed. Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1979, 3: 268-71; İbn Tulun, *Mufakahatü'l-Hillan fi Havadisü'z-zaman*, ed. Muhammad Mustafa, Kahire, Kültür Bakanlığı, 1962, 1: 132; Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, TTK, 183a-184a; Mustafa Âli, *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki 901 ve 920 no.'lu nüshalara gore Kitābü't-tārīḫ-i Künḫü'l-Ahbār*, ed. Ahmed Uğur, Ahmed Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar (Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997), 2: 862-5; Müneccimbaşı, *Sehaifü'l-ahbâr* (İstanbul, 1285/1868-69), 3: 416.

60 Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, s. 34v. Kitabın tamamlandığı tarih için bkz. a.g.e., s. 12.

61 Uruç, ed. Öztürk, s. 145.

özgüveninin de azalmakta olduğunu görmüştü.[62] Sonraki yıllarda yaşayan bir tarihçi, Molla Arab'ın Bayezid'i barış yapmaya ikna edebilmek için bu afetlerin kötüye işaret ettiğini söylediğini açıkça belirtmişti.[63]

Tunuslu Hafsi hanedanından Sultan Osman'ın İstanbul'a gönderdiği heyetin bu sıralarda Osmanlı başkentine varması, Osmanlı-Memluk çatışmasına uluslararası bir boyut eklemiş ve barış için çaba gösterenleri cesaretlendirmişti. Müslüman İspanya'daki *Reconquista* (Yeniden Fetih) hareketinin ilerlemesinden kaygı duyan Sultan Osman yolladığı mesajda Bayezid ve Kayıtbay'ın aralarındaki anlaşmazlığa bir son vermelerini rica ediyordu. Hafsi elçisi değerli dokumaların ve sanat eserlerinin yanı sıra sultandan ender bir Kuran nüshası ile peygamberin hadislerinden bir derleme de getirmişti.[64] Bu, Bayezid'in Magrip ve İspanya'dan aldığı ilk destek çağrısı değildi; daha 1486'da Granada'nın Nasri hükümdarının göndermiş olduğu bir heyet *Reconquista* tehdidinden kaygılandıklarını ifade etmişti.[65] Ancak Hafsiler, Kuzey Afrika'daki Sünni önderliği için Nasrilerden daha fazla iddialıydılar.[66] Heyet, Osmanlı yönetimindeki bazı kişilerin öfkeli sultanı etkilemeye çalıştıkları kritik bir dönemde gelmişti. Talepleri ve getirdikleri armağanların simgesel anlamları, Osmanlılarla Memluklar arasındaki anlaşmazlık konusundaki tartışmaların hem içerde, hem de dış dünyada yoğunlaşmasına yol açmıştı.[67]

Belki de Memluk savaşı konusundaki en ilgi çekici ve karmaşık tutum Bayezid'inkiydi ve bütün Osmanlı tarihçileri Osmanlı hükümdarının barışı imzalamaya ikna edilmesi gerektiğini belirtiyorlardı.[68] Hatta Mustafa Âli "âlimlerin, ordu komutanlarının, danışmanların ve vezirlerin"

62 Bu afetlerin kısa listesi için bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 237-9.

63 Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, ed. Uğur, Gül, M. Çuhadar ve İ.H. Çuhadar, 2: 863-4.

64 Armağanlar için bkz. Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, 35r; İdris-i Bitlisi, *Tercüme-i Heşt Behişt li-Sadi*, TKSK Bağdad 196, 199b. Bunu nakleden daha sonraki bir tarihçi için bkz. Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Fatih 4225, 162a; Müneccimbaşı, *Sehaifü'l-ahbâr*, 3: 415-16. İkinci el kaynaklar için bkz. Har-El, *Struggle*, s. 205-6.

65 Har-El, *Struggle*, s. 205-6; A. *Hess, The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago, II, University of Chicago Press, 1978, s. 60.

66 Maribel Fierro, "The Almohads (524-668/1130-1269) and the Ḥafṣids (627-932/1229-1526)," *The New Cambridge History of Islam*, ed. Maribel Fierro, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 2: 82; H.R. Idris, "Ḥafṣids," *EI*², 3: 66-9.

67 Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, 35r.

68 Yalnızca Âşıkpaşazâde Bayezid'in barış girişimlerini muğlak ve sonuca varmayan bir biçimde tartışmıştı. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 227.

önceleri bir barış planını desteklemediklerini, çünkü Bayezid'in öfkesinden korktuklarını belirtmişti.[69] Bayezid, pahalıya mal olan etkisiz bir seferden sonra içerde ve dışarda karşılaştığı baskıların da etkisiyle, istemeye istemeye olsa da, böyle bir plana ihtiyaç olduğunu kabul etti. Beşiktaş meclisinden sonra Kilikya'ya sefer yapmaktan vaz geçti. Bunun yerine, Memluk tarihlerine göre 1490'dan beri serbest bırakılmayan Mamay'ın başkanlık ettiği Memluk diplomatik heyetini kabul etti. Birkaç gün sonra Bayezid, Molla Arab da dahil olmak üzere adamlarını barış sürecini başlatmaları için geride bırakarak, Edirne'ye döndü.

Barış Görüşmeleri

Bayezid, Kahire'ye gidecek olan heyetin başına Amasya'dayken imamı olan Ali Çelebi'yi getirmişti. Elçilerini çoğu kez kendi memluklarından (hasekiler) seçen Kayıtbay gibi, Bayezid de büyük olasılıkla adına konuşacak kişinin güvenilir bir dost olmasını istemişti. Bayezid daha önce de Ali Çelebi'yi Bursa kadılığına atamıştı,[70] bu tür bir görev için Çelebi'nin İslami fıkıh üzerine bilgili olmasının yararı vardı. Bir âlim olarak heyette yer alması Bayezid'in bir Müslüman hükümdar olarak imajını yükseltecekti, nitekim bu seçimi Memluklu tarihçilerin gözünden kaçmamıştı.[71] Ali Çelebi, büyük olasılıkla kendisine tam yetki verildikten sonra Aralık 1490'da Memluk Elçisi Mamay'la birlikte başkentten ayrılmıştı.

Bayezid'e benzer biçimde Kayıtbay'ın barış sürecine yaklaşımı da Osmanlı ve Memluklu tarihçiler tarafından farklı farklı anlatılmıştır. Osmanlı kaynaklarına göre Kayıtbay çaresizce barışın peşinden koşarken, Bayezid dini inancının yanı sıra, hem Müslüman hacıların, hem de iki ülkenin halkıyla ilgili duyduğu endişelerden ötürü lütufkâr bir edayla Memluk sultanının önerisini kabul etmişti.[72] Osmanlılar Kayıtbay'ı pişman ve itaat-

69 Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Fatih 4225, 162a: "... 'ulemâ', 'ümerâ, nudemâ ve vükelâ..."

70 Taşköprülüzade, *Eş-Şeḳā'iku n-Nu'mānīye*, s. 309. Ali Çelebi'nin geçmişi için bkz. Yusuf Küçükdağ, "Osmanlı-Memlûklü Barışını Yapan Osmanlı Diplomatı Şeyh Ali Çelebi'nin Kimliği Hakkında," *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 5 (1990): 213-16.

71 İbn İyâs, 3: 281-2.

72 Bihişti, *Die Chronik*, ed. Moser, s. 131-3; Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 234; Âşıkpaşazâde, ed. Âli, 240; İbn Kemal, *TAO: VIII Defter*, s. 122-3. Kayıtbay'ın görünürdeki mütevazı (neredeyse özür dileyen) tavrıy-

kâr olarak gösterirken, Memluk tarihçileri tam tersine Kayıtbay'ı maliyetinden rahatsız olsa bile, kendisini savaşa adamış bir hükümdar olarak betimlemişlerdir.[73] Memluklu tarihçiler, Osmanlı barış heyetinin Nisan-Mayıs 1491'deki ziyaretinde de Memluk sultanını benzer biçimde anlatmışlardı: Üstünlük, Bayezid'den çok Kayıtbay'daydı, o da yüce bir gönülle Bayezid'in gönderdiği heyeti ve önerisini kabul etmeyi seçti. Bazı Memluk kaynakları anlatılarının bu bölümüne şöyle bir başlık bile koymuşlardı: "Osmanlı hükümdarının barış önerisi."[74] Üstüne üstlük bu tarihçiler, Kayıtbay'ın, Mamay'a dönüş yolunda Ali Çelebi'nin eşlik etmesini beklemediği için hoş bir sürprizle karşılaşmış olduğu izlenimini vermeye çalışmışlardı. Elçiler Kahire'ye vardıkları zaman Kayıtbay'ı, ordusunun başında savaşa gitmek üzere, yoğun bir sefer hazırlığı içinde bulmuşlardı.

Osmanlılar ile Memlukların anlattıkları öyküler arasındaki bu farklılıklar, dış görünüşün her iki yönetim için de ne kadar önemli olduğunu gösterdiği gibi, ne yazık ki barış sürecini kimin başlattığı gerçeğinin de üstünü örtmektedir. Süreç bir kez başladıktan sonra, her iki taraf da çözüm fırsatını kaçırmamıştır. Osmanlı elçisi Nisan 1491'de Şam'a yaklaşırken, Vali Kansu el-Gavri el-Yahyavî, önde gelen dört kadı ve şehrin ileri gelenleri de dahil olmak üzere bütün şehir, heyeti karşılamaya hazırlanmıştı. Osmanlı heyeti, beraberindeki yüksek rütbeli komutanlar ve hizmetkârlarıyla birlikte şehrin sokaklarından geçerek konutlarına gitmişlerdi. Kayıtlara göre hem Osmanlı heyeti, hem de Şam halkı bu ilk karşılaşma için iyi hazırlanmıştı ve Şamlı yazar İbnü'l-Hımsî, heyecanlı bir tonda, ama rahatlamış olarak, Ali Çelebi'nin, Osmanlıların savaş sırasında ele geçirdikleri kalenin anahtarlarını getirdiğini yazmaktadır.

Bu kritik diplomatik ziyaretin bir sonraki aşaması da aynı derecede etkileyiciydi. Kayıtbay, Nisan-Mayıs 1491'de Kahire'ye ulaşan heyeti çok iyi ağırlamış ve kalede, halkın önünde Ali Çelebi'den kalelerin anahtarlarını da teslim almıştı. Bir olasılıkla barış anlaşmasının koşullarından biri olarak,

la ilgili olarak bkz. Hadîdî, ed. Öztürk, s. 332-3; Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, TKSK Revan 1272, 17a. Araştırmacılar Revan'ın 1272 No.'lu elyazmasını Matrakçı Nasuh'a (ö.1564) atfederler. Bu çalışmanın yeni bir kopyası için bkz. Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, ed. Reha Bilge ve Mertol Tulum, İstanbul, 2012.

73 İbn İyâs, 3: 273, 275.

74 İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 325.

Kayıtbay aralarında Mihaloğlu İskender Bey'in[75] de bulunduğu Osmanlı savaş tutsaklarını serbest bırakmış, hatta İskender Bey de dahil olmak üzere, bazılarına hilat giydirmişti. Kayıtbay ayrıca önde gelen komutanlarından ve kendi hasekilerinden biri olan Canbulat'ı Osmanlı sarayına barış elçisi olarak atamış ve Bayezid için seçtiği çok değerli armağanları ona emanet etmişti.

Osmanlı heyetinin Kahire'de kaldığı üç ay boyunca, Memlukların imajlarını iyileştirme çabaları ile barış süreci iç içe ilerliyordu. Kayıtbay, Memluk yönetiminin, son savaş sırasında Osmanlıların ellerinden almaya çalıştıkları iki rolünü, yani dini önderliği ile askeri kahramanlığını öne çıkaran merasimler düzenliyordu. Üç Aylar'ın başlangıcı olan Recep ayında kadılar her zamanki gibi Kahire'de kaleye çıktıklarında, Kayıtbay onları Osmanlı elçisinin yanında kabul etmişti. Sultana sunulan kisve ile Makam-ı İbrahim için verilen örtü, daha sonra hac kervanının başındaki mahmelle birlikte şehrin sokaklarından geçirilmişti.[76] Bu merasim, Ali Çelebi'ye Kayıtbay'ın Haremeyn'in Koruyucusu olarak Müslüman dünyasındaki öncü konumunu hatırlatmış olmalıydı.[77] Aynı merasim alayında, Memluk yönetimi, mızraklı süvarilerin kalenin eteklerinde savaşı canlandıran bir gösteri yapmalarını da istemişti. İbnü'l-Hımsî gururla, Osmanlı elçisinin başka hiçbir yerde göremeyeceği bu askeri tatbikatı izledikten sonra, Kayıtbay'ın kendisine dönüş için çok sayıda armağan verdiğini yazar.[78] Kayıtbay'ın mektubu, armağanları ve iade-i ziyarette bulunacak Memluk heyeti hazırlanırken, Ali Çelebi de hac ziyaretine gitmişti. Ağustos 1491'de Ali Çelebi ve Memluk elçisi Canbulat, İstanbul'a giderken gene Şam'dan geçmişlerdi.[79]

Canbulat'ın, İstanbul'a kadar Ali Çelebi'ye eşlik ettikten sonra sarayda gördüğü kabul, Mamay'ın önceki deneyimiyle taban tabana zıttı ve Osman-

75 A.g.e., 1: 327; İbn İyâs, 3: 282.

76 Makam-ı İbrahim için bkz. M.J. Kister, "Maḳām Ibrāhīm," *EI²*, 6: 104-7; Wensick ve Jomier, "Ka'ba," *EI²*, 4: 317-18. Bu yer Kâbe yakınında kubbeli küçük bir yapıydı. İbrahim Peygamber'in Kâbe inşaatına nezaret ederken bu noktada durduğuna inanılır.

77 İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 325-7; İbn İyâs, 3: 281. İbn İyâs bir tarih vermez, ama mahmel merasimi genellikle bir pazartesi ya da perşembe günü ya da recep ayının ortasından hemen sonra yapılırdı. Shoshan, *Popular Culture*, s. 70.

78 İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 327.

79 A.g.e. Kaldıkları süre içinde Osmanlı heyetine verilen tahsislerle ilgili Ali Çelebi'nin tutmuş olabileceği rapor için bkz. T.E.6944. Ancak tarihsiz olan bu belge sonraki bir diplomatik görevle de ilgili olabilir.

lıların barış anlaşmasını kabul edeceklerinin işaretini veriyordu. Osmanlı tarihçilerine göre 11 Ekim 1491'de "Mısır'dan ağır bir heyet" gelmişti. O güne kadar bir Memluk heyeti için hiç kullanılmayan "ağır" sıfatı, Canbulat'ın değerli armağanlarını ve beraberindeki etkileyici heyeti tanımlıyordu. Barış ancak, Canbulat'ın, Osmanlı yöneticileri ve sultanla birlikte bayram namazını kılmasından sonra, kendisine ve Kayıtbay'a verilen eşit değerdeki armağanlarla birlikte Kahire'ye dönmesinden sonra yürürlüğe girmişti.

Barış anlaşmasının gerçek metni günümüze ulaşmamış olmakla birlikte, büyük olasılıkla Ali Çelebi ve Canbulat İstanbul'a giderken yanlarında bir ön taslak götürmüşlerdi. Şaşırtıcı olan barış koşullarının iki ülke arasındaki ticari ilişkileri düzenleyen maddesine yalnızca İtalyan kaynakların değinmiş olmasıydı. Bu anlaşmaya göre Memluk tüccarları gene Karadeniz'deki ülkelerle karşılıklı köle ticareti yapabileceklerdi.[80] Buna karşılık Osmanlı ve Memluk kaynakları, yalnızca bariz bir rahatlama duygusu içinde iki ülke toprakları arasındaki yolların hac ve ticarete yeniden açıldığını belirtmekle yetindiler.[81]

Savaş nasıl her yönüyle iki hükümdarın imaj yaratma çabalarıyla iç içe geçmişse, barış anlaşması için öne sürdükleri koşullar da öyleydi. Sınırlar üzerine yapılan görüşmeler Osmanlı ve Memluk tarihçilerinin yazılarında önemli ölçüde yer bulmuştu. Osmanlıların savaş sırasında ele geçirdikleri üç kale (Adana, Tarsus, Gülek) Memluklara geri verilecek, Adana'nın kuzeyindeki Gülek Boğazı iki ülke arasında sınır olacaktı.[82] Bazı Osmanlı tarihçilerine göre Bayezid, bu kalelerden elde edilecek gelirlerin eskiden olduğu gibi Haremeyn'e tahsis edilmesi üzerinde ısrar etmişti.[83] Öne sürülen bu koşul Bayezid'in imajının özündeki dine bağlılık ve dindarlık kavramlarını vurguluyor, ayrıca Haremeyn'e en çok değer verenin kendisi olduğunu ima ediyordu. Memluk kaynakları görüşmelerin bu bölümünden hiç söz etmese de, Kayıtbay'ın bu koşula razı olduğu varsayılır. Osmanlı ve Memluk tarihçileri arasındaki farklılık insanın aklına çeşitli sorular getirir.

80 Har-El, *Struggle*, s. 213.
81 Rahatlama duygusu için bkz. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 331; Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 234.
82 Uruç, ed. Öztürk, s. 146; İbn Kemal, *TAO: VIII Defter*, s. 123; Anonim, *Tarih-i Al-i Osman*, TKSK Revan 1099, 102b-103a, Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 17a.
83 Hoca Saadeddin, ed. Parmaksızoğlu, 3: 270-71; Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 17a.

Acaba Osmanlı tarihçileri, barış görüşmelerinde üstünlüğün kendisinde olmadığı açıkça görünen Osmanlı hükümdarının onurunu korumak için mi böyle bir madde eklemişlerdi, yoksa Memluk tarihçileri, Memluk sultanının kendi toprakları üzerindeki yetkilerine dolaylı müdahale eden bu tür kısıtlayıcı bir koşulu kayda geçirmeyerek, kendi hükümdarlarının mı adını korumaya mı çalışmışlardı. Gerçek belge bulunana kadar bu soruları yanıtlamak mümkün değildir, ancak bu çelişkili raporlar, bu olayın, her iki hükümdarın da içerde ve dışarda nasıl temsil edildikleri konusuyla ne denli iç içe geçtiğini gösterir.

Hersekzade'nin deneyiminin gösterdiği üzere tutsaklık öyküleri, iki hükümdarın da imajlarını düzeltme girişimlerine katkıda bulunmuştur. Osmanlı komutanı Mihaloğlu İskender Bey'in Memluk topraklarındaki tutsaklık öyküsü bu açıdan incelenmeye değer. Gene Osmanlı ve Memluk kaynaklarında farklı anlatılan bu tutsaklık öyküsü, her iki ülkenin de diplomatik söyleminde var olan imgeleri özellikle pekiştirmektedir. Komutan neredeyse iki yıl tutuklu kaldıktan sonra barış görüşmeleri sırasında serbest bırakılmıştı.[84] Osmanlı kaynakları, Kayıtbay ile Mihaloğlu İskender Bey arasında, komutanın serbest bırakıldığı gün geçtiği söylenen bir konuşma üzerinde dururlar. Memluk sultanı akıncı beyi överken anlaşıldığı üzere gaza imgesini ima ederek, "Bir gâzî begmişsin var gene gazâya meşgûl ol" demişti.[85] Osmanlıların Memluk sarayıyla yazışmalarında ve yolladıkları armağanlarda Osmanlı kimliğinin bu yanı hep vurgulanmıştır, özellikle de Osmanlıların, bu imgelerin Memlukları etkilediğini fark etmelerinden sonra.

Memluk kaynakları bu konuşmayı farklı kaydetmişlerdir. Onlara göre Kayıtbay akıncı beye İslami fıkıhla ilgili birkaç soru sormuş, İskender

84 Mihaloğlu'nun serbest bırakılmasıyla ilgili olarak bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 8: 226; İbn İyâs, 3: 282; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 327 (özellikle serbest bırakıldığı tarih için). Ben İbnü'l-Hımsî'nin verdiği tarihi kabul ediyorum ve Mihaloğlu'nun ancak Kayıtbay'ın Osmanlı barış elçisini kabul ettikten sonra salıverildiğini düşünüyorum. Ancak bazı Osmanlı kaynakları, Memluk sultanının barış görüşmelerine, Mihaloğlu'nun serbest bırakılmasından sonra başladığını öne sürerler. Bu sav, Osmanlı kaynaklarının genel anlatısı çerçevesinde Kayıtbay'ın barış anlaşmasını imzalamak için can attığı görüşüne uymaktadır. Bkz. Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 16b; İbn Kemal, *TAO: VIII Defter*, s. 117. Mihaloğlu'nun tatsaklığıyla ilgili diğer bilgiler için bkz. İbn İyâs, 3: 270.

85 Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 16b; İbn Kemal, *TAO: VIII Defter*, s. 117.

Bey'in bunları yanıtlayamaması etraftakileri şaşırtmıştı.[86] Bu öykü Memlukların genel izlenimlerinin, Osmanlıların din konularını bilmedikleri doğrultusunda olduğunu gösterir.[87] İlginç olan bir başka konu da bu öykünün Memluk kaynaklarındaki yeridir. Öykü, bir ramazan ayında Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin huzurunda kaydedilen konuşmaların arasına yerleştirilmiştir. Bu derlemede Mihaloğlu İskender Bey'in öyküsü, Memluk Elçisi Canibeg'in Bayezid'in huzurundaki sert atışmasının anlatıldığı bölümden hemen sonra gelir. Bu iki özel öykünün peş peşe yerleştirilmesi açık bir retorik manevrayı akla getirir. Bu metnin yazarı, Canibeg'in yaşadığı küçük düşürücü olayı, İskender Bey'in ima edilen bilgisizliğini, hatta genel olarak Osmanlıların cehaletini yansıtan sahneyle dengelemeyi hedeflemiştir.[88] Bu taktik, Osmanlıların üzerinde hak iddia ettikleri İslam dünyasının önderliği ve Haremeyn'in koruyuculuğu rollerini hak etmedikleri izlenimi vermek üzere uygulanmıştır.

Çoğu Osmanlı tarihçi, okurlarını, Osmanlıların ve Osmanlı sultanının, gene de Memluklardan ve Memluk sultanından daha üstün olduğuna inandıracak çeşitli yollar bulmuştu. Bunlardan biri Osmanlı üstünlüğünü, Osmanlıların hanedan soyağacı ile Memluk yönetici sınıfının köle geçmişlerini, tıpkı Canibeg'in anlattıklarında ve Hersekzade Ahmed Paşa'nın tutsaklık öyküsünde olduğu gibi karşılaştırarak göstermekti. Osmanlı tarihçi İbn Kemal'in, Osmanlı-Memluk düşmanlığının nedenlerini sayıp döktüğü bu bölüme koyduğu başlık uygulanan taktiği açıklamaya yetiyordu: "Hakan-ı asrla sultanı Mısr arasında vaki olan esbab-ı vahşeti, bu âlî nesille ol bedasıl ortasında vuku bulan mücibât-ı adâveti beyân eyler." ([Bu bölüm], Asrın Hakanı ile Mısır Sultanı arasında meydana gelen vahşetin nedenlerini, bu soylu hanedan ile kötü köklerden gelen arasındaki düşmanlığın gerekçelerini anlatır [...][89]

86 El-Hüseynî, "Kitâb Nefâisü'l-Mecâlis e's-Sultâniyye," s. 134. Yazar şöyle başlamaktadır: "Sultan Kayıtbay, İskender Paşa'yı esir alınca..."

87 Winter, "Attitudes toward the Ottomans in the Egyptian Historiography during Ottoman Rule," *The Historiography of Islamic Egypt (c.950-1800)*, ed. Kennedy, Leiden, E.J. Brill, 2001, s. 198-9; Ulrich Haarmann, "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turks from the Abbasids to Modern Egypt," *IJMES* 20 (1988): 183-6.

88 Bu yazarın kimliği için bkz. Barbara Flemming, "Šerīf, Sultan Ġavrī, und die 'Perser'," *Islam* 45 (1969): 81-93.

89 Yazarın çevirisi. İbn Kemal, *TAO: VIII.Defter*, s. 83.

İbn Kemal'in öncüsü Tursun Bey, okurlarına Osmanlıların "soylu hanedanı"nı daha dolaysız yollardan hatırlatmaktaydı. Tursun Bey, Bayezid'i, Mısır'da hükmetmeye tenezzül etmeyecek kadar yüce olan bir sultanın oğlu olarak tanımlamıştı. Tarihçi için Kayıtbay'a göre Bayezid'in üstünlüğü o kadar açıktı ki, yalnıca onun "kul"u, yani hizmetinde olan biri Mısır'ın hükümdarlığına layık olabilirdi.[90] Büyük ihtimalle bu ifadeyle, memluk sisteminin dengi olarak gördüğü devşirme sisteminden birini de kastediyordu. Yazar, Hadım Ali Paşa ile Hersekzade Ahmed Paşa'nın Ağaçayırı'nda onur kırıcı bir yenilgiyle sonuçlanan 1488 seferine çıkışlarını anlatırken, Osmanlı hükümdarının tek bir seferde Arap topraklarını fethedebilecek güçte olduğunu, ama Osmanlı ordusunu, memluk kökenli bir sultanın ordusunun üzerine sürmenin Bayezid'in rütbesinin altında, ona yakışmayacak bir görev olduğunu yazmıştı.[91] Aslında bu anlatı kişisel bir bakış açısıyla, Kayıtbay'ın da kendi ordusunun başında olmadığı gerçeğini göz ardı ediyordu. Osmanlı tarihçileri iki ordu savaşırken ya da sonrasında yazdıkları metinlerde hanedan soyağacı temasını, Osmanlıların Memluklara verdiği kayıpları dengelemek için bir araç olarak kullanmışlardı. Bu savaştan geriye kalan mirası yalnızca insan kaybı ve yapılan masrafla sınırlı değildi, her ikisi de bu hareketli ve yaratıcı etkileşim evresinde birbirleriyle ilgili algılarını da gözden geçirerek, yeniden biçimlendiriyorlardı.

Bu barış sürecine katkıda bulunmak üzere resmen atanan Osmanlı ve Memluk elçilerinin ötesinde, Hersekzade Ahmed Paşa, Davud Paşa, Molla Arab ve Hafsilerin sultanı gibi çok çeşitli arabulucuların ortaya çıkması, bizi bu hükümdarların otoritelerinin yapısını ve sınırlarını anlamaya davet eder. Özellikle Molla Arab'ın, barış için gönüllü aracı olması, Osmanlı toplumunun en azından bazı kesimlerinde seslendirilen bağımsız bir kamuoyunun var olduğuna işaret eder. Bu da Doğu toplumlarının, otokratların zorbalıklarına teslim oldukları varsayımına dayalı önyargılı düşünce sisteminin tam karşıtı bir durumdur.[92] Bayezid'in, kendi yönetiminin

90 Tursun Bey, ed. Tulum, s. 204: "Ne şâhenşâhsın devletlü sultân/Ki kulun olsa câyiz Mısr'a sultân."
91 A.g.e., s. 209: "Kula kul mukâbil itti." Ancak Tursun Bey'in, Osmanlı hükümdarını ordusunun bizzat başında olmadığı için aldığı eleştirilere karşı savunmaya çalıştığı da düşünülebilir.
92 Öte yandan hükümdarlardan birinin gizlice Davud Paşa gibi kişilere iletişimi kurma ya da kolaylaştırma görevi verip vermedikleri de kesin olarak bilinememektedir.

içinden gelen güçlü bir muhalefetle başı dertteydi. Kayıtbay da maliyeti yüksek bir savaşı sürdürebilmek ve komutanları ile askerlerinin bağlılığını koruyabilmek için çeşitli iç dinamikler ve gruplarla mücadele etmekteydi.[93] Bu hükümdarlar, dikkatlice oluşturdukları diplomatik heyetler aracılığıyla mutlak hükümdar imajını yaygınlaştırıyor ve sonra ona göre davranmaya çalışıyorlardı, ama bu imajlar, içerde karşılaştıkları gerçeklere her zaman uymuyordu. Şimdiye kadar anlatıldığı üzere, bütün savaş tarih yazımı, bir yanda Osmanlı, diğer yanda Memluklu tarihçiler tarafından ustalıkla biçimlendiriliyordu. İki taraf da birbirinden farklıydı, ama hedefleri aynıydı: Hükümdarlarının kararlarını haklı çıkartmak ve dikkatlice kurgulanmış korku veren imajlarını koruyabilmek.

93 Örnek olarak, İbn İyâs, 3: 278-9; Petry, *Protectors and Praetorians*, s. 102-31.

Altıncı Bölüm

HEM REKABET, HEM İTTİFAK: İMPARATORLUK DİPLOMASİSİNİN İNCELİKLERİ (1491-1512)

Kahire ile İstanbul arasındaki çetin rekabet, 1485-91 Osmanlı-Memluk Savaşından sonra bir süre daha devam etmişti. Safevilerin yayılma politikasının başlaması ve Portekiz'in Kızıldeniz'e el atmasıyla birlikte, Osmanlı-Memluk ilişkilerinde başlarda var olan esneklik yeniden kendini göstermiş ve iki devlet de, ağırlıklı olarak mücadeleci, arada sırada da düşmanca olan ilişkilerini çabucak dengeli ve neredeyse yapıcı bir rekabete dönüştürmüşlerdi. Bu hızlı değişim yalnızca Müslümanlar arası ilişkilerin karmaşıklığını ve esnekliğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda İslam dünyasının durağan ve yekpare olduğu doğrultusundaki genel kanıyı da tartışmaya açar.

Barış anlaşmasından sonra bu iki ülkenin birbirlerine karşı benimsediği uzlaşmacı tutum, aralarındaki rekabeti azaltmamıştı. Askeri kaynaklarını başka çatışmalara yönlendirdiklerinde bile, aralarındaki rekabet duygusunu besleyecek yeni imgeler bulmaya çalışmışlardı. Bayezid zaten epeydir, Memlukların köle geçmişlerine ve Müslüman olmayan köklerine karşı, kendisinin hanedana dayalı egemenlik hakkını ve Müslüman geçmişini vurguluyordu. Eskiden Osmanlılar bu bağlamda Memluk sultanlarının yetkilerine saygı duyarlarken, Bayezid, İslam dünyasının önderliğini üstlenme çabası içindeydi. Sonunda Bayezid'in oluşturduğu güçlü donanma, Osmanlının gazi imajına yeni bir katkıda bulunmuş ve Memluklarla ilişkilerinin değişmesine yol açmıştı. Artık Osmanlı hükümdarı yalnızca *Sultânü'l-mücâhidîn* ya da *Sultânü'l-ucât* olarak değil, *Kahramânü'l-mave't-tîn* (Denizlerin ve Karaların Kahramanı) unvanıyla da anılıyordu.

Elçi Seçimindeki Değişim

Savaşı izleyen yıllarda Kahire ile İstanbul arasında daha az sayıda heyet gidip gelmeye başlamıştı. Diplomasi trafiğinin azalmasına karşın, gönderilen

her heyet çok daha özenle hazırlanıyor, karşı taraf da daha bilinçli bir konukseverlik ortaya koyuyordu. Ancak bu dönemin ardından meydana gelen bazı zorlayıcı olaylar, sözü edilen kayda değer diplomatik çabaları gölgede bırakmıştı.

Bu yeni dikkatli diplomasi döneminde iki tarafın elçi seçiminde de bir değişiklik olduğu fark ediliyordu. Memluk sultanları giderek daha çok memlukları yeğlerken, Osmanlı sultanları, özellikle de II. Bayezid temsilcilerini devşirmeler ya da saray mensupları arasından seçiyordu. Barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Kahire'ye yollanan ilk elçi, devşirme kökenli 15. yüzyıl Osmanlı bürokratı Davud Paşa'ydı (ö. 1501). Davud Paşa Kahire'ye gitmeden neredeyse üç ay önce Osmanlı ordusu, 9 Eylül 1493'te Krvaba Muharebesinde Hırvat ordusunu yenilgiye uğratmıştı.[1] Davud Paşa görmüş geçirmiş bir diplomat olarak Kahire'de bu zaferden söz etmiş olmalıydı.[2] Kendisi Memluk sarayına büyük olasılıkla 1494'te, henüz sarayda imrahor görevini yaptığı sıralarda gitmiş olmalıdır.[3] İbn Kemal'in Davud Paşa'nın ölümü üzerine yazdığı övgü dolu bölüm, Osmanlı sultanını Memluk sarayında temsil etmeye değer bir kişinin portresini çizer; kendisi inşa sanatında son derece yetenekliydi, terbiyeli tavırlarıyla tanınıyordu, iyi sohbet eder ve "iyi huylu olduğu için herkesçe sevilirdi."[4] Bayezid Davud Paşa'nın hizmetlerinden o kadar memnun kalmıştı ki, kendisini önce nişancı (tuğrakeş), sonra beylerbeyi, en sonunda da vezir yapmıştı.

İbn İyâs'ın anlattıklarına göre Kayıtbay ile diğer yöneticiler, Davud Paşa'ya iddialı bir törenle karşılık vermek gereksinimini hissetmişlerdi. Kayıtbay, önde gelen komutanlarının eşliğinde etkileyici bir maiyetle kaleden inerek, Osmanlı-Memluk Savaşı sırasında, ekonomik sıkıntılara karşın inşa edilen yeni sarayına geçmişti.[5] Ardından Kayıtbay kaleye dön-

1 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 136-7; Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481–1512*, Illinois Studies in the Social Sciences 30, Urbana, IL, University of Illinois Press, 1948, s. 34.

2 Davud Paşa'nın ilk diplomatik görevi Mantovalı Gonzaga ailesine yaptığı ziyaretti. Bkz. Kissling, *Sultan Bâyezîd II's Beziehungen*, s. 51.

3 Mehmed Süreyya, Davud Paşa'nın 1494'te tuğrakeş olduğunu öne sürer. Eğer bu doğruysa paşa, Mısır'a bundan kısa bir süre önce gitmiş olmalıdır. Reindl, *Männer um Bāyezīd*, s. 177-89; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, İstanbul, 1311/1893, 2: 324. Paşa unvanı kişilere vezir olduktan sonra verildiğinden o tarihlerde henüz paşa olmaması gerekir.

4 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 243-4.

5 Bu saray için bkz. Amy Whittier Newhall, The Patronage of the Mamluk Sultan Qa'it Bay (yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1987), s. 268-9.

meden önce bütün memluklarına ellişer altın vermişti. İbn İyâs hayretle bunun Kayıtbay'ın uzun bir aradan sonra halk arasına ilk çıkışı olduğunu kaydetmiş, Osmanlı elçisinin bu merasimde bulunduğunu ve bu etkileyici olayı bildirme imkânına sahip olduğunu açıklamıştı.[6] Kayıtbay'ın Osmanlı elçisinin önünde memluklarına para dağıtması özellikle etkileyiciydi. Ne de olsa Hırvat ordusunu bütünüyle mahveden, ama Memlukları yenemeyen Osmanlı ordusuna karşı olağanüstü iyi savaşmışlardı.

Bu Osmanlı heyetine karşılık verme görevi, İstanbul'a yaptığı önceki diplomatik ziyarette tatsız olaylar yaşayan İkinci Divitdâr Mamay'a verildi.[7] Sultanın kendi seçtiği memluklardan biri olan Mamay da, bir elçi olarak en az Davud Paşa kadar ünlüydü. Kayıtbay'ın başlıca komutanlarından biri ve ikinci divitdâr olarak, Memluk yönetimi içinde yüksek bir rütbeye sahipti.[8] İbn İyâs, Mamay'ı bir komutan olarak, akılcılığı ve sezgileri nedeniyle özellikle övgüye değer bulmuştu.[9] Mamay bir önceki ziyaretinin tersine bu kez Osmanlı başkentinde kendisine yakışır biçimde ağırlandı.[10] Bayezid Mamay'ı cömertce ağırlayarak, yalnızca kendi adını ve onurunu kurtarmamış, aynı zamanda, son Hırvatistan zaferi sayesinde edindiği zengin ganimetleri sergileme fırsatını da elde etmişti. Elçilere köle armağan etmek alışıldık bir uygulama olmamakla birlikte, Mamay Kasım 1494'te Şam'a geri döndüğünde, yanında Bayezid'in verdiği pek çok armağan vardı. Bunların arasında (muhtemelen kadın) kölelerle, değerinin 3,000 dinar olduğu söylenen bir hilat da bulunmaktaydı.

Memluk tarihleri, Mamay'ın dönüşünden bir yıl sonra, Osmanlı topraklarından bir başka Memluk elçisinin daha geri döndüğünü belirtmektedir. Kayıtbay'ın Bayezid'in sarayına elçi olarak Şeyh Abdülmümin el-Acemî'yi ataması, onun Memluk sultanlarını temsilen bir Memluk yetki-

6 İbn İyâs, 3: 298. Bu elçinin Şam'da kalmasıyla ilgili olarak bkz. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 347.

7 İbn İyâs, bunun Kayıtbay'ın Osmanlılara yolladığı son heyet olduğunu belirtir. Ancak Kayıtbay bir yıl sonra bir heyet daha yollamıştır. Bkz. Ek III, s. 284.

8 Mamay, divitdâr olma sırasını beklemekteydi; divitdârın Memluk merasimlerindeki önemli rolü için bkz. Birinci Bölüm; ayrıca Ayalon, "Dawādār."

9 İbn İyâs, 3: 353.

10 İstanbul'a aynı zamanda gelen Mamay ile Puglia ve Polonya elçilerinin ağırlanış biçimlerinin karşılaştırılması için bkz. İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 140. Puglia ve Polonya heyetlerinin içinde bulunduğu siyasal bağlam için bkz. Fisher, *Foreign Relations*, s. 34, 48-9.

lisi gönderme şeklindeki önceki tercihinden farklıydı. El-Acemî o sıralarda Kayıtbay'ın yaptırdığı bir zaviyenin şeyhiydi.[11] Bu göreve atanması ve adı (el-Acemî), kendisinin tasavvufla ilgilendiğini, Memluk topraklarına Farsça konuşulan bir yerden geldiğini, hatta bir olasılıkla Türkçe bildiğini düşündürür. Kayıtbay da dahil olmak üzere birçok Memluk sultanının, benzer geçmişe sahip olanları hizmetlerine aldıkları ve korudukları bilinir; Bayezid de İslam tasavvuf felsefesine yakın ilgisiyle tanınmıştır.[12] Bayezid'in ilgi alanı ile Şeyh Abdülmümin'in konumunun örtüşmesi, Kayıtbay'ın görünürdeki bu alışılmadık seçimini açıklar niteliktedir ve elçilerin, bu yanıltıcı sakin dönemlerde bile gönderen tarafından büyük bir özenle seçildiğini gösterir.

Elçinin özenle seçilmesinden sonra, Şeyh Abdülmümin'e eşlik edecek olan heyetle İstanbul'a, dokumalar, yırtıcı hayvanlar (bir olasılıkla arslan), bir zürafa, bir kırmızı papağan ve diğer bir dizi ender ve pahalı armağan gönderilmişti.[13] Bayezid'in av düşkünlüğü ve bu dönemde Topkapı Sarayı'nda bir hayvanat bahçesi olduğu bilindiğinden, kuşkusuz armağanlar da sultanın zevkine göre dikkatle seçilmişti.[14] Şeyh Abdülmümin, Bayezid'in savaş hazırlıkları içinde olduğunu, ama Memluk ordusuna saldırmak niyetinde olmadığını bildirmişti. Kayıtbay'ın bu haberi duyduktan sonra rahatlaması, Memluk sultanının savaşın yeniden başlama olasılığından sürekli kaygı duyduğunu göstermektedir.[15]

Bu düzenli, ama dikkatli elçi ziyaretleri Kayıtbay'ın Ağustos 1496'daki ölümüyle kesintiye uğradı. Oğlu Nâsır Muhammed'in (hd. 1496-8) hemen tahta geçmesine karşın, Memluk toprakları dört yıl boyunca bir iç savaşa sahne oldu.[16] Kayıtbay'ın komutanlarından çoğu bu hizipler rekabetinin kurbanı oldu ve Osmanlı topraklarına yaptığı ikinci diplomatik ziyaretinden henüz

11 Bu özel binanın olası künyesi için bkz. Newhall, "The Patronage of the Mamluk Sultan Qa'it Bay," s. 68-9. Kayıtbay'ın yaptırdığı yapıların tarihsel sıralaması için bkz. a.g.e., s. 264-5. Kayıtbay'ın hamiliğine genel bakış, İbn İyâs, 3: 329.

12 Kayıtbay için bkz. Hallenberg, "The Sultan Who Loved Sufis." Bayezid için bkz. H.J. Kissling, "Aus der Geschichte des Chalvetijje-Ordens," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 28 (1953): 233-89.

13 Armağanlar için bkz. Ek III, s. 284.

14 Bu hayvanat bahçesinin Topkapı Sarayı'nın dışında olması muhtemeldi. Borsook, "Travels," s. 160.

15 İbn İyâs, 3: 315-16; Petry, *Twilight of Majesty*, s. 102. Kayıtbay'ın ve Venediklilerin Osmanlı saldırıları konusunda duydukları sürekli kaygı için bkz. Fisher, *Foreign Relations*, s. 45.

16 Jean-Claude Garcin, "The Regime of the Circassian Mamlūks," *CHE*, s. 297. Ayrıca bkz. İbn İyâs, 3: 372.

dönmüş olan Mamay da bir çatışmada hayatını kaybetti ve 8 Mart 1497'de başı bir mızrağa takılı olarak Kahire'ye götürüldü.[17] Diplomatik görevlerdeki önemli riskleri atlatabilen biri olarak Mamay'ın kendi savaşçı arkadaşları tarafından öldürülmesi trajik bir sondu.

Kayıtbay'ın ölümünün ardından gelen bu belirsizlik dönemi sırasında Bayezid, yeni bir grup elçi aracılığıyla imajının yeni bir yönünü öne çıkartmaya başladı. Yıllarca birbiri ardından elçilerini Ali Çelebi gibi âlimler ya da Davud Paşa gibi devşirmeler arasından seçen Bayezid bu kez böyle bir pozisyon için alışılmadık bir seçim yaparak donanmadan Kemal Reis'i seçti. Kemal Reis ünlü bir Osmanlı kaptanıderyası ve eski bir korsan olarak Osmanlı donanmasına 1498-99'da önemli katkılarda bulunmuştu.[18]

Kemal Reis'in atanması Osmanlıların dış siyaseti ve imparatorluk hedeflerindeki yeni gelişmelerin bir yansımasıydı.[19] Görünüşte görevi, Haremeyn vakıflarından aldığı Osmanlı gelirlerini ve hac kervanı için yıllık armağanları ve zekâtı (sadaka) iletmekti. İbn Kemal'e göre bu denizcinin seçilmesinin bir başka pratik nedeni de Kahire'ye giden karayollarının güvensiz olması, ulaşımda deniz yolunun yeğlenmesiydi. Bayezid'in Venedik gibi eski deniz güçlerinin egemenliklerine açıkça meydan okuma anlamına gelecek biçimde kendi deniz gücünü kurma çabaları ve her zaman Karadeniz ile Akdeniz'in deniz yollarını denetimi altına alma isteğinde olduğu zaten bilinmekteydi.[20] Osmanlı hükümdarının aldığı dış istihbarat raporları, Memluk donanmasının zayıflığından söz ediyordu, hatta bunlardan biri eğer denizden yaklaşılırsa Memlukların yenilgiye uğratılabileceğini belirtiyordu.[21] Bu bağlamda ele alındığında Bayezid'in Kemal Reis'i ataması, belki de her zaman güçlü bir deniz gücüne sahip olmak isteyen, ama bunda başarılı olamayan Memluk sultanlarına karşı bir gövde gösterisiydi.

Ne gariptir ki, Memlukların ilgisini Kemal Reis'in Kahire'ye varışı değil, İstanbul'a geri dönüşü daha fazla çekti. Kemal Reis dönüş yolunda Rodos'ta St. Jean Şövalyeleri'yle (Hospitalier tarikatı) zorlu bir deniz savaşı-

17 İbn İyâs, 3: 353.
18 İdris Bostan, "Kemal Reis," *DİA*, 25: 227; ayrıca bkz. Ek III, s. 284.
19 Bayezid tarafından gizli bir görevle İtalya'ya gönderilen bir başka denizci Barak Reis için Şerafettin Turan ile V.L. Ménage'ın kaynakçadaki konuyla ilişkili yayınlarına bakınız.
20 H.J. Kissling, "Betrachtungen über die Flottenpolitik Sultan Bâyezîds II," *Saeculum* 20 (1969): 35-43.
21 T. E. 6938; T.E.12301.

na girdi, 18 Kasım 1498'de de küçük bir filolarını yenerek en az beş gemi ve kayda değer miktarda ganimetle geri döndü. Ünlü reis bu zaferinin ardından elde ettiği ganimetleri ve tutsakları[22] Bayezid'e sunduğu gün, Osmanlı sarayında genç Memluk Sultanı Nâsır Muhammed'in, Eylül 1497'de Halep'e vali olarak atamış olduğu Memluk Elçisi Hayr Bey de bulunuyordu.[23] Bayezid aynı gün Balkan seferinden dönen ünlü akıncı beylerinden Malkoçoğlu Bali Bey'in getirdiği armağanları da kabul etmişti.[24] Osmanlı hükümdarı bu güç gösterisini, ele geçirilen bu kölelerden bazılarını Memluk elçisine vererek sonlandırdı. Bu zafer alayı Bayezid için yalnızca Memluk elçisini etkilemek için eşsiz bir fırsat değil, aynı zamanda hizmetinde büyük bir donanma ve istediği gibi kullanabileceği mali kaynaklar bulunan bir sultan olarak gazi imajının da reklamını yapma olanağı tanımıştı. Memluk ordusunu karada yenememişti, ama donanmasıyla, Memluk sultanının İslam dünyasındaki güvenli konumunu sarsabilirdi.

Hayr Bey, Mart 1499'da Kahire'ye geri döndüğünde Memluk tahtında yeni bir sultan oturduğu için Bayezid'in Osmanlı donanmasının başarısını duyurduğu mesaj hedeflediği kişiye ulaşamadı. Görevi sırasında Osmanlı saray erkânıyla önemli ilişkiler kurduğu anlaşılan Hayr Bey, coğrafi açıdan Osmanlı etki alanına daha yakın olan Halep'teki görevini korudu. Önce Bayezid'le, sonra da oğlu ve ardılı I. Selim'le arasında bazıları gizli olmak üzere mektuplaşmalar oldu.[25] Daha sonra, 1516'daki Mer-

22 İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 169-70; Nicholas Vatin, *L'Ordre de Saint-Jeande- Jérusalem, l'Empire Ottoman et la Méditerraneé Orientale entre les Deux Sieges de Rhodes*, Paris, Peeters, 1994, s. 238, 464-5; Bostan, "Kemal Reis," s. 227. İbn Kemal ünlü "Santurluogli"nin tutsaklar arasında olduğunu belirtmişti. Bu kişinin kimliği için bkz. Vatin, a.g.e., s. 464-5. Vatin'in Centurione soyadına sahip çeşitli kişiler üzerine yaptığı ayrıntılı çalışmasına dayanarak, "Santurluogli"nin Nicola Centurione olabileceğini ve kendisinin büyük olasılıkla ailesinin 1500'de ödediği kefaletle bırakıldığını düşünüyorum. Fisher, Avrupa kaynaklarına dayanarak, Kemal Reis'in bir Portekiz gemisini ele geçirdiği ve mürettebatı kazığa oturtmuş olduğunu söyler. Fisher, Rodos'taki St. Jean Şövalyeleri'nden hiç söz etmez. Fisher, *Foreign Relations*, s. 58 not 66.

23 Aşağıdaki çalışmalar Hayr Bey'in görevi ve İstanbul'daki bu merasim alayıyla ilgili çeşitli ve tamamlayıcı ayrıntılar içermektedir. Kâzım Yaşar Kopraman, "Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri," *Türkler*, Ankara, 2002, 9: 482; Hadîdî, ed. Öztürk, s. 348-50; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 38, 72; İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 169-70; Mütevelli, *El-Fethü'l-Osmani*, s. 40; Uruç, ed. Öztürk, s. 183-4; Ziada, "The Fall of the Mamluks 1516–1517," s. 10; Ziada, "Nihayat Salatin Al-Mamalik," s. 210.

24 Malkoçoğlu için bkz. Gary Leiser, "Malḳoč-oghullari," *EI²*, 12 (Ek): 578-9.

25 Hayr Bey ile Osmanlı görevlileri arasında 1517 öncesi ve sonrası yapılan yazışmalar için örneğin bkz. T.E.5483, 5552, 5594/1, 5594/2, 5594/3, 7143. Bunların ayrıntıları ve Hayr Bey'in Osmanlı görevlilerine yazdığı diğer mektuplar için bkz. Mütevelli, *El-Fethü'l-Osmani*.

cidabık Savaşı sırasında Hayr Bey taraf değiştirdi ve Osmanlılarla birlikte Memluklara karşı savaştı. Bu fikir değiştirme ya da Memlukların gözüyle ihanet, Hayr Bey'e yeni bir meslek yaşamının yolunu açtı. Daha sonraki bu gelişmelere bakıldığında, Bayezid'in elçiye İstanbul ziyareti sırasında gösterdiği sıradışı cömertlik belki de sultanın gelecekte kendisinden hizmet beklediğinin bir işareti olarak görülebilir.

Hayr Bey Kahire'ye döndükten sonra raporunu, Kayıtbay'ın oğlu Nâsır Muhammed'in dayısı olan yeni Memluk Sultanı Zâhir el-Kansu'ya sundu. Yeni sultan yeğeninin kanlı bir darbe sırasında öldürülmesinden sonra tahta çıkmıştı. Memluk kaynaklarına göre Bayezid, Kayıtbay'ın oğlunun tahttan indirilip öldürüldüğü haberini alınca düş kırıklığına uğradı.[26] Hanedan veraset usulüyle tahta çıkan bir hükümdar olarak Bayezid, bir sultan oğlunun kendi adamları tarafından öldürülmüş olmasına fena halde kızmış olmalıdır. Hanedan veraset usulünün üstünlüğü Bayezid'in imgelerinden biri olmasına ve imaj oluşturma sürecinde bunun sık sık tekrarlamasına karşın, Nâsır Muhammed'in kaderi Osmanlı sultanına, görünürde köklü bir hanedanın üyesi olmasına rağmen kendi yönetiminin kırılganlığını hatırlatıyor olabilirdi. Bir Osmanlı tarihçisine göre, Kayıtbay'ın oğlu ile Bayezid'in kızlarından birinin evlenmesi planlanmıştı ve belki de Bayezid hanedan soyağacına sahip bir Memluk sultanıyla akraba olma şansını kaçırdığı için düş kırıklığına uğramıştı.[27]

Yeni Memluk hükümdarı, yeğeninin ölümüyle sonuçlanan darbeyle büyük olasılıkla bir ilgisi olmamasına karşın, kendi yeni yönetimini ilan etmek ve temize çıkarmak gereğini hissetmişti. Zâhir el-Kansu bu nedenle temsilcisi olarak Emir Kansu el-Hazinedar'ı Edirne'ye yolladı. Hazinedar, 11 Kasım-2 Aralık 1500 tarihleri arasında Edirne'de kaldı.[28] Bir harcama kaydına göre Osmanlılar, Memluk heyetini ağırlamak için 25,000 Osmanlı sikkesi sarfetti; bu yüksek tutara, heyet ya da Memluk sultanı için yollanan armağanların bedelleri dahil değildi.[29] Emir Kansu el-Hazinedar, Mayıs

26 Bayezid'in düş kırıklığı için bkz. İbn İyâs, 3: 411.
27 Bu evlilik ittifakıyla ilgili olarak bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 184-5.
28 Ayrıntılı bir gönderme listesi için bkz. Ek III, s. 286.
29 BA İbnü'l-Emin, *Hariciye* 1. Belge bedellerin gümüş mü (akçe), yoksa altın (sultani) sikkeyle ödendiğini belirtmemişti, ama akçe olduğu düşünülür. Bkz. Pamuk, "Money in the Ottoman Empire," s. 950.

1501'de Şam'dan geçtiği zaman, uzun süren diplomatik görevi sırasında Memluk sultanlığının üç kez el değiştirmiş olduğunu fark etmişti. Kendisini Bayezid'e yollayan Sultan Zâhir el-Kansu'nun yerine Temmuz 1500'de Sultan Canbulat gelmişti. Ocak 1501'de ise onun yerini Âdil Tumanbay almış, ama aynı yılın Mart-Nisan aylarında ise Kansu Gavri el-Eşrefî de onun yerine geçmişti.[30] Emir Kansu el-Hazinedar Kahire'ye döndükten sonra raporunu Kansu Gavri el-Eşrefî'ye sundu.

Unvanlar Üzerine

Osmanlı-Memluk yazışmalarında 1466-1502 arasında bir boşluk olduğu görülür. Yazılı kaynaklar ve arşiv belgeleri bu tarihler arasında, savaş döneminde bile diplomatik ziyaretlerin sık sık yapıldığını kanıtlar, ama günümüze bu döneme ait hiçbir mektup ulaşmamıştır.

1502 sonrasına ait mektuplarda anlatılan olaylardaysa bazı karışıklıklar dikkat çeker. Bir yanda kuşku götürmez bazı değişiklikler olduğuna ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Feridun Bey münşeatındaki 1502 tarihli bir mektupta Bayezid, Kansu Gavri'ye *el-Hazra el-Âlîyya* (Yüce Hazretleri) olarak hitap etmektedir. Hem el-Kalkaşandî'nin, hem de tarih sırasına göre Bayezid ile Kansu Gavri dönemlerine daha yakın olan es-Sehmâvî'nin sınıflandırmasına göre bu unvan bir zamanlar çok saygındı, ancak zamanla önemini yitirmişti.[31] Kansu Gavri de Bayezid'in bu mektubuna verdiği yanıtta *el-Meclis el-Âlî* (Yüce Meclis) ya da *el-Meclis el-Sâmîyy* (Yüksek Meclis), yani *el-Hazra* ya da *el-Makarr*'dan önemli ölçüde düşük bir unvanla hitap etmişti. Aralarındaki güç dengesinin değişmesine karşın, bu hükümdarların birbirlerine daha düşük unvanlarla hitap etmeleri pek mümkün görünmemektedir. Böyle kökten bir değişimi, bir Osmanlı derlemecisi ya da kopyacısının yapmış olabileceği bir düzelti olarak açıklamak da zordur, çünkü unvanı düşürülen Osmanlı sultanıdır. Öte yandan kısmen kurtarılmış, ama tarihsiz bir belge, önceki teamüllerin devam ettiğini düşündürür ve Kansu Gavri'nin Osmanlı sultanına, *el-Makarr*'dan daha yüksek *el-Makâm el-Âlî* , kendisine de *Ahûhu Qansuh* (Biraderi Kansu) demiş

30 Canbulat, 1491'de barış anlaşmasını yapmak üzere Osmanlı başkentine yollanmıştı.
31 El-Kalkaşandî, *Subhü'l-Aşa*, 5: 466–8; El-Sehmâvî, *El-Sagrü'l*-Bâsim 1: 521–2.

olabileceğini gösterir.[32] Önceden de belirtildiği gibi Bayezid'in babası II. Mehmed, geçmişte bu tür formülleri düşünmüş, ama girişimleri somut sonuçlar doğurmamıştı.[33]

Elimizde ancak bir parçası bulunan arşiv belgesi ile Feridun Bey münşeatındaki mektup arasındaki bu farklılık, Feridun Bey'in derlemesindeki yazışmanın meşruiyetini bütünüyle yok etmemelidir. Ancak el-Ömerî'nin (ö. 1348), İbn Nâzırü'l-Ceyş'in (ö. 1384), el-Kalkaşandî'nin (ö. 1418) ve es-Sehmâvî'nin (ö. 1464) çalışmaları 16. yüzyıl başlarındaki unvanları yorumlamak için yeterli olmayabilir. Onların çalışmaları Osmanlı-Memluk ilişkilerinin erken evresinde kullanılan unvanları değerlendirebilmek için çok önemli olmakla birlikte, II. Bayezid'in Memluk sultanına *el-Hazra el-Âlîyya* olarak hitap etmesinden en az 40 yıl öncesine aittir. 16. yüzyıl başlarındaki unvanları değerlendirecek bir elkitabı günümüze ulaşmamıştır, ayrıca İslam dünyasında kullanılan unvanları inceleyen akademisyenler de zamanla unvanların anlam ve derecelerinin arada sırada değiştiğini belirtirler.[34] II. Bayezid ile Kansu Gavri arasındaki yazışma incelendiğinde bu iki hükümdarın birbirleri için kullandıkları unvanları çözümleme olanağı neredeyse yok gibidir.

Bölgesel Siyasetten Uluslararası Siyasete

Bayezid'in hükümdarlık döneminin son 12 yılında Kansu Gavri ülkesindeki iç karışıklıklara karşın tahtını koruyabilmiş ve Osmanlı-Memluk diplomasisindeki önemli değişikliklere tanık olmuştu. Safevilerin kararlı önderi Şah İsmail'in yükselişi ve Portekiz deniz gücünün Hint Okyanusu'na ve Kızıldeniz'e el uzatması, iki sultanın da Dulkadıroğulları gibi süregelen sorunları

32 T.E.9504. Kesin olmamakla birlikte bu mektup parçasının "Biraderi" (*Aḫûhu*) ifadesinden ötürü Kansu Gavri'den II. Bayezid'e yazılmış olması gerekir.

33 Kansu Gavri ile Selim arasındaki unvanlarla ilgili Feridun Bey münşeatındaki bir ön çalışma da benzer karışıklıklar sergiler, çünkü unvanlar, hem önceki teamüllere (*el-Makarr* gibi), hem de diğerlerine göre (*el-Hazra* ya da *el-Meclis* gibi) her iki tarafça da eşzamanlı olarak kullanılmıştır. Kansu Gavri'nin Osmanlı arşivlerinde bulunan tarihli bir mektubunda da (T.E.12282) aynı şekilde Memluk sultanının Selim'e *el-Makâm el-Âlî* (*el-Hazra* ya da *el-Meclis* yerine) diye hitap ettiği ve Selim daha genç olduğundan ona "Oğlumuz" dediği görülür. Bu mektupların ayrıntılı olarak ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiği kanısındayım. T.E.12282 için bkz. Halil Ethem, "Mısır Fethi Mukaddematına Aid Mühim Bir Vesika." Ayrıca bkz. Kerslake, "The Correspondence."

34 Bosworth, "Laḳab."

ötelemesine neden olmuştu. Ancak bu istikrarsız dönemde bile ne Kansu Gavri, ne de Bayezid karşılıklı algı ve imajlarını geliştirmekten vaz geçmişti.

Diplomasi konusunda Kansu Gavri ve Bayezid, rakip olduklarını unutmadan birbirlerine saygıyla ve özenle hitap etmişlerdi. İki hükümdar arasında günümüze ulaşan ilk mektup dizisinde bu dikkatli, ama rekabetçi ruhu bulmak mümkündür. Osmanlıların hizmetindeki devşirme kökenlilerden olduğu sanılan Elçi Silahdarbaşı Haydar Ağa'nın, Ağustos 1502 tarihli bir mektupla Kasım-Aralık 1502'de, yani Şah İsmail'in, Memluk topraklarına Ağustos 1502'de yaptığı ilk saldırıdan dört ay sonra Kahire'ye gelmesi büyük olasılıkla bir rastlantı değildi.[35]

Osmanlı mektubu bu ziyarete uygun hazırlanmıştı. Normal olarak davet bölümü (*invocatio*) işlevini gören kalıplaşmış dua, hükümdarları kitleler içinden seçen bir Allah'a yakarıyordu. Dua, her zamanki gibi Hazreti Muhammed'i de saygıyla anıyordu, ama onun yaşamının bir yönünü özellikle vurguluyordu: "Allah'ın selamı uzun bir kargaşa döneminden sonra resul olarak gönderilen peygamberin üzerine olsun." Bu satırlar Memluk sultanının tahta çıkışı sırasındaki karışıklığı ima ediyordu. Mektubun geri kalan bölümü benzer biçimde iyi bir hükümdarın egemenliğini, önderliğini ve niteliklerini hükmedercesine vurguluyordu. Bu uzun ve fazlasıyla didaktik girişin ardından yeni sultanın gururunu okşayan sözlere ve Memluk topraklarında yeniden barışı sağladığı için tebriklere yer verilmişti.[36]

Kansu Gavri'nin Bayezid'e verdiği yanıt da saygılı ve sultana yakışır biçimdeydi, ama hâlâ Memluk sultanının saygın konumunu vurgulamaktaydı. Kemal Reis'in 1498-9'da Osmanlı deniz gücünü göstermesine de gecikmiş bir tepki vererek, Osmanlı hükümdarına "Kara ve Denizlerin Kahramanı" ve "Allah'ın Gölgesi" diye hitap ediyordu.[37] Ancak Memluk sultanı aynı zamanda Bayezid'e, kendi hükmündeki geniş toprakları, denetimi ve koruması altında olan halkların geniş yelpazesini hatırlatıyordu. Bundan sonra Kansu Gavri, miras aldığı Memluk topraklarını ve egemenliğini uzun uzun anlatıyordu. Bayezid'in mektubunun ima ettiği gibi Kansu Gavri

35 Safeviler'in Memluk topraklarına yaptığı saldırılarla ilgili erken tarihli kaynaklar için bkz. İbn İyâs, 4: 39; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 158; Allouche, *Origins and Development*, s. 81-2.

36 Feridun, 1274, 1: 347-9.

37 A.g.e., 1: 349-50.

deneyimsiz bir hükümdar olabilirdi, ama Memluk yönetimini tanımlayan saygınlığın ve onurun kuşkusuz farkındaydı. Kansu Gavri otoritesi hâlâ sınanmakta olan yeni bir hükümdar olarak Bayezid'i kendisinden uzaklaştırmayı göze alamazdı, ama önünde eğilmek de istemiyordu.

Bu mektuplar üstü kapalı sözlerin ve söz düellolarının ötesinde nesnel siyasal sorunlara da değinmekteydi. Hem Bayezid'in, hem de Kansu Gavri'nin mektuplarında, Osmanlı Elçisi Haydar Ağa ile ona Osmanlı topraklarına kadar eşlik eden Memluk Elçisi Hindubay el-Hasekî'ye bazı sözlü mesajlar verilmiş olduğu da belirtilmekteydi. Bu konulara mektuplarda değinilmese de, büyük olasılıkla Haydar Ağa'nın sultanla, Şah İsmail'in yeni tehditlerini ve Cem Sultan'ın 1482'de Kahire'den ayrılmasından sonra orada kalan kızının geri dönme isteğini görüşmesi de bekleniyordu.[38]

Her iki devletin de sınırlarında başgösteren yeni Safevi tehdidinden ve yeni Memluk sultanının henüz yerli yerine oturmamış yetkilerinden ötürü, Osmanlı Elçisi Haydar Ağa'nın gelişi, Kansu Gavri'yi memnun etmiş görünüyordu. Osmanlı elçisi 70 gün kaldığı Kahire'de en az üç kere sultan tarafından kabul edilmiş ve her defasında Memluk seçkinlerinin at üstünde oynanan *fürûsiyye* gösterisini izlemeye davet edilmişti.[39] Her olayda Memluk sultanı kendisine hilat giydirmiş ve bir kutlama ziyafeti vermişti. Haydar Ağa'ya ayrılmadan önce sıradışı bir jest olarak kadın köleler de verilmişti;[40] belki de Memluk sultanı, Osmanlı hükümdarının 1497'de Memluk Elçisi Hayr Bey'e armağan ettiği kölelere bir karşılık vermek istemişti. Elçi İstanbul'a Cem Sultan'ın kızı ve çok çeşitli değerli armağanlarla dönmüştü.[41] Safevilerin hem Osmanlılara, hem de Memluklara gerçek bir tehdit oluşturduğu bir dönemde Kansu Gavri, bölgede güçlü bir dostu olduğunu belirtmek istemiş olabilirdi.

38 Cem'in kızı için bkz. İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, 39; Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevârîh*, 2: 127-8.
39 Carl Petry, ed., *CHE*, 527.
40 İbnü'l-Himsî, *Havâdis*, 2: 164-5, 167-8.
41 Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevârîh*, 2: 127–8. Haydar Ağa'nın İstanbul'a Cem'in kızıyla birlikte döndüğünü söyleyen tek tarihçi Hoca Saadeddin'dir. 1503/4'ten başlayarak tutulan *İnamat Defteri*'nde, Cem Sultan'ın kızına 1504-13 arasında verilen ödenek ve armağanların çok sayıda kaydı vardır. Ne yazık ki bu kayıtlarda Hanım Sultanın nerede olduğuna dair bir not yoktur. Hoca Sadeddin'in aktardıklarının doğru olup olmadığından emin değiliz. Bayezid'in Cem Sultan'ın kızına verdiği ödenek için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 1b, 4a, vd.

İzleyen birkaç yıl boyunca İstanbul (ya da Edirne) ile Kahire arasında yapılan her diplomatik ziyaretin ana konusu, daha acil sorunlar olduğunda bile, daima Safevi önderi genç Şah İsmail'in beklenmedik yükselişiydi. Bu tür acil sorunlardan biri de Osmanlıların 1504-5'te Trablusşam'daki Memluk Valisi Devletbey'i koruması altına almasıydı.[42] Dulkadıroğulları Hükümdarı Alâüddevle'nin ilk girişiminden sonra Bayezid, Devletbey adına Memluklarla pazarlıklara başladı. Memluk kaynaklarının dikkatini çekmemiş olan bu müdahale Feridun Bey'in münşeatındaki iki mektupta belgelenmişti. Bayezid'in Ağustos-Eylül 1504'e tarihli mektubunun günümüze ulaşan bölümü Allah'ın bağışlayıcılığı üzerine bir ayetle başlar, sonra da isyankâr vali adına af diler.[43] Memluk sultanı verdiği yanıtta, Bayezid'den Devletbey'i, Kahire'ye dönmesi ve hükümdarına itaat etmesi için ikna etmesini rica eder.[44]

Bu yazışmalar öncelikli olarak Devletbey'in kaderini belirlemek üzere yapılmaktaydı, ancak mektuplardan anlaşıldığı üzere her iki hükümdarın zihni de, Şah İsmail ve Safevi birliklerinin yaptığı vahşetle meşguldü. Kansu Gavri mektubunda konuyu hemen değiştirerek, Safevilerle Memluklar için bir vahşet örneği olan Cengiz Han komutasındaki Moğol orduları arasındaki bir benzetmeyi anlatıyor, Safevilerin kadınlara, çocuklara ya da din âlimlerine hiç merhamet etmediklerini ve saldırganlıklarına bir son verilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Safevilerin yükselişi bölgedeki önemli siyaset aktörlerince yakından izlenmekteydi, çünkü Avrupa saraylarıyla bağlantısı olan İran İpek Yolu'nun denetimi Safevilerin elindeydi. Şah İsmail'in, yaptığı yersiz davranışlardan sonra çoğu kez özür dilemesine karşın, zaman zaman Memluk ve Osmanlı sınırlarını ihlal etmesi Kahire ve İstanbul'u derinden kaygılandırıyordu.

42 Petry, *Protectors and Praetorians*, s. 37-8. 1503/4'te Halep'in Memluk Valisi Sibay ile Devletbey Kansu Gavri'yi tahttan indirmek ya da en azından Memlukların egemenliği altında olan Suriye eyaletlerini ele geçirmek niyetiyle bir ittifak kurmuşlardı. Perty, her ne kadar ağırlıklı olarak Sibay üzerine odaklanmış olsa da, bu olayı 1504/5'e tarihler, İbn İyâs ise Devletbey'in Nisan 1501'de Osmanlılara sığındığını belirtir. *İnamat Defteri*'ndeki kayıtlara göre Devletbey, daha önce değilse bile 1503'ten beri Konya'da Bayezid'den ödenek almaktaydı. Bkz. İbn İyâs, 4: 7; Anonim, *İnamat Defteri*, 4b, 11a (Konya'ya) ve 11b. Kasım 1506'da Devletbey Kahire'de Memluk sultanı tarafından kabul edilmişti.

43 Feridun, 1274, 1: 354-5.

44 A.g.e., 1: 355-6.

Bazıları Safevi hükümdarının Osmanlı genişlemesinin önünü keseceğini umut ederken, bazıları da Memluk yönetiminin çoğu Akdeniz limanındaki çok masraflı ve keyfi denetimine son vermesini umuyordu. Şah İsmail ayrıca, güçlü ideolojik söylemi ve Şii mezhebine bağlılığıyla da Sünni Osmanlı ve Memluk yönetimlerine ideolojik bir tehdit oluşturuyordu.[45]

Safevilerin yükselişi sırasında dünya, Portekiz deniz imparatorluğunun da doğuşuna ve Ümit Burnu'nu keşfetmesine tanık olmaktaydı. Bu yeni gelişme Memluklar ile Osmanlıları dünya siyasetinin merkezine oturtmuştu.[46] Memluk kaynaklarına göre Portekiz gemilerinin Kızıldeniz'e girmesi ve Mekke ile Medine'yi tehdit etmeleri Memluk sultanının uykularını kaçırıyordu. Kansu Gavri, Kızıldeniz kıyılarındaki kalelerini yenilemek ve gemilerini hazırlamak için büyük harcamalar yapmak zorunda kalmıştı.[47]

Daha Kayıtbay'ın yönetimi sırasında, diğer Müslüman hükümdarlar Memluklardan, İber, Hint ve Kuzey Afrika kıyılarında denizcilik konusunda yardım istiyorlardı.[48] İslam dünyasının sınır bölgelerinde yaşayan birçok Müslüman hükümdarın bu talepleri sık sık tekrarlaması, İslamın ve Müslümanların sultanı unvanının içi boş bir şey olmadığını, tam tersine bir güç ifade ettiğini ve bu hükümdarların Kansu Gavri'den bu unvan doğrultusunda hareket etmesini beklediklerini gösterir. Sonraki kaynaklar ve araştırmalar bu dönemi Memlukların gerileme dönemi olarak nitemelerine karşın, çağdaşları Memluk sultanının üstün konumuna inanıyor ve elinde sonsuz mali kaynaklar olduğunu varsayıyorlardı.

Bayezid de, Kansu Gavri de, dış olaylar ve bölgesel sorunlarla karşılıklı çıkarları doğrultusunda ilgilenirken, kendi imajlarını diplomatik ziyaretler aracılığıyla geliştirmekten vaz geçmemişti. Temmuz 1507'de Memluk sultanı Safevi birliklerinin sınırda sorun çıkarttığı haberini aldı-

45 Bkz. Giriş, s. 32.

46 Genel bir tartışma için bkz. Jean-Louis Bacqué-Grammont ve Anne Kroell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge: L'Affaire de Djedda en 1517*, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale, 1988.

47 İbn İyâs, 4: 83. "Frenkler"in önünü kesmek için çıktıkları "Hint" seferine bu ilk değinmenin ardından kitapta benzer girişimlere, bir donanma hazırlığına, kıyılardaki kale inşaatlarına ya da yenilemelerine ve "Hint," Doğu Afrika ve Hicaz kıyıları boyunca karada ve denizde yapılan manevralara birçok gönderme bulunmaktadır.

48 Kansu Gavri'nin Gucerat sultanının denizcilik konusunda istediği yardımı karşılayabilmek için Bayezid'den bu konuda yardım istediği öne sürülmektedir. İdris Bostan, "Selman Reis," *DİA*, 36: 444; Fuess, *Verbranntes Ufer*, s. 57-8.

ğı sıralarda bir Osmanlı elçisi Kahire'de bulunmaktaydı.[49] Kansu Gavri hemen divanı acil toplantıya çağırmış ve Memluk birlikleri Safevi istilasını durdurabilmek amacıyla bir ay içinde Malatya'ya doğru yola çıkmışlardı. Kansu Gavri'nin Osmanlı elçisini ağırlarken bu haberi alması gurur kırıcı olmasına karşın, hemen harekete geçmesi, Memluk yönetiminin bir kriz karşısında son derece hızlı çalışabildiğini ve hazır olduğunu gösteriyor ve Osmanlı konuğunun gözünde eski imajını koruyabiliyordu.

Memluk sultanının üç ay sonra askeri bir başarı kazanması, önceden içine düştüğü gurur kırıcı durumdan kurtulmasını sağlamıştı. Dulkadıroğulları Hükümdarı Alâüddevle'nin Kahire'ye yolladığı haberci Safevilerin yenilgisini duyurduğu zaman iki Osmanlı heyeti –Kemal Reis'inki de dahil olmak üzere– şehirde bulunuyordu.[50] Bu zafer Sefevilerin kesik başlarının sergilenmesiyle kanıtlanmıştı. Kansu Gavri, kesik başların şehir kapılarından Bâbü'z-züveyle'ye asılmasını emretmiş ve galibiyetini bir açık alanda sergileyerek kuşkusuz hedefinde, kendi halkı kadar yabancı konukların da bulunduğunu göstermişti. Birkaç gün sonra Osmanlı heyeti Kahire'den ayrılmadan önce Memluk sultanı, elçiye hilat giydirmiş ve maiyetindekilere armağanlar vermişti.[51]

Bu merasim alayının zamanlaması Memluk sultanının yararına olmuştu. 26 Eylül 1507'de, Safevi galibiyetinin ilan edilmesinden yalnızca 15 gün önce Kemal Reis, Kansu Gavri tarafından kabul edilmiş ve Osmanlı imajını Memluk sarayında büyük çapta artırmıştı.[52] İbn İyâs, denizcinin, Müslüman olmayanlara karşı yaptığı savaşlarla dolu yaşam öyküsü karşısında duyduğu hayranlığı ifade etmiş ve İbn Osman'ın (Osmanlı hükümdarı) "hizmetkârı"nın (kavas) "Frenkler'e karşı gece gündüz cihad yaptığını" söylemişti. Bu kısa, ama anlamlı satırlardan anlaşıldığı üzere, Kemal Reis'in Memluk sarayında görünmesi yalnızca Osmanlıların gazi olduklarını vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda bir deniz gücü olarak yükselişlerinin de işaretini vermişti. Bu gövde gösterisi, Bayezid'in, Kansu Gavri'nin 1502'den

49 İbn İyâs, 4: 107, 118-19.
50 A.g.e., 4: 109, 119-20. Kemal Reis'in göreviyle ilgili Osmanlı kaynaklarındaki diğer göndermeler için bkz. Ek III, s. 284, 291.
51 A.g.e., 4: 121-2.
52 A.g.e., 4: 119.

beri kullanmakta olduğu Kara ve Denizlerin Kahramanı unvanını hak ettiğini göstermekteydi.[53] Ancak Alâüddevle'nin habercisinin getirdiği Safevilerin yenilgi haberi sayesinde, Memluk sultanı onurunu kurtarmış ve Osmanlı elçisine ortak düşmanlarını yenebilecek güçte olduğunu kanıtlamıştı.

Şehzade Korkud: Kahire'de Bir Saray "Konuğu"

Oğlu Şehzade Korkud Memluklara sığındığında Bayezid'e talihsiz Cem Sultan sorununu hatırlatmış olmalıydı, ama bu olay iki hükümdar arasındaki iletişimi kesintiye uğratmadı.[54] Uluslararası gelişmelerin ışığında her ikisi de daha fazla işbirliği yapma kararı almış ve Nisan-Mayıs 1509'da Kansu Gavri, divitdârı Emir Allan'ı elçi olarak Bayezid'e göndermişti. Osmanlı sultanına geçmiş olsun ziyaretinde bulunmak üzere giden[55] elçinin rütbesinin yüksek olması, Osmanlı sarayının, Memluk sultanı gözündeki saygınlığının kanıtıydı.[56] Allan bu uzun yolculuğa hazırlanırken, Mayıs 1509'da Şehzade Korkud'un beklenmedik bir anda Dimyat Limanı'na geldiği anlaşıldı.[57] Kansu Gavri, Osmanlı şehzadesini karşılamak üzere yüksek rütbeli yöneticilerden oluşan kalabalık bir heyet yollamış, bu hareket, Korkud'un Memluk topraklarında kalışının gidişatını belirlemişti. İzleyen 14 ay boyunca Korkud yalnızca sultan tarafından verilen ziyafetlerle ağırlanmamış, peygamberin doğumunu kutlayan Mevlid Kandili ve başka dini kutlamalar gibi çok sayıda benzeri özel kutlamaya davet edilmişti. 29 Haziran 1509'da Mevlid Kandili kutlamaları sırasında Memluk sultanı Korkud'u sağına, Şafî kadıdan yükseğe oturtmuştu. Buna ek olarak soylu konuğunun onuruna daha önceki hiçbir kutlamada giymediği ve Memluk kaynaklarının "şâşü'l-kumâş" adını verdikleri özel giysileriyle merasime katılmıştı.[58]

53 Bu hitap biçiminin ilk kullanılışı için bkz. Altıncı Bölüm, s. 212.

54 Şehzade Korkud'la ilgili yeni bir çalışma için bkz. Nabil Sirri al-Tikriti, "Şehzade Korkud and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity" (yayınlanmamış doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 2004.

55 Fisher, *Foreign Relations*, s. 105-6; İbn İyâs, 4: 152.

56 Ayalon, "Dawādār;" Haarmann, "Der Arabische Osten," s. 231-2. Son Memluk sultanlarının bazıları divitdârlıktan gelmekteydi.

57 İbn İyâs, 4: 152. İbn İyâs s. 182'ye kadar sık sık Korkud'tan ve Kahire'de halk arasında göründüğünden söz etmişti.

58 A.g.e., 4: 157. "Şâşü'l-kumâş" tabiri için bkz. Mayer, *Mamluk Costumes*, s. 79-80.

Sultan babasıyla arası gergin olan ve yaşça Memluk sultanından çok genç olan Korkud, kendi düşük statüsünün farkındaydı ve ilk karşılaştıkları zaman saygıyla sultanın elini öpmüştü.[59] Kansu Gavri de rütbeleri arasındaki farkı bildiğinden, birkaç kere şehzadeye hilat giydirmişti. Olağanüstü değerli olan bu giysilerin veriliş biçimi hiyerarşik bir ilişkiyi simgeliyordu; sadece yüksek rütbeli biri, kendinden düşük rütbeli birine hilat giydirebilirdi.[60]

Memluklu tarihçi İbn İyâs, Korkud'un ağırlanma biçimi ile amcası Şehzade Cem'inkini karşılaştırıyordu. Aradaki fark kısmen Osmanlıların dış dünyada artan saygınlığından kaynaklanıyor olabilirdi. Cem Sultan olayından sonra iki devlet arasında yaşanan zorlu savaş, Osmanlıların Memluklarla askeri bir çatışmaya girmekten kaçınmadıklarını göstermişti. Diğer yandan Şehzade Korkud'a gösterilen konukseverlik, aynı zamanda Sultan Kansu Gavri'nin hem dünya siyasetinin, hem de kendi toprakları çevresindeki uluslararası havanın farkında olduğunu gösteriyordu. Bir Osmanlı şehzadesine sığınma hakkı tanımak, iki tarafı savaşın eşiğine getirebilir ve iki başkent arasındaki ziyaret trafiğini artırabilirdi, ama bu olay kısa bir süre sonra Şah İsmail'in artan saldırganlığı ve Portekizlilerin Kızıldeniz'e girmeleriyle gölgede kaldı. Memluk sultanı bu koşullar altında, her iki düşmanla da boğuşabilmek için Bayezid'in yardımına gereksinim duyacağını biliyordu, bu nedenle Korkud olayında, şehzadeye babasına karşı ayaklanma cesareti vermeden olayın çözümü için arabulucu olmayı önermişti. Aslında Korkud'un Osmanlı topraklarına güvenli bir biçimde geri dönmesi ile Portekizlilere karşı Osmanlılardan istenen yardım görüşmeleri birlikte gelişmiş, hatta belki de Osmanlı şehzadesinin Kahire'deki varlığı Kansu Gavri'nin diplomatik çabalarına yardımcı bile olmuştu.[61]

Bu özel koşullarda büyük olasılıkla Kansu Gavri, Emir Allan'ın Osmanlı sarayındaki görevini yeniden gözden geçirmişti. Osmanlı şehzadesinin Memluk topraklarına ulaştığı sıralarda İstanbul'a gitme hazırlıkları yapan Allan, beraberinde çok değerli armağanlar götürmüş ve Bayezid'i, Memluk sultanının bu olayda kendisiyle işbirliği yapmaya hazır olduğuna

59 İbn İyâs, 4: 154, 157.
60 T. E.5464/1: "Emr iyledük yarâğin gördiler fâhir hilatlar virüp inâmât-ı celîle ettükten sonra."
61 Palmira Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," *Studies on Ottoman Diplomatic History* 5 (1990): 1-17.

inandırmayı umuyordu. Osmanlı ve Memluk kaynaklarından elde edilen bilgilere göre Allan iyi karşılanmış, kendisine değerli armağanlar verilmiş ve 26 Ocak 1510'da sultanın huzuruna kabul edilmişti.[62] On aylık görev süresinin bitiminde Allan Kahire'ye sırtında Osmanlı sultanının giydirdiği hilatla ve Korkud için verdiği ödenekle dönmüştü.[63] Kaynaklar Allan'ın İstanbul'daki görüşmeleriyle ilgili bir açıklama yapmazken, Kansu Gavri, divitdârının başarılı olduğunu kabul ederek onu terfi ettirdi.[64] Bundan kısa bir süre sonra Korkud Temmuz 1510'da Memluk sultanından geri dönmek için izin istedi.[65] Pek çok diplomatik konuda olduğu gibi Allan'ın görevi de uzun bir görüşme sürecinin yalnızca başarılı ilk adımı olarak değerlendirilmelidir.[66] Osmanlı sarayı, biri 1510 Haziran sonlarında ve diğeri Ağustos ayında Allan'ın gündemindeki sorunlarla ilgili olarak iki Memluk heyetini daha kabul etti; bunların birinin başında Emir Yunus el-Devle el-Âdilî, diğerinde de Emir Kesebay bulunmaktaydı.[67]

Soylu bir konuk, bir sığınmacı ve bir diplomatik rehine olarak belirsiz bir konumda olan Şehzade Korkud, her şeye karşın, Memluk sultanının özel güç gösterilerine tanık olmaya devam etmişti. Memluk donanmasının komutanı Muhammed Bey, Akdeniz'de meydana gelen çatışmada ele geçirilen savaş tutsaklarını 28 Kasım 1509'da Kahire'ye getirdi.[68] Muhammed Bey'in asli görevi gemi yapımı için kereste bulmak olsa da, "Frenkler"le beklenmedik bir çatışmaya girmiş ve Ekim-Kasım 1509'da onları yenilgiye uğratmıştı.[69] Memluk başkentinde hem halk, hem de Korkud[70] tarafından izlenen bu zafer alayı ve kutlamalar, Memluklar için, güçlü Osmanlı donan-

62 Anonim, *İnamat Defteri*, 178b, 179a-b, 180a, 180b.
63 İbn İyâs, 4: 184. Bayezid'in Allan'la birlikte Korkud'a yolladığı ödenek için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 180b.
64 İbn İyâs, 4: 184.
65 A.g.e., 4: 186
66 Osmanlılar ile Venedikler arasındaki uzun barış süreci için bkz. Fisher, *Foreign Relations*, s. 67-89.
67 Bu heyetlerle ilgili ayrıntılar için bkz. Ek III, s. 292-293.
68 Brummett'in Mahmud Bey olarak tanımladığı bu kişinin yaptıkları için bkz. İbn İyâs, 4: 129, 130, 139, 142, 156, 160, 163, 164, 165, 183, 191-2 (ölümü). Ben bu kişinin geçmişiyle ilgili fazla bilgi bulamadım. Palmira Brummett, "The Overrated Adversary: Rhodes and Ottoman Naval Power," *The Historical Journal* 36 (1993): 533.
69 A.g.e., 4: 164-5. İbn İyâs bu gruba genel olarak "Frenkler" diye hitap etse de, Fuess bu başarının aslında korsanlara karşı kazanılmış olduğunu öne sürer. Fuess, *Verbranntes Ufer*, s. 57.
70 İbn İyâs, 4: 164-5.

masının başında babasının bulunduğu bir Osmanlı şehzadesinin önünde yapılan ender bir denizcilik başarısıydı. Ancak bu izlenim kısa ömürlüydü, aynı Memluk donanması, Ağustos-Eylül 1510'da Rodos donanmasıyla giriştiği beklenmedik bir çatışmada yok olup gitmişti.[71] Memluk donanmasının yok oluşuyla birlikte, Osmanlıların deniz gücü konusunda yeni yeni öne sürmeye başladıkları üstünlük iddialarını dengelemeye çalışan Kansu Gavri'nin umutları da ortadan kalktı.

Bayezid ile Kansu Gavri arasındaki üç yazışma, yoğun bir diplomasi trafiğinin görüldüğü bu dönemdendir ve her biri, Korkud'un durumuyla ilgili özel bir söylem stratejisi yansıtır. Kansu Gavri, Kuran'dan Yusuf ve oğlu Yakub öyküsünü ima ederek Bayezid'i, oğluna merhametli davranmaya davet eder. Ayrıca Korkud'a verilecek harçlık ve Osmanlı İmparatorluğu'nda başka bir eyalete atanması konusunda ayrıntılı bir dizi koşul sıralar. Bayezid'in bu mektuplara yanıtı hem aynı Yusuf ile Yakub imgelerine göndermede bulunur, hem de Korkud'un geri dönüş koşullarından söz eder.[72]

Aslında bu mektupların hiçbiri, Memlukların talep ettiği Osmanlı deniz desteğine değinmez. Mektupların birinde Kansu Gavri, elçisi geri dönerken beraberinde getirmesini beklediği armağanların listesini bir başka mektupta verdiğini ifade eder.[73] Memluk sultanı, önceden söz edildiği gibi donanmasını Ağustos-Eylül 1510'da[74] tamamen kaybettiği için, Osmanlıların yardımına acilen ihtiyacı olduğunu belirtmişti. Belki de Kansu Gavri, bu yardım talebini o "başka mektup"ta dile getirmişti.

Yaklaşık 300 gemiden oluşan, aynı zamanda kereste, barut ve demir getiren Selman Reis komutasındaki Osmanlı deniz desteği, bir Osmanlı elçisinin eşliğinde Ocak 1511'de geldi.[75] Osmanlı elçisi huzura kabul edildiğinde Kansu Gavri, Bayezid'in mektubunu, olağanüstü saygılı ve alçakgönüllü bir tavırla öpüp gözlerinin üstüne koymuştu.[76] Anlaşılan teamüllere

71 A.g.e., 4: 191. İbn İyâs burada da saldıranlar için "Frenkler" terimini kullanmıştır. Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," s. 8; Brummett, "The Overrated Adversary," s. 534-5.
72 T.E.5464; Feridun, 1274, 1: 356-7, 1: 357-8.
73 Feridun, 1274, 1: 358.
74 İbn İyâs, 4: 191.
75 İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, s. 25; Bostan, "Selman Reis," *DİA*, 36: 444–6; Svat Soucek, "Selmān Re'īs," *EI²*, 9: 135-6; İbn İyâs, 4: 201.
76 İbn İyâs, 4: 202-3.

göre yüksek sesle okunan mektubun içeriği, Memluk sultanını derinden etkilemişti. Mektupta bir de kötü haber vardı: İki kez Kahire'yi ziyaret eden ve büyük saygıyla ağırlanan Kemal Reis, İskenderiye'ye giderken bir fırtınada kaybolmuştu.[77] İbn İyâs, mektubun diline ve düzenleniş biçimine hayranlığını belirtmişti;[78] Osmanlı-Memluk ilişkilerinin tarihinde ilk kez bir Osmanlı mektubu, Memluklardan metnin niteliği açısından bu kadar olumlu eleştiri alıyordu.[79]

Memluk Sarayının Bayezid İçin Yaptığı Son Gösteri

Kansu Gavri, Osmanlı elçisini kabul ettikten beş gün sonra Memluk topraklarında bulunan Avrupalı konsolosları halka açık bir toplantıya çağırdı ve hepsinin Memluklara bağlılıklarının azaldığını hissettiğinden yakındı. Konsolosların ve kendi yöneticilerinin önünde El Bireh'in Memluk valisinin Şah İsmail'in bazı habercilerini, taşıdıkları mektuplarla birlikte yakaladığını[80] ve Avrupalı konsolosların, kendi hükümdarlarını Osmanlılarla Memluklara karşı bir ittifak kurmaya davet ettiklerinin anlaşıldığını açıkladı. Memluk sultanının, Osmanlı elçisinin huzura kabulünden yalnızca beş gün sonra halkın önünde konsolosları kınaması bir rastlantı olamazdı; büyük olasılıkla Kansu Gavri halk önündeki bu gösterisini Osmanlı elçisini etkilemek üzere tasarlamıştı, hatta belki de bu durumu kendisiyle önceden görüşmüştü.[81] İbn İyâs'ın genel olarak "Frenkler" dediği bu Avrupalı konsoloslar arasında, dokuz yıl önce Bayezid'in uzun ve başarılı bir savaş yürüttüğü Venedik'in temsilcisi de bulunmaktaydı.[82] 1511'deki bu kritik noktada sanki bütün siyaset dünyası Osmanlılarla Memlukların etrafında dönüyor gibiydi.

Bu özel işbirliği Bayezid'in yalnızca oğlu için kaygılandığından dolayı mı Memluklara yardım ettiği sorusunu akla getirir. Ama Osmanlıların ilk deniz desteği, Şehzade Korkud olayı patlak vermeden Memluk

77 Kemal Reis'in kaybolmasıyla ilgili olarak bkz. Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," s. 9; Bostan, "Kemal Reis," s. 227.

78 İbn İyâs, 4: 202-3.

79 Osmanlı yazışmalarıyla ilgili İbn Tağrıberdi'nin eleştirileri için bkz. Birinci Bölüm, s. 60 ve dipnot 96.

80 Bu Safevi habercilerin yakalanışıyla ilgili olarak bkz. İbn İyâs, 4: 191. El Bireh'in bugünkü Lübnan'da olan mı, yoksa Türkiye'de Şanlıurfa yakınlarındaki Birecik mi olduğu açık değildir.

81 A.g.e., 4: 205.

82 Fisher, *Foreign Relations*, s. 64-89.

topraklarına zaten ulaşmıştı. Eylül 1507'de (Korkud'un Dimyat'da ortaya çıkmasından iki yıl önce), Kemal Reis[83] İskenderiye'ye bir Osmanlı filosu getirmişti. Buna ek olarak İbn İyâs, Kansu Gavri'nin 1510-11'de Bayezid'e elçi olarak yolladığı Yunus el-Âdilî'nin Osmanlı yardımı için ödeme önerdiğini belirtir. Ancak Bayezid ödemeyi reddetmiş ve gerekli malzemeleri ücretsiz sağlamıştı.[84] Bayezid, Haremeyn'in savunması için bu cömert katkıyı yaparken, belki de Memlukların Sünni Müslüman dünyadaki egemenlik tekelini kırmak için bir fırsat yakaladığını düşünüyordu. Kısacası, Bayezid bu durumda muhtemelen yardım gönderirdi, ama Memluk sultanı da normal olarak bu yardım için ekonomik ya da politik bir bedel ödemek zorunda kalırdı. Korkud'un Memluk topraklarında olması ve Kansu Gavri'nin onun adına büyük çaba göstermesi belki de bu bedeli azaltmıştı.

Bayezid döneminde Osmanlılarla Memluklar arasında bilinen en son yazışmalar Halep'in Memluk Valisi Hayr Bey ile Sadrazam Hadım Ali Paşa, ya da ardılı Hersekzade Ahmed Paşa arasındaydı. Hayr Bey, Osmanlı sadrazamına hitaben yazdığı 4 Haziran 1511 tarihli mektupta, Safevilere karşı Osmanlılarla Memluklar arasında oluşturulabilecek bir ittifaktan söz ediyordu.[85]

Hayr Bey'in mektubundan bir yıl sonra, 1512'nin Haziran ve Temmuz aylarında Memluk Sultanı Kansu Gavri, Kahire'de 14 elçi ağırlamıştı.[86] Heyetler, Venedik'ten Hafsilere ve Osmanlılara uzanan geniş bir coğrafi alandan geliyorlardı ve etkileyici bir topluluk olarak, Memluk imparatorluk başkentinin dünya olaylarındaki merkezi konumunun kalıcılığını gözler önüne seriyordu.[87] Ancak Osmanlı heyetinin asıl amacı, Bayezid'in oğlu Selim'in, Nisan 1512'de tahta çıktığını Memluk sultanına duyurmaktı. Kansu Gavri bu haberi aldıktan birkaç gün sonra dostu ve rakibi Bayezid'in öldüğünü öğrendi.[88]

Bayezid'in ölümü, Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkilerinin karmaşık, ama oldukça esnek bir evresininin de sonuydu ve kimse gelecekte

83 İbn İyâs, 4: 118-19. Kemal Reis'in bu ziyaretine ilişkin önceden yapılan göndermeler için bkz. Altıncı Bölüm, s. 216-217 ve Ek III, s. 291.
84 A.g.e., 4: 201.
85 T.E.5483.
86 İbn İyâs, 4: 268-9.
87 Bu olayın farklı bir yorumu için bkz. Behrens-Abouseif, "Citadel of Cairo," 69-70.
88 İbn İyâs, 4: 269-70.

ilişkilerinin nasıl değişeceğini öngöremiyordu. Geçen 30 yıllık süre içinde bu iki güç, uzun ve nafile bir savaşta karşı karşıya gelmişti, ama Safeviler ve Portekizliler gibi ortak tehditler ortaya çıktığında aralarındaki sorunları her zaman bir yana bırakabilmişlerdi. Dulkadıroğullarının, Ramazanoğullarının ve Turgutoğullarının (Orta ve Güney Anadolu'daki bir başka yarı göçebe aşiret konfederasyonu) dostluğunu kazanma konusundaki rekabetleri hiçbir zaman bütünüyle yok olmamakla birlikte, benzer dış tehlikeler belirdiğinde azalmıştı.[89]

Bayezid ve Kansu Gavri bu dönemde birbirlerini tehdit etmemiş, ama merasimler ve merasim alayları aracılığıyla imajlarını geliştirmeye devam etmişlerdi. Belki kendi siyasal kültürleri içinde imaj oluşturma pratikleri ve karşılıklı algı yaratmaları, hiçbir koşulda göz ardı edilemeyecek kadar önemliydi. Osmanlılar, özellikle Memlukları etkileyebilmek için sürekli fırsat kolluyordu; Bayezid'in dağıttığı armağan ve ihsanların kaydının tutulduğu bir hediye defterine (İnamat Defteri) göre Osmanlı sarayının 1500-11 arasında ağırladığı bütün diplomatik heyetler içinde her zaman en değerli armağanları ve yüksek ödenekleri alanlar Memluk heyetleriydi.[90] Bayezid ağırladığı Safevi heyetlerine ancak hükümdarlığının son döneminde aynı cömertliği göstermeye başlamıştı.[91]

Osmanlı halkının da Memluklarla olan ilişkilere değer vermiş olduğu düşünülür, çünkü Bayezid'in hamiliğinde öncelikle yerel halk için

89 En azından Ramazanoğulları üzerinde sürmekte olan Memluk egemenliği için bkz. a.g.e., 4: 193. Ramazanoğullarını sindiremedikleri için Osmanlıların süren kızgınlığıyla ilgili olarak bkz. İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 268-72. Memluklar tarafında savaşan Ramazanoğlu beyinin 1485'te Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi üzerine bkz. Sümer, "Ramazan-oğulları," s. 617. Turgutoğulları için bkz. İbn İyâs, 3: 411; İbn Kemal, *TAO: VIII. Defter*, s. 268-72. Ayrıca bkz. Faruk Sümer, "Turgutlular," *DİA*, 12: 420-1.

90 1503/4'te Memluk elçisine verilen armağanlar ile Macaristan elçisine verilenler arasındaki büyük fark için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 8b, 9b, 10b. Emir Tanibey'in (Osmanlı kaynaklarında Taymin Bey) başkanlık ettiği bu özel heyetle ilgili elimizde Memluk kaynaklarında belirtilen gidiş ve geri dönüş tarihleri vardır. Saray muhasebe defterlerindeki önemli armağanlar listesinde bu heyetin belli başlı heyetlerden biri olduğunu, ama bir şekilde başkalarının dikkatinden kaçtığını ima eder. Ayrıntılar için bkz. Ek III, s. 288-289.

91 Bu sonuçlar *İnamat Defteri*'ndeki bir ön çalışmaya dayanmaktadır. Bu kaynak üzerine yapılan bilimsel araştırmalar için bkz. Mustafa Açıkgöz, II. Bayezid Devri İnamat Defteri (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996); Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri," *Belgeler* 9 (1979): 296-380; İsmail Erünsal, "II. Bayezid Devrine Ait Bir İnamat Defteri," *Tarih Enstitüsü Dergisi* 10-11 (1979-80): 303-41; Hilal Kazan, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*, İstanbul, İSAR, 2010.

yazan Osmanlı tarihçiler, Mısır'ın alınmasından çok daha önce yazılarında, kötüye giden Osmanlı-Memluk ilişkilerine bölümler ayırmaya başlamışlardı. Bayezid, Osmanlı hanedanı için bir tarihyazımı oluşturmak niyetiyle tarihçileri koruma altına almış, yani hamileri olmuştu.[92] Bayezid'in giderek artan bir imparatorluk öyküsü yaratma isteği, hem savaşta, hem de diplomasideki en önemli rakibi Memluklara, Osmanlı imparatorluk retoriği içinde, yeni bir yer kazandırmıştı.[93]

Memluklar, Osmanlıların bu üstünlük savlarını hem kabul ediyor, hem de karşı koymaya çalışıyorlardı. Bu tür ziyaretlerin Kayıtbay'ın genel reformları ve masrafları kısma önlemleriyle çelişmesine karşın, bir Osmanlı elçisiyle kurulan her etkileşim gösterişli merasimler ve etkileyici cömertlik görüntüleriyle doluydu. Anlaşılan Kayıtbay, bu diplomatik gösteriler ile kendi imparatorluk imajının iç içe geçtiğinin farkındaydı. Osmanlı heyetlerine ayrıcalıklı davranışlar Kansu Gavri döneminde de sürmüştü, ama ne Kayıtbay, ne de Kansu Gavri Osmanlı retoriğinin baskısına teslim olmuştu.[94] Memluk sultanlarının gözünde Osmanlılar hâlâ dini kurallar konusunda bilgisizdi ve İslam dünyasının kültür ve geleneklerine yeniydi. Oysa kendileri, kadim medreselerin ve Haremeyn'in koruyucuları olmaya devam ediyorlardı.

Osmanlı elçilerine her zaman saygılı davranmayı sürdürmelerine karşın, Kayıtbay'dan Kansu Gavri'ye Memluk sultanlarının tavırlarında bir değişim olduğu göze çarpıyordu. 1491'de Osmanlı- Memluk barış anlaşmasını imzaladığı andan, ölümüne değin Kayıtbay, hep bir Osmanlı saldırısından kaygı duymuştu.[95] Daha çok Safeviler ve Portekizlilerle ve hac yollarının korunmasıyla meşgul olan ardılı Kansu Gavri'yse, Bayezid'i daha az tehditkâr buluyor ya da en azından yakın bir tehdit olarak algılamıyor gibi görünüyordu.

İbn İyâs'ın kitabındaki Bayezid'le ilgili bölümde de aynı iç rahatlığı hissediliyordu. Bu yaşamöyküsünde Memluk tarihçisi, vakayinamesinin önceki bölümlerde büyük yer verdiği Osmanlı-Memluk savaşından söz

92 Kafadar, *Between Two Worlds*, s. 97.

93 Bayezid döneminde Memlukların Osmanlı tarihyazımı içindeki önemi için bkz. Yüksel-Muslu, "Ottoman–Mamluk Relations."

94 Buna rağmen Kansu Gavri yönetimi sırasındaki yazışmalarda Memluklar Osmanlılara hitap ederken daha yüksek bir unvan kullanmışlardı. Bkz. Altıncı Bölüm, s. 210.

95 Şeyh Abdülmümin el-Acemî heyeti için bkz. Altıncı Bölüm, s. 205-206; Ek III, s. 284.

etmez. Bayezid'in, barış anlaşmasından yaklaşık 20 yıl sonra, 1512'de ölmesi ve Osmanlıların Memluklara deniz gücü konusundaki yardım tekliflerinden sonra İbn İyâs, Osmanlıların artık Memluk yönetimine karşı saldırgan davranışlara girmeyeceğini düşünmüş olmalıydı. Bayezid'in yaşamöyküsünde Osmanlı hükümdarının daha önceki saldırganlığından hiç söz etmemiş olması, belki de Osmanlı-Memluk ilişkilerinin savaş ve ittifaklarla geçen yaklaşık 30 yılı konusunda Memlukların toplumsal belleğinin ne kadar esnek olabildiğini ve durumlara uyum sağlayabildiğini kanıtlıyordu. Ama en önemlisi belki de bu iki devletin, savaştan ittifaka ve diplomatik yelpazenin bir ucundan öbürüne, tamamen olmasa da hızla kayabilmeleri, unvanlardan armağanlara kadar uzanan zengin diplomasi araçları sayesinde mümkün olabilmişti.

Sonuç

1512 VE SONRASI

Oğlu Selim ve taraftarları 1512'de II. Bayezid'i Osmanlı tahtından çekilmeye zorlamıştı. Bundan iki ay sonra Bayezid, bugün Yunanistan sınırları içindeki eski Bizans kenti Dimetoka'ya giderken yolda öldü. Başlangıçta, önceki Memluk Sultanı Kayıtbay'la ilişkilerini eziyete dönüştüren uzun savaşa karşın, Osmanlı-Memluk ilişkileri Kansu Gavri'nin 1501'de tahta geçmesinden sonra istikrarlı biçimde iyileşmeye başlamıştı. Kansu Gavri, her ne kadar Selim'in kardeşi ve en güçlü rakibi Şehzade Ahmed'in oğullarına sığınma hakkı vermiş olsa da, Osmanlı İmparatorluğu merkezindeki güç değişimini yakından takip ediyordu.[1] Memluk sultanı, yeni hükümdarı kutlamak üzere elçisi Emir Akbay et-Tavil'i, ancak Selim kardeşlerini öldürterek konumunu sağlamlaştırdıktan sonra İstanbul'a yollamıştı.[2] Memluk sultanı Osmanlı taht kavgalarının yanı sıra Şah İsmail'in yükselişi ve Portekiz donanmasının tehditleriyle uğraşmaktaydı. Aslında Bayezid tahttan indirilmeden önce her iki konuda da kendisine danışmıştı.

Kansu Gavri ile yeni Osmanlı Sultanı I. Selim arasındaki yazışmalarda da gündemin başında gene bu iki sorun vardı.[3] Safevi tehdidi, eskiden Trabzon valisi olan Selim'e çok yabancı değildi. Selim valiliği sırasında Safevilerin genişleme politikalarından derin kaygı duymuş, hatta bir keresinde Şah İsmail'in Osmanlı topraklarına saldırmasına misilleme olarak Safevi topraklarına saldırmıştı. Dolayısıyla Selim'in Osmanlı tahtını garantiye aldıktan sonra gözlerini bu eski düşmana çevirmesi çok da şaşırtıcı değildi.

Selim'in Safeviler'e karşı geliştirdiği politikalar, Memluklarla ilişkilerini de etkiledi. Osmanlı ordusu 1514 yazında Safevi topraklarına doğru ilerlerken, Kansu Gavri de önlem olarak ordusunu Osmanlı-Memluk sını-

1 Allouche, *Origins and Development*, s. 114. Allouche, Kansu Gavri'nin bu sığınmacıları kabul etmesi gerçeğine dayanarak, veraset mücadelesinde Ahmed'i desteklediğini öne sürer. Aslında durum tam da böyle değildir. Korkud'un durumu için bkz. Altıncı Bölüm, s. 217-221.

2 Selim önce Şehzade Korkud'u bertaraf etti, sonra diğer kardeşi Ahmed'i 15 Nisan 1514'te kesin yenilgiye uğrattı. Halil İnalcık, "Selīm I," *EI²*, 9: 127-31; Bacqué-Grammont ve Kroell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge*, s. 5; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 258.

3 Kerslake, "The Correspondence."

rında konuşlandırdı. Memluk sultanının, bir Osmanlı saldırısından duyduğu kaygılar yersiz çıktı ve Selim ile Şah İsmail 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovası'nda karşı karşıya geldi. Osmanlı ordusunun zaferinden sonra Selim, Kansu Gavri'ye bir mesaj yollayarak, Dulkadıroğulları hükümdarı Alâüddevle'nin, Safevilere karşı Osmanlıları desteklemeyi reddettiğinden şikâyet etti.[4] Kansu Gavri bu olaya karışmayıp[5] Alâüddevle'yi de korumaya kalkışmayınca, Selim ordusunu Dulkadıroğulları üzerine yolladı.[6] Selim'in bu seferdeki komutanları Vezir Sinan Paşa ile Alâüddevle'nin yeğeni Ali'ydi. Ali, babası Şehsuvar'ın 1472'de Kahire'de idam edilmesinden sonra Osmanlılara katılmıştı. Selim, onu akrabasıyla savaşmaya yollayarak, kendinden öncekilerin de yaptığı gibi Dulkadıroğullarının başına geçmek üzere kendi adayını dayatıyordu. Ali, Alâüddevle'yi yendi ve Dulkadıroğulları hükümdarının kesik başı, oğlunun, vezirinin ve diğer önde gelen yöneticilerinkiyle birlikte, bir Osmanlı heyetiyle Temmuz 1515'te Kansu Gavri'ye götürüldü.[7]

Osmanlı heyetinin Dulkadıroğulları zaferini duyuran mektubunun tehditkâr bir tonu yoktu, ama Memluk sultanının eski tabisinin kesik başı, bu tür "armağanlar"ın diplomatik bağlamda genellikle ifade ettiği gibi karışık bir mesaj taşıyordu. Bu sunuştan rahatsız olan Kansu Gavri, bir açıklama istedi. Osmanlı elçileri Karaca Ahmed Paşa ve Zeyrekzade Rükneddin Molla kendilerine Osmanlı sultanının niyetinin ne olduğu sorulduğu zaman, Memluk sultanından özür dileyerek, değerli başka armağanlar verdiler ve Selim'in tek amacının Şah İsmail'i bertaraf etmek olduğunu anlattılar. Her ne kadar İbn İyâs'a göre Kansu Gavri bütünüyle ikna olmamış olsa da, heyete geri dönerken yanlarında götürecekleri değerli armağanlarla Selim'in rica ettiği özel şeyleri vererek gerektiği gibi davranmıştı. Ancak İbn İyâs'a göre Osmanlı elçilerinin özrü bir kandırmacaydı.

4 Allouche, *Origins and Development*, s. 122-3. Venzke, "Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," s. 432-4; Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 95-9. Alaüd-devle ile Şah İsmail arasında imzalanan saldırmazlık anlaşması için bkz. Venzke, "Dulgadir-Mamluk Iqṭā'," s. 431.

5 Allouche, *Origins and Development*, s. 124-5.

6 İnalcık'a göre Selim, Safevi topraklarına doğru ilerlerken Memluklar ile Dulkadıroğullarının kendisini arkadan vuracaklarından korkmuştu. İnalcık, "Selīm I."

7 İbn İyâs, 4: 462, 463, ve 467. Selim'in eşlik eden mektubu için bkz. Feridun, 1274, 1: 411-13. Bu mesajın farklı yorumları için bkz. Allouche, *Origins and Development*, s. 124-5; Michael Winter, "Ottoman Occupation," *CHE*, s. 495-6; bkz. Kerslake, "The Correspondence," s. 211-12.

Kansu Gavri ile Selim arasında bundan sonra yapılan yazışmaları ve aralarındaki anlaşmazlığın hangi yönde geliştiğini kapsamlı olarak ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır.[8] Ancak Osmanlı heyeti geri döndükten kısa bir süre sonra, 24 Ağustos 1516'da Osmanlı ve Memluk orduları Mercidabık'ta karşı karşıya geldi. Osmanlılar Memluk ordusunu yendi ve Memluk sultanı savaş alanında öldü. Öldürülen Osmanlı şehzadesi Ahmed'in oğlu ve Selim'in yeğeni olan ve Memluk ordusuyla birlikte savaşan Şehzade Kasım, Osmanlı birliklerince ele geçirilince Selim'in emriyle idam edildi. Macera-perest şehzade, Osmanlı ve Memluk sarayları arasında uzun yıllar boyunca gidip gelen bir dizi önemli sığınmacının sonuncusu oldu.

Osmanlı ve Memluk orduları arasındaki bir sonraki savaş Kahire'nin dışında Ridaniye'de meydana geldi ve 23 Ocak 1517'de Osmanlıların zafer-iyle sonuçlandı. Selim, Şubat 1517'de zafer kazanmış bir hükümdar olarak Kahire'ye girdi. Eski Memluk topraklarının tümünü Osmanlı İmparatorlu-ğu'na katmak belli bir zaman almış olsa da, artık Mısır ve Suriye'nin yeni hükümdarları Osmanlılardı. Selim, imparatorluğunun boyutlarını iki katına çıkartmakla kalmadı, aynı zamanda Memluk sultanlarının 13. yüzyıldan beri kıskançlıkla korumaya çalıştıkları *Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerifeyn* (Hare-meynin Hizmetkârı) unvanını da alan ilk Osmanlı sultanı oldu. Bu nok-tadan sonra Osmanlılar, bir zamanlar Memlukların sahiplendiği ve büyük değer verdiği birtakım sorumlulukları da devraldı. Mısır valisi, Osmanlı sultanının temsilcisi olarak Müslüman hacıları ve Haremeyn'in güvenliği-ni korumakla görevlendirildi. Böylece Osmanlılar, Kızıldeniz'de Portekizli-lerin en yakın rakibi oldular ve Doğu Akdeniz ticaret yollarının denetimini elde ettiler. Osmanlıların Mısır'ı alması Kahire için de dramatik sonuçlar doğurdu. Yüzyıllardır bir imparatorluk başkenti olan Kahire, Osmanlı fet-hinin ardından bir eyalet başkentine dönüştü.

Osmanlı fethinin yarattığı şiddetli etki, dönemin tarihçilerini (ve son-rakileri), iki İslami güç arasındaki düşmanlığı artıran tarihsel süreci yeniden değerlendirmeye yöneltti.[9] Bu bağlamda Osmanlı tarihçilerinin, iki taraf arasında gerilim ve düşmanlığı tetikleyenler başta olmak üzere genellikle

8 Bu alışverişin tarihsel sırası ve içerikleriyle ilgili bkz. Kerslake, "The Correspondence."

9 II. Bayezid'in Memluk topraklarına yaptığı saldırıların başarısızlığına olası bir gerekçe için bkz. Yüksel Muslu, "Ottoman–Mamluk Relations."

siyasal olaylar üzerinde durdukları anlaşılır. Osmanlı kaynaklarının, oğlunu Karamanoğulları ve Dulkadıroğullarını cezalandırmak amacıyla gönderen, girişken ve etkin Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî'yle I. Mehmed arasındaki anlaşmaya ya da II. Murad döneminin Memluk sultanlarıyla, özellikle de Barsbay'la arasındaki temaslara değinmemelerinin nedeni belki de yukarıda sözü edilen bu eğilimle açıklanabilir. Üçüncü Bölümde belirtildiği gibi bu yıllardaki yoğun ve sık diplomatik ziyaretler, özellikle Memlukların Osmanlı algısını değiştirmişti. Memluklu tarihçiler, II. Murad döneminde Kahire'ye gelen Osmanlı heyetlerinin çoğuna ve Kansu Gavri'nin isteği üzerine Bayezid'in yolladığı deniz yardımının ulaşmasına değinmekle birlikte, Osmanlı-Memluk ilişkilerini benzer bir yaklaşımla ele almışlar ve ilişkileri sıkıntıya sokan siyasal olaylar üzerinde daha çok durmuşlardı.

Osmanlı ve Memluk tarihçilerinin anlatılarındaki bu kalıplar, kuşkusuz günümüzün çalışmalarına da yansımış ve onlar da en çok Osmanlılarla Memluklar arasında gelişen düşmanlığı ve sonuçlarını araştırmışlardır. Ancak yakın zamanda yapılan bazı çalışmalar, Osmanlıların Memluklarla ilgili nihai planına dair köklü genel kanıları tartışmaya açarken, bazıları da Selim'in Memluk yönetimiyle ilgili planın gelişimini (ki bu konu çalışmanın kapsamı dışındadır) bile sorgulamaktadır.[10]

Selim'in tahta çıkmasından önce üç Osmanlı hükümdarı (I. Bayezid, II. Mehmed, II. Bayezid) Memluklara saldırılar düzenlemişti. I. Bayezid, Memlukların egemenlik alanına müdahale etmekle birlikte, bulgular, onun öncelikli hedefinin İstanbul'u fethetmek olduğunu ve Memluk topraklarına daha büyük bir saldırı düzenlemeyi planlamadığını gösterir. Torununun oğlu II. Mehmed, Osmanlılarla Memluklar arasındaki iletişimin tonunu değiştirmiş, ama onlarla fiili bir savaşa girmemiştir, Memluk topraklarıyla ilgili niyetleri ya da son seferini nereye yapacağı da belirsiz kalmıştır.[11] Bu üç hükümdardan yalnızca II. Bayezid Memluklarla gerçek bir savaşa girmiş, ama karşısında gördüğü güçlü direnişle, o bile planlarını uyarlamak ve Memluk sultanına karşı daha uzlaşmacı bir ton benimsemek

10 Benjamin Lellouch ve Nicolas Michel, "Introduction: Les échelles de l'événement," *Conquête Ottomane de l'Égypte*, s. 1-51; Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, 2010, s. 193; Haarmann, "Der Arabische Osten," s. 251.

11 Yüksel Muslu, "Ottoman-Mamluk Relations," s. 70-2.

durumunda kalmıştı. Neredeyse iki yüzyıllık (1360'lardan 1517'ye) bu uzun ve karmaşık ilişkiler süresince, iki devlet arasında yalnızca sekiz yıl süren fiili bir askeri çatışma meydana geldiğini de hatırlamak gerekir.

Memluk yönetimine son vermenin Osmanlıların "kaderi" olduğu fikrini benimsemek, elde kesin kanıt yokken bilimsellik ve tarafsızlık açısından sorumsuz bir yaklaşım olabilir. Ama aynı şekilde II. Mehmed'in son seferini Memluk topraklarına yapmayı ya da I. Selim'in uzun zamandan beri Memluklara saldırmayı planladığı gibi olasılıkları da bütünüyle yok sayamayız. Beşinci Bölümde önerildiği gibi, II. Bayezid döneminde bazı Osmanlı yöneticileri Memluk topraklarına yapılacak bir saldırıya karşı çıkarken, belgelere dayalı başka kanıtlar da Osmanlı hükümdarının yakın çevresindeki bazı kişilerin böyle bir saldırıdan yana olmuş olabileceklerini göstermektedir.[12] Saygın Memluk yönetimine karşı bir saldırı, belki de Osmanlı yöneticileri arasında ortak bir karar olmaktan çok, tıpkı 1453 öncesi İstanbul'a yapılacak saldırı planları gibi, yalnızca sürüncemede kalan bir tartışmadan ibaret de olabilir. O dönemde yaşayanlar bu proje hakkında çelişkili düşüncelere sahip olduklarına göre, günümüz araştırmacılarının da bu çelişkileri bütün olasılıklarıyla irdeleme sorumluluğu vardır.

Diplomasi Dili: Unvanlar, İmgeler, Elçiler ve Armağanlar

Yazılanların baştan başa gerilim ve karşılıklı düşmanlıklarla dolu olmasına karşın, hem Osmanlı, hem de Memluklara ait birincil kaynaklar, iki ülkenin ilişkilerini diplomatik iletişimin şekillendirdiği olgusunu ortaya koymaktadır. Bu kaynaklar ilişkilerin kötüleşmesini diplomatik teşrifat kurallarının göz ardı edilmesine, iyileşmesini de bu geleneklerin uygulanmasına bağlarlar. Hem Osmanlı, hem de Memluk yazarları sürekli olarak bu kuralların yerine getirilmemesini kınar ve her biri diğerini bundan sorumlu tutarak suçlar.[13] Bu araştırmanın içeriğini kısmen, Osmanlı ve Memluk tarihçilerinin diplomatik teşrifat kurallarına duydukları bu bitmez tükenmez ilgi belirlemiştir. Ulaşımın ve iletişimin sınırlı olduğu bir çağda, yabancı heyetlerin her bir bileşeni bir mesaj iletme ve karşılıklı algı değiştirme biçimiydi.

12 T.E. 1037.

13 Bir olayın Osmanlı ve Memluk kaynaklarında birbirinin tam tersi anlatılmasıyla ilgili bkz. Dördüncü Bölüm, s. 161-165.

O dönemde yaşayanların kendi siyasal kültürleri içinde bu uygulamalara atfettikleri önem, Osmanlı-Memluk ilişkilerinin önemli inceliklerinin, diplomatik ziyaret kayıtlarının derinliklerinde yattığını düşündürür.

Bu kayıtlar Osmanlı-Memluk diplomatik uygulamalarında iki ana unsurun, yani yazışmalarla elçi seçimlerinin önemli dönüşümler geçirdiğini gözler önüne serer. Bunların her ikisi de büyük olasılıkla, çeşitli kısa vadeli siyasal kaygılardan bağımsız olarak meydana gelmiş ve birçok evreden geçmiştir. Memluk inşa elkitaplarında anlatılan yazışma uygulamaları içindeki unvan sınıflandırmasının, hiyerarşik olarak yavaş bir değişim geçirdiği anlaşılır. 14. yüzyıl içinde Memluklu kâtip el-Kalkaşandî zamanında halifelere *el-Cânib* diye hitap edilirken, 15. yüzyılın sonlarında divan başkanlığı yapan es-Sehmâvî kendi sınıflandırmasında bu unvana yer bile vermemiştir.[14] *El-Cânib*'in normal kullanımdan kalkması, bir zamanlar Memluk merasimlerinde soyluluk ve egemenlik simgesi olarak kullanılan ve merasimlerin ayrılmaz bir parçası olan, ama Osmanlı-Memluk diplomatik karşılaşmaları bağlamında adı bile geçmeyen saltanat şemsiyesini (*çetr* ya da *mizalla*) akla getirmiyor değildi.[15] Bu tür kurumsal uyarlamalar, kolay kolay değişmediği ve hatta kemikleştiği düşünülen bürokrasinin ve devlet seremonilerinin bile doğal bir değişim sürecine izin verebildiğini gösteriyordu.[16]

Bu uzun vadeli dönüşümlerin yanı sıra, diplomatik teamüllerde ve kültürde kısa vadeli siyasal değişimler de başka dönüşümlere yol açabiliyordu. Bu değişimler, Osmanlılarla Memluklar arasındaki iletişimin, daha 14. yüzyılın sonlarında bile, salt karşılıklı iyi niyet ziyaretlerinin ötesine geçmiş olduğunu ima etmektedir. Memluklar, daha Osmanlılar bölgeye yerleşmeden önce de Anadolu'daki diğer siyasal güçlerle etkileşim içindeydiler ve Giriş bölümünde belirtildiği üzere, Osmanlı-Memluk ilişkilerinin köşe taşlarını, bu erken tarihli ilişkilerde tartışılan konular oluşturmuştu. Örne-

14 Bkz. İkinci Bölüm, s. 112-113. Es-Sehmâvî'nin sınıflandırması için bkz. Ek II.

15 P.A. Andrews, "Miẓalla," *EI*², 7: 191-5; Paula Sanders vd., "Marāsim," s. 521, 522. Memluk-Moğol diplomatik ziyaretlerinde kullanılan bu nesne için bkz. Broadbridge, *Kingship*, s. 43, 108.

16 Çeşitli tarihsel dönemlerde merasimlerin doğal değiştiğini vurgulayan başka örnekler için bkz. Sabine MacCormack, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley, University of California Press, 1981, s. 13, 35; Mc Cormick, "Analyzing Imperial Ceremonies;" Michael McCormick, Eternal Victory: Triumphal Leadership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West, Cambridge, Cambridge University Press, 1986, 131vd.

ğin Memluk sultanlarının Anadolu hükümdarlarından daha üstün olduğu düşüncesini başlangıçta kabul eden Osmanlılar, zamanla, sahip oldukları sınırlı ve daha düşük konuma karşın, Memluk yönetimiyle diplomatik ilişkilerini önemli mesajlar iletmek amacıyla kullanabilmiş, böylece imajlarını da giderek daha incelikli kılarak pekiştirmişlerdi.

Görece sakinmiş gibi görünen bir evrede Memlukların, Osmanlı hükümdarlarının unvanlarını giderek yükseltmesi (*el-Meclis el-Sâmîyy*'den [Yüksek Meclis], *el-Makarr el-Kerîm*'e [Ulu Merkez] ya da *el-Makâm*'a [Makam]), Osmanlıların coğrafi sınırlarını genişletmelerinin ve siyasal güç kazanmalarının diplomatik kültüre nasıl yansıdığını göstermektedir.[17] Osmanlılar artık bu dönemin sonuna gelindiğinde, 14. yüzyılda olduğu gibi, 15. yüzyılın ikinci yarısında da, kendilerine *el-Cenâb* olarak hitap edilen Karamanoğullarından daha üstün bir konuma gelmişti.[18] Osmanlı Sultanı II. Mehmed, statüsünün yeni yükseltilmiş olmasına karşın, *el-Makarr* unvanından memnun olmamış ve Mamlûklar için kullanılan alışıldık *el-Makâm*'ı *el-Makarr*'a düşürerek karşılık vermişti.[19]

Osmanlıların, Memluklarla aralarındaki diplomatik etkileşimden beklentilerinin değişmekte olduğunun bir başka göstergesi de İslami diplomatik kültürün bazı dirençli imgelerinin ortaya çıkmasıydı. Osmanlı ve Memluk başkentleri arasındaki konuşmalarda, hiç değilse Kayıtbay dönemine değin, zaman zaman kıdemlilik imgesinin kullanıldığı görülmekteydi.[20] İyi bilinen bu yaş hiyerarşisi, en az iki olayda, genç yaştaki gönderenin, kendisinden yaşlı olan alıcıya saygısını göstermek için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak daha yaşlı Memluk Sultanı Hoşkadem ile genç Osmanlı Sultanı II. Mehmed arasında geçen üçüncü bir olayda, bu hiyerarşiyi bir yana bırakan Mehmed, Memluk sultanına kendi eşitiymiş gibi hitap ederek ihtirasını açığa vurmuştu.[21] Babası sultan olan ve dolayısıyla kendisi mem-

17 Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 125-128, 132-135 ve Yüksel Muslu, "Language of Diplomacy."

18 Karamanoğullarının 1458 tarihli bir Memluk mektubundaki unvanları için bkz. BNF MS 4440, 194b.

19 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 161-163.

20 Berkuk ve I. Murad'ın yazışmaları için bkz. İkinci Bölüm, s. 107; II. Mehmed ve İnal'ın yazışmaları için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 152-153; II. Mehmed ve Hoşkadem'in yazışmaları (negatif açıdan, çünkü Mehmed, Hoşkadem'in kendisinden büyük olduğu gerçeğini görmezden gelmişti) için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 161-162.

21 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 161-162.

luk kökenli olmayan genç bir Memluk sultanı (yani sultan oğlu sultan), görmüş geçirmiş bir Osmanlı sultanına böyle hitap etseydi acaba ne olurdu? Ne yazık ki elimizde böyle bir yazışma yok, eğer olsaydı kuşkusuz üzerinde çalışılması ilginç bir örnek olurdu.

Osmanlı-Memluk yazışmalarında her iki tarafın da mensubu oldukları İslam dinine simgesel göndermelerde bulunmaları özellikle dikkat çekiciydi. Taraflardan herhangi biri olumlu bir ilişkiyi sürdürmek ya da kötüleşen bir ilişkiyi iyileştirmek istediği zaman, çoğu kez Müslümanlığın kardeşlik ve birlik düşüncesini, bildik "aynı bedenin iki kolu" simgelemesiyle öne çıkartmaktaydı.[22] Sık sık cihat ve gaza ile Haremeyn'e yapılan göndermeler de, İslamın diplomatik ilişkilerdeki egemen ve etkili rolünü kanıtlamaktadır.

Zamanla Osmanlılar, ideolojik ve dini söylemin diplomatik göstergeleri içinde kendilerine uygun bir yer bulmuşlardı. Osmanlılar ne İslam dünyasının merkezindeydiler, ne de kendilerine medrese benzeri bir İslam kurumu miras kalmıştı, ama coğrafi konumlarından ötürü Bizans ve diğer Müslüman olmayan Balkan güçleriyle sık sık savaşa giriyorlardı. Osmanlılar İslam dünyasının sınırlarında elde ettikleri askeri başarılarından nasıl yararlanacaklarını biliyorlardı ve Memluk tarihleri, Müslüman olmayanlara karşı peş peşe kazandıkları zaferleri duyurmak üzere gelen heyetlerden söz etmekteydi. Memlukların gözünde bu savaşlar Osmanlıları İslamın koruyucuları ya da *Sultânü'l-Mucâhidîn* (Mücahitlerin Sultanı) ya da *Sâhibü'l-Ucât* (Uçların veya Rumeli Serhat Boylarının Sahibi) olarak meşrulaştırıyordu. Bu duyuruları sevinçle karşılıyor gibi görünen Memluk sultanlarının bundan rahatsız olduğunu gösteren bir belirti olmamasına karşın, bu zaferlerin onların İslamın koruyucuları rolüne bir tecavüz olduğunu düşünüp düşünmedikleri sorgulanabilir.

Bu bilgilerin ışığında, birleşik bir İslam cephesinin (*Dârü'l-İslam*) varlığı ve Akdeniz havzasındaki Müslüman olmayanların (*Dârü'l-Harb*) egemenliği altında olan topraklara karşı savaştıkları ortak algısını bir kez daha gözden geçirmek gerekir. Bu temanın değişen rolü ve *Dârü'l-İslam* ile

22 Timurlular ile Memluklar arasındaki bir mektupta bu retoriğin kullanılmasıyla ilgili olarak bkz. BNF MS 4440, 44b.

Dârü'l-Harb arasındaki sözde ayrılık, siyasetçilerin, ancak siyasal çıkarlar söz konusu olduğunda dinsel yakınlıklarını dile getirdiklerini ve güçlendirdiklerini akla getirir. İslami söylem, Osmanlı-Memluk ilişkileriyle sıkıca bütünleşmiş olsa da, bu iletişimin unsurları, aslında iki devlet arasındaki herhangi bir ilişkinin "reelpolitik" kurallarca biçimlendirildiği gerçeğini değiştirmez. Müslüman kardeşliği imgesine her iki tarafın da başvurmasına rağmen, gerektiğinde iki taraf da "kardeşleri"ne karşı askeri güç kullanmakta tereddüt etmemişti.

Osmanlılar İslamın sınırlarını genişlettikçe ve uluslararası arenada yeni haklar iddia ettikçe, Memlukları ve onların İslam dünyasında derin kökleri olan meşruiyetlerini dengeleyebilmek için daha sağlam bir zemin bulmanın peşine düşmüşlerdi. Birinci Bölümde ele alındığı gibi hem Osmanlı, hem de Memluk merasimleri bazı ortak özelliklere ve etkilere sahipti ve öncelikle erken ve çağdaş Müslüman ve Müslüman olmayan sarayların tesiriyle biçimlenmişlerdi.[23] Ancak bu merasimlerin yapıldığı ana mekânlar olarak Osmanlı ve Memluk sarayları, geliştirdikleri imparatorluk imajı ve egemenliği anlayışlarını yansıtacak biçimde, yavaş yavaş değişmişti.[24] Örneğin Osmanlılar halkın arasına karışmayan, gözlerden uzak bir sultan düşüncesini benimsemişlerdi, ama sultanın ne derece gözden uzak olacağı günün koşullarına göre değişebiliyordu.[25] I. Bayezid gibi önceki Osmanlı hükümdarları "mezâlim" yargılamalarının yapıldığı dârü'l-adl uygulamasını benimsemişti, ama ardılları bu tür mahkemelerin toplanmasına son vermişlerdi.[26] Bu eski Eyyubi uygulamasından giderek vaz geçilmesi, Osmanlı yönetimini egemenlik haklarını biçimlendirirken kendi sesini bulmaya bir adım daha yaklaştırmıştı. Buna ek olarak, Dördüncü Bölümde belirtildiği üzere, II. Mehmed'in tahta

23 Akdeniz havzasında diplomatik ve merasimlerle ilgili uygulamalardaki çapraz döllenme fikri için bkz. Marius Canard, "Le Cérémonial Fatimite et le Cérémonial Byzantin: Essai de Comparaison," *Byzantion* 21 (1951): 355-420; John Wansbrough, *Lingua Franca in the Mediterranean*, Richmond, Surrey, Curzon Press, 1996.

24 Bu karşılaştırmalı algı için bkz. Necipoğlu, "Shifting Palatine Paradigms;" Necipoğlu, *Topkapı*, s. 242-58; Necipoğlu, "Framing the Gaze;" Fuess, "Between dihlīz and dār al-adl," s. 163-4.

25 Necipoğlu, *Topkapı*, s. 21-2. Osmanlı sultanının gözlerden uzak olması üzerine bir başka yaklaşım için bkz. Ebru Boyar ve Kate Fleet, *A Social History of Ottoman Istanbul*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 28-72.

26 Bkz. İkinci Bölüm, s. 116.

geçmesinden itibaren, Osmanlılar kendi hanedan sistemlerinin gücünü söylemlerine dahil etmeye başlamışlardı.[27] Osmanlıların hanedan veraset usulü, özellikle de kardeş katli, daha I. Bayezid döneminde Memlukların ilgisini çekmişti.[28] Ayrıca Osmanlılar, Anadolu Müslüman devletlerine yaptıkları saldırıları meşrulaştırabilmek için, bu beyliklerin (Karamanoğulları gibi) kendilerinin Müslüman olmayanlara savaş açmalarını engelliklerini ileri sürüyorlardı.[29]

Osmanlılar daha sonraki diplomatik ilişkilerinde aynı imgeleri farklı biçimlerde kullanarak Memlukların saygınlığına meydan okumaya başlamış ve kardeş katli uygulamasını anlatmaya ya da meşrulaştırmaya girişmeden, hanedan veraset usulünün üstünlüğünü savunmaya koyulmuşlardı.[30] İslami egemenlik iddialarında her zaman önemli bir unsur olan hanedan veraset usulü, İslam coğrafyasının sınırları genişledikçe daha da çok önem kazanmıştı. Yeni yeni ortaya çıkan yerel hükümdarların çoğunun halifelikle ya da peygamberin sülalesiyle bir yakınlığı yoktu ve gelecek kuşaklar adına siyasal yetkinin tek bir ailenin elinde bulunması, önemli bir başarı olarak öne çıkmaktaydı. Bu yeni bağlam içinde, kendi aile üyeleri arasında bir dizi veraset krizi yaşasa da Osmanlı hanedanı daha başarılı görünmekteydi ve bu ailenin yetkileri hiçbir zaman sorgulanmamıştı. Osmanlı sultanları birbirlerini izleyen Müslüman hükümdarlar soyundan geldikleri için, Müslümanlığı kabul etme konusunda da öncelik iddiasında bulunabiliyorlardı. Bu daha önce Timurlular tarafından, çoğu doğuştan Müslüman olmayan Memluk sultanlarına karşı kullanılan güçlü bir imgeydi.[31] Bu tür yetki iddialarına Memlukların yanıtı, zaman zaman kendi veraset sistemlerinin liyakata dayalı yönetim ilkesini savunmaları ve din konularında Osmanlıların bilgisizlikleriyle alay etmeleriydi.

27 Hanedan veraset usulü ile Osmanlı hükümdarının siyasal meşruiyeti arasındaki yakın ilişki için bkz. Hakan Karateke, "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis," *Legitimizing the Order: the Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski, Leiden, E.J. Brill, 2005, s. 13-55.

28 Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 129-131.

29 II. Murad'ın Karamanoğullarına karşı Memluklu âlimlerden yasal görüş istemesi konusu için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 147.

30 Bkz. Dördüncü Bölüm, s. 153-154; Beşinci Bölüm, s. 178-180, 201-202.

31 Broadbridge, *Kingship*, 194-5. Bu tabirin farklı tarihsel ortamlarda kullanılmasına ilişkin bkz. a.g.e., s. 40-1, 62-3.

Osmanlılar bu dönemin sonlarına doğru kendi veraset usulü uygulamalarını daha olumlu bir bakış açısıyla yeniden biçimlendirmeye başlayınca, bu kez Memluk sultanları kendi veraset usulünü açıklama gereğini duymuştu. Çakmak ve Zâhir el-Kansu ise, kendilerinden önceki hükümdarların oğullarını bertaraf ettikten sonra, yazdıkları mektuplarla bu davranışlarını meşrulaştırmaya çalışmışlardı. Örneğin Çakmak'tan II. Murad'a gelen bir mektupta, yeni Memluk sultanı, halife ve önde gelen Memluk komutanlarının katıldığı bir tür seçimle tahta çıktığını belirtiyordu.[32] Memluklar, egemenlik haklarını güçlendirmek için, bu sözde oylama sistemi temasını sık sık tekrarlar olmuşlardı.[33] II. Murad'ın Çakmak'a olumsuz bir tepki gösterdiği hiçbir kaynakta belirtilmemesine karşın, sonradan Zâhir el-Kansu'nun Memluk tahtına çıkmasıyla ilgili yazılanlar daha farklıydı. Osmanlı Sultanı II. Bayezid ile Zâhir el-Kansu arasındaki yazışmanın aslı bulunamamıştır, ama çeşitli kaynaklar Zâhir el-Kansu'nun, Sultan Kayıtbay'ın oğlu Nâsır Muhammed'i devirerek tahta çıkmasını, Bayezid'in pek iyi karşılamadığını öne sürerler.[34]

Elçiler, diplomatik iletişimin vazgeçilmez unsurları olarak birçok sorumluluk üstlenmişlerdi; mesajlar ve armağanlar götürüyor, hükümdarlarını temsil ediyor ve sık sık kendilerine iletmeleri için gizli bilgiler veriliyordu. Elçiler, ev sahibi hükümdarla ilgili olarak sunmak istediği imajı yansıtan merasim alaylarına ve kutlamalara tanıklık ediyor, hatta bazen kendilerine nasıl davranıldığını anlattıklarında, hükümdarlar arasında bir düşmanlığı bile körükleyebiliyorlardı. Çoğu siyasal lider gibi hem Osmanlı, hem de Memluk hükümdarları, elçilerin sunduğu zengin olasılıkların farkındaydılar, dolayısıyla da onları dikkatle seçiyorlardı. Elçilerin toplumsal ve mesleki konumları, sıklıkla taşıdıkları mesajlarla iç içe geçiyordu ve her iki yönetim de giderek temsilcilerini, ulemadan değil, memluklardan ve devşirmelerden seçmeye başlamışlardı. Bu değişim her ne kadar iç siyasetin etkisiyle olmuş olsa da, her iki yönetim de, birbirinden çok farklı, ama eş derecede verimli olan orduya asker toplama yöntemlerini övebilmek için kendi elçi seçimlerini örnek gösteriyordu.

Armağanlar yalnızca karşılık verme kuralını yerine getirmek için değil, aynı zamanda bir mesaj iletmek için de değiş tokuş ediliyorlardı.

32 Bkz. Üçüncü Bölüm, s. 142-143.
33 Sievert, *Der Herrscherwechsel*, s. 82-3.
34 Bkz. Altıncı Bölüm, s. 209.

Armağan seçimleri önemli imgeleri güçlendiriyor, dolaylı iletişim aracı işlevi görüyor ve zaman zaman da ek ya da karmaşık mesajlar taşıyordu. Daha çok Osmanlıların armağan olarak yollandıkları köleler ya da savaş tutsakları, sadece onların İslam sınırları boyunca gaza ve cihatlara katılmalarının göstergeleri olarak bu imgeleri güçlendirmekle kalmıyor, aynı zamanda Osmanlı yönetiminin sahip olduğu zengin ekonomik kaynakları da gözler önüne seriyordu. Ayrıca Haremeyn'e zekât (sadaka) ya da dini vakıflardan elde edilen gelirlerin yollanması da, Osmanlıların, Müslüman hükümdarların büyük değer verdikleri dini söyleme dahil olma isteğini ima etmekteydi. Kısaca, çok çeşitli mesajlar iletme olanağına sahip olan diplomatik armağanlar, hükümdarlar arasındaki iletişimi zenginleştirmekteydi.

Bu kitaptaki veriler, bizim bu diplomatik ziyaretlere bakarak, Osmanlı-Memluk ilişkilerinin zenginliği hakkında öğrenebileceklerimizin ne kadar çok olduğunu göstermektedir. Osmanlıların Mısır'ı alması Osmanlı-Memluk araştırmalarında meşru bir yere sahip olmakla birlikte, bu diplomatik ilişkilerin, aynı derecede etkin ve karmaşık olan erken evrelerine yaklaşımımızı yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor.[35] İmaj yaratmak her dönem için hem çok önemli, hem de yoğun bir süreçti ve o dönemin yazarları, ilerde neler olacağını kestiremediklerinden, bu yılların görece sakin ve olaysız olduğunun pek farkında değillerdi. II. Murad'ın Memluk sarayındaki Osmanlı imajını "barışçıl" bir dönemde yükseltmek için harcadığı çabanın sonucunda Osmanlı unvanlarında önemli bir yükselme olmuştu. Ne gariptir ki, Osmanlıların siyasal kültürü ve ideolojik dünyası üzerinde önemli bir rol oynayan Memluk yönetimi, Osmanlılar tarafından yıkıldıktan sonra neredeyse bütünüyle unutulup gitti.

Dolaylı Diplomasi ve İletişim

Bu araştırmanın hedefi, resmi ilişkilerin arkasında yatan zengin dokuyu bütünüyle incelemek değildir. Temelde Osmanlı-Memluk ilişkilerinin bir parçası olan elçi kayıtları ve tutsaklık öyküleri üzerinde durulmuş, ama ticaret ağlarına, hacılar, kendilerine ruhani önder arayan sufiler ya da

35 Bu fethin önemiyle ilgili eski, ama çok yararlı çalışmalar için bkz. Andrew C. Hess, "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries," *American Historical Review* 75 (1970): 1892-1919; Andrew C. Hess, "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth Century-World War," *IJMES* 4 (1973): 55-76.

entelektüel ilişkilerin peşinden giden gezgin öğrencilerle âlimler arasındaki gayri resmi bağlara değinilmemiştir. Ayrıca, Memluk topraklarında eğitim gören ama Osmanlı kurumlarında görev yapan (ya da tersi) âlimlerin etkileri de yeterince incelenmemiştir. Osmanlı-Memluk ilişkilerinin önemli bir bölümü büyük olasılıkla, bu topraklarda seyahat eden ve deneyimleriyle bu ilişkilerin gelişimine dolaylı olarak katkıda bulunan elçilerden tüccarlara kadar, bireylerin kişisel öykülerinde gizlidir.

Bu çalışmanın yeterince üzerine eğilmediği bir başka konu da, Osmanlı ve Memluk sultanları arasındaki rekabet içinde, imaj oluşturma sürecinin temel taşlarından biri sayılan hamiliğin önemidir. Özellikle Osmanlı ve Memluk hükümdarlarının edebiyat alanında yaptıkları hamilik daha ayrıntılı ele alınmalıdır. 15. yüzyıl, yalnızca önemli siyasal ayaklanmalara ve coğrafi keşiflere tanıklık etmemiş, aynı zamanda Osmanlılar, Memluklar, Safeviler, Babürlüler ve Özbekler gibi, en azından İslam dünyasının beş önemli devletinin başlarına Türkçe konuşan seçkin asker ve yöneticilerin geçtiğini de görmüştü. Bu gözlem İslam dünyası içinde, temelde Arapça konuşulan sarayların ve hanedanların önemini inkâr etmez, ama sözü edilen geniş bölgenin Türkçe konuşulan saraylar tarafından yönetilmiş olması da dikkat çekici bir olgudur.[36] Birer hami olma olasılığına sahip bu yeni hükümdarların cömertliğinden paylarını almak isteyen âlimlerin, sanatçıların ve şairlerin Türkçe yazmaya başlaması ve Arapça ve Farsça yazılmış klasik edebiyat örnekleri ile çeşitli kültürel yazıların Türkçenin çeşitli lehçelerine çevrilmesi bu olgunun göstergeleridir.[37] Ancak bu görece yeni hareket, sarayların hiçbirinde Arapça ya da Farsça yazımının azalması-

36 Bu bölgeyi 15. yüzyıl bağlamında ele alan yeni bir araştırma için bkz. Julien Loiseau, "De l'Asie centrale à l'Égypte: le siècle turc," *Histoire du Monde au XV e sicle*, ed. Patrick Boucheron, Julien Loiseau, Pierre Monnet, Yann Potin, Paris, 2009, s. 33-51.

37 Barbara Flemming, "Literary Activities in Mamluk Halls and Barracks," *Studies in Memory of Gaston Wiet*, ed. Myriam Rosen-Ayalon, Kudüs, 1977, s. 252-60; Fikret Turan, "The Mamluks and Their Acceptance of Oghuz Turkish as a Literary Language: Political Maneuver or Cultural Aspiration," *Turcologica* 69 (2007): 37-47; Erkan, "Darîr;" Gottfried Hagen, "Some Considerations;" Zuhal Kültüral ve Latif Beyreli, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi*, 4 cilt, Ankara, TDK, 1999; Mehmet Yalçın, *The Dîvan of Qânsûh al-Ghûrî*, İstanbul, Bay, 2002; A. Bodrogligeti, "Notes on the Turkish Literature at the Mameluke Court," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 14 (1962): 273–82. Farklı bir coğrafi ve tarihsel bağlamda olmakla birlikte, Moğol hükümdarlar Babür ile Hümâyun'un Çağatay Türkçesiyle yazılmış olan yaşamöyküleri de bu grup içinde değerlendirilebilir.

na neden olmamış, ama hamilik yelpazesinin genişlemesine yol açmıştı.[38] Türkçe yayınların bu hükümdarların imparatorluk ideolojileri bağlamında ne anlama geldiği ya da neyi gösterdiği ya da bunların iç ve dış dünya için neyi temsil ettiği ayrı bir araştırma çerçevesinde sorgulanmalıdır. Osmanlı-Memluk rekabeti, "imparatorlukların doğuşu" olgusunun araştırılmasına önemli katkılarda bulunmanın ötesinde, kuşkusuz edebiyat korumacılığı tarihi içinde de bir yere oturtulmalıdır. Dolayısıyla tarihçiler için Osmanlı-Memluk çalışmaları henüz tükenmekten çok uzaktır.

38 Memluk edebiyat korumacılığı ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Flemming, "Literary Activities," s. 251; Behrens-Abouseif, *Cairo of the Mamluks*, s. 4-6.

Ekler

Ek I: Tipik Bir Mektubun Anatomisi[1]

1. Giriş Protokolü (*İftitah* ya da *Fevatih*): Bu protokole ait aşağıda verilen alt bölümlerin sırası değişebilir.
   a. Davet rüknü: Allah'ın ve peygamberin adını anan ve dua eden çeşitli ifadeleri içerir. Alt bölümleri burada sıralanmamıştır.
   b. Unvan ve Elkab Rükünleri: Bu iki bölüm gönderenin ve alıcının kimliğini açıklar. Gönderen ile alıcının kimlikleri ve hiyerarşisi unvanlarla ifade edilir ve "lakab" ile "naat"tan oluşur. Unvanların arkasından genellikle kişinin konumuna (mevlevî, emîrî vb.) atıfta bulunan sıfatlar yazılır. Bunun ardından da çeşitli isimlerin ve sıfatların bir araya gelmesinden oluşan çeşitli şeref payeleri gelir (örn: Sultânü'l-İslâm ve'l-Müslimîn).
   c. Dua Rüknü: Alıcıyı selamlayan dua ve iyi dilekler.
2. Metin
   a. Nakil/İblağ: Bu alt başlık diplomatik ziyaretin nedenini açıklar.
   b. Tenbih/Te'kid: Bu alt başlık bölümün sonudur ve çoğu kez bir çözüm ya da ziyaretin arzu edilen sonucunu önerir.
3. Bitiş Protokolü (*İhtitam* ya da *Havatim*): Son dua, tarih ve mahall-i tahrir gibi çeşitli alt bölümleri vardır.

1 Bu liste yalnızca genel bir taslak olarak görülmelidir. Mektupların yapısının, dönemlere ve idarecilere göre çok değişiklik gösterdiğini unutmamak lazım. Dekkiche, 1:345-93. Memlûk yazışmaları ve belgelerinden örnek okumalar ve çeviriler için bkz. Hans Ernst, *Die Mamlukischen Sultansurkenden des Sinai-Klosters*, Wiesbaden, 1960; Wansbrough, "A Mamluk Letter of 877/1473;" Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice;" Wansbrough, "Safe-Conduct;" Wansbrough, "Venice and Florence in the Mamluk Commercial Privileges;" Holt, *Early Mamluk Diplomacy;* D.S. Richards,"A Late Mamluk Document Concerning Frankish Commercial Practice at Tripoli," *BSOAS* 62 (1999):21-35. Osmanlı diplomasisi için bkz. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*; Jan Reychman ve Ananiasz Zajaczkowski,*Handbook of Ottoman Turkish Diplomatics*, Mouton, 1968; Valeri Stojanow, *Die Entstehung und Entwicklung der Osmanischen-Türkischen Paläographie und Diplomatic: mit einer Bibliographie*, Berlin, 1983. Osmanlı yazışmaları ve çevirilerinde örnek okumalar ve belgelerinden örnek okumalar ve çeviriler için bkz. Klaus Schwarz, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*, Freiburg, 1970; Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): an Annotated Edition of Ahdnames and Other Documents*, Leiden, E.J. Brill, 2000; Josef Matuz, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans desPrächtigen*, Wiesbaden, 1974. Diğer İslam devletlerinin diplomasisi üzerine yazılanlardan örnekler için bkz. Horst-Adolf, *Beiträge zur ayyubidschen Diplomatik*, Freiburg, 1968; Mehmet Şefik Keçik, *Briefe und Urkunden aus der Kanzlei Uzun Hasans: Ein Beitrag zur Geschichte Ost-Anatoliens in 15 Jahrhundert*, Freiburg, 1975; Heribert Busse, *Untersuchungen zum Islamischen Kanzleiwesen*, Kahire, 1959.

Ek IIA

Elkab (mektubun gönderildiği kişi için kullanılan unvanlar) El-Kalkaşandî'nin *Subhü'l-Aşâ*'sındaki hiyerarşik düzene göre en kıdemliden en aşağıya doğru.

Türkçe	Yaklaşık Tercümeleri
el-Cânib	Taraf
el-Makâm	Makam
el-Makarr	Merkez
el-Cenâb	Cenab
el-Meclis	Meclis
Meclis	Bu unvan bu çalışmada hiç geçmemiştir. "El" takısının olmaması bir üst seviyedeki el-Meclis unvanından düşük olduğunu belirtir.
el-Hazra	Hazret

Ek IIB

Unvanlar	El-Ḥaḍra (Statüsü en düşük)	Meclis	El-Meclis el-Sâmîyy	El-Cenâb	El-Maḳarr El-Maḳarr el-Kerîm El-Maḳarr el-'Âlî	El-Maḳâm	El-Cânib (Statüsü en yüksek)
1348'den önce (El-Ömerî'ye göre)			X				
1376'dan önce (İbn Nâzırü'l-Ceyş'e göre)			X				
1391'de (Feridun Bey'in mektup derlemesindeki bir mektuba göre)[1]				X			
1405-1408 yılları arasında (Bkz. BNF MS 4440 50b-51a)				X			
1414'ten önce (El-Kalkaşandî'ye göre)			X				
1416 ile 1420 arasında (İbnü'l-Hicce'nin çalışmalarındaki mektuplara göre)				X			
1433'te (Bkz. BNF MS 4440, 45b-47b)[2]					X		
1453-54'te					X		

1 Bu mektup örneklerinde, mektupların ana metinlerindeki bazı ipuçlarına göre, iki sultanın unvanı ve elkabı yer değiştirmiş gibi gözükmektedir. Memlûk sultanına uygun olan unvan, Memluk sultanı tarafından Osmanlı sultanı için (veya tam tersi) kullanılmış gibi gözükmektedir. Bu karışıklığı düzelttikten sonra, el-Cenâb el-Kerîm'in Bayezid için kullanılmış olması akla daha makul gelmektedir.

2 Feridun Bey'in derlemesinde, Osmanlılara gönderilmiş Memlûk mektupları olarak kaydedilen metinler, Osmanlı sultanlarına en azından 1415'ten beri (1391 tarihli mektup hariç) bu unvanla hitap ediyordu.

(Aynı mektubun iki farklı Memlûk kaynağında bulunan iki ayrı kopyasına dayanarak)[3]		
1455'te (Bkz. BNF MS 4440, 78a-80a)		X
1502'de (Feridun Bey'in mektup derlemesindeki bir mektuba göre)	X	

3 El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1:431-36; BNF MS 4440, 157a-160a.

Ek III: Diplomatik Görevler ve Elçiler[1]

Not: Elçi sayısı birden fazla olan kayıtlarda adlar kronolojik olarak sıralanmıştır.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Şevval 767/ Haziran 1366[2]	Bilinmiyor.	Bilinmiyor.	Memlukların Kıbrıs seferine yardım sözü vermek için.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, Süleymaniye Carullah 1591, 548a. El-Makrîzî, *Kitâbü's Sülûk*, 3: 121. İbn İyâs, 2: 33, 38.
773/1371			I. Murad'ın iki oğlu Şehzade Bayezid ve Şehzade Yakub'un sünnet düğünlerine katılmak için. (Hadîdî'ye göre bu şenlik Sırpsındığı Savaşının hemen ardından yapılmıştır.)	Memluk elçisinin getirdiği iddia edilen değerli armağanlar için bkz. Hadîdî, *Tevârîh-i Âl-i 'Osman*, ed. Öztürk, s. 90-2. Sünnetin tarihi için bkz. Hadîdî, s. 90-2; Müneccimbaşı, *Câmîü'd-düvel*, Süleymaniye Esad Efendi 2103, 688a. Bir başka tarih (767) için bkz. Uruç, ed. Öztürk, 26; Mustafa Âli, *Künhü'l-Ahbâr*, TTK, 2009, 25b.

1 Osmanlı-Memluk diplomatik ilişkilerinin kısa bir listesi için bkz. Joseph von Hammer-Purgstall, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Peşte, 1833, 9: 303 ve 326.

2 Bu görevle ilgili tartışmalar için İkinci Bölüm, dipnot 25.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
783/1381-2			Şehzade Bayezid (sonradan I. Bayezid) ile Germiyanoğulları hükümdarının kızının düğünü için.	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 52-5. Müneccimbaşı, *Câmî*, 688b. Neşri, ed. Unat ve Köymen, 1: 205-9. Neşri, ed. Öztürk, s. 94-6.
787/1385-6			I. Murad'ın Makedonya ve Arnavutluk'ta kazandığı zaferi kutlamak için. Bu heyet Murad'ın 788/1386'da Karamanoğullarına karşı yaptığı seferin hemen öncesinde gelmişti.	Neşri, ed. Unat ve Köymen, 1: 217-19. Neşri, ed. Öztürk, s. 100-1. Berkuk'un Karamanoğullarıyla ilgili fetva istediği iddiası için Neşri, ed. Öztürk, s. 101 no. 1258.
			Neşri tarihinin eşsiz bir kopyasında Memluk Sultanı Berkuk'un, Murad'ın Karamanoğullarına karşı sefere çıkmak üzere olduğunu duyduktan sonra kendisinin dört Memluklu kadıdan fetva istediğini belirtir (Müneccimbaşı'na göre fetvayı isteyen Murad'dı). Dört kadı da Karamanoğullarına karşı savaşa girmenin meşru olduğunu belirtmişti. Bu rapor iyice araştırılmalıdır, çünkü ya tarihçi (ya da kopyayı çıkartan) bu olayla II. Murad dönemindeki benzer bir olayı birbirine karıştırıyor olabilir. II. Murad dönemindeki olay için aşağıya bakınız.	Murad'ın Karamanoğullarıyla ilgili fetva istediği iddiası için Müneccimbaşı, *Câmî*, 687a-b. Tarihsel bağlam için bkz. Uzunçarşılı, "Murad I;" İnalcık, "Murad I."
788/1386 ya da 790/1388	Elçi: Yazıcı Salih		Ya bir önceki Memluk elçisine iade-i ziyarette bulunmak ya da Murad'ın 1387'de Konya Savaşında Karamanoğullarına karşı kazandığı zafer için. Memluk sultanını	Neşri, ed. Unat ve Köymen, 1: 239. Neşri, ed. Öztürk, s. 109. Bursalı Mehmed Tahir,

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			Bayezid'in üç oğlunun sünnet düğününe davet etmiş olabilir. Bu yıllarda Osmanlı ve Memluk hükümdarları Karamanoğullarına karşı bir olası ittifak için de görüşüyor olabilirlerdi.	*Osmanlı Müellifleri*, 1: 195, 3: 307-9.
10 Safer 790/19 Şubat 1388'de huzura kabul edildi.			Osmanlı elçisi Memluk sultanına armağanlar vermişti. Armağanları kabul edilmiş ve başka armağanlarla karşılık verilmiştir. Kaynaklar geliş nedenlerini açıklamamaktadır.	İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 24. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 349. İbn İyâs, 2: 390.
Cemaziyelahir 791/Haziran 1389			I. Bayezid'in tahta çıkışı.	
Murad'ın Cemaziyelahir 791/Haziran 1389'daki ölümünden sonra			Memluk Sultanı Berkuk, I. Murad öldüğü zaman türbesine bir Kuran kopyası ile başka şeyler bağışlamıştı.[3]	Uzunçarşılı, "Murad I," s. 595. Bkz. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1962. 1. cilt, # 168.
6 Şevval 793/6 Eylül 1391 (mektup üstündeki tarih)		Elçi: Saadeddin Sadullah el-Berîdî	Berkuk bu mektubu Ceneviz gemileri tarafından ele geçirilen bazı Müslüman tüccarların salıverilmesi için yazmıştı. Elçi, Berkuk'a önceki müdahelesi için teşekkür etmek ve ek olarak Memluk hapishanesinde tutulan iki Osmanlı tüccarının bırakılmasını istemek için gönderilmişti.	Feridun, 1274, 1: 116-17. Bu mektupta ve bundan sonrakinde unvanlar karışmıştır. Feridun, 1274, 1: 117-8.

3 Ahmed Tevhid, "İlk Altı Padişahımızın˜ Bursa'da Kâ'in Türbeleri: Hüdavendigâr Sulṭan Murad Han'ın˜ Türbesi," *TOEM* 13-18 (1328): 1048-1049; E.H. Ayverdi, *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i: Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri*, İstanbul, 1966, 292-3; İ.H. Uzunçarşılı, "Murad I," İA, 8: 595; Fehmi Ethem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1962, cilt 1, # 168. Bu parçalarla ilgili en ayrıntılı bilgiler ve Berkuk'un Kuran'daki yazılı ithafı için Ahmed Tevhid'in makalesine bakınız.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Muharrem-Safer 794/Aralık 1391 (elçi olarak atanma tarihi)		Elçi: Emir Hüsameddin Hasan el-Kuckûnî.	Karamanoğulları, Osmanlılar ve Sivas[4] Hükümdarı Kadı Burhaneddin arasında barış sağlamak için.	Bayezid'in Kadı Burhaneddin'e ve Karamanoğullarına saldırısı için bkz. Neşri, ed. Öztürk, 145. İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 313, 339, 347.
Zilhicce 794/Ekim 1392'de ayrılmıştır.			Bir önceki yıl Bayezid, Karamanoğullarının yetkisi altında olan, ama Memluk-Suriye sınırında bulunan Kayseri'yi ele geçirmişti. Memluk kaynaklarına göre el-Kuckûnî görevini başarıyla tamamlamıştı.	İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 434, 439, 453. İbn Kâdî Şuhbe, *Târîhu İbn Kâdî Şuhbe*, 1: 424, 471,476,4: 43.
Ramazan 795/ Temmuz 1393'te el-Kuckûnî'nin geri dönme haberi Kahire'ye ulaşmıştı.			El-Kuckûnî Kahire'ye döndüğünde yanında bir de Osmanlı elçisi vardı. Osmanlı elçisi bir olasılıkla bir resmi tanıma ricasıyla gelmişti.	El-Makrîzî, *Dürer*, ed. Jalili, 1: 451-2. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 3/2: 790. İbn Bahadır, 23b-24a.
Zilkade 795/Eylül 1393'te Kahire'ye dönmüştür.			Emir el-Kuckûnî'ye eşlik eden İbn Sagir için bkz. s. 51, 79[5]	Başka bir tarihsel sıralama için bkz. İbn İyâs, 1: 462.[6]
Cemaziyelevvel 796/ Mart-Mayıs 1394			Bayezid'den Timur'a karşı bir ittifak önerisi iletmek için. Berkuk bu öneriye sıcak bakmıştı.	İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 382. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 471. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 3/2: 813.

4 Farklı bir açıklama için bkz. Yınanç, "Bayezid I," s. 374.

5 İbn İyâs'a dayanan Shefer ve Behrens-Abouseif, Osmanlı sarayına el-Kuckuni'yle birlikte giden İbn Sagir'in dönüş yolunda öldüğüne inanırlar. Doris Behrens-Abouseif, *Fath. Alla¯h and Abu¯ Zakariyya: Physicians under the Mamluks, Supplément aux Annales Islamologiques 10*, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale, 1987, s. 7; Shefer, "Physician in Mamluk and Ottoman Courts," s. 118-19. Ancak el-Makrîzî'nin kitabına dahil ettiği İbn Sagir yaşamöyküsünde hekimin 823/1420'de öldüğünü belirtir. İbn Hacer bunun tam tersi, İbn Sagir'in Memluk Sultanı Berkuk'a eşlik ettiği Suriye seferinde, Osmanlı sarayından döndükten bir yıl sonra 796/1394 öldüğünü öne sürer. İbn Hacer, *Ed-Dürer'ül-Kâmine*, 3: 151-2. İbn Sagir'le kişisel ilişkisi olan el-Makrîzî'nin verdiği tarih daha doğru görünmektedir. Bkz. el-Makrîzî, *Dürer*, ed. Jalili, 3: 439-40.

6 İbn İyâs'ın tarihi girişte belirtilen kaynaklardan daha sonra yazılmıştır. Ancak bu girişte daha erken tarihli kaynaklar ana referans olarak alınmıştır.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Şevval 796/ Temmuz 1394.			Bayezid'in Memluk sultanına yardıma hazır olduğu haberini iletmek için. İlginç biçimde İbnü'l-Furât'ın kayıtlarında bundan sonraki kayıt Kadı Burhaneddin'in benzer bir ittifak önerisiyle gelen elçisinin Kahire'ye varışıyla ilgilidir.	İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 386. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 13: 148.
Zilhicce 898/ Eylül 1396.			Niğbolu Savaşı.	Haberin Memluk topraklarına ilk ulaşmasıyla ilgili olarak bkz. İbnü'l-Furât, *Târîh*, 9: 456, 465-66.
798/1395-6.			Timur'a karşı ittifak kurmak.	İbn Kâdî Şuhbe, *Târîh*, 1: 583.
Safer ya da 19 Rebiülevvel 799/ Kasım ya da Aralık 1396'da Tulu Kahire'ye döndü.	Kadı Zeyneddin Sefer Şah b. Abdullah er-Rûmî (Kahire'ye giderken yolda ölmüştür[7]	Emir Tulumin Ali Şah.	Emir Tulu'nun diplomatik görevinin yanı sıra, bir olasılıkla bir yıl önce Osmanlı topraklarına kaçan İbnü'l-Cezerî'yi de görmesi istenmişti. Emir Tulu Kahire'ye döndükten sonra Niğbolu Savaşının haberini ve Bayezid'in zengin armağanlarını getirmişti.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 614a-b. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 3/2: 873. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 525. İbnü'l-Cezerî'nin Osmanlı topraklarına kaçışıyla ilgili olarak bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, s. 510.
23 Şaban 788/22 Mayıs 1397'de Bulak'a gelmiş, 11 Ramazan 799/8 Haziran 1397'de de Kahire'ye varmıştır.			Niğbolu Savaşını bildirmek için. Heyet önce Bulak kıyısına ulaşmış ve Kahire'den gelen görevlilerce karşılanmıştır. Heyet en az 60 savaş tutsağı getirmişti.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 615b. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 3/2: 879. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 1: 525.
(Safer- Rebiülevvel 799/ Kasım-Aralık 1396'da			(Piloti'ye göre 200), aralarında armağan olarak Hoder (ya da Koder)	İbn İyâs, 2: 490.

7 Ahmed Tevhid, "Yıldırım Sultan Bayezid Han-ı Evvel Devrinde Mısır'a Sefaretle Gönderilen Sefer Şah'ın Vefatı," *TOEM* 13-18(1331): 1031-2.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
bu zaferin haberi Kahire'ye erişmiştir.)			adlı bir de Macar şövalye bulunmaktadır.	Piloti, *Traité*, s. 229.
			İbn İyâs Osmanlı elçisinin o sırada geldiğini söyler, ama elçinin Timur'un Erzincan'a vardığını haber vermek üzere geldiğini iddia eder.	Johannes Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich*, s. 50-1.
15 Şevval 801/ 20 Haziran 1399.			Sultan Berkuk ölmüş, yerine oğlu Ferec geçmiştir.	
Şevval-Zilhicce 801/ Temmuz-Ağustos 1399.			Malatya'yı istemek için.	Johannes Schiltberger, *Als Sklave im Osmanischen Reich*, s. 74-5.
			Yeni Memluk Sultanı Ferec bu isteği reddeder.	İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 2: 55.
				Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 14: 5, 8. El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 645b.
Zilhicce 801/			Ağustos 1399'da Malatya'nın	Bir önceki kaydın kaynakçasına bakınız.
Ağustos 1399.			Osmanlıların eline geçtiği haberi Kahire'ye ulaşmıştır. Bayezid Malatya'yı ve Elbistan'ı almış, Darende'yi de kuşatmıştı.	
20 Zilhicce 803/ 1 Ağustos 1401'de huzura kabul edilmiştir.	Emir Ahmed (?).		Osmanlıların Malatya'ya saldırısından sonra diplomatik ilişkileri düzeltmek ve Timur'a karşı bir ittifak oluşturmak için.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 3/3: 1069.
			El-Makrîzî'ye (ve İbn İyâs'a) göre Osmanlı elçisi, sultana ve komutanlarına aralarında köleler, dokumalar, atlar ve gümüş nesnelerin de bulunduğu çeşitli armağanlar getirmişti. El-Makrîzî armağanların amacını	İbn Tağriberdî, *Nujum*, çev. Popper, 14: 33-4 İbn İyâs, 2: 633. Elçinin adı için bkz. Yınanç, "Bayezid I." S. 382; İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-ebdân fî Tevârihi'z-Zamân*, ed. Hasan Habeşî, Kahire, 1970-94, 2: 118.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			belirtmemekle birlikte, İbn Tağrıberdi, elçi barışmayı ve Timur'a karşı bir ittifak kurmayı önermiş, Memluk yönetimiyse bu öneriyi kabul etmemişti.	
27 Zilhicce 804/ 28 Temmuz 1402.			Ankara Savaşı.	
25 Rebiülevvel- 5 Cemaziyelahir 808/20 Eylül- 28 Kasım 1405.			Ferec'in yerine kardeşi Mansur Abdülaziz geçmiş ve 70 gün tahtta kalmıştır.	
Yazışma büyük olasılıkla 808/ 1405-6 ile 813/ 1410-11 tarihleri arasında düzenlenmiştir.[8]			Günümüze bir parçası ulaşan bu Memluk mektubu, daha önce Bayezid'in oğlu Süleyman'dan gelen bir mektubun yanıtıdır. Memluk sultanı mektupta Süleyman'dan gelen armağanların listesini vermiş ve teşekkür etmiştir.	BNF MS 4440, 50b-51a.
25 Muharrem 815/ 7 Mayıs 1412.			Ferec ikinci kez tahttan indirilmiş ve sonra 16 Safer 815/28 Mayıs 1412'de idam edilmiştir.	J. Wansbrough, "Faradj," *EI* ², 2: 781.
Şaban 815/ Kasım 1412.			Sultan Şeyh el-Mahmûdî tahta. çıkmıştır	P.M. Holt, "Al-Mu'ayyad Shaykh," *EI* ², 7: 271.
5 Rebiülahir 816/ 5 Temmuz 1413.			I. Mehmed tahta çıkmıştır (olasılıkla Edirne'de).	İnalcık, "Mehmed I," s. 391-2.
Zilhicce 817/ Şubat 1415.	Kıvâmeddin, İnegöl kadısı.		Şeyh el-Mahmûdî'nin tahta çıktığını bildirmek için. İnegöl'de düzenlenen mektupta Osmanlı armağanlarının	Feridun, 1274, 1: 145. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 17: 29.

8 Bu yazışmanın tarihi için bkz. Üçüncü Bölüm, s. 125 dipnot 4.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			(çeşitli dokumalar) listesi bulunmaktadır. İnalcık, I. Mehmed'in bu heyeti Karamanoğulları üzerine yaptığı seferden hemen önce yolladığını iddia eder. Ancak Mehmed'in Karamanoğullarına karşı kazandığı zaferin haberi Kahire'ye Zilhicce 817-Muharrem 818/Şubat-Nisan 1415'te zaten gelmişti. Bu heyet zafer haberini iletmek için gelmiş olabilir.	İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî,3: 55. Osmanlıların Karamanoğullarına karşı kazandığı zafer haberinin Memluklara ulaşmasıyla ilgili olarak bkz. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/1: 299. İnalcık, "Mehmed I," s. 391-2.
Şaban 818/ Ekim 1415.		Kurtbay el-Hasekî.	Bir önceki Osmanlı elçisine iade-i ziyaret için. Bu ziyaret, her iki hükümdarın da Anadolu'daki askeri manevraları bağlamında değerlendirilmelidir, özellikle de Şeyh el-Mahmûdî'nin Suriye ve Güney Anadolu seferleri bağlamında.	Feridun, 1274, 1: 145,6.
5 Şaban 819/ 28 Eylül 1416'da, elinde 16 Safer 819/15 Nisan 1416 tarihli bir mektupla Osmanlı heyeti Kahire'ye gelmiş,	Tursan Bey (ya da Turasan ya da Turahan).	Rüstem el-Müeyyedî el-Hasekî (ad Osmanlı mektubundan alınmıştır).	Emir Rüstem başkanlığında gelen bir önceki Memluk heyetine iade-i ziyaret.	Osmanlı mektubunun düzenlendiği tarih ile Kahire'ye vardığı tarihle ilgili olarak bkz. Ibn Hijja, *Qahwat*, ed. Veselý, s. 178-83.
4 Safer 820/ 23 Mart 1417'de büyük olasılıkla onuruna özel bir ziyafet verilmiş, Safer-Rebiülevvel 820/Mart-Mayıs 1417 arasında da Kahire'den ayrılmıştı.		Tarihi belli olmayan bir Memluk iade-i ziyareti.	İbn Hacer'e göre Osmanlı elçisine Kahire'de zengin bir ziyafet verilmiş ve Dârü'z-ziyafe'de ağırlanmıştı. Elçinin getirdiği değerli armağanlar satılmış ve elde edilen gelirle Şeyh el-Mahmûdî adına bir külliye yaptırılmıştı. Sonra Osmanlı elçisi, başka hükümdarların elçilerinin de bulunduğu özel bir ziyafette ağırlanmıştı.	İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 98. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/1: 366, 385 (yanlışlıkla Mehmed yerine Süleyman ibn Osman'ın elçisi olarak tanımlanmıştır). Şeyh el-Mahmûdî'nin tarihsiz yanıtı için bkz. Ibn Hijja, *Qahwat*, ed. Veselý, s. 183-7. Bu yanıt büyük olasılıkla Eylül-Ekim 1416'da düzenlenmiştir. İbn Bahadır, 37b.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			Şeyh el-Mahmûdî bu heyete bir mektupla karşılık vermişti. İbn Tağrıberdi'ye göre, Şeyh el-Mahmûdî, Safer 820/Mart 1417'de kuzeye bir sefer yapmak için Kahire'den ayrılırken, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Ramazanoğulları ve Osmanlı ileri gelenlerini de beraberinde götürmüştü. Sözü edilen Osmanlı ileri geleni Turasan Bey olabilir. Büyük olasılıkla elçilerin bir noktada, tahminen 2 Rebiülahir 820/18 Mart 1417'den önce, kendi olanaklarıyla geri dönmesine izin verilmişti. (Bu tarihte gelen bir başka Osmanlı heyeti için aşağıya bakınız.)	Turasan Bey'in ayrılışıyla ilgili ayrıntılar için bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l*, ed. Habeşî, 3: 127; Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 17: 42-3.
			Memluk sultanı 8 Rebiülevvel 820/ 25 Nisan 1417'de Şam'dan Karamanoğullarına da bir elçi yollamıştı.	
2 Rebiülahir 820/ 19 Mayıs 1417.			Şeyh Mahmûdî hâlâ Amik'te (ya da el-Makrîzî'ye göre Kayseri'de) seferdeyken bir Osmanlı elçisi ordugâha gelmişti.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/1: 416 (gene yanlışlıkla Mehmed yerine Süleyman'ın elçisi olarak tanımlanmıştır). (İbn Hacer'e göre bu olay Muharrem 823/Ocak-Şubat 1420'de oldu.)
			Bir araya gelmeleriyle ilgili ayrıntı verilmemiştir. Ancak dört ay sonra Şeyh Mahmûdî , I. Mehmed'in Karamanoğullarının başkentini, Karamanoğullarıhükümdarı Mehmed Bey ve oğlu Mustafa'yla (bir sonraki kayda bakınız) birlikte ele geçirdiği haberini almıştı. Mehmed, sözü edilen bu elçiyle Şeyh Mahmûdî 'ye Karamanoğulları topraklarına saldırmayı planladığını bildirmiş olabilir.	Ibn Bahadır, 38b.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
8 Şaban 820/ 20 Eylül 1417'de Halep'e gelmişti.			Mehmed'in başarıyla Karamanoğulları hükümdarı ile oğlunu ele geçirdiğini ve bu toprakları egemenliği altına aldığını bildirmek için.	
7 Safer 823/22 Şubat 1420'de, elinde 4 Şevval 822/24 Ekim 1419 tarihli bir mektupla Kahire'ye gelmiş 25 Safer 823/ 11 Mart 1420'de huzura kabul edilmişti.	Hacı Hayreddin Halil Bey.		I. Mehmed'in Eflâk Prensi Mircea'ya karşı bir sefer düzenlediği ve Giurgiu (Yerköğü) Kalesi'ni aldığını (822/1419-20) bildirmek için.	Feridun, 1274, 1: 164-5.
			El-Aynî'ye göre Osmanlı elçisi Memluk sultanına aralarında 30 köle, çok sayıda av kuşu ve ipek dokumalar olmak üzere çok sayıda armağan vermişti. Memluk görevlileri özel bir merasimde elçiye büyük bir dikkat ve özenle davranmışlardı.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 759b. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/1: 522. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 212. İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 2: 466.
Muharrem 823/ Ocak-Şubat 1420'de elçi olarak atanmış, 23 (?) Rebiülevvel 823/7 Nisan 1420'de önceki Osmanlı heyeti (yukarı bakınız) ve hacdan gelen ve Bursa'ya gidecek olan Molla Fenârî'yle birlikte ayrılmıştı.		Kaçkar el-Çağatay.	Memluk sultanının en büyük oğlunun Karamanoğulları Hükümdarı Mehmed Bey'e karşı yaptığı başarılı seferi bildirmek için.	
			Memluk sultanı Osmanlı sultanına bir mektup yazılmasını ve hem zaferinin bildirilmesini, hem de Karamanoğulları hükümdarını nasıl Memluk vassalı Dulkadıroğulları hükümdarından esir aldığını anlatmasını emretmişti. Mektup, Şeyh el-Mahmûdî döneminde Osmanlılara yazılan son mektuptur.	Ibn Hijja, *Qahwat*, ed. Veselý, s. 287-90. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/1: 519; Molla Fenârî'nin Kahire'de kalışı ve ayrılışıyla ilgili olarak bkz. a.g.e., s. 525. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 197, 212, 216-17
8 Muharrem 824/ 13 Ocak 1421.			Memluk Sultanı Şeyh el-Mahmûdî'in ölümü.	
27 Safer 824/ 3 Mart 1421'de			Mehmed'i Balkanlar'da elde ettiği son başarıdan ötürü kutlamak için.	Feridun, 1274, 1: 165-6.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
yazılan mektup.			Bu mektup Şeyh el-Mahmûdî'in oğlu Ahmed tarafından yollanmıştı. I. Mehmed'in ölümünden sonra saraya ulaştı. Her ne kadar içinde Hayreddin Halil Bey'in görevinden söz ediyor olsa da, bu Osmanlı elçisine yanıt, Kaçkar el-Çağatay'ın görevlendirilmesinden önce gönderilmişti.	
23 Cemaziyelahir 824/ 25 Haziran 1421.			Memluk kaynaklarında Gıyâseddin Ebû'l-feth olarak hitap edilen I. Mehmed ölmüş, yerine II. Murad Bursa'da tahta çıkmıştı. Mehmed'in ölüm haberi Kahire'ye Recep 824/Temmuz 1421'de ulaştı.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 164. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 599.
8 Rebiülahir 825/ 1 Nisan 1422.			Sultan Barsbay'ın tahta çıkışı. Osmanlı tarihçi Neşri bu olayı kaydetmişti.	Neşri, ed. Öztürk, s. 257.
825/1421-2 tarihindeki olaylardan bazıları.			El-Makrîzî bu yıllarda herhangi bir diplomatik heyetten söz etmese de, II. Murad ile amcası Mustafa (1422 kışında idam edilmiştir) arasındaki mücadeleyi ve II. Murad'ın İstanbul kuşatmasını şaşırtacak kadar ayrıntılı ve doğru anlatmaktadır.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 624-5. İnalcık, "Murad II," *İA*, 8: 599-601.
Rebiülahir 826/ Mart-Nisan 1423.			El-Makrîzî, II. Murad ile küçük kardeşi Mustafa arasında İznik'te yapılan çarpışmayı, Mustafa'nın ele geçirilip idam edilmesini kayda almıştı. Bkz. 26 Muharrem 827/30 Aralık 1423'te gelen Osmanlı heyeti.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 634. İnalcık, "Murad II," *İA*, 8: 601.
7 Şaban 826/ 16 Temmuz 1423-25 Re-			Barsbay'ın en büyük rakibi Emir Canibeg'in İskenderiye'deki hapishaneden kaçtığı haberi bu tarihte Kahire'ye ulaş-	Canibeg olayına değinen birinci el bir kaynak için bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, s. 18.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
biülahir 841/ 26 Ekim 1437.			mıştı. 25 Rebiülahir 841/ 26 Ekim 1437'de Diyarbakır'da başı vurulana kadar Canibeg Barsbay'ın egemenliğini sürekli tehdit etmişti. Canibeg uzun süren bu muhalefet döneminde Osmanlı sarayı dahil pek çok saraya sığınmak istemişti. Günümüze bu olayla ilgili Barsbay ile Murad arasındaki herhangi bir yazışma ulaşmamış olsa da, kuşkusuz böyle bir yazışma yapılmıştı.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 639.
27 Şaban 826/ 25 Temmuz 1424.			Bunların bir diplomatik heyet mi olduğu, yoksa II. Murad'dan armağanlar getirip hac ziyaretlerini tamamlamak isteyen bir başka grup mu olduğu net değildir. Barsbay da Murad'a armağanlarla karşılık vermiştir.	İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 3: 28. Muhanna, "New Clothes," s. 191.
26 Muharrem 827/ 30 Aralık 1423'te gelen heyet.			II. Murad'dan Memluk sultanına değerli ve zengin armağanlar getirmek için. Kaynaklar bu heyetin amacını açıklamaz. İbn Bahadır, hemen bundan sonraki kaydında Murad'ın kardeşi Mustafa'yı öldürdüğünü belirtmişti. Belki Murad kendi hanedanlık siyasetini açıklama gereği duymuştu.	İbn Bahadır, 46b. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 656. Özellikle bu kardeş katli için bkz. İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 165-6.
17 Ramazan 829/ 23 Temmuz 1426'da huzura çıkmıştı.			II. Murad'dan değerli armağanlar sunmak için. Osmanlı elçisi onuruna özel bir toplantı düzenlenmişti. Armağanlar arasında dokuz köle, bol miktarda dokuma ve kürk bulunmaktaydı.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 789a. İbn Bahadır, 48b. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 369-70.
8 Şevval 829/ 12 Ağustos 1426'da Kıbrıs			Memluklar zaferle Kıbrıs Seferinden döndüklerinde, bu heyet Kahire'deydi. Kıbrıs Kralı Janus'u (1375-1432) esir alarak, Kahire'ye getirmiş-	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 41-3.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
kralı Kahire'ye getirildiğinde elçi hâlâ oradaydı.			lerdi. Tutsaklar Kahire sokaklarından geçirildikten sonra Osmanlı elçisi, diğer yabancı temsilcilerle beraber zafer alayını seyretmişti.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 624-5.
Şevval 830/ Ağustos 1427.			Murad'ın Sırbistan ve Macaristan seferlerinin başarı haberi ulaşmıştı	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 747-8. İnalcık, "Murad II," *İA*, 8: 602.
2 Rebiülevvel 831/21 Aralık 1427 (?)[9]		Tağrıberdi el-Hicazî el-Hasekî el-Eşrefî.	Anlaşılan Memluk sultanı Osmanlılara yapılacak birleşik bir Haçlı (?) saldırısıyla ilgili bilgi almış ve II. Murad'a bir ittifak önermişti. Ancak bu elçi II. Murad'a ulaştığı zaman Osmanlı ordusu zaten yenilmişti.	El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 793b. İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 3: 128-9. Feridun, 1274, 1: 195-7.
			Elçi II. Murad tarafından iyi karşılanmış ve kendisine sultanın kendi giysileri armağan edilmişti.	Muhanna, "New Clothes," s. 191
			Elçi II. Murad'ın, 10 Zilhicce 831/20 Eylül 1428 tarihli, Güvercinlik'in alındığı ve Macaristan ve Sırbistan topraklarına yapılmakta olan seferleri duyuran mektubuyla geri dönmüştü. Bu mektupta Murad, önce Tağrıberdi'nin getirdiği mesaja teşekkür etmiş, sonra da fetihlerini anlatmıştı.	
Cemaziyelevvel sonu 831/Nisan 1428'de Kahire'ye gelmiş, 2 Recep 831/ 17 Nisan 1428'de	Hoca Cemaleddin ibn Hasan.		Güvercinlik'in alındığını resmen bildirmek için.	İbn Bahadır, 52b. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 402.
			Bu heyet, diğer heyetlerle birlikte etkileyici bir merasimle onurlandırıl-	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 55.

9 Sanırım bu mektup yanlış kopya edilmiş. Mektubun üstündeki tarih 10 Zilhicce 830 olmalı, 831 değil.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
huzura kabul edilmişti.			mıştı. Osmanlı sultanının, Memluk sultanına yolladığı armağanlar arasında 50 köle, av kuşları, kürkler ve mahmel için Avrupa ipek dokumaları bulunmaktaydı.	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 276-7 (kısmen yanlış bilgi).
				İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 3: 131-2.
			(İbn Hacer ve İbn Bahadır'a göre Osmanlı elçileri hacca gitme izni almak için gelmişlerdi.)	Feridun, 1274, 1: 197-8. (Osmanlı sarayına yazılmış Memluk mektubu olarak yanlış adlandırılmıştır.)
831-2/1428-9 dolaylarında yazıldığı tahmin edilen siz iki mektup.	Saadeddin Ağa (yalnızca Barsbay'ın mektubunda adı geçiyor)	Akboğa Bey (yalnızca Murad'ın mektubunda adı geçer).	II. Murad Memluk elçisi geri giderken ona verdiği mektupta Macaristan Kralı Zygmunt'un (1368-1437) Güvercinlik'i Osmanlı fethinden sonra nasıl yeniden kuşattığını ve kendisinin [Murad'ın] şehri ikinci kez nasıl fethettiğini anlatmaktaydı.	Murad'ın mektubu için bkz. Feridun, 1274, 1: 201-2. Barsbay'ın yanıtı için bkz. Feridun, iki tarih-1274, 1: 202-3.
Tarihsiz bir mektup, 832-3/1428-9'a tarihlenmiştir.		Bedreddin Hâşim (yalnızca Osmanlı mektubunda adı geçer).	Kesin değilse de, bu metin Osmanlıların, Emir Bedreddin Hâşim'in II. Murad'a getirdiği bir önceki Memluk mektubuna verdiği yanıt olarak değerlendirilir.	BNF MS 4440, 42b-44a.
			Mektupta Osmanlıların Akkoyunlu hükümdarı Osman ibn Kara Yülük ile Urfa'da esir alınan ve bu mektupla birlikte yolladıkları oğlundan söz edilmekteydi. Ayrıca mektupta Memlukların Şevval 832/Temmuz 1429'daki Diyarbakır kuşatmasında ele geçirilen Habil bin Osman'dan da söz edilmiş olabilir. Habil, babasının onu kurtarmak için ard arda yaptığı girişimlere karşın Recep 832/Nisan 1430'da bir Memluk hapishanesinde ölmüştü.	

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			Ancak tezini BNF MS 4440 üzerine yazan Dr. Dekkiche'nin, bu mektubu kimin aldığına ilişkin bazı kuşkuları bulunmaktadır.	
Rebiülahir 833/ Ocak 1430.			Hem el-Makrîzî hem de İbn Tağrıberdi, Bursa'da veba salgını başladığına ilişkin haberin bu tarihte geldiğini belirtirler. Ancak bu haberin bir diplomatik heyet tarafından mı (aşağıya bakınız), yoksa başka bir kanaldan mı geldiği net değildir.	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 69. El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 821-2.
Cemaziyelevvel 833/Ocak-Şubat 1430. 8 Cemaziyelevvel 833/ 2 Şubat 1430'da Karakoyunlu elçileriyle birlikte kalede huzura çıkmıştır.	İmameddin İvaz Bey (Feridun'un münşeatındaki mektuba göre).		Murad'ın "Frenkler"le üç yıllık bir ateşkes anlaşması imzaladığı haberini Memluk Sultanı Barsbay'a vermek için. Feridun münşeatında, Murad ile Barsbay arasındaki iki tarihsiz mektup gerçekten de Osmanlı sultanının ateşkes anlaşmasından söz eder (İnalcık bu anlaşmayı 831/1427-8'e tarihlemektedir).	El-Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, 4/2: 823. El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 799b. İbn Bahadır, 57a-b. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 69. Tarihsiz mektuplar için bkz. Feridun, 1274, 1: 203-5, 205-6. Anlaşmanın yapıldığı ortamın tarihsel bağlamı için bkz. İnalcık, "Murad II," *İA*, 6: 803.
29 Rebiülevvel 834/15 Aralık 1430'dan önce Kahire'ye geldiği sanılır. Rebiülahir 834 başı/Aralık 1430 sonunda huzura kabul edilmiştir.	Emir Bedreddin Mahmud Bey.		Selanik'in ele geçirildiği (5 Recep 833/30 Mart 1430) ve Akçahisar'daki (Kruya/ Kruje) Gjon Kastrioti ayaklanmasının bastırıldığını haber vermek için. II. Murad ayrıca Sultan Barsbay'ın 26 Camaziyelahir 833/22 Mart 1430'da en büyük oğlu Muhammed ibn Barsbay'ın vebadan ölmesi üzerine başsağlığı dilemiştir.	Feridun, 1274, 1: 198-200 (tarihsiz mektupta Selanik'in fethi yanlışlıkla 5 Recep 832 – 833 yerine – olarak yazılmıştır.) Osmanlı heyetinin güzel armağanlarla varışıyla ilgili olarak bkz. El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 803b (özellikle de armağanlar için). İbn Bahadır, 61a.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
				Memluk şehzadesinin ölümü için bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 3: 449.
12 Safer 837/ 28 Eylül 1433 tarihli Barsbay mektubu.	Cemaleddin Yahya (Barsbay'ın mektubundan).		Barsbay'ın Akkoyunlu topraklarına yaptığı seferi bildirmek için. Aynı mektup Murad'ı Macarlara karşı kazandığı zaferden ötürü de kutlamaktadır. Mektuba göre Barsbay, Diyarbakır'dan 1 Muharrem 837/18 Ağustos 1433'te dönmüştü. Bu tarih Memlukların Akkoyunlu seferiyle örtüşmektedir. Bu mektupta Barsbay II. Murad'a ilk kez *el-Makarr al-Kerîm* olarak hitap etmektedir.	BNF MS 4440, 45b-47b. (Elyazmasında bu mektup yanlışlıkla Murad'ın Barsbay'a yazdığı mektup olarak tanımlanmıştır. Aslında bu, Barsbay'ın, Cemaleddin Yahya başkanlığındaki bir önceki Osmanlı heyetine yanıt olarak Murad'a yazdığı bir mektuptur.) Osmanlıların bu Memluk seferini tanımalarıyla ilgili olarak bkz. Neşri, ed. Öztürk, s. 288.
839/1435-6.			Barsbay, II. Murad'a bir mektup göndererek Timurlu hükümdar Şahruh'a karşı destek istemişti.	İbn Bahadır, 84b. Barsbay ve Şahruh arasındaki kisve konusundaki anlaşmazlık ve gerilimle ilgili olarak bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 68-9, 90, 117-18, 120, 124, 133-4. Dekkiche, "Le Caire," 1: 82-94.
Cemaziyelevvel 840/Kasım-Aralık 1436 tarihinde, Safer 840 ortaları/ Eylül 1436 başına tarihlenen bir mektupla Kahire'ye geldiği sanılır.	Mevlana Hüsameddin (Bursa kadısı).		Hukuksal bir konuyu Memluk sultanına danışmak için. Mektuba göre Gelibolu'nun önde gelen tüccarlarından Hacı Ömer b. Halil (Hatib olarak da bilinir), Trablusşam'da ölmüştü. Bir kadı olan ve tüccarın kızıyla evli olan Mevlana Hüsameddin, Murad'ın mektubunu getirmiş ve ölen kayınpederinin malları ve gelirlerini garanti altına alabilmek için	Feridun 1274, 1: 206. Osmanlı heyetinin armağanlarla gelmesi üzerine bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l*, ed. Habeşî, 4: 43.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			Memluk sultanından yardım istemişti.	
Cemaziyelevvel 840/Kasım-Aralık 1436.			Bir sonraki kayda bakınız. Osmanlı elçileri bir mektup ve armağanlarla gelmişti. Kaynaklarda bir açıklama yoktur.	İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 3: 376.
			Olası nedenler için önceki ve sonraki kayıtlara bakınız.	
Zilkade 840/ Mayıs 1437.			Memluk Sultanı Barsbay, I. Bayezid'in torunuyla evlenmişti. Bu evliliğin ardından Memluklar, II. Murad'ın sarayına sığınan Canibeg'i ele geçirmiş-lerdi. Bu ikisinin örtüşmesi rastlantı olmayabilir. Elimizde somut bir veri olmamasına karşın, Murad ile Barsbay arasında bir anlaşma yapılmış olabileceği düşünülebilir.	İbn Bahadır, 89b. İbn İyâs, 2: 172. Bayezid'in torununun ölümü için bkz. İbn İyâs, 2: 329. Bu iki kardeşin Memluk topraklarına ulaşmasıyla ilgili olarak bkz. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 4: 39-42.
13 Zilhicce 841/ 7 Haziran 1438.			Sultan Barsbay'ın ölümü ve oğlu el-Melik el-Aziz Yusuf'un tahta çıkışı.	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 18: 155.
842/1438-9'a tarihlendiril-mektedir.	Emir Şemseddin Ahmed (yalnızca Feridun münşeatında bulunan Mem-luk mektubunda adı geçmektedir).	?	Murad'ın Arnavutluk'ta (Yuvan'a karşı) ve Selanik dolaylarında elde ettiği zaferleri kutlamak için. Barsbay'ın oğlu Yusuf olduğu sanılan dönemin Memluk sultanı (Feridun münşeatında mektubu yollaya-nın Barsbay olduğu kaydedilmesine karşın), ayrıca Akkoyunlu Hamza Bey ile II. Murad arasındaki anlaşmadan da memnun olduğunu bildirmekteydi.	Feridun, 1274, 1: 200-1. Barsbay'ın oğlu Yusuf, Hamza'nın Akko-yunlu beyi olduğunu ilk kez Muharrem 842/Temmuz 1438'de kabul etmiştir, bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 7.
20 Rebiülahir 842/ 10 Eylül 1438.			Yusuf'un yerine Sultan Çakmak geçmiştir.	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 23-4.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Cemaziyelevvel 842/Ekim-Kasım 1438'e tarihlendirilmektedir.		Seyfeddin Esendemir el-Hasekî ez-Zâhirî.	Memluk sultanı Barsbay'ın ölümünden sonra kendisinin tahta çıktığını bildirmek üzere Osmanlılara bu elçiyi yollamıştı. Memluk armağanları için bkz. mektup ve Üçüncü Bölüm, s. 142-144.	Feridun, 1274, 1: 207-8.
Zilkade 843/ Nisan 1440'ta geldiği sanılır, 21 Zilkade 843/ 24 Nisan 1440'ta huzura kabul edilmiştir.	Veled Bey, dönüşünde kendisine Memluk elçisi Ahmed ibn İnal el-Yusufî ez-Zâhirî eşlik etmişti.	Ahmed ibn İnal el-Yusufî ez-Zâhirî.	Çakmak'ın tahta çıkışını kutlamak ve Osmanlıların 16 Rebiülevvel 843/27 Ağustos 1439'daki Semendire fethini duyurmak için. Getirdiği armağanlar arasında dokumalar, çeşitli türde kürkler ve 30 köle vardı.	Osmanlı elçisinin gelişi ve getirdiği armağanlarla ilgili olarak bkz. İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 4: 176, 177. İbn İyâs, 2: 223.
Çakmak'ın mektubu 20 Zilhicce 843/ 23 Mayıs 1440'ta düzenlenmiştir.			Bu elçi geldiğinde Dulkadıroğulları Hükümdarı Nâsıruddin Mehmed Bey de Kahire'de bulunuyordu.	Tarihsiz Osmanlı mektubu için bkz. Feridun, 1274, 1: 208-12.
20 Zilhicce 843/ 23 Mayıs 1440'tan sonra bilinmeyen bir tarihte ayrılmıştır.			Çakmak bu duyuruya, Osmanlı Elçisi Veled Bey ve ona eşlik eden Memluk Elçisi Ahmed ibn İnal'la birlikte değerli armağanlar ve bir mektupla yanıt vermişti.	Çakmak'ın yanıtının iki kopyası için bkz. BNF MS 4440, 202b-205a ve Feridun 1274, 1: 212-14. Memluk armağanları için bkz. Muhanna, "New Clothes," s. 192-3. Semendire fethi için bkz. İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 168.
1442			Dulkadıroğulları hükümdarı Nâsıruddin Mehmet Bey'in ölümü. Yerine oğlu Süleyman Bey geçmiştir.	
848/1444, bu olay belki de bu tarihten önce meydana			Murad, Karamanoğullarına bir saldırı düzenlemeden önce Mısırlı ulemadan fetva istemişti. Bu seferi yaptığına göre Memluk sarayının izin verdiği	Uzunçarşılı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi" (ek), *Belleten* 1 (1937).

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
gelmişti.			varsayılabilir.	Boyacıoğlu, "Osmanoğullarının Karamanoğlu İbrahim Bey Aleyhine Aldığı Fetvlar," *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Haarlem Sota; Ankara, 2001, s. 641-59.
Cemaziyelevvel 848/Ağustos-Eylül 1444.			II. Murad tahtı, oğlu II. Mehmed'e bırakmıştır.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 169.
28 Recep 848/ 10 Kasım 1444.			Varna Savaşı.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 169-70.
Şaban 848/ Kasım-Aralık 1444.			Şahruh ve Çakmak arasındaki gerginlik artmıştır. Şahruh kisve yollamıştı, ama Kahire halkı bu hareketi açıktan açığa kınamıştı.	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 96-7.
16 Şevval 848/ 25 Ocak 1445.			İbn Tağrıberdi'ye göre Varna haberi Kahire'ye ulaşmıştı	Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, çev. Popper, ed. Fischel, s. 9. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 1: 110-11.
Şevval 848 sonu ile 849/ 1445 başı arasında geldi.	Azeb Bey		Kahire'ye Varna haberini vermek için	II. Mehmed adına Kahire'ye yollanan zafernâme için bkz. BNF MS 4434, 133b-139a. Unvan bölümünde II. Murad hayattayken Molla Hüsrev tarafından hazırlandığı belirtiliyordu.
Al-Aynî'ye göre 22 Zilhicce 848/ 1 Nisan 1445'te (ya da İbn Hacer'e göre 849/1445 başında) geldi ya da huzura kabul edildi.			Köleler gibi değerli armağanlara ek olarak Murad, çok sayıda savaş tutsağını zırhları içinde Kahire'ye yollamıştı. Memluk sultanı bu heyet ve tutsaklara dikkat çekici bir karşılama düzenlemişti.	Neşri, ed. Öztürk, s. 297, 298 not 3698.
			Fetihnamelerin bir bölümü II. Murad, bir bölümü de II. Mehmed adına yollanmıştı.	Hadîdî, s. 212-13.
				Konstantin Mihailovic, s. 81.
				İbn Bahadır, 103a-b.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
				El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân*, 835a. İbn Hacer, *İnbâ*, ed. Habeşî, 4: 234. İbn İyâs, 2: 245-7. İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 4: 311-12. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, çev. Popper, ed. Fischel, s. 9-10.
3 Şevval 849/ 2 Ocak 1446.			II. Mehmed'in tahta çıkışını haber vermek için.	İbn İyâs, 2: 252. İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs*, 4: 324. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, çev. Popper, ed. Fischel, s. 12. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 1: 123.
8 Safer 850/ 5 Mayıs 1446 ile Cemaziyelevvel- Cemaziyelahir 850/ Ağustos 1446 arasında bilinmeyen bir tarihte			II. Murad ikinci kez Edirne'de tahta çıkmıştı.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 169-70.
25 Zilhicce 850/ 13 Mart 1447.			Şahruh'un ölümü.	
18-21 Şaban 852/ 17-20 Ekim 1448.			II. Kosova Savaşı.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 170.
1 Rebiülevvel 853/ 24 Nisan 1449 ya da 4 Cemaziyelahir 853/25 Temmuz 1449'da Kahire'den		Kânim el-Tacir b. Abdullah min Sefer Şah el-Müeyyed	Kânim büyük olasılıkla Kahire'den Osmanlı elçisi eşliğinde ayrılmıştı. Kaynaklarda Osmanlı elçilerinden söz edilmese de, bu elçiler Kahire'ye II. Kosova Savaşını duyurmak için gelmiş	Ibn Taghribirdi, *Al-Manhal Al-Safi*, ed. Ahmad Yusuf al-Najati, Kahire, 1956, s. 9: 13-14. Ibn Taghribirdi, *Havâdis*,

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
ayrılmış 1 Safer ya da 18 Safer 854/ 16 Mart ya da 2 Nisan 1450'de geri gelmiştir.			olabilirler. Kânim'in Edirne görevine ilişkin, II. Murad tarafından hilat giydirilmesi dışında başka ayrıntı bulunmamaktadır.	ed. İzzeddin, 2: 211. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 19: 117, 125.
			Kahire'ye döndükten kısa bir süre sonra Çakmak kendisini elçi olarak Karakoyunlu Hükümdarı Cihan Şah'a yollamıştı. Kanıtlayan kaynaklar olmamasına karşın, Kânim'in peş peşe gittiği Edirne ve Tebriz görevlerinin birbiriyle ilişkili olabileceği düşünülebilir.	Kânim'in Karakoyunlu sarayından sonraki görevi için bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdisü'd-Dühûr*, ed. İzzeddin, 2: 321.
Tam tarih bilinmemektedir.			Bu heyet Murad'ın önemli vezirlerinden Saruca Paşa'ya bir mektup getirmiştir. Mektubun yalnızca unvan ve giriş bölümleri günümüze ulaşmıştır.	BNF MS 4440, 55b-56a.
1 Muharrem 855/ 3 Şubat 1451.			II. Murad'ın ölümü ve II. Mehmed'in tahta çıkışı.	İnalcık, "Murad II," *DİA*, 31: 164-72.
15 Rebiülahir 855/ 17 Mayıs 1451'de ayrıldı.		Emir Esenbey el-Cemalî ez-Zâhirî	II. Mehmed'e babasının ölümü için Çakmak'ın başsağlı mesajını iletmek için.	El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 163, 165.
Zilkade 855/ Aralık 1451'de dönmüş olmalıdır.			Dönüş yolunda Esenbey'e, Mehmed'in tahta çıkışını resmen duyurmak için armağanlarla gelen Osmanlı elçileri eşlik etmişti.	Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. İzzeddin, 2: 325, 342. Har-El, *Struggle*, s. 77.
28 Zilkade 855/ 22 Aralık 1451'de Esenbey'e eşlik eden Osmanlı heyeti bir ziyafette ağırlandı.			Heyet armağan olarak köleler ve kürkler getirmişti. Elçiler, Memluk sultanı tarafından çok iyi ağırlanmışlar, kendilerine günlük olarak 100 dinar ve dönüş	

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
29 Zilkade 855/ 23 Aralık 1451'de Osmanlı heyeti huzura kabul edildi. 24 Zilhicce 855/ 17 Ocak 1452'de ayrıldı.			için de 3,000 dinar verilmiştir. Mehmed'e geri götürdükleri armağanlar arasında peygamberin ailesinden kalan bir kılıç da vardı. Bu özel armağanlar, heyet daha Memluk topraklarını terk etmeden çalınmıştı.	
15 Zilhicce 855/ 9 Ocak 1452.			Sultan Muhammed ibn Baysungur ibn Şahruh'un ölümü.	Beatrice Forbes Manz, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007, s. xvii.
Kesin tarih yoktur, ama bir olasılıkla 856/1452 başlarında ayrılmıştır.	?	Yahşi Bey (Çakmak'ın mektubundan)	Çakmak'ın tarihsiz mektubu Mehmed'in Doğu seferine göndermede bulunur. Bu mektup Mehmed'in İstanbul kuşatmasından önce Karamanoğlu topraklarına yaptığı ilk sefer sırasında ya da sonrasında yollanmış olmalıdır.	
Çakmak'ın mektubuna yanıt olarak Mehmed'in yolladığı mektubun tarihi 2 Safer 856/ 23 Şubat 1452'dir.			Mehmed'in Çakmak'a yanıtı tarihçilere bazı sorunlar yaratmaktadır. Mektup Mehmed'in Kahire'yle olumlu ilişkiler sürdürme dileğini tekrarlar, ama aynı zamanda Çakmak'a, Şahruh'un oğlu Muhammed Cuki'nin ölüm haberini verir (aslında Cuki 848/1445'te ölmüştür). Ancak bu tarihe bakarsak mektubun aslında, iki ay önce ölmüş olan Şahruh'un torunu ve Herat yöneticisi Muhammed-ibn Baysungur'un (Muhammed Cuki'nin değil) ölümünden söz ettiğini düşünebiliriz. Düzenleme tarihi ile mektubun içeriği arasındaki bu tarihsel sıralama uyuşmaz-	Çakmak'ın mektubu için bkz. Feridun, 1274, I: 265-6. Mehmed'in mektubu için bkz. Feridun, 1274, I: 266-8. Mehmed'in mektubuna benzeyen bir başka mektup için bkz. BNF MS 4434, 130b-133b. Unvana bakılırsa Molla Hüsrev'in düzenlediği bu mektup II. Murad'dan Memluk sultanına, büyük olasılıkla Timurlu Sultan Şahruh'un 1447'deki ölümünden sonra yazılmıştır.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			lığının ötesinde, buna çok benzeyen, ama tarihsiz olan bir başka mektup da BNF MS 4434'te bulunmaktadır. Bu kaynakta mektubun, Memluk sultanına II. Mehmed değil, II. Murad tarafından yazıldığı belirtilmekte, ayrıca Feridun münşeatındaki kopyada olduğu gibi Şahruh'un çocuklarının ya da torunlarının değil, bizzat kendisinin ölümünden söz etmektedir.	
857/Mart 1453.			Sultan İnal'ın tahta çıkışı.	Şehabettin Tekindağ, "Īnāl," *EI²*, 3: 1198.
20 Cemaziyel-evvel 857/ 29 Mayıs 1453.			İstanbul'un fethi.	
23 Şevval 857/ 27 Ekim 1453'te (fetihten beş ay sonra) gelmiştir.	Celâleddin el-Kâbûnî	İkinci İmrahor (Emîr-î Âhûr-i Sânî) Yarşbay el-İnalî el-Eşrefî.[10]	İstanbul'un fethini bildirmek için.	Osmanlı heyetinin gelişi ve ayrılışı için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 421-2; Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8[1]: 195, 196, 197-8; Ibn Taghribirdi, *Havâdisü'd-Dühûr*, ed. İzzeddin, 2: 455-56; Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 22: 38-9.[11]
25 Şevval 857/ 29 Ekim 1453'te huzura kabul edilmiştir.			Osmanlı elçisinin getirdiği armağanlar arasında gümüş ve altın nesneler, kürkler ve bazıları İstanbul'un ileri gelenleri olmak üzere köleler bulunmaktaydı. Fetihnâme Molla Gürânî tarafından düzenlenmişti. Sultan İnal, Osmanlı heyetini Zeyneddin Yahya el-Ustadâr'ın terkedilmiş konağında ağırlamıştı.	Tarihsiz olan Osmanlıfetihnamesi için bkz. Feridun, 1274, 1: 235-8.
10 Zilkade 857/ 12 Aralık 1453'te Kahire'den ayrılmadan önce İnal tarafından hilat			Memluk Sultanı İnal iki yanıt gönderdi. Birincisi, aralarında ender	Bu mektubun bir başka kopyası için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 425-31 ve BNF MS 4434, 139a-143a.

10 Emîr-i Âhûr (İmrahor) Memluk askeri sisteminde sultanın ahırlarının ve hayvanlarının bakımı ile görevlidir. Özellikle daha sonraki dönemlerde sayıları birkaç tane olurdu.

11 Burada İbn Tağrıberdi, hem Mehmed'in, hem de İnal'ın mektuplarının kopyalarını, *Havâdis* adlı çalışmasına dahil ettiğini belirtir. Ancak günümüz kopyası bunları içermemektedir.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
giydirilmiştir.			bulunan pelesenk yağı ve fil de olmak üzere değerli armağanlarla birlikte, İnal yönetiminin önde gelen adlarından Emir Yarşbay'la yollamıştı.	Memluklara ulaşan Feridun'unki değil, bu olabilir.
Yarşbay 20 Zilkade 857/ 22 Aralık 1453'te aynı tarihli bir mektupla Kahire'den ayrılmıştır.			Memluk sultanının ikinci yanıtı, Yarşbay'dan iki gün sonra, kendisine eşlik eden Memluklu emir Burunduk el-Eşrefî'yle (?) birlikte Kahire'den ayrılan Osmanlı elçisi Celâleddin'le gönderilmişti. Mektupta Mehmed'in Mekke ve Medine'ye gönderdiği armağanların, bir olasılıkla adı Hoca Zeytûnî olan bir elçiye teslim edildiği belirtiliyordu. Celâleddin ve heyeti büyük olasılıkla Osmanlıların	Memluk sultanının Yarşbay'la gönderilen yanıtı için bkz. Feridun, 1274, 1: 238-9. Bu mektupta İnal'ın Mehmed'e yolladığı armağanların listesi vardı. Memluk elçisinin adı yanlışlıkla "Barsbay" olarak yazılmıştır. Armağan incelemeleri için bkz. Muhanna, "New Clothes," s. 194.
Celâleddin 22 Zilkade 857/ 24 Aralık 1453'te başka bir Memluklu emir				Bu mektubun bir başka kopyası için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 431-6. (el-Bikâî'ye göre bu mektup sır kâtibi Muîneddin Abdüllatif el-Acemî tarafından düzenlenmiştir).
eşliğinde Kahire'den ayrılmıştır.			armağanlarının Mekke ve Medine Şerifleri'ne teslim edilmek üzere yola çıkmasından sonra Kahire'den ayrılmışlardı.	İnal'ın Celâleddin'e emanet edilen ikinci mektubu için bkz. Feridun, 1274, 1: 240-3. (Bu mektup yanlışlıkla Mehmed'in, Memluk sultanı aracılığıyla Mekke şerifine yolladığı mektup olarak tanımlanmıştır).[12] İnal'ın yanıtının bir başka kopyası için bkz. BNF MS 4440, 157a-160a. Bu kopya, İnal'ın Feridun münşeatındaki iki yanıtının birleşimidir (Yarşbay'a verdiği ile Celâleddin'e teslim ettiği). Bu mektup düzenlendikten sonra, bir olasılıkla İnal fikir değiştirmiş ve iki ayrı kişiyle iki ayrı mektup göndermeye karar vermişti.
6 Şaban 858/ 1 Ağustos 1454'te Yarşbay, 22 Rebiülahir 858/21 Nisan 1454 tarihli bir mektupla Kahire'ye dönmüştür.			İnal, Celâleddin'e mektuptan başka, dönüş yolculuğu için gereken hazırlıkları yapabilmesi için 2,000 dinar ile başka armağanlar da vermişti.	

12 Elias Muhanna, bu metni, Mekke şerifinin II. Mehmed'e yazdığı mektup olarak tanımlamıştır. Bir sonuca varabilmek için daha ayrıntılı bir araştırma yapılması gerekir. Muhanna, "New Clothes," s. 194.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
				Feridun münşeatındaki bu mektupların çeviri ve analizleri için bkz. Ateş, "İstanbul'un fethine dair," *Tarih Dergisi* 4 (1952): 11-51. Yarşbay'ın İstanbul'da kalışının ayrıntıları için bkz. Ibn Taghribirdi, *Havâdis-Dühûr*, ed. İzzeddin, 2: 494. Yarşbay'ın İnal'a geri getirdiği mektup için bkz. BNF MS 4440, 160a-161b.
1454			Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in ölümü. Oğlu Melik Arslan'ın tahta geçmesi.	
Safer 859/ Ocak-Şubat 1455.			Abbasi halifesinin bir akrabasının II. Mehmed'e, üstünde halifelik mührü olan sahte bir mektup yolladığı ve çeşitli armağanlar istediğiyle ilgili bir dedikodu yayılmış, ama Mehmed halifenin özel isteklerine memnuniyetle karşılık vermişti.	El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 2: 79.
18 Cemaziyelevvel 860/24 Nisan 1456 tarihinde, 2 Zilhicce 859/ 13 Kasım 1455 tarihli bir mektupla geldi. 21 Cemaziyelevvel 860/27 Nisan 1456'da huzura	Celâleddin el-Kâbûnî	Kanibeg el-Yusufî el-Mihmandar (Kahire muhtesibi).	Sırbistan'ın fethini haber vermek için; beraberinde armağanlar ve savaş tutsakları da getirmişti. Mektup ayrıca Memluk sultanına, Mehmed'in şehzadeleri için yakında yapılacak sünnet şenliklerinin haberini de veriyordu. Elçi, Emir Karaca ez-Zâhirî'nin Ezher Camisi yakınlarındaki konağında ağırlanmıştı. Kanibeg, Osmanlı elçisine	Osmanlı mektubu için bkz. BNF MS 4440, 78a-80a; Ibn Taghribirdi, *Ḥawâdith*, ed. Popper, 8[1]: 256-63; Lugal ve Erzi, "Fatih Sultan Mehmed'in Muhtelif Seferlerine Ait Fetihnameler," s. 169-73.[13] Bu mektubun kısaltılmış biçimi için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 2: 171-4.

13 Tekindağ iki tarafın birbirine gönderdiği armağanlardan söz eder. Bkz. Tekindağ, "Fatih Devrinde," s. 76.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
kabul edildi.			İstanbul'a kadar eşlik etmişti. Memluk sultanının mektubunu sır kâtibi Muîneddin Abdüllatif el-Acemî düzenlemişti.	Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 22: 57, 58. Heyetin dönüş tarihinin ertelenmesi üzerine bir başka yorum için bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 2: 188-9.
20 Recep ya da 5 Şaban 860/ 24 Haziran ya da 9 Temmuz 1456'da Memluk elçisi Kanibeg'le birlikte ayrıldı.			Ayrılmalarına yakın II. Mehmed'in öldüğü dedikodusu yayılmıştı. Bu nedenle ayrılma tarihleri ertelendi.	İnal'ın Kanibeg'le yolladığı Recep 860/ Haziran 1456 tarihli yanıt için bkz. BNF MS 4440, 80a-82b; Ibn Taghribirdi, *Havâdis*, ed. Popper, 8[1]: 263-9.
Recep 861/ Mayıs 1457'de Kanibeg döndü.			Kanibeg (ö. Zilkade 862/ Eylül-Ekim 1458) İstanbul'da çok güzel ağırlandıklarını bildirmişti.	BNF MS 4440'taki kopyada da İnal'ın Mehmed'e ve iki şehzadesi, Mustafa ve Bayezid'e yolladığı armağanların listesi bulunmaktadır. İbn İyâs, 2: 165, 332, 334.
			Bu elçi ziyaretinin ardından ve Karamanoğullarının Memluk topraklarına saldırdığı haberini aldıktan sonra İnal, ordularını Karamanoğullarının üzerine yollamıştı.	İnal'ın Karamanoğullarına yaptığı sefer için bkz. Ibn Taghribirdi, *Nujum*, çev. Popper, 22: 58-9.
			Âşıkpaşazâde'ye göre Mehmed, Memluk sultanının Karamanoğullarına yaptığı sefere lojistik destek vermişti. Ancak bu işbirliğine ilişkin yazışmalarda ya da başka kaynaklarda hiçbir bilgi bulunamamıştır.	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 220.
15 Cemaziyelevvel 865/26 Şubat 1461 Sultan			İnal'ın ölümü.	Tekindağ, "Īnāl," *EI* [2], 3: 1198.
19 Ramazan 865/ 22 Haziran 1461.			Sultan Hoşkadem'in tahta çıkışı.	P.M. Holt, "Khushḳadam," *EI* [2], 5: 73.
1460'lar	Bernedette Dei		Bu elçiden yalnızca Babinger söz eder ve bilgiyi aldığı yeri notlarda belirtmez.	Babinger, "Fatih Sultan Mehmed ve İtalya," *Belleten* 17 (1953), s. 71.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
865/1461-872/1468			Âşıkpaşazâde'ye göre Trabzon'un alınmasından (865/1461) sonra Memluk sultanı, II. Mehmed'i kutlamak için elçi göndermemişti. Ama bu süre içinde II. Mehmed, Memluklu valilere hem elçiler, hem de hac yolları üzerindeki kuyuları onarmaları için para göndermişti. Âşıkpaşazâde bu olayı genellikle 863/1458-9'a tarihlerken, Memluklu tarihçi el-Bikâî, Zilhicce 865/Eylül 1461'deki olaylar içinde buna benzer bir konudan söz etmektedir.	Trabzon'un fethinden sonraki olay için bkz. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 221. Diğer için a.g.e., s.221-2. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 3: 364-5. Har-El bu olayı 871/1466'ya tarihlendirir. Bkz. Har-El, *Struggle*, s. 87.
Ramazan 868/Mayıs-Haziran 1464 ya da Şaban 868/Haziran-Temmuz 1464 (Bu liste İbn Tağrıberdi'nin tarih sırasını izler).			Las Matrie'nin çalışmasını temel alan Tekindağ, II. Mehmed'in, Memluk sultanı tarafından kendisine uygun görülen unvanı, sultanın II. Jean de Lusignan'a (Kıbrıs kralı) yolladığı mektuptan biliyordu. Söylendiğine göre II. Mehmed bu unvandan hoşnut olmamıştı. Ancak bu durumu destekleyecek bir bilgiye bugüne kadar ben ulaşamadım. Benim bugüne kadar okuduğum kaynaklar, 1464'te Memluk sultanının, Osmanlı elçisinin davranışına ve getirdiği mektupta yazılan uygunsuz unvana kızdığını anlatmaktadır.	Tekindağ, "Fatih Devrinde," s. 76. Kıbrıs kralı ve Hospitaler Tarikatı Büyük Üstadının Memluk sultanından kendilerini Mehmed'in saldırılarına karşı korumasını istemesiyle ilgili olarak bkz. El-Bikâî, *Tarihü'l-Bikâî*, 1: 422, 3: 129. İbn İyâs, 2: 420, 421. Ibn Taghribirdi, *Ḥawâdith*, ed. Popper, 8²: 471-73, 477. Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 222-3. İbn Tağrıberdi, İbn İyâs ve Âşıkpaşazâde'nin bu heyetle ilgili ayrıntılı anlatıları için bkz. Dördüncü Bölüm, s. 119-22.
Zilkade 868/Temmuz 1464.			Karamanoğlu İbrahim Bey'in ölümü.	

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Cemaziyelevvel 869/Aralık 1464'te ayrıldı.		Seyyid el-Şerif Nûreddin Ali el-Kürdî	Akkoyunlulara karşı ittifak önermek için. II. Mehmed kendisini doğru dürüst ağırlamamıştı.	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 222-3. İbn İyâs, 2: 427, 434. Har-El, *Struggle*, s. 82.
Safer-Rebiülevver 870/Ekim 1465'te 10 Zilkade 869/ 4 Temmuz 1465 tarihli mektupla döndü				Osmanlıların yanıtı aynı elçiyle yollanmıştı. Bkz. BNF MS 4440, 76b-78a.
Safer 870/ Ekim 1465			Dulkadıroğulları Beyi Melik Arslan, Memluk Sultanı Hoşkadem'in emriyle yapılan bir suikastla öldürüldükten sonra Memluklar ile Osmanlıların Dulkadıroğulları toprakları üzerindeki egemenlik mücadelesi daha da kızışmıştı.	İbn İyâs, 2: 434-5. Venzke, "Mamluk-Dulqadir Iqta," s. 424.
Rebiülevvel 870/ Ekim-Kasım 1465			Dulkadıroğulları Beyi Melik Arslan'ın öldürülmesinden bir ay sonra Memluk Sultanı Hoşkadem, Şah Budak'ı öldürülen kardeşinin yerine geçmesi için aday gösterdi.	İbn İyâs, 2: 435-6. Venzke, "Mamluk-Dulqadir Iqta," s. 424.
Cemaziyelahir 879/ Ocak-Şubat 1466'da bir Osmanlı elçisi gelmiş,			İstanbul'dan Kahire'ye dört mektup yollanmıştı, bunlardan biri Mahmud Paşa'dan, diğerleri de II. Mehmed'dendi.	
10 Rebiülahir 870/ 30 Kasım 1465 tarihli bir mektup getirmişti.			İbn İyâs'a göre II. Mehmed, mektupların da doğruladığı gibi, Hoşkadem'in Şah Budak yerine Şehsuvar'ı atamasını istemişti. Memluk sultanı buna uymayınca, Mehmed kendi adayını desteklemek için birliklerini yollamıştı. İbn İyâs'a göre Mehmed'in bu davranışı Kahire ile İstanbul arasındaki düşmanlığın başlangıcıydı.	Mehmed'in mektupları için bkz. Anonim, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, s. 3-5 (Rebiülahir 871/Kasım 1466 tarihli), s. 40-41 (10 Rebiülahir 870/ Kasım-Aralık 1465 tarihli, yanlışlıkla Mehmed'in Dulkadıroğullarına yazdığı mektup olarak tanımlanmıştır), s. 66-8 (bu da Rebiülahir 871/Kasım 1466 tarihlidir).
Bir başka mektup da Rebiülahir 871/ Kasım 1466 tarihini taşıyordu.			(1466'da Mehmed, Arnavutluk seferiyle meşguldü)	Mahmud Paşa'nın mektubu için bkz. a.g.e., s. 64-5. İbn İyâs, 2: 436-7.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
871-872/Ağustos 1466-Temmuz 1468			Tursun Bey ve İbn Kemal'e göre II. Mehmed aniden, güya Ankara Savaşından sonra kaybedilen sınır şehirleri Malatya ile Darende'yi geri almak niyetiyle, Memluklar üzerine yürümeye karar vermişti. Sonra Osmanlı sultanı fikrini değiştirmiş ve Karamanoğulları topraklarına saldırmıştı.	Tursun Bey, ed. Tulum, s. 145-6. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 272.
Muharrem-Rebiülevvel 872/ Ağustos-Ekim 1467			Şehsuvar bir Memluk birliğini yenmişti. Şah Budak kaçarken, çok sayıda Memluk komutanı ya ölmüş ya da yakalanmıştı.	İbn İyâs, 2: 451. Venzke, "Mamluk-Dulqadir Iqta," s. 425.
10 Rebiülevvel 872/ 9 Ekim 1467			Sultan Hoşkadem Şehsuvar'la mücadeleye devam etmek üzere yeni bir ordu oluşturduğu sırada ölmüştü.	
6 Recep 872/ 31 Ocak 1468			Kayıtbay tahta çıkmıştı.	Carl Petry, *Twilight of Majesty*, s. 36.
872/1468 (?)			Âşıkpaşazâde'ye göre Kayıtbay (hd. 872-901/1468-96) tahta çıktıktan sonra Mehmed kendisine iyi dileklerini iletmek üzere uygun bir heyet yollamıştı. Bundan sonra Mehmed ve Kayıtbay, Dulkadıroğulları topraklarını üzerinde bir anlaşmaya varmıştı. Ancak başka hiçbir kaynak bu anlaşmadan söz etmez.	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 223. Yapıldığı söylenen bu anlaşmanın ayrıntıları ve sonradan bozulmasıyla ilgili bkz. Dördüncü Bölüm, s. 127-9.
872-7/1466-72			Memluklar peş peşe Dulkadıroğulları topraklarına saldırılar düzenlemişti	
Muharrem 874/ Temmuz 1469	Uzun Hasan'ın Karadeniz kıyılarında ele		Petry'nin kayıtları bu habercinin bir diplomatik temsilci mi, yoksa yalnızca bir istihbarat ajanı mı olduğunu	Petry, *Protectors*, s. 46-7.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
	geçirdiği topraklarla ilgili rapor getiren bir Osmanlı habercisi.		netleştirmemektedir.	
Muharrem-Safer 875/Temmuz-Ağustos 1470'te gelmiş.			Mehmed'in Venediklilere karşı kazandığı zaferi (Eğriboz'un fethi) haber vermek için.	Osmanlı heyeti için bkz. İbn İyâs, 3: 52.
			Bu heyetten kısa bir süre sonra, bir Memluk heyeti İstanbul'a ziyarete gelmişti.	Memluk heyeti için bkz. Tursun Bey, ed. Tulum, s. 149; Tursun Bey, ed. İnalcık ve Murphey, 131a.
			Bu sıralarda Osmanlıların da Karamanoğullarını bastırmaya çalıştıklarını hatırlamak gerekir. Bu konuyla ilgili yazılı kanıt ele geçmemiş olsa da, gelen heyetin gündeminde bu konu olabilir.	Karamanoğullarıyla ilgili açıklamalar için bkz. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 298-316.
Rebiülevvel 875/Eylül 1470'te gönderilmiştir.		Şeyh Alaaddin el-Hüsnî	Dulkadıroğulları seferi sırasında Emir Yaşbak Akkoyunlulara, Osmanlılara ve O sıralarda Amasya valisi olan Şehzade Bayezid'e (sonradan II. Bayezid) elçiler yollamıştı. Bu elçi ziyaretlerinin amacı büyük olasılıkla, Memluk ordusunun akınlarının bu hükümdarların topraklarına bir tehdit oluşturmadığının güvencesini vermekti. İbn İyâs'a göre II. Mehmed'e yollanan Alaaddin, Kahire'ye geri döndüğü zaman Emir Yaşbak'a kızgındı. İbn İyâs'ın, Alaaddin'in İstanbul'daki görevine ilişkin Emir Yaşbak'la arasında olan anlaşmazlıkla ilgili söylediklerini İbn Acâ da	Ibn Aja, ed. Tulaymat, s. 94. Şehzade Bayezid ile Yaşbak (?) arasındaki yazışmalar için bkz. Anonim, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, s. 69-70, 70-71.[14] Alaaddin el-Hüsnî'nin dönüşüyle ilgili olarak bkz. İbn İyâs, 3: 75; İbn el-Sayrâfî, *Inba' al-Hasr bi-Abna' al-'Asr*, ed. Habeşî, s. 445-6. Bernadette Martel-Thoumian, "Les Dernières Batailles."

14 İkinci mektubun üstündeki tarihe (896/1491) karşın, editörler Lugal ve Erzi bu belgenin tarihinin yanlış atıldığını ve bu yazışmanın Bayezid Amasya'dayken yapıldığını öne sürerler. Bu iddia şimdilik kabul edilmiş olmakla birlikte, bu mektupların daha fazla araştırılması gerekir.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			desteklemektedir. Bu olayın ayrıntıları için bkz. Dördüncü Bölüm.	Har-El, *Struggle*, s. 96.
			Şehzade Bayezid'e gönderilen el-Seyyid Emir Can, Cemaziyelevvel 876/Ekim-Kasım 1471 tarihli mektupla geri gelmişti.	
Ramazan 876/ Şubat 1472 (bir önceki Memluk Elçisi Şeyh Alaaddin el-Hüsnî'nin Kahire'ye dönmesinden önce)			Emir Yaşbak Şehsuvar'a karşı seferdeyken, bir Osmanlı elçisi Kahire'ye Sultan II. Mehmed'den armağanlar getirmişti.	İbn İyâs, 3: 69. Benjamin Arbel, "Venetian Trade Letters in Fifteenth-Century Acre," *Asian and African Studies* 22 (1988), s. 236-37, 274-75, 286-87.
Safer-Rebiülevvel 877/Ağustos 1472			Şehsuvar Kahire'de idam edilmiştir.	Venzke, "Mamluk-Dulqadir Iqta," s. 425.
Zilkade 877/ Mart-Nisan 1473'te bir Osmanlı elçisi gelmiştir.		İbn Acâ	Akkoyunlulara karşı bir ittifak oluşturabilmek için yapılan bir dizi diplomatik ziyaret.	İbn İyâs, 3: 80, 86,87 (İbn İyâs, s. 80'den itibaren Uzun Hasan üzerine odaklanmaktadır). Har-El, *Struggle*, s. 97-8.
II. Mehmed'e İbn Acâ'yla birlikte dönmüştür.		Devletbey Hamam el-Eşrefî[15]	İbn İyâs'a göre Osmanlı elçisi, Uzun Hasan üzerine yürümek için Recep 877/ Aralık 1472'de Kahire'den ayrılan Emir Yaşbak'ın ordugâhına gelmişti. Elçi sultandan yardım ve ittifak teklifi getirmişti.	Uzun Hasan'ın Avrupa saraylarına yolladığı, ama hem Osmanlı, hem de Memluklar tarafından ele geçirilen mektupları için bkz. İbn İyâs, 3: 86-7; Petry, *Protectors*, s. 48; M.M. Ziyadeh, 203; Ziyade, *The Fall*, s. 6.
Zilhicce 877/				Sonraki Osmanlı elçileri için

15 Devletbey'in mesleğine ilişkin bkz. İbn İyâs, 2: 361, 471.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Nisan-Mayıs 1473'te bir başka Osmanlı elçisi ya gelmiş ya da Kayıtbay tarafından onuruna verilen bir ziyafetten sonra ayrılmıştır.			Yaşbak Osmanlı elçisine armağanlar ve mektuplar vererek, İbn Acâ'nın eşliğinde geri göndermişti.	bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 65.
			İbn İyâs'a göre bir başka Osmanlı elçisi Zilhicce 877/Nisan-Mayıs 1473'te Kahire'ye ulaşmıştı. Bu elçi, Uzun Hasan'ın Avrupa saraylarına yazdığı mektupları ele geçirmiş ve onları getirmişti. Buna karşılık Memluk sultanı Devletbey'i elçi olarak yollamıştı	Memlukların Osmanlı-Akkoyunlu ilişkilerini yakından denetlemelerinin bir örneği için bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 68 (Murad Paşa'nın Akkoyunluların elinde ölmesiyle ilgili rapor).
Safer 878/ Temmuz 1473'te İbn Acâ Kahire'ye geri dönmüştü.				İbn Acâ'nın geri dönüşü için bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 72.
16 Rebiülevvel 878/11 Ağustos 1473			II. Mehmed ile Uzun Hasan arasındaki Otlukbeli (Başkent) Savaşı	
Otlukbeli Savaşından sonra			Otlukbeli Savaşını duyurmak için. İbn Kemal'e göre Mehmed bu heyetle birlikte, Uzun Hasan'ın en büyük oğlu Zeynel Mirza'nın da kesik başını yollamıştı.[16]	İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 366.
				Bu haberin Kahire'ye ulaşması ve Kayıtbay'ın tepkisi için bkz. İbn İyâs, 3: 91.
				Memlukların Osmanlı-Akkoyunlu ilişkilerine dahil olmasıyla ilgili olarak bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 83.
Zilkade 878/ Nisan 1474'te atanmış ya da Kahire'den		Emir Yaşbak el-Cemalî	Büyük olasılıkla Uzun Hasan'a karşı kazandığı zaferden ötürü Mehmed'i kutlamak için. Kayıtbay önce heyetin başına Barsbay el-Eşrefî'yi atamıştı	İlk elçinin ölümü için bkz. İbn İyâs, 3: 90-91.
				Yeni elçinin seçimi için bkz. İbn İyâs, 3: 94.

16 Anhegger'e göre kesik baş Mehmed'in oğlu Cem'e gönderilmişti. Anhegger, "Mu'âli," s. 154. Memluk kaynaklarında bu olayla ilgili hiçbir atıf bulunmamaktadır.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
ayrılmış, Cemaziyelevvel 879/Eylül 1474'te dönmüştür.			(Rebiülevvel 878/Temmuz 1473).[17] Ancak Barsbay İstanbul'a giderken Halep yakınlarında ölmüştü. Bunun üzerine sultan, kendi maiyetinden Emir Elmas'ı Üstâdâr (saray ağası) rütbesine yükselterek, elçi olarak atadı. Sonra fikir değiştirerek Elması azletti ve görevi Yaşbak el-Cemalî'ye verdi.	
			Hem İbn Şahin, hem de İbn İyâs, Kayıtbay'ın bu heyeti, aralarında bir fil ve bir zürafanın da bulunduğu değerli armağanlarla yolladığını öne sürerler.	Kayıtbay'ın II. Mehmed'e yolladığı armağanlar için bkz. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 89-90.
			Anlatılanları, listedeki bazı ayrıntıların farklılığına karşın Muâlî'nin kayıtları da destekler. Muâlî'ye göre Memluk elçisinin getirdiği bir sürü armağan arasında buğday ve yulafla yüklü 800 develik bir de kervan vardı. Heyet 40 günde Halep'e, 70 günde de Mahmud Paşa'nın (ö. 3 Rebiülevvel 879/18 Temmuz 1474) kendilerini karşıladığı Kayseri'ye ulaşmıştı. Elçi İstanbul'dayken günde 300 dinar ödenek almıştı.	Anhegger, "Mu'âli," s. 155. Har-El, *Struggle*, s. 99.
			Bu heyet ile 17 Muharrem 879'da Kahire'den ayrılan heyetin aynı olması çok muhtemeldir (aşağıya bakınız).	
Muharrem 879/ Haziran 1474			Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa'nın ölümü.	
17 Muharrem 879/ 3 Haziran 1474		Esma-i Cundi (?)	Mustafa'nın ölümü nedeniyle Kayıtbay'dan baş sağlığı dilemek için. Ancak Memluk kaynaklarında bu heyetle ilgili hiçbir bilgi yoktur.	Anhegger, "Mu'âli," s. 158-9. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 376.

17 İbn Şahin'e göre, Barsbay Otlukbeli Savaşından önce atanmıştı. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 73.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			İbn Kemal baş sağlığı dilemek üzere birçok diplomatik heyetin geldiğini belirtmekle birlikte bunları kimlerin yolladığına dair bir liste vermez. Muâlî'ye göre armağanlar arasında 40 Arap atı, ender türde bir at ve Hint'ten gelen mallarla yüklü 400 deve bulunmaktaydı. Heyet sınırda Şehzade Bayezid'in adamları tarafından karşılanmıştı. Şehir elçi gelmeden hazırlanmış ve elçi başkente gelince sultanı görmeden önce ileri gelenlere armağanlarını sunmuştu.	
Rebiülahir 879/ Ağustos 1474			Büyük olasılıkla Mustafa'nın ölümünden sonra baş sağlığı dilemek üzere bir heyet yollayan Memluk sultanına teşekkür etmek için. Elçi, sultanın yetkisine karşı çıkan Suriye Valisi İnal el-Hakim'in affedilmesini rica eden mektuplar getirmişti. Sultan bu ricayı kabul etmiş, ayrıca Osmanlı elçisini çok iyi ağırlayarak, kendisine hilat giydirmişti. Elçi bir süre Kahire'de kaldıktan sonra geri dönmüştür.	İbn İyâs, 3: 98. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 103.
Zilhicce 881/ Mart 1477 tarihli mektup.			Karamanoğulları hükümdarı Memluk topraklarına sığındığı zaman II. Mehmed, Memluk sultanına bir mektup yollayıp iade edilmesini istemişti. İki ay sonra, Safer 882'de İbn İyâs, bir Osmanlı elçisinin bir mektupla geldiğini belirtir, ama mektubun içeriğine ilişkin bir bilgi vermez.	T.E.5848 İbn İyâs, 3: 130.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
883-4/1478-80, Rebiülevvel 883/ Temmuz 1478'e tarihlendirilmiştir.			Âşıkpaşazâde'ye göre, II. Mehmed Kahire'ye bir elçi yollamış, elçi başkentte iyi karşılanmamıştı. Memluk sultanı, Osmanlı sarayına elçi olarak Kahire muhtesibini göndermişti. Söylenenlere göre II. Mehmed elçinin statüsünden fazlasıyla alınmıştı. (Ayrıca bkz. Dördüncü Bölüm, s. 173-174.)	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 225. İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 7: 209.
			Bu olay daha erken bir tarihte meydana gelmiş olabilir, ama İbn Şahin'in bu dönemde bir Osmanlı elçisinin gelip gittiğini belirtmesi yararlıdır.	
4 Rebiülevvel 886/ 3 Mayıs 1481			II. Mehmed'in ölümü.	Turan, "Bayezid," *DİA*, 5: 234.
23 Rebiülevvel/ 22 Mayıs 1481			II. Bayezid'in tahta çıkması.	A.g.e., s. 235.
886/1481-2			Kayıtbay, Cem olayında arabulucu olmayı önermiş, büyük olasılıkla karşılıklı elçi ziyaretleri yapılmıştı, ama bu olay, Osmanlı-Memluk ilişkileri bağlamında doğru tarihlendirilebilmek için daha ayrıntılı araştırılmalıdır.	Har-El, *Struggle*, s. 108 vd. Memluk sultanının bu olaydaki rolüyle ilgili yapılan yakın tarihli bir değerlendirme için bkz. Hattox, "Qaytbay's Diplomatic Dilemma Concerning the Flight of Cem Sultan (1481-1482)."
888/1483-4			Osmanlı-Memluk Savaşı başlamadan önce, Dulkadıroğulları topraklarının denetimi için mücadele yeniden alevlenmişti. İki başkent arasında kuşkusuz bazı elçi ziyaretleri olmuş olmasına karşın, kaynaklar herhangi bir diplomatik ziyaretten söz etmez.	Hadîdî, s. 307-8, 311, 317-19.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Muharrem ortaları 888/ Şubat 1483			Karamanoğulları Hükümdarı Kasım Bey'in ölümü.	Uruç, ed. Öztürk, s. 135.
1485-91			Osmanlı-Memluk Savaşı	Bu savaşla ilgili ayrıntılı tarihsel sıralama için bkz. Har-El. Daha kısaltılmış bir sıralama için bkz. Beşinci Bölüm.
Safer 890/ Şubat-Mart 1485'te ayrıldı.		İkinci İmrahor (Emîr-i Âhûr-i Sânî) Canibeg el-Habib el-Alay el-İnalî[18]	İstanbul ile Kahire arasındaki ilişkileri düzeltmek için (bu görevin ayrıntıları için bkz. Giriş, s. 15-16; Beşinci Bölüm, s. 178-179, 184-186)	Anonim, *Tarih-i Al-i Osman*, TKSK, Revan 1099, 100a.
29 Safer 890/16 Mart 1485'te huzura kabul edildi.			Heyet, 29 Safer 890/16 Mart 1485'te güneş tutulmasından sonra Çöke Yaylası'nda (Edirne) huzura kabul edilmiştir. (Bayezid 5 Şevval 889'dan beri orada olmalıydı.)	Anonim, *Tarih-i Sultan Bayezid*, TKSK, Revan 1272, 9b. Anonim, *Anonim Osmanlı Kroniği*, ed. Necdet Öztürk, s. 131. Bihişti, *Die Chronik*, s. 103-6. İbn İyâs, 3: 215-17, 221.
23 Şevval 890/ 2 Kasım 1485'te Şam'a döndü.				İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 303-4.
3 Zilkade 890/ 11 Kasım 1485'te Kahire'ye gitmek üzere ayrıldı, aynı ay içinde başkente vardı			Canibeg, Kahire'ye, Malatya'dan geçerek karayoluyla dönmüştü.	
			Elçi Kahire'ye döndükten kısa bir süre sonra iki devlet arasındaki savaş yeniden başlamıştı.	İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 79-81. Uruç, *Die Frühosmanischen Jahrbücher*, s. 133. Uruç, *Tevarih-i Al-i Osman*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Muradiye 5506/2, 75a-75b. Uruç, ed. Öztürk, s. 136-7.

18 Canibeg'in Muharrem 893/Aralık 1487'deki ölümü için bkz. İbn İyâs, 3: 246.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
				El-Hüseynî, "Kitâb Nefâisü'l-Mecâlis e's-Sultâniyye," s. 133-4. Tursun Bey, ed. Tulum, s. 106. Mustafa Âli, *Künhü'l -Ahbâr*, TTK, 2009, 176b.
890/1485 (?)			890/1485'te, Osmanlı ordusu güneye doğru yürümeden önce Har-El'e göre, "Bayezid, Memluklara bu savaşı İslam hukukuna uygun meşrulaştırabilecek yeterli bir savaş nedeni gösterememişti. [Sultan] ulemadan aldığı bir fetvayla desteklediği resmi bir mektubu, bir elçiyle beraber Kahire'ye yollamıştı."	Har-El, *Struggle*, s. 134-5.[19]
892/1486-7		Hersekzade Ahmed Paşa	Memluk sultanı ele geçirdiği Osmanlı Veziri Hersekzade'nin iki sultan arasında arabuluculuk yapmasını umuyordu. Konunun ayrıntıları için bkz. Beşinci Bölüm, s. 186-188.	Âşıkpaşazâde, ed. Giese, s. 230. İbn İyâs, 3: 226, 237. Hersekzade'nin Memluk topraklarında geçirdiği zamanla ilgili ayrıntılar için bkz. Halil Edhem, "Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın Esaretine Dair Kahire'de Bir Kitabe."
Cemaziyelevvel 894/Mayıs 1489	Davud Paşa'nın yolladığı elçi.		Davud Paşa, Memluk sultanına eğer Osmanlı sultanına bir elçi yollarsa ateşkesin mümkün olabileceğini belirtmişti. Osmanlı kaynakları bu olaya değinmez.	İbn İyâs, 3: 266. Bu heyetle ve Memluk sultanının yanıtıyla ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Beşinci Bölüm, s. 189-190.
Muharrem 895/ Kasım-Aralık 1489			Bayezid'in üç kızının düğün şenliği.	Uruç, ed. Öztürk, s. 144-5.

19 İncelediğim kaynaklarda bu elçiyi bulamadım.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
22 Cemaziyelevvel 895/13 Nisan 1490	Molla Arab'ın yolladığı elçi.		Molla Arab Osmanlı başkentinde barışa aracı olabilmek için etkin çalışmalar yürütmüş ve temsilcileri aracılığıyla Memluklu yöneticilerle iletişim kurmuştu.	İbn Tulun, *Mufakahat*, ed. Muhammed Mustafa, I: 132. Osmanlıların barış çabaları için bkz. a.g.e., I: 122-3.
15 Şaban 895/ 4 Temmuz 1490'da İstanbul'a gelmişti. (Uruç tarihinin bir kopyasına göre elçi, Bayezid'in üç kızının düğün şenlikleri ile Güngörmez yangını arasında bir tarihte gelmişti.)		Mamay min Hudad el-Hasekî	Barış önermek için. Mamay, bir Dulkadıroğulları elçisiyle birlikte gelmişti. İbn el-Himsî'ye göre Emir Mamay İstanbul'a yollandığı zaman Emir Özbek komutasındaki Memluk ordusu Karaman-Kayseri bölgesini talan etmekte olduğundan (Rebiülevvel 895-Zilhicce 895/Ocak 1490 sonu-Ekim 1490 arasında), Mamay Osmanlı başkentinde fiilen tutuklu gibiydi. (Anonim bir Osmanlı tarihçisi de elçiye iyi davranılmadığını belirtmişti.) Uruç'a göreyse Dulkadıroğulları elçisine iyi davranılmamış, ama Memluk elçisi özellikle iyi ağırlanmıştı. (Diğer Osmanlı kaynakları genellikle bu konuda sessiz kalmışlardı.) Uruç'a göre elçi geldikten sonra divan toplanarak Memluklarla sürmekte olan savaşı tartışmış ve barışa karar vermişti. Divandan sonra, 24 Şaban 895/13 Temmuz 1490'da bir deprem olmuş ve bildiğimiz Güngörmez yangını meydana gelmişti.	Mamay'a kötü davranılmış olmasına ilişkin bkz. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, I: 325. Anonim, *Tarih-i Al-i Osman*, TKSK, Revan 1099, 102a-b. İbn İyâs, 3: 273. Memluk elçisine iyi davranıldığı konusunda bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 145. (Bunun tersine Uruç'un Manisa elyazmasında Memluk elçisine nasıl davranıldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Bkz. Uruç, *Tevarih-i Al-i Osman*, Muradiye 5506/2, 81b).
Safer 896		Mamay (?)	Osmanlı kaynaklarına göre, Memluk	Memluk elçisinin Muharrem 896/

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
ortalarında/ Aralık 1490'da İstanbul'dan ayrılmış, 22 Cemazi-yelevvel 896/ 2 Nisan 1491'de Şam'a gelmiş, Cemaziyelahir 896/Nisan-	Ali Çelebi		elçisi İstanbul'a geldiğinde, Bayezid Edirne'deki av seferinden yeni dönmüştü.	Kasım-Aralık 1490'da geldiği iddiaları için bkz. Anonim, *Tarih-i Al-i Osman*, TKSK, Revan 1099, 102b; Uruç, ed. Öztürk, s. 146.
Mayıs 1491'de Kahire'ye girmişti.			Bence bu elçi, önceden Kahire'ye dönmesine izin verilmeyen Mamay'dı. Bayezid barış anlaşmasını imzalamaya karar verince Mamay'ı serbest bırakıp kendisine zengin armağanlar vererek, Ali Çelebi eşliğinde geri göndermişti.	Hadîdî, s. 332-4. Osmanlı ve Memluk elçilerinin İstanbul'dan birlikte ayrılmalarına ilişkin bkz. Uruç, *Tevarih-i Al-i Osman*, Muradiye 5506/2, 83a; Uruç, ed. Öztürk, s. 146.
Recep 896/ Mayıs-Haziran 1491'de mahmelin yola çıkış merasim-lerine katılmış ve ardından hacca gitmişti.				İbn İyâs, 3: 281.
Ali Çelebi'nin dönüşü için bir sonraki kayda bakınız.				İbn Şahin, *Neylü'l-Emel*, 8: 226, 227, 228.
				İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 325-6, 1: 327.
				Memlukların Osmanlı elçisine verdiği ödenek için bkz. T.E.6944 (Bu tarihsiz belge şimdilik buraya konmuştur).
Recep 896/ Mayıs-Haziran 1491'de ayrılmış, 7 Zilhicce 896/ 11 Ekim 1491'de Osmanlı sarayına gelmiş, Rebiülevvel 897/ Ocak 1497'de	(Ali Çelebi)	Canbulat (sonradan Memluk sultanı)	Canbulat, Osmanlı topraklarına geri dönen bir elçiyle (büyük olasılıkla Ali Çelebi) birlikte gelmişti. Beraberinde bazı Osmanlı tutsaklarını da getirmişti. Aralarında Memluk sultanı tarafından iyi niyet göstergesi olarak serbest bırakılan (14 Şaban 896/22 Haziran 1491) Mihaloğlu İskender Bey de	Anonim, *Tarih-i Al-i Osman*, TKSK, Revan 1099, 102b-103a.
				İbn İyâs, 3: 282, 283.
				İbn Tulun, *Mufakahat*, 1: 147, 154.
				İskender Bey'in serbest bırakılmasıyla ilgili olarak bkz. İbn Şahin,

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Şam'a dönmüştü.			bulunmaktaydı.[20] Bayram sırasında İstanbul'da olan elçi, ayrılmadan önce barış anlaşmasını sonuçlandırmıştı.	*Neylü'l-Emel*, 8: 226. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 326, 327-38, 331. Elçilerin İstanbul'a gelişiyle ilgili olarak bkz. Uruç, ed. Öztürk, s.147. Uruç, *Die Frühosmanischen*, s. 136. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 122-3.
Safer ya da Rebiülevvel 899/ Aralık 1493-Ocak 1494'te gelmiş.		Davud Paşa (sonradan nişancı)	Büyük olasılıkla 27 Zilhicce 898/9 Ekim 1493'te kazanılan Kırbova zaferini duyurmak için yollanmıştı (Uruç, Kırbova Savaşını 7 Zilhicce 898/19 Eylül 1493'e tarihlemektedir).	İbn İyâs, 3: 298. Osmanlı elçisinin geri dönüş yolculuğu için bkz. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 347. Kırbova Savaşının tarihi için bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 160.
Rebiülahir 899/ Ocak 1494'te atanmış, Osmanlı baş-kentine giderken Şaban 899/ Mayıs-Haziran 1494'te Şam'a varmış, Kahire'ye geri dönerken Safer 900/Kasım 1494'te Şam'a uğramış. 9 Rebiülevvel 900/8 Aralık 1494'te Kahire'ye ulaşmıştı.		Mamay min Hudad el-Hasekî	Büyük olasılıkla Kayıtbay'ın Kırbova zaferi kutlamasını iletmek için. İbn el-Himsî, Mamay'ın Kahire'ye geri dönüşünü ve aldığı armağanları ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Uruç'a göre, elçi (Polonya kralının elçileriyle beraber) bu kez Bayezid tarafından çok iyi ağırlanmıştı. Şam'a geri döndüğünde kendisine Şeyh Bedreddin el-Cuma eşlik etmişti. Mamay Kahire'ye gitmek üzere Şam'dan ayrılırken maiyetine İbn el-Himsî de katılmıştı.	İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 356, 372-3. Mamay'ın ayrılış hazırlıklarının olağanüstü ayrıntılı anlatımı için bkz. İbn İyâs, 3: 299-300. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 39. Uruç, ed. Öztürk, s. 163.

20 Mihaloğlu İskender Bey'in serbest bırakılmasıyla ilgili olarak bkz. Beşinci Bölüm, s. 150, 152-3.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
25 Rebiülahir 900/ 23 Ocak 1495'te huzura kabul edilmiş.			Irak ve Osmanlı topraklarından gelen elçiler birlikte huzura kabul edilmişti, ama bunun dışında bir bilgi yoktur.	İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 1: 376.
Ramazan 900/ Haziran 1495'te İstanbul'a varmış, Muharrem-Safer 901/Ekim-Kasım 1495'te Kahire'ye dönmüştü.		Şeyh Abdülmümin el-Acemî	Elçi beraberinde Osmanlı başkentine birçok armağan götürmüştü. Aralarında dokumaların ve hayvanların (Uruç'a göre bir zürafa; İbn İyâs'a göre de bir arslan, bir zürafa, bir papağan ve değişik renklerde katırlar) bulunduğu belirtilir.	Bu elçinin İstanbul'a varışı ve getirdiği armağanlarla ilgili olarak bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 168. İbn İyâs, 3: 315-16. M.M. Ziyadeh, s. 210.[21]
			İbn İyâs bu elçinin Kahire'ye dönüşünü de kaydetmişti. Osmanlı hükümdarının ordusunu bir sefere hazırladığı, ama Memluk topraklarına saldırmayacağı haberini getirmişti. Memluk sultanı bu habere sevinmişti.	Ziyadeh, "The Fall," s. 13.
27 Zilkade 901/ 6-7 Ağustos 1496			Kayıtbay'ın ölümü ve oğlu Muhammed Nâsır'ın tahta çıkması.	
903-4/1498-9	Kemal Reis		Kemal Reis yıllık hac kervanı için armağanların yanı sıra, hacıları da getirmişti. Dönüş yolunda kendisine Rodos'tan gelen gemiler saldırmıştı. El koyduğu gemiler ile savaş tutsaklarını Bayezid'e sunmuştu. Hayr Bey'in görevi için bir sonraki kayda bakınız.	İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 169-79. Uruç, ed. Öztürk, s. 183-4.

21 M.M. Ziyadeh'e göre Memluk elçisi Osmanlı elçisiyle birlikte Napoli'ye gitmişti, ama yazar bu bilgiye makalesinin Arapça kopyasında göndermede bulunmaz. İngilizce kopyasındaysa İbn İyâs'a ve bir başka yabancı kaynağa göndermede bulunur. Ancak İbn İyâs, Napoli olayına değinmemişti.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Muharrem 903/ Eylül 1497'de atanmış, 7 Recep 903/ 1 Mart 1498'de sefer hilatı giydirilmiş, Recep 903/ Mart 1498'de Kahire'den ayrılmış, Zilkade 903 sonunda/ Temmuz 1498'de İstanbul'a ulaşmıştı.		Hayr Bey (sonradan Osmanlı valisi)	Osmanlılara Kayıtbay'ın oğlu Nâsır Muhammed'in tahta geçtiğini haber vermek için, beraberinde pek çok armağan da getirmişti Uruç'un yalnızca bir elyazmasında belirttiğine göre Hayr Bey, Sultan Muhammed ibn Kayıtbay adına, Bayezid'in kızlarından birini istemiş, Bayezid bu teklifi kabul etmişti. Görevinden geri döndüğündeyse tahtta başka bir sultan oturuyordu.	Hadîdî, s. 348-50. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 169-70. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 38. 72. İbn İyâs, 3: 377, 387, 410. Kayıtbay'ın oğlunun evlilik teklifi için bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 184-5.
Zilkade 903 sonunda/ Temmuz 1498'de Kemal Reis ve Mihaloğlu ganimetlerini Bayezid'e sunarken Hayr Bey de oradaydı.				
11 ya da 15 Şaban 904/24 ya da 28 Mart 1499'da görevinden geri dönmüştü.				
903-4/1497-9			Bu yıllara Alâüddevle ile Memluk yönetimi arasındaki çatışmalar damga vurmuştu.	Uruç, ed. Öztürk, s. 185.
17 Rebiülevvel 904/ 2 Kasım 1498			Zâhir el-Kansu'nun tahta çıkışı.	

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Şaban 904/ Mart-Nisan 1499			İbn İyâs'a göre Bayezid Halep valisine İbn Turgut'tan (Turgutoğullarından) kurtulmasını emretmişti. Ancak bu mesajı Hayr Bey'in mi, yoksa başka bir Osmanlı elçisinin mi getirdiği net değildir. İbn Kemal'e göre buna benzer biçimde başkentler arasında Ramazanoğulları konusunu tartışmak üzere de diplomatik ziyaretler yapılmış olmalıydı. İbn Kemal bu konunun 916/1510'a kadar sürdüğünü belirtir.	İbn İyâs, 3: 411. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 268-72.
Rebiülevvel 905/ Ekim 1499'da bu göreve atanmış, 11 Şaban 905/ 12 Mart 1500'de Kahire'den ya da Şam'dan ayrılmış, 18 Rebiülahir-10 Cemaziyelevvel 906/11 Kasım-2 Aralık 1500 arasında Edirne'de karşılanmış, 13 Zilkade 906/ 31 Mayıs 1501'de Kahire'ye geri dönmüştü.		Emir Kansu el-Hazinedâr	Kayıtbay'ın oğlu tahttan indirilince Bayezid memnun olmamıştı. Ziyada'ya göre yeni Memluk Sultanı Zâhir el-Kansu kendini aklamak üzere bir elçi yollamıştı. Zâhir el-Kansu'nun emriyle Memluk elçisi Osmanlı topraklarına kalabalık bir heyet ve çok sayıda armağanla gitmişti. Osmanlı topraklarına ulaştığı zaman Bayezid, Modon, Koron ve Anavarya seferine çıkmıştı. Bayezid 22 Safer 906/17 Eylül 1500'de seferden döndükten sonra üç ay Edirne'de dinlenmeye çekilmiş ve Kansu'yu burada kabul etmişti. Kansu el-Hazinedâr Kahire'ye ulaştığı zaman bu kez tahtta Kansu Gavri el-Eşrefî oturmaktaydı.	Bayezid'in Kayıtbay'ın oğlunun idamını onaylamamasıyla ilgili olarak bkz. İbn İyâs, 3: 411. İbn İyâs, 3: 426, 4: 9. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 95, 125-6. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 208 Masraf kayıtları için bkz. Başbakanlık Arşivi/İbnü'l-emin Hariciye 1 (belgenin kayıt tarihi 26 Cemaziyelevvel 906/17 Ocak 1501, kaydı tutan Zaim-i Ulufeciyan Ali Bey). Ziyadeh, "The Fall," s. 13. Ziyadeh, s. 211. Bayezid'in seferden geri dönüş tarihi için bkz. Uruç, ed. Öztürk, s. 203.
29 Zilkade 905/			Bir önceki elçiyi gönderen Zâhir	

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
26 Haziran 1500			el-Kansu'nun hükümdarlığı sona ermişti.	
Zilhicce 905/ Temmuz 1500			Canbulat Memluk sultanı olmuştu.	
Cemaziyelahir 906/ Ocak 1501			Tumanbay Memluk sultanı olmuştu.	
Ramazan 906/ Mart-Nisan 1501			Kansu Gavri el-Eşrefî Kahire'de tahta çıkmıştı.	
Şevval 906/Nisan 1501			Devletbey ve Sibey ayaklanmaları.	İbn İyâs, 4: 7.
			Petry ayaklanmaları 910/1504-5'e tarihlerken, İbn İyâs ilk kez Şevval 906/ Nisan 1501'de bu ayaklanmalardan söz etmiştir.	Petry, *Protectors or Praetorians*, s. 37-8.
			İbn İyâs, Devletbey'in Osmanlı topraklarına sığınmak istediğini, ama Dulkadıroğullarından Alaüd-devle'nin Memluk komutanı adına Kahire'de aracılık yaptığını belirtmektedir.	
			Bayezid ve Kansu Gavri arasında Devletbey konusunda yapılan diplomatik girişimlerin belgesel kanıtları önce Feridun münşeatındaki mektuplarda, sonra da *İnamat Defteri*'nde karşımıza çıkmaktadır.	
			İnamat Defteri'ne göre Devletbey, Konya'da Bayezid'den en azından 909/1503'ten beri ödenek almaktaydı.	
			Bu göndermeler için Memluk komutanları Tanibey ve Yunus'un aşağıda belirtilen diplomatik görevlerine bakınız.[22]	

22 Bu "Yunus"un (ya da bu listede belirtilen başka Memluk elçileri), 1514'te baş çevirmen olarak atanan Emir Yunus olup olmadığı araştırıl-

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Cemaziyelahir 908/Kasım-Aralık 1502'de, elinde Safer 908 ortası/Ağustos 1502 ortasına ait bir mektupla Kahire'ye gelmişti.	Silahdarbaşı Haydar Ağa	Hindubay el-Haseki	Haydar Ağa'nın İstanbul'dan getirdiği mektup da, Kansu Gavri'nin verdiği de bu ziyaretin temel amacının Kansu'nun tahta çıkışını kutlamak olduğunu açıkça gösterir. Ayrıca her iki mektup da Safevilere ve önce Haydar Ağa'ya, sonra da Hindubay'a (Osmanlı kaynakları Memluk elçisinden söz etmese de) aktarılan başka bazı gizli haberlere de göndermede bulunur.	İbn İyâs, 4: 46-7. İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 164-5, 167-8. Haydar Ağa'nın Memluk sultanına sunduğu mektup için bkz. Feridun, 1274, 1: 347-9. Haydar Ağa geri döndüğünde Osmanlı sultanına teslim ettiği tarihsiz mektup için bkz. Feridun, 1274, 1: 349-50.
Recep 908/Aralık 1501-Ocak 1502'de Hindubay'la yedi gün birlikte kaldıktan sonra ayrılmıştı.			Buna ek olarak Hoca Saadeddin, Haydar Ağa'nın Cem Sultan'ın kızını da Kahire'den getirdiğini iddia eder. Kansu'nun Haydar'a verdiği mektupta, Hindubay'a teslim edildiği belirtilen bir başka mektuba da değinilir, ama bu mektup bulunamamıştır.	Hoca Saadeddin, *Tacü't-Tevârîh*, 1279, 2: 127-8. Cem'in Mısır'da kalan kızına bir gönderme için bkz. İbn Kemal, *TAO: VII. Defter*, s. 39 (oğluna göndermede bulunulmamıştır).
Ramazan 908/Şubat-Mart 1503'te hilat giydirilmiş, Muharrem 909/Temmuz 1503'te Kahire'den ayrılmış, 25 Cemaziyelevvel 909/15 Kasım 1503 "ziyafet"in (?) yapıldığı gün İstanbul'da arma-		Tanibey el-Hazinedâr (*İnamat Defteri*'ne göre Teymin Bey)	Kaynaklarda Tanibey'in görevinin içeriğine ilişkin bir açıklama yoksa da, ziyaretin zamanlaması, konunun, Safevilere karşı bir ittifak kurmak olduğunu düşündürür.[23] Tanibey Osmanlı sarayında kaldığı süre içinde, iki ayrı günde, en az iki farklı armağan takımı almıştır. İkinci takımda aldıklarının listesine bakınca, bunların Kahire'deki Memluk yöneticilerine gönderildiği anlaşılmaktadır. Ama	İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 170. Memluk elçisine İstanbul'da verilen armağanlar ve ödenekler için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 9b, 10b. Devletbey Konya'dayken, kendisine verilen ödeneklere yapılan birden fazla gönderme için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 4b, 11a ve 11b. Cafer Çelebi'ye yapılan gönderme için

maya değer bir konudur. Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice," s. 513.

23 İbn Tulun, beraberindeki heyet ve armağanlarla birlikte İstanbul'a giderken, 8 Safer 909/2 Ağustos 1503'te Şam'a gelen Emir Özbek el-Hazinedâr'dan söz eder. Bu ziyaretin amacını saptayabilmek için daha fazla araştırma yapılması gerekir. İbn Tulun, *Mufakahat*, 1: 268-9.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
ğanlar almış, 6 Cemaziyelahir 909/25 Kasım 1503'te ikinci kez armağanlar almış,[24]			hangilerinin Memluk sultanına verilmesi gerektiği çok açık değildir.	bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 12a.
			Osmanlı hazine kayıtlarında bulunan bu önemli armağan listesi, elçinin önemli bir görev nedeniyle geldiğini, ama bunun başka kaynakların gözünden kaçtığını düşündürür.	İbn İyâs, 4: 55, 63.
Zilkade 909/ Nisan-Mayıs 1504'te Kahire'ye dönmüştü.			*İnamat Defteri*'ne göre Bayezid'in Tanibey'le Kansu'ya yolladığı mektup, ünlü Tacizade Cafer Çelebi tarafından düzenlenmiştir.	
22 Muharrem 909/17 Temmuz 1503'te ödenek almış.	Arab Mehmed (?)		*İnamat Defteri*'ne göre Bayezid, kardeşi Cem'in oğlu Ahmed'e gönderilmek üzere bir miktar para tahsis etmişti. Bir gün sonraya kaydedilen bir başka nottaysa "Arab Mehmed" adında birine ayrı bir ödenek ayrıldığı yazılmıştır. Belki de Ahmed'e yapılan tahsisat, hâlâ Kahire'de bulunan şehzadeye götürülmek üzere bu kişiye emanet edilmişti. Cem'in kızının Haydar Ağa tarafından geri getirildiğini biliyoruz (yukarıdaki ilgili elçi ziyaretine bakınız), ama elçi, belki oğlunu getirememişti.	Anonim, *İnamat Defteri*, 2b.
Safer 910/ Temmuz-Ağustos 1504	Alaaddin (?)		Mısır'a yazılmış, istihbaratla ilgili ya da gizli bir yazışma olduğu düşünülen bir mektuptaki gönderme.	Anonim, *İnamat Defteri*, 35b.
8 Rebiülevvel 910/19 Ağustos 1504'te Yunus,		Yunus el-Hasekî	Bayezid bu mektubu, Osmanlı topraklarına sığınan Devletbey adına yollamıştı. Mektupta Safevi sorununa da değinilmişti.	Bayezid'in mektubu için bkz. Feridun, 1274, 1: 354-5.

24 Tam da bu tarihte Mehmed adlı bir şaire, Memluk sarayına yollanacak bir mektup için yazdığı şiirden ötürü bir ödül verilmişti. Ancak kayıt pek açık değildir. Bu konunun daha fazla araştırılması gerekir. Bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 10a (tarihi 6 Cemaziyelahir 909/26 Kasım 1503).

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
Bayezid'den armağanlar almıştı.	Sinan Bey	Yunus ve Sinan Bey	Başka Osmanlı kaynaklarında Devletbey'e yapılan göndermeler için bkz. Emir Tanibey el-Hazinedâr'ın diplomatik ziyaretleri.	Sinan Bey'le yollanan Memluk yanıtı için bkz. Feridun, 1274, I: 355-6. Bayezid tarafından Yunus el-Hasekî'ye verilen armağanların ve ödeneğin listesi için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 36a. Devletbey Konya'dayken, kendisine verilen ödeneklere yapılan birden fazla gönderme için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 4b, 11a ve 11b. Kopraman, "Osmanlı-Memluk," s. 482. Mutawalli, *Al-Fatkh Al-'Uthmani*, s. 44.
Recep 912/ Kasım 1506			Devletbey, Kahire'de Memluk sultanı tarafından kabul edilmişti.	İbn İyâs, 4: 107, 109, 118. Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," s. 5.
Zilkade 912/ Mart 1507'de gelmiş.			Bir Osmanlı elçisinin Memluk topraklarına geldiği bilinir, ama başka bilgi yoktur.	
Memlukların Safevilere saldırı hazırlıkları büyük olasılıkla Rebiülahir 913/ Ağustos-Eylül 1507'e rastlamaktadır.				
25 Zilhicce 912/ 8 Mayıs 1507		Yunus (?)	Bu kişi, Osmanlı başkentini daha önce, Rebiülevvel 910/Ağustos 1504'te ziyaret eden kişi olabilir.	Anonim, *İnamat Defteri*, 102a.
Büyük olasılıkla 10 Muharrem 913/	Mevlana Alaaddin (?)		Silah, top ve gemi yapımı için gerekli malzemeyi getirmek üzere.	Kemal Reis'e Mısır'a götürmesi için verilen ödeneklerin ve armağanların

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
22 Mayıs 1507'de Osmanlı sultanı Kemal Reis'e armağanlar ve ödenekler teslim etmişti.	ve Kemal Reis ile büyük olasılıkla yukarıda adı geçen elçi Yunus.		Görevi yalnızca Portekiz tehdidini yok etmek değil, aynı zamanda Memluk sultanının Safevilerle pazarlığa oturmasını engellemekti.	olağanüstü ayrıntılı listesi için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 107b. Mevlana Alaaddin'e yapılan gönderme için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 108a.
14 Cemaziyelevvel 913/21 Eylül 1507'de Mevlana Alaaddin (?) huzura kabul edilmiş, 19 Cemaziyelevvel 913/26 Eylül 1507'de Kemal Reis Memluk sultanı tarafından kabul edilmiş, her ikisinin de 11 Cemaziyelahir 913/18 Ekim 1507'de geri dönmeleri için izin verilmiş, Şaban 913/Aralık 1507'de Osmanlı topraklarına varmış olmalıydılar.	elçi Yunus		İbn İyâs'ın kayıtları, Kemail Reis'in huzura kabulünden birkaç gün önce huzura çıkan bir başka Osmanlı elçisinin daha olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu elçinin, 21 Rebiülevvel 913'te Osmanlı sultanından bir ödenek alan Mevlana Alaaddin adında biri olması mümkündür. Bu elçiler Memluk sultanı tarafından iyi ağırlanmış ve hilat giydirilmişlerdi. Maiyetlerinde olanlara da ayrıca kürklü giysiler armağan edilmiştir.	İbn İyâs, 4: 109,118,119-20, 122. Kemal Reis'in Osmanlı topraklarına döndüğü düşünülen tarih için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 107b, 108a.[25] Bostan, "Kemal Reis," s. 226-7. Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy."
Safer 915/Mayıs-Haziran 1509			Şehzade Korkud Dimyat'ta ortaya çıkmıştı.	
Muharrem 915/Nisan-Mayıs		Allan el-Divitdâr	Allan elçi olarak ilk atandığında, kendisine verilen görev, hastalıktan yeni kalkan	İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 193-4.

25 *İnamat Defteri*'ne göre, 22 Şaban 913/22 Aralık 1507'de Kemal adlı birisi, bütün malları ve ödenekleri hazineye geri vermişti. Bu Kemal'in Kemal Reis olduğu görüşündeyim.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
1509'da atanmış, 6 Cemaziyelevvel 915/22 Ağustos 1509'da ayrılmış, 9 Şevval 915/20 Ocak 1510'da bir olasılıkla İstanbul'a gelmiş, 15 Şevval 915/26 Ocak 1510'da huzura kabul edilmiş, 19 Muharrem 916/28 Nisan 1510'da Şam'a dönmüş, 10 Rebiülevvel 916/17 Haziran 1510'da ya Kahire'ye gitmek üzere Şam'dan ayrılmış ya da Kahire'ye varmıştı.			Osmanlı sultanına, Memluk sultanının geçmiş olsun dileklerini iletmekti. Korkud'ungelmesi nedeniyle Allan'ın hem Kahire'den ayrılışı ertelenmiş, hem de görevinde bir değişiklik yapılmış olmalıdır. Sonunda Allan Kahire'den etkileyici, kalabalık bir heyetle ayrılmış ve bu amaçla bir Memluk filosu hazırlanmış olduğundan büyük olasılıkla deniz yoluyla İstanbul'a gitmişti. İstanbul'da kaldığı sürece Allan, çok iyi ağırlanmış, hem kendisi, hem de Kansu Gavri için değerli armağanlar almıştı. Allan'ın Kahire'ye dönmesinden bir ay sonra, 4 Rebiülahir 916/11 Temmuz 1510'da Şehzade Korkud babasının topraklarına geri dönmek için Memluk sultanından izin istemişti, bu da Allan'ın şehzade adına yaptığı görüşmelerin başarısını ortaya koyuyordu. Allan döndükten kısa bir süre sonra terfi ettirilmişti.	İbn İyâs, 4: 152, 156, 160, 184. İstanbul'da kaldığı süre için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 179b, 180a, 180b. Korkud'un Memluk topraklarında kalışıyla ilgili olarak bkz. Altıncı Bölüm, s. 217-221.
12 Zilhicce 915/ 23 Mart 1510'da Kahire'den ayrılmış, Rebiülevvel 916/ Haziran 1510'da gelmiş, 25 Rebiülevvel 916/ 2 Temmuz 1510'da huzura kabul edilmiş, Recep 916/ Ekim 1510'da Bayezid'in yardım sözüyle Kahire'ye		Yunus el-Devle el-Âdilî	Bu elçi Edirne'ye kalabalık bir heyetle gemiş ve Memluk sultanının yardım talebini tekrarlamıştı. Rodos'un Ayas'ta Memluk gemilerine saldırdığı haberi büyük olasılıkla Yunus İstanbul'dayken gelmişti. Brummett'e göre Osmanlı sultanının Yunus'la görüştüğü konulardan biri de bu saldırıydı. Rodos, ortak Osmanlı-Memluk güçlerinin adaya saldıracağı	İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, 2: 189-90. Edirne'deki huzura kabul merasimi için bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 200a. Yunus'un geri dönüşü için bkz. İbn İyâs, 4: 196. Osmanlı yardımının gelişiyle ilgili olarak bkz. İbn İyâs, 4: 201. Brummett, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," s. 9.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
geri dönmüştü.			konusunda yanılmıştı. İki başkent arasında yapılan son görüşmelerde yaklaşan Portekiz tehlikesinin konu olduğundan habersizlerdi.	Brummett, "The Overrated Adversary," s. 534-5. Sultan Kansu Gavri'nin Memluk filosunun yenilgisiyle ilgili üzüntüsü ve ilk tepkileri için bkz. İbn İyâs, 4: 191-2, 195.
5 Rebiülevvel 916/ 12 Temmuz 1510'da huzura kabul edilmiş.		Kesebey	Kesebey, Bayezid'e, Korkud adına durumu açıklayan tarihsiz bir mektup vermişti.	Kesebey'in huzura kabul edilişi ve aldığı armağanlarla ilgili olarak bkz. Anonim, *İnamat Defteri*, 202b, 203a.
5 Cemaziyelevvel 916/10 Ağustos 1510'da armağanlar almış.			Bu mektubun günümüze ulaşan kopyası, büyük olasılıkla özgün metnin Türkçe çevirisidir.	Mektubun Türkçe kopyası için bkz. T.E.5464.
			Elçi aynı ay içinde birkaç takım armağan almıştı.	Bayezid'in bu mektuba verdiği tarihsiz yanıt için bkz. Feridun, 1274, 1: 356-7.
			Geriye Bayezid'in mektubuyla dönmüştü. Günümüze ulaşan kopyada Kesebey'le dönen bir Osmanlı elçisinden söz edilmez.	
20 Cemaziyel-evvel 916/ 25 Ağustos 1510	Kasım Bey		Bayezid, Kasım Bey'le Korkud'a bir miktar ödeme yollamıştı. Ancak şehzadenin o tarihte Kahire'de olup olmadığı çok net değildir. Ayrıca Kasım Bey'in bir elçi mi, yoksa yalnızca bir haberci mi olduğu da bilinmez.	Anonim, *İnamat Defteri*, 204a.
	Necmeddin[26]	Bektay el-Hasekî	Kansu Gavri'nin tarihsiz yanıtına göre, Necmeddin, Korkud'un durumunu bir kez daha görüşmesi için yollanmıştı.	Feridun, 1274, 1, s. 357-8.

26 Kahire'ye yollanan temsilciler arasında Ali adlı bir kadı bulunması da muhtemeldir. Bir olasılıkla Osmanlı elçisi olarak barış anlaşması görüşmelerini yapan kişi de buydu.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
			Kansu Gavri, Necmeddin kendi elçisi Bektay el-Haseki'yle geri göndermişti.	
			Bu kişilere başka göndermeler bulunamamıştır.	
Şevval 916/ Ocak 1511	Bir Osmanlı elçisi ve Selman Reis		Kansu Gavri'nin Yunus (görevi için yukarı bakınız) aracılığıyla Osmanlılara ilettiği yardım isteği, Şaban 916/Kasım 1511'de Selman Reis ve Ahmed Reis komutasında İskenderiye'ye ulaşmıştı. Filonun bir bölümü Şevval 916/Ocak 1511'de Kahire'ye götürülmüştü.	İbn İyâs, 4: 201.
16 Zilkade 916/ 14 Şubat 1511	(yukarıdakinin aynısı ?)		İbn İyâs'a göre bu elçi olağanüstü iyi ağırlanmıştı. Getirdiği mektupta Kemal Reis'in kaybolduğu haberi vardı. Elçi Memluklardan aldığı yanıtla hemen geri dönmüştü.	İbn İyâs, 4: 202-3. Kemal Reis'in Recep 916/Ekim 1510 tarihindeki ölümüyle ilgili olarak bkz. Bostan, "Kemal Reis," s. 227.
7 Rebiülevvel 917/ 4 Haziran 1511 (Hayr Bey'in mektubundan)	Hayreddin Ağa (mektuptan)		Yukarıda sözü edilen ve adı Hayr Bey'in mektubunda (aşağıya bakınız) geçen elçi, Hayreddin Ağa olabilir. Dönüş yolculuğunda Halep'te mola vermiş olabilir. Hayr Bey'in mektubu (Türkçe), Osmanlı hükümdarına, Memluk sultanının bilgisi dahilinde gönderilmişti. Mektup Safevilere karşı oluşturulabilecek bir ittifaktan söz etmekteydi. Memluk geleneklerine göre sıradışı bir adı olmasından ötürü bu elçinin bir Osmanlı olması ve geri giderken Hayr Bey'in mektubunun kendisine verilmiş olması muhtemeldir. (yukarı bakınız)	T.E.5483[27]

27 Mütevelli, *El-Fethü'l-Osmani*, s. 45-6.

Tarih	Osmanlı	Memluk	Amaç/detay	Kaynak
7 Safer 918/ 24 Nisan 1512			Selim, babası Bayezid'in yerine geçti.	Turan, "Bayezid II," *DİA*, 5: 237.
Safer 918 sonlarında/ Nisan-Mayıs 1512'de İstanbul'a gitmek üzere Kahire'den ayrılmış, Ramazan 918/Kasım-Aralık 1512'de Kahire'ye dönmüştü.		Hamid Mağribi	Bu elçi I.Selim tahta çıktıktan sonra, yardım talebiyle gelmişti.	İbn İyâs, 4: 285.
5 Rebiülevvel 918/ 21 Mayıs 1512			II. Bayezid'in Dimetoka yolunda ölümü.	Turan, "Bayezid II, *DİA*, 5: 237.
Rebiülahir 918/ Haziran-Temmuz 1512			Kahire, aralarında Osmanlı elçisinin de bulunduğu 14 yabancı temsilciyi aynı zamanda ağırlamıştı. Osmanlı elçisi Bayezid'den boşalan tahta Selim'in geçtiğini duyurdu.	İbn İyâs, 4: 268-9.
Rebiülahir-Cemaziyelevvel 918/Haziran-Ağustos 1512			Bayezid'in ölüm haberi Kahire'ye ulaştı.	İbn İyâs, 4: 269-70.

Açıklamalar:
Fahir İz'e göre, Âşık Paşa (670/1272-733/1333), Mısır'a elçi olarak yollanmıştı. İz, Âşık Paşa'yı Kahire'ye kimin yolladığına değinmemiştir.[28] Wansbrough'ya göre, Memluk Elçisi Tağrıberdi II. Bayezid'e de gönderilmişti. Ancak yazar bu diplomatik ziyaretin tarihini vermez.[29] Hüseyin Hüsameddin'e göre önde gelen tüccarlardan Amasya'da dini vakıflar kuran el-Hac Mustafa Çelebi, hem II. Mehmed, hem de II. Bayezid tarafından elçi olarak Mısır'a yollanmıştı. Ancak görevinin ne olduğuna ilişkin bilgi yoktur.[30]

28 Fahir İz, "Aşık Paşa," *EI* ², 1:698-9.
29 Wansbrough, "A Mamluk Ambassador to Venice," s. 510.
30 Abdizade Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1328/1927, 1:109.

Seçilmiş Kaynakça

Kısaltmalar

B.A. – Başbakanlık Arşivi
BNF – Bibliotheque Nationale Français
BSOAS – Bulletin of the School of Oriental and African Studies
CHE – Carl Petry, ed. Cambridge History of Egypt, cilt 1, Cambridge, Cambridge University Press, 1998
DİA – Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 1988
EI² – *The Encyclopaedia of Islam*, yeni baskı, Leiden, E.J. Brill, 1960
Gifts of the Sultan – Linda Komaroff, ed. *Gifts of the Sultan: The Arts of Giving at the Islamic Courts*, Los Angeles, CA, Los Angeles County Museum of Art, 2011
İA – İslâm Ansiklopedisi: İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lûgati, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1950-88
IJMES – International Journal of Middle East Studies
İnamat Defteri – Anonim, *İnamat Defteri*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet 71
JESHO – Journal of Economic and Social History of the Orient
MSR – Mamluk Studies Review
Robes and Honor – Gordon, Stewart, ed. *Robes and Honor: The Medieval World of Investiture*, New York, NY, Palgrave, 2001
SI – Studia Islamica
Süleymaniye – Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi
TAO – Tevârih Âl-i Osman
T.E. – Topkapı Sarayı Arşivi
TKSK – Topkapı Sarayı Kütüphanesi
TOEM – Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, devamı *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, İstanbul, 1326-39/1910-21
TTEM – Türk Tarih Encümeni Mecmuası, İstanbul, 1922-31
TTK – Türk Tarih Kurumu

Alıntı yapılan arşiv belgeleri

B.A., İbnü'l-emin Hariciye 1
T.E. 1037
T.E. 3739
T.E. 5464
T.E. 5483
T.E. 5552
T.E. 5594/1, 2, 3
T.E. 5690
T.E. 5848
T.E. 6385

T.E. 6938
T.E. 6944
T.E. 7143
T.E. 9504
T.E. 12105
T.E. 12282
T.E. 12301

Diğer Birinci El Kaynaklar (yayınlanmamış elyazmaları dahil)

Adorno, Jean, *Itinéraire d'Anselme Adorno en Terre Sainte (1470-71)*, çev. ve ed. Jacques Heers ve Georgette de Groer, Paris, 1978.

Ahmed Feridun Bey (ed.), *Münşeatü's-selâtin*, 2 cilt, İstanbul, 1274-5/1857-9.

Ahmedî,
(1) *İskender-nâme: İnceleme, Tıpkıbasım*, ed. İsmail Ünver, Ankara, TTK, 1983.
(2) *Tevārīḫ-i Mülük-i Āl-i Osmān Ġazv-i İşān Bā Küffār*, ed. Kemal Sılay, Cambridge, MA, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, 2004.

Ali, Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, ed. Niyazi Ahmet Banoğlu, İstanbul, 1973.

Anhegger, Robert, "Mu'âli'nin Hünkârnâmesi," *Tarih Dergisi* 1 (1949):145-65.

Anonim, *Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
——, BNF MS 4440.
——, BNF MS 4434.
——, *Byzantium, Europe, and the Early Ottoman Sultans, 1373-1513: An Anonymous Greek Chronicle of the Seventeenth Century*, çev. ve ed. Marios Philippides, New Rochelle, NY, Caratzas, 1990.
——, *İnamat Defteri*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet 71.
——, *Fatih Devrine Ait Münşeât Mecmuası*, ed. N. Lugal ve A.S. Erzi, İstanbul, İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.
——, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Hân: İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) üzerinde Anonim Gazavâtnâme*, ed. Halil İnalcık ve Mevlûd Oğuz, Ankara, TTK, 1978.
——, *Kitabü'l-Hedaye ve't-Tuhaf*, ed. Muhammad Hamidullah, Kuveyt, 1379/1959.
——, *Onaltıncı Asırda Yazılmış Grekçe Anonim Osmanlı Tarihi*, çev. ve ed. Şerif Baştav, Ankara, Ankara Üniversitesi, 1973.
——, *Osmanlı Devlet Düzenine Ait Metinler I: Kitâb-ı Müstetâb*, ed. Yaşar Yücel, Ankara, 1974.
——, *Tarih-i Al-i Osman*. TKSK, Revan 1099.
——, *Tarih-i Sultan Bayezid*. TKSK, Revan 1272 (ayrıca bkz. Matrakçı Nasuh).
——, *Tevārīḫ Āl-i Osmān: Giese Neşri*, ed. Nihat Azamat, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.

Âşıkpaşazâde
(1) *Die altosmanische Chronik des Āşıkpaşazāde*, ed. F. Giese, Leipzig, Otto Harrasowitz, 1929.
(2) *Tevārīḫ-i Āl-i Osmāndan Āşıkpaşazāde Ta'rīḫi*, ed. Âlî Bey, İstanbul, 1332/1914.
(3) *Osmanoğulları'nın Tarihi*, ed. Kemal Yavuz ve Yekta Saraç, İstanbul, 2003.

El-Aynî, *Ikdü'l-Cumân fî Târihi Ehli'l-Zamân*, Süleymaniye Carullah Efendi 1591.
Bihişti, Ahmed Sinan Çelebi, *Die Chronik des Ahmed Sinân Čelebi Genannt Bihišti: Eine Quelle zur Geschichte des osmanischen Reiches unter Sultan Bāyezid II*, ed. Brigitte Moser, Münih, Dr. Rudolf Trofenik, 1980.
El-Bikâî, İbrahim bin Ömer, *İzhârü'l-Asr li-Esrâri Ehli'l-Asr: Tarihü'l-Bikâî*, ed. Muhammed Sâlim ibn Şedîd el-Avfî, 3 cilt, Gize, 1992.
——, *Invânü'z-zamân bi-Terâcimi'ş-Şüyûh ve'l-Akrân*, ed. Hasan Habeşî, 5 cilt, Kahire, 2001.
Breydenbach, Bernhard von, *Bernhard von Breydenbach: Peregrinatio in Terram Sanctam*, ed. Isolde Mozer, Berlin, 2010.
Brocquière, Bertrandon de la,
(1) *Le Voyage d'Outremer de Bertrandon de Brocquière*, ed. Charles Schefer, 1892; yeni baskı, Frankfurt am Main, 1994.
(2) *Bertrandon de la Brocquière'in Denizaşırı Seyahati*, çev. İlhan Arda, ed. Charles Schefer, İstanbul, Eren, 2000.
Chalkokondyles, Laonikos, *A Translation and Commentary of the "Demonstrations of Histories,"* çev. ve ed. Nicolaos Nicoloudis, Atina, 1996.
Ciriaco d'Ancona, *Later Travels*, ed. ve çev. Edward W. Bodnar ve Clive Foss, Cambridge, MA, The I Tatti Renaissance Library, 2003.
Doukas, *Decline and Fall of Byzantium*, çev. Henry J. Magoulias, Detroit, MI, Wayne State University Press, 1975.
Ernst, Hans (ed.), *Die Mamlukischen Sultansurkunden des Sinai-Klosters*, Wiesbaden, 1960.
Esad Efendi. *Teşrifat-ı Kadime*, İstanbul, 1287/1870.
——, *Osmanlılarda Töre ve Törenler: Teşrîfât-ı Kadîme*, ed. Yavuz Ercan, İstanbul, 1979.
Fabri, Felix, *Voyage en Egypte de Félix Fabri*, 1483; Kahire, 1975.
Frescobaldi, Leonardo, Giorgio Gucci ve Simone Sigole, *Visit to Holy Places of Egypt, Sinai, Palestine, and Syria in 1384*, Kudüs, 1948.
Ghistele, Joos van, *Le Voyage en Egypte de Joos van Ghistele, 1482-83*, ed. Renée Bauwens-Préaux, Kahire, 1976.
Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1991.
Harff, Arnold von, *The Pilgrimage of Arnold von Harff: Knight from Cologne, through Italy, Syria, Egypt, Arabia, Ethiopia, Nubia, Palestine, Turkey, France and Spain, which he accomplished in the years 1496 to 1499*, çev. Malcolm Letts, Londra, Hakluyt Society, 1946.
Hoca Saadeddin,
(1) *Tacü't-Tevârîh*, cilt 2, İstanbul, 1279-80/1863-4.
(2) *Tacü't-Tevârîh*, ed. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1979.
El-Hüseynî, Hüseyin bin Muhammed, "Kitâb Nefâisü'l-Mecâlis e's-Sultâniyye fî Hakâ'iki'l-Esrâri'l-Kur'âniyya," *Mecâlisü'l-Sultân el-Gavri* içinde ed. Abdü'l-vehhab Azzam, Kahire, 1941.
İbn Acâ,
(1) *Tarihü'l-Emir Yaşbak Ez-Zâhir*, Ed. Abdülkadir Tulaymet
(2) Conermann, Stephan, "Ibn Ağās (st. 881/1476) "Ta'rīḫ al-Amīr Yašbak aẓ-Ẓāhirī" – Biographie, Autobiographie, Tagebuch oder Chronik?," *Die Mamlūken: Studien zu ihrer Geschichte und Kultur:*

Zum Gedenken an Ulrich Haarmann, ed. Stephan Conermann ve Anja Pistor-Hatam, Hamburg, EB-Verlag, 2003, s. 123-78.

İbn Bahadır, *Vekâi-i Türkmen*, TKSK, III. Ahmed 3057.

Ibn Battuta, Abu 'Abd Allah Muhammad, *The Travels of Ibn Battuta*, ed. H.A. R. Gibb. 2 cilt, Londra, 1956-61.

İbnü'l-Furât, Muhammed bin Abürrahim, *Târîhu İbnü'l-Furât*, ed. Konstantin Zurayk ve Necla İzzeddin. Cilt 8. Beyrut, 1939.

——, *Târîhu İbnü'l-Furât*, ed. Konstantin Zurayk. Cilt 9/1. Beyrut 1936.

İbn Hacer el-Askalânî. *İnbâü'l-Gumr bi-ebnâi'l-umr*, ed. Hasan Habeşî, 4 cilt, Kahire, 1969-98.

Ibn Hijja, *Das Rauschgetränk der Stilkunst oder Qahwat al-Inšā'*, ed. Rudolf Veselý, Beyrut, Klaus Schwarz Verlag, 2005.

İbnü'l-Hımsî, *Havâdisü'l-Zamân ve Vefâyâtü'l-Şüyûh ve'l-Akrân*, ed. Ömer Abdüsselam el-Tedmüri, 3 cilt, Beyrut, 1991.

İbn İyâs. *Bedâiu'z-zühûr fî Vekâii'd-dühûr*, ed. Muhammed Mustafa.

İbn Kemal, *Tevârih Âl-i Osman: IV. Defter*, ed. Koji Imazawa, Ankara, TTK, 2000.

——, *Tevârih-i Âl-i Osman: VII. Defter*, ed. Şerafettin Turan, Ankara, TTK, 1991.

——, *Tevārīḫ Āl-i Osmān: VII. Defter*, ed. Ahmed Uğur, Ankara, TTK, 1997.

İbn-i Nâzirü'l-Ceyş, *Kitāb Tatqīf Al-Ta'rīf Bi'l-Muṣṭalaḥ Al- Šarīf*, ed. Rudolf Veselý, Textes Arabes et Études Islamiques 27, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1987.

İbn Kâdî Şuhbe. *Târîhu İbn Kâdî Şuhbe*, ed. Adnan Derviş, 3 cilt, Şam, 1977.

İbnü's-Sayrâfî, *Nüzhetü'n-Nüfûs ve'l-ebdân fî Tevârihi'z-Zamân*, ed. Hasan Habeşî, 4 cilt, Kahire, 1970-94.

——, *İnbâü'l-Hasr bi-Abnâi'l-Asr*, ed. Hasan Habeşî. Kahire. Dar al-Fikr al-Arabi, 1970.

İbn Şeddâd, Muhammed bin Ali. *Târîhü'l-Meliki'z-Zâhir*, ed. Ahmed Hutayt, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1983.

İbn Şahin el-Malatî, Abdülbasit bin Halil, *Neylü'l-Emel fî Zeyli'd-Düvel*, ed. Abdüsselam el-Tedmüri, 9 cilt, Beyrut, 2002.

Ibn Taghribirdi, *Extracts from Abû'l-Maḥâsin Ibn Taghrî Birdî's Chronicle entitled Ḥawâdith Ad-Duhūr fî Madâ'l-Ayyâm wash-Shuhûr*, ed. William Popper, University of California Publications in Semitic Philology, 2 cilt (8^1 and 8^2), Los Angeles ve Berkeley, CA, California University Press, 1942.

——, *Havâdisü'd-Dühûr fî Meda'l-Eyyâm ve'ş-Şühûr*, ed. Muhammed Kemaleddin İzzeddin, 2 cilt, Beyrut, 1990.

——, *History of Egypt (845 – 854 A.H., A.D. 1441–1450): An Extract from Ibn Taghribirdi's Chronicle, Entitled Ḥawādith al-*Duhūr, çev. William Popper ve yay. haz. Walther J. Fischel, Berkeley, CA, California University Press, 1967.

——, *History of Egypt, 1382-1469 A.D.*, çev. William Popper, Berkeley, CA, California University Press, 1954.

——, *El-Menhelü's-Sâfi*, ed. Ahmed Yusuf en-Necati, Kahire, 1956.

İbn Tulun, *Mufakahatü'l-Hillan fi Havadisi'z-zaman*, ed. Muhammad Mustafa, 2 cilt, Kahire, 1962.

Ibn al-Zubayr, Ahmad ibn al-Rashid, *Books of gifts and rarities: Kitāb al-Hadāyā wa al-Tuhaf*, çev. ve ed. Ghada al-Hijjawi al-Qaddumi, Cambridge, MA, Harvard University, Center for Middle Eastern Studies, 1996.

İdris-i Bitlisi, *Tercüme-i Heşt Behişt li-Sadi*, TKSK, Bağdad 196.

İpşirli, Mehmed, "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Bir Eser: Kavânîn-i Osmanî ve Râbita-i Âsitâne," *Tarih Enstitüsü Dergisi* 14 (1994):9-35.

El-Hâlidî, Muhammed b. Hâşim, *Kitâbü't-Tuhaf ve'l-Hedâye*, ed. Sami Dehhan, Kahire, 1956.

El-Kalkaşandî, Ahmed b. Ali. *Subhü'l-Aşa fî Sinâati'l-İnşâ*, ed. Muhammed Hüseyin Şemseddin, 14 cilt, Beyrut, 1987.

Karateke, Hakan (ed.), *An Ottoman Protocol Register*, İstanbul: Royal Asiatic Society Books, 2007.

Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, çev. Charles T. Riggs, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1954.

Lugal, Necati ve Adnan Erzi, "Fâtih Sultan Mehmed'in Muhtelif Seferlerine Ait Fetih-nâmeleri," *İstanbul Enstitüsü Dergisi* 2 (1956):169-82.

Lütfi Paşa, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, ed. Kayhan Atik, Ankara, Kültür Bakanlığı, 2001.

——, "Lütfi Paşa Âsafnâmesi," *Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, ed. Mübahat Kütükoğlu, İstanbul, Edebiyat Fakültesi, 1991, s. 49-99.

El-Makrîzî, Ahmed bin Ali. *Dürerü'l-Ukûdi'l-Ferîde fî Terâcimi'l-Ayâni'l-Müfide*, ed. Mahmud el-Celîlî, 4 cilt, Beyrut, 2002.

——, *Kitâbü's-Sülûk li-Marifeti'd-Düveli'l-Mülûk*, ed. Said Abdülfettah Aşur, 4 cilt, Kahire, 1970.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, ed. Reha Bilge ve Mertol Tulum, İstanbul, 2012.

Mihailovich, Konstantin, *Memoirs of Janissary*, çev. Benjamin Stolz, Michigan Slavic Translations, Ann Arbor, MI, Michigan University Press, 1975.

Mustafa Âli,

(1) *Künhü'l-Ahbâr*, Süleymaniye Fatih 4225.

(2) Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki 901 ve 920 no'lu nüshalara göre *Kitābü'ttārīḫ-i Künḫü'l-Ahbār*, ed. Ahmed Uğur, Ahmed Gül, Mustafa Çuhadar, İbrahim Hakkı Çuhadar, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 1997.

(3) *Künhü'l-Ahbâr: Dördüncü Rükn Tıpkı Basım*, Ankara, TTK, 2009.

Müneccimbaşı, *Câmiü'd-düvel*, cilt 3, Süleymaniye Esad Efendi 2103.

——, *Sehaifü'l-ahbâr fi Vekâiü'l-Asâr*, 3 cilt, İstanbul, 1285/1868-9.

Neşri, Mehmed,

(1) *Kitâb-ı Cihan-nümâ: Neşrī Tarihi*, ed. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen, Ankara, TTK, 1949.

(2) *Ğihānnümâ: Die altosmanische Chronik des Mevlānā Mehemmed Neşrī*, ed. Theodor Menzel ve Franz Taeschner, Leipzig, Otto Harrosowitz, 1951.

(3) *Cihânnümâ*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Çamlıca, 2008.

Nizamülmülk, *Siyasetnâme, Siyeru'l-muluk*, çev. Nurettin Bayburtligil, İstanbul, Dergah Yayınları, 1987.

Palaeologus, Manuel, *The Letters of Manuel II Palaeologus*, çev. ve ed. George T. Dennis, Washington, D.C., WA, Dumbarton Oaks, 1977.

Piloti, Emmanuel, *Traité d'Emmanuel Piloti sur la Passage en Terre Sainte*, ed. Hermann Dopp, Louvain, 1958.

al-Sabi', Hilal,

(1) *Rusum Dar al-Khilafah: The Rules and Regulations of the 'Abbasid Court*, çev. Elie A. Salem, Beyrut, American University of Beirut, 1977.

(2) *Rusum Dar al-Khilafah: The Etiquette, Protocol and Diplomacy of the 'Abbasid Caliphate in Baghdad*, ed. Mikhail 'Awad, Bağdad, 1964.

El-Sehmâvî, Şemseddin Muhammed, *El-Sagrü'l-Bâsim fî Sinâati'l-Kâtib ve'l-Kâtim*, ed. Eşref Muhammed Enes ve Hüseyin Nassar, Kahire, 2009.

Schiltberger, Johannes,

(1) *The Bondage and Travels of Johann Schiltberger, a Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427*, çev. J. Buchan Telfer, 1879; yeni baskı, Elibron Classics, 2005.

(2) *Als Sklave im Osmanischen Reich und bei den Tataren, 1394-1427*, ed. Ulrich Schlemmer, Stuttgart, Thienemann, Edition Erdmann, 1983.

Schwarz, Klaus, *Osmanische Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*, Freiburg, Klaus Schwarz Verlag, 1970.

Spandounes, Theodore, *On the Origins of the Ottoman Emperors*, çev. ve ed. Donald M. Nichol, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

Şerîfî, *Şerîfî Şehnâme Çevirisi*, ed. Zuhal Kültüral ve Latif Beyreli, 4 cilt, Ankara, TDK, 1999.

Şükrullah, *Behcetü't-Tevârîh*, ed. Nihal Atsız, İstanbul, 1947.

Taşköprülüzade, *Eş-Şeḳā'iku n-Nu'mānīye fī 'Ulemā'i d-Devleti l-'Osmānīye*, ed. Ahmed Subhi Furat, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985.

Tekin, Şinasi, "Fatih Sultan Mehmed Devrine Âit Bir İnşâ Mecmuası," *Journal of Turkish Studies* 20 (1996):267-311.

——, "İkinci Bayezid Devrine Ait Bir Mecmua," *Journal of Turkish Studies* 3 (1979):343-3.

——, *Menāhicü'l İnşā: Yahyā bin Mehmed al-Kātib'in 15. yy.dan Kalma En Eski Osmanlıca İnşa Kitabı*, Cambridge, 1971.

Tevkii Abdurrahman Paşa, "Osmanlı Kanunnameleri," *Milli Tetebbular Mecmuası* 3 (1331/1912):497-544.

Thenaud, Jean, *Le Voyage d'Outremer*, ed. Charles Schefer, 1884; yeni baskı, Frankfurt am Main, 1995.

Trevisan, Domenico, *La Relation de l'Ambassade de Domenico Trevisan aupres du Soudan l'Egypte*, ed. Charles Schefer, (1884; yeni baskı, Frankfurt am Main, 1995.

Tursun Beg,

(1) *Târîh-i Ebü'l-Feth*, ed. Mertol Tulum, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.

(2) *The History of Mehmed the Conqueror*, ed. Halil İnalcık ve Rhoads Murphey, Minneapolis, MN, Bibliotheca Islamica, 1978.

al-'Umari [el-Ömerî], Ahmad b. Fadl Allah, *Al-'Umarī's Bericht über Anatolien in seinem Werke: Masālik al-Abṣār fi Mamālik al-Amṣār*, ed. Franz Taeschner, Leipzig, 1929.

——, *A Critical Edition of and Study on Ibn Faḍl Allāh's Manual of Secretaryship "Al Ta'rīf Bi'l-Muṣtalaḥ Al-Sharīf,"* ed. Samir Al-Droubi, 2 cilt, Al-Karak, 1413/1992.

Uruç ibn Adil,

(1) *Tevârîh-i Âl-i 'Osman*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Muradiye 5506/2.

(2) *Die Frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch: Nach den Handschriften zu Oxford und Cambridge erstmals herausgegeben und eingeleitet*, ed. Franz Babinger, Hannover, Orient-Buchhandlung Heinz Lafaire, 1925.

(3) *Oruç Beğ Tarihi*, ed. Necdet Öztürk, İstanbul, Çamlıca, 2007.

Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, ed. Âmil Çelebioğlu, 2 cilt, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1996.

Zeno, Caterino, *A Narrative of Italian Travels in Persia in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, ed. Charles Grey, Londra, Hakluyt Society, 1873.

Çağdaş Kaynaklar

Açıkgöz, Mustafa, "II. Bayezid Devri İnamat Defteri "(yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).

Adahl, Karin (ed.), *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Ralamn Paintings*, İstanbul, Swedish Research Institute, 2006.

Afshar, Iraj, "Manuscript and Paper Sizes Cited in Persian and Arabic Texts," *Essays in Honour of Salah al-din al-Munajjid*, Londra, 2002, 659-73.

Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, cilt 1, İstanbul, 1990.

al-Alevi, Abdülaziz, "Ibn Fazlullah el-Ömeri," *DİA* 19:483-4.

Algazi, Gadi, Valentin Groebner ve Bernhard Jussen (ed.), *Negotiating the Gift: Premodern Figurations of Exchange*, Göttinger, Vandenhoeck & Ruprecht, 2003.

Allouche, Adel, *The Origins and Development of the Ottoman-Safavid Conflict*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1983.

——, "Tegüder's Ultimatum to Qalawun," *IJMES* 22 (1990):437-46.

Allsen, Thomas T., "Robing in the Mongolian Empire," *Robes and Honor*, 305-15.

——, *The Royal Hunt in Eurasian History*, Philadelphia, PA, University of Pennsylvania Press, 2006.

Alptekin, Coşkun, "Artuklular," *DİA* 3:415-18.

Amitai-Preiss, Reuven, "Mamluk Perceptions of the Mongol-Frankish Rapproachment," *Mediterranean Historical Review* 7 (1992):50-65.

——, "Northern Syria between the Mongols and Mamluks: Political Boundary, Military Frontier, and Ethnic Affinities," *Frontiers in Question: Eurasian Borderlands*, 700-1700, ed. Daniel Power ve Naomi Standen, New York, NY, St.Martin's Press, 1999, s. 128-52.

——, *Mongols and Mamluks: The Mamluk- Īlkhānid War*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

Andrews, Peter Alford, *Felt Tents and Pavilions: The Nomadic Tradition and its Interaction with Princely Tentage*, Londra, Melisende, 1991.

——, "Miẓalla," *EI²* 7:191-5.

Anooshahr, Ali, *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam*, Londra, Routledge, 2009.

Apellániz Ruiz de Galarreta, Francisco Javier, *Pouvoir et Finance en Méditerranée pré-moderne: le deuxième État mamelouk et le commerce des épices (1382-1517)*, Barselona, CSIC, 2009.

Appadurai, Arjun, *Introduction to The Social Life of Things*, ed. Arjun Appadurai, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.

Arbel, Benjamin, "Venetian Trade Letters in Fifteeenth-Century Acre," *Asian and African Studies* 22 (1988):277-88.

Ashtor, E., *The Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1983.

Atasoy, Nurhan, "Processions and Protocol in Ottoman Istanbul," *The Sultan's Procession: The Swedish Embassy to Sultan Mehmed IV in 1657-1658 and the Ralamn Paintings*, ed. Karen Adahl, İstanbul, Swedish Research Institute, 2006, s. 168-95.

Ateş, Ahmet, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektublar ve Bunlara Gelen Cevablar," *Tarih Dergisi* 7 (1952):11-51.

——, "Mollā Gürānī (1416-1488)," *İA* 8:406-8.

Atıl, Esin. *Levni and Surname: The Story of an Eighteenth-century Ottoman Festival*, İstanbul, Koçbank, 1999.

——, *Levni ve Surname: Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*, çev. Zeynep Rona, İstanbul, Koçbank, 1999.
Atiya, Aziz Suryal, *The Crusade of Nicopolis*, Londra, 1934.
——, *Egypt and Aragon: Embassies and Diplomatic Correspondence between 1300 and 1330 A.D.*, Leipzig, 1938.
——, "Nīkbülī," *EI ²*, 8:35-6.
Ayalon, A., "Malik," *EI ²*, 6:261-2.
——, "Dawādār," *EI ²*, 2:172.
Ayaz, Fatih Yahya, *Türk Memlük Döneminde Saray Ağalığı: Üstâdârlık*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008.
Aynur, Hatice, "Yazidji Ṣālīḥ b. Suleymān" *EI²*, 12:834-35.
Ayverdi, E.H., *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşe'i: Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri*, İstanbul, 1966.
Babinger, Franz, "Fatih Sultan Mehmed ve İtalya," *Belleten* 17 (1953):41-82.
——, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1992.
——, *Reliquienschacher am Osmanenhof im XV. Jahrhundert*, Münih, 1956.
Bacharach, Jere L., "Circassian Monetary Policy: Copper," *JESHO* 19 (1976):32-47.
——, "Circassian Monetary Policy: Silver," *The Numismatic Chronicle*, 7. dizi, XI (1971):267-81.
Bacqué-Grammont, Jean-Louis ve Anne Kroell, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge: L'Affaire de Djedda en 1517, Supplément aux Annales Islamologiques* 12, Kahire Institut Français d'Archéologie Orientale, 1988.
Balog, Paul, "Pious Invocations Probably Used as Titles of Office or as Honorific Titles in Umayyad and ʿAbbāsid Times," *Studies in Memory of Gastow Wiet* içinde, ed. Myriam Rosen-Ayalon, Kudüs, The Hebrew University of Jerusalem, 1977, s. 61-8.
Barkan, Ömer Lutfi, "Osmanlı Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri," *Belgeler* 9 (1979):296-380.
Barthold, W. ve C.E. Bosworth, "Shīrwān Shāh," *EI²*, 9:488-9.
El-Bâşâ, Hasan, *El-Elkâbü'l-İslâmiyye*, İskenderiye, 1978.
Bauden, Frédérick, "Les Relations Diplomatiques entre les Sultans Mamlouks Circassiens et les autres Pouvoirs du Dār al-Islām," *Annales Islamologiques* 41 (2007):1-31.
Beard, Mary, *The Roman Triumph*, Cambridge, MA, Belknap, 2007.
Becheneb, M., "Ibn al-Djazarī," *EI²*, 3:753.
Bedini, Silvio A., *The Pope's Elephant*, Manchester, Carcanet Press, 1997.
Behrens-Abouseif, Doris, *Practicing Diplomacy in the Mamluk Sultanate: Gifts and Material Culture in the Medieval Islamic World*. Londra, IB Tauris, 2014.
——, *Cairo of the Mamluks: A History of Architecture and its* Culture, Londra, I.B.Tauris, 2007.
——, "The Citadel of Cairo: Stage for Mamluk Ceremonial," *Annales Islamologiques* 24 (1988):25-79.
——, "The façade of the Aqmar Mosque in the context of Fatimid Ceremonial," *Muqarnas* 9 (1992): 29-38.
——, *Fatḥ Allāh and Abū Zakariyya: Physicians under the Mamluks, Supplément aux Annales Islamologiques* 10, Kahire, Institut Français d'Archéologie Orientale, 1987.
Beldiceanu-Steinherr, Irène, *Recherches sur les Actes des Règnes des Sultans Osman, Orkhan et Murad I*, Monako, 1967.

Berker, Aziz, "Teşrifati Naim Efendi Tarihi," *Tarih Vesikaları* 3 (1949):69-80, 150-60, 230-40.
Berkey, Jonathan P., *The Transmission of Knowledge in Medieval Cairo*, Princeton, Princeton University Press, 1992.
Björkman,Walther. *Beiträge zur Geschichte der Staatskanzlei im Islamischen Ägypten*, Hamburg, 1928.
——, "Die Anfänge der türkischen Briefsammlungen," *Orientalia Suecana* 5 (1956):20-9.
——, "Eine türkische Briefsammlung aus dem 15. Jahrhundert," *Documenta Islamica Inedita*, Berlin, 1952, s. 189-96.
——, "Die Frühesten Turkish-Ägyptischen Beziehungen im 14. Jahrhundert," *Mélanges Fuad Köprülü*, İstanbul, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1953, s. 57-63.
Björkman, W., G.S. Colin, H. Busse, J.Reychmann, "Diplomatic," *EI* ², 1:301-16.
Blair, Sheila, "On Giving to Shrines: 'Generosity is a Quality of the People of Paradise'," *Gifts of the Sultan*, s. 51-75.
Blochet, E., "Les Relations Diplomatiques des Hohenstaufen avec les Sultans d'Égypte," *Revue Historique* 80 (1902):51-64.
Bloom, Jonathan, *Paper Before Print: The History and Impact of Paper in the Islamic World*, New Haven, CI, Yale University Press, 2001.
Bodrogligeti, A., "Notes on the Turkish Literature at the Mameluke Court," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 14 (1962):273-82.
Borsook, Eve, "The Travels of Bernardo Michelozzi and Bonsignore Bonsignori in the Levant (1497-98)," *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 36 (1973):145-97.
Bostan, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006.
——, "Kemal Reis." *DİA* 25:226-7.
——, "Selman Reis." *DİA* 36:444-6.
Bosworth, C.E., "Ibn Nāẓir al-Djaysh," *EI* ², 12 (Ek):395.
——, "In'ām," *EI* ², 3:1200-2.
——, "Al- Ḳalḳashandī," *EI*², 4:509.
——, "Lakab," *EI* ², 5:618-31.
Boyacıoğlu, Ramazan, "Osmanoğullarının Karamanoğlu İbrahim Bey Aleyhine Aldığı Fetvalar," *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Haarlem, Sota; Ankara, 2001, s. 641-59.
Boyar, Ebru ve Kate Fleet, *A Social History of Ottoman Istanbul*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
Bozkurt, Nebi ve Kemal Beydilli, "Sefaretname," *DİA* 36:288-94.
Broadbridge, Anne F., "Diplomatic Conventions in the Mamluk Sultanate," *Annales Islamologiques* 41 (2007):97-119.
——, *Kingship and Ideology in the Islamic and Mongol Worlds*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008.
Brummett, Palmira, "Kemal Re'is and Ottoman Gunpowder Diplomacy," *Studies on Ottoman Diplomatic History* 5 (1990):1-17.
——, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery*, Albany, NY, SUNY, 1994.
——, "The Overrated Adversary: Rhodes and Ottoman Naval Power," *The Historical Journal* 36 (1993):517-41.

Buzpınar, Ş. Tufan ve Mustafa S. Küçükaşçı, "Haremeyn," *DİA* 16:153-7.
Bryer, Anthony, "Lodovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460-61," *Bedi Kartlisa, Revue de Kartvélologie* 19-20 (1965):179-98.
Cahen, Claude, "Artuqids," *EI²*, 1:662-7.
——, "Ayyūbids," *EI²*, 1:797-808.
——, *The Formation of Turkey: The Seljukid Sultanate of Rūm: Eleventh to Fourteenth Century*, çev. P.M. Holt, New York, Longman, 2001.
Canard, Marius, "Le Cérémonial Fatimite et le Cérémonial Byzantin: Essai de Comparaison," *Byzantion* 21 (1951):355-420.
Casale, Giancarlo, *The Ottoman Age of Exploration*, Oxford, Oxford University Press, 2010.
Chamberlain, Michael, "The Crusader Era and the Ayyūbid Dynasty," *CHE*, s. 211-42.
Cheikho, Louis, "Un Dernier Echo des Croisades," *Mélange de la Faculté Orientale* 1 (1909):303-75.
Christ, Georg, *Trading Conflicst: Venetian Merchants and Mamluk Officials in Late Medieval Alexandria*, Leiden, E.J. Brill, 2012.
Conermann, Stephan, "Ibn Ağās (st.881/1476) 'Ta'rīḫ Al-Amīr Yašbak aẓ-Ẓāhirī'-Biographie, Autobiographie, Tagebuch oder Chronik?" *Die Mamlūken: Studien zu ihrer Geschicte und Kultur: Zum Gedenken an Ulrich Haarmann (1942-1999)*, ed. Stephan Conermann ve Anja Pistor-Hatam, Hamburg, 2004, s. 123-179.
Constable, Olivia Remie, *Housing the Stranger in the Mediterranean World*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
Coulon, Damien, *Barcelone et le grand commerce d'orient au moyen âge: un siècle de relations avec l'Egypte et la Syrie-Palestine, ca. 1330-ca. 1430*, Madrid, 2004.
Curatola, Giovanni, "Venetian Merchants and Travellers in Alexandria," *Alexandria, Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst ve Michael Silk, Aldershot, Hampshire, Ashgate, 2004, s. 185-98.
Curry, John J., *The Transformation of Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire*, Edinburgh, Edinburg University Press, 2010.
Cutler, Anthony, "The Emperor's Old Clothes: Actual and virtual vesting and the transmission of power in Byzantium and Islam," *Byzance et le Monde Extérieur*, ed. M. Balard ve J.-M. Spieser, Paris, Publications de la Sorbonne, 2005, s. 195-211.
——, "The Enduring Present: Gifts in Medieval Islam and Byzantium," *Gifts of the Sultan*, s. 79-92.
——, "Gifts and Gift Exchange as Aspects of the Byzantine, Arab, and Related Economies," *Dumbarton Oaks Papers* 55 (2001):247-78.
——, "Significant Gifts: Patterns of Exchange in Late Antique, Byzantine, and early Islamic Diplomacy," *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38 (2008):81-102.
Çelebioğlu, Âmil, "Ahmed Bîcan," *DİA* 2:49-51.
——, "Yazıcı Salih ve Şemsiyyesi," *Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (1976):171-218.
Çelebioğlu, Âmil ve Kemal Eraslan, "Yazıcı-oğlu," *İA* 13:365-8.
Çetin, Altan, *Memlûk Devletinde Askerî Teşkilât*. Eren, İstanbul, 2007.
Darling, Linda, "Circle of Justice," *MSR* 10 (2006):1-17.
——, "Contested Territory: Ottoman Holy War in Comparative Context." *SI* 91 (2000):133-63.
Darrag, Ahmad, *L'Égypte sous le Règne de Barsbay*, Şam, Institut Français de Damas, 1961.

——, "Risâletân beyn Sultan Melva ve'l-Eşref Kaytbay," *Mecelle Mahadi'l-Mahtûtati'l-Arabiyye* 4 (1958): 97-123.
Davis, Natalie Zemon, *The Gift in Sixteenth-Century France*, Madison, WI, University of Wisconsin Press, 2000.
Dekkiche, Malika, "Le Caire: Carrefour des Ambassades" (yayınlanmamış doktora tezi, Liège Üniversitesi, 2011).
D'Hulster, Kristof, "Fixed Rules to Changing Games?" *Cairo: A Crossroad for Embassies*, ed. Frédéric Bauden ve Malika Dekkiche, Leiden, E. J. Brill, 2014.
Diem, Werner, *Ehrendes Kleid und Ehrendes Wort: Studien zu Tašrīf in Mamlūkischer and Vormamlūkischer Zeit*, Würzburg, Ergon Verlag, 2002.
Dilcimen, Kazım, *Canik Beyleri*, Samsun, 1940.
Dilger, K., *Untersuchungen zur Geschicte des Osmanischen Hofzeremoniells in 15. und 16. Jahrhundert*, Münih, Dr. Rudolf Trofenik, 1967.
Duri, A.A., H.L. Gottschalk, G.S. Colin, A.K.S. Lampton ve A.S. Bazmee Ansari, "Dīwān," *EI²*, 2:323-37.
Edbury, Peter W, *The Kingdom of Cyprus and the Crusades, 1191-1374*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
Eldem, Halil Ethem, "Hersekoğlu Ahmed Paşa'nın Esaretine Da'ir Kahire'de Bir Kitabe," *TOEM* 28 ve 29 (1330/1911):200-22 ve 272-294.
——, *Meskukat-ı ʿOsmaniyye*, Müze-yi Hümayun Meskukat-i Kadime-i İslamiyye Kataloğu 6, Konstantiniyya, Mahmut Bey Matbaası, 1334/1915.
——, "Mısır Fethi Mukaddematına Aid Mühim Bir Vesika," *TTEM* 96 (1328/1909):30-6.
Elias, Jamal J., "The Sufi Robe (Khirqa) as a Vehicle of Spiritual Authority," *Robes and Honor*, s. 275-89.
Emecen, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul, 2010.
Erkan, Mustafa, "Darīr," *DİA* 8:498-9.
Ersan, Mehmet, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 14 (1999):65-79.
——, "Türkiye Selçuklularında Hediye ve Hediyeleşme II," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 15 (2000):95-104.
Erünsal, İsmail, "II.Bayezid Devrine Ait Bir İnamat Defteri," *Tarih Enstitüsü Dergisi* 10-11 (1979-80):303-41.
Erzi, Adnan, "Sarı Abdullah Efendi Münşeâtının Tavsîfi," *Belleten* 14 (1950):631-47.
——, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar II," *Belleten* 14 (1950):595-647.
Eyice, Semavi, "Elçi Hanı," *DİA* 11:15-18.
Fabris, Antonio, "From Adrianople to Constantinople: Venetian-Ottoman Diplomatic Missions, 1360-1453," *Mediterranean Historical Review* 7 (1992):154-200.
Farooqi, Naimur Rahman, *Mughal-Ottoman Relations: A Study of Political and Diplomatic Relations between Mughal India and Ottoman Empire, 1555-1748*, IAD Oriental (Original) Series 32, Delhi, 1989.
Faroqhi, Suraiya, *Pilgrims and Sultans: The Hajj under the Ottomans*, Londra, I.B. Tauris, 1994.
Fekete, L., "Das Fetḫnā me über die Schlacht bei Varna," *Byzantinoslavica* 15 (1953):258-70.
Fernandes, Leonor, *The Evolution of a Sufi Institution in Mamluk Egypt: The Khanqah*, Berlin, 1988.
Fierro, Maribel, "The Almohads (524-668/1130-1269) and the Ḥafṣids (627-932/1229-1526)," *The New Cambridge History of Islam*, ed. Maribel Fierro, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 2:66-106.

Fisher, Sydney Nettleton, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, Illinois Studies in the Social Sciences 30, Urbana, University of Illinois Press, 1948.
Fleet, Kate, *European and Islamic Trade in the early Ottoman State: The Merchants of Genoa and Turkey*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
——, "The Turkish Economy, 1071-1453," *Cambridge History of Turkey*, ed. Kate Fleet, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, 1:227-66.
Flemming, Barbara, *Landschaftsgeschichte vom Pampylien, Pisidien, und Lykien im Spätmittelalter*, *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, 35, Wiesbaden, Deutsche Morgenländische Gesellschaft, 1964.
——, "Literary Activities in Mamluk Halls and Barracks," *Studies in Memory of Gaston Wiet*, ed. Myriam Rosen-Ayalon, Kudüs, 1977, s. 249-60.
——, "The Reign of Murad II: A Survey (I)," *Anatolica* 20 (1994):249-67.
——, "Šerīf, Sultan Ġavrī, und die 'Perser,'" *Islam* 45 (1969):81-93.
Flood, Finbarr, *Objects of Translation: Material Culture and Medieval "Hindu-Muslim" Encounter*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 2009.
Fodor, Pal, "Ahmedī's Dāsitān as a Source of Early Ottoman History," *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria* 38 (1984):41-54.
Frey, Linda S. ve Marsha L. Frey, *History of Diplomatic Immunity*, Columbus, OH, Ohio State University Press, 1999.
Fuess, Albrecht, "Between dihlīz and dār al-'adl: Forms of Outdoor and Indoor Royal Representation at the Mamluk Court in Egypt," *Court Cultures in Muslim World: Seventh to Nineteenth Centuries*, ed. Albrecht Fuess ve Jan-Peter Hartung, Londra, Routledge, 2011, s. 149-68.
——, "Mamluk Politics," *Ubi sumus? Quo vademus? Mamluk Studies – State of the Art*, ed. Stephan Conermann, Bonn, Bonn University Press, 2013, s. 95-119.
——, "Ottoman Ghazwah-Mamluk Jihād: Two Arms on the Same Body?" *Everything is on the Move: The Mamluk Empire as a Node in (Trans-) Regional Networks*, ed. Stefan Conermann, Bonn, Bonn University Press, 2014.
——, "Rotting Ships and Razed Harbors: The Naval Policy of the Mamluks," *MSR* 5 (2001):49-60.
——, "Sultans with Horns: About the Political Significance of Headgear in the Mamluk Empire," *MSR* 12 (2008):71-94.
——, *Verbranntes Ufer: Auswirkungen mamlukischer Seepolitik auf Beirut und die syropalästinensiche Küste (1250-1517)*, Leiden, E.J. Brill, 2001.
——, "*Ẓulm* by *Maẓālim*? The Political Implications of the Use of *Maẓālim* Jurisdiction by the Mamluk Sultan," *MSR* 13 (2009):121-47.
Galib, İsmail, *Takvim-i Meskukat-ı 'Osmaniyye*, Konstantiniyye, 1307/1890.
Garcin, Jean-Claude, "The Regime of the Circassian Mamlūks," *CHE*, s. 290-318.
Gaudelier, Maurice, *The Enigma of Gift*, çev. Nora Scott, Chicago, Chicago University Press, 1999.
Gordon, Stewart (ed.), *Robes and Honor: The Medieval World of Investiture*, New York, NY, Palgrave, 2001.
Groebner, Valentin, *Liquid Assets, Dangerous Gifts: Presents and Politics at the end of the Middle Ages*, çev. Pamela E. Selwyn, Philadelphia, MN, University of Philadelphia Press, 2002.
Güler, Mustafa, *Osmanlı Devleti'nde Harameyn Vakıfları (XVI.-XVII. Yüzyıllar)*, İstanbul, 2002.

Gully, Adrian, *The Culture of Letter-Writing in Pre-Modern Islamic Society*, Edinburg, Edinburgh University Press, 2008.
Guo, Li, "Gift-giving," *Encyclopaedia of the Qur'an*, Leiden, E.J. Brill, 2002, 2:313-4.
Haarmann, Ulrich, "Der Arabische Osten im späten Mittelalter 1250-1517," *Geschicte der Arabischen Welt*, ed. Ulrich Haarmann, Münih, 1992, s. 217-63.
——, "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turks from the Abbasids to Modern Egypt," *IJMES* 20 (1988):175-96.
——, "The Mamlūk System of Rule in the Eyes of Western Travelers," *MSR* 5 (2001):1-24.
——, "Regicide and the 'Law of the Turks,'" *Intellectual Studies on Islam: Essays in honor of Martin B. Dickson*, Salt Lake City, UT, 1990, s. 127-35.
Habib, Mohammad ve Khaliq Ahmad Nizami, *A Comprehensive History of India*, cilt 5, Yeni Delhi, 1970.
Hagen, Gottfried, "Some Considerations about the Tergüme-i Ḍarir ve Taqdimetü ẓ-Ẓahīr Based on Manuscripts in German Librarie.," *Journal of Turkish Studies* 26 (2002):323-37.
Halil Ethem, bkz. Eldem
Hallenberg, Helena, "The Sultan Who Loved Sufis," *MSR* 4 (2000):147-66.
Hammer-Purgstall, Joseph von, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Peşte, 1833.
Hanne, Eric, *Putting the Caliph in His Place: Power, Authority, and the Late Abbasid Caliphate*, Madison, NJ, Farleigh Disckinson University Press, 2007.
Harb, Muhammad, "I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyās'da Mevcut Haberlerin Selimnamelerle Mukayesesi: XVI. Asır Osmanlı-Memluklu Kaynakları Hakkında Bir Tetkik" (yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1980).
Har-El, Shai, *Struggle for Domination in the Middle East: The Ottoman-Mamluk War 1485-1491*, Leiden, E.J. Brill, 1995.
Harvey, L.P., *Muslims in Spain, 1500 to 1614*, Chicago, II, Chicago University Press, 2005.
Hattox, Ralph S., "Qaytbay's Diplomatic Dilemma Concerning the Flight of Cem Sultan (1481-1482)," *MSR* 6 (2002):177-90.
Hein, Horst-Adolf, *Beiträge zur ayyubidschen Diplomatik*, Freiburg, 1968.
Herrmann, Gottfried, "Zur Intitulatio Timuridscher Urkunden," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Supplement II* (1972):498-521.
Hess, Andrew C., "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Oceanic Discoveries," *American Historical Review* 75 (1970):1892-919.
——, *The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth Century Ibero-African Frontier*, Chicago, II, University of Chicago Press, 1978.
——, "The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain," *The American Historical Review* 74 (1968):1-25.
——, "The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth Century-World War," *IJMES* 4 (1973):55-76.
Hillenbrand, C., *The Crusades: Islamic Perspectives*, New York, NY, Routledge, 1999.
Holt, P.M., *The Age of the Crusades: The Near East from the Eleventh Century to 1517*, Essex, Longman, 1986.
——, *Early Mamluk Diplomacy (1260-1290): Treaties of Baybars and Qalāwūn with Christian Rulers*, Leiden, E.J. Brill, 1995.

——, "The Īlkhān Aḥmad's Embassies to Qalāwūn: Two Contemporary Accounts," *BSOAS* 49 (1986): 128-32.
——, "Khushkadam," *EI ²*, 5:73.
——, "Al-Mu'ayyad Shaykh," *EI ²*, 7:271-2.
——, "The Position and Power of the Mamluk Sultan," *BSOAS* 38 (1975):237-49.
——, "Some Observations on the 'Abbāsid Caliphate of Cairo," *BSOAS* 47 (1984):501-7.
——, "The Structure of Government in the Mamluk Sultanate," *The Eastern Mediterranean Lands in the Period of the Crusades*, ed. Holt, Warminster, 1977, s. 44-61.
——, "Succession in the Early Mamluk Sultanate," *Deutschen Orientalistentag* 16 (1985):144-8.
Holter, Kurt, "Studien zu Aḥmed Ferîdûn's Münše'at es-selâṭîn," *Mitteilungen des Österreichischen Instituts für Geschichtsforshung* 14 (1939):429-51.
Howard, Deborah, "Venice and the Mamluks," *Venice and the Islamic World*, ed. Stefano Carboni, New York, NY, Metropolitan Museum of Art, 2007, s. 72-90.
Humphreys, Steven, "Ayyubids, Mamluks, and the Latin East in the Thirteenth Century," *MSR* 2 (1998):1-19.
——, "Egypt in the World System of the Later Middle Ages," *CHE*, s. 445-62.
——, "The Expressive Intent of the Mamluk Architecture of Cairo," *SI* 35 (1972):69-119.
——, *From Saladin to the Mongols: The Ayyubids of Damascus*, New York, NY, SUNY, 1977.
Hüsameddin, Abdizade Hüseyin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1328/1927.
Idris, H.R. "Ḥafṣids." *EI ²* 3:66 – 9.
İlaydın, Hikmet ve Adnan Sadık Erzi, "XVI. Asra Aid Bir Münşeat Mecmuası." *Belleten* 21 (1957):221 – 52.
Imber, Colin. "The Ottoman Dynastic Myth." *Turcica* 19 (1987):7 – 29.
——, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul, 1990.
İnalcık, Halil, "Osmanlılar'da saltanat veraseti usulü ve Türk hâkimiyet telâkkisiyle ilgisi," *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 14 (1956):69-94.
——, "Bursa," *DİA* 6:445-9.
——, "Bursa and the Commerce of the Levant," *JESHO* 3 (1960):131-47.
——, "Bursa: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar," *Belleten* 24 (1960):45-102.
——, "A Case Study in Renaissance Diplomacy: The Agreement between Innocent VIII and Bāyezīd II on Djem Sultan," *Journal of Turkish Studies* 3 (1979):209-30.
——, "Jews in the Ottoman Economy and Finances, 1450-1500," *The Islamic World from Classical to Modern Times: Essasys in Honor of Bernard Lewis*, ed. C.E. Bosworth, Charles Issawi, Roger Savory ve A.L. Udovitch, Princeton, NJ, Darwin Press, 1988, s. 513-50.
——, "Mehmed I," *DİA* 28:391-4.
——, "Murad I," *DİA* 31:156-64.
——, "Murad II," *İA* 8:598-615.
——, "Murad II," *DİA* 31:164-72.
——, "The Ottoman State: Economy and Society, 1300-1600," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 9-380.

——, "Power Relationship between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as Reflected in Titulature," *Passé Turco-Tatar Présent Sovietique*, ed. Ch. Lemercier-Quelquejay, G. Veinstein, S.E. Wimbush, Paris, Éditions de l' École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1986, s. 175-211.
——, "Selīm I," *EI ²*, 9:127-31.
İpşirli, Mehmed, "Elçi," *DİA* 11:3-15.
İz, Fahir, "Aşık Paşa," *EI ²*, 1:698-9.
Johnstone, T.M., "Ghazw," *EI ²*, 2:1055-6.
Jomier, J., "Maḥmal," *EI ²*, 6:44-6.
——, *Le Maḥmal et la Caravane Égyptienne des Pèlerins de la Mecque*, Kahire, 1953.
Jong, Janneke de, "The Employment of Epithets in the Struggle for Power: A Case Study," *Crises and the Roman Empire: Proceedings of the Seventh Workshop of the International Workshop of the International Network Impact of Empire (Impact of Empire, Volume 7)*, ed. Olivier de Kleijn Hekster ve Danielle Gerda Slootjes, Leiden, E.J. Brill, 2007, s. 311-26.
Jönsson, Christer ve Martin Hall, *Essence of Diplomacy*, Houndmills, Palgrave Macmillan, 2005.
Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State*, Berkeley, CA, University of California Press, 1995.
——, "Gaza," *DİA* 13 (1996): 427-429.
Kanat, Cüneyt, "Osmanlı ve Memlûk Devletleri'nin Birbirlerine Gönderdiği Armağanlar," *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 1999) Bildirileri*, ed. Turan Gökçe, İzmir, 2000, s. 35-52.
Kappert, Petra, *Die Osmanischen Prinzen und ihre Residenz Amasya in 15. und 16. Jahrhundert*, Leiden, 1976.
Karatay, Fehmi Ethem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, 1962, cilt 1.
Karateke, Hakan T., "Legitimizing the Ottoman Sultanate: A Framework for Historical Analysis," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke ve Maurus Reinkowski, Leiden, E.J. Brill, 2005, s. 13-55.
——, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devletinin Son Yüz Yılında Merasimler*, İstanbul, Kitap Yayınları, 2004.
Kauz, Ralph, "Gift Exchange between Iran, Central Asia, and China under the Ming dynasty, 1368-1644," *Gifts of the Sultan*, s. 115-23.
Kazan, Hilal, *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*, İstanbul, İSAR, 2010.
Keçik, Mehmet Şefik, *Briefe und Urkunden aus der Kanzlei Uzun Hasans: Ein Beitrag zur Geschichte Ost-Anatoliens in 15 Jahrhundert*, Freiburg, 1975.
Kennedy, Hugh, *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*, Londra, Pearson, 1996.
Kerslake, Celia, "The Correspondence between Selīm I and Ḳānṣūh al- Ġawrī," *Revue de Philologie Orientale* 30 (1980):219-34.
Kissling, Hans Joachim, "Aus der Geschichte des Chalvetijje-Ordens," *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 28 (1953):233-89.
——, "Betrachtungen über die Flottenpolitik Sultan Bâyezîds II," *Saeculum* 20 (1969):35-43.
——, *Sultan Bâyezîd II's Beziehungen zu Markgraf Francesco II. von Gonzaga*, München, Max Hueber Verlag, 1965.

Kister, M.J., "Maḳām Ibrāhīm.," *EI ²*, 6:104-7.
Kohlberg, E., A. Ayalon, M.J. Viguera, K.A. Nizami, "Safīr," *EI ²*, 8:811-15.
Kolodziejczyk, Dariusz, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th – 18th Century): an Annotated Edition of Ahdnames and Other* Documents, Leiden, E.J. Brill, 2000.
Komaroff, Linda, "The Art of the Art of Giving at the Islamic Courts," *Gifts of the Sultan*, s. 17-33.
Kopraman, Kâzım Yaşar, *Mısır Memlükleri Tarihi: Sultan Al-Malik Al-Mu'ayyad Şeyh Al-Mahmuûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
——, "Osmanlı-Memlûk Münâsebetleri," *Türkler*, 9:470-85, Ankara, 2002.
Köprülü, Fuad, "Artuklular," *İA* 1:617-18.
Küçükdağ, Yusuf, "Osmanlı-Memlûklü Barışını Yapan Osmanlı Diplomatı 'Şeyh Ali Çelebi'nin Kimliği Hakkında," *S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* 5 (1990):213-16.
Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili*, İstanbul, 1994.
——, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması," *Türk Kültürü Araştırmaları* 27(1989):199-231.
Labib, S., "Handelsgeschichte Ägyptens im Spätmittelalter, 1171-1517," *Vierteljahrschift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Beihefte* 46 (1965).
Leiser, Gary, "Malḳoč-oghullari," *EI ²*, 12 (ek cilt):578-9.
Levanoni, Amalia, "The Mamluk Conception of the Sultanate," *IJMES* 26 (1994):373-92.
——, "The Sultan's Laqab – a Sign of a New Order in Mamluk Factionalism," *Mamluks in Egyptian and Syrian Politics and Society*, ed. Michael Winter ve Amalia Levanoni, Leiden, E.J. Brill, 2004, s. 79-115.
Lewis, Bernard, "Elči," *EI²*, 2:694.
——, "Khādim al-Ḥaramayn," *EI ²*, 4:899-900.
Lewis, G.L., "Fatḥnāme," *EI²*, 2:839-40.
——, "The Utility of Ottoman Fethnames," *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis ve P.M. Holt, Londra, 1962, s. 192-6.
Linant de Bellefonds, Y., "Hiba," *EI²*, 3:350-1.
Lindner, Rudi Paul, "Anatolia, 1300-1451," *Cambridge History of Turkey*, ed. Kate Fleet, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s. 102-38.
——, *Explorations in Ottoman Prehistory*, Ann Arbor, MI, University of Michigan Press, 2007.
Little, Donald P., "Diplomatic Missions and Gifts Exchanged by Mamluks and Ilkhans," *Beyond the Legacy of Genghiz Khan*, ed. Linda Komaroff, Leiden, E.J. Brill, 2006, s. 30-43.
Loiseau, Julien, "De l'Asie centrale à l' Égypte: le siècle turc," *Histoire du Monde au XVe siècle*, ed. Patrick Boucheron, Julien Loiseau, Pierre Monnet ve Yann Potin, Paris, 2009, s. 33-51.
Lowry, Heath, *Hersekzāde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career and Pious Endowments*, İstanbul, Bahçeşehir University Press, 2011.
MacCormack, Sabine, *Art and Ceremony in Late Antiquity*, Berkeley, CA, University of California Press, 1981.
Majer, Georg, "Urkunden Fälschung im Osmanischen Reich," *Living in the Ottoman Ecumenical Community: Essays in Honor of Suraiya Faroqhi*, ed. Suraiya Faroqhi, Vera Constantini ve Markus Koller, Leiden, E.J. Brill, 2008, s. 45-70.
Mansouri, Mohamed Tahar, *Recherches sur les Relations entre Byzance et L'Egypte (1259-1453)*, Tunus, 1992.

Manz, Beatrice, *Power, Politics and Religion in Timurid Iran*, Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
——, "Shāh Rukh b. Tīmūr," *EI* ², 9:197-8.
Martel-Thoumian, Bernadette, *Les Civils et l'Administration dans L'État Militaire Mamlūk (IXe/XVe Siècle)*, Şam, Institut Français de Damas, 1991.
——, "Les Dernières Batailles du Grand Émir Yašbak min Mahdī," *War and Society in the Eastern Mediterranean, 7th – 15th Centuries*, ed. Yaacov Lev, Leiden, E.J. Brill, 2001, s. 301-43.
Mattingly, Garrett, *Renaissance Diplomacy*, Boston, Houghton Mifflin, 1955.
Matuz, Josef, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prächtigen*, Wiesbaden, 1974.
Mauss, Marcel, *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*, çev. Ian Cunnison, New York, NI, Norton, 1967.
Mayer, L.A., *Mamluk Costume*, Cenevre, 1952.
McCormick, Michael, "Analyzing Imperial Ceremonies," *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 35 (1985):1-20.
——, *Eternal Victory: Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium, and the Early Medieval West*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
Mélikoff, Irene, "Germiyān-oghulları," *EI* ², 2:989-90.
——, "Ghāzī," *EI* ², 2:1043-5.
Meloy, John, *Imperial Power and Maritime Power: Mecca and Cairo in the later Middle Ages*, Chicago, 2010.
Melville, Charles, "'The Year of the Elephant:' Mamluk-Mongol Rivalry in the Hejaz in the Reign of Abū Sa'īd," *Studia Iranica* 21 (1992):197-207.
Melvin-Koushki, Matthew, "The Delicate Art of Aggression: Uzun Hasan's Fathnama to Qaytbay of 1469," *Iranian Studies* 44 (2011):193-214.
Menage, V.L., "The Mission of an Ottoman Secret Agent in France in 1486," *Journal of the Royal Asiatic Society* (1965): 112-32.
Merçil, Erdoğan, "Menteshe-Oghulları," *EI* ², 6:1018-19.
Mitchell, Colin, "Safavid Imperial Tarassul and the Persian Inshā' Tradition," *Studia Iranica* 26 (1997):173-209.
Mordtmann, J.H., "Dhu'l- Ḳadr," *EI* ², 2:239-40.
——, "Feridun Bey," *İA* 4:569-70.
——, "Ḳusṭanṭīniyya," *EI* ², 5:532-4.
——, ve V.L. Ménage, "Ferīdūn Beg," *EI* ², 2:881-2.
Mortel, Richard T., "Aspects of Mamlūk Relations with Jedda during the Fifteenth Century: The Case of Timrāz al-Mu'ayyadī," *Journal of Islamic Studies* 6 (1995):1-13.
Mottahedeh, Roy Parviz ve Ridwan al-Sayyid, "The Idea of Jihād in Islam Before the Crusades," *The Crusades from the Perspective of Byzantium and the Muslim World*, ed. Angeliki E. Laiou ve Roy Parviz Mottahedeh, Washington, WA, Dumbarton Oaks, 2001, s 23-9.
Al Moudden, Abderrahmane, "Sharifs and Padishahs: Moroccan – Ottoman Relations from the 16th through the 18th Centuries: Contribution to the Study of a Diplomatic Culture" (yayınlanmamış doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 1992).
Muhanna, Elias, "The Sultan's New Clothes: Ottoman-Mamluk Gift Exchange in the Fifteenth Century," *Muqarnas* 27 (2010):189-207.

Mütevelli, Ahmed Fuad, *El-Fethü'l-Osmani li'ş-Şam ve Mısr*, Kahire, 1976.
Necipoğlu, Gülru, *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*, Cambridge, MA, MIT Press, 1992.
——, *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı Mimarî, Tören ve İktidar*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
——, "Framing the Gaze in Ottoman, Safavid, Mughal Palaces," "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993):303-42.
——, "An Outline of Shifting Paradigms in the Palatial Architecture of the Pre-Modern Islamic World," "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993):3-27.
Newhall, Amy Whittier, "The Patronage of the Mamluk Sultan Qa'it Bay" (yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1987).
Nielsen, Jørgen S., "Maẓālim," *EI* ², 7:933.
——, *Secular Justice in an Islamic State: Maẓālim under the Baḥrī Mamlūks, 662/1264-789/138*, Leiden, 1985.
Northrup, Linda S., "The Baḥrī Mamlūk Sultanate, 1250-1390," *CHE*, s. 242-90.
——, *From Slave to Sultan: The Career of al-Manṣūr Qalāwūn and the Consolidation of Mamluk Rule in Egypt and Syria (678-689 A.H./1279-1290 A.D.)*, Stuttgart, F. Steiner, 1998.
Orgun, Zarif, "Osmanlı İmparatorluğunda Kaptan Paşalara ve Donanmaya Yapılan Merasim," *Tarih Vesikaları* 2 (1941):135-44.
——, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim," *Tarih Vesikaları* 5 (1942):407-13.
——, "Osmanlı İmparatorluğunda Tuğ ve Sancak," *Tarih Vesikaları* 4 (1941):245-55 ve 5 (1941):344-55.
Ouerfelli, Mohamed, "Les Relations entre le Royaume de Chypre et le Sultanat Mamelouk au XVe Siècle," *Le Moyen Âge* CX (2004):327-44.
Özaydın, Abdülkerim ve Hatice Tören, "Kadı Burhaneddin," *DİA* 24:75.
Özcan, Abdülkadir, "Feridun Ahmed Bey," *DİA* 12:396-7.
——, "Gazi," *DİA* 13 (1996): 443-445.
Pamuk, Şevket, "Appendix: Money in the Ottoman Empire, 1326 – 1914." In *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300 – 1914*, ed. Halil İnalcık ve Donald Quataert, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 947-81.
Pedani-Fabris, Maria Pia, "Ottoman Diplomats in the West: The Sultan's Ambassadors to the Republic of Venice," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 11 (1996):187-202.
——, "Ottoman Fetihnames: The Imperial Letters Announcing a Victory," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 13 (1998):181-92.
Pedani, Maria Pia, *"Osmanlı Padişahının Adına:" İstanbul'un Fethinden Girit Savaşı'na Venedik'e Gönderilen Osmanlılar*, çev. Elis Yıldırım, Ankara, TTK, 2011.
——, "The Sultan and the Venetian Bailo: Ceremonial Diplomatic Protocol in Istanbul," *Diplomatisches Zeremoniell in Europa und im Mittleren Osten in der frühen Neuzeit*, ed. R. Kauz, G. Rota, J. Paul Niederkorn, Viyana, 2009, s. 287-99.
——, "Sultans and Voivodas in the 16th C. Gifts and Insignia," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2007):193-209.
Pedersen, J., "Ibn 'Arabs̲hāh," *EI* ², 3:711-12.

Petry, C.F., *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1981.
——, *Protectors or Praetorians? The Last mamluk Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, New York, NY, State University of New York Press, 1994.
——, "Robing Ceremonials in Late Mamlūk Egypt: Hallowing Traditions, Shifting Protocols," *Robes and Honor*, s. 353-79.
——, *Twillight of Majesty: The Reigns of the Mamlūk Sultans al-Ashraf Qāytbāy and Qānṣūh al-Ghawrī in Egypt*, Seattle, 1993.
Rabbat, Nasser O., *The Citadel of Cairo: A New Interpretation of Royal Mamlūk Architecture*, Leiden, E.J. Brill, 1995.
——, "The Ideological Significance of the Dār al-Adl in the Medieval Islamic Orient," *IJMES* 27 (1995):3-28.
——, "Mamluk Throne Halls: 'Qubba' or 'Iwān,'" "Pre-Modern Islamic Palaces," ed. Gülru Necipoğlu, özel sayı, *Ars Orientalis* 23 (1993):201-19.
Rabie, Hassanein, "Mamlūk Campaigns against Rhodes," *The Islamic World: From Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, ed. C.E. Bosworth, Charles Issawi, Roger Savory ve A.L. Udovitch, Princeton, NJ, 1989, s. 281-86.
Raby, Julian, "The Serenissima and the Sublime Porte: Art in the Art of Diplomacy," *Venice and the Islamic World*, ed. Stefano Carboni, New York, NY, Metropolitan Museum of Art, 2007, s. 90-120.
——, "A Sultan of Paradox: Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts," *Oxford Art Journal* 5 (1982):3-8.
——, ve Ünsal Yücel, "Chinese Porcelain at the Ottoman Court," *Chinese Ceramics in the Topkapı Saray Museum: A Complete Catalogue*, ed. Regina Krahl, Londra, Sotheby's, 1986, s. 27-55.
Reindl, Hedda, *Männer um Bāyezīd: Eine Prosopographische Studie über die Epoche Bāyezīd II* (1481-1512), Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 1983.
Repp, R.C., *The Müfti of İstanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Londra, Ithaca Press, 1986.
Reychman, Jan ve Andrew Ehrenkreutz, Ananiasz Zajackowski, *Handbook of Ottoman Turkish Diplomatics*, Lahey, Mouton, 1968.
Richards, D. S., "A Late Mamluk Document Concerning Frankish Commercial Practice at Tripoli," *BSOAS* 62 (1999):21-35.
Roemer, H.R.,"Inshā'," *EI* ², 3:1241-4.
Rogers, J.M., Hülya Tezcan ve Selma Delibaş, *The Topkapı Saray Museum: Costumes, Embroideries, and Other Textiles*, Boston, MA, 1986.
Roosen, William, "Early Modern Diplomatic Ceremonial: A Systems Approach," *The Journal of Modern History* 52 (1980):452-76.
Rosenthal, F., "Rashwa," *EI*,² 8:451.
Rosenthal, F, C. Bosworth, J. Wansbrough, H. Busse ve B. Spuler, "Hiba," *EI* ², 3:342-50.
Rypka, Jan, "Briefwechsel der Hohen Pforte mit den Krimchanen im II. Bande von Ferīdūns Münšeāt," *Festschrift Georg Jacob*, ed. Theodor Menzel, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1932, s. 241-70.
Šabanović, H., "Hersek-zade," *EI* ², 3:340-2.
Sabra, Adam, *Poverty and Charity in Medieval Islam*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.

Sanders, Paula, *Ritual, Politics, and the City in Fatimid Cairo*, New York, NY, SUNY, 1994.
——, "Robes of Honor in Fatimid Society," *Robes and Honor*, s. 225-41.
Sanders, P., Paul Chalmeta, A.K.S. Lambton, A.H.De Groot, J.Burton-Page, "Marāsim," *EI* ², 6:518-34.
——, Paul Chalmeta, A.K.S. Lambton, Ö. Nutku, J. Burton-Page, "Mawākib," *EI* ², 6:849-67.
Schultz, Warren C., "The Monetary History of Egypt, 642-1517," *CHE*, 318-39.
Schwarz, Klaus, *Osmanischen Sultansurkunden des Sinai-Klosters in türkischer Sprache*, Freiburg, 1970.
Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant, 1204-1571*, 4 cilt, Philadelphia, American Philosophical Society, 1978.
Shalem, Avinoam, "Afterlife and Circulation of Objects," *Gifts of the Sultan*, s. 92-95.
——, "Performance of the Object," *Gifts of the Sultan*, s. 111-15.
Sherwani, H.K., *The Bahmanis of Deccan*, Yeni Delhi, 1985.
——, "Bahmanīs," *EI* ², 1:923-6.
Shoshan, Boaz, "From Silver to Copper: Monetary Change in Fifteenth Century Egypt," *Studia Islamica* 56 (1982):97-116.
——, *Popular Culture in Medieval Cairo*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
Sievert, Henning, *Der Herrscherwechsel im Mamlukensultanat*, Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 2003.
Sinor, Denis, "Diplomatic Practices in Medieval Inner Asia," *The Islamic World from Classical to Modern Times: Essays in Honor of Bernard Lewis*, ed. C.E. Bosworth, Charles Issawi, Roger Savory ve A.L. Udovitch, Princeton, NJ, 1989, s. 281-6.
Sivan, Emmanuel, *L'Islam et la Croisade: Idéologie et Propagande dans les Réactions Musulmanes aux Croisades*, Paris, 1968.
Skilliter, Susan A., "An Ambassador's ta'yin: Edward Barton's Ration on the Eğri Campaign, 1596," *Turcica* 25 (1993):153-65.
Smith Jr., J.M., "DJalāyir," *EI* ², 2:401.
Soucek, Svat, "Selmān Re'īs," *EI* ², 9:135-6.
Sourdel, Dominique, "Questions de Cérémonial Abbaside," *Revue des Études Islamiques* 1960:121-48.
Springberg-Hinsen, Monika, *Die Ḫil'a: Studien zur Geschichte des geschenkten Gewandes im Islamischen Kulturkreis*, Würzburg, Ergon, 2000.
Stavrides, Theoharis, *The Sultan of Vezirs: The Life and times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelovic*, Leiden, E.J.Brill, 2001.
Stern, S.M. (ed.), *Documents from Islamic Chanceries*, Columbia, University of South Carolina Press, 1970.
Steward, Angus Donald, *The Armenian Kingdom and the Mamluks: War and Diplomacy during the Reigns of Het'um II (1289-1307)*, Leiden, E.J. Brill, 2001.
Stillmann, N.A., "Khil'a," *EI*², 5:6-7.
Stilt, Kristen, *Islamic Law in Action: Authority, Discretion, and Everyday Experiences in Mamluk Egypt*, Oxford, Oxford University Press, 2011.
Stojanow, Valeri, *Die Entstehung und Entwicklung der Osmanischen-Türkischen Paläographie und Diplomatic: mit einer Bibliographie*, Berlin. Klaus Schwarz Verlag, 1983.
Stowasser, Karl, "Manners and Customs at the Mamluk Court," *Muqarnas* 2 (1984):13-20.
Subrahmanyam, Sanjay, *The Career and Legend of Vasco da Gama*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

——, *Courtly Encounters: Translating Courtliness and Violence in Early Modern Eurasia*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2012.
Sümer, Faruk, *Kara Koyunlular*, Ankara, TTK, 1967.
——, "Karā- ḳoyunlu," *EI* ², 4:584-8.
——, "Karamān-oghullari," *EI* ², 4:619-25.
——, "Ramazan-oğulları," *İA* 9:612-20.
——, "Turgutlular," *DİA* 12:420-1.
Süreyya, Mehmed, *Sicill-i 'Osmani*, 5 cilt, İstanbul, 1311/1893.
Şeker, Mehmet ve Filiz Karaca, "Hil'at," *DİA*, 18 (1998): 22-27.
Tahir, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, 3 cilt, İstanbul, 1914-24.
Tarım-Ertuğ, Zeynep, "Osmanlılar'da Teşrifat," *Türk Dünyası Kültür Atlası*, İstanbul, 1999, s. 428-77.
Tekindağ, Şehabettin, *Berkuk Devrinde Memluk Sultanlığı: XIV. Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar*, İstanbul, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1961.
——, "Fatih Devrinde Osmanlı Memluklü Münasebetleri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 30 (1976):73-99.
——, "Fatih ile Çağdaş Bir Memluklü Sultanı: Aynal el-Ecrûd," *Tarih Dergisi* 23 (1969):35-50.
——, "Īnāl," *EI* ², 3:1198.
——, "Karamanlılar," *İA* 6:316-30.
——, "Karamanlılar'ın Gorigos Seferi (1367)," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 6 (1954):161-72.
——, "Memluk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 25 (1971):1-39.
——, "Niğbolu," *İA* 9:247-53.
——, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 18 (1962-3):43-76.
——, "Süveyş'de Türkler ve Selman Reis'in Arizası," *Belgelerle Türk Tarihi* 9 (1968):77-80.
——, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi," *Belleten* 31 (1967):345-75.
——, "XVI. Asrın Sonunda Memluk Ordusu," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi* 11 (1960):85-95.
Tevhid, Ahmed, "İlk Altı Padişahımızın Bursa'da Kâin Türbeleri: Sultan Murad Han'ın Türbesi," *TOEM* 13-18 (1328):1047-51.
——, "Yıldırım Sultan Bayezid Han-ı Evvel Devrinde Mısır'a Sefaretle Gönderilen Sefer Şah'ın Vefatı," *TOEM* 13-18 (1331):1031-2.
Thorau, Peter, *The Lion of Egypt: Sultan Baybars I and the Near East in the Thirteenth Century*, çev. P.M. Holt, Londra, Longman, 1992.
al-Tikriti, Nabil, "The Ḥajj as Justifiable Self-Exile: Şehzade Korkud's *Wasīlat al-Aḥbāb* (915-916/1509-1510)," *Al-Masāq* 17 (2005):125-46.
——, "Kalam in the Service of State: Apostasy and the Defining of Ottoman Islamic Identity," *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan K. Karateke ve Maurus Reinkowski, Leiden, E.J. Brill, 2005, s. 131-51.

——, "Şehzade Korkud and the Articulation of Early 16th Century Ottoman Religious Identity" (yayınlanmamış doktora tezi, Chicago Üniversitesi, 2004).
Togan, İsenbike, "Beylikler Devri Anadolu Tarihinde Yöntem Sorunları: Germiyan'dan Örnekler," *Şinasi Tekin'in Anısına: Uygurlardan Osmanlıya*, İstanbul, Simurg, 2005, s. 704-20.
——, "Türkler'de Devlet Oluşum Modelleri: Osmanlılar'da ve Timurlular'da," *İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999, s. 71-84.
Turan, Fikret, "The Mamluks and Their Acceptance of Oghuz Turkish as a Literary Language: Political Maneuver or Cultural Aspiration," *Turcologica* 69 (2007):37-47.
Turan, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara, TTK, 1954.
Turan, Şerafettin, "1560 Tarihinde Bir İran Elçilik Hey'eti Masraf Defteri," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 12 (1964):273-94.
——, "Barak Reis'in Şehzade Cem Meselesiyle İlgili Olarak Savoie'ya Gönderilmesi," *Belleten* 26 (1962): 539-55.
——, "Bayezid II," *DİA* 5:234-8.
Tyan, Emile, "Djihād," *EI ²*, 2:538-40.
Uluç, Lale, "Gifted Manuscripts from the Safavids to the Ottomans," *Gifts of the Sultan*, s. 144-9.
Umur, Süha, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1980.
Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, ed. Bekir Sıtkı Baykal, 2. baskı, Ankara, TTK, 1987.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Karamanoğulları Devri Vesikalarından İbrahim Bey'in Karaman İmareti Vakfiyesi," *Belleten* 1 (1937):56-164.
——, "Murad I," *İA* 8:587-99.
——, "Memluk Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensub Şehzadeler," *Belleten* 17 (1953):519-35.
——, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara, TTK, 1988.
——, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1988.
——, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1945.
——, "Osmanlı Tarihine Ait Bazı Yanlışlıkların Tashihi," *Belleten* 31 (1957):178-81.
——, "Sultan II.Murad'ın Vasiyetnamesi," *Vakıflar Dergisi* 4 (1958):1-17.
Walsh, J., "Gūrānī, Sharaf al-Dīn," *EI ²*, 2:1040-1.
Wansbrough, John, "Faradj," *EI ²*, 2:781-2.
——, *Lingua Franca in the Mediterranean*, Richmond, Surrey, Curzon Press, 1996.
——, "A Mamluk Ambassador to Venice." *BSOAS* 26 (1963):503 – 30.
——, "A Mamlūk Commercial Treaty Concluded with the Republic of Florence," *Documents from Islamic Chanceries*, ed. S.M. Stern, Columbia, SC, University of South Carolina Press, 1965, s. 39-81.
——, "A Mamluk Letter of 877/1473," *BSOAS* 24 (1961):200-13.
——, "The Safe-Conduct in Muslim Chancery Practice," *BSOAS* 34 (1971):20-35.
——, "Venice and Florence in the Mamluk Commercial Privileges," *BSOAS* 28 (1965):483-523.
Watkins, John, "Toward a New Diplomatic History of Medieval and Early Modern Europe," *Journal of Medieval and Early Modern Studies* 38 (2008):1-14.
Weiner, Annette, *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping-while-giving*, Berkeley, University of California Press, 1992.

Wensick and Jomier, "Ka'ba," *EI* ², 4:317-18.
Wiet, Gaston, "Barsbay," *EI* ², 1:1053.
——, *Cairo: City of Art and Commerce*, çev. Seymour Feiler, Norman, University of Oklahoma Press, 1964.
——, "Deux Princes Ottomans à la Cour d'Égypte," *Bulletin de l'Institue d'Égypte* 20 (1938):137-50.
Windler, Christian, "Tribut und Gabe: Mediterrane Diplomatie als Interkulturelle Kommunikation," *Saeculum* 51 (2000):24-56.
Winter, Michael, "Attitudes toward the Ottomans in the Egyptian Historiography during Ottoman Rule," *The Historiography of Islamic Egypt (C.950-1800)*, ed. H. Kennedy, Leiden, Brill, 2001, s. 195-210.
Wittek, Paul, *Menteşe Beyliği: 13.-15. Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, çev. Orhan Şaik Gökyay, Ankara, TTK, 1986.
——, "Le Sultan de Rûm," *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves* 6 (1938): 361-90.
Wolff, Anne, "Merchants, Pilgrims, and Naturalists: Alexandria through European Eyes from the Fourteenth to the Sixteenth Century," *Alexandria, Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst ve Michael Silk, Aldershot, Ashgate, 2004, s. 199-225.
Woods, John E., *The Aqquyunlu Clan, Confederation, Empire* (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş baskı), Salt Lake City, UT, The University of Utah Press, 1999.
——, "Turco-Iranica I: An Ottoman Intelligence Report on Late Fifteenth/Ninth Century Iranian Foreign Relations," *Journal of Near Eastern Studies* 38 (1979):1-9.
Wright, Diana Gilliland ve Pierre A.Mackay, "When the Serenissima and the Gran Turco Made Love: The Peace Treaty of 1478," *Study Veneziani* 3 (2007):261-77.
Varlık, Mustafa Çetin, *Germiyan-oğulları*, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
Van Berchem, Max, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Paris, 1894.
Vatin, Nicholas, "Itinéraires d'Agents de la Porte en Italie," *Turcica* 19 (1987): 29-51.
——, *L'Ordre de Saint-Jean-de-Jérusalem, l'Empire Ottoman et la Méditerranée Orientale entre les Deux Sieges de Rhodes*, Paris, Peeters, 1994.
——, *Sultan Djem*, Ankara, TTK, 1997.
Venzke, Margaret L., "The Case of a Dulgadir-Mamluk Iqṭā': A Reassessment of the Dulgadir Principality and Its Positions within the Ottoman-Mamluk Rivalry," *JESHO* 43 (2000):399-474.
Veselý, Rudolf, "Ein Briefwechsel zwischen Ägypten und den Qaramaniden im 14. Jahrhundert," *Asian and African Studies* 9 (2000):36-44.
——, "Ein Kapitel aus dem osmanisch-mamlukischen Beziehungen, Meḥemmed Çelebi und Mu'ayyad Shaykh," *Armağan: Festschrift für Andreas Tietze*, Prag, Enigma, 1994, s. 241-59.
——, "Eine Stilkunstschrift oder Eine Urkunden Sammlung? Das Qahwat al-inšā' des Abū Bakr Ibn Ḥidjdja al- Ḥamawī," *Threefold Wisdom: Islam, the Arab World and Africa: Papers in Honour of Ivan Hrbek*, ed. Otakar Hulec ve Milos Mendel, Prag, 1993, s. 237-48.
Yalçın, Mehmet, *The Dīvan of Qânsûh al-Ghûr: Kansu Gavri Divanı*, İstanbul, Bay, 2002.
Yeniçeri, Celal, "Mezâlim," *DİA* 29 (1004): 515-518.
Yinanç, Mükrimin Halil, "Bayezid I," *İA* 2:369-92.

——, "Feridun Bey Münşeatı," *TOEM* 77 (1923):161-8, 78 (1924):37-46, 79:95-104, 81:216-26.
Yinanç, Refet, *Dulkadir* Beyliği, Ankara, TTK, 1989.
Yüksel Muslu, Cihan, "Attempting to Understand the Language of Diplomacy between the Ottomans and the Mamluks," *Archivum Ottomanicum* 30 (2013): 247-69.
——, "Ottoman-Mamluk Relations and the Complex Image of Bāyezīd II," *Conquête Ottomane de l'Égypte (1517): Arrière-plan, impact, échos*, ed. Benjamin Lellouch ve Nicolas Michel, Leiden, E.J. Brill, 2013, s. 51-79.
——, "Ottoman-Mamluk Relations: Diplomacy and Perceptions" (yayınlanmamış doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 2007).
Zachariadou, E.A., *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Mentesche and Aydın 1300-1415*, Venedik, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini, 1983.
Ziada, M. Mustafa, "The Fall of the Mamlūks 1516-1517", *Mecelletü'l-Külliyeti'l-Âdab* 6 (1942):1-40.
——, "The Mamluk Conquest of Cyprus in the Fifteenth Century," *Bulletin of the Faculty of Arts of the University of Egypt* 1 (1933):99-110 ve 2 (1934):37-58.
——, "Nihâyetü's-Selâtini'l-Memâlik," *Egyptian Historical Review* 4 (1951):197-228.
Ziada, M.M. ve John La Monte, "Bedr ed din Al-'Aini's Account of the Conquest of Cyprus 1424-26," *Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves* 7 (1939):241-64.

Dizin

Abbasi(ler) 88, 93; **halifeleri, halifeliği** 26; **[verdiği] mektup ve unvanlar** 27, 268; **merasimleri** 144
Abdurrahman Paşa, Tevkii 57
El-Acemî, Abdülmümin (Şeyh, Memluk elçisi) 205-206, 284
El-Acemî, Muîneddin Abdüllatif 267, 269
Adana 24, 158, 186, 198
Aden 37
Âdil Tumanbay (Memluk sultanı) 210, 287
Afrika 33-34, 194, 215
Afşin 23
Ağaçayırı 189-190, 201
Ahmed (II. Bayezid'in oğlu) 226
Ahmed (Cem'in oğlu) 289
Ahmed (Emir, Osmanlı elçisi) 121, 249
Ahmed (Memluk sultanı, Şeyh el-Mahmudî'nin oğlu) 132, 253
Ahmed Bey (Karamanoğlu) 166, 168, 176
Ahmed Celayir (Bağdatlı) 117-118
Ahmed ibn İnal el-Yusufî ez-Zâhirî (Memluk elçisi) 261
Ahmed Paşa (Hersekzade) 186-187, 200-201, 222, 280
Ahmed Paşa (Karaca, Osmanlı elçisi) 227
Ahmed Tevhid 111, 246
Ahmedî 122-123
Akdeniz 20, 30-31, 33-35, 45, 143, 135, 150, 186, 207, 215, 219, 233; **diplomasi ve merasimler** 234; **ticareti** 36-39, 228; **toplumu** 63
Akbay et-Tavil (Emir, Memluk elçisi) 226
Akboğa Bey (Memluk elçisi) 257
Akçahisar 258
akıncı/uçbeyi 105, 190, 193, 199, 208
Akkerman (Bilhorod-Dnistrovsky) 184
Akkoyunlu(lar) 31-32, 166, 176, 259-260, 271, 273-275; **elçileri** 252; **hükümdar(ları)** 26, 69, 87, 136, 151, 165, 171, 184, 257; **[ve] Memluklar** 149, 158-159, 174-175; **[ve] teşrifat** 46
Alaaddin (Osmanlı elçisi) 289, 291
Alaaddin Bey (Karaman Beyliği Hükümdarı) 107
Alaaddin (Mevlana, Osmanlı elçisi) 291
Alaaddin el-Arabî bkz. Molla Arab
Alaaddin el-Hüsnî (Memluk elçisi) 49, 172, 273-274
Alâüddevle (Dulkadıroğlu) 65, 173, 182-183, 189-190, 192, 214, 216-217, 285; **kesik başı** 227
Alay Köşkü 87
Ali Bey (Dulkadıroğlu Şahsuvar Bey'in oğlu, Alâüddevle'nin yeğeni) 227
Ali Bey (Karamanoğlu) 132
Ali Bey (Zaim-i Ulufeciyan) 286
Ali Çelebi (Osmanlı elçisi) 49, 195-198, 207, 282
Ali Paşa (Hadım) 76, 189, 201, 222
Allan (Divitdâr, Memluk elçisi) 217-218, 291-292; **kabul merasimi** 219
Altın Orda 184-185
Amasya 121, 176, 180, 183, 195, 273, 295
Anadolu 15, 30-31, 34-35, 38, 40, 97-100, 106, 108-109, 113-117, 121, 124-125, 129-131, 135, 141, 151, 159-160, 182, 185, 193, 223, 231; **Beylerbeyi** 186-187; **beylerine mektupları** 52; **beylerinin mektupları** 22; **beylikleri** 19, 23-24, 29, 51, 127, 235, 251; **devletleri arasındaki hiyerarşi, statüler** 102-103, 105; **edebiyatı** 110; **giyim-kuşam** 112; **hükümdarı** 232; **hükümdarı için uygun unvanı sınıflandırması** 101
Anadolu Selçukluları 15, 22, 29, 71
Anadolu Sultanı (Sultânü'r-Rûm) 100, 116
Ankara Savaşı 40, 82, 111, 117, 123, 160, 168, 250
Antalya 35
Antep 24
Arabistan 35, 42
Aragon Krallığı 36
Arap(lar) 60; **edebiyatı** 54; **gelenekleri** 59; **toprakları** 201
Arapça 63, 79, 101, 109-110, 238, 284; **edebiyat örnekleri** 238; **mektuplar** 61; **unvanlar** 60
armağan(lar) 15-16, 25, 41, 44-45, 47, 50, 63, 65, 77-79, 81, 84, 90, 95-96, 104-108, 110, 116, 124, 141-142, 146, 161, 163-165, 169-170, 173-175, 178, 182, 184, 186-188, 197-199, 206-207,

209, 216, 218-219, 225, 227, 236-237, 244, 246, 248, 256, 258-260, 265, 268, 274-275, 282-286, 288-288, 290, 292-293; **altın objeler**; 64, 82, 111, 131, 155, 185, 266 **at** 65-66, 121, 131, 192, 277; **balsam/pelesenk**; 68, 267; **binicilik/koşum takımları** 65-66,131, 157, **baharat** 68; **değiş tokuşu** 64-65, 67, 69, 71, 74, 110 115, 119; **dokuma(lar)** 65-66, 68, 71, 73, 88, 119, 131, 138, 143, 145, 152, 155-157, 163, 185, 194, 206, 249, 251, 253, 255, 257, 261, 284; **gümüş** 65, 67, 83, 111, 121, 126, 131, 249, 266; **hayvanlar** 66, 68-69, 119, 138, 155, 157, 185, 206, 257, 267, 276-277; **hazırlanması** 62-74; **kılıç/silah** 65-67, 143, 155, 157, 265; **köle(ler)** 65, 67, 118-119, 121, 126, 133-134, 138, 150, 156, 163, 205, 208, 213, 237, 249, 253, 255, 257, 261-262, 264, 266; **kürk(ler)** 35, 65, 67, 126, 138, 145, 150, 152, 154, 156, 163, 185, 255, 257, 261, 264, 266, 291; **listesi, kaydı** 51, 126, 143-144, 155, 157, 213, 220, 223, 250, 269, 289, 291; **nesneler** 45, 64-67, 97, 143, 185, 231, 249, 266; **rölik(ler)** 66, 181; **seçimi** 39, 119, 137; **simgesel önemi** 40, 144, 194; **türleri** 138

armağanlaşma 63-64, 66, 70, 72-74

Arnavut/Arnavutluk 133

Artuklu(lar): hükümdar unvanları 101-102

Artukova 167

Arz Odası bkz. Topkapı Sarayı

astroloji 110

Asya 24, 34, 55; **göçebe gelenekleri** 46

Âşıkpaşazâde 104, 159-167, 169-170, 172-174, 187-188, 194, 269-270, 272, 278

atabek 21

Avrupa/Avrupalı 32, 75, 78, 118, 131, 138, 150, 181, 186, 191, 208; **armağan verme** 64; **diplomatik ilişkiler** 18; **diplomatik merasimler** 17; **konsolosları, konsoloslukları** 36, 65, 221; **sarayları** 32, 48-49, 66, 68, 74, 214, 274-275; **tüccarlar** 35, 37, 39

Ayas 292

Aybek et-Türkmânî 20

Ayn Calut Savaşı 22

El-Aynî 103, 116, 134, 139-140, 253, 262

Ayşe Hatun (Alaüddevle'nin kızı, II. Bayezid'in karısı) 183

Azeb Bey (Osmanlı elçisi) 49, 65, 148; **beraberindeki [hediyeler]** 148, 262

Azerbaycan 184

Bâb-ı Hümayun 85

Bâbü'z-züveyle 216

Babürlü(ler) 238

Bafra 100

Bağdat 26, 88; **kâğıdı** 52

Bahmani Sultanlığı 26, 112; **armağanları** 184; **elçisi/heyeti** 183, 185; **olayı** 183

Bahri yönetimi 21, 49, 54, 79, 93, 98

Bali Bey (Malkoçoğlu); armağanları 208

Balkanlar 15, 29-30, 38, 40, 65, 67, 98, 106, 108, 110, 118, 120, 124, 129, 133, 135, 138-139, 147, 149-150, 157, 181, 190-191, 193, 208, 233, 253

Barsbay (Memluk Sultanı) 40, 69, 71, 79, 124, 130-131, 133, 138, 140-144, 170, 229, 254, 260; **armağanları** 255; **el öpme** 86; **elçileri** 78, 135-137; **mektupları** 139, 257-258; **merasim alayı** 93, 134; **Osmanlı hükümdarları için unvanları** 127-128, 259; **sır kâtibi** 59

Baybars (Memluk Sultanı) 22-23, 29, 71, 115, 135; **bağlılık yemini** 26; **oğlunun sünnet şenliği** 105

Bayezid I 15, 26, 58, 60, 100, 107, 123, 132, 146, 148, 160, 168, 229, 235, 250, 260; **armağanları** 246, 248, 282; **düğünü** 94, 104-106 194, 188, 245; **elçileri, heyetleri** 98, 117-121, 247-249; **[ve] hilat** 71, 115; **kabul merasimleri** 82-83, 111; **kardeş katli (veraset)** 130; **kardeşlik ve dayanışma** 136; **mektuplar/diplomatik yazışmalar** 113; **sünnet düğünü** 103, 244, 246; **unvanları** 112, 114, 116, 122, 125-126, 234, 242

Bayezid II 37-38, 41-42, 44, 61, 177, 180-182, 187, 189, 193, 198, 201, 204, 217-219, 225-226, 228-230, 285, 287; **armağanları** 66, 223, 291;

Canibeg'in ziyareti 16, 33, 178-179, 183-186, 188, 192, 200, 279; **elçileri** 49, 196-197, 207, 221, 224, 247, 269, 286, 295; **[ve] hilat** 71; **kabul merasimi, heyet kabulü** 15, 76, 184-185, 194-195, 205-206, 208-209, 277-278, 283-284, 292; **mektupları/diplomatik yazışmaları** 62, 212-214, 220, 222, 236, 273-274, 280, 289, 293; **sünnet düğünü ve düzenlediği şenlikler** 94, 157, 190-191, 280-281; **unvanları** 203, 210-212, 215-216
Bedevi aşiretler 135
Bedreddin (Şeyh) 110, 121
Bedreddin el-Cuma (Şeyh, Memluk elçisi) 283
Bedreddin Haşim (Emir, Memluk elçisi) 257
Bedreddin Mahmud Bey (Emir, Osmanlı elçisi) 258
Bektay el-Hasekî (Memluk elçisi) 293
El-Berîdî, Saadeddin Sadullah 246
Berkuk (Memluk Sultanı) 71-72, 106, 116, 118, 120, 247, 249; **armağanları** 15, 44, 110-111, 115, 246; **elçileri** 107, 82, 115; **kabul merasimleri** 80, 119; **mektupları, yazışmaları** 107-109, 112-113, 232, 245-246; **merasimlerde yenilikleri** 79, 91; **unvanları** 114, 122, 126
Besni 23
Beşiktaş 193, 195
Bihişti 67, 185, 193-195, 279
El-Bikâî, İbrahim bin Ömer 61, 152, 154, 156, 169-170, 267, 270
Birecik 174, 221
Bizans 17, 29, 35, 46, 94-96, 101, 129-131, 151-152, 226, 233; **anıtları** 38; **imparatorluğu** 15, 30, 45, 160
Björkman, Walther 103, 125-126
Bosna 67
Bozok 167
Brancacci (Floransalı gezgin) 79, 81
Broadbridge, Anne 62, 81, 108
Broquière, Bertrandon de la 29, 84, 86, 90
Burci (Çerkes) yönetimi 21, 54, 79, 98, 108, 113, 126, 130, 164
Burhaneddin, Kadı (Sivas yöneticisi) 115-116, 247
Bursa 29, 35, 60, 76, 98, 100, 104, 107, 111, 117, 192, 195, 253-254, 258-259; **kabul merasimi, merasimler** 15, 44, 46, 82-91, 114; **ipekleri** 66
Burunduk el-Eşrefî (Memluk elçisi) 267
Büyük Eyvan (el-İvanü'l-Kebir) 80, 89; **ayrıca bkz. Memluk kale-sarayı**
Büyük Selçuklular 20, 22, 45

Canbulat (Memluk Elçisi, sonradan Memluk sultanı) 197-198, 210, 282, 287
Canibeg el-Habib el-Alay el-İnali, (Emir, İkinci İmrahor, Memluk elçisi) 15-16, 33, 178-180, 182-186, 188, 192, 200, 279
Canibeg es-Sûfî (Memluk emiri) 140, 254-255, 260
Celâleddin el-Kâbûnî (Osmanlı elçisi) 151-152, 155-157, 266, 268
Celayirli 51
Cem (II. Mehmed'in oğlu) 182, 275, 278; **Avrupa'da** 66; **çocukları** 191, 213, 288-289; **Memluk sarayında** 180-181, 184, 217-218; **oğlunun sünnet düğünü** 94
Cemaleddin (Hoca, Osmanlı elçisi) 137, 256
Cemaleddin Yahya (Osmanlı elçisi) 259
Ceneviz 100, 246; **elçisi** 113
Cengiz Han 22, 24-25, 51, 55, 184, 214
Cenova 37; **konsolosları** 76
Cidde 34, 37, 182
cihad 18, 30, 44, 67, 113, 120, 124, 130, 133, 136, 147, 153-155, 157, 170, 216, 233, 237
Cihan Şah (Karakoyunlu hükümdarı) 97, 159, 264
cömertlik bkz. hamilik
cübbe 65, 72 **ayrıca bkz. hilat, kaftan, hırka**
cülus merasimi 94

Çakmak (Memluk Sultanı) 40, 121, 133, 135, 147, 260, 262; **armağanları** 143-144, 150; **diplomatik yazışmaları** 124; **elçileri** 150, 264; **kabul merasimi** 145, 261; **mektupları** 142-144, 148, 236, 261, 265; **[ve] Osmanlı hanedan üyeleri** 140; **[ve] unvanlar** 128;

Çanakkale Boğazı 29
çavuş 49
Çöke (Edirne): kabul merasimi 279; **ovası** 15; **-'de kritik görev** 184-186

Darende 23, 120, 249, 272
Dario, Giovanni (Venedik elçisi) 73
Darîr 110
dârü'l-adl 27, 79-80, 117, 166, 234
dârü'l-harb 233-234
dârü'l-İslam 233
dârü'z-ziyafe 251
Davud Paşa (Nişancı, Osmanlı elçisi) 204-205, 207, 280, 283
Davud Paşa (Veziriazam ve kumandan) 188-190, 201
Dei, Bernedette 269
Dekkan 26
Dekkiche, Malika 258
Delhi: sultanları 26; **sultanlığı** 112
Derbend Geçidi 23
devâdâr bkz. divitdâr
Devletbey (Memluk elçisi) 274-275
Devletbey (II. Bayezid'e sığınan Memluk valisi) 214, 287-290
devşirme(ler) 49, 187, 204, 207, 212, 236; **sistemi** 201
Dimetoka 295
Dimyat 217, 291
diplomasi 16-17, 64, 91, 99, 105-106, 145, 149, 151, 168, 174-175, 203, 211-212, 220, 224; **dili** 55, 133, 159, 230-237; **dolaylı diplomasi ve iletişim** 237-239; **elçi seçimi** 204; **iletişim araçları** 45, 225; **İslam diplomasi kültürü** 53, 142
diplomatik: alışveriş 19, 96, 98-99, 154, 156, 178; **armağan/armağanlaşma** 72, 74, 141, 169, 181, 237; **belgeler** 36; **görev, görev hazırlığı** 62, 70, 73, 78, 183, 197, 204, 207, 210, 244, 248; **gösteriler** 104-108; **görüşmeler, ilişkiler** 16, 20, 25, 29-30, 42-44, 46, 52, 66, 80, 110, 117, 124, 133, 135, 139-140, 145, 149, 153, 179, 188, 215, 218-219, 222, 232-233, 235-236, 249 **heyetler** 39-40, 45, 49-50, 64, 75-76, 79, 84 85, 91, 103, 118, 146, 148, 150, 184, 185, 196 202, 205-206, 223-225, 227, 229, 255, 258 277; **merasim(ler), merasim alayı** 17, 79, 87 142, 185, 234; **temsilciler, raporları** 47-48, 65 71, 77, 90, 94, 97, 114-116, 119, 130, 272; **söylem** 199; **statü** 127, 171; **teşrifat** 56, 151, 156 158, 186, 230; **teamüller** 159-167, 170, 173 177, 182, 231; **yazışmalar** 18, 26-27, 41, 51, 54 55, 58-59, 61, 113-114, 124, 152, 210, 214, 287 **ziyaret** 240, 274, 278, 286, 290, 295
Divan Yolu 76, 85, 88
Divan (idare ve karar merkezi olarak); Osmanlı 16 83, 88, 89, 90, 193, 216; **Memluk** 79, 121
divan kâtibi 40, 56, 109
divan-ı inşa 58; **Osmanlı** 59, 61, 109, 164; **Memluk** 59, 99, 102, 125, 127, 231
Divanhane bkz. Topkapı Sarayı
divitdâr 81-82, 163, 205, 217, 219
Diyarbakır 31, 255, 257, 259
Doğan (Hizmetkâr) 140
Dom Manuel I (Portekiz kralı) 34, 37
Doukas (tarihçi) 95
Dulkadıroğulları 24, 31, 65, 69, 118, 120-121, 171 174, 176, 182-183, 189, 211, 214, 223, 227 229, 253, 261, 268, 271-273, 278, 287; **elçileri, habercileri** 135, 192, 216, 281; **sultanı** 94 **rekabeti** 167-169

Ebu Said (Timurlu Sultanı) 31, 146; **kesik başı** 69 174-175
Edirne 15, 29, 46, 82, 98, 121, 125 133, 144, 148 195, 250, 263-264, 282; **elçiler, heyetler** 84 85, 209, 214, 279, 286, 292; **[ve] merasim alayı, zafer alayı** 85, 95; **sarayı ve sütunlu salonu** 84-85; **sünnet düğünü** 157; **yabancı elçilerin konaklaması** 76, **ayrıca bkz. Edirne Sarayı**
Eflâk 83, 253
Elbistan 22-24, 120, 249

Elçi Hanı 76
Elçi Kanunnamesi 57
elçilikler 17, 45; **görevi** 187; **heyeti** 136
elkab 8, 27, 53, 153
Elmas (Emir, Memluk elçisi) 175
Enderun 187
Ermeni(ler) 24, 119
Esenbey el-Cemalî ez-Zâhirî, (Emir, Memluk elçisi) 150, 261, 264
esir(ler)/tutsak(lar) 65, 67, 69, 93, 186, 188, 190, 200, 253, 255, 257, **ayrıca bkz. köleler, memluk**
Esma-i Cundî (Memluk elçisi) 276
evlilik 20, 104-107, 140, 183-184, 187, 209, 260, 285
Evranos Bey (Uçbeyi) 105
Eyyubi(ler) 20, 28, 45, 93, 119, 234; **hükümdarları** 21-22; **unvanları** 25
Ezher Camii 268

Fars edebiyatı 54
Farsça 60-61, 63-64, 109, 206; **edebiyat örnekleri** 238
Fatımi(ler) 20, 32, 56, 80; **halifesi (İsmailiye imamı)** 72; **merasim alayları** 79
Ferdinand I 184
Ferec bin Berkuk (Memluk Sultanı) 40, 110, 118, 120-121, 123, 128, 135, 249-250; **yazışmaları** 125-126
Feridun Bey (Münşi) 56, 58, 113, 126, 128, 210-211, 214, 242-243, 257-258, 260, 265, 267-268, 287-288; **armağan listesi** 144; **unvan sınıflandırması** 128
Fernando V (Aragon-Kastilya Kralı) 33
Ferruh Yesâr (Şirvani önder) 184
fetihnâme 53, 132, 152, 262, 266
fetva 145, 147, 245, 261, 280
Floransa 37
***fondaco* (Venedik'te han)** 36
Francesco II (Mantova kontu, Gonzaga ailesinden) 66
Fransa Kralı 181
Frenk(ler) 215-216, 219-221, 258
fürusiyye 92, 213

Gama, Vasco da 33, 37
gayrimüslim(ler) 37, 44, 139; **tutsaklar** 65
gaza 18, 30, 67, 83, 107, 124, 130, 133, 153, 155, 157-158, 193, 199, 233, 237
Gazan (İlhanlı Hükümdarı) 65
gazi 30, 98, 101, 128, 134, 199, 203, 208, 216
Gebze 176
Gerger 23, 165-166
Germiyanoğulları 29, 94, 98, 100, 104-105, 122, 184, 245; **giyim kuşamı** 112; **unvan sınıflandırması** 101-103
Geyve (Kavaya, Kabia) 100-101
Gırnata 129, 132; **emirliği** 33
Gjon Kastrioti ayaklanması 258
Gonzaga(lar) bkz. Mantova kontları
Gritti, Andrea 186
Gucerat 215
Gülek 158; **boğazı** 23, 198
Güngörmez Yangını 281
Güvercinlik (Kolombaç) 133, 137-138, 256-257

Habil bin Osman 257
hac 38; **kervanı** 25, 92, 145-146, 157, 197, 207, 284; **merkezleri** 38; **yolları** 25, 169-170, 179, 224, 270
hacılar: Hıristiyan 38; **Müslüman** 25, 38-39, 169, 195, 228, 237, 284
Haçlı(lar) 1, 20, 22, 24-25, 98, 118-119, 124, 134-135, 148, 153, 256
hadis 54, 139, 194
Hafsi(ler) 34-35, 201-222; **elçileri** 194; **hanedanı** 184, 194
Hadîdî 103, 244
Hadimü'l-Haremeyn 25, 228
Halep 20, 28, 169, 175, 180, 208, 214, 222, 253, 276, 286, 294; **dokumaları** 66
Hamid Mağribi (Memluk elçisi) 295

hamilik (siyasi koruma/hiyerarşik bağ) 15, 20-24, 27, 114-115, 117, 182
hamilik (hayırseverlik/cömertlik/alimleri, sanatçıları himaye) 28, 110,117, 124, 128, 146, 149, 177, 206, 223-224, 238-239
Hammer 77
Har-El 103, 183, 280
Haremeyn 16, 25, 92, 123, 149, 179-180 197-198, 200, 222, 224, 228, 233, 237; **unvanlarda [kullanımı]** 128, 157, 162, 228; **vakıfları** 146, 207
Haseki/Hasekiyye 195, 197
El-Hasekî, Kurtbay (Memluk elçisi) 251
havş 152, 154
Haydar Ağa (Silahtarbaşı, Osmanlı elçisi) 212-213, 288-289
hayırseverlik bkz. hamilik
hayır kurumları/vakıflar 28, 146, 149, 207, 237, 295
Hayr Bey (Memluk elçisi ve Halep valisi, sonradan Osmanlıların Mısır valisi) 60, 70, 95, 208-209, 213, 222, 284-286, 294
Hayreddin Ağa 294
Hayreddin Halil Bey (Hacı, Osmanlı elçisi) 253-254
hayvanat bahçesi 67, 87, 206
hediye defteri/İnamat Defteri 223, 287-293
Herat 145, 265
Hıristiyan(lar) 33, 37-39, 53, 66, 95, 100; **ikonografisi** 72
hırka 65, 72
Hicaz 215
hilat 27, 65, 70-72, 89, 115, 141-142, 144-145, 154-156, 163, 173, 186, 197, 205, 213 216, 218-219, 264, 266, 277, 285, 288, 291, **ayrıca bkz. teşrîf**
hilatü's-sefer 70, 164
Hindubay el-Hasekî, 213, 288
Hint 26, 42, 215, 227; **dokumaları** 68; **hükümdarları unvanları** 112-113; **yarımadası** 34
Hint Okyanusu 34-35, 38-39, 42, 68, 211
Hipodrom 80
Hoca Saadettin 213, 288
Hoca Zeytûnî 267
Hoşkadem (Memluk Sultanı) 41, 151, 158-159, 166, 168-171, 269, 271-272; **elçileri, diplomatik temsilcileri** 165, 167; **[ve] hilat** 163; **[ve] teşrifat kuralları** 160, 162-164; **yazışmaları** 232
Hümâyun 238
Hüsameddin (Kadı Mevlana, Osmanlı elçisi) 145, 259
Hüseyin Hüsameddin (Abdizade) 295
huşdaşiyye 21

Irak 31, 108, 284
İber Yarımadası 33, 132, 215
İbn Acâ (Memluk elçisi) 273-275
İbn Arabşah 61
İbn Bahadır 44, 99, 112, 116, 138, 140, 255-256
İbn Hacer el-Askalânî 44, 116, 147, 247, 251-252, 257, 262
İbn Haldun 44
İbn Hasan, Hoca Cemaleddin 256
İbn İyâs 62, 103, 156, 172, 176, 182, 185-186, 189, 197, 204-205, 214, 216-222, 224-225, 227, 248-249, 271, 273-277, 284, 286-287, 291, 294
İbn Karaman, Sârimeddin İbrâhîm (Karamanoğulları Hükümdarı) 141, 147, 156, 158-159, 165, 168, 270; **elçileri** 170
İbn Kemal 95, 173, 177, 182, 184, 200-201, 204, 207-208, 272, 277, 286
İbn Nâzırü'l-Ceyş, Takiyüddin 102-103, 105, 114, 127; **unvan sınıflandırması** 114, 125, 211, 242
İbn Sagir (Başhekim) 44, 83, 116, 247
İbn Şahin el-Malatî 276, 278
İbn Tağrıberdi (Memluk tarihçisi) 45, 59, 86, 140, 145, 149, 155-156, 158, 161-164, 221, 249-250, 252, 258, 262, 266, 270
İbn Tulun 288
İbn Turgut 286
İbnü'l-Hicce 128, 242
İbnü'l-Hımsi 190, 192, 196-199, 205, 208, 212-213, 226, 279, 281-283-286, 281, 291-292
İbnü'l-Furât 248

İbrahim (Şeyh el-Mahmûdî'nin oğlu) 132
İbrahim Peygamber 178-179
İlhanlı(lar) 15, 29, 51-52, 64-65, 77, 100, 128, **ayrıca bkz. Moğollar**
İmameddin İvaz Bey (Osmanlı elçisi) 258
İnal (Memluk Sultanı) 41, 94, 151, 156, 158-159; **armağanları** 157, 267, 269; **elçileri** 156-157, 174; **kabul merasimi** 152-154; **teşrifat kuralı** 162; **yazışmaları** 155, 266-268; **unvanları** 153-154
İnal el-Hakim (Memluk valisi) 176, 277
İnalcık, Halil 138, 227, 250, 258
inşa: elkitapları (edebü'l-katib) 47, 53, 55-56, 99, 101-103, 112, 127-128, 231; **gelenekleri** 51, 60, 114; **kâtibi (kâtibü'l-inşâ)** 59; **kültürü** 60; **sanatı** 204
İpek Yolu 35, 38, 214
İran 19, 22, 24, 29, 31, 35, 38-39, 59-60, 214
İsabel 33
İsfendiyaroğulları (Candaroğulları) 160
İskender Bey (Mihaloğlu) 190, 197, 199-200, 282, 285
İskender bin Kara Yusuf (Karakoyunlu hükümdarı) 127
İskenderiye 36, 131, 140, 221-222, 254, 294; **dokumaları** 66
İslam 19-20, 22, 25-28, 30, 33, 40-41, 43, 69, 72, 100, 112, 119, 123, 132-133, 138-139, 141, 146-147, 149-150, 152, 154, 159, 169, 179-180, 193, 195, 199-200, 203, 206, 208, 224, 228, 234-235, 237-238, 280; **devletlerinin yönetim, kural ve merasimleri** 56; **din bilginleri** 49; **[ve] diplomasi, diplomatik kültür** 50, 53, 108, 142, 153, 232-233, 240; **dünyası unvanları** 211, 215; **edebiyatı** 54; **kültürü, kültüründe armağanlaşma** 62-64; **sarayları** 17, 46; **toprakları** 15, 166; **yazışma geleneği** 59, 114
İslamiyet 16, 127
İstanbul 15, 32, 41, 46, 61, 95, 97, 150, 162, 164, 166, 207, 213, 230, 271; **Beşiktaş** 193, 195; **Divan Yolu** 76, 85, 88; **Elçi Hanı** 76; **elçiler, diplomatik temsilciler, kabul merasimleri** 57, 82-91, 165, 167, 170-176, 182, 187-188, 190, 192, 194, 197-198, 203, 205-206, 208-209, 214, 218-219, 226, 268-269, 273, 276, 279, 281-285, 288, 292, 295; **fethi** 30, 150-160, 229, 254, 265-266; **Pera** 85; **Sarayburnu** 85, **Üsküdar** 176, **ayrıca bkz. Topkapı Sarayı**
iştiyak-name 107
El-İvanü'l-Kebir bkz. Memluk kale-sarayı
İz, Fahir 295
İznik 254

Janus (Kıbrıs Kralı) 93, 134, 255
Janos (Kral) bkz. Juan II (Kastilya Kralı)
Jean de Lusignan II (Kıbrıs Kralı) 270
Juan II (Kastilya Kralı) 132

kâ'ime 51
Kâbe 25, 197
kabul merasimleri 15, 57, 78, 81-82, 86, 89-91, 137, 178, 184-185, 192: **Memluklarda** 78, 80-82, 86, 91, 93, 137, 178; **Osmanlılarda** 15, 57, 78, 82-91, 111, 184-185, 192, 292
Kaçkar el-Çağatay (Memluk elçisi) 253
kaftan 65, 72, 85, 137
Kahire 15-16, 23-26, 28, 32, 45-46, 87, 99, 132, 138, 140, 142, 144, 146-147, 149, 159, 169, 178, 198, 208-210, 212, 217-219, 227-228, 254-255, 261-262, 271, 282, 287; **Bâbü'z-züveyle** 216; **elçiler, diplomatik temsilciler** 37, 49-50, 61, 69, 93, 98, 103, 112, 117-118, 120-121, 125, 130, 133, 135, 137, 145, 148, 151, 155-158, 162, 164-167, 170-176, 189, 195-197, 204, 207, 213-214, 216, 221-222, 229, 247-249, 251-253, 256, 258-259, 263, 265-267, 273-280, 283-286, 288-290, 292-295; **Ezher Camii** 268; **merasim alanları-alayları, şenlikler** 29, 78-82, 91-92, 134, 152, 154, 186, 190
Kahta 23
Kalâvun ailesi, soyu 98, 108
El-Kalkaşandî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali 47, 56, 63, 70, 75, 103, 112-113, 124-125, 210-211, 231, 241-242; **unvan sınıflandırması** 101

Kanibeg (Kanibey) el-Yusufî el-Mihmandar (Kahire muhtesibi, Memluk elçisi) 157-158, 268
Kânim el-Tacir b. Abdullah min Sefer Şah el-Müeyyed (Memluk elçisi) 148, 263-264
Kansu el-Hazinedar (Emir, Memluk elçisi) 209-210, 286
Kansu Gavri (Memluk Sultanı) 37, 42, 179, 200, 210, 224, 229, 286-287; **elçileri** 217; **[ve] hilat** 72, 218-219; **[ve] kesik başlar** 69, 216; **merasimleri** 221-223; **unvanları** 210-211, 215; **yazışmaları** 60, 62, 212-214, 220, 226-228, 287-288, 293-294
Kara Yusuf (Karakoyunlu hükümdarı) 117-118
Kara Yülük 141, 257
Karaca ez-Zâhirî (Emir, Memluk elçisi) 268
Karadeniz 30, 34-35, 37, 67, 100, 160, 184, 198, 207, 272
Karak 114-115
Karakoyunlu(lar) 117, 252; **elçileri** 258; **federasyonu** 31; **hükümdar(lar)ı** 97, 127, 159, 264
Karaman Eyaleti 182, 192
Karamanoğulları 23-24, 29, 31, 51, 82, 98, 100, 106-109, 116, 118, 129, 131-132, 147-148, 158-159, 165-166, 168, 170, 173-174, 176, 192, 229, 235, 245-247, 251-253, 261, 269, 272, 277, 279; **elçileri** 156; **[ve] hilatlar** 141; **sarayı** 90; **unvanları** 100, 102-103, 232
kardeş katli (veraset usulü) 55, 129-131, 235, 255
Kasım (II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'in oğlu) 228
Kasım Bey (Elçi ya da haberci) 293
Kasım Bey (Karamanoğlu hükümdarı) 176; **ölümü** 279
Kasım Çavuş 50
Kastamonu 100
Kayıtbay (Memluk Sultanı) 69, 91, 94, 151, 171, 177, 179, 181, 186-187, 189, 192, 194-196, 198-199, 201-202, 204, 207, 209, 215, 224, 226, 236, 272, 278, 284; **armağanları** 276; **elçileri** 174-175, 178, 180, 182, 188, 190, 205-206, 275, 283; **diplomatik gösteriler** 224; **[ve] hilat** 197; **kıdemlilik imgesi** 232; **Mehmed II** 171-173; **şenlikler** 191; **unvanlar** 41; **yazışmaları** 113, 176
Kayseri 23-24 171, 175, 247, 252, 276, 281
Kefe 156
Kemal Reis (Kaptanıderya, Osmanlı elçisi) 207-208, 212, 216, 221-222, 284-285, 290-291, 294
kereste 35, 219-220
Kesebay (Emir, Memluk Elçisi) 219
kesik baş(lar) 69, 92, 132, 173-175, 216, 227, 275
Kıbrıs 25, 93, 103, 124, 134-138, 169, 244, 255, 270; **elçisi** 78; **kralı** 93, 134-135, 255, 270
Kırbova Zaferi 283
Kıvâmeddin (Kadı, Osmanlı elçisi) 250
Kızıldeniz 33-34, 37, 42, 68, 182, 203, 211, 215, 218, 228
Kili 184
Kilikya 158, 178, 186; **ovası (Çukurova)** 23-24; **Seferi** 193, 195
Kilikya Kapıları, bkz. Gülek Boğazı
kisve 25, 138, 141, 146, 170, 197, 262
kişisel eşya 72
Kitabü'l-Hedaye (Hediye Kitabı) 62
konsolos(lar)/konsolosluklar 36, 65, 76, 221
Konstantinopolis, bkz. İstanbul
Konya 22, 180, 214, 287; **Savaşı** 109, 245
Korkud (Bayezid II oğlu) 226, 291; **adına mektup** 293; **[ve] hilat** 71; **Memluk'ta** 217-222, 292
Kosova Savaşı (Birinci) 110, 148
Kosova Savaşı (İkinci) 263
köle(ler) 65, 67, 118-119, 121, 126, 133-134, 138, 150, 156, 163, 205, 208, 213, 237, 249, 253, 255, 257, 261-262, 264, 266; **ayrıca bkz. memluk**
Kösedağ Savaşı 22
El-Kuckûnî, Hüsâmeddîn Hasan (Emir, Memluk elçisi) 15, 44, 71, 82-84, 114-116, 120, 247
Kudüs 16, 20, 37-38, 134, 169, 179
kul 187-188, 201
Kuran 54, 59, 60, 62, 139, 220; **nüshaları** 74, 111, 143-144, 194, 246
Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu 19

El-Kürdî, Seyyid eş-Şerîf Nûreddin Ali (Memluk elçisi) 49, 165-167, 271
Kürt(ler) 20
Kütahya 29

Lütfü Bey (Osmanlı elçisi) 73
Las Matrie 270

Macar/Macaristan 66, 85, 133, 136-138, 184-185, 223, 249, 256-257, 259
mahmel 25, 92, 138, 146, 197, 257, 282
Mahmud Celili 44
Mahmud Paşa (Sadrazam) 167, 175, 271, 276
El-Mahmûdî, Şeyh (Memluk Sultanı) 40, 61, 73, 124, 128, 132, 135, 229, 250-251; **yazışmaları** 129-131, 252-253
Makam-ı İbrahim 197
El-Makrîzî, Ahmed bin Ali 44, 82-83, 103, 116, 130-131, 247, 249, 251-254, 258
Malatya 23-24, 120, 122-123, 183, 216, 249, 272, 279
Malva sultanı/sultanlığı 112-113
Mamay min Hudad el-Haseki (İkinci Divitdâr ve Memluk elçisi) 192, 195-197, 205, 207, 281-283
Mansur Abdülaziz (Memluk Sultanı) 250
Mansur Seyfeddin Kalâvun (Memluk Sultanı) 35
Mantova Kontları (Gonzaga ailesi üyeleri) 66, 204
Mardin 101
Maşrık 156
Mátyás Corvinus (Macar Kralı) 184
Medine 16, 133, 138, 146, 179, 215, 267
Medrese 28, 109, 224, 233
Mehmed I 60-61, 132, 140, 143, 229, 250, 254; **dini vakıflar** 146; **diplomatik heyetleri, mektupları/diplomatik yazışmalar** 40, 124, 129-130-132, 251-253; **evliliği** 121; **unvanları** 126, 128, 139
Mehmed II 148, 156, 159, 165, 180, 187, 192, 211, 230, 234, 261, 269, 276; **diplomatik heyetleri/elçileri/armağanları** 73, 148, 150-151, 156, 158, 162-164, 167-168, 173, 176, 229, 263-264, 267-268, 270, 272-275, 278, 295; **diplomatik yazışmalar** 41, 61, 152-154, 157, 162-163, 176, 232, 262, 265-266, 271, 277; **düğünü** 94; **hedefleri** 169-171; **Kayıtbay ve** 171-173; **kabul merasimleri** 85-86, 88-89, 94, 175-176, 178-179; **merasim alayı** 87; **son seferi** 177; **saray teşrifatı** 166; **unvanları** 155-157, 160-161, 174, 232; **zafer alayı** 95
Mehmed IV 95
Mehmed (Arab, Osmanlı elçisi veya ulağı) 289
Mehmed (Şair) 289
Mehmed Bey (Karamanoğlu hükümdarı) 132, 252
Mehmed Tahir (Bursalı) 109, 245
Mekke 16, 25, 34, 133, 138-139, 146, 155, 169, 170, 215, 267
mektuplar/diplomatik yazışmalar bkz. diplomatik: yazışmalar
MelikArslan (Dulkadıroğulları Beyi) 167, 268, 271
memluk (köle sistemi) 20-21, 49-50, 55, 67, 154, 179, 187-188, 195, 201, 204-205, 234, 236
Memluk kale-sarayı 45, 87; **Hipodrom** 80; **Rumeyle Meydanı** 80, 137 **ayrıca bkz. Büyük Eyvan (el-îvânü'l-kebîr)**
Memluk(lar) 98, 130, 183, 255, 259, 271-272, 287: **armağanları** 68, 77, 246, 265, 276; **diplomatik teşrifat** 56, 162, 163, 187, 221; **elçileri** 49, 244-245, 249, 251-252, 256-257, 260-261, 270, 273-275, 278, 281-286, 288-290, 292-295; **Haçlı ilişkileri** 19; **kabul merasimi, merasim alayları** 78-82, 87, 110, 138, 145, 181, 253, 262, 264, 277, 291; **kaynakları** 99-103, 106, 242, 247, 254; **mektuplar/yazışmalar** 54, 58, 103, 114, 124, 132, 185, 199, 250, 257, 266-269; **modeli** 39, 49; **Moğol** 231; **sarayı** 40-41, 61, 67, 105, 117-118, 132, 140, 147, 152, 154, 156, 170, 176, 204, 216, 237; **Suriye** 247; **Timurlu** 144
menşur (resmi tanıma belgesi) 100
Menteşeoğulları 103
merasim alanları; Memluklarda 45, 78-80, 82, 85, 87, 91, 93; **Osmanlılarda** 82, 85, 87

merasim alayları 78-79, 82, 85, 87, 91-95, 133-135, 137, 145, 181, 197, 208, 216, 223, 236;
Mercidabık (Savaşı) 228
Mevlid Kandili 91, 217
mezâlim mahkemeleri, bkz. dârü'l-adl
Mısır/Mısr 20-21, 28, 35, 38, 44, 65, 91, 109, 165, 171, 178, 198, 201, 204, 224, 228, 237, 248, 261, 289-290, 295; **sultan(lar)ı** 104, 107, 122-123, 180, 200-201
mihmandar 75, 77, 81, 96, 157, 163
mikyasü'n-Nil 91, 192
Ming hanedanı 66
Mircea (Eflâk Prensi) 253
Moğollar 15, 22-23, 26, 29, 45, 50, 52, 55, 93, 135, 146, 214, 231, 238, **ayrıca bakınız İlhanlılar**
Molla Arab (Alaaddin Ali el-Arabî ya da Zeyneddin Ali el-Arabî) 192-195, 201, 280-281
Molla Fenârî 253
Molla Hüsrev 262, 265
Molla Gürani 61, 152, 169, 178, 185, 192, 266
Muâlî 276-277
Muhammed (Hz.) 30, 138, 178-179, 212; **ailesinden kalan kılıç** 265
Muhammed Bey/Mahmud Bey (Memluk donanmasının kaptanı) 219
Muhammed Cuki (Timurlu hükümdarı Şahruh'un oğlu) 265
Muhammed ibn Barsbay (Memluk sultanı Barsbay'ın oğlu ve halefi) 258
Muhammed ibn Baysungur 265
Muhammed ibnü'l-Cezerî (Muhammed el-Asgar olarak da bilinir) 60
muhtesip 50
Muhyiddin Çelebi (Osmanlı Elçisi) 182
Murad I 29, 58, 73; **diplomatik temsilcisi/elçileri** 109-110; **kabul merasimleri** 104, 107, 245; **oğullarının sünnet töreni** 103, 244; **teşrifat kuralları** 104-106; **türbesi** 111, 246; **unvanları** 108, 232
Murad II 29, 40, 68, 124, 150, 161, 235, 245, 254, 260, 263-265; **dini vakıflar** 146, 149; **diplomatik teamülleri** 133, 149; **diplomatik temsilcisi, elçileri, armağanları** 97, 130, 135, 140, 148, 262; **diplomatik yazışmaları/mektupları** 61, 65, 136, 138-139, 142-145, 147-148, 229, 235-235, 255-259, 261, 266; **[ve] hilat** 71, 141-142, 264; **kaftanı** 72, 137; **kabul merasimleri** 84-88; **teşrifat kuralları; unvan ve selamlamalar** 126-128, 144, 161, 237
Murad Paşa (Has) 275
Murtaza Han (Altın Orda hükümdarı) 185
Mustafa (Mehmed I oğlu) 254-255, 269
Mustafa (Mehmed II oğlu) 157, 276-277
Mustafa (Murad II amcası) 254
Mustafa Âli 194
Mustafa Çelebi (el-Hac, Osmanlı elçisi) 295
Mustafa (Dulkadiroğlu hükümdarı Nâsıruddin Mehmed Bey'in oğlu) 132, 175, 252
Musul 20, 28
mücahitlik 99
Müneccimbaşı 105, 108, 245
münşeat 55, 58, 114, 127-128, 144, 152-153, 157, 210-211, 214, 258, 260, 266-267, 287
Mütevekkil II (Abbasi halifesi) 185

Napoli 78, 185, 284; **elçileri** 184; **kabul merasimi** 82
Nâsır Muhammed bin Kalâvun (Memluk Sultanı) 59, 65, 80, 99, 137, 146
Nâsır Muhammed b. Kayıtbay (Memluk sultanı) 206, 208-209, 236; **mektupları** 65, 284-286
Nâsıruddin Mehmed Bey (Dulkadıroğulları Hükümdarı) 121, 132, 141, 261
nasihatname 47, 122
Nasri(ler) 33-34; **heyeti** 194
nâzırü'l-hâs 81
Nefise Sultan (I. Murad'ın kızı) 106-107
Neşrî 23, 65, 107-109, 148, 245, 254
Niğbolu (Savaşı) 117-118, 120
Nil Irmağı 91
Nilometre bkz. mikyasü'n-Nil
nişancı 61, 88, 204

Novo Brdo 157
Nureddin Zengi (Zengi hükümdarı) 28

Oğuz(lar) 97; **Türkçesi** 110
Orhan (I. Bayezid'in oğlu ve I. Mehmed'in ağabeyi Süleyman'ın oğlu) 140
Orhan Bey (Orhan ibn Osman) 58, 100, 103, 111; **unvanı** 101
Osman (Akkoyunlu hükümdarı) 136
Osman (Sultan, Hafsi) 194
Osman (Halife) 143-144
Osmanlı-Habsburg 19
Osmanlı-Memluk 23, 24, 75, 110, 173, 190, 194, 200, 239, 292; **armağanlaşmaları** 74; **diplomatik dili** 179; **diplomatik ilişkileri** 19-20, 30-32, 40-42, 49, 64, 70, 97-98, 104, 107, 113, 116, 123, 139, 145, 154-155, 159, 170, 177, 181, 184, 188, 203, 211, 221-222, 224-226, 229, 234, 237-238, 278; **Savaşı** (1484) 15, 159, 177, 183, 203-204, 224, 278-279; **yazışmaları** 54, 58, 103, 114, 132, 210, 231, 233, 253
Osmanlı-Safevi 19
Osmanlı-Timurlu 123
Osmanoğulları 65
Otlukbeli Savaşı 175
Otranto 185

Ömer b. Halil (Tüccar) 145, 259
El-Ömerî, Şihâbüddin Ahmed İbn-i Fazlullâh 99-101, 103, 105, 112-113, 121, 127, 211; **unvan sınıflandırması** 101-102, 114, 125, 242
öpme (el/etek/mektup/yer) 80, 85-86, 88, 134, 162-164, 185, 187
Özbek (Emir, Memluk kumandanı) 186, 191-192, 281
Özbek Han 69
Özbek el-Hazinedâr (Emir) 288
Özbekler 238

Papa 181
pencere 79, 87-90
Pera 85
Petry, Carl 272, 287
Portekiz/Portekizli(ler) 34, 37-38, 42, 62, 203, 208, 211, 215, 218, 223-224, 226, 228, 291, 293

Ramazanoğulları 24, 31, 223, 252, 286
Reconquista 33-34, 194
Ridaniye Savaşı 228
Rodos 25, 103-124, 136, 169-170, 181, 207-208, 284, 292
Rodos Büyük Üstadı 181
Rumeli 44; **beylerbeyi** 193
Rumeyle Meydanı 80, 137
Rükneddin Molla (Zeyrekzade) 227
Rüstem el-Müeyyedî el-Hasekî (Emir, Memluk Elçisi) 251

Saadeddin Ağa (Osmanlı elçisi) 257
Safeviler 19, 31-33, 43, 203, 211, 213-217, 222, 224, 226-227, 238, 290-291, 294; **elçileri, heyetleri** 69, 88, 223; **yazışmaları** 288
Sakarya 100
Sakız Adası 35
Salaheddin Eyyubi 20, 28
Salih Eyyub (Eyyubi sultanı) 20, 22
Salariyya 164
saltanat naibi (nâibü's-saltana) 75, 81, 141
saltanat şemsiyesi (çetr veya mizalla) 231
Samsun 100
Santurluoglı 208
Sara (I. Bayezid'in oğlu ve I. Mehmed'in ağabeyi Süleyman'ın oğlu Orhan'ın kızı) 140
Sarayburnu 85
Saruca Paşa 264
savaşçı sultan (Heerkönig) 24
sefaretname 96
Es-Sehmâvî, Şemseddin Muhammed: unvan sınıflandırması 127-128, 210-211, 231
Selanik 133
Selim I 31, 183, 222, 227, 229-230, 295; **yazışmaları** 60, 208, 226, 228; **unvanlar** 69, 211, 228

Selim III 77
Selman Reis 220, 294
Semendire (Smederova) 133, 143
Semerkand 60-61
Seyfeddin Esendemir el-Hasekî ez-Zâhirî (Memluk elçisi) 261
Seyyidet Nefise 91
sığınmacılar 75, 87, 117-118, 139-142, 180, 219, 226, 228
sır kâtibi (kâtibü's-sır) 58-59, 61, 81, 163, 267, 269
Sırbistan 61, 67, 107, 156, 256, 268
Sırpsındığı Savaşı 103
Sibay (Memluk valisi) 214, 287
Sigismund (Macaristan Kralı) 133
Sinan Paşa (Vezir) 227
Sinop 100
St. Jean Şövalyeleri (Hospitalier Tarikatı) 207-208, 270
Sudun el-Kisrâvî (Memluk elçisi) 164
sultan köşkü (dârü's-sultâniyye) 76
Suriye 20-23, 28, 35, 38, 99, 129, 171, 176-177, 180, 214, 228, 251, 277; **sınırı** 120-123, 247
Süleyman (I. Bayezid'in oğlu) 122, 125-126, 140, 143
Süleyman (I. Bayezid'in oğlu Süleyman'ın torunu) 140
Süleyman Bey (Dulkadıroğlu hükümdarı) 167, 261, 268
Süleyman I 90
Süleyman Şah (Germiyanoğlu hükümdarı) 104
sünnet düğünü/düğünler/şenlikler 29, 91, 94, 103-105, 109, 119, 157, 190-191, 244, 246, 268, 281
Sünni(ler) 16, 18-20, 27, 32-33, 42, 45, 186, 194, 215, 222

Şaban (Memluk sultanı) 102
Şah İsmail 19, 32, 69, 211-215, 218, 221, 226-227
Şahbudak (Dulkadıroğlu hükümdarı) 167-169, 172-173, 190
Şahruh, ibn Timurleng 135, 138, 151, 259, 263, 265-266; **armağanları** 141, 145-146, 170, 262; **gönderdiği hilat** 71, 141-142; **unvanları** 144; **yazışmaları** 124, 144
Şam 61, 123, 125, 196-197, 205, 210, 252, 279, 282-283, 286, 288, 292
Şehsuvar Bey (Dulkadıroğlu) 93, 167-169, 171-173, 227, 271-272, 274
Şemseddin Ahmed (Emir, Osmanlı elçisi) 260
Şemseddin ibnü'l-Cezerî 60, 117, 248
Şemseddin Muhammed Şah (Bahmani Sultanı) 182
Şemseddin Ömerî 126
şerif 46, 133, 155
Şeyh Bedreddin bkz. Bedreddin (Şeyh)
şeyhülislam 192-193
Şii(ler) 19-20, 32, 43, 215; **yönetimi yadaha hanedanı** 33
Şirvaniler 184
Şubbak 79
Şükrullah 97

Tağrıberdi el-Hicâzî el-Hasekî el-Eşrefî (Memluk elçisi) 72, 135, 137, 256, 295
tahtü'l-mülûk 80
taklid 185
Tanibey el-Hazinedar (Memluk elçisi) 70, 288, 290
Tarsus 158, 198
Tatar(lar) 111
Tekindağ 270
tercüman(lar) 78, 81-82, 90
teşrîf 27, 70 **ayrıca bkz. hilat**
teşrifat defterleri 57
teşrifatçı 75, 81-82
teşrifatçıbaşı (hâcibü'l-hüccâb) 75
Timur (Han) 55, 61, 111, 117-118, 123, 247-250; **[ve] hilat** 71
Timurlu(lar) 25-26, 31, 40, 43, 51, 69, 71, 82, 113, 117, 123-124, 127, 129, 135, 141-142, 144, 146, 151, 174, 235, 259, 265; **elçisi** 145; **hanedanı** 55; **inşa gelenekleri** 60, 156; **sarayı** 66; **unvanları** 128
Timurlu-Karamanoğlu 82

Topkapı Sarayı 46; **Alay Köşkü** 87; **arşivleri** 147; **Arz Odası** 89; **Bâb-ı Hümayun** 85; **Divanhane** 85, 88-89; **Enderun** 187; **galebe divanı** 88; **hayvanat bahçesi** 88, 206; **Hazine** 89; **kabul merasimleri** 84, 86, 89, 95; **revakları** 85
Toros Dağları 23, 176
Trablusşam 145, 214
Trabzon 156, 226, 270; **imparatorluğu** 160
Trevisan 81
Tuğluklar 26
tuhfe 63
Tulu min Ali Şah (Emir, Memluk elçisi) 117-118, 248
Tuna 133
Tunca Irmağı 85
Turgutoğulları 223, 286
Tursun Bey 177, 182, 201, 272
Tursan/Turasan/Turahan Bey (Osmanlı elçisi) 251-252
Türkmen(ler) 23, 101, 188; **beylikleri** 189-190

uçbeyi bkz. akıncı
Uğurlu Mehmed (Uzun Hasan'ın oğlu) 87
ulufe 84
unvan 52-53
Uruç ibn Adil 281, 284-285
Uzun Hasan (Akkoyunlu Hükümdarı) 31-32, 69, 87, 151, 165-166, 174-175, 272, 274-275; **heyeti** 171

Ümerâ el-etrâk 101
Ümit Burnu 33, 37, 215
Ünye 100
Üsküdar 176
üstâziyye 21

Vakıf bkz. hayır kurumları, Haremeyn, Mehmed I, Mehmed II, Murad II.
Veraset; Memluk 21, 78, 142-143, 209, 235-236; **Osmanlı** 30, 54, 129-131, 143, 180, 209, 235-236
Varna Savaşı 65, 133, 148, 262
Veled Bey (Osmanlı elçisi) 261
Venedik Cumhuriyeti 32, 36, 73
Venedik(liler) 207; **elçileri** 37, 76, 186, 221-222, **Osmanlı elçileri** 49, 73
Wansbrough, John 295

Yahşi Bey (Memluk elçisi) 265
Yahudiler 33-34, 38-39
Yakub (Hz.) 220
Yakub (Murad I oğlu) 103, 224
Yakub (Uzun Hasan'ın oğlu) 32, 184
Yarşbay el-İnalî el-Eşrefî (Memluk elçisi) 155-156, 266-268
Yaşbak el-Cemalî (Emir, Memluk elçisi) 275
Yaşbak Min Mehdi (Memluk komutan) 171-172, 174-175
Yazıcı Salih (Osmanlı elçisi) 109-110, 245
Yazıcıoğlu Ahmed Bîcan 109
Yazıcıoğlu Mehmed 109
yeniçeriler 84
Yerköğü Kalesi 253
Yunus ed-Devle el-Âdilî, (Emir, Memluk elçisi) 219, 222, 292
Yusuf (Hz) 220
Yusuf, el-Melik el-Aziz (Memluk sultanı) 260; **mektubu** 261

zafer alayı: Memluklarda 78, 92, 186, 190, 219, 256; **Osmanlılarda** 95, 208
zafernâme(ler) 132-136
Zâhir el-Kansu (Memluk sultanı) 209-210, 236, 285, 287; **elçileri** 286
Zamantı Kalesi 171
zekât 25, 146, 206, 237
Zengi hanedanı 20; **hükümdarı** 28
Zeyneddin Ali el-Arabî bkz. Molla Arab
Zeyneddin Sefer Şah b. Abdullah er-Rûmî (Kadı, Osmanlı elçisi) 50, 248
Zeyneddin Yahya el-Ustadâr 266
Zeynel Mirza (Uzun Hasan'ın oğlu) 175

Osmanlı hükümdarı I. Bayezid 1393'te Memluk elçisi Emir Hüsâmeddîn Hasan el-Kuckûnî'yi kabul etti. Bayezid, Memluk Sultanı Berkuk'un yolladığı armağanları sunan elçiye kendisinin Berkuk'un "memluk"u, yani kölesi olduğunu belirtti. Osmanlı tarihinde "Yıldırım" olarak da bilinen Bayezid, Balkanlar ve Anadolu'daki topraklarını hızla genişletmesine karşın, 1250'lerden beri kadim İslam topraklarına egemen olmuş ve "İslamın ve Müslümanların Sultanı" unvanını taşıyan Memluk hükümdarının dengi değildi ve kendisi de bunu bu ifadeyle kabul ediyordu. Bayezid'den dört kuşak sonra ise Osmanlı Sultanı II. Bayezid bir başka Memluk elçisini kabul etti. 1485'teki bu kabul merasimi, 1393'tekinden çok farklıydı. Osmanlı divanından biri, Memluk elçisi Emir Canibeg'e "Siz [Memluklar], Kâfir oğulları, kimsiniz ki Haremeyn'e [Mekke ve Medine'ye] hükmedesiniz? O topraklar, sultanoğlu sultan olduğu [için] bizim sultanımıza daha uygundur" dedi. Bayezid'in Memluk elçisine tek bir kelime bile etmemesi bu sözlerden çok daha fazlasını anlatıyordu. Anlaşıldığı üzere, Memluk sultanının hizmetinde olduğunu belirten I. Bayezid'den bu yana Osmanlı ve Memluk hükümdarları arasındaki güç dengesi neredeyse bütünüyle değişmişti. Osmanlıların güçlerini önceleri Memlukların yanına, sonra da giderek karşısına yerleştirmeleriyle meydana gelen bu kayma, kendini en açık şekliyle diplomatik görüşmelerde belli etmişti. 1360'lardan 1512'ye değin süren dönemde bu iki Sünni Müslüman devlet arasında neredeyse aralıksız süren görüşmeler hem rekabete hem de anlaşmaya yönelik bir dizi davranış biçiminin ve dilin gelişimini sergiler.

Bu kitap iki güç merkezi arasındaki diplomasi ağını inceleyerek, bu gelişimin her devletin imaj yaratma süreçleri ve tarihyazımı içindeki yerini irdeliyor. Özellikle, Osmanlıların 1517'de Memluk topraklarını fethetmelerinden önceki son beş yılı kapsam dışı bırakarak, Memlukların bu ilişkilerin büyük bir bölümünde ideolojik ve siyasal açıdan Osmanlılardan üstün oldukları fikrini vurguluyor. Cihan Yüksel Muslu Houston Üniversitesi'nin tarih bölümünde doçent olarak görev yapıyor. 2007 ile 2015 yılları arasında Dallas'taki Texas Üniversitesi'nde çalıştı. Doktora çalışmasını Harvard Üniversitesi'nde Tarih ve Ortadoğu Araştırmaları üzerine yaptı.

Tarih ve Coğrafya Dizisi

Kitapyayınevi

ISBN 978-605-105-156-7

9 786051 051567

₺ 40,-